



MAGYARORSZÁG PIARISTA MÚLTJÁBÓL

10

Hegyi Ferenc

SZENCTŐL TATÁIG

A piarista rend és a műszaki-gazdasági
szakoktatás kezdetei Magyarországon



1. Koltai András, *Bevezetés a piarista rend magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába*, Budapest, 2007.
2. Böszörményi Géza SchP, *A magyar piaristák 1950-ben: Szétszórás és újrakezds*, Budapest, 2007.
3. Haraszti Mihály, *Tatabánya és a piaristák*, Budapest, 2009.
4. Russel Károly SchP, *A kolozsvári Kalazantinum története 1894–1916*, s. a. rend. Sas Péter, Budapest, 2009.
5. *A piarista nevelés újraindulása Szegeden 1991–1999*, szerk. Miklós Péter, Budapest–Szeged, 2013.
6. Szende Ákos, *Piarista eszmék és sorsok 20. századból*, Budapest, 2013.
7. *A magyar piaristák és a Tanácsköztársaság*, bev. Szakál Ádám SchP, s. a. rend. Koltai András, Budapest, 2013.
8. *Koháry István emlékkönyv*, szerk. Kozicz János–Koltai András, Budapest–Kecskemét, 2015.
9. Both Ferenc SchP, *Ötven év a temesvári piarista gimnázium történetéből (1885–1935)*, s. a. rend. Sas Péter, Budapest, 2015.
10. Hegyi Ferenc SchP, *Szentől Tatáig: A piarista rend és a műszaki–gazdasági szakoktatás kezdetei Magyarországon*, s. a. rend. Koltai András–Szekér Barnabás, Budapest, 2016.

HEGYI FERENC SchP

SZENCTŐL TATÁIG

A piarista rend és a műszaki-gazdasági
szakoktatás kezdetei Magyarországon

TANULMÁNYOK ÉS FORRÁSOK

sajtó alá rendezte
KOLTAI ANDRÁS és
SZEKÉR BARNABÁS



PIARISTA REND MAGYAR TARTOMÁNYA
BUDAPEST
2016

A tanulmányokat írta
Hegyi Ferenc SchP

Az általa gyűjtött forrásokat sajtó alá rendezték
és az adattárat összeállították
Koltai András (latin szövegek, tanárok, rajzok, könyvek),
Szekér Barnabás (Valero Jakab beszéde, diákok)
A műszaki szerkesztésben közreműködött
Koltai Ernő

A címlapon:

Geográfia. Részlet az egri liceum (Eszterházy Károly Egyetem, főépület) vizsgatermének freskójáról) / Franz Sigrist, 1781. A talpazaton kiterített térképet és földgömböt vizsgáló, magyar és német viseletű alakokat láthatunk, egy-egy közülük távolságot mér körzőjével. Közöttük könyvet és lúdtollat tartó pap ül. Az emelvény alatt ülő fizikus hőmérőt tart, tőle balra a párkányon mikroszkóp, jobbra pedig kísérleti célból vákuumbura alá helyezett csengő és gyertya látható (vö. JERNYEI Kiss János, *Recentior Philosophia: A bölcsészeti fakultás ábrázolása Franz Sigrist egri mennyezetképén*, in: „Ez világ, mint egy kert...”: *tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*, szerk. Bubryák Orsolya, Budapest, 2010, 671-684).

Fotó:

Jernyei Kiss János, Barokk freskófestészet Magyarországon kutatócsoport, PPKE BTK.

*A tatai piarista rendház és gimnázium alapításának
250. évfordulója (2015) emlékére*

© Piarista Rend Magyar Tartománya
Kiadta a Piarista Rend Magyar Tartománya
Felelős kiadó: Labancz Zsolt SchP tartományfőnök

Készült az NKFI K 101571. sz. „Szerzetesség a 18. századi Magyarországon”
kutatási projekt támogatásával
a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában

Megjelent az Emberi Erőforrások Minisztériuma
28221/2015 szerződési számú támogatásával.

A nyomás és kötés az EFO nyomda munkája
Felelős vezető: Fonyódi Ottó
Százhalombatta, 2016
Készült Linux Libertine betűvel, 300 példányban

HU ISSN 1789-1566
ISBN 978-615-80517-2-9

TARTALOM

Tartalom.....	5#
Előszó.....	9#
A piarista rend Magyarországon a gyakorlati irányú tanítás szempontjából.....	15#
A szenci piarista Collegium Oeconomicum (1763–1776): Arcélek, diákok, pillanatképek.....	21#
1. Bevezetés	21#
2. Szaktanárok.....	26#
3. Professorium camerale.....	27#
4. Az intézet tanulmányi képe	28#
5. A tanintézetben folyó munka.....	32#
6. Az alumnusok előmenetele	38#
7. Színvonal.....	39#
8. A szenci tanítványok pályaválasztása.....	41#
9. Csendélet a szenci alumnátusban.....	45#
10. Pillanatképek a szenci diákéletből.....	47#
11. Egy igazi diákforradalom	49#
12. A kollégium anyagi helyzete	51#
13. Az iskolafelügyelet módszerei.....	54#
14. A Collegium Oeconomicum sorsa.....	54#
A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára.....	57#
Adatok a tатаi piarista kollégium történetéhez (1765–1780).....	69#
I. A tатаi és szenci alapítás körülményei.....	69#
1. Eszterházyak.....	69#
2. Balogh Ferenc társalapító, Tata felvirágoztatója.....	71#
3. A tатаi tanterv	74#
4. Végrehajtották-e a tantervet?.....	77#
5. A filozófiai tanfolyam csonka maradt.....	78#
II. Költséges építkezés és helyszűke.....	80#
1. Az ősi iskolaépület szerkezete.....	81#
2. Az új rendház kánonépülete (granarium posterius).....	84#
3. A kánonépület renoválása.....	85#
4. Fellner Jakab művészi igénye (lépcsőház).....	87#
5. Valero Jakab szerepe az építkezésben	89#
6. A fellneri mű.....	91#
7. A kollégium kapuzata.....	94#
8. A pinceépítés műszaki oldala; a rokokó ebédlő és lépcsőház.....	97#
9. Mész György márványmunkái.....	100#
III. Az iskola élete.....	101#
1. Diáklétszám, konviktus, szenci tanárok	101#
2. Valero Jakab és Tomeján Sándor egyénisége.....	103#

3. Tatán megteremtették a hiánytalan programú tanítás feltételeit ...	105#
IV. A szenci Collegium Oeconomicum utolsó tanéve (1776/1777).....	106#
1. Status domus.....	106#
2. Tanulmányi kép.....	109#
3. Tanári kar.....	110#
4. A kurzus hallgatói.....	110#
5. A Collegium Oeconomicum pusztulása, a szenci tűzvész.....	111#
V. A szenci Collegium Oeconomicum királyi alumnátusának és tanári karának Tatára telepítése.....	112#
1. A szenci Eszterházy-alapítvány visszavonása.....	112#
2. Orosz Zsigmond javaslata a királyi alumnátus Tatába telepítésére.....	113#
3. A tallósi piarista árvaházát Szencre telepítik.....	115#
4. A tatai Studium Cameraticum jogi helyzete.....	115#
5. Munkájának külső feltételei Tatán.....	117#
VI. A tatai Studium Cameraticum megszervezése.....	119#
1. Tanári kar, tantárgyfelosztás.....	119#
2. A Studium Cameraticum alumnusai.....	120#
3. Szencről Tatára mentett matematikai instrumentumok.....	122#
4. Tankönyvek.....	125#
VII. A kamarai tárgyak tanításának megindítása Tatán.....	126#
1. Új matematikai instrumentumok beszerzése.....	126#
2. Mak Sebestyén matematikai múzeuma.....	127#
3. A tantárgyak helyzete induláskor.....	129#
4. Az új iskola a tatai status domusban (1778).....	130#
5. A földmérés és Mak vízmérnöki törekvései.....	131#
6. Az építészet (architectura civilis) tanítása.....	133#
7. Egyéb tárgyak (aritmetika, számvitel, politika, stilisztika).....	135#
VIII. A Studium Cameraticum sorsa.....	139#
A tatai Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról.....	141#
Koppi Károly merkantilista eszméi és kereskedelmi akadémiai tervszövege (1796).....	157#
Klohammer János geometra-hidraulika könyvtára.....	165#
Források.....	176#
I. Szenc.....	176#
1. Mária Terézia alapítványt tesz a szenci Collegium Oeconomicum számára Bécs, 1763. szeptember 14.	176#
2. A szenci Collegium Oeconomicum Helytartótanács által előírt tanrendje Pozsony, 1763. október 10.....	183#
3. Valero Jakab beszéde a szenci Collegium Oeconomicum megnyitásakor Szenc, 1764. május 7.	187#
4. A Collegium Oeconomicum napirendje Szenc, 1765.....	219#
5. Tengerdy Ferenc búcsúlevele Kónya Kristóf szenci rektornak	

Szenc, 1767. július 20.....	221#
6. A Helytartótanács rendelete Königsacker József szenci rektornak a növendékek elbocsátásáról Pozsony, 1776. augusztus 19.....	222#
II. Tata.....	223#
1. Balogh Ferenc tatai jószágkormányzó levele Tapolcsányi Gergely piarista tartományfőnököknek Tata, 1764. október 28.....	223#
2. Balogh Ferenc levele Tapolcsányi Gergely piarista tartományfőnököknek Tata, 1764. december 6.....	224#
3. Eszterházy Ferenc kancellár alapítványt tesz a tatai piarista kollégium számára Pozsony, 1765. december 12.....	225#
4. Vimmer Ágoston levele Tapolcsányi Gergely piarista tartományfőnököknek Tata, 1766. május 31.....	229#
5. Eszterházy Ferenc kancellár levele Orosz Zsigmond tartományfőnököknek a szenci Collegium Oeconomicum áthelyezéséről Tatára, Pozsony, 1776. november 6.....	230#
6. Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmond piarista tartományfőnökhöz a szenci kollégium tűzvész után megmaradt holmijairól Tata, 1776. december 21.....	231#
7. A szenci tűzvész után megmaradt és Tatára vitt, valamint az ott szükséges műszerek jegyzéke [1776/1777.].....	234#
8. A tatai Studium Cameraticum számára szükséges könyvek jegyzéke [1776/1777.].....	236#
9. Bezerédy Mihály levele Orosz Zsigmond piarista tartományfőnököknek Pest, 1777. január 25.	237#
10. Tomeján Sándor bejegyzése a tatai rendház krónikájában [1785 körül].....	238#
III. Egyéb	239#
1. Koppi Károly tervezete egy Pesten fölállítandó kereskedelmi akadémiáról, 1796.	239#
Adattár.....	245#
I. A szenci Collegium Oeconomicum és a tatai Studium Cameraticum tanárai 1764–1780	245#
A Collegium Oeconomicum tanrendje és tanárai (Szenc, 1764– 1776)	245#
Studium Cameraticum (Tata, 1776–1780).....	246#
Rendi professorium (Szenc, 1765–1772).....	246#
Gimnázium (Szenc, 1765–1772).....	246#
II. A szenci Collegium Oeconomicum és a tatai Studium Cameraticum diákjai 1764–1780	247#
I. kurzus (1763/1764–1765/1766)	248#
II. kurzus (1766/1767–1768/1769).....	251#
III. kurzus (1769/1770–1770/1771).....	254#
IV. kurzus (1771/1772–1773/1774)	258#
V. kurzus (1774/1775–1776/1777).....	260#

VI. kurzus (Tata, 1777/1778–1779/1780).....	263#
A szenci rendi professorium hallgatói 1764–1772.....	263#
III. A tatai piarista iskola tanárai 1765–1781.....	266#
Filozófiai tagozat (1765–1780).....	266#
Gimnázium (1765–1777).....	267#
Gimnázium (1777–1781).....	267#
IV. A tatai piarista gimnázium filozófiai tagozatának diákjai 1765–	
1780.....	268#
1765/1766–1766/1767. évi kurzus (Vietoris György).....	268#
1767/1768–1768/1769. évi kurzus (Lelovics Ignác).....	270#
1769/1770–1770/1771. évi kurzus (Tomeján Sándor).....	272#
1771/1772–1772/1773. évi kurzus (Podhraczký Mihály).....	273#
1773/1774–1774/1775. évi kurzus (Czabay Sándor).....	275#
1775/1776. évi kurzus (Keglevich János, csak logica).....	276#
1776/1777–1777/1778. évi kurzus (Gegő Adolf).....	277#
1778/1779–1779/1780. évi kurzus (Szablik István).....	278#
V. A szenci Collegium Oeconomicum tanárainak és diákjainak	
fönnmaradt rajzai.....	279#
MNL OL, Helytartótanácsi térképek (S 12).....	279#
MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85).....	280#
MNL OL, Kormányhatósági levéltárakból kiemelt tervek (T 18).....	285#
MNL OL, Zichy család térképei (S 17).....	286#
Országos Széchenyi Könyvtár, Térképtár.....	286#
Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára.....	287#
VI. A szenci kollégium könyvtárából fönnmaradt könyvek.....	295#
Debreceni Egyetemi Könyvtár.....	296#
Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára (Budapest). ..	296#
Szegeti Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtára.....	298#
Rövidítések.....	301#
Levéltári jelzetek.....	301#
Levéltári iratok.....	301#
Irodalom.....	302#
A tanulmányok eredeti megjelenése.....	304#
Névmutató.....	305#

ELŐSZÓ

Szerencsésebb korban Hegyi Ferenc talán elismert iskolaigazgató, tudós történész és egyetemi docens lehetett volna. Mivel azonban élete dereka és vége az egyházüldöző kommunista diktatúra korába esett, hite és szerzetessége miatt csupán fizikai bántalmazás, a kötelező orosz nyelv tanítása jutott neki, és csupán kevesek tudták, hogy szabad óráiban kedvenc kutatási témájával, a piarista műszaki-gazdasági szakoktatás 18. századi történetével foglalkozhatott. E témában készült tanulmányai ezért általában nem a legelismertebb történeti folyóiratokban jelentek meg, hanem eleinte a gépírással, néhány példányban sokszorosított piarista évkönyvekben (1961–1966), majd különböző helyeken, ott ahol éppen igény vagy lehetőség nyílt rá. Legnagyobb terjedelmű, összefoglaló jellegű tanulmánya a tatai piarista kollégium korai történetéről csak halála után jelenhetett meg nyomtatásban, valamilyest rövidítve, az 1992. évi piarista jubileumi tanulmánykötetben.¹ Ezért is döntöttünk úgy, hogy azonos témát körüljáró, de nem könnyen összeszedhető tanulmányait egy kötetbe gyűjtve közöljük.

Hegyi Ferenc 1912. május 11-én született (az 1947-ben Tatabányához csatolt) Felsőgallán, bányászcsaládban. Apja, Gorenz (Gorenc) Antal, a tatabányai szénbányák iszapoló és lőmestereként dolgozott, szlovén származású volt, osztrák állampolgárként született, az alsó-krajnai Wolfsgruben-ben (Volčja Jama). Édesanyja, Skovranszky (Skowronski) Stanislava lengyel volt. Így gyermekük a szülői háznál nemcsak német és a szlovén nyelvet sajátította el, hanem anyja révén a lengyel is „ráragadt”. Testvérei közül ketten szintén bányászok lettek.

Ő maga az esztergomi bencés gimnáziumban érettségizett, majd magyar és német szakos tanárnak készült a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Az első egyetemi év végén, 1932-ben belépett a piarista rendbe, és piarista kispapként folytatta tanulmányait. Eközben családi nevét 1935-ben „Gorenc”-ről „Hegyi”-re változtatta. Tanári oklevelét 1938. május 5-én szerezte meg, majd 1938. június 12-én pappá szentelték.

Tanári pályáját Debrecenben kezdte, miközben a Tisza István Tudományegyetemen 1939-ben bölcsészdoktori címet szerzett Pálóczi Horváth Ádám-ról írott dolgozatával. A tanítást 1939/1940-ben Budapesten folytatta, miközben a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen gazdasági szaktanári képesítést szerzett. A piarista rend ugyanis éppen 1938-ban szervezte át debreceni gimnáziuma egyik párhuzamos osztályát kereskedelmi középiskolává, és ehhez szükség volt szaktanárookra. Hegyi Ferenc tanári működésének első évtizede összeforrott ezzel az intézménnyel. A háború után, 1947-től ő lett az intézmény igazgatója, de mindössze egy

¹ HEGYI Ferenc, *Új adatok a tatai piarista kollégium XVIII. századi történetéhez*, in *Piaristák Magyarországon 1642-1992: Rendtörténeti tanulmányok*, szerk. HOLL Béla, Budapest, 1992, 89-165.



1. Hegyi Ferenc (jobbra) a budapesti piarista rendház tetőteraszán, rendtársával, Szomolányi Józseffel beszélget, 1965 körül. Holl Béla felvétele (Piarista Múzeum, Fgy.)

évig, mert 1948-ban az immár kommunista kormányzat a szépen működő iskolát államosította. 1948. június 19-én ugyan a Kereskedelmi Minisztérium újból kinevezte őt az immár állami iskola igazgatójának, de ő a megbízást – az egyház és rendi előjárói iránymutatásnak megfelelően, szerzetesi fogadalmára hivatkozva – visszautasította. Helyette hazatért szülőföldjére, a tatai rendházba, ahol a győri püspök a szomszédos Környére nevezte ki káplánnak és általános iskolai hitoktatónak. A Tatától 10 km-re fekvő Környére saját motorjával járt. (Hitoktatói működését azonban az iskola minisztériumi rendeletre hivatkozva már november 19-én megszüntette.)²

A tatai piarista rendházat 1950. június 18-án, éjszaka üritették ki az Államvédelmi Hatóság emberei. A szerzeteseknek „közveszélyességre” hivatkozó kilakoltatási határozatot adtak át, majd teherautón az újhatvani ferences kolostorba szállították őket. Ott került sor másnap, június 19-én, a magyarországi szerzetesrendek 1950. évi fölszámolásának legvéresebb eseményeire. Az ottani ferencesek sorsa miatt aggódó spontán összeverődött, illetve tudatosan provokált hatvaniak ugyanis egész nap, sőt éjszaka is a rendház előtt virrasztottak. Végül éjfél után a Budapestről és Miskolcra érkezett ávósok Péter Gábor személyes irányításával megrohanták, és szétoszlatták a tömeget, majd betörték a rendházba. A ferenceseket kegyetlen módon az Andrásy út 60-ba hurcolták (Kriszten Rafael gvárdián ott halt meg), a piaristákat pedig helyben verték meg. Utóbbiak közül a legtöbb ütést Hegyi

² Hegyi Ferenc életéről: Léh, *Catalogus*, 146–147. PMKL, Magyar rendfőnökség új levéltára (I.1.c), Kegyeletes életrajzok (szerzője Papp László).

Ferenc kapta, aki Magyar István rendtársával együtt a bejárat mellett könyvtárszoba földjén aludt, ott, ahová a ferenceseket összegyűjtötték. Hegyi Ferencnek többek között egyik veséjét is leverték, úgyhogy még aznap meg kellett őt műteni a budapesti Szabolcs utcai kórházban (akkori nevén Pesti Izraelita Hitközségi Kórház).³

Hegyi Ferenc 1950. szeptember 26-án hagyhatta el a Szabolcs utcai kórházat.⁴ Eközben került sor az állam és egyház közötti megegyezésre, amelynek értelmében a piarista rend visszakapta, illetve megtarthatta budapesti és kecskeméti iskoláját és ehhez tartozó rendházait. A két iskolában a mintegy háromszáz piaristának azonban csak kevesebb, mint harmada kapott munkát, a többieknek el kellett hagyniuk a hivatalos rendi keretet. Hegyi Ferenc azok közé tartozott, akik a budapesti piarista gimnázium tanárai lehettek, azonban – mivel jól tudott lengyelül is – eredeti szakjai mellett elsősorban az orosz nyelvet kellett taníttatnia. 1955-ben tehát a szegedi Pedagógiai Főiskolán megszerezte az orosz tanári diplomát, és 1975-ig a budapesti Piarista Gimnázium – a diákok körében szigorúságáról híres – nyelvtanára volt.

„Tanár úr sohasem szerette a tirádákat, s megtanított arra, hogy mi se szeressük.” – írta még 1945-ben egy debreceni tanítványa, Bojkó Béla – „Mindig ott volt, ahol lelket kellett belém verni [...] Tanár úr nélkül sohasem lehettem volna kitűnő érett. [...] Ezek azonban mind csak materiális nézőpontok és kérdések! Lelkiekben kaptam a többit: lelkiismeretes és becsületes munka-szeretetet, igazi mély világnézetet s ezeken felül egy mérhetetlenül gazdag élményt az irodalom terén”.⁵ 1965-től a budapesti Hittudományi Akadémián is ő tanította németre a kispapokat, és kisegítő lelkészként működött a Szent István bazilikában.

A korra jellemző, hogy 1953. december 17-én a Tatabányai Szénbányák Tröszt személyzeti osztályvezetője Hegyi Ferenc testvéreinek káderlapjához a budapesti „Mikszáth Kálmán téri Gimnázium” igazgatójától kért információt Hegyi Ferenc „úgy múltbeli, mint jelenlegi magatartására és párthoz való viszonyára”. Az osztályvezető valószínűleg nem sejtette, hogy „Mikszáth Kálmán téri Gimnázium” egy katolikus szerzetesi iskola, és erről Balogh Ferenc igazgató december 29-én kelt válasza is hallgatott. Az információ csupán Hegyi Ferenc orosz tanári érdemeit emelte ki, és azt, hogy az iskola dekorációs felelőseként „ügyes kézzel választotta ki irodalmunk és tör-

³ A tatai és hatvani eseményekről: HETÉNYI VARGA Károly, *Ferences rendház Hatvanban*, in *Vigilia*, 65(2000), 442-449. „Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet?": *Ferencesek a feloszlatás idején*, összeáll. KÁLMÁN Peregrin, Bp.-Vác, 2000 (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Series D, Nr. 4), 182-184, 207-269. BÖSZÖRMÉNYI Géza SchP, *A magyar piaristák 1950-ben: Szétszórás és újrakezdet*, Budapest, 2007 (Magyarország piarista múltjából, 2).

⁴ Hegyi Ferenc kilakoltatási határozata és orvosi leletei: PMKL, Hegyi Ferenc hagyatéka (IV.192.), Iratok, 1. tétel. Jellemző, hogy a kórházi igazolólapon Hegyi Ferenc betegségeként vesekő és vesemedence-gyulladás szerepelt.

⁵ Bojkó Béla levele Hegyi Ferencnek, 1945. júl. 17.: PMKL, Hegyi Ferenc hagyatéka (IV.192.), Levelezés.

ténelmünk haladó hagyományait és ezt összekapcsolta a szocializmust építő népünk jelen problémáival: az öt éves terv eddig elért eredményei, békeharc stb.”⁶

Hegyi Ferencre pedig az az eset jellemző, amikor 1953 nyarán – Tatabányán élő rokonai segítségével – megtudta, hogy a tatai rendház kiűritésekor elveszett, NSU Quick típusú motorbiciklijé Weber János tatabányai lakosnál található, aki azt a tatai rendház ingóságainak kezelésével megbízott megyei Munkaerőgazdálkodási Osztály egyik alkalmazottjától vásárolta. Mivel a jármű nem a rendház, hanem saját tulajdona volt, ez elvileg lopásnak számított. Hegyi ezért figyelmeztette Webert, hogy a motornak nem tisza az eredete, mert forgalmi engedélye nála található. Ezután a motor többször gazdát cserélt, de a bűnügyi rendőrség nem akart nyomozást indítani. Hegyi ezért 1954 novemberében a Tatai Járási Ügyészséghez, a Legfőbb Államügyészséghez és a Minisztertanács Elnökéhez is panaszt nyújtott be. Ennek hatására végül 1956-ban a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 3825 forint kártérítést fizetett a korábban „közveszélyes” piarista tanárnak, Tösch Antal munkaerőgazdálkodási osztályvezetőt pedig hivatali sikasztásért fél éves börtönbüntetésre ítélték (bár az 1953-ban hozott közkegyelmi rendelet révén ennek minden következményétől mentesült).⁷

Hegyi Ferenc fiatal korától érdeklődött szűkebb szülőföldje története iránt. Szakdolgozatának témájául is a tatabányai bányászok nyelvhasználatát választotta. Az 1940-es évek elején fedezte föl, hogy a szenci piarista Collegium Oeconomicum (1763–1776), amely bizonyos szempontból a debreceni kereskedelmi iskola szellemi elődjének tekinthető, utolsó éveiben Tatán működött. Ettől fogva komolyan elkezdett foglalkozni a 18. századi magyarországi, piarista, gazdasági és műszaki oktatás történetével. Első tanulmányai még a háború előtt jelentek meg.⁸ 1957 után, amikor a magyar piarista rendtartomány levéltára a kettős kezelés megszűnésével ismét hozzáférhetővé vált, tovább folytatta kutatásait. Ennek komoly eredményei a gépírással, mindössze néhány példányban elkészült piarista emlékkönyvekben és évkönyvekben jelentek meg.⁹

Az akkor elkészült tanulmányok publikálására csak közel húsz évvel később, az 1970-es évek végén kerülhetett sor, elsőként a Magyar Könyv-

⁶ PMKL, Hegyi Ferenc hagyatéka (IV.192), Iratok, 1. tétel.

⁷ KOLTAI András, *Hegyi tanár úr motorja és a tatai piarista rendház 1950. évi felszámolása*, in ArchivNet 2(2002):3 = *Közel – múlt: Húsz történet a 20. századból*, szerk. MAJTÉNYI György–RING Orsolya, Magyar Országos Levéltár, Bp., 2002, 87–104.

⁸ HEGYI Ferenc, *A szenci piarista közgazdasági főiskola 1763–1776*, in Debrecen piarista kereskedelmi középiskola évkönyve 1941/1942, 3–10. Uő, *A háromszáz éves piarista rend a gyakorlati irányú oktatás szempontjából*, in Ért/Debrecen/Kereskedelmi középiskola 1942/43, 3–5. Uő, *Háromszáz éves a magyar piarista rend*, in Kereskedelmi Szakoktatás 50(1942/1943), 77–84. Uő, *Koppi Károly merkantilista eszméi és kereskedelmi akadémiai tervszete*, in Kereskedelmi Szakoktatás 50(1942/1943), 177–186.

⁹ HEGYI Ferenc, *Collegium Oeconomicum Regium Publicum Scholarum Piarum, Szemptsz 1763–76–80 (Vázlatok, képek, piarista arcélek, diákok)*, in Emlékkönyv Balanyi György születése hetvenötödik évfordulójának ünnepére, Budapest, 1961, 72–96. Uő, *A Collegium Oeconomicum tanulóinak két jeles rajza Mária Terézia budai palotájáról*, in Piarista Évkönyv 1(1962), 47–64. Uő, *Új adatok a tatai piarista kollégium XVIII. századi történetéhez*, in Piarista Évkönyv 2–3 (1963–1966), 79–115, 81–137. (A kéziratokat a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára őrzi.)



2. Hegyi Ferenc baráti körben, 1980 körül (Piarista Múzeum, Fényképgyűjtemény.)

szemlében (1978-tól),¹⁰ majd az *Ars Hungarica* és a pozsonyi Irodalmi Szemle hasábjain is.¹¹ Ekkor került kapcsolatba Szenc helytörténeti kutatójával, Minczinger Sándorral, akivel adatokat cseréltek, sőt később, 1979. október 18-án előadást is tartott Szencen a Csemadok helyi csoportjának meghívására.¹² Ugyanekkor bekapcsolódott a Tata Barátainak Köre munkájába is.¹³ Elsősorban Kálmán Attilával, az Eötvös József Gimnázium tanárával kötött szoros barátságot. „Hálásan köszönöm a felejthetetlen, hasznos délutánt (mindhármunk részére az volt). Nemcsak ismeretekben gyarapodtunk, hanem emberségből, hitből is meríthettünk” – írta neki 1983. január 16-án Kálmán Attila.¹⁴

Betegsége azonban már nem adott számára több időt. Sérült veséje sohasem jött rendbe, egész életében küzdött vele. Szigorú diétát tartott, mert cukor baja is egyre súlyosabbá vált. 1983 elejétől fájós lába miatt már csak szobájában tudott misézni. Hamarosan kórházba került, ahol egyik lábát térdből levágták. De a rákos betegségen ez sem segített. 1983. december 3-án

¹⁰ HEGYI Ferenc, *A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára*, in Magyar Könyvszemle 1978, 167-176. Uő, *Klohammer János 18-19. századi geometra-hidraulika könyvtára*, in Magyar Könyvszemle, 96(1980), 60-69.

¹¹ HEGYI Ferenc, *A tatai piarista Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról*, in *Ars Hungarica* 1982, 235-242. Uő, *A szenci Collegium Oeconomicum 1763-1776-1780*, in Irodalmi Szemle 26(1983), 531-554.

¹² Minczinger Sándor levelei Hegyi Ferencnek, 1963-1981: PMKL, Hegyi Ferenc hagyatéka (IV.192), Levelezés.

¹³ Vö. Tata Barátainak Köre Tájékoztatója 1981, 17.

¹⁴ PMKL, Hegyi Ferenc hagyatéka (IV.192), Levelezés.

a Széher úti Assiszi Szent Ferenc kórházban hunyt el, 72 évesen. Temetésén rendtársai, diákjai és sokan mások kísérték a Farkasréti temetőbe, ahol a Bessenyei család kriptájában nyugszik (5/1. parcella, 1-57/58).

Amikor 2007-ben elindítottuk a „Magyarország piarista múltjából” könyvsorozatot, az elsők között terveztük Hegyi Ferenc összegyűjtött tanulmányainak megjelentetését. Erre azonban csak most, a sorozat 10. köteteként kerül sor. A tanulmányok szövegét teljes terjedelmükben, de szerkesztve közöljük, tehát úgy, ahogy az a szerző életében is történt volna. Egységesítettük és helyenként kiegészítettük a jegyzetapparátust. A sok helyen meglehetősen pontatlan, hiányos vagy egyenesen hiányzó hivatkozásokat igyekeztünk pótolni, de ez nem esetben sikerült. Kiemeltük a jegyzetek közül a hosszan és többször idézett forrásokat, és azokból külön okmánytárat készítettünk. Végül összeállítottunk néhány olyan adattárat is, amelyeket a téma szempontjából fontosnak találtunk. Ezek közül a szenci diákok névsora Hegyi Ferenc munkáján alapszik.

Koltai András

A PIARISTA REND MAGYARORSZÁGON A GYAKORLATI IRÁNYÚ TANÍTÁS SZEMPONTJÁBÓL

Nem irtottak erdőt, nem terjesztették a földműves kultúrát, abban a nagy munkában sem vettek részt, amely a kereszténységet és vele a nyugati műveltség elemeit hozta hazánkba. Ezt a feladatot derekasan és áldozatosan elvégezték azok a rendek, amelyek évszázadokkal korábban kapcsolódtak bele a magyar életközösségbe. A magyar piaristák mindössze háromszáz évesek. De ez a három évszázad is szép idő történelmünkben.

1642-ben nyitották meg első iskolájukat Podolinban – szerényen, messze fent a lengyel határ szélén. Úgy látszik azonban, hogy a Magyar Parlagnak szüksége volt az ő munkájukra, mert Mária Terézia halála idején már harminckét intézetükben tanították és nevelték a magyar ifjak ezreit szerte az országban. Csak történelmi elhivatottságuk magyarázza meg gyors elterjedésüket. Vagy van egy intézménynek hivatása – és akkor virul, áldást hoz, vagy nincs – ekkor meg nem életképes, magtalan.

Amikor a derék piarista ősök magától értőddő természetességgel elfoglalták a magyar nevelés őrhelyeit, biztosan tudták, hogy áldást hoznak. A kitűnően nevelő, de merev formalizmusukban már elaggott jezsuita iskolák helyébe bevitték az ő egyszerű, valóságot szemlélő, szinte parasztosan józan pedagógiájukat. Ez kellett, a kor kívánta. A kor haladása iránt ettől fogva is mindig volt érzékük. Tanterveikbe, különösen báró Cörver János *Methodusa* óta bevitték a reális tárgyakat. Magyarország történetét is ők kezdték először tanítani. Helyet kívánnak az újkori földrajznak, amelyet térkép mellett tanítanak. Hangsúlyozzák a magyar nyelv művelését az iskolában. A modern filozófiát (fizikát) pedig tudvalevően szintén ők tanították először nyilvánosan a pesti kollégiumukban.

A szakoktatás és a gyakorlati nevelés terén öreg úttörők. Ódon rendházai képtárában néma tisztelettel szemléljük egyszerű szerzetesi alakjukat. Milyen kevesen viselnek püspöksüveget és fognak pásztorbotot! Inkább csak körzöt, vonalzót, könyvet és fóliánsot szorongatnak a kezükben. Igen, ők a *Scriptura duplex*eken, *Methodus*okon, kereskedelmi akadémiai terveken törték inkább magukat. Iskoláik történetének legszebb lapjai közé tartoznak azok, amelyek megörökítik a 18. században, különösen a *Ratio educationis* előtt végzett ezirányú munkájukat.

Lelkes és képzett piaristák rajzottak szét szerte az országban és iskoláikba bevezették nemcsak a reális oktatás gerincét, a számtant, hanem a kimonodottan gazdasági tárgyakat is, mint például a könyvvitelt és az építészetet. A jóformán csak latint és vallástant tanító jezsuita iskolák elvégzése után olyan tömegesen jöttek át hozzájuk a növendékek, hogy külön „*post rhetoricam et philosophiam*” tanfolyamokat szerveztek számukra. A piarista nevelés

és oktatás gyakorlatiasságának elismerését láthatjuk abban, hogy Mária Terézia az első katolikus árvaházat, a tallósit 1766-tól kezdve a piaristákra bízta. Itt számtant, rajzot, selyemhernyótenyésztést, eperfaművelést és szövést tanítanak olyan tanárok, akik a szenci piarista közgazdasági főiskolán nyerték kiképzésüket. A tatai gimnázium alapító levele szerint a hatodik osztályban könyvvitelt és kereskedelmi számtant oktattak, a filozófiai osztályokban pedig algebrát, gyakorlati mértant és építészetet.¹ A tatai intézet hosszú ideig valóságos gyűjtőpont volt. Az itt megforduló tanárok felbuzdulnak a gyakorlati tárgyak iránt, és nemcsak Tatán, hanem utóbb más állomáshelyeiken is lelkes apostolai voltak a gyakorlati irányú oktatásnak. Simai Kristóf és Révai Miklós is itt szerezték a rajzban és építészetben való jártasságukat.

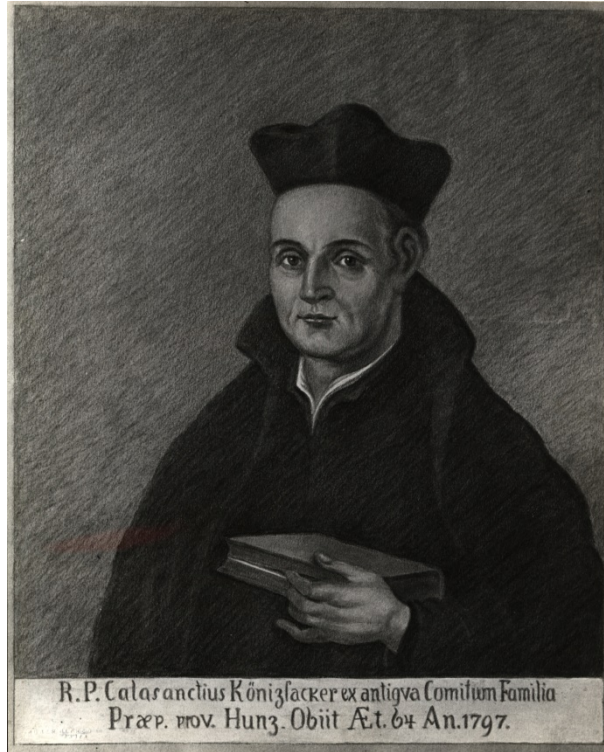
Hosszú sort lehetne felsorolni az olyan piarista nevekből, amelyek a gyakorlati neveléssel összeforrottak. Talán elég, ha csak az ismertebbeket említjük. Lengyel Félix, Kiss Adorján építészetet, Königsacker József gróf könyvvitelt, Valero Jakab *geometria subterraneát* (bányászati geometriát) tanított. Königsacker híres könyvviteli munkája, a *Scriptura duplex* (1789-ben jelent meg) tudományos szempontból a mai megítélés szerint is érdemes munka, magyar művelődési szempontból pedig úttörő.

Valamennyiük tanított a szenci kollégiumban is. Érdemeiket csak öregbíti az a tény, hogy tudásukat a gyakorlati életben is hasznosították. A 18. században épült piarista templomok és rendházak tervezésében meg-megcsillogtatták tudásukat (Valero Tatán és Szencen, Kiss Adorján Veszprémben, Dom Flórián Vácott).

Hogy a rend mennyire telítve volt a *hasznos ismeretek* tanításának a fontosságával, azt Koppi Károly egyetemi tanár példája is mutatja. Ő ugyan filozófiával és történelemmel foglalkozott, de állampolitikai tanulmányai közben minduntalan felmerednek előtte mezőgazdaságunk, iparunk és kereskedelmünk égető kérdései. A bel- és külkereskedelem emelésére 1796-ban egy kereskedelmi akadémiát akart létesíteni Pesten. Tervezetében (*Schematismus Academiae Mercantilis*) tiszta kereskedőiskoláról beszél. Ő már felülemelkedik az olyan megoldásokon, amelyek a kereskedelmi tárgyakat csak belopják másirányú studiumok közé. Szükségesnek látja, hogy az akadémián levelezést, kereskedelmi számtant, könyvvitelt, gazdaságtörténetet és földrajzt, természettant, kémiát, mechanikát, kereskedelmi jogot, rajzot és fontosabb kereskedelmi nyelveket tanítsanak. Erősen hangsúlyozza, hogy a tanítás nemcsak elméleti, hanem gyakorlati is legyen. E célból áruismereti múzeumot, kémiai laboratóriumot és olyan szertárat ajánl, ahol bemutatathatók a különféle mérőeszközök, mértékek, emelők és szállító eszközök. Sőt még üzemi gyakorlatokat is követel. A tanulók látogassák a gyárakat, műhelyeket és üzleteket, figyeljék a gyártmányok készítési módját, azoknak adás-vételét. Maguk is végezzenek ilyen gyakorlatokat. A második

¹ Ld. Források, II, n° 3.

3. Königsacker József
piarista, a szenci Collegi-
um Oeconomicum könyv-
viteltanára és 1772–1776
között rektora (az eredeti
festmény 1944/1945-ben
elpusztult, a róla készült
rajz is csak fényképmáso-
latban maradt fenn: Pia-
rista Múzeum, Fénykép-
gyűjtemény).



év második felében be is illeszt minden délutánra ilyen *praxis commercii in mercibus exhibita* címen. Ennyi elméleti és gyakorlati képzés után elegendő lesz egy év gyakornoki idő, hogy jó kereskedő váljék a tanulóból.²

Építészet, bányászat, könyvvitel, üzletkeskedés. Szokatlan foglalatosságok papi kezekben. El lehet gondolkozni azon, hogy micsoda hatalmas belső erő, hit és céltudatosság szegelte figyelő szemüket rájuk, amikor hivatást keresve hasznosítani akarták magukat nemzetük szolgálatában. Ekkora felvilágosultság nem volt kis dolog akkor, amikor a barokk világ megannyi külsőséges szempontja gátolhatta őket. Nem is csodálkozunk rajta, ha történelmünk sok piarista nevet említ meg a magyar felvilágosodás élenjárói között. Európai látókört átfogó tekintetünk a fiatalság lángjával és kezdeményező erejével párosult.

A piarista ősök gyakorlati irányú kezdeményezései szerencsésen találkoztak a merkantilista állam nevelési elgondolásával, amely *hasznos polgárt* szeretett volna az iskolákban nevelni. Kerüljenek ki az iskolákból olyan emberek, akik megfelelő gyakorlati ismeretekkel, ésszerű gazdálkodással és takarékossgal elősegítik az állam gazdagodását. Az államnak semmi szük-

² HEGYI Ferenc, *Koppi Károly merkantilista eszméi és kereskedelmi akadémiai tervszövege*, kötetünkben 133–139.

sege a retorikai szabályokat és a stílus szépségeit figyelő, latinul szavaló és Cicerót olvasó polgárookra.

Világos, hogy ez a követelmény következetes törvényszerűséggel a piaristák felé nyújtja kezét. Ők már az új idők nevelői. Nevelési elgondolásukat rugalmassá teszi az az eljárás, amely nem köti le magát egy szigorúan körvonalazott és meghatározott rendszer mellé, hanem a felvilágosult szellem mozgékonyásával mindenkor a korok igényeit is tudja figyelni. Mária Terézia 1763-ban rájuk bizza a Gróf Eszterházy Ferencről alapított szenci Collegium Oeconomicumot, az első honi közgazdasági iskolát. Az alapító levélben elismerően szól törekvéseikről: „Rendetek a fent említett tudományok (gazdaságtan, könyvvitel, számtan, geometria) tanításában tudományának és egyszerűségének kiváló bizonyítékát nyújtotta.”³

A fennmaradt írások a tanárok meglepő felkészültségéről tesznek tanúságot. Valero Jakabnak az intézetet megnyitó beszéde már magában is hatalmas betörés volt. Rendkívül széles látókörű, a magyar közgazdaság minden területére kitekintő tanulmány ez.⁴ A szenci *historia domus* feljegyzése szerint Niczky Kristóf gróf elragadtatva olvasta, és lelkére kötötte Jakab atyának, hogy haladéktalanul nyomassa ki latin nyelven. A beszéd központi problémája a haza szükséglete. Ebből indul ki. Iskoláink minden pályára képeznek ki elegendő embert. Éppen csak a kereskedelmi és más gazdasági pályák szűkölködnek magyar emberekben. Vegyük már egyszer észre, hogy rajtunk a külföld megbélyegző ítélete: a magyarok mást sem tanulnak az iskolában, mint szónokolni, „jogaikért harcolni”. Vagy nem megdöbbentő jelenség, hogy gazdag bányáinkat majdnem kivétel nélkül idegen bányatisztek irányítják? Nálunk sokan azt gondolják, hogy a gazdasági életben elegendő az egyszerű gyakorlati tapasztalat. Nem tudják, hogy itt is éppúgy vannak elvitathatatlan tételek, mint a tudományokban. Csak ezeknek alapján boldogulhat az állam és a magánosok. A szenci kollégium az állam és a polgárok jólétének fokozására ad útbaigazítást, megtanít arra, hogyan kezeljük a vagyont. A közgazdaság minden ágát figyelembe veszi: a kereskedelmet, ipart és a mezőgazdaságot. A helyes gazdálkodásnak eddig legfőbb akadály a évszázados háborúskodás volt. Apáinkat tehát nem érheti a vád, de minket igen, ha nem igyekszünk gazdálkodási rendszerünket a gazdasági tudományokkal megjavítani.

A szenci intézet a gyakorlati tudományoknak valóságos kis egyetemévé vált. Közgazdaságtant, építészetet, bányászatot, mechanikát és könyvvitelt tanított. Általános, a közgazdaság minden ágát felölelő képzettséget akart adni. A merkantilista elgondolás itt még egységes rendszerben mutatja ezeket a ma már szétesett tudományokat. Minden növendék egyformán foglalkozott az összes tárggyal. Az volt a cél, hogy az intézetből kikerülő tanuló – bármilyen munkakörbe kerül is – ezen a széles tudásalapon tájékozódhassék

³ Ld. Források, I, n° 1.

⁴ Ld. Források, II, n° 3.

és hasznosabb munkát végezzen. E célból készítettek terveket és térképeket a mocsarak lecsapolására, folyószabályozásra, utak és malmok építésére. Földméréseket végeztek a város határában. Megismerték a *bányagépelyeket* és vízemelőket. A polgári építészet keretében az épület részeit és díszítési módját tanulmányozták. Mindezt kiegészítették könyvviteli és elméleti közgazdasági studiumokkal.

A kollégium épületeit 1776-ban tűzvész pusztította el, a piarista gyakorlati törekvéseket pedig a közöny tépázta meg. Az akkori magyar társadalom még a régi művelődési rendszer neveltje, érzéke még nem finomodott a közgazdaság jelentőségének kellő felismeréséig.

A rend mégsem szakított a szellemi ősök hagyományával. Mikor 1938-ben Debrecenben megnyitotta kereskedelmi középiskoláját, ismét megértette a kor hívó szavát. Ez a hang azonban csak azt a régi paraszat lobbantotta fel, amely rendalapítójuk tanácsában izzott századokon át: tanításatok növendékeitek olyan ismeretekre, amelyek az életben hasznosak lesznek. A mai Európa gyors ütemben átalakul. Lassan-lassan a magyar középosztály is megbarátkozik a gyakorlati életpályákkal. Sajnos azonban még csak vajúdik. A kereskedelmi iskola tanulói főképp a szegényebb néposztályból toborzódnak, akiknek felsőbb tanulmányokra aligha jutna anyagi erejükből: következésképpen iparkodnak minél előbb elhelyezkedni. A piarista nevelők jól tudják, hogy emberbaráti és nemzetmentő munkát végeznek, amikor a szegény néposztály törekvő gyermekeit átsegítik a középosztályba – követve kegyes alapítójuk legfőbb szándékát: a szegény gyermekeket pedig semmi képpen meg ne vessük, hanem inkább türelmes munkával és szeretettel, minden erőnnyel és hasznos tudással felékesítsük.

Hivatásuknak kizárólag az ifjúság nevelését tartják. Munkaterüket mindig élénk leleményességgel tudják megtalálni: a nagyvárosokban éppúgy, mint az alföldi tanyák mezítlábas gyermekei között; az egyetemi katedrán éppoly hozzáértéssel, mint az alsóbb iskolákban – mindenhol szerény anyagiakkal, de gazdag szellemeikkel. Jellemüknek legsajátosabb vonását azonban akkor mutatják meg, amikor erejüket a gyakorlati életre való nevelésben hasznosítják.

Végezetül idézzük Fináczy Ernő szavait: „Mi magyarok mindig a mieinknek tekintettük őket. Egyházi álláspontjuk megóvása mellett mindig tudtak szabadelvűek, felvilágosodottak lenni; magyar hazájukat pedig forrón szerettek mindenkor, még a legválságosabb időkben is.”

(1943)

A SZENCI PIARISTA COLLEGIUM OECONOMICUM (1763–1776): Arcélek, diákok, pillanatképek

1. Bevezetés

A családfák kutatása manapság nemigen dívik, a tudományok világában azonban annál inkább lábra kapott az ősök keresése. Ennek köszönhető, hogy Szencre is felfigyeltek a tudományos kutatók, s akár kereskedelmi szakoktatásunk, akár közgazdasági, vagy műszaki egyetemünk több vonatkozásban a piaristák szenci Collegium Oeconomicumában látja elődjét. A felfedezett ős alakja azonban – mint általában a régi családfák gyökere – homályos, és ezen nem is lehet csodálkozni. A tudományok világában ugyanis minden kezdet polihisztori. A gróf Eszterházy Ferenc kancellár előterjesztésére, az ő és Mária Terézia királynő közös anyagi áldozatából 1763-ban létesített szenci Collegium Oeconomicum Regnum Publicum Scholarum Piarum a műszaki és gazdasági tudományok és ismeretek valóságos kis egyeteme volt, méghozzá jellegében páratlan. Erről már a legfontosabb dokumentum, az alapítólevél is részletesen tájékoztat.¹ E helyt mindössze egy-két mozzanatra térünk ki.

Ma elképesztőnek és meglepő fényűzésnek tartjuk, hogy húsz hallgató (14 nemesifjú és 6 kamarai tisztviselő fia) számára az alapító nagy alapítványt tesz le, és rektorral az élén egy öttagú tudós tanári kart tart fenn. Három évig tart a tanulmányi idő, és csak minden *triennum* befejezése után vesz fel a Helytartótanács a megyék javaslatára újabb húsz, filozófiát, vagy legalább humaniorákat végzett hallgatót. Ezek 1. aritmetikát, egyszerű és kettős könyvvitelt; 2. ökonómiát, uradalmi, harmincadosi, városi, bányauzemi stb. számvitelt, gazdasági alapismereteket és a gazdasági tevékenység körében előforduló számolási műveleteket (alapműveletek, mértékek és pénzek, százalék, kamat, folyószámlák stb.); 3. föld és bányamérést, térképezést, mechanikát, hidraulikát, hidrosztatikát, aerometriát; 4. építészeti rajzot; 5. német nyelvű hivatalos és gazdasági ügyiratfogalmazást tanultak. A tanintézetben teljes ellátást, könyvet, tanszereket, sőt évente két pár lábbelit, valamint posztóból való zsinóros-prémes magyar ruhát is kaptak.

Az alumnusok egyenruhájáról nem maradt fenn kép. A bevásárlási számlákból értesülünk a kék és zöld színű posztóról „pro veste inferiori seu Leibl”, a tászli nevű csipkés-kihajtos mandzsettáról (*Pro volucro telae Taczlárum*), a csizmára és topánkára való vítézkötésről (*Pro zonis supra caligas et topancas*). Magyar egyenruha lehetett német be-

¹ Források, I, n° 1.

ütéssel, amit a szabószámlák is jeleznek: „Pro exultatione sartoris Hungarici et Germanici ... fl. 50”.²

Megértjük ezt a fényűzést, ha figyelembe vesszük a felvilágosult abszolutizmus iskolapolitikáját. Colbert óta rájöttek, hogy az állam hatalma és gazdagsága a pezsdülő gazdasági életen alapszik. Ennek feltétele a jó közlekedés: utak, hidak, csatornák, tehát mérnökök kellenek. Nélkülözhetetlenek a gazdag érc- és sóbányák műveléséhez is értő adminisztrátorok, a képzett dikasztériumi tisztviselők. Fontos, hogy a nagy- és kisbirtokos, még a jobbagy is képes legyen jobb gazdálkodással a merkantil állam gazdagodását szolgálni. Már érződik a levegőben a *Ratio educationis* szele, de a hagyományos iskolai keretekbe még nem tudják beszorítani az új tantárgyakat. Egyelőre tehát a forradalmian merész szenci Collegium Oeconomicum létesítésével lépett az állam a gazdasági nevelés útjára. Kísérletnek is szánt úttörő szerepű iskola, amelyet az alapítólevél szerint azért bíztak piarista kézre, mert a rend tagjai a fentebb említett tudományok művelésében egyszerűségüknek kiváló bizonyítékát nyújtották, és a rend hivatása az ifjúság vallás-erkölcsös nevelése volt; az állam számára pedig fontos, hogy alattvalói lélekben és észben kiművelt, hazaszerető, szorgos, pontos és tisztalelkű polgárok legyenek.³

A királynő mindvégig különös kegygel támogatja az intézetet. Az alumnusok ellátására szánt 1400 forintot előbb 1700, majd 2100 forintra emeli,⁴ 1770-ben és 1772-ben 5500 illetve 6000 forinttal járul hozzá az új épületrész emeléséhez.⁵ Műszerekre és könyvekre előbb 1500 forintot, tanuszerekre és műszerjavításokra pedig ismételten 100-100 aranyforintot ad. Ismételten személyes látogatásával is kitünteti a kollégiumot, a rektornál hosszasan elüldögél, meglátogatja a professzorokat, betekint az alumnusok termeibe, örömmel fejezi ki megelégedését, mindenkinek van szíves szava, az ünneplő nép közé pénzt szórva hajtat ki a kollégium kertjébe és ott sétálgatva, elgyönyörködik annak szépségében.⁶ A felügyeletet gyakorló Helytartótanács köteles a királynőt az iskola életének minden mozzanatáról tájékoztatni, s a döntések a királynő személyes intézkedései.⁷

Az alapító kancellár nemcsak tetemes és ismételt anyagi támogatásával segíti a kollégiumot, hanem személyes barátságával is megtiszteli a professzorokat. A Bécsben és Cseklészen járó piarista tanárok asztalának mindenkori vendégei;⁸ ha pedig ősi fészkeben, a Szenczel szomszédos Cseklészen

² MNL OL COe.

³ Források, n° 1.

⁴ Decretum regium, 1766. jan. 2. és 1767. aug. 1.: MNL OL COe.

⁵ Az 1772. febr. 19-i intimatum szól a 6000 és egyúttal az 1770. július 4-i intimatum-ban jelzett 5500 forintról (MNL OL COe).

⁶ HDSzenc, p. 15.

⁷ Protocollum commissionis in negotio piarum foundationum, 1764. febr. 20.: MNL OL COe.

⁸ Gyakran szól erről a HDSzenc és a DiSz (pl. 1771. máj. 9-11, aug. 6.).

tartózkodik, igen gyakran, sőt bejelentés nélkül jön látogatóba; az 1771-ben folyó új építkezési munkát egy héten háromszor is megtekinti, megajándékozza a törekvő fiatal Mak Sebestyént, a geodézia tanárát.⁹ Tallósi kastélya egész berendezését, bútorokkal, képekkel, térképekkel, vázákkel a kollégiumnak ajándékozta.¹⁰ Az intézet Szent Teréz kápolnájának gazdag arany miseruhát és felszerelést ad.¹¹ A pozsonyi országgyűlésről naponta jönnek a főrendek, főpapok, követek és később is számtalan a kíváncsiskodó látogató. Gróf Zichy Ferenc győri püspök csodálkozva szemlélte a tanítványok rajzait, térképeit és építészeti dolgozatait, és amikor a többi tárgyak elveit is megmagyarázták neki, áradó szavakkal mondta, hogy a rend a haza számára igen hasznos, a haza sokkal tartozik a piaristáknak, az évszázad fiai szerencsések, hogy a rend tanárainak vezetése mellett ilyen hasznos tudományokat művelhetnek a haza javára.¹² Az elismerésben és dicséretben nincs hiány. Mindez nemcsak kitüntető, hanem szorgos és igényes munkára is serkenti a professzorokat és alumnusokat egyaránt.

A kitüntetések és az uralkodói kegy nem nyugtatja meg Tapolcsányi Gergely, a tartományfőnököt. A kegy megszűnhetik, a kitüntető érdeklődés idővel elmaradhat. A kollégiumot szélesebb társadalmi háttérrel akarja biztosítani. A Magyarország legkülönbözőbb megyéiből származó 20 ifjú ezt nem tudja lehetővé tenni. A királynő azonban jó benyomásai hatása alatt 16 osztrák fiút küld „szenci tanulmányokra”.¹³ Ezzel többszörösen túllépte az alapítólevél kikötéseit. Tapolcsányi is elrendeli tehát, hogy a rektor fizető konviktorokat vegyen fel, jórészt a közeli vidékre valókat. Ezek száma időnként változott, a harmincat azonban sohasem haladta meg.¹⁴

A másik elgondolkodtató tény, hogy a kollégium jellege az alapítók, főképp a királynő szándéka szerint központi, összzmonarchikus. Bár kétségtelen, hogy az ökonomia és a könyvvitel tanárának épp a királynő rendeletére a magyar gazdasági életből kell a gyakorlatok anyagát vennie. Ez azonban még nem cáfolja állításunkat. Súlyosan esik latba, és áruelő jel az is, hogy a piaristák, a vármegyék és az országgyűlés folyamodása és „könyörgő felírata” ellenére a királynő keményen kitart a német tanítási nyelv mellett. Fel-tűnő, hogy a magyarságával és magyarosító tevékenységével kiváló piarista rend német nyelvű tanításra vállalkozik. Holott ismételtelen Szencen kíván-

⁹ DiSz, 1771. július 31.

¹⁰ HDSzenc, p. 7.

¹¹ HDSzenc, p. 10.

¹² HDSzenc, p. 12-14., 18.

¹³ HDSzenc, p. 20. – Az 1764. okt. közepén Szencre küldött osztrák konviktorok: Ludovicus Dvortsák (Tvorzag), Prokopius Kfölnér, Antonius Khiritz, Franciscus Tettenheim, Joannes Gedeon, Joannes Clemon, Joannes Winge, Franciscus Kolhund, Josephus Kolhund, Josephus Hueber, Joannes Szaibolt, Franciscus Langenbach, Franciscus Fajer, Antonius Marik, et Ettmajer.

¹⁴ Az 1767. jún. 19-i Berchtold-vizitáció aktái 30 fizető konviktorra említene: MNL OL COe.

csiskodik Dugonics András, aki valamivel később 1784-ben, mint a pesti egyetem professzora megírta a *Tudákosságnak második könyve, melyben foglaltatik földmérés (Geometria)* című, első magyar nyelvű síkmértani tankönyvét.¹⁵ Itt járt Koppi Károly, a nevezetes első magyar kereskedelmi akadémiai tervezet (tisztá kereskedőképző iskola) szerzője;¹⁶ Révai Miklós is, aki magyar nyelvű építészeti és gazdasági tankönyveket írt.¹⁷ Ők nyilván meg tudták volna magyarázni a „szenci tudományok” nyelvét. A királynő elve azonban ez: tanuljon meg minél több magyar németül, hogy alkalmazható legyen a kamarai és bányahivatalokban!

A reálsan gondolkodó Tapolcsányi azonban így is vállalja az iskolát, mert – megnyilatkozásai mutatják – tisztán látja az újfajta államgazdaság jelentőségét és az iskola korszakot nyitó szerepét. Végül is csak 20 hallgatóról volt szó, akik a tanévek és életpályájuk folyamán azt is megmutatták, hogy a tanítás német nyelvűsége nem jelent egyúttal német szellemiséget is. Ezenfelül Tapolcsányi – és ez a fontos – rögtön a királynő 1764. július 20-i látogatása után elrendeli, hogy augusztusban meg kell nyitni a kollégium falai között a *schola vernaculát*.¹⁸ A megyében, sőt a Helytartótanácsban is nagy lelkesedéssel fogadták a magyar nyelvű szenci piarista gimnáziumot. A piaristák becsülete is nőtt.

Az alsófokú iskola felállításához a precedenst valójában a királynő teremtette meg, mert a tőle Szencre küldött 16 osztrák fiú közül csak három volt alkalmas a kamarai tanulmányokra, a többség még igen fiatal volt, számukra gimnáziumi tanárokat volt kénytelen fogadni a rend, saját költségén. A továbbiakban a rektor mindig hivatkozott a rend jóhiszeműségére, hiszen mindössze csak annyit tettek a piaristák, hogy nyilvánossá tették a gimnáziumot a vármegye lakóinak öröme, akik a központi fekvésű és olcsó Szencre küldték magyar szóra fiaikat.¹⁹ Az 1767-es vizitáció egyik aktája 123 kintlakó és 13 konviktor humanistát említ. 1768-ban már a poétikai osztályt is meg kellett nyitni. Kónya Kristóf rektor körömszakadtig védte a gimnáziumot, Pozsony megye és a Helytartótanács dicséretesen támogatta küzdelmében. A királynő türelme azonban 1768-ban elfogyott, szigorú utasítására december 22-én jött meg a Helytartótanács intimátuma, amely szerint azonnal, éppen a karácsonyi ünnepek alatt szélnek kellett eresztetni a gimnázium tanulóit, azzal az utasítással, hogy keressenek maguknak más városban isko-

¹⁵ DUGONICS András, *A tudákosságnak második könyve, melyben foglaltatik földmérés (Geometria)*, Pest, 1784.

¹⁶ HEGYI Ferenc, *Koppi Károly merkantilista eszméi és kereskedelmi akadémiai tervezete*, kötetünkben 133-139.

¹⁷ RÉVAI Miklós, *Várasi építésnek eleji*, Buda, 1780. Uő, *A mezei gazdaságnak folytatásáról a magyar hazának ... nemzeti iskolái módjához alkalmaztatott tanuságok*, Buda, 1780.

¹⁸ HDSzenc, p. 17, 35.

¹⁹ Az ügy részletezése és tömör összefoglalása Pozsony megye 1768. okt. 10-i és Kónya rector 1768. dec. 10-i utolsó próbálkozásában: ne zárják be most a tél közepén az iskolát, „orabunt illi parvuli una nobiscum”: MNL OL COe.

lát.²⁰ Csak az Eszterházy uradalom alkalmazottainak fiai és az osztrák konviktorok tanulhatták a kollégiumban humaniorákat a nyilvánosság kizárásával, „*non publice*”. Mindez nem tartozik szorosan a Collegium Oeconomicum témájához. A rend, a Helytartótanács és a vármegye, valamint Mária Terézia iskolapolitikájához azonban ez jellemző adalék.

A harcok hőse Kónya rektor, aki egyebekben is derék előljárónak mutatkozott. Elve volt, hogy a tanárok ne kényszerüljenek prefektusi munkára, mert a tudomány művelése megkívánja, hogy mentesüljenek minden gondtól. A kamarai tárgyak tanulására még éretlen növendékeket nem fogadta be az alumnusok közé, még akkor sem, ha a legmagasabb helyről szorította is a protekció. Emiatt egyszer a királynő feddését is el kellett tűrnie. Szívből utálta az elszámolást, de az egy fej káposzta árán akadémuskodó számvevő hivatalnak olyan részletes kimutatásokat csinált, hogy végül is a királynő utasította a Helytartótanácsot, kössön a kollégiummal szerződést, amelynek értelmében a piaristák 2100 forintért és az esetleg szükséges segélyekért minden részletes elszámolás mellőzésével ruházzák és ellátják az alumnusokat.²¹ Ezzel megszűnik az „*occasio querelarum*”. Egy felterjesztésben azt javasolta a Helytartótanácsnak, hogy az éppen üresedésben lévő fehérvári kusztodiátus jövedelmét egy időre adják a Collegium Oeconomicumnak, hogy ez anyagilag meg tudjon erősödni.²² Hat évi kemény küzdelem után, tiszta helyzetet teremtve utódja, Kiss Adorján rektor számára, 1769 nyarán eltávozott Szencről.

Kiss Adorján más egyéniség. Jó gyakorlati geometra, Valero Jakab utódja a katedrán, majd 1769 és 1772 között a kollégium rektora. A szakirodalom feljegyzi róla, hogy mérnöki tudományának híre volt. 1772-ben, már veszprémi rektorként tervet készít a zirci apátság kertjének vízzel való ellátására, s a forrást is ő fedezi fel. 1773-ban Berchtold Ferenc kapornaki apát kérésére a híres veszprémi vízépítő mérnökkel, Tumler Henrikkel együtt megy Kapornakra, hogy elkészítsék az apátságba vezető vízvezeték tervét. 1774-ben Balatonfüred és Aszód között felmér egy vitás területet, ugyanekkor felméri a gulácsi hegyet, és megosztja a birtokokat. A veszprémi piarista kollégium tető alá hozása is az ő érdeme.²³ Gyűjtő-építő piarista típus. A szenci szőlőhegy Foglizon dűlőjében 1771-ben három szőlőt szerez „*erga*

²⁰ HDSzenc, p. 41.

²¹ A királynő 1768. okt. 14-én hozzájárult a megállapodáshoz. A felettes hatóság kívánságára az alumnusoknak eddig külön ebédlőjük, konyhájuk és elszámolásuk volt. A rektor kívánságára ezentúl a tanárokkal és a konviktorokkal közös ebédlőben, kerek asztaloknál étkeznek. Vö. MNL OL COe.

²² MNL OL COe, 1769. aug. 15.

²³ CSAPLÁR, Révai, I, 151-155. FRIEDREICH Endre, *A veszprémi Szent Anna-kápolna története 1724–1907*, Veszprém, 1907, 59-60. ZELOVICH Kornél, A. M. Kir. József Műgyetem és a hazai technikai felső oktatás története, Budapest 1922, 35-36. Utóbbi tévesen vélte, hogy Kiss Adorján közreműködött volna a veszprémi várba vezető, Tumler György és Henrik által épített vízvezeték tervezésében.

sacra”.²⁴ A kollégium Kerény nevű majorságán kitűnően gazdálkodik, nagy lábasjóság-állománya van. Szíves előjáró és kitűnő pap. Készséggel helyettesít a geometriai stúdiumokon. Közben többször betegeskedik, de ilyenkor is dolgozik, például csak a betegsége alatt jut rá ideje, hogy a kollégium jóbarátjának, Pongrácz bárónak Somogy megyei Hetés uradalomtérképét lemásolja.²⁵ Rektorsága alatt azonban mintha lazult volna a munkafegyelem; 1771-ben a húsz alumnus közül tízet zárt ki a Helytartótanács.²⁶ Feljegyzéseiből úgy tűnik, mintha a két grófra, Königsackerra és unokaöccsére, Keglevich János ökonómiatanárra fürkésző szemmel nézne. Megható azonban olvasni naplójában, hogy önmagát is hibáztatva, szinte bocsánatot kér tőlük.

2. Szaktanárok

Az alapítólevélben kitűzött célok megvalósításához elsősorban képzett szaktanárookra van szükség. Ezekben nem volt éppen hiány, mert a matematikához, geometriához, építészethez, rajzhoz, térképiráshoz értő (részben autodidakta) piaristáknak egész kis serege működött szétszórta az egyes iskolákban. Nem véletlen, mert a rendalapító élete végéig meg nem szűnik sürgetni a matematika tanulását és tanítását, amely a reális oktatás gerince és a legtöbb reális tárgy feltétele. Látón megjövendőli, hogy a matematika tanítása miatt iskoláink egykor nagy megbecsülésben fognak részesülni. Egyik 1643-ban kelt levelében pedig így nyilatkozik: „Nagy érdem, hogy rendünkben mennyiségtant tanítunk. Ámbár ezt a kevélyek nem tudják felfogni. Pedig ha valaki meg nem alázza magát, nem is magasztaltatik fel.”²⁷

A szenci kollégiumban bevezetett tudományoknak elengedhetetlen feltétele a matematika, a tanításra alkalmas tanárok pedig itt rajzottak. A rendezetősége azonban igényesebb volt. A legkiválóbb tagok közül Bécsbe küldi tanulmányai elvégzésére, vagy hosszabb-rövidebb tanfolyamra azokat, akiket Szencre szánt.

A 18. század közepén az osztrák piaristák virágzásuk teljében voltak. Hírnevüket elsősorban a reális tárgyak tanításával szerezték. Számosan kitűntek a matematika, könyvvitel, fizika, építészet tanításával és szakkönyvekkel. Vállalkozásuk koronája a gróf Ludwig von Zinzendorf udvari szám-

²⁴ DiSz, 1771. ápr. 15.

²⁵ DiSz, 1771. márc 13-15.

²⁶ PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.

²⁷ „... mi scrivo circa l'istituto dell'Abbaco, il quale nella nostra religione e' di merito grandissimo, ma non e' inteso dalli superbi et chi non si humilia non sara' essaltato”: *Epistolario di S. Giuseppe Calasanio*, ed. Leodegario PICANYOL, I-IX, Romae, 1950-1956, n° 4135. Vö. PRÓNAI Antal, *A piarista iskolák kezdete*, Bp., 1899, 31; KISPARTI János, *A piaristák törekvései a reális irányú oktatás terén a Ratio Educationis előtt*, in *Magyar Paedagogia* 34(1925), 104-115, 105-106. SÁNTHA, György, *San Jose de Calasanz: Su obra: Escritos: Estudio pedagógico y selección de escritos*, Madrid, 1956 (Biblioteca de Autores Cristianos, 159), 157.

vevőkamarai (*Hofrechnungskammer*) elnöktől 1762-ben megindított és 1763-ban piarista kézbe vett egyéves „*Rechnungskolleg*” tanfolyamok, amelyeket a magyar, német és a cseh provincia tagjai által is használt bécsi St. Ivo kollégiumban tartottak. Négy osztrák piarista tanított itt gyakorlati geometriát, könyvvitelt, kambialis számolást.²⁸ az 1763/1764-es tanévben meginduló szenci Collegium Oeconomicum kamerális tagjait tanító tagjai mind Bécsben szereztek meg approbációjukat. Königsacker József, a kettős könyvvitel tanára 1760–1763-ig, Klobuczek Alajos, az ökonómia és mechanika tanára 1763-ban egy évig volt Bécsben „*studens arithmeticae cameralis et oeconomiae*”,²⁹ Lengyel Félix, a polgári építészet tanára 1763-tól 1764. június 9-ig tartózkodik Bécsben, mint „*studens architecturae*”; Valero Jakab, az elméleti és gyakorlati geometria tanára szintén szintén csak 1764-ben, éppen csak a tanítás megkezdésekor jött meg Bécsből.³⁰ Csak Kónya Kristóf rektornak és Dom Flóriánnak nem volt képesítése. Az előbbi azonban nem tanított, csupán a kollégium bürokratikus, gazdasági és fegyelmi ügyeit intézte. Az intézet tanulmányi vezetője Valero Jakab volt, *praefectus scholarum* címmel.³¹ Dom Flóriánnak, a *calligraphia* (szépírás), valamint a hivatalos és gazdasági stílus magiszterének pedig egyúttal hallgatóként is részt kellett vennie a nyilvános előadásokon.³² Ő volt tehát a szenci professzórium első tagja.

3. *Professorium camerale*

1765-ben ugyanis megindul Szencen a különleges irányú, úgynevezett kamerális tanárképzés. A rend növendékei a noviciátus után két, kivételesen egy, illetve három évig tanulták a filozófiával párhuzamosan ugyanazokat a tantárgyakat, amelyeket a királyi alapítványos alumnusok. A professzorium az 1772. tanév végéig állt fenn, ettől kezdve a kollégiumban folyó építkezések miatt szünetelt. Innen került ki a szenci tanári utánpótlás: Laczkó Ambros 1770-től építészetet, Mak Sebestyén föld- és bányamérést meg mechanikát, Nukovics Nándor 1774-től kamarai számvitelt, Risinger Özséb 1771 ősztől *politica cameralis* tanít Szencen. Az utóbbi a szenci stúdium után egy évig Bécsben hallgatta Sonnenfels előadásait és a Kancellária bizottsága előtt *cum laude* vizsgázott. Társaik: Czabay Sándor, Raab Adalbert, Berints Keresztély, Klotz Bálint, Kalluska Szeverin, Szivi János, Malinovics Ignác, Gyorgyovánszky Ferenc, Gegő Adolf, Gotthardi József, Berczeli Károly, Hauck Henrik, Luczmajer Bazil, Noller Alajos és Weisz Lipót a rendi növendékes házakban, Tatán, a váci Theresianumban, a tallói árvaházban és az akkortájt építkező meggyesi, óvári és veszprémi házakban hasznosították

²⁸ BRENDLER, Anton, *Das Wirken der P. P. Piaristen seit ihrer Ansiedlung in Wien*, 1896, 207–208.

²⁹ PMKL, APHV, Lib. 17, B, p. 23. LÉH, *Catalogus*, 196.

³⁰ HDSzenc, p. 3.

³¹ HDSzenc, p. 5.

³² HDSzenc, p. 5.

ismereteiket.³³ Malinovics és Gegő Kolozsvárott voltak az építészet illetve matematika professzorai, ³⁴ Weisz Lipót a pozsonyi királyi főgimnáziumban tanít építészetet és gyakorlati geometriát.³⁵ Risinger pedig a szenci kollégium pusztulása után a kassai királyi akadémia ismételtén kitüntetett *politica cameralis* tanára, később szeniora (igazgatója).³⁶

4. Az intézet tanulmányi képe

Az intézet tanulmányi képét először néhány professzor működésén és fennmaradt művén keresztül igyekszünk vázlatosan megrajzolni, pár vonással megvilágítva egyéniségüket is.

A tanító munka hatalmas nyitánya Valero Jakabnak az 1764. május 7-i *Veni Sancte*-n mondott nagyszabású, közgazdasági tanulmányzámba menő megnyitó beszéde.³⁷

Ez a beszéd már előre fémjelzi a Collegium Oeconomicum színvonalát. Utalva a kollégiumban tanítandó tárgyakra, rávilágít a magyar gazdasági viszonyokra és kívánalmakra. Roppant logikával tárja fel a gazdasági ágak, az ipar és kereskedelem kapcsolatát, szintiszta colbertista fejtegetéssel, sűrű fogalmazással magyarázza az állam- és magánháztartás célszerű összefüggését, a jó prosperitás feltételeit, az országos és kisgazdálkodás „művészetének” segédtudományait, a mechanikát, a hidrológiát, építészetet, illetve ezeknek gazdasági jelentőségét. De mindeme ismeretek csakis a matézis körül csoportosíthatók, mert számok nélkül semmiféle gazdálkodás nincs. Az ésszerű gazdálkodás ugyanis a számszerű nyilvántartáson, a könyvvitelen alapszik. Talán először fogalmazza meg nálunk az üzemtervi gazdálkodás feltételeit. Ha nem is adja meg ezt a nevet. Az üzemtervi birtoktérkép egy rápillantásra – hosszas, ismételt és fárasztó birtokjárás nélkül – éppúgy tájékoztat birtokunk mindenkori gazdasági állapotáról, mint ahogy a könyvvitel is azonnal tiszta képet ad vagyoni helyzetünkről. Az összefüggések világos látása fogja acélabroncsba az akkori magyar gazdasági adottságokat, és ebből a szintézisből villantja ki a jövedelemfokozás perspektíváját. A felvilágosodás emberének derűlátásával mondja ki, hogy az iskola bizony képes kinevelni a széles látókörű, racionális ökonómust.

Ez a beszéd palástolatlan megfogalmazása a „pénz a dolgok gerince” merkantilista elvnek; ebben első a magyar „didaktikai” irodalomban, és egyúttal rámutat arra a lemerhetetlen távolságra, amely a Valero korában még erőteljesen élő múlttól elválasztotta a piarista nevelést. A beszédben megmutatózó fürge merkantilizmus minden találgatásnál döntőbben ad magyarázatot

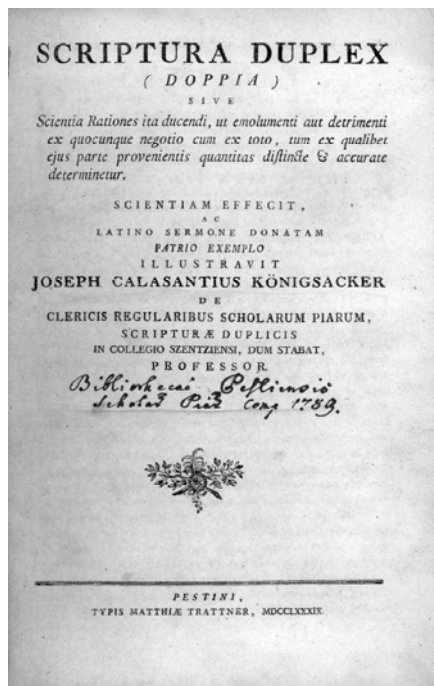
³³ LÉH, *Catalogus*, passim.

³⁴ Vö. N. DÁVID Ildikó, *A kolozsvári egyetem építészeti oktatása a XVIII. század végén*, in *Művészet és felvilágosodás: Művészettörténeti tanulmányok*, szerk. ZÁDOR Anna–SZABOLCSI Hedvig, Bp., 1978, 301–351.

³⁵ LÉH, *Catalogus*, 409–410.

³⁶ LÉH, *Catalogus*, 321.

³⁷ Rede bey der feyerlichen Eröffnung der Königlichen Ökonomischen Schulen in Ungarn, gehalten in Wartberg 1764: PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 3., N° 2. Ld. Források, I, n° 3. – Meg kell jegyeznünk, hogy a tanítás már két hónappal az ünnepélyes *Veni Sancte* előtt megindult.



Fide in Scriptura Duplici			Rationes				
Anno	Mensis	Die	Rationes	Fl.	Cr.		
de integri anni proventus ex Possessione N. Col legii Scholarum Piarum, a die 1 ^{ma} Aprilis 1785 usque eundem diem 1 ^{um} mensis 1786 secundum Scripturam simplicem distat.							
PROVENTUS PER EXECUTIONEM ASSIGNATI							
33	Colligium S. P.	1	EXECUTIO facta in Possessione N. assignare de- bebat Scholarum Piarum Collegio parum proventum respondentem famori semel 27000 Fl.	2650	—		
1	Proventus	1		Summa	1650	—	
AD SUMMAM HANC OBTINENDAM ASSIGNATI SUNT PROVENTUS:							
1	Proventus	1	AGROREUM 51 1/2 jugera a 40 cr.	34	10		
2	Proventus	2	PRATORUM 55 falcitra a 2 Fl. 30 cr.	137	30		
3	Proventus	3	VINEARUM 11 1/4 quadrantes a 20 Fl.	225	—		
4	Proventus	4	EDUCIARUM duorum	250	—		
5	Proventus	5	MOL. SICC.	120	—		
6	Proventus	6	MOL. SICC.	85	—		
7	Proventus	7	LOCAT. CREMATI EPICILLATIONIS	11	—		
8	Proventus	8	LOCAT. CREMATI EPICILLATIONIS	11	—		
9	Proventus	9	LOCAT. CREMATI EPICILLATIONIS	11	—		
10	Proventus	10	LOCAT. CREMATI EPICILLATIONIS	11	—		
11	Proventus	11	LOCAT. CREMATI EPICILLATIONIS	11	—		
12	Proventus	12	LOCAT. CREMATI EPICILLATIONIS	11	—		
Summa				1650	10		

(Insuper Collegium Scriptura Duplici.)

4. Königsacker József kettős könyvviteli művének (*Scriptura duplex*, Pest, 1789) címlapja és egy abban található számadási minta (első lapja), amely egy kitalált piarista kollégiumé (a pesti piarista könyvtár szerzői példánya, PMKK)

arra, hogy miért zsúfoltak a kollégium tantervébe annyi és mai szemmel nézve oly széteső tudományt. Valero korában aligha akad mesteribb ökonómiai tanulmány Magyarországon. Niczky Kristóf udvari kancelláriai tanácsos is így nyilatkozott, amikor kérésére Valero személyesen vitte fel hozzá Bécsbe az éppen elkészült beszédet.³⁸ Művében erőteljesen kitér a magángazdasági és áruüzleti kereskedelemre is. Ez azonban alig lehetett inyére Sonnenfelsnek és körének.

Szenci gyakorlata alapján írta meg Königsacker József gróf az első hazai, latin nyelvű kettős könyvviteli munkát, a *Scriptura duplexet*. Önérzetesen hivatkozik a címlapon arra, hogy a szenci Collegium Oeconomicumnak mindvégig tanára volt. Ez a mű ügyes és indokolt vegyítése a kamarai (előirányzatos) és a kereskedelmi életben használt könyvvitelnek. A szakirodalomban nevezetes mű, mert szerzője, elégedetlen lévén a korabeli német, Szencen tanítási könyvül előírt auktorokkal, nem mesterséget, hanem logikai és matematikai principiumokon nyugvó tudományos kettős könyvviteli munkát adott közre. Két évtizedes, hihetetlenül szívós és alapos tudományos munkálkodás után biztos tudatában van, hogy a könyvvitelt ő emelte mes-

³⁸ HDSzenc, p. 9.

terségről tudományra, bár az általa használt auktorok kérkednek, hogy tudományt adnak, pedig csak mesterségi fokon vannak. Königsacker azt hangoztatja, hogy csak az a jó könyvelő, aki egyben jó matematikus is.³⁹

A művében feldolgozott üzleti eset a gyakorlati életből van véve: a piarista rend egy 27 ezer forintos követelése fejében, kiegyenlítőképpen földbirtokot kap az adóstól. A felettes hatóság („*judex*”) csak úgy megy bele az illetéknéppen való kiegyenlítésbe, ha a rend alkalmas könyvelési eljárással kimutatja, hogy a birtok képes évente 1260 forintot, a követelt összeg 6%-át jövedelmezni. A *judex*nek ez a kikötése teszi lehetővé, hogy a szerző elszámolási módjába belevigye a kamerális könyvelési eljárást is. Az 1260 forint remélt jövedelmet becslés szerint kirója a birtokgazdaság különböző ágaira, s az így előírányzott nyereséget könyveli el először. Az egyes vagyonrész-számlákat megterheli a „*proventus assignati*”, azaz előírányzati nyereségszámla javára várható nyereségekért, a veszteségeknél fordítva jár el. Ezek után már a kettős könyvvitel ismert módján könyveli el a birtokgazdálkodásban előforduló változásokat és adásvételeket. Az ügylet Königsacker állítása szerint valóságos, ő csak a neveket, az évszámot és a számadatokat változtatta meg.⁴⁰

A mű tanárok számára készült segédkönyv, de bármely latinul tudó „*tiro*” megtanulhat belőle könyvelni. Kitűnő tárgymutatója, világos fejtegetése, az ügylet egyszerű és kettős könyvviteli táblázatokban való bemutatása, a kölcsönös utaló számok elárulják a világosan magyarázó pedagógust. Hideg eszű, tudós piarista. Származása meghitt ismeretségbe hozza a nehezebb helyzetekkel, és a szerzetesi nevelés mellett is megmarad benne a nehézségekkel szemben is fölényesen nyugodt arisztokrata magatartása.

Tartózkodó, mint a munkával terhelt tudós, de diákjai névnapján zenével köszöntik. Kevesebbet mozdul Szencről, mint társai, de ha pihenőre utazik, rektora hiába küldi utána a sürgős ügyet véleményezésre, nem jön válasz. Végtelen nyugalommal lépi túl a költségvetési keretet, a Helytartótanács feljajdul, hogy a túlkiadások veszélyeztetik az alapítványt: Königsacker ezt alig veszi tudomásul.⁴¹ 1772-től ő a kollégium rektora; mint hivatott pedagógus mégis tovább tanítja a könyvvitelt.⁴²

A tanári karból hárman tűnnek ki a tanévek folyamán sajátos egyéniséggükkel: Mak Sebestyén geometra, Keglevich János gróf ökonómiatanár és Risinger Özséb, a *politica cameralis* tanára.

Mak Sebestyén ízig-vérig gyakorlati ember, a földmérésben fáradhatatlan. Testvére, Mak Domonkos pálos is geometra.⁴³ Általában 3-4 diákjával szo-

³⁹ KÖNIGSACKER, Joseph Calasancius, *Scriptura duplex (Doppia) sive scientia rationes ita ducendi, ut emolumenti aut detrimenti ex quocunque negotio cum ex toto, tum ex qualibet ejus parte provenientis quantitas distincte et accurate determinetur*, Pestini, 1789, Praefatio. Vö. NOVÁK Sándor, *Joseph Calasancius Königsacker Scriptura Duplex-e*, in *Kereskedelmi Szakoktatás* 12(1919) 192-197, 235-238.

⁴⁰ A pesti piarista *historia domus* említ egyebek közt egy hasonló ügyletet.

⁴¹ MNL OL COe, 1774. nov. 16., 29. és dec. 22-én kelt felterjesztések és intimátum.

⁴² LÉH, *Catalogus*, 213-214.

⁴³ BEKE Margit, *Mak Domonkos élete és életműve, 1754-1803*, in *Pálos rendtörténeti tanulmányok*, szerk. SARBAK Gábor, Csorna, 1994 (Varia Paulina, 1), 46-53.

kott kiszállni: ennyi kell is egy mérőasztal köré, a jelzőkarok beintéséhez, a vasszegek kitűzéséhez és a lánchúzáshoz. Előfordul, hogy egész csapattal vonul ki. Például a cseklészi Sternwald nevű Eszterházy-erdőt nyolc tanítványával méri fel, és csak a következő nap érkezik meg „*cum tota sua banda*” – írja dohogva Kiss Adorján rektor.⁴⁴ Ennek a mérésnek a térképét kíváncsian sürgeti az uradalom. Mak kedvelt embere Eszterháznak; van adatunk, hogy alkalmi postával még Bécsből is küld neki 2 aranyat.⁴⁵ Tudását igénybe veszi a szeredi és a királyfalvi uradalom is; az egyházfalvi plébános 6 arannyal jutalmazza egy felmérő munkájáért. Pálffy Bazinba hívja és uradalmi geometrájául alkalmazza.⁴⁶ Maknak nagy érdeme, hogy sokat fáradt a Tatára kerülő intézet megerősödéséért.⁴⁷

Keglevich János is lelkes tanár, lángol az ökonómiáért. Kiss Adorján rektor a maga sötétlen kedélyével furcsállja, hogy még Cseklészen vendégeskedve, nagy társaságban is „*more suo disputabat de oeconomia*”.⁴⁸ Vörös Antal főigazgatóban tiszteletet kelt azzal, hogy Tatán az ökonómia mellett elvállalja a *politica cameralis* tanítását is, pedig attól kell tartania, hogy alávesse magát egy approbációs vizsgának, mert a Helytartótanács csak így erősítheti meg új tanszékében.⁴⁹ Valóban nem kis feladatra vállalkozik az akkor már 41 éves Keglevich. A széles gesztusú grófnak egyébként megvannak a maga ártatlan örömei is. Még Szencen egy szép április végi hajnalon kimegy az erdőszélre fülemület fogni, „*nullo habito respectu diei Dominicae*”. Botránkozó rektora kajánul jegyzi meg: „*Sed nihil cepit*.”⁵⁰

Risinger Özséb tanítja a *studium Sonnenfelsianum*ot. 1771-ben ugyanis új tanszéket kap Szenc, a *studium politicae cameralis*. Ez az egyetlen tisztán elméleti tárgy, s tanárainak fő feladata bebizonyítani, hogy a gazdaságpolitika, nevelés, közegészségügy, a „kényelmes élet biztonságos élvezésének biztosítása” az állam atyai gondoskodásának tárgya. Sonnenfels *Grundsätze der Polizey, Handlungs und Finanzwissenschaft* című műve alapján a gyakorlati kérdések tudományos alátámasztásában kellett roppant leleményesnek lennie. Risinger kitűnően felkészült tanár, bécsi vizsgájáról dicsérő leirat érkezett Szencre; ebből értesülünk, hogy az új tanár 300 forint fizetést (egy jobban fizetett kamarai mérnök kapott ennyit) és 200 forint jutalmat kap szakkönyvekre.⁵¹ Hogy hogyan tanulták a jórészt mérsékelt német nyelvi tudású alumnusok ezt a nehéz elméleti tárgyat, erről a félévi minősítéseket leszámítva, nincs adatunk. Risinger szép pályát futott be: az 1776. évi szenci

⁴⁴ DiSz, 1771. júl. 3-4.

⁴⁵ DiSz, 1771. marc. 25.

⁴⁶ DiSz, 1771. LÉH, *Catalogus*, 243.

⁴⁷ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 9.

⁴⁸ DiSz, 1771. aug. 6.

⁴⁹ Vörös Antal főigazgató jelentése a Helytartótanácsnak, 1777. febr. 21.: MNL OL COe

⁵⁰ DiSz, 1771. ápr. 28.

⁵¹ Mária Terézia benigna resolutio-ja, 1771. szept. 9.: MNL OL COe.

tűzvész után a kassai akadémián tanít, majd ennek igazgatója, 1796-ban nyugalmába vonul teljes fizetéssel, illetve Vácon spirituális, majd haláláig piarista tartományfőnöki asszisztens.⁵²

5. A tanintézetben folyó munka

A tanintézetben folyó munkáról már az eddigiek alapján is képet tudunk magunknak alkotni. Szükséges azonban az élesebb betekintés is. Tekintve, hogy a mohó merkantil szellem annyiféle tantárgyat zsúfolt az iskolába, ehelyt bemutatónak csak a kollégium geodéziai munkásságára próbálunk világosságot vetni. Ebben nagyon segít az, hogy fennmaradt az alumnusok és a szenci piarista kamerális tanárjelöltek megközelítően négy tucat térképe,⁵³ amelyet vizsgadolgozatul készítettek a megadott témára. Az intézet rektorának ugyanis kötelessége volt, hogy félévenként tantárgyak szerint is minősítse az alumnusokat, továbbá be kellett mutatni a hallgatók építészeti, geodéziai rajzait, könyvviteli munkáit és *character*eit (szépírási és stílusgyakorlatait).⁵⁴ Ezeket a vizsgadolgozatokat egy szekeret kitöltő 20 hatalmas mappában maga a rektor szokta beszállítani Pozsonyba a Helytartótanács-hoz.

Kezünkben van még a tanítás megindulásakor (1764) beszerzett műszerek és eszközök kimutatása.⁵⁵ Ezt a későbbi vásárlások és javítások számlái, valamint Mak Sebestyén 1776-ban, Tatán készült *Elenchusa*⁵⁶ alapján még ki is tudjuk egészíteni. Az első műszerállományt az ismert Josef Walcher bécsi matematika és mechanika professzor, udvari kamarai tanácsos állította össze. A javításokat többek közt a bécsi Sossleben végezte.⁵⁷ A műszereket Eszterházy kancellár fiának magyar piarista nevelője, Szylcz Károly szokta beszerezni a Voigtländer cégnél. Szylcz Bécsben tartózkodott s így nagy segítségére tudott lenni a szenci intézetnek.⁵⁸

Kezünkben van továbbá a kollégium tanári könyvtárának építészeti, bányászati, ichnográfiai (műszaki rajzi) és egyéb alkalmazott matematikai, valamint perspektívaelméleti (köztük sok gazdagon illusztrált) szakkönyveinek jegyzéke.⁵⁹ Ez a jegyzék legalább olyan gazdag szakkönyvállományt mutat, mint a szintén kezdő selmeci bányatisztképző intézet könyvtárának Poda Miklós jezsuita bányagépészet- és matematikatanártól 1765 és 1770

⁵² Vörös Antal főigazgató jelentése a Helytartótanácsnak, 1777. febr. 21.: MNL OL COe. Vö. LÉH, *Catalogus*, 321.

⁵³ Ld. Adattár, V.

⁵⁴ Az 1769. évből 16 db ilyen stilisztikai dolgozat maradt fenn: MNL OL COe.

⁵⁵ „Specificatio instrumentorum mathematicorum iam effective domi existentium” (az alapítólevélben említett 1500 forintról való elszámolás aktái között): MNL OL COe.

⁵⁶ A Tatán szükséges műszerek jegyzéke, 1776/1777: Források, II, n° 6.

⁵⁷ DiSz, 1771. máj. 9-11. és másutt is.

⁵⁸ LÉH, *Catalogus*, 380.

⁵⁹ MNL OL COe, 1764. aug. 12. – Vö. HEGYI Ferenc, *A szenci Collegium Oeconomicum könyvtára*, kötetünkben 45-54.



5. Részlet Sándor József szenci alumnusnak a cseklézi szőlőhegyet ábrázoló határtérképéről, 1773. A címereten földmérő eszközöket (lánc, térképes rajztábla, mérőkörző, fokmérő, díszes nyelű pontszűrő) és az Eszterházy család címerét ábrázolta (MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek [S 85], n° 5).

között összeállított, tehát egykorú leltára.⁶⁰

Az első földmérést 1764 május végén, a tanítás megkezdése után két hónappal végezték, amikor is a Szentgyörgy felé eső szántóföldeket vették fel. Ez volt egyúttal az első *tentamen* is, amelyet Tapolcsányi tartományfőnök jelenléte tett ünnepélyessé.⁶¹ A későbbiek folyamán is leginkább Cseklész irányában dolgoztak: Magyarbél, Németbél, Horvátguráb vagy Szentől keletre: Sárfő, Boldogfa, Királyfalva, Réte és határaik kerültek felvételre.

A kollégium barátai, mint jó vendéglátók lehetővé tették, hogy az alumnusok távolabbi helyeken is dolgozhassanak. Így például Az 1773-ból való három vizsgatérkép a Vág folyó menti Valtasúr és Várassúr közti területet ábrázolja a Vággal, egy homokos szigettel, erdővel, kaszálóval, szántóval, réttel „*Controvers Wiese*” (vitás rét) felírással.⁶²

⁶⁰ PAUER János, *A selmechányai Magyar királyi bányászati és erdészeti academia története*, Selmechánya, 1896, 193-195.

⁶¹ HDSzenc, p. 12.

⁶² MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85), n° 1-3.

Ugyancsak 1773-ból maradt fenn 18 darab, Cseklész keleti határát ábrázoló térképdolgozat. Egy részük a határt és a rajta keresztülfutó Szered–Pozsony és Szenc–Pozsony irányú utakat, valamint a Nagyszombat–Cseklész postautat és délre a Feketevíz folyót, a másik csoportjuk pedig a cseklészi szőlőt, a grófi parkerdőt, szántót, urasági táblát, a magyarbéli és horvátgurábi utat ábrázolja felírásokkal, jelekkel. Ezeken a térképeken tehát az ábrázolt terület nagyjából kétféle, az ábrázolás módja azonban különböző. A jelek szerint 2-3 diák dolgozott egy mérőasztalnál, s ezek azonos álláspontból egymás után vették fel lapjaikra az adatokat. Késmárky Gábor alumnus 1775. évi felvétele a szenci szőlőhegyet ábrázolja, pillacsíkozással érzékelteti a hegyet.⁶³

Majd minden térképen igen szép a térképjelek aprólékos kidolgozása, a betűírás. Az irányrózsák és a címeretek minden várakozást felülmúlnak. Sándor József alumnus címeretén az Eszterházy család kardot és hármass ezüst rózsát tartó griffes címerét és földmérő eszközöket (lánc, térképes rajztábla, mérőkörmérő, fokmérő, díszes nyelű pontszűrő) látunk (5. ábra).⁶⁴

A térképek általában 65×45 cm nagyságúak, jórészt finom kidolgozású, színezetlen tusrajzok. A Helytartótanács ugyanis ismételtén utasítást küld a kollégiumnak, hogy inkább a mérés pontosságára és az ábrázolás gondos kivitelére mintsem a színezésre törekedjenek. Egyébként ez az utasítás a diákok írására vonatkozólag is: ne legyen kalligráfikusan cifrázott, hanem könnyen olvashatóan szép legyen az!⁶⁵

Térképmásolással és nagyítás-kicsinyítéssel is foglalkoztak. Az 1768-as kilenc darab színes vizsgatérképek közül hat darab a felső-ausztriai Orth községet és környezetét adja különböző részletnagyításban.⁶⁶ Ezt is Marinoni *Ichnographica* című művéből másolták. A Kamara is igénybe veszi a kollégium diákjait. A bellyei kamarai uradalom térképének lemásolásáért 10 aranyat utal ki jutalmul. Máskor meg a máramarosi kerület térképét kell négy példányban lemásolni, mert a kamara geometrája túl van terhelve.⁶⁷

A fent említett térképeket és helyszínrajzokat a következő alumnusok készítették: Molnár Ignác, Sándor József, Bodó János, Fekete Márton (ő Szencen végezte a gimnáziumot is), Klohammer János, Balogh Imre, Králl József, Zanaly Antal, Balasovics Mihály, Bukovics Antal, Szuporányi Mihály, Kozma Ferenc, Dholuczky Nep. János, Petheő Jakab, Schlossberg József (ő is Szencen végezte a gimnáziumot), Puchner Fe-

⁶³ MNL OL, Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (S 85), n° 33.

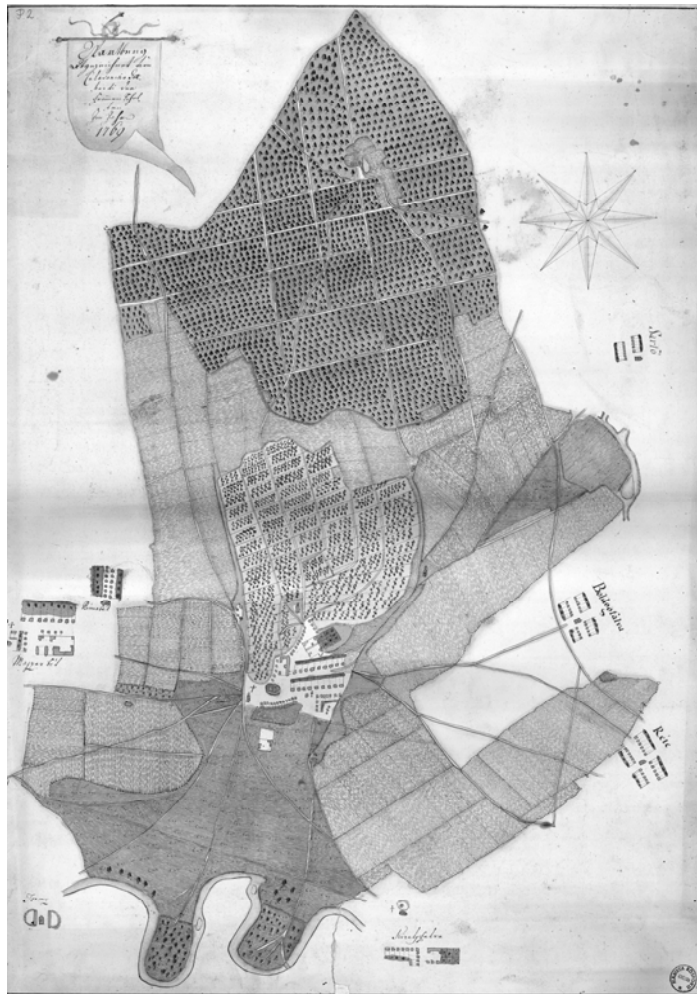
⁶⁴ MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85), n° 5.

⁶⁵ Az egyházügyi bizottság 1771. évi jegyzőkönyve: MNL OL COe.

⁶⁶ MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85), n° 24-25, 27, 30-32.

⁶⁷ MNL OL COe, 1767. július 17. „missa est 1767 ex Camera mappa geometrica Domini Regni Cameralis Bélyensis, ut ab alumnis copietur, hanc R. P. Adrianis Kiss geometriae professor transvertit et perfecit, vix aliquid cooperantibus alumnis, cum novitii in delineandi adhuc fuerint. Posteaquam [...] venit de die 17-ma julii 1767 vespertim Camera, ut R. P. Rector 10 aureos Posonii levit, et eodem alumnis [...] aequaliter distribuat. Sed cum alumni in eadem nihil laboraverint, domus introitu pecunia ista inscripta est.”: HDSzenc, p. 42.

6. Gotthardi
József piarista
tanárjelölt tér-
képe Szencről és
határáról, 1769
(PMKL, Térké-
pek [VI.2], P 1).

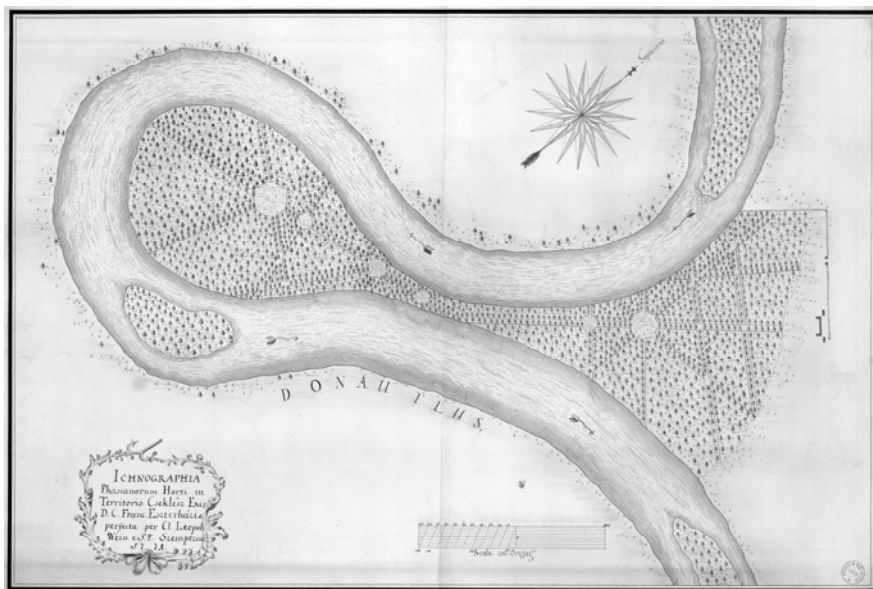


renc, Vittman János, Kratz Károly, Vermes László, Ságbi György, Knesik Imre, Diószeghy József, Szumeray László, Schwartz János.

Említésre méltó Gotthárdi Józsefnek és Libay Józsefnek a kies Szenc városát, erdejét, szőlőjét, a környező falvakat, valamint a Feketevizet is feltüntető, finom színezésű és kivitelű térképe (1769, 6. ábra).⁶⁸ Weisz Lipót a Cseklész alatti grófi fácánost és a Feketevíz egy szigetes részét térképezte le (1772), aprólékos gondnal, magas színvonalú munkával (7. ábra).⁶⁹ Ketten szenci piarista tanárjelöltek, illetve Libay *convictor solvens*.

⁶⁸ PMKL, Térképek (VI.2), P 1. OSZK Térképtár, TK 836.

⁶⁹ PMKL, Térképek (VI.2), V 26.



7. Weisz Lipót piarista tanárjelölt térképe a cseklési grófi fácánosról és környékéről, Szenc, 1772 (PMKL, Térképek [VI.2], V 26)

Munkájukhoz a következő műszerek és eszközök álltak rendelkezésre: 1. háromlappos, kettős tárcsás, horizontálisan beállítható nagy mérőasztal (*mensa praetoriana*); 2. kettős dioptriával felszerelt rézvonalzó; 3. vertikálisan is mozgatható kis mérőasztal; 4. kisebb rézvonalzó dioptriával; 5. háromlábra szerelhető, mágnesűs nagy asztrolábium; 6. kisebb asztrolábium rúdon; 7. a nagy mérőasztalra alkalmazható tájoló; 8. különféle öl hosszúságú mérőláncok; 9. zászlós mérőkarók, mérőkarók és vas jelzőszek; 10. dioptriával ellátott libella;⁷⁰ 11. a víz szintezéséhez való speciális libella; 12. pantográf (golyacsőr) térképnagyításhoz, egy nagyobb és egy kisebb; 13. másoló készülék, átvilágítós; 14. fokkörös rézvonalzó; 15. szögmérésre való, fokbeosztásos körrel felszerelt négyszög, rézből; 16. acélhegyű nagy mérőkörző; 17. „*Zuleg Instrumentum*” nevű felrakó bányamérési műszer; 18. ugyanez vashányában való mérésre; 19. „*Schinzeug*” nevű, tájolós bányászati műszer; 20. tájolók; 21. busszola; 22. „*Tabula Neperiana ex ebore*” (Napier-féle, osztást-szorzást megkönnyítő táblázat).⁷¹

Magukról a fennmaradt térképekről nem állapítható meg, hogy a kollégiumban végeztek-e szintező munkát is, a műszerek azonban arról beszélnek, hogy igen. Egy feljegyzés megemlíti, hogy Szalóky Nep. János geometra egy alkalommal (1771) magával vitte Felkiss Antal alumnust a Feketevíz libellálására. Úgy látszik, hogy a kollégium dioptriás libellája értékes műszer lehetett, mert amikor egy alkalommal báró Amadé kölcsönkérte, a rektor kitérő feleletet adott.

Rendkívül tanulságos a Helytartótanácsához küldött 1767-es rektori jelen-

⁷⁰ A Tatán szükséges műszerek jegyzéke, 1776/1777: Források, II, n° 6.

⁷¹ „Catalogus librorum Collegii Regii Szemptziensis”, 1766: SDSzenc, 1766.

tés. Ebből jó betekintést kapunk (egyebek közt) a föld- és bányamérés módszerébe, helyesebben tanításának folyamatába.⁷²

A geometria tanárának feladata a síkmértan (földméréssel), bányamérés, valamint a mechanika, hidraulika és hidrosztatika tanítása Christian Wolff szerint, amennyire csak lehetséges, gyakorlattal összekötve. Részletezve a folyamatot:

a) Az alumnusok gyakorolták az egyenleteket, a számtani és mértani arányt, a szükséges gyökvonást. Innen áttértek az idomok egyenlőségére és hasonlóságára, hogy megismerjék a mérések alapvető tantételeit. Ezután a geometriai területek négyszögesítésével, felosztásával és különféle mértani testek mérésével foglalkozván, eljutottak a geometriai instrumentumok megismeréséhez és használatához. Közben szabad óráikban magánszorgalomból térképek másolásával kapcsolatban az árnyékolást és festést gyakorolták. Ezután már a valóságos gyakorlatig eljutva, nagyobb mezőket mértek fel és pozsonyi ölben határozták meg méreteiket. Így a Szenc városához tartozó szőlőket a pincszerekkel, az egész erdőkerületet, a város félellipszis alakú kerületét, a szomszédos Magyarbél, Sárköz, Senkovic, Boldogfa, Réte, Királyfa stb. határos területeit is pontos mérésrel rajzlapra transzponálták. Közben gyakran adódott alkalom, hogy a hallgatók előadást kapjanak például az útépités és a javítás eszközeiről, szerszámairól, az uradalom birtokrészeiről és üzemeiről, vagy a paraszti szessziók kimért földjeiről, a közös legelőről, erdőkről, rétekről, ezek arányáról, a kataszter készítéséről, és más elvégzendő gazdasági feladatról-rendelkezésről. Efféle együtt végzett földmérési gyakorlatok után, ki-ki magánszorgalomból a szebb szomszédos kertereket, mások egy, a birtokosok közt felosztandó vitás szigetet, ismét mások a pozsonyi királyi kert területét vették fel kirándulásaik során. Íme, így történt a síkmértan tanítása.

b) Mivel a bányamérésben az alumnusok nem tudnak haladni trigonometriai ismeretek nélkül, időt kellett biztosítani e stúdiumnak. Így a szinusz, tangens és szekánsok sajátosságainak elsajátítása után (régii szögmértani használat), feltárván használatuk és alkalmazásuk értelmét, foglalkoztak még logaritmussal is.

A trigonometriában szilárd alapozást nyerve, a szögmértani és logaritmustáblák segítségével mezők mérését gyakorolták, valamint magasságméréssel foglalkoztak. Így eljutottak a bányaméréshez.

c) Itt elsősorban a bányászok szaknyelvével ismerkedtek meg, aztán a különféle földalatti üregekkel, a bányaretek természetével, dőlésével és fekvésével, valamint a bányafolyosókkal, vágatokkal, aknákkal, és egyéb bányacsatlalokkal. Ezt követte külföldi és a honi bányákban alkalmazott bányamérési eljárások és műszerek ismertetése. Végül jött a műszerek használ-

⁷² „Conspectus ordinis studiorum primo triennio in Collegio Regio Oeconomico Cameratico Szemiptziensi apud Scholas Pias servati”: MNL OL, Helytartótanácsi levéltár, Acta fundationalia (C 39), Lad. E, Fasc. 10.

lata és a gyakorlat. Mivel azonban Szencen bánya valóságos mérésekhez nem áll rendelkezésre, mérésre alkalmasnak látszó ösvényeken tetszés szerinti irányokat vettek fel, ezeken képzeleti vágatokat, aknákat, ereszkéket helyeztek el. Ilyenképpen minden irányvonal hosszúságát és hajlásszögét lemérve, szögmértani táblázatok segítségével megállapították a horizontális és függőleges kiterjedéseket, ezeknek hajlásait rajzunkon feltüntetve, a bánya pontját a külszínen megjelölve, a földalatti vágatok összekötéseit meghatározva, ezeknek új nyílások hajtásának vagy felszínről aknák mélyesztésének lehető pontját megjelölve, gyakorolták a bányamérést. Mindehez még gyakorolták a különféle szintező eljárást, részben azért, hogy a bányavizek levezetéséhez megfelelő csatornákat (csorgákat) és bányagépeket telepítsenek, részben pedig azért, hogy a felszínen a folyók esését, a köz számára létesítendő malmok esetleges alkalmatlanságait feltárják, a mocsarak kiszárítható részeit meghatározhassák. Végül jónéhány körmöci és selmeci bánya, valamint a máramarosi sóbánya térképeit tanulmányozták.⁷³

6. Az alumnusok előmenetele

Az alumnusok előmeneteléről a Helytartótanácsához szabályos időközönként felterjesztett *Tabella informationis* számolt be. Igen alapos és sokoldalú jellemzés ez, amely ugyan a név, életkor, születés, származás, vallás, nyelvi jártasság és erkölcsi jellemzés mellett csak az aritmetika és a *doppia* (kettős könyvvitel) tanárának minősítését adja, de a következő lapokon ugyanilyen sokoldalúan jellemez az ökonómia, a geometria, az architektúra, a *stilus curialis* és (majd később) a *politia*-politika tanára is. Minden tanár négy szempontból osztályoz (nem számmal, hanem szóval): a) *capacitas* (tehetség), b) *applicatio* (szorgalom), c) *profectus* (előmenetel), *excellit* (kitűnik-e valamiben?)

Nézzük meg például a szép pályát befutó Milecz Imre adatait az 1766. évi triennium végi jelentésből! 25 éves, érsekújvári nemes, Turóc megyei származású, katolikus; előtanulmánya: filozófia és magyar jog. Jelleme: „*Viro dignos mores praesetulit unde omnem commendationem meretur*” (férfijellem, megérdemli a komoly ajánlást).

Aritmetikából: a) *exima* (kiváló), b) *sufficiens* (kielégítő), c) *plurimus* (kitűnő), d) *unus e primis* (a legjobbak egyike).

Doppiából: a) *exima*, b) és c) *non magnum* (nem nagy), d) –

Ökonómiából: a) *bonus* (jó), b) és c) *mediocris* (közepes), d) –

⁷³ Figyelemre méltó néhány bányamérőműszerre és bányagép-modellre vonatkozó szenci levéltári adat. „3 machinae Semnicienses cum variis instrumentis pro dimensione subterranea, quae omnia iam curata sunt et non soluta”: MNL OL COe, 1767. szept. 20-i elszámolás. – „Pro machinis Schemnitziensis nondum sit administrata, urgeri ergo debet per praefactum Kohárianum, P. Valerianum [Roth SchP], ut machinam transmittat, aut pecuniam permittat” („Specificatio expensarum in instrumenta mathematica factarum ex 100 Aureis”, kelet nélkül, Kiss Adorjántól: MNL OL COe).

Geometriából: a) *exima*, b) *constanter diligens* (ernyedetlen szorgalmú), c) *plurimus*; *ad geometriam maximam habet inclinationem* (kiváló, a geometriai tárgyahoz kitűnően viszonyul), d) *unus e praecipuis* (a legkiválóbbak egyike).

Architektúrából: a) *bona*, b) *diligens*, c) *optimus* (legjobb), d) *inter praecipuus* (a kiválóak közt).

Stylus curialis: a) *scivit modicum Germanice* (gyengén tudott németül), d) *sedula* (szorgalmas), c) *mediocris*, d) –

Szépírás a) *bona*, b) *diligens*, c) *bonus*, d) –⁷⁴

A kiváló vízmérnök Laáb Gáspár, bezenyei nemes, 22 éves, magyarul, németül és horvátul tud, „*ab exordio usque in laboribus perseveravit, et iis virtutem conjunxit*„ (tanulmányai kezdetétől a befejezéséig szorgalmasan dolgozott, jelleme is ezt tükrözi). Minősítése jelzői: „Elsők közt; szorgalmas; legszorgalmasabb; jó; kiváló; fáradhatatlan; nagy”.⁷⁵ Bodó János, már gyengébb diák: „Semmi; igyekezni látszik; nem nagy, szorgalmas; csekély; közepes táján; németül nehezen ír és olvas”.⁷⁶

A *Tabella informationis* néhány általános, frázisszerű kifejezés mellett ontja az eredeti, magvas jellemzéseket. Lássunk egy-egy csokrot az erkölcsi és tanulmányi minősítésekből:

a) Jól nevelt; pietásos; nyílt; humánus; az előjárók iránt engedelmes; szépreményű; hibáit igyekszik kijavítani; jellemét életkorának megfelelően formálja; tisztességes és példaadó; illetlen beszédű és nyakas; álhatatlan és szeszélyes; rusztikus modorú; néha makacs és tiszteletlen; mosdatlan szájú; dühös és makacs; figyelmeztetésre és figyelő szemre van szüksége; semmirekellő.

b) kitűnő; kiváló; kitartó; jó; csekély; semmi; alig valami; hanyag; gyenge; igyekezete dicséretes; a közepesnél gyengébb; szorgalmas; álhatatosan szorgalmas; kielégítő; a nyelv nem tudása miatt semmi; több kíváncsít; alig valami; felülmúlja a jelesek; igen figyelemre méltó; a jobbak közé számítandó; jobb az elméletben, mint a gyakorlatban; az elméletben jó, a gyakorlatban azonban szemhibája miatt semmi.

A jellemzésben és osztályozásban néhány közhelyes kifejezést leszámítva, példásan egyéni a rajzolt, kapott kép.⁷⁷

7. Színvonal

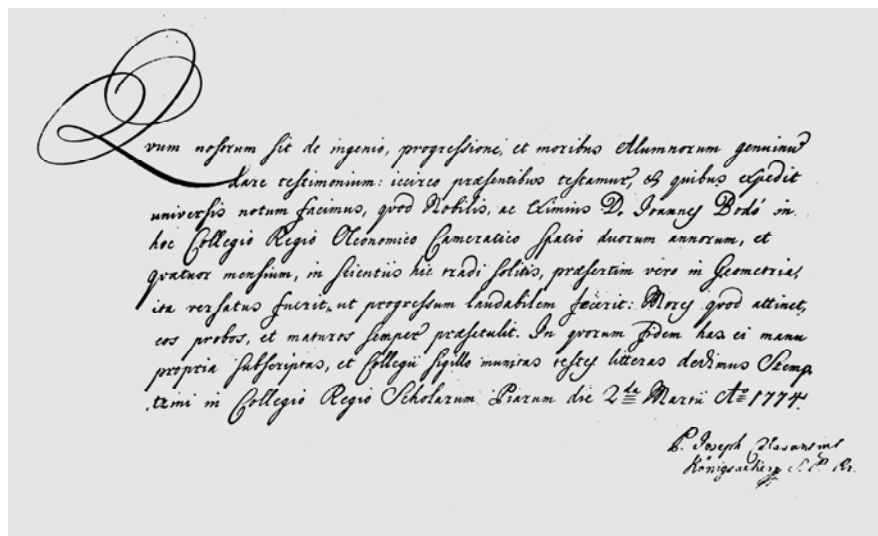
A kollégium munkájának színvonalát két egykori feljegyzéssel jellemezzük. A végzett diákokat szívesen alkalmazták a közhivatalokban, ezért ismételtten megtörtént, hogy az Udvari Kamara a kurzus végén Bécsbe rendelte őket vizsgára. 1766-ban két csoport utazott fel. Az első csoportot maga Eszterházy kancellár mutatta be Zinzendorfnak. A diákokat a két főúr előtt vizsgáztatta le Buchberg kamarai számtartó; megtekintették építészeti rajzaikat, térképeiket és könyvviteli munkáikat is. A második csoportot a francia Borja császári geometra vizsgáztatta. A kancellár hamarosan örömmel számolt be

⁷⁴ *Tabella informationis*, 1766: MNL OL COe

⁷⁵ *Tabella informationis*, 1769: MNL OL COe.

⁷⁶ *Tabella informationis*, 1772: MNL OL COe.

⁷⁷ *Tabella informationis*, 1769: MNL OL COe.



8. Königsacker József rektor által kiállított bizonyítvány Bodó János számára, 1774. márc. 2. (MNL OL COe, II, f. 385).

a szencieknek az eredményről: Bécsben úgy nyilatkoztak, hogy a vizsgázók professzorai a Szent István rend kitüntetésére érdemesek. A Bécsbe utazók költségeit a feljegyzés szerint a kancellár fedezte, aki valóban büszke volt az iskolájára és „diákjaira”.⁷⁸

Az ilyen bécsi vizsga természetesen csak kivételes volt, s a jelek szerint inkább Eszterházy Ferenc szorgalmazta. A kollégium *testimoniuma* (diplómája) maga is elegendő volt az állásért való folyamodáshoz. Nem célunk, hogy a szenci Collegium Oeconomicummal kapcsolatos, már feltárt adatokat ismételjük. E helyt mégis közöljük Laáb Gáspárnak, Moson megye geometrájának, egyik úttörő vízmérnökünknek a szenci Collegium Oeconomicumban 1769-ben szerzett diplomáját, amely értékes és nekünk kedves dokumentum:⁷⁹

„Quum nostrum sit de Collegii hujus regii alumnorum probitate, diligentia et profectu, tam Excelso Consilio Locumtenentiali Regio, quam iis omnibus, quorum interest, testari, fidem facimus, nobilem eruditum ac eximium Dominum Casparum Laab Collegii hujus Regii alumnus decursu hujus triennii in scientiis hic tradi solitis: arithmetica videlicet re rationaria, tam simplicis

„Mivel a mi tisztünk e királyi kollégium alumnusainak jelleméről, szorgalmáról és előmeneteléről a Magas Királyi Helytartótanácsnak, valamint mindenkinek, akiket illet, jelentést tenni, ezért bizonyítjuk, hogy nemes, tudós és jeles Laáb Gáspár úr e Királyi Kollégiumban eltöltött három év alatt az itt előadott *tudományokban*: az aritmetikában és pedig az egyszerű és kettős könyvvitelben, azaz

⁷⁸ HD, 29. 31.

⁷⁹ TURÁNYI Kornél, *Laáb Gáspár és Magyar István: Két kultúrmérnök műszaki szolgálatunk úttörői közül*, Budapest, 1958 (Műszaki tudománytörténeti kiadványok).

quam duplicis positionis seu dicta scriptura doppia, oeconomia, geometria, et vulgari et subterranea, architectura etiam civili, singulari ac indefessa industria versatum fuisse, primisque constanter adnumerari meminissem. Ad mores quod attinet eos semper graves pacatos ac exemplares praestitit ut ideo omnium benevolentia et gratiis commendari sit dignus. In quorum fidem has ei manu nostra subscriptas et sigillo ejusdem Collegii munitas damus. Szenczini, apud Scholas Pias die 29 Augusti 1769.

P. Christophorus Kónya a Sanctissimo Nomine Jesu Collegii Regii Szencziensis Rector m. p.”

Szerencsés véletlen juttatta kezünkbe Bodó János diplomáját is.⁸⁰ Több szenci oklevél ez ideig nem ismeretes.

8. A szenci tanítványok pályaválasztása

A Collegium Oeconomicum végzett diákjai a legkülönbözőbb állásokban helyezkedtek el. Van, aki hazament gazdálkodni (Valdberg József), a másik uradalmi tisztséget vállalt (Máthé György), vagy katonai pályára lépett (Bogáthy Pál, Freidhoffer Ferenc).⁸¹ A legtöbben azonban a Kamaránál és a megyéknél kaptak állást, eleinte mint *scribák*, *accessisták*, *exactorok*, előbb vagy később azonban mérnöki munkakörhöz jutottak, hiszen a telepítések, kataszteri felmérések, csatornázások, folyószabályozások sok mérnököt kívántak. Nem ismételjük itt azokat, akiket a műszaktörténeti irodalom már ismer, és tudja róluk, hogy Szenczen tanultak; csak azokat említjük meg, akiket eddig még nem sikerült agnoszkálni.

Az úttörő magyar vízmérnökök közül a szenci Collegium Oeconomicum hallgatói voltak:

Gannay János (Szenczen 1774-től) 1789-ben felvette Eszék környékén az ottani nagy mocsárvidéket gazdag vízrajzával 1:105 000 léptékben.⁸² Mak Sebestyén 1776. december 21-én kelt leveléből tudjuk, hogy Gannay a kollégium két horvát alapítványi helyének egyikét töltötte be. A tűzvész után egy ideig Szenczen maradt.⁸³

Milecz György (Szenczen 1764–1766) kamarai mérnök. Vízrajzi szempontból legérdekesebb képe a Fekete-Tiszának körösmezei szakasza. Pályája csúcán a Császári és

az úgynevezett doppiában, az ökonómiában, a geometriában, úgymint a föld- és bányamérésben, valamint a polgári építészeten páratlan és ernyedetlen szorgalommal tanult és mindig az elsők között szerepelt. Ami pedig *egyéniségét* illeti: magatartása mindig kiegyensúlyozott és példás volt; ezért mindenki jóindulatába és figyelmébe ajánljuk. Ennek hitelül ezt a saját kezünkkel aláírt és a kollégium pecsétjével megerősített okmányt kiadjuk. Szenczen, a Piaristák Intézetében, 1769. aug. 29-én.

P. Kónya Kristóf a szenci királyi kollégium rektora, s. k.”

⁸⁰ Bodó János állást kérő folyamodványa a Helytartótanácsához, 1774, melléklet: MNL OL COe, II, f. 385.

⁸¹ HDSzenc, p. 34.

⁸² FODOR, *Katalógus*, II, n° 945.

⁸³ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 5.

Királyi Sóbányfelügyelőség főigazgatója, asszesszor, a máramarosi kerületben a szigeti bányakapitány.⁸⁴

Milecz Imre (Szencen 1764–1766), egyike a legkorábbi kamarai mérnököknek. Neki tulajdonítják a Nemzeti Múzeum térképtárában őrzött, kéziratos vízi és szárazföldi sóúttérképet (Pozsony 1773, 1781). Két példányban van meg, kartogrammnak is vehető, mert a folyók mellett húzott vékony, vörös vonalak száma jelzi az évente szállított só mennyiségét.⁸⁵ A két Milecz testvér: György mint végzett rétor és Imre, filozófiai és jogi végzettséggel, anyjuk Milecz Erzsébet asszony kérésére és Nyitra megye ajánlására nyertek felvételt Szencre. Amint a két testvér befejezte tanulmányait, azonnal állást kaptak Pozsonyban a Kamaránál megyei geometra-adjunktusi beosztásban. Életpályájuk töretlenül ível felfelé.⁸⁶ Imre kezdő műve egy másolat 1765-ből, a titeli csajkások és a bácsi kamarai uradalom birtokhatárvonalának és környékének térképe.⁸⁷ Már kiforrott térképíró. Mint fivére, ő is a sóbányászatnál érvényesült: Sóvárótt bányai igazgató lett.

Quits Antal (Szencen 1769–1771) Bács megye mérnöke.⁸⁸ 1785-ben a Bács megyei Űrszentivánt vette fel részletes vízrajzával.⁸⁹ Két társával 1803-ban elkészítette a Tolna megyei Sárvíz lecsapolásáról való térképet.⁹⁰ A Görög-atlaszban Bács-Bodrog megye az ő műve.⁹¹ Tudjuk, hogy Szencen „convictor” volt.⁹²

Sándor József (Szencen 1771–1774) a Tisza árterületén Füred és Poroszló közt tervezett töltésutat; Tisza szakaszt részletesen rajzolja minden vízrajzi elemével.⁹³ Moson megye ajánlotta Szencre mint első éves filozófust.

Szüllő József (1764–1766 Szencen) kamarai mérnök. A Fehér-Körös egy-egy szakaszát térképezte.⁹⁴ Baranya megye ajánlotta a kollégiumba, ahol 1764. március 22-én kezdte meg tanulmányait. Jeles diák, mindig az elsők közt van. Tanulmányai végeztével Galántán özvegy Eszterházy grófnőnél kapott számfejtői állást, de hamarosan „*ex officio excidit*”, mert egy református nemeslányt jegyzett el.⁹⁵ 1782-ben elnyeri a kamarai építészeti állást; saját libellás műszere van, amelynek rajzát mellékeli a pályázathoz. A mérőasztalt (*mensa praetoriana*) nem tartotta elegendő szabatoságúnak: egy szebben hordozható műszert szerkesztett, melyet asztrolábiummal kombináltan használt. „Ügyes mérnök lehetett” – mondja róla Bendefy László.⁹⁶

⁸⁴ FODOR, *Tisza-völgy*, 87.

⁸⁵ OSZK Térképtár, TK 1635; 2200. Vö. FODOR *Térképírás*, 138. Fodor, *Tisza-völgy*, 87-88. *Schematismus*, 1789.

⁸⁶ HDSzenc, p. 34. Intimatum, 1767. jan 20., 1767. febr. 27.: MNL OL COe.

⁸⁷ MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85), n° 36.

⁸⁸ FODOR, *Tisza-völgy*, 98.

⁸⁹ MNL OL, Kamarai térképek (S 11), N° 14.

⁹⁰ MNL OL, Helytartótanácsi térképek (S 12), Div. XIII, N° 397; MNL OL, Abszolútizmuskori térképek (S 101), N° 304/4.

⁹¹ *Magyar átlás az az Magyar, Horvát, és Tót országok' vármegyéji, 's szabad kerületei' és a' határ-őrző katonaság'vidékeinek közönséges és különös táblái*, szerk. GÖRÖG Demeter, Bécs, 1802.

⁹² DiSz, 1771. febr. 5-6., márc. 24.

⁹³ FODOR, *Katalógus*, III, n° 1088-1089. FODOR, *Tisza-völgy*, 103-104.

⁹⁴ FODOR, *Tisza-völgy*, 112.

⁹⁵ HDSzenc, pp. 29, 34.

⁹⁶ BENDEFFY László, *Szintezési munkálatok Magyarországon*, Budapest, 1958, 45.

Vertics Ferenc 1769-ben a Répce Moson megyei szakaszának térképét készítette el,⁹⁷ 1774-ben pedig ő mérte föl a fehervári örkanonokság (mernyei) uradalmának épületállományát.⁹⁸

Vertics József (1769–1771) Békés, Csanád és Csongrád megye hites geometrája. Legnevezetesebb alkotása a Maros Csanád megyei szakaszának térképe 123 medermetszettel. „Térképeivel és medermetszeteivel megelőzte a maga korát” – állítja róla Fodor Ferenc.⁹⁹ Idősebb testvére, Vertics Ferenc 1771. február 3-án Szencen járt, és „*accepit hinc secum fratrem suum Viennam, cui dedi commissionem pro libris et penicillis 50 ac antiquis instrumentis a Sossleben adferendis.*”¹⁰⁰ Nyilván az ifjabb testvér, József a Collegium Oeconomicum növendéke volt, Ferenc pedig akkor már Moson és Győr megyében dolgozott. A fenti idézetből gyanítható, hogy Győrben lakott.

A szakirodalom a 18. század végéből és a 19. század első évtizedeiből felsorol vagy 10 olyan gazdasági földmérőt is, akik Szencen tanultak. Kiegészítésül közöljük:

Bukovics Antal (1771–1774 Szencen) ún. kamarai alumnus, a palocsai (Sáros megye) harmincados fia, mint végzett szintaxtista került a kollégiumba a Kamara ajánlatára. Később Zemplén megyében készített birtoktérképeket.¹⁰¹

A múlt század elejének hatalmas kartográfiai vállalkozásában, a Görög-Kerekes-Marton féle *Magyar Átlás* elkészítésében is részt vett több szenci diák egy-egy vármegye térképének elkészítésében: Zanathy Antal (1771–1774 Szencen) Csongrád megyét, Szalaky Gábor (1764–1766 Szencen) Torna megyét, Vertics József Csongrád megyét, Quits Antal Bács megyét dolgoztatta ki.¹⁰²

A 18. század végéről fennmaradt nem sok kéziratos megyetérkép közül háromnak a szerzője szintén szenci diák volt: Andrássi Antal (1774–1777 Szencen és Tatában) Fehér megyének út- és vízrajzát készítette el. Ennek a térképnek már fokbeosztása is van. Nem volt királyi alapítványos, hanem ún. *convictor solvens*. Mak Sebestyén levelének hátlapjára írt feljegyzésből tudjuk, hogy a tűzvész után 1777 januárjában érkezett Tatába tanulmányai folytatására.¹⁰³

Knesik Imre (1767–1769 Szencen) Abaúj-Torna megyei térképe szép, színes tusrajz. Szerzője Szencen a második kurzusban tanult, de egy év késéssel (1767-től) kezdte tanulmányait, mivel egy kizárt alumnus helyébe vették fel

⁹⁷ FODOR, *Katalógus*, II, n° 761; Fodor, *Tisza-völgy*, 127.

⁹⁸ H. CSUKÁS Györgyi, *A mernyei uradalom épületei a 18-19. században*, in *Dél-Dunántúl népi építészete*, szerk. CSERI Miklós, Szentendre–Pécs, 1991), 147-202, 149-162.

⁹⁹ FODOR, *Katalógus*, III, n° 1669-1671. FODOR, *Tisza-völgy*, 127, 148

¹⁰⁰ DiSz, 1771. febr. 3.

¹⁰¹ Intimatum, 1771. nov. 1.: MNL OL COe. FODOR, *Térképírás*.

¹⁰² *Magyar átlás az az Magyar, Horvát, és Tót országok' vármegyéji', 's szabad kerületei' és a' határ-őrző katonaság'vidékinek közönséges és különös táblái*, szerk. GÖRÖG Demeter, Bécs, 1802. FODOR, *Térképírás*, 163.

¹⁰³ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 5.

utólag.¹⁰⁴ 1768-ból való vizsgatérképe megvan az Országos Levéltárban.¹⁰⁵

Mattyasovszky Józsefről (1774–1776 Szencen) a Mak Sebestyén 1776. december 21-én kelt levélének hátoldalán ez olvasható: „*Dicitur non amplius rediturus*”. A tűzvész után tehát nem folytatta tanulmányait. Szepes megyei nemesifjú volt, akit megyéje ajánlott alumnusnak.¹⁰⁶ 1781-ből származó miniatűr térképe Szepes megyét adja.

Az Országos Levéltárban jó állapotban megmaradt egy rendkívüli művészettel, aprólékos gonddal írt haragoszöld tónusú, színes 141×40 cm nagyságú, 18. század végi térkép, amely a máramarosi határ hegycsúcsait, részletes úthálózatát, vízrajzát, az országhatárt, a határon átvezető utak mentén emelt és betörés veszélyekor ledönthető 28 db, számmal megjelölt fatorlaszt, továbbá betűvel megjelölt négy kereskedői veszteglőhelyet és a bocskói kamarai uradalom rajzát adja. Aláírása: „Delineavit Jo. Marolt”.¹⁰⁷ Nyilván azonos a szenci kollégiumba 1764. dec. 3-án felvett Maroldt Józseffel, az első kurzus (1764–1766) királyi alapítványos kamarai alumnusával. A személyével foglalkozó négy szűkszavú aktából annyit tudunk meg, hogy 16 éves, Máramaros megyei, apja a bocskói kamarai uradalom tisztviselője. A térkép az aláírásból ítélve, talán másolat. A Mária Terézia-féle katonai célú felmérések térképeivel összevetve, megállapítható, hogy nem azok másolata. Valószínű azonban, hogy mint helybelinek módjában volt felhasználni a katonai mérések adatait. Ha másolat volna is, művészi kivitele miatt talán kora legszebb térképének mondható. Finom és bátor hernyó- és pillacsíkozása és adatgazdagsága ellenére is tiszta áttekinthetősége miatt megcsodáljuk.

A felsoroltakon kívül még számos diákunk működött mérnöki pályán és foglalkozott térképírással. De ebből ne gondoljuk, hogy a szenci iskola *in suo genere* mérnökképző iskola volt. A korszaknak már említett mérnökgigénye az oka, hogy aránylag sokan mentek erre a pályára az intézet végzett növendékei közül. Állításunkat igazolja, hogy az intézetben tanított egyéb tudományokban kiváló hallgatók hajlamaiknak jobban megfelelő pályán kerestek boldogulást.

Ilyen Leszkovszky Imre (1764–1766 Szencen), aki Bécsben az erdélyi exactoratuson kapott *calculista* (számfejtői) állást 600 forint fizetéssel. Rendkívül magas kezdőfizetés ez. Ebből is látszik, hogy mit vártak a kollégium növendékeitől, és mire becsülték a könyvelői és ökonómiai tudást. Összehasonlítás kedvéért is érdemes megemlíteni, hogy Risinger Özséb, a kollégium *politica cameralis* tanára Mária Terézia rendeletére, kitüntetésképpen is, 300 forint stipendiumot (fizetést) kap; egy megyei mérnök fizetése pedig átlag 300

¹⁰⁴ HDSzenc, p. 36.

¹⁰⁵ MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85), n° 29.

¹⁰⁶ Intimatium, 1774. nov. 3.: MNL OL COe.

¹⁰⁷ „Plan deren Gränzen des Maremaroscher Comitats verinnen angedeutet Wird aller die Contumatz Hauser errichtet werden dann welche Steig-Wege pro Comertie offen geblieben und welche mittelst Verhacken verschlossen wurden”: / Delineavit Jo. Marolt” MNL OL, Magyar kancelláriai térképek (S 85), n° 34.

forint volt.¹⁰⁸

Igen figyelemre méltó Bittó László (Szencen 1764–1766) pályakezdése. Kiváló geometra volt; szenci tanulmányi ideje alatt felmért egy szigetet (valószínűleg a Szenc–Cseklész vonaltól délre folyó Feketevíz vagy Kis Duna szigeteinek egyikét), „*unde nomen sibi celebre apud multos comparavit*”. Amikor befejezte tanulmányait, gróf Batthyány József kalocsai érsek hívta meg geometrának. Bittó azonban a jogi tanulmányokhoz vonzódott. Három évvel ezután, 1769-ben, gróf Batthyány Ádám tárnokmester azzal bízta meg, hogy birtokán, Jánoshidán munkát hajtson végre. Úgy látszik a jogászkodás éveit után is kitűnően végezte feladatát, mert maga a tárnokmester hívta fel rá a Jánoshidán vendégeskedő gr. Károlyi Antal figyelmét. Bittó így végleg búcsút mondhatott a mérnöki pályának, mert Károlyi felajánlotta neki a Szatmár megyei aljegyzői és ügyészi állást.¹⁰⁹ Itt bizonyára jól megállta helyét mert széles tájékozottságával és gyakorlati ismereteivel – az iskolát létrehozó szellemnek megfelelően – a gazdasági élet minden ágához és ezek praktikus vonatkozásaihoz is értett. Ha most Valero megnyitó beszédének szellemére gondolunk, akkor az jut eszünkbe, hogy Bittó ennek a szellemnek pedagógiai megvalósulása.

9. Csendélet a szenci alumnátusban

Nemcsak Valero Jakab tantervnek és utasításnak is szánt terjedelmes megnyitó beszéde és az alapítólevélben pontosan körvonalazott nevelési célkitűzések, hanem a fegyelmi szabályzat is tükrözi azokat az eszményeket, amelyeket a kollégium a tudományos és erkölcsi nevelés útján be is akar oltani az ifjúságba. A fegyelmi szabályzatok, a vétségekért kirótt büntetések és ezek indokolása egyben megmutatják, hogy melyek a korszak iskoláinak és sajátosan a vizsgált szenci Collegium Oeconomicum diákjainak jellemző vétségei vagy bűnei.

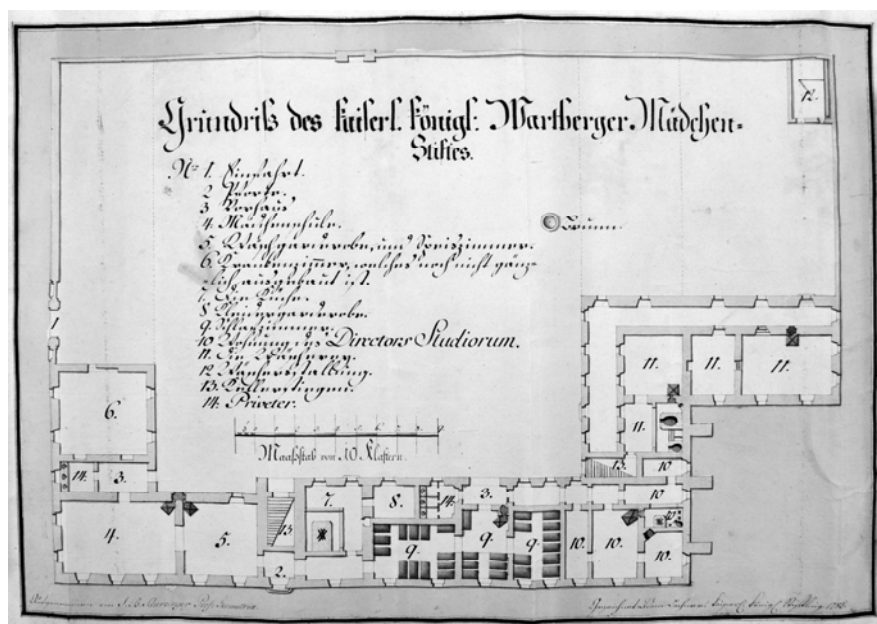
A szenci Collegium Oeconomicumot a felvilágosodás szelleme hatotta át. Itt ne gondoljunk elsősorban a szabadkőműves Sonnenfelsre és Zinzendorfra, akik Mária Terézia gazdaságpolitikáját, és így nem is nagyon a háttérben, hanem néha közvetlenül is, a szenci kollégium tanítási-nevelési irányát is befolyásolták! Maguk a piarista professzorok is a szó legnemesebb értelmében felvilágosodottak voltak, úgy értve a szót, hogy mély hitük mellett mindenestől modernnek, Európát járt, olvasott sőt úttörő elmék voltak.

Az alumnusok napirendje, az *Ordo diurnus*¹¹⁰ kolostorian kemény, majdnem rideg kollégiumi életre enged következtetni. Az ébresztő hétköznapi hajnali ½ 5 órakor, 5-kor reggeli ima, misehallgatás, leckeismétlés; 7-9 óráig előadások, 9-11 között írásbeli gyakorlatok, ismétlés, 11 órakor ebéd, pihenés; 1 órától négyig írásbeli és rajzgyakorlatok, alkalmazások. Este ½ 7 óra-

¹⁰⁸ HDSzenc, p. 34.

¹⁰⁹ HDSzenc, p. 34.

¹¹⁰ „Ordo diurnus”, 1765: MNL OL COe, f. 163. Ld. Források, II, n° 4.

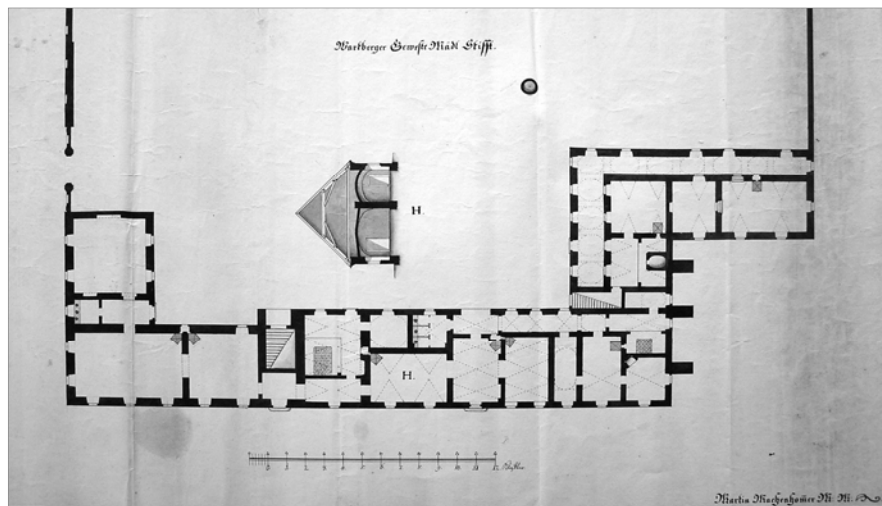


9. Az egykori szenci Collegium Oeconomicum épületében (Kis stift) működő leányárvaház alaprajza („Grundriß des kaiserl. königl. Wartberger Mädchen Stiftes). Johann Baptist Scherzinger árvaházi geometriatanár felmérése, Lachner Ádám rajza, 1785. – Magyarázat: 1. Kapubejáró (Einfahrt); 2. Bejáró (Pforte); 3. Előszoba (Vorhaus); 4. Tanterem (Mädchenschule); 5. Étkezőszoba (Wäschgarderobe und Speiszimmer); 6. Betegszoba (Krankenzimmer, welches noch nicht gänzlich ausgebaut ist); 7. Konyha (Die Küche); 8. Ruhatar (Kleidergarderobe); 9. Hálószoba (Schlafzimmer); 10. Tanulmányi igazgató lakása (Wohnung des Directors Studiorum); 11. Mosoda (Die Wäscherey); 12. Ruhaszárító (Wäschersstallung); 13. Pincelejáró (Kellerstiegen); 14. Illemhely (Priveter). – (Slovensky národný archív, Sempte-ceklészi uradalmi levéltár / Panstvo Šintava-Čeklis, 14. doboz, jelzet nélkül; vö. PETROVIČ–STREŠŇAK, *Uradalmi épületek*, 114).

kor vacsora, 8-ig szabad foglalkozás, séta, 8-kor esti ima, lefekvés.

Kiss Adorján rektor fennmaradt naplójából, a *Diariumból* és a szenci *historia domus*ból kapott kép azonban egészen modern, sőt ennél sokkal melegebb viszonyt mutat a tanárok és a diákok közt, a diákok szabadsága pedig távolról sem olyan korlátozott, mint ahogy azt a szabályzat olvasásakor gondolnánk. A heti két szünnap és az egészségesen elegendő más szünetek lehetőséget nyújtanak a felüdülésre és szórakozásra. A kollégiumban friss, mozgalmas életet élnek, a tanárok és a diákok egyaránt sokat utaznak, gyakoriak a nevezetes vendégek.

A *tentamenek*nek (témazáró, 4-5 hetenként visszatérő vizsgafélék) mindig ünnepélyes jelleget ad a meghívott vendég-elnök; a kollégiumnak nagy baráti köre van, s a jóbarátokhoz a közelbe vagy távolabbi nemesi portákra, olykor napokra és csapatostól mennek név- és születésnapra köszöntésre; esküvőkre és táncra hívják meg az alumnusokat. Van zenekaruk is: házi



10. Az egykori szenci Collegium Oeconomicum épületének (Kis stift) alaprajza a leányárvaház megszűnése után („Wartberger Geweste Mädl Stiff”). Martin Machenhomer közművesmester rajza, 1786 (Slovensky národný archív, Sempce-cseklészi i uradalmi levéltár / Panstvo Šintava-Čeklis, 14. doboz, 35. lelt. sz., Capsa VI, Conv. IV, N° 20; vö. PETROVIČ-STREŠNÁK, *Uradalmi épületek*, 112).

ünnepélyeken, a szomszédos szentgyörgyi piarista kollégiumban, egyházi és más nevezetesebb alkalmakkor, sőt a jótevők és barátok temetésén is zenével vesznek részt. A kollégium belső élete pezsgő, barátságos, a tanárokat és diákokat a mainál nagyobb nyíltság és melegség, de ugyanakkor a barokk kort jellemző átélt vallásosság mellett is a mainál nyersebbnek látszó természetesség jellemzi.

10. Pillanatképek a szenci diákéletből

A XX. századi tanuló ifjúságnak erkölcsi-fegyelmi vétségei, ezeknek tipikusan a forradalmi vajúdástól színezett jellege felkelti érdeklődésünket, hogy milyen lehetett a vallásos barokk iskolának és köztük ennek a forradalmian új gazdasági kollégiumnak az erkölcsi élete, ha vizsgáló szemünket *szándékosan csak a negatív* jelenségekre függesztjük.

A rektortól felterjesztett napirendet és fegyelmi szabályzatot a Helytartótanács helyeslően tudomásul veszi. A kollégium fennállása alatt csak Balogh László, a Helytartótanács iroda-igazgatója helyesbíti 1765. október 7-i vizitációja (hivatalos iskolalátogatás) alkalmával a legsúlyosabb vétségekért járó „*graviter punietur*” ítéletet a „*condigne punietur*” enyhítéssel. A kollégium sajátos és a magyar pedagógia történetében páratlan jellege természetesen még nem óvja meg egyben attól, hogy diákjai közt ne forduljanak elő, ha ritkán is, olyan hibák, amelyek a kor durvább diákéletére vallanak. Az iskola

és a tanári kar szellemétől azonban idegen a testi fenytetés bármilyen formája: ez a ránk maradt okmányokból és a fegyelmi szabályzatból határozottan megállapítható. Ebben a kérdésben a szenci kollégium gyökeresen eltér a korabeli iskoláktól.

Mégis előfordult egyszer, hogy Kónya Kristóf rektor „*proximum ad manus baculum arripuit*”. Pröbstl József alumnust ugyanis napközben a hálósobában lustálkodva lepte meg. A figyelmeztetésre a diák szembeszegült, és ekkor kapott a botból. Néhány alumnus ezért az akkor Cseklészen tartózkodó gróf Eszterházy Ferenc kancellárnál és a Helytartótanácsnál bevádolta a rektort. Balogh László szállt ki Pozsonyból, de a hűvösen, szinte ridegen kezdett vizsgálata, a kihallgatások és a hirtelenében elrendelt szaktárgyi *tentamenek* után megenyhült, és távozásakor szíves szavakkal, nyilvánosan megdicsérte a rektort és a tanári kart: „*Gratias iisdem humanissimas egit, quod tanta sollertia alumnos instituerent, se studiorum tradendorum ratione maxime esse contentum*” [Emberséges köszönetet mondott, hogy ilyen szorgalommal oktatják az ifjúságot, mivel maga a tudományok tanítási módjával teljes mértékig elégedett]. Ígérte, hogy a királynőnek is jelentést tesz kellemes tapasztalatairól.¹¹¹ Bizalmas jelentésében valóban mindenre (tanulmányi eredmény, módszer, étkezés, ruházat, tisztaság, a kollégium belső rendje) kiterjedően, bő részletességgel és nagy elismeréssel szól. Pröbstl büntetését helyesli és meg is indokolja. A diák ugyanis egy társával, Valdberg Józseffel kiszökött Pozsonyba, és visszatértük után valóban felháborító arcátlansággal viselkedett a rektorral szemben.¹¹² Balogh igazán sokoldalúan és alaposan vizsgálta a kollégium életét. A *historia domus*ból tudjuk, hogy a vizitáció megkezdésekor hosszasan beszélgetett Farkas Jánossal, a helytartótanácsi referendárius fiával, a kollégium akkori filozófus növendékével, és tőle is nyilván helyesen értesült.¹¹³

Ismételten megtörtént, hogy egy-egy alumnus elszökött, és néhány jó napot csapott magának a csábítóan közeli Pozsonyban. Deáky Antal – jelenti a rektor 1769-ben – még a böjt közepén is engedélyt kért, hogy Pozsonyba mehessen. Már előbb elzálogosította egy társának a köpenyét. A jószívű rektor még súlyos három forintokat is adott neki, hogy kiválthassa a ruhadarabot. Deáky azonban ezt a pénzt is elveri, „*noctes in dies vertit*”, adósságokat csinál, még a kofáknak is tartozik, a rektor nevében két palack tokajit kér egy péktől. Ráadásul egy mézáros lányával („*quam ducturire fertur*”), Nagyszombatba ment, és ott egy fogadóban éjszakáztak.¹¹⁴ A királynő rendeletére ki kellett zárni a kollégiumból.

Schwartz János kamarai növendék, a győri sóállomás kontraskribájának fia is legálisan távozott. A rektor vigasztaló szavakkal engedte haza édesapja

¹¹¹ HDSzenc, p. 28.

¹¹² MNL OL COe, 1765. okt. 7.

¹¹³ HDSzenc, p. 28.

¹¹⁴ MNL OL COe, 1769. ápr. 9.

temetésére. Az ifjú azonban inkább Pozsonyba ruccant, mivelhogy akkor édesapjának még esze ágában sem volt meghalni.¹¹⁵ A fiú végül is megtért, és a kollégium egyik legjobb előmenetelű diákja lett. Carpe János kamarai növendék egy Niczky nevű konviktorral becsületesebb volt: nem hazudtak, szó nélkül szöktek ki, és mulattak egy nagyot a pozsonyi Szent Lőrinc kapunál lévő nevezetes kocsmában.¹¹⁶ Hegyessy Antal alumnus el-eladogatott holmijából, amelyet különben sem tartott rendben. Büntetése nyilvános megfeddés, és írásban kellett javulást ígérnie. Nem akart megjavulni, inkább megszökött; ezután már csak kósza hírek jöttek felőle.¹¹⁷ 1766-ban az egyik osztrák konviktor szökött meg.

Fejérpataky László alumnus 1775-ben már egy éve büszkélkedik a kollégium egyenruhájában, élvezi a kollégiumi életet, nem tanul azonban semmit sem. Húsvéttól októberig mindössze kétszer volt geometria kollégiumon, maga a jelenléte is destruálja a többiekét. „Ne töltse idejét haszontalanul a kollégiumban, és ne egye a kollégium kenyerét!” – olvassuk a Helytartótanács leiratában.¹¹⁸

Igen érdekes Zajgár Antal kamarai növendék esete. A Kamara kívánságára és költségére létszámfelettinek vették fel. Kitűnő előmenetelű diák, főképp a doppiában, a kettős könyvvitelben tűnt ki. Mégis baj volt vele, mert igen veszekedős természetű fiú volt. Ezért az érte bőkezűen fizető és minden kiadását megtérítő Kamara megkérte a rektort, hogy a *rixosus* ifjú „*publice condigne plectatur*” [nyilvánosan illően bűnhődjék].¹¹⁹

Ezzel el is mondtuk a kollégium komolyabb fegyelmi eseteit – egy kivételével. Ez az egy azonban rendkívül érdekes, és az erről szóló akták megvilágítják a kollégium és a felügyeletet gyakorló Helytartótanács, valamint a kollégium ügyei iránt még az apróságokban is elevenen érdeklődő Mária Terézia királynő pedagógiáját, illetve iskolapolitikáját.

11. Egy igazi diákforradalom

A magyar nevelésügy történetével foglalkozó művek két nagy diáklázadásról szoktak bővebben szólni: 1. a budai Királyi Egyetemi Gimnáziumban az 1827/1828. tanévben kirobbant elemi erejű zavargásról, melynek során az egyik osztály ízzé-porrá törte az iskola egy részének berendezését, és a romokat az ablakon át az utcára szórta. A megtorlás igen szigorú volt (mellesleg említve, ez volt a közvetlen oka, hogy a Helytartótanács a piaristáknak

¹¹⁵ MNL OL COe, 1769. ápr. 9.

¹¹⁶ MNL OL COe, 1769. ápr. 9.

¹¹⁷ MNL OL COe, 1769. febr. 12. és márc. 17.

¹¹⁸ „ne residuos adhuc annos in collegio hoc inutiliter transigat, panemque fundationalem indigne consumat”: Intimatum, 1775. okt. 19.: MNL OL COe; PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2.

¹¹⁹ HDSzenc, p. 38.

adta át ezt az iskolát).¹²⁰ 2. A pozsonyi evangélikus líceum 1836. évi diákforradalma, amelyet csak katonai *brachiummal* tudtak letörni.¹²¹

Időrendben az első diákforradalom azonban 1767. július 16-án és 17-én zajlott le Szencen. Ez taktikájában, okaiban, megoldásának módjaiban a másik kettőtől elütő, végrehajtásában furfangosabb, felszámolásában veszélyesebb volt.¹²²

Az egyébként szűkszavú *historia domus* 18 sorban számol be az eseményről. Kónya Kristóf rektor már kezdettől soknak tartotta az alumnusok napi boradagját, és ebben igaza is volt. A királynő azonban következetesen elzárkózott attól, hogy csökkentse a napi 2 meszelyt (3/4 liter). Történt azonban, hogy valamelyik diák duhaj kedvében eltépte az intézeti szabályzatot, amelyet a tanulószoba falán tartottak felfüggesztve. A rektornak ez kapóra jött, hogy mintegy büntetésül, felére szállítsa a napi borporciót, annál is inkább, mert a tettest nem sikerült kinyomozni.

A háztörténet száraz ténymegállapításainál sokkal színesebben írják le az eseményeket az üggyel foglalkozó akták és mellékleteik. Ezek szerint néhány borkedvelő diák végig böszült a nemesi jogain esett sérelem miatt és napokig lázította társait. A főkolomposoknak mégsem sikerült a többséget megnyerniük. Végül is azonban 1767. július 16-án este, a vacsora utáni sétán kirobbant a dühük. „Ha annyi tüzet csiholtak volna, mint amennyi szitok szikrázott belőlük – írja a rektor – tán egyetlen ház se menekült volna meg Szencen a tűzvésztől.” (A tűzvész szó végzetesen sokat szerepel a szenci háztörténetben.) A rektor rosszat gyanított, és otthon, a porta mellett Kiss Adorján akkori geometria tanárral várta a hazatérőket. Első meglepetésükre a nagy kapucsengő ugrott ki a helyéből, olyan nagy robajjal rontott haza két ifjú, miután a város egyik kocsájában bőven kárpótolta magát a csökkentett boradag miatt. A többi egyelőre rendesen viselkedett. Mivel azonban nem vallották meg, hogy kik a főcinkosok, a rektor most már összeesküvőknek nevezte őket, és megvonta a teljes boradagot. Ezután tört ki csak igazán a zivatar: ordítottak, fütyültek, az ajtókat döngették. Már attól kellett tartani, hogy felgyújtják a házat. Az egyik diák, Koller Ignác ingben-alsóban állt a hálóba lépő rektor elé, mások vadul kiabáltak feléje. Kónya rektor azonban – mint máskor más ügyekben is – ember volt a talpán. („*Ad meam tamen tantillam monitionem se composuerunt*” [kicsiny buzdításomra lecsillapodtak] – írta jelentésében.) Leccsendesítette a népet és aludni ment.

Úgy látszik, jól aludhatott, mert nem hallotta meg, hogy a taktikát változtató alumnusok közül hárman: Kondé Péter, Tengerdy Ferenc és Zalár Pál,

¹²⁰ SZALAY Gyula, *A Királyi Egyetemi Katholikus Gimnázium története 1687–1937*, in *A 250 éves Budapesti Királyi Egyetemi Katholikus Gimnázium 1687–1937*, szerk. HORVÁTH Jenő, Budapest, 1937, 87–88.

¹²¹ KORNIS Gyula, *A magyar művelődés eszményei*, Budapest, 1927, I, 591.

¹²² Az esemény a következő forrásokban szerepel: HDSzenc, p. 40. 1767. júl 22-i rektori jelentés és mellékletei; a kegyes alapítványok bizottsága 1767. okt. 6-i ülésének jegyzőkönyve: MNL OL COe.

éjszaka felverték a szomszéd szobában alvó prefektusukat, Laczkó Ambrust, és a rektor rendeletére hivatkozva ott őrzött kardjukat követelték. „Ki nem megyünk innen addig, míg át nem adja nekünk!” – fenyegették. „*Pauper religiosus sicut a siccariis territus*” [szegény szerzetes, mint akit rablók rémítették meg] sem élő, sem halott nem volt. Annyi mersze sem volt, hogy a szomszédságában alvó rektort hívja, de még segítségért se mert kiáltani. Mit tehetett? Kiadta a kardokat. A három felfegyverzett fiú most már a hálószobák ajtóiban álltak őrt, és nemcsak azt gátolták meg, hogy ellenzékük hírt küldjön a rektornak, máshová sem engedték szorongó társaikat, hanem „*coegerint nonnullos per fenestras necessitatem peragere*” [többeket az ablakhoz utasítottak szükségük végzésére] – jelenti restellkedve a rektor („*Dignetur Excelsum Consilium parcere, quod ... referam*” [Méltóztassék megbocsátani a Fenséges Tanács, hogy ... jelentem]). Az épület más szárnyában lakó osztrák alumnusokhoz már előbb átküldték Urbanovics Józsefet azzal az üzenettel, hogy ne merészkedjen átjönni.

Minderről a rektor csak két nap múlva értesült, mert a prefektus is meg a lojális alumnusok is kímélni akarták már amúgy is lesújtott igazgatójukat. A szittyia magyar Kónyát valóban elfogta a keserűség, mert ilyen mondatokat ír a Helytartótanácsnak: „*Ex quibus satis intelligi potest, cum quanto solatio similibus homo honestus praesit*” [Ezekből eléggé érthető, hogy az ilyenektől mennyi elégtételt kaphat a becsületes ember]. Reggel a tanítási órák előtt mégis „*verbis pacificis et mansuetis*” (békülékeny és szelíd szöveggel) fedte a két szeniort, Tengerdyt és Kollert, és csengetéskor „*in nomine Domini*„ órára küldte őket.

A *primus* csengő most azonban mást jelzett. A vezérek fenyegetésére 15 alumnus felkerekedett, kitört a kollégiumból, és gyalog nekivágott Pozsonynak, hogy a Helytartótanácsnál bepanaszolja a rektort. Kónya rektor azonban kedvezőbb helyzetben volt. A ház fogatával megelőzte őket. Az ő panaszszava hangzott el először Balassa Pál gróf és a kegyes alapítványok éppen ülésező bizottsága előtt.

Az ügyet a királynő elé terjesztették, akitől 1767. november 9-én jött meg az ítélet: Tengerdy Ferencet, Urbanovics Józsefet és Tomka Mihályt azonnal el kell távolítani a kollégiumból és az alapítványi kedvezményeket *simpliciter* meg kell vonni tőlük. Burián Lászlót, Zalár Pált, Kondé Pétert Magyarossy Antalt meg kell fenyegetni azzal, hogy ők is könnyen az előbbieksorsára kerülhetnek. Az ítélet egyébként szolgáljon a többiek okulására is. Tengerdy ekkor már nem volt a kollégiumban. Július 20-án, sejtve a súlyos ítéletet, önként elment.

12. A kollégium anyagi helyzete

A hivatalos vizitátorok és a kollégiumot gyakran látogató nem hivatalos személyek egyöntetűen dicsérik a magas tanulmányi színvonalat, munkarendet és a kollégium belső életéről is nagy elismeréssel szólnak. A rektor-

nak nincs növendékei ellen panasza egészen az 1767. július 16-i lázadásig. Félévi jelentéseiben nemcsak a tanulmányi előmenetel szerint való sorrendet állapítja meg, hanem mint láttuk – sok szempontból jellemzi is növendékeit, természetesen figyelembe véve minden szaktanár tájékoztató adatait is. Bár bejegyzi a „*fraudentus*”, „*turbator animarum*”, „*contumax*”, „*sine reverentia*”, „*capacitas tenuis*” és hasonló minősítéseket a gyengébbeknél, mégsem javasolja kizárásukat.

A Helytartótanács ugyanis annál keményebben szokott ítélni, és bizony az 1764 és 1777 közt felvett mintegy 120 nemes és kamarai ifjú közül később több, mint harmincat kizárásra terjesztett fel a királynőhöz, aki – bármennyire bíztak benne és rajongtak érte az alumnusok – egy-két esetet leszámítva – ki is zárta őket. Egyszerre tudott meghatóan és valóban anyaián jó lenni (például külön leiratban intézkedik két szegény fiú, Várady József és Deáky Antal fehérneművel való rendkívüli megsegítéséről, és meg is szabja, ki is utalja az összeget).¹²³ Ugyanakkor azonban a legtöbbször alkalmazott és egyben a legszigorúbb büntetést is igen könnyen helyben hagyja.

Kónya Kristóf rektor és a professzori testület türelmesebb, csupán a naplopókkal keménykezőek. Emberi gyengeségükkel szemben elnéző a rektor. Türelmes még nemesi gögjükkel szemben is. Néha ugyan elragadja az indulat, és ahogy a diákok feljelentéséből olvassuk, bizony kuruc nyelven pattog velük. A Helytartótanácsnál ismételtelen fellép azzal az óhajával, hogy növendékei nemesi származása megkívánja, „*quod in victu honestius haberentur*” [hogy becsületesebb étkezésük legyen].¹²⁴

Úgy látszik, egy év tapasztalata megmutatta neki azt, amire az egyébként tisztességes alapítvány elfogadásakor senki sem gondolhatott a tapasztalat hiánya miatt, hogy ez az új tanintézet jóval költségesebb, mint a humanista iskolák. A fennmaradt számlák mutatják, hogy milyen drágák a tankönyvül használt szakkönyvek, a műszerek; azok elnyűvödnek, az utóbbiak elromlanak, hiszen sok diák kezében forognak. Javítani kell őket, vagy újakat szükséges vásárolni. A geodéziai munkához szükséges finom holland papírokat, a könyv- és számviteli gyakorlatokhoz való rovatolt íveket hatalmas tömbökben hozatják Bécsből; ecsetet, tust, penicillust, festéket folyton több tucat számra kell vásárolniuk. A diákok számára való rajzkészlet maga 2 körmőci aranyba kerül fejenként. A könyvekre és műszerekre adott rendkívüli segély pedig késni szokott. A szántóföldeken, erdőkben végzett sok mérési munkában pedig szakad a ruha, a lábbeli. A Helytartótanács illetékes hivatala nem ad más választ a sürgető kérésekre, minthogy szegény nemes ifjakról lévén szó, legyen az egyenruha egyszerűbb, a külső geometéri munkánál használják az előző évben kapott ruhát-lábbelit, az újat kíméljék, az élelmezésben pedig igazodjanak a tallói árvaház kissé egyhangú étrendjéhez. Még el is

¹²³ HDSzenc, p. 37.

¹²⁴ 1765. jan. 13-i felterjesztés: MNL OL COe.

11. A szenci kastély ideális képe. Föltehetően Kögl József festménye, 1748 körül, egykor a pápai Esterházy-kastély Nádor-termében (vö. SCHOEN, *Székesfehérvár*, 2; az adatot Bartos Györgynek köszönöm), ahonnét 1945-ben eltűnt. Nagyítás Erdélyi Mór felvételéről, amely Esterházy Tamás megbízásából készült 1927-ben (Gróf Esterházy Károly Múzeum, Történeti Adattár)



küldik az árvaház heti étrendjét.¹²⁵

A „szegény nemes ifjak” azonban mindezt nem hajlandók tudomásul venni, és követelődznek a rektornál. Feljelentésükben is oda lyukadnak ki, hogy finomabb ételeket akarnak. A rektor maga is nemesember, testületében ekkor és a következő években két főnemes, három igen gazdag, polgári vagy jómódú nemesi, illetve szabad jáász származású tanár és előljáró van. A fennmaradt iratokból azt olvassuk, hogy megértették az alumnusoknak azokat a kívánságait, amelyek valóban „jogosak” és indokoltak voltak. A vizitációk aktái olyan élelmezésről szólnak, amely mai megítéléssel, de a vizitáló személyek szerint is, bizony jó. A takarékoság kényszere azonban arra vezette a rektort, hogy a neki amúgy is ellenszenvesen magas boradagot csök-

¹²⁵ MNL OL COe, 1766. évi iratok, kelet nélkül.

kentse. Érdemes megjegyeznünk, hogy az alumnusok ellátására járó 1400 forintból (1767-ben még csak ennyi) az egyik rossztermésű évben 500 forintot kellett borra költeni, 400-at pedig az évente kijáró egyenruhára (20 forintjával 20 alumnus számára). A rektor szerint a maradék marhahúsra sem elég.¹²⁶

13. Az iskolafelügyelet módszerei

A szenci diáklázadás oka tehát itt gyökerezik. Tanulságos számunkra a kiírt büntetés is. A rektor 1767. július 17-én és 20-án kelt jelentéseiben Kollert, Tengerdyt, Urbanovicsot, Kondét, Zalárt és Fidler Mihályt nevezte meg mint bűnösöket. Tomka Mihály neve nem szerepelt. A helytartótanácsi és a királyi leirat mégis kizárandónak ítéli Tomkát is, a két, valóban korifeus Tengerdy és Urbanovics mellett. Itt is a hideg számítás érvényesült. A három kicsapott diák ugyanis gyengén tanult. A többi korifeus azonban a félévi minősítések tükrében jó diáknak látszik.

A rektor július 22-i jelentéséhez csatoltan megmaradt Tengerdy búcsúlevele, amelyet a kollégiumból nesztelenül távozó diák július 20-án hajnalban a rektor ambitusára dobott. Érdemes közölnünk eredeti „raptim” helyesíráásával.¹²⁷ Talán nem is volt olyan rossz az a fiú, mint amilyen nagy hős volt. Bánata, pietása és tisztességes, csendes búcsúja megható.

14. A Collegium Oeconomicum sorsa

A szenci *historia domus* feljegyzi, hogy 1764. március 19-én nagy tűzvész pusztított a városban. A kollégiumban nem esett kár, környékén azonban 68 ház leégett. Néhány nap múlva egy reformátusból katolikus hitre tért, de még „*inpius et animo haereticus*” [kegyetlen és lelkében eretnek] nagyfödemesi ember vetődött Szencre. Amikor meglátta a csupasz falakat, az utcákon szállingózó hamut és pernyét, azt híresztelte, hogy Szenc városának minden 13. évben tűzvésztől kell tartania. Az „isteni igazságszolgáltatás” ugyanis ezzel bünteti a várost, mivel évekkal ezelőtt kiűzte a lutheránusokat és a kálvinistákat.¹²⁸ Ómen és véletlen: a kollégium valóban az ezt követő 13. év utolsó hónapjaiban lett a tűzvész martaléka.

A tanári kar vállalkozóbb tagjai és az alumnusok nagyobb része kevés rongált műszerrel és taneszközzel, hat tankönyv, összesen 295 példányával Tatára menekültek.¹²⁹ Eszterházy Ferenc kancellár 1776. november 6-án közli Orosz Zsigmond tartományfőnökkel a királynő beleegyezését az átköl-

¹²⁶ A kegyes alapítványi bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1765. júl. 12.: MNL OL COe.

¹²⁷ Források, I, n° 5.

¹²⁸ HDSzenc, p. 8.

¹²⁹ HEGYI Ferenc, *Adatok a tatai piarista kollégium 18. századi történetéhez*, kötetünkben 57-121: V/3-4. fejezet.

tőzéshez.¹³⁰

A kollégium tatai élete azonban már csak csendes és lassú haldoklás volt. Mak Sebestyén, a földmérés és mechanika tanára 1776. december 21-én kelt levelében kétségbeesetten kéri a tartományfőnököt, hasson oda, hogy a Helytartótanács „*ob amorem in Patriam nostram*” adjon segílyt a szükséges műszerek, eszközök és szakkönyvek beszerzésére. Mellékeli is ezek listáját. Együttérzéssel olvassuk a kitűnő és szorgalmas tanár sorait:

„Angustiae mihi sunt undique, dum cogito me professorem simul experimentalis mathesis esse sine instrumentis et machinis necessariis; non queo dicere, quam manca mea doctrina, et discipulorum meorum, inde sibi illico panem quaerere volentium, futura scientia est.”¹³¹

Vörös Antal főigazgató 1777. február 21-i jelentésében igen szomorú állapotokat fest: szakkönyvekben igen nagy a szükség, mert nagy részük a tűzvészben elpusztult, sok pedig „*in tumultu illo furto ablati sunt*” [a zűrzavarban tolvaj módon eltűnt], nincsenek rajzeszközök, megfelelő papírok, festék, ceruza, tus. Két hónappal később, április 20-án csak gyenge haladást tapasztalt, aminek a felszerelés hiánya az oka. Ha például a mechanika tanára meg akar valamit magyarázni a hallgatóinak, kénytelen a tatai vízimalmokhoz vinni őket.¹³²

A nagy tanárok közül se mindenki jött el Tatába: Königsacker Selmece ment piarista rektornak, Risinger pedig Kassára akadémiai tanárnak.

Utóvégre is a kollégiumnak el kellett sorvadnia. Nemcsak a tűzvész volt az oka, hanem a köznemesség részvétlensége, sőt ellenséges magatartása is. Már a szenci intézet megalakulása után hamarosan megkezdte suttogó propagandáját a megyei bátyás, pipás nemesség. Keserűen jegyzi meg a háztörténet írója: szélteben-hosszában terjesztik a hírt, hogy Szencen nemesek számára méltatlan foglalkozásra, „földművelésre kárhoztatottaknak” való silány dolgokra, szántás-vetésre, faültetésre, töltésepítésre tanítják az ifjakat; hogy itt minden piszkos-szenyes. Ezzel a rágalommal akarják a kollégium ragyogó fényét elhomályosítani, hogy az ide kíváncszó ifjakat elriasszák. Egy alkalommal gróf Balassa Pál volt kénytelen Pozsonyban nyíltan felszólalni, és gúnytól maró szavakkal hallgattatta el az okvetetlenkedőket.¹³³ A küzdelem azonban a kollégium egész fennállása ideje alatt folyt. Volt úgy, hogy a megyék egy része nem is hirdette ki a pályázati felhívást. Ez az a nemesség, amely II. József kataszteri felméréseinek iratait és térképeit szerkérel hordatta az akasztófa alá, és ott elégette.

A tatai ház *familiája* utoljára 1780-ban sorolja fel a kamerális tárgyak

¹³⁰ PMKL, APHV, For. 22. Fasc 1, N° 4. Ld. Források, II, n° 5.

¹³¹ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹³² Jegyzőkönyv „ex Consilio diei [?] jan. 1777 circa foundationem quae hactenus Szempczini substitit, et benigna resolutione regia Tatam in Comitatum Comar tranlatam” (részletes jelentés leltárakkal): MNL OL COe.

¹³³ HDSzenc, pp. 11-12.

tanárainak nevét, és nevezi Tomeján Sándort *director alumnorum regionum*-nak. A következő évben már más iskolában találjuk a kameralisztika tanárait. II. Józsefet aligha érdekelték Szenc ügyei. Javában forgatta fejében a nagyszombati egyetem Institutum Geometricum fakultásának, Szenc utódjának tervét.

Végeredményben azonban a Collegium Oeconomicumot egy nálánál egyelőre erősebb, hatalmas társadalmi háttérrel bíró régi művelődésrendszer emésztette el. Működésével azonban jelentékeny figyelmet tudott kelteni a reális tárgyak tanítása iránt. Az intézet már Tatában haldoklott, amikor Orczy Lőrinc még mindig ódai hangon lelkendezik Szencről:¹³⁴

*Ne sirassuk többé Nemzet romlottságát,
Nézzük fiainknak pallérozottságát,
Csodáljuk rokonink sebes okosságát,
Várjuk csendes szívvel bajunk orvosságát.*

*Pozson nevededik, Buda roppant lészen,
Próféták szava most tudom mit téssen,
Magyar haza megnő, szent szép lesz egészen,
Fiaink jók lesznek Szenczen és Cseklészen.*

(1961/1983)

¹³⁴ BARCSAY Ábrahám–ORCZY Lőrincz, *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*, s. a. rend. RÉVAI Miklós, Pozsony, 1789. Vö. CSAPLÁR, Révai, I, 321.

A SZENCI PIARISTA COLLEGIUM OECONOMICUM KÖNYVTÁRA

A szenci Collegium Oeconomicum adta országunknak az első, nem autodidakta mérnököket. A mintegy 200 itt végzett diákból számos kamarai mérnök, földmérő, vízmérnök, uradalmi mérnök működött az elkövetkező évtizedekben. Munkásságukról szépen tanúskodnak a fővárosi és regionális levéltárakban nyilvántartott írott térképeik. A végzett diákok *testimoniuma* (oklevele) azonban más pályákra is jogosított. Amennyire nyomon tudjuk követni életpályájukat, ott találjuk őket a dikasztériumi főhivatalokban és alárendelt szerveikben. Van, aki a szomolnoki rézbánya igazgatója, más az Erdélyi Kincstárnál számtiszt, a Helytartótanácsnál a generális kassza igazgatója, titkár, magasabb vagy alacsonyabb beosztású kancellista, indikáns, a máramarosi sóbányák igazgatója, a visói erdészet vezetője, a sötutajozásnál mázsamester, sóperceptor, Felsőbányán kohófelügyelő – általában számviteli tiszt munkakörben, amelyre szintén jól felkészítette diákjait a sajátos tanulmányi rendű Collegium Oeconomicum.¹

A piarista tartományfőnökség iratai között fennmaradt ennek a kollégiumnak a könyvtárkatalógusa. A szenci rektor az 1766. évi nyitrai rendi káptalanon bemutatta jelentését a vezetése alatt álló intézetről, mellékelve a ház állagáról szóló részletezéseket, a *status domust*. Ennek „E” melléklete a könyvtárjegyzék (12. ábra).² A jegyzékkel kapcsolatosan a jelentést tevő Kónya Kristóf rektor azt mondja, hogy az alapítványi pénzből vásárolt könyveken felül a könyvtárba sorolta saját könyveit is. Meglepő, de nem egyedülálló gesztus ez. A tatai *historia domus*ban olvassuk, hogy a kollégium megnyitására érkező Tapolcsányi Gergely tartományfőnök egy kocsiderék könyvet hoz ajándékba, és ezzel megveti az új ház könyvtárának alapját.³

A katalógus a kollégium élete legkezdetibb szakaszának állományát tükrözi. A rektor és a szaktanárok még a kollégium megnyitása előtt vagy a tanítás kezdeti szakaszában Bécsben vásárolják meg a legfontosabb szakkönyveket; különleges szakképzettségük birtokában értettek is hozzá. A kezdeti állapotokhoz képest elég bőséges a szakkönyvek száma és a gyűjtemény a kor magas színvonalán áll.⁴

¹ HEGYI Ferenc, *A szenci piarista Collegium Oeconomicum*, kötetünkben 17-47.

² PMKL, APHV, Div. III: Status domorum, Fasc. 29.

³ „Auxit rursum bibliothecam novella hujus domus voluminibus 47 ex quibus P. Balde opera poetica, et P. Leday opera rhetorica in compluribus tomis singularia sint”: HDTata, p. 21.

⁴ A jegyzék könyvei, vásárlásuk ideje jól agnoszkálhatóak a rektortól a Helytartótanács számvevőségéhez kötelezően felküldött számlákból: J. Th. Trattner, 1763; J. Doll et Compagnie, 1763; Fr. Bernhadi, 1763; M. Weingardt et Comp., 1763; August Bernardi, é.

szerezték be.⁷ Ezek a túlnyomóan kameralisztikai könyvek kapták a „regius” jelzést.⁸ A tankönyvül használtakat 25 példányban vették meg a 20 alapítványos magyar alumnus és a néhány fizető konviktor számára.

A többi fejezetben, főképp a *Philosophici* közt is van több „regius”, elsősorban Christian Wolff jogi-filozófiai művei. „Regius” volt még néhány, éppenséggel nem „kamarai” tárgyú könyv: a latin-német bilingvis Vulgata szentírás, a *Römischer Catechismus*, Fleury sokkötetes egyháztörténete német fordításban, a 3 kötetes Gavanti-féle szertartáskönyv, a nagyon is szükséges Gottsched-féle *Handlexikon, oder kurzgefaßtes Wörterbuch der schönen Wissenschaften* (Leipzig 1760), az *Allgemeines historisches Lexicon und dessen Fortsetzungen* (6 kötet, Leipzig 1760).

Regiusok még a modernebb homilia-könyvek közt is akadnak; szükséges segédkönyvek a vasárnapi diákexhortációkhoz: Carl de la Rue: *Christliche Tugend-Schule* (Augsburg 1739) és Johannes Massilion, XV. Lajos udvari káplánjának franciából fordított *Fasten-Predigten* (Drezda 1753). A Helytartótanács ismételten kifogásolja a vallásos tárgyú könyvek vásárlását az alapítványi összeg terhére. Kónya rektor kimerítően válaszol: a királynő a felállítandó könyvtárt rendházi tanári célra szánta; kitűnik ez az ide vonatkozó rendeletből. A rektor azonban a diákok tankönyveit is az 1500 forint terhére vásárolta, amiért Eszterházy kancellár kárpótlást ígért, s a kárpótlás meg is történt. Különben is a kollégium célja nemcsak a kamarai tárgyak tanítása, hanem a vallás-erkölcsi nevelés is: ehhez kellenek szakkönyvek.

Ezekén kívül sok *Seelen-Wecker*, *Specilegium concionatorum*, *Excitator christianus* a barokk kor nagy és divatos szónokaitól. Ezek már nem regiusok, nyilván segédkönyvül szolgáltak a környéken alkalmi szónokokként, Cseklészen pedig, Eszterházy Ferenc kancellár kastélykápolnájában rendszeresen működő szenci piaristáknak, akik a földmérés, építészet, könyvvitel,

⁷ „Item pro instruenda bibliotheca, ac comparandis mechanicis instrumentis mille quingentos florenos ad semel numerandos resolvimus”: Források, n° I/1.

⁸ „Bibliotheca hic tota nova erecta est, scrinia librorum suis vitris tabulatis et seris conclusa habentur 4 bene magna, inferius armaria cum portulis et seris contentia. Adjungitur Catalogus librorum sub E, inter quos qui Regii nominantur, sunt pecunia regia comparati. Caeteros rector loci vel ex propriis inscripsit, vel parato aere comparavit. In bibliotheca adservantur etiam instrumenta in fine Catalogi adjuncta”: SDSzenc, 1766.

⁹ „...quod ex fundo 1500 fl. nonnullos libros ad studium fundationale non pertinentes compaverim. Dignetur officium Exactoratus advertere, quod praeattacta summa pro bibliotheca nostra sit resoluta, ut patet ex clementissimo Suae Majestatis Sacratissimae decreto. Unde in principio dubitavi, an libros convictorum ex eadem massa solvere debeam, quam tamen dubitationem sustulit Excellentissimus Comes Cancellarius, qui defectum bibliothecae nostrae se suppleturum benigne adpromisit, quod et liberaliter praestit. Sed et libros quaestionatos ad studium hoc fundationale pertinere facile liquet, nam hic non studia dumtaxat cameratica, sed et morum doctrina tradi debet. Idcirco etiam singulo die dominica habentur sermones sacri ad alumnos, quos aliunde exhortatores haurire non possunt, quam ex libris hic expositis”: Kónya Kristóf jelentése a Helytartótanácsnak, 1776. jan. 6.: MNL OL COe.

politika tanítása mellett meghívásra készséggel részt vettek az alkalmi lelkipásztori munkában.

Megállapíthatjuk, hogy a katalógus könyvállománya három rétegből áll. Ezek: *a)* Kónya Kristóftól a könyvtárba besorozott jórészt teológiai, kánonjogi, szertartási, homiletikai, történeti és aszketikai művek, *b)* ilyen jellegű, alkalmilag szükséges, készpénzzel vásárolt művek és *c)* a számunkra legbecsedesebb műszaki, kameralisztikai, politikai és filozófiai könyvek.

A katalógus a maga egészében tanulságos tükröződése egy 18. századi szerzetesházi könyvtárnak; mint műszaki és a közgazdasági oktatási dokumentum azonban jóval jelentősebb. Figyelmünket tehát elsősorban azokra a könyvekre fordítjuk, amelyek a Collegium Oeconomicum különleges nevelési céljának a szolgálatában álltak, az egyéb tárgyú könyvekre kevésbé térünk ki.

A szakkönyvek jegyzéke határozottan elárulja a kollégiumot létrehozó szellemet. Ez a szellem a merkantilizmus: az államnak pénz s még több pénz kell. Honnan? A pezsdülő iparból, a szakszerűen művelt bányákból, a kulturáltabb földművelésből, a fúrge árucseréből. De kellenek a javak nyilvántartásához, a pénzgazdálkodáshoz és kezeléshez is szakemberek, könyvelők. Kell új bölcsélet, amely a „hasznos”, életközeli dolgokat is értékeli. Szükséges a közigazgatási ismeretekkel átszőtt közgazdasági politika.

Ezek figyelembevételével, és egyben a kollégiumban tanított tantárgyak szerint mutatjuk be a szakkönyvállományt.

A kollégiumban folyó szorgalmas földmérési gyakorlatokat olyan nagyszerű művek alapozták meg, mint Johann Friedrich Penther göttingai egyetemi tanár, bányafőtanácsos *Praxis geometriae* és *Zugabe zur Praxi geometriae* című, Augsburgban 1732-ben, és azóta több kiadásban megjelent műve, amelyben a *mensa praetoriana*, asztrolábium, bouszola és egyéb földmérő, szintező és rajzeszközök használatát, helyszínrajzok és térképek készítését, szárazföldi és vízi szintezést, eme műveletek gyakorlati fogásait magyarázza. Az instrumentumok kezeléséről, használatáról, de még készítéséről is hasznos tanácsokat ad Nicolas Bion, francia mérnök, tűzértiszt *Usage des instruments de matematicque* című művében, amelyet J. Gabriel Doppelmayr *Neueröffnete matematiche Werkschule* (Nürnberg 1741), avagy latin feljegyzéssel *De instrumentis mathematicis* (Nürnberg 1741) címmel is kiadott. Segédkönyvül szolgált Bernard Foret de Belidor tudós francia mérnök, az Arsenal igazgatója, a modern aknaharc megteremtője *La science des ingenieurs*, Párizsban 1729-ben, németül Nürnbergben 1757-ben kiadott *Ingenieur Wissenschaft* című 2 kötetes munkája; Belidor műve, Bion kiegészítésével, hadi és polgári mérnökök számára a Bécsben, 1759-ben megjelent *Neuer Cours mathematicus*, illetve a *Neue matematiche Werkschule* (Wien 1773). Térképíró, másoló gyakorlatokhoz jó forrásul szolgált – mint ahogy a fennmaradt szenci térképanyag is mutatja – Johann Jacob Marinoninak, a Kriegsakademie igazgatójának, Bécs külső erődítményei tervezőjének, a nagy térképezőnek *De re ichnographica ... ex propriis exemplis* (Wien 1751)

című műve.

Nincs levéltári nyoma annak, hogy az intézetben *bányamérési* felvételeket készítettek volna. Az alapítólevél megkívánja a *geometria subterranea* tanítását. Az 1765-i vizitáció jegyzőkönyve szükségesnek tartja a bányavárosokban végzendő tanulmányi látogatásokat „*pro capiendo firmiore experimento*”.¹⁰ A mérőszerek jegyzéke ismételtlen jelzi a „selmeczi instrumentumokat”, a „*Zuleginstrumentum*”-ot (felrakóműszer), a „*Schinzeug cum pixide magnetica*” mérőt, sőt javíttatásukkor „*maxime necessaria*” jelzéssel említik. Az érc- és sóbányákra vonatkozó tárgyi, jogi, szokásjogi, jövesztési, szállítási, bányamérési kérdésekkel foglalkozó szakkönyvek bőséggel szerepelnek a jegyzékben.

Friedrich Wilhelm OPPEL freibergeri bányafőkapitány: *Anleitung zur Markscheidkunst* (Dresden 1749). Bányaműszerek színvonalas képeit, valamint logaritmus-, szinusz- és tangens-táblázatot mellékel a könyvhöz.

Nicolaus VOIGTEL: *Geometria subterranea, oder Markscheide-Kunst* (Leipzig 1714). Oppel e mű szerzőjét, aki neves matematikus és az eislebeni bánya dézsmatisztje, a bányamérés nagy tanítójának tartja.

Georg Engelhard LÖHNEISS: *Bergordnung* (Stockholm 1690) és Christoph HERTTWIG: *Bergbuch* (Dresden 1744) a bányamérnök hivataláról, köteleességéről, intézkedési köréről és felelősségéről szólnak.

Johann Heinrich Gottlob von JUSTI: *Grundriss des gesammten Mineralreiches* (Göttingen 1757).

Johann Gottlob LEHMANN bányatanácsos, a szentpétervári cári múzeum igazgatója, metallurgista: *Einleitung in einige Theile der Bergwissenschaft* (Berlin 1751).

Változatlanul nagy becsben van még a 18. században is az ésszerű bányászat megteremtőjének, Georgius Agricolának *De re metallica libri XII*. (Basel, 1556) című alkotása.¹¹

Ha nem is nagy bőségben, de kellő számban találunk a piarista tartományfőnökség gyűjteményében szenci *építészeti* (*architectura civilis*) dolgozatokat: építészeti elemek szerkesztését, keresztmetszeteket, perspektivikus és ortográfiai rajzokat, köztük igen jelentőseket is.¹²

Itt szerepelnek a jegyzékben a 18. század építészeti könyvei, sőt az előző korok kiemelkedő klasszikusai is. Itt is elsőnek említjük a legjelentősebbet,

Johann Friedrich PENTHER *Ausführliche Anleitung zur bürgerlichen Baukunst* (Augsburg 1745) című lehelletfinom rézmetszetekkel illusztrált művét, német, francia, olasz, latin szakszótárral, kő- és faházak, alaprajzok, homlokzatok, metszetek, oszloprendek, középületek, főúri rezidenciák, kastélyok ábrázolásával.

Sebastian LE CLERC franciából németre fordított népszerű műve: *Abhandlung der Baukunst* (Nürnberg 1759), 200 saját metszettel szintén ott van a Collegium Oeconomicum könyvtárában.

¹⁰ 1765. évi vizitáció jegyzőkönyve: MNL OL COe.

¹¹ A kötet fönymaradt. Vö. Függelék, VI, n° 1.

¹² Ld. Adattár, V. – Magyar László és Nedeckzy Pál rajzai Mária Terézia budai várpalotájáról már a Szencről Tatába helyezett studium Cameraticumban készültek 1779-ben. Vö. HEGYI Ferenc, *A tatái Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról*, kötetünkben 124-135.

Leonhard Christoph STURM és Nicolaus GOLDMANN *Zivilbaukunstja* (Augsburg 1750)

Johann Jacob SCHÜBLER, az architektonikában hallatlanul leleményes nürnbergi építésznek a polgári építészet alapvető szabályairól, a perspektíváról, a rajzolás művészetéről, a tőle feltalált *mensula preatorianáról*, az antik építészetről, az ácsművészetéről szóló két műve is szerepel a jegyzékben: *Sciagraphia artis lignariae oder Zimmermann-kunst* (Nürnberg 1749) és *Perspectiven-Belustigung von etlichen Lusthäusern, künstlichen Vogelbauern* (Nürnberg 1749);

Andrea POZZO (Andreas Puteus): *Mahler- und Baumeister-Perspectiv (Pictorum atque architectorum perspectiva*, 2 kötet, Augsburg 1706-1709), összesen 222 rézmet-szettel;

Barozzio VIGNOLA, Jacob Leonhard Christoph Sturmól németre fordított műve az oszloprendeokről;

Christian Wolff: *Architectura et Perspectiva* (Viennae 1763).

A kollégium néhány kiváló vízimérnököt (*hydraula*) is nevelt, mint Pongrácz Ignác, Várady Pál, Klohammer János, akik az Építészeti és Vízügyi Igazgatóság vezető emberei lettek. A vízügyek felé egyébként is nagy a vonzódás, sok a vízrajzi térképész. A tankönyvek és az összefoglaló matematikai művek hidraulikai fejezetei mellett meg kell említenünk a kor nagy szak-könyvét, Bernard Forest de Belidor *Architectura Hydraulica* (Augsburg–Wien 1740) című hatalmas munkáját. Témaköre: vízemelés, vízvezetés, a folyó- és tengervíz hasznosítása az erődítmények építésében, a kereskedelemben és a földművelésben.

Bernard Forest de BELIDOR, *Architectura militaris*, Nürnberg 1757.

A földmérési és építészeti rajzok kellő színvonalú *rajzkészséget* kívánnak. A fent említett művek a rajzolás „*Handgriff*”-jeit (fogásait, fortélyait) is tartalmazzák. A térképek és építészeti rajzok készítéséhez azonban általánosabb tanítást is adnak a könyvtár következő értékei: Louis Charles Dupain *Schattir-Kunstja* (Nürnberg 1759) vagy *Instructio de coloribus siccis seu Pastel* (Nürnberg 1757).

Kiss Adorján szenci rektor *Diariumából* értesülünk arról, hogy mechanikából, aerometriából, és hidrosztatikából egy összefüggő anyagrész elvégzése után ún. *tentament* (vizsgaféle egy-két meghívott vendég jelenlétében) rendeztek.¹³ Tankönyvül Christian Wolff úgynevezett „*Germanica matheseos elementa*”, vagy népszerűen „*Elementa*”, című, hét oktáv kötetben, inkább füzetben, megjelent művét használták.¹⁴ Javított és tömörebb kiadása, a *Compendium elementorum matheseos universae* (Lausanne, 1758) két kötetben, latin nyelven jelent meg ismételt kiadásban.

A könyvtárnak bizonyára legforgatottabb könyvei a matematikai könyvírók fejedelmének, Christian Wolff hallei egyetemi tanárnak a nevezetes, elsőül 1750-ben Bécsben 4 kötetben, majd 1763-ban ugyancsak Bécsben 6

¹³ DiSz, 1771. jan. 3., 8. 17. és passim.

¹⁴ WOLFF, Christian, *Auszug aus den Anfangs-Gründen aller mathematischen Wissenschaften zu Bequemeren Gebrauche Der Anfänger*, Frankfurt–Leipzig 1755.

oktáv kötetben kiadott *Der Anfangsgründe aller mathematischen Wissenschaften* című, az összes matematikai tudományok kompendiumát tartalmazó műve.

A kötetek tartalma: a) módszertan, aritmetika, geometria, trigonometria, b) építészet, ballisztika, hadiépítészet, c) mechanika, hidraulika, perspektíva, e) gömbháromszög-tan, csillagászat, földrajz, időszámítás, (nap)órakészítés, f) algebra, differenciál- és integrálszámítás. Az utolsó kötet függelékében *Mathematische Schriften* címen igen értékes szakirodalom-történetet kapunk.¹⁵

A könyvtárnak kincsszámba menő értéke volt Jacob Leupold *Theatrum machinarium* című folió kötete.¹⁶

A kötetek tartalma: a) *Theatrum machinarium hydrotechicarum* (Schauplatz der Wasserbaukunst, Leipzig 1724), b) *Theatrum machinarium hydraulicarum* (Wasserkunst, Leipzig 1724.), c) *Theatrum machinarium* (Hebzeuge, Leipzig 1725), d) *Theatrum staticum universale* (Wage- und Gewichtkunst, Leipzig 1726), e) *Theatrum Pontificale* (Brückenbaukunst, Leipzig 1726), f) *Theatrum arithmetico-geometricum* (Messkunst, Leipzig 1727). Mindegyik kötet 50-60 rézmetszetű képet ad.

Keressük a katalógusban azokat a könyveket, amelyek ennek az egyedülálló iskolának a szellemi erőforrásai és az elméletek hajszálerein át táplálói voltak. Az ökonómia, a politika és a filozófia ezek a tudományok, amelyeknek hasznos polgárt kell az ország, az összm monarchia számára nevelniük és, amelyeket Christian Wolff, Joseph von Sonnenfels és Johann Heinrich Gottlob von Justi¹⁷ szelleme éltetett.

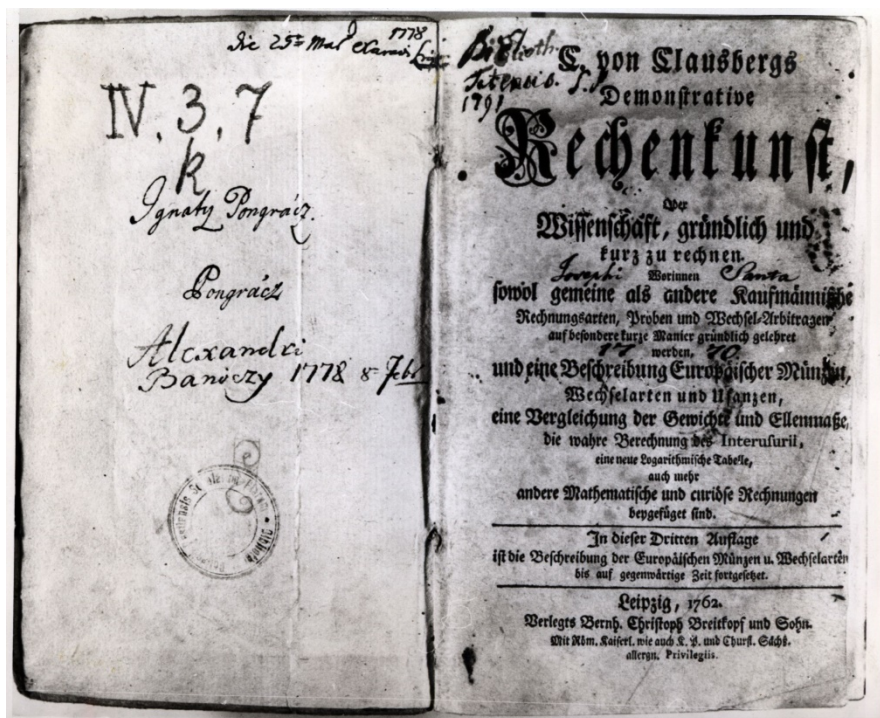
Heinrich Gottlob von Justi szerepel a katalógusban legtöbbet. Főműve: *Staatswirtschaft oder systematische Abhandlung aller ökonomischen und Kameralwissenschaften* (Leipzig 1758). Továbbiak: *Grundsätze der Polizeywissenschaft* (2 kötet, Göttingen 1759); *Die Chimäre des Gleichgewichts von Europa* (Altona 1758); *Grund-Riss der guten Regierung* (Frankfurt 1759); *Vollständige Abhandlung von den Manufakturen und Fabriken* (Kopenhagen 1758); *Die Wirkungen und Folgen der wahren und falschen Staatskunst in der Geschichte des Psammetichus Königs von Aegypten* (2 kötet, Frankfurt 1759); *Abhandlung von der Vollkommenheit der Landwirtschaft* (Leipzig 1762); *Schauplatz der Künste und Handwerke, oder vollständige Beschreibung derselben* (2 kötet, Berlin 1762–1765). Az utóbbit franciából fordította németre.

A katalógus közli a kötelező politika tankönyvet: Joachim Daries (Darsis), *Grundsätze der Cameralwissenschaften* (Jena 1756). Mária Terézia utasítására Bécsben Sonnenfelset kellett hallgatnia, nála vizsgáznia Risinger Özséb szenci piaristának, aki aztán Szencen az 1770-ben újonnan létesített politico-cameralis katedrán tanította a kameralisztikát Sonnenfels *Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanzwissenschaft* (Bécs, 1762–1767) című műve

¹⁵ Az f-kötetet leszámítva, azonos tartalmú, de sűrítettebb a két tankönyv célú kiadás az *Elementa* és az *Auszug*.

¹⁶ A Leupold-féle kötetekért 50 forintot fizettek Josef Krüchten bécsi könyvkereskedő 1763. nov. 10-i számlája szerint. Összehasonlításképpen: 1 font szalonna vagy 10 tojás ára 3 garas volt. MNL OL COe

¹⁷ MEUSEL, *Lexikon*, VI, 353-357.



13. Christlieb von Clausberg aritmetikájának (*Demonstrative Rechenkunst*, Leipzig 1762) ez a példánya túlélte az 1776. évi szenci tűzvészt, és Tatára, majd a budapesti piarista könyvtárba került. A tulajdonos diákok beírt neve: Sánta József, a III. kurzus tagja 1770/1771-ben; Pongrácz Ignác, a IV. kurzusból 1771–1774-ben és Banóczy Sándor, a tatai Studium Cameraticum hallgatója (vö. Függelék, VI, n° 9).

alapján.¹⁸ Ezt a könyvet a szükséges (24) példányszámban a királynő juttatja az intézetnek.¹⁹

A merkantilizmus német ágának, a kameralisztikának, a „camera principis”-nek az uralkodó pénztárának fejlesztése az elsődleges célja. Következésképpen felvirágzott a könyvelés gyakorlata és irodalma. A katalógus feljegyzi a Szencen tankönyvül használt szerzőket: Matthieu de La Porte *Einleitung zur Doppelten Buchhaltung* (Wien, 1764) című, valamint a névtelen szerzőtől származó, de az alapítólevélben kötelező tankönyvül előírt *Einleitung zu einem verbesserten Cameral-Rechnungs-Fusse* (Wien, 1762; 1764) számveteli művet.²⁰ A korokban elismert művek a kamarai, tehát az

¹⁸ Risinger később a kassai akadémián tanította a politikát. Műve kiadásra készen, cenzori jóváhagyással, 1811. febr. 20-i keltezéssel, mégis kiadatlan maradt: *Politica, commercia, et res aeraria Eusebii Risinger* (3 kötet), PMKL, Manuscripta vetera (I.2.a), For. 0-5/29.

¹⁹ SDSzenc, 1771.

²⁰ Mária Terézia alapítólevele a szenci Collegium Oeconomicum számára, Bécs, 1763. szeptember 14.: PMKL, APHV, DF, N° 27. Ld. Források, I, n° 1.

előírányzatból kiinduló könyvelési eljárást mutatják be.

Fontosabbá vált a számolás tudománya is. Az alapműveletek, a törtek, a legkisebb közös többszörös, az arány és aránypár, a váltóműveletek, a kamat- és a kamatoskamattal számítás, a számtani és geometriai haladvány, a logaritmus, a pénznemek, a hossz-, súly- és űrmértékek átszámítása – mindez szükséges a számbeli nyilvántartáshoz, és Christlieb von Clausberg *Demonstrative Rechenkunst und Wissenschaft gründlich und kurz zu rechnen* (Leipzig, 1762) című tankönyve alapján tanulták. (A könyvjegyzék 25 példányszámban jelzi.)

A Collegium Oeconomicum szellemét, légkörét át- meg áthatotta, sőt az olvasón át meghatározta a felsorolt *politia*-politika tankönyvek szelleme. Milyen *filozófia* igazolja ezt a politikai szellemet? A tanári kar tanulmányi évei folyamán egy életközelséget ébresztő bölcselet légkörében élt. A filozófiának matematikai-fizikai alapon való fejtegetése a pesti piarista iskolában már 1744-ben megkezdődött Cörver Elek vezetésével, és ennek, mint diákok részesei voltak – a fennmaradt, kinyomtatott disputációs tézisek szerint – például Keglevich János ökonómiatanár és Kónya Kristóf, az első szenci rektor.²¹ Christian Wolff, Newton, Leibniz és a „hatalmas munkásságú” piarista Odoardo Corsini voltak ennek a fizikai-mechanikai, eklektikus, *recentissima* filozófiának a táplálói. Ez a filozófia indukálta azt az életközelséget, amely már nemcsak megtűri, hanem kívánja is a gyakorlati tantárgyakat az iskolában.

Ugyanez a *philosophia recentior*, hasonló gyökerekből, de belső erőitől is duzzadva emelte naggyá a Konarski Szaniszlótól, a lengyel „Pater patriae”-től megreformált lengyel iskolaügyet, amely Kościuszko Tádét a lengyel forradalmi és reformnemzedéket nevelte olyan hatással, hogy a nemsokára felosztott Lengyelországban a lengyelség meg tudta őrizni nemzeti karakterét és a feltámadás csíráját.²²

Közlük kiket is sorjáz a szenci katalógus? Christian Wolff, a világosan rendszerező matematikus, a filozófia logikus tanítója, Voltaire szerint a „*praeceptor generis humani*”²³ politikai-filozófiai műveit:

²¹ CÖRVER, Alexius a S. M. Magdalena, *Selectae positiones universae philosophiae ex illustrioribus Veterum, Recentiorumque Philosophorum placitis, quas sub auspiciis ... Francisci Barkóczi ... episcopi Agriensis ... publice disputandas proponit Christophorus [Kónya] a Sancto Nomine Jesu ... Pestini*, [1746 szept.] – Budae, 1746. (PMKK, P 16/4/9). Uő, *Positiones philosophicae ex illustrissimorum veterum recentiorumque philosophorum placitis desumptae, quas sub auspiciis ... Concilii Regii Locumtenentialis ... praesidis et consiliariorum ... publice disputandas proponit ... Josephus Keglevics de Buzin*, in *Pestiensi Clericorum Regularium Scholarum Piarum residentia convictor, et philosophiae auditor*, Budae, 1745 (PMKK, P 16/4/8).

²² Vő. BUBA, Jan Innocenty, *Pijarzy w Polsce (Próba charakterystyki)*, in *Nasza Przeszłość* 15(1962), 13-37.

²³ GEORGI, Theophilus, *Supplement zu dessen allgemeinen Europäischen Bücher-Lexiko*, I-III, Leipzig, 1750–1758, I, 393-394; II, 385; III, 401-402.

Cogitationes de Deo et mundo (Halaë 1758); *Politica; von dem gesellschaftlichen Leben des Menschen* (Halle 1752), *Moral, von des Menschen Tun* (Halle 1756); *Vernünfftige Gedanke von Gott und Menschen* (2 kötet, Frankfurt 1760); *Jus gentium, methodo scientifica pertractatum* (Halaë 1749); *Jus naturae, methodo scientifica pertractatum* (8 kötet, Lipsiae 1741)

A piarista iskolákra nagy hatással volt Odoardo Corsini piarista *Institutiones philosophicae et mathematicae* (6 kötet, Florentini 1731–1734),²⁴ és Guillaume Jacob Gravesande *Physices elementa mathematica, experimentis confirmata, sive introductio ad philosophiam Neutonianam* (Leidae 1742).²⁵

Az alábbi tankönyvek és segédkönyvek a kollégium egy olyan gyakorlati tantárgyát jelzik, amelyet ma iskolásan kereskedelmi levelezés néven említenénk: lényegében hivatali-gazdasági iratok fogalmazása. Ilyen tárgyú dolgozatokból fennmaradt 16 darab az 1769. évből: gót betűvel azonos témájú feladatra írt, német szépírási és „*stilus curialis*” dolgozat, kérvények, folyamodványok önálló fogalmazása. A tantárgy neve: „*scriptura elegantior*”, „*stilus germanicus*”.²⁶ (A Collegium Oeconomicum tanítási nyelve a két alapító, Mária Terézia és Eszterházy Ferenc hajthatatlan akaratából német volt.)

A *Catalogus librorum* stilisztikai segédkönyvei: Benjamin Neukirch: *Anweisung zu deutschen Briefen (Epistolae germanicae et introductio*, Nürnberg 1759), *Neü secreteur, Wiener secreteur* (praktikus adatai mellett levelezési tanácsadó); Johann Christian Justi: *Anweis zu einer guten Teusch-Schreibart* (Leipzig 1758, De stilo curiali).

Az alumnusok német nyelvi szóbeli és rásbeli készségét hivatottak fejleszteni a katalógus következő könyvei: Johann Christoph Gottsched: *Grammatica major* (Lipsiae 1767) és kompendiuma: *Progymnastica germanica* (Lipsiae 1765); Mathias Bél: *Institutiones linguae Germanicae in gratiam juventutis hungaricae* (Leutschoviae, 1718); Benjamin Hederich (†1775) szótára, *Schul-Lexiconja*, Johannes Frisius (1505–1565) *Dictionarium bilingue Latino-Germanicumja*.

A könyvtárjegyzék összállományának nagyobbik fele német nyelvű, kisebb része latin, közte ilyen értékek is, mint Tomka-Szászky János: *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medii aevi* (Pozsony 1748). Magyar nyelvű kevés akad, példának okáért a kalandos életű Vetsey István *Magyar geográfiája* (Pécs 1741). A sok fárasztó és körülményes fogalmazású német cím után üdítő Padányi Bíró Márton veszprémi püspök két kedves, barokk-rokokó könyvcíme:

Micae et spicae ... avagy evangyéliumi kenyér morzsalikok és apostoli búzakalászkok (Győr 1756) és *Ünnep-napokon, ... mondatott külömb-külömbféle sok szép prédikátiók* (Győr 1761).

Egy keveset még a könyvek külleméről! Értékük szerint megbecsült a könyvek borítása. Arany díszítésű, francia kötésű („*Gal*” = *gallica compactura*) 197 darab, fehér pergamen kötésű („*Perg al*” = *pergamena alba*

²⁴ HORÁNYI, *Scriptores*, I, 445.

²⁵ *Bibliotheca Krausiana sive designatio librorum omnis fere generis atque idiomatis qui venales prostant apud Johannem Paullum Krausium*, Viennae, 1751, 119; 139.

²⁶ MNL OL, COe, N° 468-504.

compactura) 118 darab, barna bőr („*Perg*”) 109 darab, kéregpapír kötésű, főleg tankönyvül használtak (Charta) 309 darab, fűzve, illetve jelzés nélküliek 42 darab. Összesen 765 darab.

A következő könyvméreteket említi a katalógus: folió 121 darab, kvart (4°) 330 darab, oktáv (8°) 291 darab, duodecimo (12°) 15 darab, 16°) 4 darab, 24° 2 darab, jelzés nélkül 2 darab.

Mint kedves emléket, ereklyét közöljük az általunk ismert egyetlen szenci, tűzvészt is átél, Tatába, majd a budapesti piarista könyvtárba került *tankönyv* címlapjának másolatát (13. ábra). A tulajdonos diákok beírt neve: Sánta József, a III. kurzus tagja 1770/1771-ben; Pongrácz Ignác, a IV. kurzusból 1771–1774-ben, pályája tetején Horvátország kamarai vízimérnök igazgatója; Banóczy Sándor már a tatai Studium Cameraticum hallgatója, később Ungvárott a tábla kancellistája (1789).

(1978)

ADATOK A TATAI PIARISTA KOLLÉGIUM TÖRTÉNETÉHEZ (1765–1780)

A szelíd Dunántúlnak bizonyára legszebb panorámáját nyújtja az ezerholdas Nagy-tóban tükröződő Márványhegy, rajta a zöld liget övezte piarista kollégium nyugodt architektúrájú, egyszerű, nemes barokk épülettömbje a hármas függőkerttel, mellette az egri liceumot utánzó gimnáziummal. Az épület és a táj harmóniája, az erősen iparosított környéken a csendnek és a szépségnek ez a megmaradt jókora szigete még ma is a múzsák otthonát idézi fel képzeletünkben, és egy darab történelmet is, a legküzdelmesebből, a magyar kultúra történetéből. A tatai piarista iskola kemény és szolid – így emlékeznek vissza a régi tanítványok. A kollégium épülete a melléképületekkel Feller Jakabnak, a nagy barokk építőművésznak egyik remek alkotása – ezt mondja a műtörténész. Konviktusa közéletünk legkiválóbbjait nevelte; tanári karában olyan egyéniségek működtek, mint Révai Miklós, Szablik István, Valero Jakab; gimnáziumában virágzott az iskoladráma; kettős könyvvitelt és architektúrát tanítottak a 18. században, már a Ratio Educationis előtt – ezt írja a magyar oktatástörténet. A tatai gimnáziumban mérnökképzés is folyt – sejtí a műszaki oktatástörténet, mivel a kutatás szálai minduntalan Tata felé vezetnek, de biztos adatok hiányában itt elfogynak.

Ennek a dolgozatnak éppen az a célja, hogy feltárja a biztos adatokat, következésképpen erőteljesen kiegészítse a 18. századi tatai oktatástörténetet. És ha a történelmi igazság szolgálatában egy jelentős helyreigazítás egy pillanatra talán elhomályosítja a tatai kollégium nagy nimbuszát, egyúttal azonban ugyanannyival öregbítení is fogja a 18. század végi piaristák becsületét. Levéltárakat kell feltúrni, hogy a kutatás tétova szálai összetalálkozzanak; az adatok egybevágása aztán már olyan bőven kamatozik, hogy jó, legalábbis kielégítő betekintésünk nyílik az 1776–1780-as évekbe is, a *Studium Cameraticum Tatense*-nek, a szenci *Collegium Oeconomicum* folytatásának időszakába, melyet a Collegium Oeconomicum tragikus befejezése miatt érzett keserűségtől a rendi hagyomány sem emleget, sőt száz év alatt teljesen elfelejtett.

I.

A TATAI ÉS SZENCI ALAPÍTÁS KÖRÜLMÉNYEI

1. Eszterházak

Kissé messziről kell kezdenünk a történetet, mindjárt a tatai piarista kollégi-

um alapításával, és folyton át kell pillantanunk a szenci Collegium Oeconomicumra, amelynek története a tataiével együtt íródik gróf Eszterházy Ferencnek, Mária Terézia hatalmas kancellárának iskolapolitikai terveiben.

Három kimagasló Eszterházy fémjelzi a 18. század derekának és második felének magyar történelmét, három testvér, akiknek műveltsége messze felette áll kortársaikénál. A legfiatalabbik Károly, egri püspök, a nagy barokk építő, Fellner Jakab egri és pápai foglalkoztatója, szigorú erkölcsű főpap, hajthatatlan jellemű magyar. Bécsben nagy volt a befolyása különösen a királynőnél és a magyar kancelláriánál, amelynek élén bátyja, Ferenc állt, mint kancellár. A harmadik testvér, Miklós mint diplomata szolgált, hosszú évekig ő volt Mária Terézia szentpétervári követe. Hazatérte után éppen ő határozza el a tatai piarista kollégium alapítását. Korai halála (1764. június 21.) miatt azonban Ferenc kancellár valósítja meg tervét.

A tatai kollégium alapításának ötlete különben is tőle származik, vagy még inkább Balogh Ferencről, a tatai Eszterházy uradalom teljhatalmú kormányzójától. Már 1761-ben a piarista rend konzisztórium gyűlésén tárgyalnak arról, hogy elfogadják-e Eszterházy Ferenc javaslatát a tatai alapítványt illetően.¹ Bővebben szól a tatai (és szenci) alapítás előzményeiről Kónya Kristófnak az 1766. évi nyitrai káptalanra készített beszámolója. Szerinte Eszterházy Ferenc 1762-ben 14000 forint alapítványi összeget ajánlott fel Tapolcsányi Gergely tartományfőnököknek a Tatán való megtelepedésre. Igen pártfogolta az ügyet galántai Balogh Ferenc, aki később a tatai házban „*in parti*” alapítója lett. Csak azért nem történt meg mégsem az alapítás, mert Miklós, az oroszországi követ hazatért Szentpétervárról, és birtokcserét kívánt Ferencről. Ez meg is történt: Tata Miklóssé lett, Ferencnek pedig a semptei *dominium* (Szered, Szenc, Cseklész) jutott. Így fordulván a dolgok, Ferenc ekkor már azt ajánlotta a rendnek, hogy új uradalmának központjában, a Vág melletti Szered városban létesítsen házat. Tapolcsányi azonban kitért e javaslat elől is, mert egy szeredi kollégium a közeli nyitrai gimnázium létszámát apasztotta volna.²

Egyelőre tehát meghiúsult a tatai alapítási kísérlet, de Ferenc kancellárnak az a törekvése, hogy piaristákhoz jusson, mégis eredménnyel, meglepő eredménnyel járt. Figyelembe vette, hogy a merkantilista államnak pillanatnyilag inkább egy gazdasági tanintézetre van sürgősen szüksége, amelyben az úgynevezett kamarai tudományokat tanítanak. Ismerte Mária Terézia-

¹ Eszterházy hét piaristát kívánt a létesítendő tatai házba személyenként évi 120 forint juttatással. Érdekes, hogy ebben az elképzelésben a tatai piaristáknak az ugyancsak letelepítendő irgalmasokkal közös templomuk lett volna. vö. Consultatio Consistorii Provincialis anno 1761. die 29-na novembris et sequentibus [...] an fundatio Tatensis acceptanda sit?: PMKL, APHV, For. 22, Fasc 1, N° 1/A.

² „Vidit Sua Paternitas Szeredinum, et capto cum sui assistentibus consilio, siquidem non procul abesset Nitria, ne gymnasii Nitriensis juvenus deficit, acceptationem distulit”: SDSzenc, 1766.

ának azt a szándékát is, hogy Magyarországon létre akar hozni egy ilyen intézetet. Rögtön felajánlotta szolgálatait a királynőnek, ami nemcsak az udvaronc nagyúr lovagi gesztusa, hanem az élesszemű államférfi kiváló gondolata is volt. Ennek következtében azután már 1763-ban létrejött egy közös alapítvány, a szenci Collegium Oeconomicum, Mária Terézia és Eszterházy Ferenc közös alapítványa. Éppen a szenci alapítvány későbbi sorsa, valamint két év múlva (1765) létrejött tatai piarista alapítás kellő értékelése szempontjából már most hangsúlyoznunk kell, hogy a királynő alapította a szenci alumnátust, biztosítva 20 nemes ifjú, illetve kamarai tisztviselő családból származó fiú eltartására évi 1400, majd 1700 és végül 2100 forintot és könyvtárra, valamint „instrumentumokra” 1500 forint egyszeri beruházási segílyt, Eszterházy kancellár pedig a kollégiumban működő hat piarista részére tett alapítványt, amelyhez 20 000 forint tőkét, a kollégiummá átalakított szenci kastélyt és 10 holdas kertet adott.

A véletlen alakulása, a lehetőségek, a gazdaságpolitikai igények felismerése és helyes tanügyi kivetítése következtében tehát a kancellár a Tatára tervezett humanista gimnázium helyett végül is Szencen alapított egy olyan közgazdasági tanintézetet, amelynek tanítási és nevelési rendje az akkori pillanatnyi magyar és összmonarchikus érdekeknek tökéletesen megfelelt, és amely inkább szükséges volt, mint egy humanista gimnázium.

A tatai alapítás ügye tehát szenci vágányra futott. Tata sem váratott azonban most már sokáig magára. Eszterházy Miklós, az új tatai földesúr sokévi oroszországi tartózkodása után hazatérve, aligha gondolt volna olyan hamar a piaristák tatai letelepítésére, ha ezt neki nem sugalmazzák. Sok adatból tudjuk, hogy Ferenc volt a sugalmazó. Miklósnak nem volt rá ideje, hogy friss szándékát, a tatai alapítást végrehajtsa. Halála előtt négy nappal 1764. június 17-én Karlsbadban („in Carolino-Balneo”) tett végrendeletében azonban kinyilvánítja erre vonatkozó akaratát, amelyet aztán árváinak gyámja, Ferenc kancellár, a szenci alapító valósít meg.³

Íme, három évvel előbb ő kezdte szorgalmazni a tatai piarista kollégium ügyét, és az 1765. január 1-én megerősített alapítólevelet végül is ő írja alá.⁴ Így aztán érthetővé válik, hogy a tatai alapítólevélben lefektetett tanítástervbe hogyan került be annyi reális tantágy. Bizony, a tatai tantervben a szenci alapítás tapasztalata látszik: a két alapítás egy kéz munkája. Ezt a kezet azonban vezették, Tapolcsányi és Valero vezette.

2. Balogh Ferenc társalapító, Tata felvirágoztatója

Volt Eszterházy Miklósnak egy másik sugalmazója is, galántai Balogh Ferenc *consiliarius*, maga is gazdag földbirtokos, nagyeszű, tevékeny, erős akaratú ember, a tatai Eszterházyak teljhatalmú jószágkormányzója. 1730-

³ Litterae assecutoriae seu obligatoriales Comitis Francisci Eszterházy de 2100 fl. annuis collegio dependendis, 1767. jan. 21.: PMKL, APHV, For 22, N° 3/C-D.

⁴ Források, II, 3.

tól haláláig (1765. február. 16.) az történt Tatán, amit ő akart.

Bár felre nem érhető dokumentumok szólnak arról, hogy a tatai piaristáknak Balogh lényegében társalapítója, meglepő, hogy ezt a tényt a tatai iskola-történetek és monográfiák nem tudják. Ha méltóbb emléke nem lehet, legalább e helyt emlékezzünk meg erről az önzetlen, a közjóért szerényen dolgozó, egyházáért lobogó, a piarista rend „szolgálatyát örömei közé szám-láló” nagy emberről, Tata nagy jótevőjéről.⁵

A tatai ház alapítólevele, amely Balogh irányításával Tatán íródott, így jellemzi Eszterházy Miklóst: „Már kora ifjúságától az volt az elve, hogy nem önmagáért él az ember, ezért olyan életesményt tűzött ki maga elé, hogy a királynak, hazának és az emberiségnek és mindenkinek minél inkább javára lehessen.”⁶ Lehetetlen fel nem ismernünk, hogy ezekben a szavakban Balogh egyúttal a maga életesményét is megfogalmazza, és önmagát rajzolja elénk. Felesége révén szép birtoka van Tata mellett, övé Billeg pusztja, szép udvarházzal és gyönyörű kerttel és kápolnával.⁷ Itt is lakik. Innen adja férjhez leányát, Gudics Ignáchoz, a szeredi Eszterházy-uradalom jószágkormányzó-jához,⁸ aki a szenci akták szerint gyakran látta vendégül a földmérő gyakorlatokat végző szenci diákokat és professzorokat, és nem fukarkodott a jutalmakkal sem. Bár Balogh birtokos úr, 1730-tól 1765-ig, 35 éven át a tatai Eszterházyak szolgálatában áll, és századának minden nagy alkotása Tatán őt dicséri: Mikovinyi Sámuel foglalkoztatása (az Öreg-tó és Cseke-tó szabályozása, a lecsapoló Mikovinyi-árok), Fellner Jakab foglalkoztatása (kastély,

⁵ „Franciscus Balogh de Galantha, qui 35 annis haec dominia, populo, pagis, aedificiorum structuris, piscinis, redditibus indefesso conatu, ad admirationem totius Regni Hungariae duxit, atque mirum in modum regulavit; sed vertente hoc anno 16. februarii, gangraena mortifera, quae pedem eius dextram divexavit, bono publico eum eripuit, summum sui desiderium apud omnes bonos relinquens, verus plebes et pauperum pater, atque oeconomiae omnigenae peritissimus; auctor erat de nobis Tatam inducendis, atque aes proprium 27000 florenorum summae fundationali huius domus atribuerit, facturus nobiscum maiora beneficia”: HDTata, p. 18.

⁶ „...ipsum non sibi soli natum esse, statim ab adolescentia persvasum habendo: id vitae genus elegit, quo Regi et Patriae, quo universis et singulis plurimum prodesse valeret”: vö. Források, II, n° 3.

⁷ „in praedio Billeg transeimus [...] cum D. Vadanyio, D. Aedili Scriba, D. Architecto [...] Hocce praedium Billeg jure uxorio olim possidebat pie defunctus Spectabilis D. Regens Franciscus Balogh, in quo elegantia aedificia, et peramaenum hortum posuit, istic viva conjuge Elisabetha Biro domicilium tenuit. Verum ea e vivis erepta, Excellentissimus Comes Generalis Josephus Eszterházy, bani Croatiae filius 30 000 florenis illud sibi perenniter mercatus est. Ex praedicta summa vir ordinis nostri amantissimus Franciscus Balogh 26 000 flor. pro fundatione novae hujus domus Tatensis cessit; quorum 10 000 sunt penes Inclytum Dominium Tatense, alterum 10 000 penes Inclytum Dominium Papense, reliqua 6000 sunt penes Inclytum Comitatum Comaromiensem, et D. Franciscum Nedeczky, et D. Gabrielem Geczy in Kis-Igmand.” (1765. jún. 27.): HDTata, pp. 13-14; uo, p. 16 (1765. aug. 13-15.)

⁸ HDTata, p. 5.

Öregtemplom), a tóvárosi porcelángyár,⁹ a kapucinusok betelepítése, a török hódoltság korában elnéptelenedett 10 falu betelepítése. Eszterházy József 1727-ben vásárolja a birtokot a Krapf báróktól. Balogh az egész ország csodálatára nagyszerűen felvirágoztatja, mivel az ökonómiában bámulatosan jártas. A birtokszerzés után három évvel, 1730-ban lépett az Eszterházyak szolgálatába. Nem is alkalmazott, hanem úri jóbarát, és intézkedései az Eszterházy-birtokon a teljhatalmú úr végzései.

Életének talán legjelentősebb műve a piaristák Tatába telepítése. Mindent előkészített: az alapítólevélben feltüntetett juttatások meglepően előnyösek, még a szenciekkel összevetve is, pedig az utóbbinál Eszterházy Ferenc a királynő előtt lovagul akart mutatkozni. Hogy a tatai milyen előnyös, már az alapítvány összege is (35 000 forint) mutatja. Felesége, Bíró Erzsébet halála után Balogh eladja Billeget Eszterházy József Ádámnak 30 000 forintért. Ebből 26 000 forintot a tatai piarista kollégium alapítására szánt, és ebből a célból tíz-tízezer forintot a tatai és pápai Eszterházy-uradalomnál, hatezret pedig Komárom megyénél, Nedeczky Ferencnél és Ghiczy Gábornál helyezett el.¹⁰ Várta a piaristákat, de egyre elhatalmasodó betegsége (*gangraena*) végzett vele. Tapolcsányi tartományfőnök leveleire már csak röviden, de nagy szeretettel felel. Decemberben még meszet oltat, hogy 1765 tavaszán minél gyorsabban megindulhasson a piarista kollégium ideiglenes épületeinek építése. Február 16-án azonban meghalt.

Hogy miért nem szerepelt Balogh Ferenc neve a tatai alapítólevélben, azt bizonyára és kizárólag mély vallásosságából eredő szerénységének tulajdoníthatjuk. Hogy azonban Tata történetében ragyogóan megírt tettei között miért nincs említve a piarista alapítás, az már hálátlan mulasztás. Tény azonban, hogy a piarista kortársak tudtak Balogh Ferenc nagy bőkezűségéről, sőt az 1766. évi szenci káptalanra készült szenci *status domus* elé írt háztörténeti *compendium*, amelyet a rektor megbízásából Lengyel Félix architectura tanár írt, Balogh Ferencet egyenesen „Domus Tatensis Fundator”-nak mondja. Kónya Kristóf szenci rektor, aki az írást ellenőrizte, a maga jellegzetes, erőteljes írásával beírta az „*in parti*” szavakat, és ezzel a mondat értelmét így korrigálta: „*Domus Tatensis in parti Fundator*”.¹¹

A mellékletben közöljük Balogh Ferencnek Tapolcsányi Gergely tartományfőnökhöz intézett két levelét.¹² Ezek a levelek több szempontból komoly dokumentumok. Megtudjuk belőlük, hogy 1. az alapítólevelet Balogh

⁹ „...cum permissu Inclyti Domini erectum est theatrum in Domo Dominali, quae in allodiali area Tovarosiensi erecta est per pie defunctum regentem Spectabilem D. Franciscum Balogh pro officina porcellanae” (1766. jan.30.): HDTata, p. 27.

¹⁰ HDTata, p. 13.

¹¹ „[Franciscus Eszterházy], qui Anno 1762-o optime de religione nostra sentiens, accedente patrocinio magnifico quondam Francisci Balogh de Galantha consilarii, et postea domus Tatensis (in parti) fundatoris, Tatam nos induere meditabatur”: SDSzenc, 1766.

¹² Források, II/1-2.

irányításával Tatán fogalmazták, nem pedig Bécsben; 2. a benne részletezett tantervet, amelyet szenci remineszcenciái miatt annyira csodálunk, Tapolcsányi szerkesztette és fektette írásba; 3. azt is észrevehetjük a levélből, hogy a tatai alapítás ügyintézése teljesen Balogh kezében van. Ezt igazolja Valero Jakabnak 1765. február 7-én Pozsonyban kelt levele, amelyet Bécsből Szencre hazatérve Tapolcsányinak írt. A kancellár megbízására közli, hogy a királynő már hozzájárult a tatai alapításhoz. Egyúttal azt is üzeni a tartományfőnököknek, hogy a tatai bevezetés, építkezés dolgában és egyéb függő ügyekben Baloghhall tárgyaljon Valero minderről egyidejűleg értesíti Baloghot is,¹³ aki azonban már nem sokat tehetett, mert néhány nap múlva, február 16-án meghalt. Balogh Ferenc nem érte meg a piaristák tatai bevezetését, miként Eszterházy Miklós sem.

3. A tatai tanterv

Az 1765. június 23-i beiktató ünnepség fényes keretek között zajlott le a Márványhegyen, miután előbb a Szent Balázs plébániatemplomban ünnepélyes Veni Sanctét tartottak. A *historia domus* bő adatai nyomán minden Tattáról vagy tatai iskoláról szóló írás részletesen beszámol róla, felesleges tehát e helyt ismertetni. Van azonban a tatai *historia domus*nak egy *Compendiuma* is, amelyre a továbbiakban ismételten hivatkozni fogunk érdekes és ismeretlen adatai miatt. Ez az egyetlen forrás említi csak, hogy az *introductio* ünnepségen az alapítólevelet is felolvasták.¹⁴ Ez máshol is így szokott történni, a tatai alapítólevél azonban magába foglalja a tatai kollégiumban tanítandó anyag részletes tantervét is, amelyet Tapolcsányi Gergely szerkesztett. Ezt a tatai alapítás ügyeit is intéző szenci alapító, Eszterházy Ferenc kancellár foglaltatta oklevélbe, amelyet Tapolcsányi 1764. december 12-én Pozsonyban hagyott helyben, a szenci Collegium Oeconomicum alapítása után alig egy évvel.¹⁵

Felesleges rámutatnunk a szenci Collegium Oeconomicum tananyagának a tatai tantervbe való beültetésére, ez magától is meglátszik. A két iskolának

¹³ „Die 4-ta [febr.] labentis mihi Excellentissimus D. C. Cancellarius et Fundator noster consensum regium super fundatione Tatensi per Exc. Cancellariam jam expeditum consignavit Viennae, quo Illustrissimo Domino Consiliario Niczky profectus sum; simulque mandavit sua Excellentia, ut significarem Paternitati Vestrae, reliquia de aedificio, ingressu et siquid est praeterea, tantum cum Spectabili Domino Consiliario Balogh constituenda esse. De hoc hodierno cursore Dominum Balogh reddo certiore, et adjungo Paternitatem Vestram, quantum scio, podagricis affectionibus Nittriae detineri. Consensum ad ulteriorem Pattis V[est]rae dispositionem Szempczini conservabo.”: Valero Jakab levele Tapolcsányi Gergely provinciálisnak, Pozsony, 1765. febr. 7.: PMKL, APHV, Div. VII.

¹⁴ „Primum plenipotencia P. Superioris, postea introductionis est perlecta, deinde diploma regium fundationale recitatum, postmodum oratio elegans latine dicta ab introductore, altera gratiarum actoria a P. Superiore”: CHDTata, 1765. jún. 23.

¹⁵ Források, II, n° 3.

azonban a jellege más: a szenci kollégium különleges rendeltetésű iskola, amely műszaki és gazdasági ismereteket nyújt, a tatai azonban gimnázium, amely tantárgyai közé sorolja a szenci tárgyakat is. A tatai gimnázium tehát – tantervét vizsgálva bizvást mondhatjuk – reálgimnázium, mégpedig korábban páratlan és merész elképzelésű, gyakorlati és modern. Hogy a tatai és szenci iskolát eddig egymástól függetlenül nézték, és csak a mindkét intézetben működő Valerónak tulajdonították a tatai kollégium modern tantervét, ez, ha nem is mindenestől tévedés, de mindenesetre a tények leegyszerűsítése és a történelmi összefüggések észre nem vétele.

A továbbiakban fontos szerepet fog játszani, tehát lássuk a tatai tantervet lényeges vonásaiban!

Az osztályok felépítése, az iskola rendszere lényegében olyan, mint a többi 18. századi, teljesen kiépített, magyar piarista iskoláé: 1. a két fokozatú elemi, előkészítő osztály („*classis infima seu elementaris*”, „*qui in declinationibus [...] exercebuntur*”); 2. principia („*qui rudimenta linguae Latinae tractaturi sunt*”); 3-4. a grammatikai (gimnáziumi) osztályok két évfolyama: a) mediások (grammatisták), b) szuprémások (szintaxisták). Ez volt az alsó tagozat. Erre épült az 5. poétikai és a 6. retorikai osztály. Lezárta az egészet a 7-8. filozófiai kurzus, amely másutt (például Szencen, a Collegium Oeconomicum mellett működő filozófiai tanfolyam) két évfolyamos szokott lenni, Tatán pedig a hatalmasan megduzzasztott, de csak általánosságban megnevezett tárgyak miatt még több is lehetett, bár az alapítólevélben évről nincs említés. A jelek azt mutatják, hogy Tatán is két évfolyamos volt a filozófiai kurzus.

A tantárgyak részletezését a filozófián aluli osztályokban mellőzhetjük. Tanultak egyház-, világ- és magyar történelmet, csillagászati, magyar és általános földrajzot, latin, magyar és német helyesírást, latin és magyar levelezést, hittant, és természetesen minden fokon latin nyelvet.

Külön kell azonban szólnunk a számtanról. Az előkészítő osztály első fokán a számok írását, második fokon az összeadást („*numeros arithmeticos describere [...] numerationis prima species in arithmetica*”), a principiában az alapl műveleteket („*species simplices*”), a két grammatikai osztályban összetett műveleteket, a törtekkel való műveleteket és a hármasszabály alkalmazását („*compositis speciebus pertractatis progrediantur ad species fractas, et regulam trium*”) tanulták. A poétikai osztályban az eddig tanult műveleteket ismételték és gyakorolták, hogy jól és biztosan tudjanak számolni („*exerceantur in praeallatis speciebus, in quantum necdum bene, ac plene percaluissent*”). A retorikai osztályban gazdasági számvitelt és kereskedelmi könyvvitelt tanultak („*pertractent ea, quae ad sublimiores regulas ratiocinii, et commerciorum pertinent*”).

Látható tehát, hogy a tatai tantervbe a megszokott gimnáziumi tantárgyak közé bele van építve a kamarai és kereskedelmi könyvvitel, továbbá a latin, sőt magyar nyelvű (valószínűleg hivatalos) levelezés is. Eszterházy kancellár és Tapolcsányi Gergely szenci alapítási tapasztalatai után ez érthe-

tő is. Hogy mennyire Szenc volt a mintakép, azt bizonyítja Valero Jakabnak az 1769. évi tatai házi számadás elé írt háztörténeti compendiuma. Felsorolja, hogy mit kell Tatán tanítani, és hozzáteszi: „Közéjük kell venni még a könyvvitel tantárgyát, amelyet nemrég Szencen vezettek be”.¹⁶ A filozófián aluli hat osztályban tanító tanárok számáról nem tesz említést az alapítólevél.

Éppilyen gyakorlati veretű a tatai gimnázium legfelső, filozófiai kurzusának tanterve is. Ennek Szencen találjuk a mintáját. Bőven vannak adataink arra vonatkozóan, hogy a rend Szencen úgynevezett kamerális professzóriumot létesített piarista tanárjelöltek számára, már 1764-ben, hogy a kamarai tantárgyak tanításához szükséges tanárutánpótlást biztosítsa.¹⁷ A tanárjelöltek a kétéves noviciátus, illetve a poétikai és retorikai osztályok elvégzése után kerülhettek ide, és a logika, etika, fizika és metafizika mellett könyvvitelt, aritmetikát és gyakorlati mértant (földmérést, építészetet, mechanikát, aerometriát, hidrosztatikát és hidraulikát) tanultak. A kétéves tanfolyamnak évenként négy-öt piarista („*alumnus professorii*” jelzéssel) és változó létszámú (3-5) civil (nem alapítványos, hanem úgynevezett *convictor solvens*) hallgatója volt.

A tatai tanterv körültekintő alapossággal megszabja, hogy a filozófiai tanfolyam tanárainak száma hat legyen. Két tanár adja a dialektikát, logikát, és metafizikát, a harmadik etikát és politikát, a negyedik algebrát és gyakorlati geometriát, az ötödik polgári és katonai építészetet, a hatodik pedig zenét tanít. Az itt megnevezett tantárgyak tartalmát azonban már nem részletezi olyan aprólékosan, mint az alsó osztályokban, nyilván azért nem, mert feltételezi a szenci professzórium tananyagának ismeretét.

Nekünk azonban most az a fontos, hogy a tatai nyolcosztályos humanista iskola tantárgyai közé be van építve a szenci Collegium Oeconomicum minden tantárgya: az aritmetika, a kamarai számvitel, a kettős könyvvitel, a politika, a levelezés és az alkalmazott matematika néhány ága (építészet, földmérés, mechanika, aerometria, hidraulika, hidrosztatika). Ma is megbámulhatjuk ezt a remek, modern iskolai elképzelést, amelyben a humán és gyakorlati ismeretek ilyen szép szünbiózisban vannak. Tapolcsányi Gergely, aki Balogh Ferenc említett levele szerint ennek a tantervnek a szerzője, bizonyára a legszebb iskolai álmát akarta Tatán megvalósítani. Kérdés azonban, hogy sikerült-e Tatán ezt a tantervet végrehajtani?

¹⁶ „Praeterea inter se gerendum est studium rationariae neo-introductae Szentzini”: SDTata, 1769.

¹⁷ „Statim enim anno scholastico 1764 introductum est studium philosophicum eo fine, ut clerici nostri in Studiis Cameraticis exerceantur, ac subinde professoribus actualibus succedant”: SDSzenc, 1769. – „Aluit haec domus constanter a 4 annis 13 religiosos, inter quos studium philosophicum longe plus exportans, quam alibi propter adnexa studia cameratica.”: SDSzenc, 1768.

4. Végrehajtották-e a tantervet?

Ma már elég bőven állnak rendelkezésünkre adatok, hogy betekinthesünk a tatai kollégium életébe, annak ellenére, hogy 1768-tól 1790-ig nem vezettek *historia domust*, és így éppen az általunk vizsgált korszak maradt homályban. Van adatunk arra, hogy bizonyos években folyt például az építéset tanítása, hiszen a rendi vezetőség 1771/1772-ben Tatára helyezi az alsóbb osztályok tanárának Révai Miklóst, aki azonban „*certis diebus et horis studens architecturae*” [bizonyos napokon és órákban építésetet tanul]; Schwartzl Zsigmondot ugyanekkor és ugyanezzel a beosztással;¹⁸ 1773-ban Györgyovánszky Ferencet, aki „*suis diebus et horis studens architecturae*”.¹⁹ Ez az építészeti rajztanítás magas színvonalú lehetett, mert ide küldték a szenci Collegium Oeconomicum végzett diákját, Weisz Lipótot is, hogy építésetet tanuljon („*studens architecturae*”). Weisz Lipót Szencen éppen rajztehetségével tűnt fel. A cseklési fácánosról készített földmérő munkája kiváló képességű rajzoló árul el.²⁰ Tanáruk Schindler József volt, aki a tatai ház *familiájában* 1771 és 1773 között mint „*professor architecturae*” szerepel.²¹ De még korábról is van adatunk. Kiss Adorján, mielőtt Szencre helyezték a gyakorlati geometria tanárának, előbb Tatára ment építészeti rajzot gyakorolni Krolig Bazil tanárnál, aki egyben, 1766-ban a tatai ház építési ügyeit vezeti.²²

Hogy hogyan adták át a piaristák egymásnak tudományokat, azt éppen Krolig esete mutatja. 1765-ben még Szencen Lengyel Félixől tanul rajzot.²³ 1766-ban már Tatán hasznosítja tudását azúj rendház építésénél, és Kiss Adorjánt tanítja. 1762-ben pedig átvesszi Szencen az architektúra tanszékét Lengyel Félixől, és a piarista professzóriumban 1772-ig 14 fiatal piaristát tanít építészeti rajzra, köztük a legtehetségesebbet, a már említett Weiss Lipótot, aki évek múlva (1775) a pozsonyi főgimnáziumban az építésetnek és a *geometria practica*nak tanára lesz.²⁴ Krolig nemcsak a katedrán hasznosítja tudását, hanem a gyakorlatban is. Kiss Adorján 1771. évi szenci *Diariuma* szerint ő készíti el az épülő magyaróvári rendház rajzait.²⁵

Az architektura tanítására van még egy, bár nem közvetlen, de jellemző adatunk. Valero Jakab 1769. évi tatai jelentésében 49 filozófiai tanfolyamot végző diákról kapunk hírt. Ugyanebben a jelentésben mellékelt leltár felsorolja többek közt azt is, hogy a ház asztalosműhelyében a számtalan újonnan

¹⁸ CSAPLÁR, *Révai*, I, 108. FÁBIÁN Imre, *Révai Miklós tatai tanársága 1771-72-ben*, in Tatai kegyesrendi gimnázium értesítője 1927/28, 5-19.

¹⁹ PMKL, APHV, Lib. 17, B, p. 36. PMKL, APHV, Lib. 24, p. 201.

²⁰ „Ichnographia Phasianorum Horti in Territorio Cseklész perfecta per Cl. Leopold Weiss e S. P. Szemptzini 1772”: PMKL, Térképek (VI.2), V 26.

²¹ LÉH, *Catalogus*, 332.

²² „Venit in domum nostram P. Adrianus Kiss philosophiae ac mathematicum professor, praestolaturus hic ulteriorem dispositionem; interea per P. Basilium Krolig in architectonicis delineationibus sedulo exercitatur.”: HD Tata, p. 38.

²³ HDSzenc, p. 36.

²⁴ PMKL, APHV, Lib. 17, B, p. 101. Vö. LÉH, *Catalogus*, 409-410.

²⁵ DiSz, 1771. máj. 26-27.

készített ajtó, ablak stb. mellett 8 darab rajztábla is készült.²⁶

Van adatunk arra is, hogy kettős könyvvitelt is tanítottak: 1776-ban Gerschlacher József volt az *arithmetica*, *historia* és a *scriptura duplex* magisztere. Valero neve mellett 1767-től 1774-ig azt olvassuk, hogy ő meg a *geometria practica* professzora volt. Ezt az adatot azonban kritikával kell fogadnunk: majd a továbbiakban látni fogjuk, hogy miért. 1778-ban Tatán találjuk Keglevich Jánost is, aki ezelőtt hét évig Szencen a kamerális könyvvitel (*oeconomica cameralis*) tanára volt.²⁷

1774-ben folyik már a zene tanítása is, sőt a kórust is felszerelték hangszerekkel.²⁸ A zene tanára Gegő Adolf, aki 1769-ben végezte a szenci professzóriumot, későbbi pályája folyamán mint matematikai tankönyvíró jeleskedett, és a kolozsvári egyetemi jellegű filozófiai intézet matematika-professzora lett.²⁹

Hogy a Szencen végzett piaristákból többet (Gegő, Weisz, Czabay, Schwartzl, Gyorgyovánszky) Tatára helyeztek, továbbá mivel a nevezetes Collegium Oeconomicum-beli tanárok közül is sokan kerültek Tatára (Keglevich, Valero, Vietoris, Krolog), és még mások is, akik a gyakorlati tantárgyakban kitűntek (Schindler, Gerschlacher, Lelovics), ebből az látszik, hogy a rend vezetősége létre akarta hozni azt a reális gimnáziumot, amelyet az alapítólevél megkívánt, és már közeledett is a célhoz. 1776-ban már három olyan tanár működött Tatán, aki az előírt praktikus tantárgyakat képes volt tanítani.

A tatai kollégium egyebekben is felkészült arra, hogy különleges hivatásának megfeleljen. Valerónak 1775-ben írt *status domus*-ában megtaláljuk az utolsó három év könyvvásárlásainak listáját, benne Wolff hétkötetes nagy matematikáját, Vitruviust, Penther *Architecturáját*, Pozzót, Vignolát, Le Clerque-t, Scarella mágnesről írt művét és Gaudio matematikáját. A könyvtár gyarapodásához sorolja Newton tükrös csillagászati távcsövét is.³⁰ Ha megfontoljuk, hogy ekkor a kollégium még csak tíz éve áll fenn, és még mindig folyik a kollégium keleti és északi szárnyának építése, amely adóságra megy, nagy jelentőségűnek kell tulajdonítanunk a drága és viszonylag nagyszámú „matematikai” szakkönyv beszerzését.

5. A filozófiai tanfolyam csonka maradt

A felsorolt pozitív adatok ellenére is kategorikusan meg kell állapítanunk,

²⁶ „8 tabulae pro delineationibus”: SDTata, 1769.

²⁷ PMKL, APHV, Lib. 17, B, p. 41.

²⁸ „Item chorus instructus est instrumentis musicis, et musicalibus ad valorem fl. 190”, SDTata, 1769.

²⁹ LÉH, *Catalogus*, 126.

³⁰ „Ad Bibliothecam accessere [...] P. Gaudii Instit. math., Scarella de magnate. Wolffii Ethica. Ejusdem tota major Mathesis. Vitruvius. Penther Architectura. Potzo. Vignola. Le Clarke[!]. Tubus Astronomicus Newton”: SDTata, 1775.

hogy a tatai piarista kollégium alapításától kezdve 1776-ig, a szenci alumnátus idetelepítéséig nem teljesítette maradéktalanul az alapítólevélben vállalt kötelezettségét. Kitűnik ez mindenekelőtt a tatai *familiákból*. 1765-től egészen 1776-ig évente 4-5, legfeljebb 6 piaristának volt Tatán tanári beosztása; a *familiák* azt is pontosan közlik, hogy mely osztályokban milyen tantárgyakat kellett tanítaniuk, holott, mint már előbb láttuk, csupán csak a filozófiai kurzusra összesen hat tanárt ír elő az alapítólevél. Ezzel szemben a jelzett 10 évben általában csak egy filozófia tanárt találunk a munkabeosztásban, aki évenkénti szabályos váltakozásban fizikát, etikát és matézist, illetve metafizikát, logikát és matézist adott elő (ebből az is megviláglik, hogy a filozófiai kurzus kétéves volt). 1767-től 1773-ig még egy második filozófiai kurzusba beillesztett tantárgynak, a *geometria practicának* is van tanára, és ez éppen Valero, sőt 1772-ben és 1773-ban egy harmadiknak is, az építészetnek, amelynek tanára Schindler József. A tanári kar többi három tagja a filozófia alatti hat osztályt tanítja: 1. az elemi osztály és a principalisták magisztere, 2. a szintaxisták és grammatisták tanára, aki aritmetikát és földrajzot is tanít, 3. a poéták és rétorok tanára, aki történelmet és aritmetikát is tanít.

Összefoglalóan tehát ezt mondhatjuk: a tatai kollégium életének első tíz évében hiánytalanul tanították az összes tárgyakat, amelyeket a többi, teljesen kiépített piarista iskolában is tanítottak. Ellenben *jelentősen megcsonkult a filozófiai évfolyamok anyaga*, és éppen a gyakorlati tárgyak, az úgynevezett „szenci stúdiumok” nem jutottak egyáltalán szóhoz, vagy csak egyes években szerepeltek.

Hogy ez így volt, megvallja a tatai *historia domus* már 1766 novemberében: „Az épület mostani szűk volta miatt nem jut sem lakoszoba a logika tanára számára, sem tanterem, illetve helyiség a logika előadására. Tehát a tartományfőnök tanácsára és rendelkezésére ebben az évben a logika tárgya szünetel, és csak a fizikát és a matematikát adja elő Vietoris György tanár igen kevés hallgató számára. Amint a kollégium épülete és a lakószobák elkészülnek, mindent pontosan tanítani fogunk.” A helyszűke miatt egyébként is meg kellett rostálni az ifjúságot: az előző évben is Tatán tanultak közül is csak a legjobbakat vették vissza, az ország minden részéből jelentkezett rengeteg diák közül pedig csak néhányat vett fel Valero igazgató.³¹ Még világosabban beszél maga Valero: „amikor elkészül az épület és az iskola, akkor majd tanítanunk kell a humanista osztályokat, számtant, filozófiát, beleértve az etikát és a politikát, valamint a zenét. Be kell vennünk még a Szencen bevezetett könyvvitelt, valamint a gyakorlati geometriát az építé-

³¹ „Quoniam in hac angustia aedifici, nec cellam pro domicilio logices professoris, nec scholam, aut locum pro logicae studio haberemus, consilio et ordinatione R. P. Provincialis, in hoc gymnasio, hoc scholastico anno, logica vacat, solam physicam et mathematica studia tradet P. Georgius Vietoris perpaucis juvenibus. Quando collegii aedificium, commoditatesque habitandi creverint, docebuntur accurate omnia.”: HDTata, p. 39.

szettel. [...] Addig azonban, amíg el nem készül az összes tanterem, továbbá amíg a kollégium jövedelmének egy részét a folyó építkezésekre kell fordítani, csak a filozófiát adjuk egyszerű kurzusban és a humán iskolai tárgyakat”.³² Valero e nyilatkozata után nem fogadhatjuk el a *familia* adatát, mely szerint Valero tanította a *geometria practica*t, legalábbis nyilvánosan nem tanította.

II.

KÖLTSÉGES ÉPÍTKEZÉS ÉS HELYSZŰKE

Ezek világosan beszélő adatok. Érdeemes azonban azt is tudnunk, hogy mi volt az oka ennek a mulasztásnak. A tatai kollégium első érdeemes historikusa, Cserhalmy József és nyomában Ambrusztér Sándor,³³ valamint Tata monográfiájának írói homályban hagynak olyan történelmi tényeket, amelyek nélkül a tatai oktatástörténet, sőt a kollégium építésének sokat nyomozott története csonka is meg téves is. Azért is érdeemes megtudnunk az okokat, mert nyomozásuk közben kirajzolódik a 18. századi alkotó-építő piaristának a típusa. És, ami ennél is fontosabb, a kollégium építőművészeinek, Fellner Jakabnak a művészi arcképe is új vonásokkal gyarapszik; egyúttal új adatokat is szolgálunk a tatai piarista kollégium építéstörténetéhez.

Az első nagyon alapos ok a nagyarányú és pénzügyi okokból elhúzódó építkezés volt. Az alapítólevél előzékeny bőkezűséggel gondoskodik az épületfa kivételével az összes építőanyagról, még a szükséges fuvarról is, sőt 2000 forint készpénzt is biztosított az építkezés megindításához. A kancellár a kollégium rendelkezésre bocsájtja a magyar barokk legnagyobb építőművészt, Fellner Jakabot, az uradalom építészt, a régi Tata bájos barokk képeinek formálóját, akit a tatai háziratok „*D. Jacobus Fellner, muratorium magister*”, máshol meg „*D. Architectus*” címen említene sokat, aki hihetetlenül sokat dolgozott: a három Eszterházy-központ, Tata, Eger és Pápa közt cikázott állandóan, egy időben építve és vezetve az építkezéseket mindenhol.

A kancellár mindenekelőtt az iskolaépület elkészítését sürgette, hogy a

³² „Obligationem habet domus cum aedes et scholae perfectae fuerint, docendi scholae humaniores, arithmetica vulgaris et speciosa, philosophiam, speciatim ethicam, et politicam, nec non musicam. Praeterea interserendum est studium rationariae neointroductae Szemiptzini, et geometriae practicae, cum architectura. Ad haec celebrandum est quotannis sacrum 1 pro defunctis fundatoribus. Ad hoc tempus, dum neque scholae adhuc paratae sunt omnes, et proventuum pars in aedificii promotionem impendenda simplici cursu, dumtaxat philosophiam tradimus et disciplinas humaniores”: SDTata, 1769.

³³ CSERHALMY József, *A tatai kegyesrendi ház s gymnasium története vázlatilag*, in *A kegyes tanítórend tatai kis-gymnasiumának értesítője 1874/1875*, 3-8. Uő, *A tatai gymnasium tanárai s a convictus*, in uo. 1875/1876, 3-12. AMBRUSZTÉR Sándor, *Tatai ház*, 3-53.

tanítás a szokott időben, november elején megindulhasson.³⁴ Az volt az elgondolása, hogy az iskola és a rendház részére a majki kamalduliaktól a piaristáknak juttatott alapítványi területen fekvő kész épületeket alakítják át, hiszen ezek csak ideiglenes és átmeneti helyiségek lesznek. A kollégium végleges és nagyobbszabású épületét majd csak ezután építi fel a rend a 35 000 forint alapítványi tőke kamataiból (évi 2100 forint), és az uradalom juttatta építési anyagból. Ideiglenes iskolának a kamalduliak csűrét (ma is áll egy része: a pedellusház), rendháznak a ma is álló gazdasági épületet szánták. Volt még két magtár is a telken: az egyik (*granarium posterius*) a mostani rendház tóra néző frontján a pince és a függőkertbe vezető kapu között, a másik (*anterius granarium*) azzal szimmetrikusan a kis lépcsőház helyén állt.

Fellner türelmetlenül, azonnal az introdukció (1765. június 23.) utáni napon neki akart kezdeni a csűr átalakításának, mert Egerbe kellett mennie a líceum építkezéséhez, és attól tartott, hogy a munkások aratásba szerződnek. Másnap azonban szentiványi búcsú lévén a Márványhegyen, mégis csak július 1-én kezdtek neki az átalakító munkának.³⁵

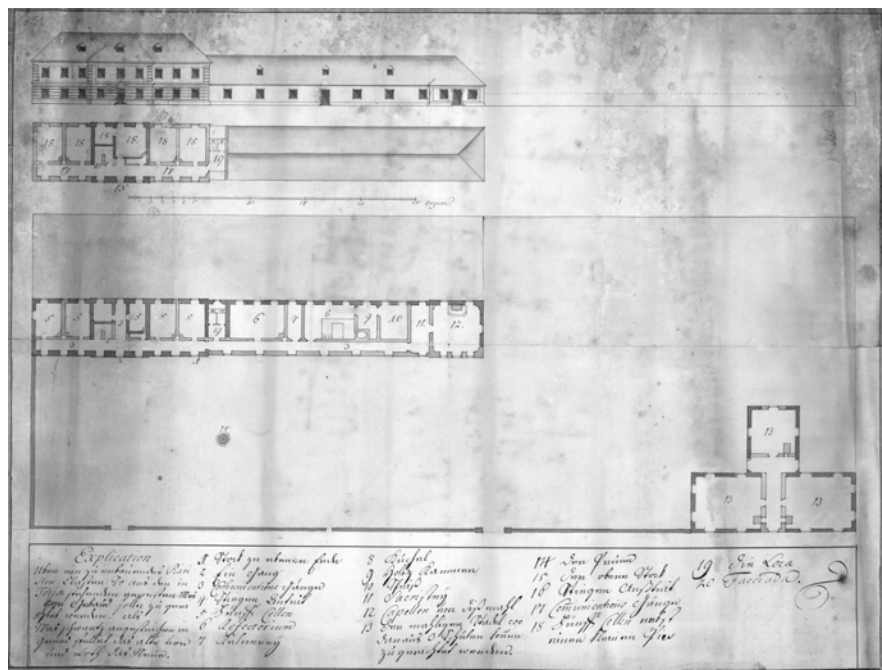
1. Az ősi iskolaépület szerkezete

Fellner Jakab nagyvonalúan végezte a csűrnek iskolává való „átalakítását”. Öccsével, Fellner József pallérral, Eder József áccsal (a tóvárosi nevezetes farhangláb építőjével), Vimmer Ágostonnal és Modrovsky Farkassal felmérte a csűr, benne négy, egyenlő nagyságú tantermet jelölt ki. A két, egyenként 14 öl 4 láb 10 hüvelyk (27,96 m) hosszúságú főfalat az alapig lebontotta, s csak a két oldalfalat (3° 1' 1" = 6 m) hagyta meg,³⁶ de egy lábbal (31 cm)

³⁴ „Rediit Vienna D. Jacobus Fellner Inclyti Dominii architectus, delienationem novi collegii, et scholarum secum adferens interimalem cum subscriptione Excellentissimi Comitum Cancellarii Francisci Eszterházy, ac mandato, ut primo loco, et quamprimum scholarum aedificum adoriatur”: CHDTata, 1765. jún. 17. – „Relatio fit Viennae Excellentissimo Cancellario, quantum jam progressimus in scholarum aedificio, et utrum futuro novembri scholas ordire possimus:” CHDTata, 1765. szept. 7. – „Accersivit ad se nos Spectabilis D. Director, atque quantum huiusque in aedificio domus, sacelli, et scholarum profecerimus, quantum re ex resolutis bis mille florenis impenderemus, an in futuro novembri scholas ordire possimus percontatus est; quae omnia adhuc eo die Excellentissimo Comiti Cancellario, quemadmodum per litteras poscebat, ac ista nosse auebat, perscripsit.” (1765. szept. 7.): HDTata, p. 19.

³⁵ HDTata, p. 14. (1765. júl. 1.) – „D. Murariorum magister vehementer urget aedificium, ne murarii, et operarii in messem dilabantur; ipse que Agriam deproperare debet, factis, hic dispositionibus et commissio nostro aedificio curae D. *Pauch Schreiberii* [...] D. Murariorum Magister altero die quidem non, cum Divi Joanni sacer sit, sed die Martis subito adoriri vellet aedificium; quae deinceps evenient circa nos fidelissime significabimus A. R. Vestrae Paternitati. Quatuor menses supersunt deproperandum est cum aedificii adaptatione pro nostra habitatione, et scholis secundum delineationem ab Excell. Comite Cancellario subscriptam”: Modrovsky Farkas levele Tapolcsányi Gergely tartományfőnökhöz, 1765. jún. 19.: PMKL, APHV, Div. VII.

³⁶ A *historia domus* adata téves, mert valójában 9° 0' 8" = 36,12 m.

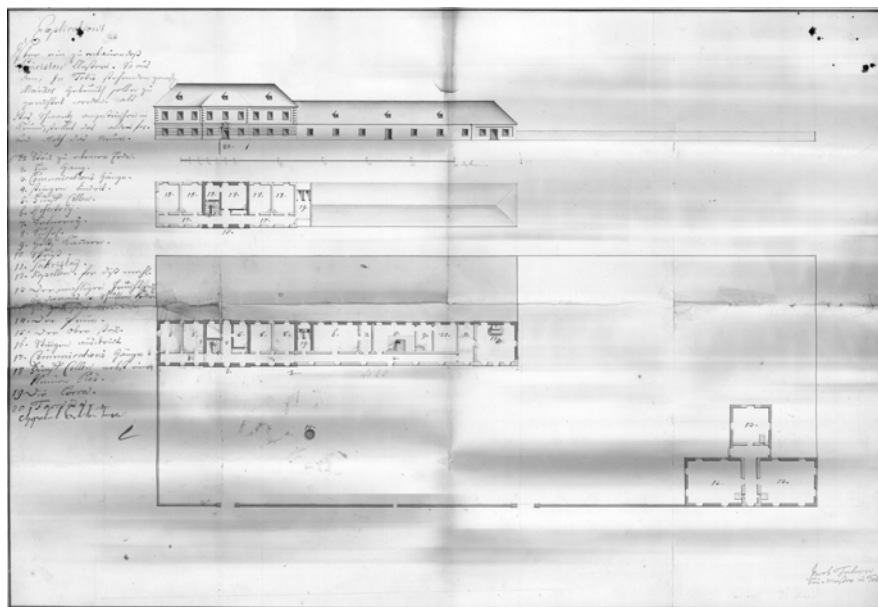


14.a. A tatai piarista kollégium első épületének (a kamalduliak átépítendő épületeinek) tervrajza („Explication uber ein zu erbauendes Piaristen Claster. So aus den in Totis stehenden gewesten Meiker Gebaud sollen zu gericht werden, als Was schwarz angestrichen in Grund stellet das alte vor, und Roth das Neue), 1765. – Magyarázat: A földszinten (1): 2. Bejárat (Eingang); 3. Folyosók (Communicationsgänge); 4. Lépcsőfeljáró (Stiegen Antritt); 5. Cellák (Cellen); 6. Refektórium; 7. Pince (Kellnerey); 8. Konyha (Kuchl); 9. Fáskamra (Holz Kammer); 10. Élelmiszerkamra (Speis); 11. Sekrestye (Sacristey); 12. Ideiglenes kápolna (Capellen von dißmahl); 13. Tantermekké alakítandó istálló (dermahligen Stahl wo daraus 3 Schulen könne zugerichtet werden); 14. Kút (Prunn). – Az emeleten (15): 16. Lépcsőkijáró (Stiegen Austritt); 17. Folyosók (Communicationsgänge); 18. Cellák és egy kis kamra (Cellen nebst einer kleinen Pies); 19. Illemhely (die Loca); 20. Homlokzat (Facciada). – (PMKL, Tervrajzok [VI.3], V 51).

megvastagítva, hogy elég szilárdak legyenek a boltozat hordozására. A lebontott főfalak helyébe kellő szilárdságú újakat emelt, nyugat felé tantermenként kettő, tehát összesen nyolc ablakkal, keletre (az Öreg-tó felé) pedig termenként egy ajtóval, és 2-2 teremnek a találkozó sarkán egy-egy kisajtóval, a kályháknak a folyosó felől való fűtésére.

Folyosó számára hasonló hosszúságú harmadik falat alapozott és húzott a tó felőli oldalon. Ennek a folyosónak a szélessége 6'11" (2,14 m), négy, tó felé néző ablaka volt szimmetrikusan szemben a teremajtókkal. A folyosóablakok alatt ezután hosszú évtizedekig köleskertet, majd szőlőkertet tartott a rendház.³⁷ Ennek az épületnek a mostani rendház felé eső végére még egy 8

³⁷ HDTata, p. 412.



14.b. A tatai piarista kollégium első épületének (az előzővel azonos) tervrajza, Fellner Jakab aláírásával („Jacob Felner Bau-Meister in Totis”), 1765. (PMKL, Tervrajzok [VI.3], V 52).

láb széles (2,48 m) keresztfolyosót épített Fellner bejárat céljára, két kapuval; az egyik kapu a Szent Ivány-hegy felé nézett, ez volt a város felől jövő diákok bejárója; a másik pedig az Öreg-tó felé, itt jártak be a tanárok az ideiglenes rendház felől.

Volt tehát az elkészült iskolaépületben négy tanterem: 1. az elemisták és principalisták, 2. a grammatisták és szintaxisták, 3. a poéták és a rétorok, 4. a filozófiai hallgatók számára. Mindegyik terem $4^{\circ} 4' 8''$ (8,96 m) hosszú és $3^{\circ} 1' 1''$ (6 m) széles volt.³⁸

A város felől nyíló kapu fölé az Eszterházyak márványba vésett címere került. Itt volt ugyanis a tervezett teljes iskolaépület tengelye. A keresztfolyosótól ugyanis észak (a mostani rendház) felé akarták felépíteni az ugyancsak nyolc ablaktengelyes, szimmetrikus másik szárnyat három teremmel, amelyek közül kettő háromablakos, a harmadik kétablakos lett volna. A két nagyterem szolgált volna *oratorium majus* és *oratorium minus* céljaira (az alsósok és felsősök számára exhortációk, katekézis, filozófiai disputációk, színpróbák helyiségéül). Számunkra különösen érdekes a harmadik, kisebbik terem, amelyet a tatai *historia domus* „*musaeum mathematicum*”-nak nevez,³⁹ és megjegyzi, hogy fel kell majd szerelni a szükséges „instrumentu-

³⁸ HDTata, p. 13.

³⁹ „Tertium cubiculum futurum est ad duas fenestras, pro musaeo mathematico necessariis instrumentis instruendum”: HDTata, p. 14 (1765. jún. 26.)

mokkal”. Ismerve a szenci szójárást, ez a „*musaeum mathematicum*” az építészeti és földmérési rajzok, mechanikai, aerometriai, hidrosztatikai gyakorlatok végzésére szánt tanulószobának értendő.

November 13-án meg is kezdődött az új épületben a tanítás. Ez az épület szolgált iskola céljára egészen századunk elejéig, amikor felépült a méreteiben és formájában nagyszerű és fényűző kétemeletes, modern gimnáziumi épület.

A Fellner Jakab építette régi négy-tantermes, tágas, földszintes épület „*arduo labore et non parvis impensis*” épült. Az ideiglenes rendházon tett átalakítás azonban jelentéktelen volt, és alig került pénzbe, úgyhogy az építkezés megindításához adott 2000 forint majdnem teljes egészében az iskolára ment. Több azonban egyelőre nem telt.⁴⁰ Csonka maradt az iskolaépület, de csonka maradt emiatt a filozófiai kurzus is, és éppen a sokat magasztalt gyakorlati tárgyak rövidültek meg. Nyomatéku­l még azt is hangsúlyoznunk kell, ami a fentiek­ből úgyis nyilvánvaló, hogy sem Fellner, sem a piaristák nem *interim*, hanem végleges épületnek szánták a csűr helyébe (nem pedig belőle) készült iskolát, amelynek egy része még ma is áll, bár belsejét gróf Eszterházy Miklós kegyúr költségén 1891-ben átalakították, amikor az iskola egy új épülettel (rajz és tornateremmel) gyarapodott. Nem áll tehát a naiv romantikával fogalmazott állítás, hogy „csűrből tákolt”, „hevenyészett” épület volt az első iskola. Sőt inkább még 1799-ben is így ír erről az épületről a tatai rektor: „a többi osztály egyetlen épületben, telkün­k végében van elhelyezve, amely 4 szép és nagy terem­ből áll”.⁴¹

2. Az új rendház kánonépülete (*granarium posterius*)

Tapolcsányi Gergely tartományfőnök már 1765. augusztus 5-én tárgyal Fellnerrel a tó felé eső magtárnak (*granarium posterius*) lakás céljára való átalakítása ügyében.⁴² Ez volt a kisebbik magtár,⁴³ mindössze 5° 2' 6" hosszú és 3° 5' 2" széles. Hosszabb oldala nézett a tóra. Tapolcsányi kívánságára a két

⁴⁰ „Fundus iste ante paucos annos pertinebat ad PP. Camaldulienses Majkensis eremitarii, qui pro allodiatura, et suorum condensatione aedificia congrua in eio posuere. Eorum aedificium nunc incolimus, cui in eadem latitudine ut mentem Fundatoris erat adnexus est tractulus novus cum novo tecto ad duas condignationes erectus, longus orgies quinque pedis quatuor, in quo sunt quatuor cubacula nova” SDTata, 1766.

⁴¹ „Scholae reliquae in aedificio singulari, quod in fine fundi nostri collocatum est, ex 4 cubiculis pulchris et magnis constant”: SDTata, 1799.

⁴² DORNYAY, *Fellner*, 17.

⁴³ A nagyobbik magtár (*granarium anterius*) lett a kápolna.: „in hoc fundo sacellum 400 prope hominum capax paratum est sumptibus domus, in cuius fronte stat turricula rubra cum duabus campanulis, una 82 librarum, altera 48”: SDTata, 1766. – Hogy az ifjúság a misék alatt rendben letérdelhessen a kápolnában, 1765 novemberében csak három padot helyeztek el a falak mentén, a negyediket a kóruslépcső alá, az ötödiket pedig a kórus alá helyezték Vö. HDTata, p. 22.

főfal közé egy párhuzamos harmadikat kellett emelni folyosó leválasztására 5' 1" szélességben. Az így megkeskenyített helyiséget egy válaszfallal kettéválasztották, és nyertek két darab 2° 1' 9"×2° 5' 3" méretű szobát, amelynek ablakai a tóra néztek. Efölé ugyanilyen méretű és beosztású emelet készült.⁴⁴ Fellner azonban itt is gyengéllette a falakat; előbb az alapokig lerombolta a magtárt, és csak azután építette fel december 7-re ezt a négy szobás kis rendházat, amelyből azonban ilyen formában mégsem lett rendház.

3. A kánonépület renoválása

Az építkezéssel kapcsolatban a 18. századi piaristáknak egy igen érdekes és figyelemre méltó vonása kezd megmutatkozni előttünk. A vendégként Tatán megforduló piaristákat is elbájolta a táj szépsége, kollégium számára alkalmas volta.⁴⁵ A *historia domus* ismételten említi ezt. Az említett négyszobás épület a Fellnertől tervezett és előző évben rajzokban feltüntetett végleges rendháznak már egy része volt, amelyhez igazodott volna a további építkezés. Márpedig ez az épület szűk is, formátlan is, alacsony is. Nem tetszett sem a tatai rendtagoknak, sem a látogatóknak, de nem tetszett magának az építést végző Fellner Jakabnak sem. A tatai házfőnök tehát 1766. április 3-án levélben kéri a tartományfőnököt, hogy engedélyezze a tervek módosítását, hogy legalább közepes nagyságú és szépségű rendházat építhessenek.⁴⁶

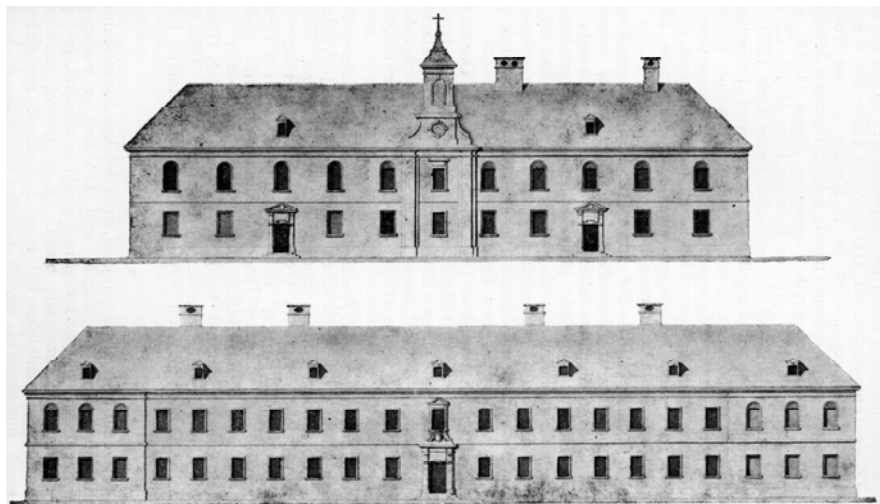
Az első tatai piaristák valósággal szerelmesek lettek az akkor még kulturálatlan szépségű Márványhegybe. Ezt kell mondanunk Fellner Jakabról is, akit nemcsak a művészi igényesség hevített, hogy a tájjal és a tereppel méreteiben is harmonikus épületet alkosson. Szívós küzdelem indult meg az eljövendő szép házért. Az egyik oldalon voltak a tataiak Fellnerrel és jó propagátoraikkal, a látogatókkal, a másikon egyedül Tapolcsányi az alapításokban szerzett óriási tapasztalatával. Tapolcsányi tanácsadókat hallgat meg, szakértők véleményét kéri, mint fr. Oswald Gáspár piaristát, a váci székesegyház építészét. A józan vezetői előrelátás azonban alulmaradt, és győzött a szépség, az architektúra. Vimmer Ágoston, a tatai házfőnök jól tudta érveit csoportosítani, ügyes diplomata volt. 1766. május 31-én kelt levele sokat elárul harcmódoráról.⁴⁷ A küzdelem hevéről azonban mégsem ez, sem pedig a

⁴⁴ „Cum Domino Architecto de modo aptandi aedificii pro nostrarum habitatione deliberat. Quare die 12-a parietes posterioris granarii ruinari ceperunt”: CHDTata, 1765. aug. 5. – „Depositum imbrices e granario, et quoniam D. Architecto parietes pro fornacibus ferendis debiliores visi sunt, iudicavit demolandos esse usque ad fundamentum: ratus 30 flor Impensis e tegulis praepropero labore erigi posse”: HDTata, p. 17. – „Erectio 4 cubiculorum ex granario posteriore pro habitatione nostrorum terminatur.” CHDTata, 1765. dec. 7.

⁴⁵ „Sigismundus Orosz [...] situs amaenitate ac loci opportunitate multum delectatum est”: HDTata p. 28.

⁴⁶ HDTata, p. 29.

⁴⁷ Vimmer Ágoston levele Tapolcsányi Gergelynek, Tata, 1766. máj. 31.: PMKI, APHV, Div. VII.: Források, II, n° 4.



15. A tatai piarista kollégium észeki és keleti homlokzatának tervrajza, Fellner Jakabtól (a tatai gróf Eszterházy Levéltárból; vö. Tatai kegyesrendi gimnázium értesítője, 1932/1933, 43).

historia domus itt egyáltalán nem száraz adatközlése, hanem Tapolcsányi két levelének pregnanciája és szubjektív-szenvedélyes kitételei tanúskodnak: bár szabályaink szerint 20 római arasznál nem lehetett hosszabb a szobánk, mégis meghajol az építész és Vimmer akarata előtt, mivel mindenfelől erre kényszerítik. Kezdjék meg tehát mielőbb az épület korrigálását! Vegyük ki a magtár eredeti alapterületéből a beépített folyosófalat, és emeljék azt a főfalon túl, az udvar felé, mivel így akarja az építész („*cum ita velit murariorum magister*”). Örökké nyugtalanítani fogja, hogy megengedte a közel 4 öles (7,5 m) szobahosszúságot. Ám lássák, mennyire felszöknek majd az építési kiadások. Most, hogy másként nem tehet, és az építész nem enged, megadja magát („*victos manus do*”). Csak azt köti ki, hogy az emelet is boltíves legyen, mert ez tűzbiztosabb. Bár a stukatúra szebb, nekünk mégis a tartósságot kell elsősorban figyelembe vennünk.⁴⁸

Tapolcsányi előre sejtette azt a sok bajt, amellyel a költséges építkezés jár, és bizonyára visszariadt volna az engedélyadástól, ha a később valóban bekövetkezett bajokból egyetmást pontosabban lát, s ha nem lett volna ő is éppoly optimista és merész, mint évtizedének piaristái. Látni fogjuk később, hogy a tataiak sem voltak naiv rajongók, tudtak számolni is; reális számításait azonban áthúzta a sorozatos történelmi balszerencse. Egyelőre tehát Tapolcsányi második, Gáspár fráter tanácsa után írt higgadtabb levele szerint látnak majd neki a mai gyönyörű rendházépület egyemeletes, 2-2 szobás magjának renoválásához.

⁴⁸ HDTata, pp. 29-30. Vö. DORNYAI, *Fellner*, 17-18.

4. Fellner Jakab művészi igénye (lépcsőház)

Fellner Jakab építésztlől a kancellár csak azt kívánta, hogy a piaristákat és iskolájukat mielőbb hozza tető alá. Az építkezések megindulásához adott 2000 forint és az alapítványi összeg után befolyó évi 2100 forint kamat, melyből még beruházkodnia és élnie is kellett a rendháznak, nem engedhetett meg nagyobb arányú és főképp fényűző építkezést. A magyar barokk legnagyobb kísértése, a szép építkezés azonban a tatai piaristákat is elfogta. Amikor a legszükségesebb tantermek elkészültek, minden figyelmükkel (és pénzükkel) a rendház felé fordultak. A jelek szerint maga Fellner Jakab volt az, aki segítette az igényeket növelni. Tapolcsányi levelében az engedély megadásának a ténye annyira a *muratorium magister* kívánságával van indokolva, hogy kiolvashatjuk belőle Fellner művészi ambícióját és hajthatatlanságát, azét a művészt, aki csak a maga egyéniségét tudja diadalra vinni. Az a tény is, hogy a házfőnök az április 6-án és 9-én kapott engedélyt tüstént („*extemplo*”) közölte vele, s Fellner nemcsak elégedetten örvendezve fogadta a hírt,⁴⁹ hanem művészi önérzetének hízelgett is, sokat elárul a vérbeli építőművész lelkéből, s már sejteni lehet, hogy a szerénynek tervezett házból a rendháznak kötöttebb téralakítási lehetőségei ellenére is hogyan születik meg a nagyszabású, levegős, nemes ritmusú épület.

Birtokunkban van egy levél, amely a tatai rendház építésének egy ritka pillanatát örökíti meg, és egyúttal betekintést ad Fellner egyéniségébe, no meg az építkező tatai piaristákéba is. Tapolcsányinak még ideje sem volt, hogy az új épület átalakítása és az előrelátható nagy költségek okozta ijedségből magához térjen, amikor újabb levelet kap Vimmertől. A tatai házfőnök hivatkozik egy közelmúltban történt nyitrai látogatására, amikor is megígérte, hogy a renoválandó épülettel két hónapon belül végeznek. Most jelenti, hogy június végére valóban a vakoláson kívül aligha marad még más munka. A levél írásakor a földszinten már minden fal áll, és meg van szilárdítva, az ablakok a szobák közepére kerültek, és az egyik szoba boltozása is kész. Csak az emeleten dolgoznak még. Hívja Tapolcsányit, nézze meg az építkezést: a tatai ház tagjait nagyon ösztönözné az érdeklődése, leginkább azonban az építész, Fellner Jakabot, aki ahányszor csak megjön, hogy ellenőrizze az építkezést, mindig felujjong a láttán.⁵⁰

Az ezután következő sorokban a tatai rendház sokaktól megcsodált, tágas, levegős, kényelmes lépcsőházának születéséről olvashatunk. Vimmer azt írja diplomatikusan: aggasztja, hogy Fellner két ablaktengelynyi szélességben

⁴⁹ „Rebus hoc pacto Nittriae definitis, P. Superior, cum D. Jacobo Fellner architecto, consilica circa structuram aedificii mutata exemplo communicat; ipse lubens, ac laetus, quoniam id honoris suo cedere arbitratu est, delineationem amplioris, ac sublimioris aedificii intra breves dies adparavit”: HDTata, p. 30.

⁵⁰ „magnum ex hoc solatium capimus at maximum Murariorum Magister, qui quoties aedificium revidet, toties in laudes ejus excurrit”: Vimmer Ágoston levele Tapolcsányi Gergelynek, Tata, 1766. máj. 31.: PMKL, APHV, Div. VII. Ld. Források, II, n° 4.

5. Valero Jakab szerepe az építkezésben

Valero határozott egyéniség, de egyúttal nagyvonalú is volt. Mint főnök kiváló gazda, de csak az értékek alsóbb rendjében takarékos. Különben is, őt is megejtette Tata varázsa. Míg Vimmer az épület méretbeli kánonját biztosította, Valero már az egész kollégium terjedelmét (templom, sekrestye, ebédlő, pince, könyvtár, konyha, műhelyek, éléskamra, mellékhelyiségek, porta major, kvadrum, folyosók, tanári lakószobák) kigondolta, és rábízta Fellner művészi kezére. De könnyebb is volt a dolga, mint Vimmernek, mert Orosz Zsigmond rokonszenvezett az igényesebb tatai építkezéssel, „*aedificii formam, cubiculorum, atque ambitus spatiosum amplitudinem, mirum in modum probavit*”.

Az energikus és fürge Valero pénzt is teremtett, természetesen hitelt. Ő nyitotta meg azt a zsilipet, amely az Eszterházyak pénztárából engedte folyni az ezreseket a tatai piarista építkezésekbe – sosem eleget. Mellesleg azt is elintézi, hogy az uradalom költségén szállítsák fel a Márványhegyre a vizet az építkezéshez, majd hogy a kamalduliaktól abbahagyott kútfúrást a márványon keresztül a tó szintjéig folytassák.⁵⁴

Sok mindent elintézett, és sohasem krajcároskodott. Kijárta, hogy a kancellár elengedje a ház 235 forint adósságát (épületfáért). Két évre 6000 forint kamatmentes adósságot vesz fel az uradalomtól, hogy a lényeges építőmunkát elvégezhesse. Majd amikor az örökös, Eszterházy Ferenc megkapta a birtokát, eléri nála, hogy ezt a nagy tartozást csak az épület teljes elkészülte és berendezése után kell visszafizetni. Aztán adományokat szerez: Pintér Fülöp tatai jószágkormányzótól 50 forintot ablakkőre, Horányi Antaltól 400 forintot mint adományt és 600 forintot kölcsön, Pintérné Kaiser Viktóriától 150 Ft kötlevelet kap, Bánhidán pedig szőlőt örököl a ház.⁵⁵

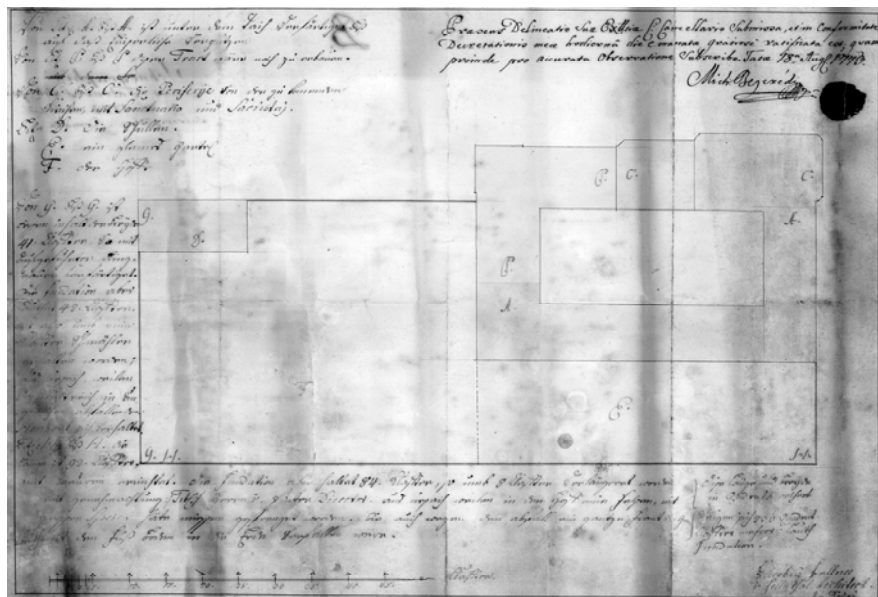
Varázslatosan jómegjelenésű egyéniség, és úgy látszik, bátorsága is volt a vállalkozó kedvhez, legalábbis ekkora kölcsönök felvételéhez, vagy talán inkább jól informáltság kellett, mint bátorság. Egy levélben azt a jellemzőt írja magáról, hogy „*stafetae instar*” (távíratstílusban) tájékoztatja tartományfőnökét.⁵⁶ Valóban minden levele érdekes, és tele van fontos tudnivalókkal, még pletykákkal is.

Jól volt tájékoztatva akkor is, amikor a kölcsönt felvette? Úgy látszik, hogy igen. Az 1769. évi káptalani jelentésében már azt írja, hogy amikor a két örökös, Eszterházy Ferenc és János közt megtörtént a birtokfelosztás, a birtokmegosztás oklevelének végére a kancellár, mint gyám egy különleges

⁵⁴ HDTata, p. 53.

⁵⁵ „Pater Superior Viennam Profectus ad Illmos DD Fundatores Possessionem suorum bonorum novissime admotos consulatandos, ubi primum perpetuam anticipationem interusurii nostri anni resolvere, et dilationem solutionis 6000 flororenorum facere et demandare dignatus est Illustrissimus D. Comes Franciscus senior, defuncti Fundatoris filius”: CHDTata, 1769. jan. 10. Vö. SDTata, 1769.

⁵⁶ Valero Jakab levele Orosz Zsigmondhoz, Pest, 1776. aug. 26.: PMKL, APHV, Div. VII.

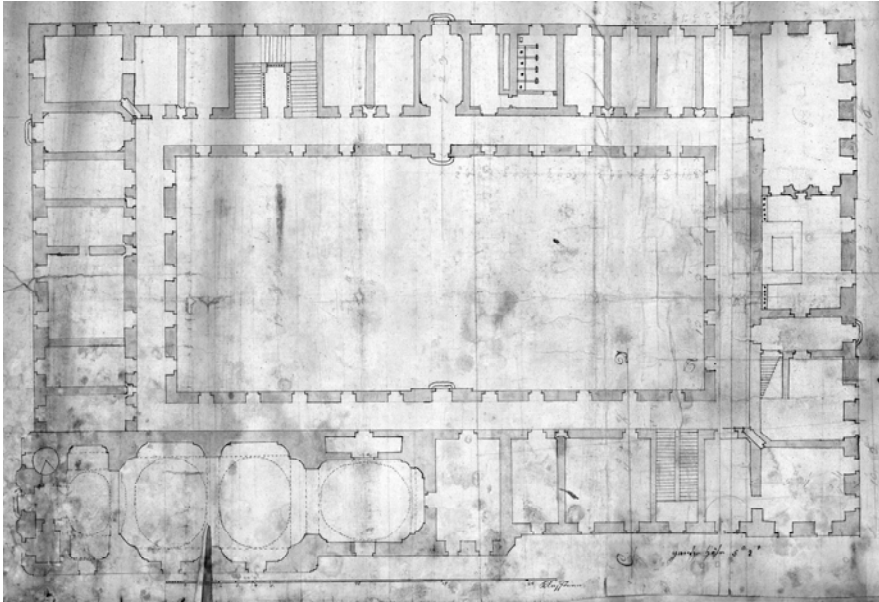


16. A tatai piarista épület meg nem valósult teljes kiépítésének alaprajzi vázlatja Fellner Jakabtól, amelyet Esterházy Ferenc kancellár nevében Bezerédy Mihály hagyott jóvá, 1773. aug. 18. – Jelmagyarázat: A-A. Elkészült, tetővel és vakolattal ellátott szárny (unter dem dach Verfärtiget bis auf das Euiserliche Verputzen); P-P. Föléptendő szárny (diser Tract wäre noch zu erbauen); C-C. A föléptendő templom és sekrestye (die Periferie von der zu kommenden Kirchen mit Sanctuario und Sacristaj); D. Iskola (ein Schullen); E. Kert (ein gleines Garten); F. Udvar (der Hoff); G-G. és H-H. Kertfalak, jelzése (PMKL, Tervrajzok [VI.3], V P 53).

paragrafust fűzött. Eszerint az elhalt Eszterházy Miklósnak az volt a kívánsága, hogy a tatai piaristák az építkezés befejezésére 10 000 forintot kapjanak kölcsön. Ennek az összegnek a visszafizetésére ne szorítsák őket, hanem bízzák a piaristák fizetőképességére az ügyet.

Valero most már úgy gondolkodott, hogy megvárja, míg az uradalmi főtisztek mindegyike megkapja a gazdáját, és akkor sietni fog, hogy a 6000 forintot tízezerre kerekítse ki.⁵⁷

⁵⁷ „Anno hoc 1769 dum divisio bonorum inter Illustrissimos Comites Franciscum ac Joannem per Spectabilem D. Plenipotentiarium a Pintér elaborata est, atque per Excellentissimos Dominos Tutores, aequae ac per Illustrissimos Dominos Haeredes aprobata; Excellentissimus D. Comes Cancellarius tutor peculiari paragrapho ad calcem elaboratae hujus divisionis adjecto declaravit, mentem fundatoris fuisse, ut Tatensibus Patribus Scholarum Piarum pro aedificii perfectione ad 10 000 fl. anticiparent, ad quorum persolutionem adstringendi non essent, sed eorum patrum possibilitati et facilitati res tota permittenda. Verum cum & mutatio altiorum officialium dominialium interesseret, et realis divisio bonorum dilata sit, restantiam adhuc 4000 florenorum, pro anticipatione nostra destinorum petere pariter distulimus. Nunc jam ut in spem laudatorum 4000 flor. promoveri aedificium nostrum posit dignatus est Adm. R. P. Provincialis nobis 1500



17. A tata piarista épület teljes kiépítésének meg nem valósult alaprajzi terve, föltehetően Fellner Jakabtól, 1773 körül (PMKL, Tervrajzok [VI.3], V 55).

6. A fellneri mű

Az anyagiak biztosítása után 1767. március 9-én teljes erővel megindult az építkezés. Fellner irányításával, Scheber Flórián pallér vezetésével 26 kőműves látott neki a munkának, s velük minegy 30 napszámos, kocsis és kőfejtő. Az alapokat néhol 8 láb (2,48 m) mélyre is ásták, volt ahol kevesebbre, 7-6 vagy 3 illetve 2 lábnyira, attól függően, hogy hol érték el az összefüggő márványréteget.⁵⁸

Fellnernek már nem volt nehézsége abban, hogy az épületnek megadja az imponáló monumentalitást, amelyet akár a két tópartról, akár észak felől nyújt a szemlélőnek. Most már Orosz Zsigmond tartományfőnök kívánja az igényesebb építkezést. A lejtős terepen a szintkiegyenlítést nem a déli rész lefaragásával, hanem az északi oldal szintjének emelésével akarták végrehajtani, hogy az ide tervezett templom és rendházszárny homlokzata tekintélyesebb benyomást tegyen.⁵⁹ Ez Orosz kívánsága,⁶⁰ s Fellner teljesen végre-

florenos aliunde assignare pro impensis interimalibus”: SDTata, 1769, 8. pont.

⁵⁸ „Fundamenta omnia in vivo marmore sunt jacta [...] nulli enim labori parsum est, etiam in humo firmissime concreta, excavanda, donec ad marmoreum rubrum ac album stratum ventum est”: HDTata, p. 47.

⁵⁹ „quod Horizon Aedificii pulchre attoletur, neque versus meridem, cum diffractione vivi marmoris, ob aequationem horizontis colluctari oportebit”: HDTata, p. 46.

⁶⁰ „ut Residentiae pars anterior secundum ideam Adm. R. P. Sigismundi Orosz

hajtja. Pedig így szükségessé vált, hogy túllépjék az alapítványi telket, és 700 négyszöglet elfoglaljanak a szomszédos grófi területből. Meg is történt. Fellner lelkesültségére és egyszerűségére mi sem jellemzőbb, mint hogy ezt a kényes ügyet magára vállalta, és kijelentette, hogy az elhunyt Balogh Ferenc mindig is az építendő piarista templomnak szánta ezt a területet.⁶¹

A tatai kollégium építésében ez a szakasz jelentős és döntő. A *historia domus*ból még megtudunk annyit, hogy 1767. november 28-án a jeges szél és a téglahiány miatt abba kellett hagyni az építést, csak az ácsok dolgoznak még a tető egy darabján. December 10-én Lubomirska Anna hercegnő, az alapító özvegye nézi meg az építkezést, és csodálkozik, hogy nyolc hónap alatt milyen sokra jutottak. A rektor és a tanárok már a négyszobás, granárium-alapra épített, új rendházban laknak. Dicséri is a hercegnő a szobák nagyságát, és még inkább a rendház gyönyörű fekvését.⁶² Még azt is megemlíti a *historia domus*, hogy az uradalom 1894 forint 13 ½ krajcár értékben szállított építkezési anyagot, például csak téglából 351 ezer darabot. Hogy a jobbágyoktól az egész év folyamán szállított víz és homok, amelynek fuvarjáért 3 krajcárt fizettek, mennyit tett ki, azt nem is tartották számon.⁶³

Ezzel aztán 22 évre megszakad a *historia domus*, és az építkezés, valamint a vele összefüggő iskolaügy körül éppen a vizsgálódásunk szempontjából oly fontos korszakban (1768–1780) teljes a sötétség.

A tartományfőnökség iratai azonban még mindig elegendő adatot tudnak szolgáltatni ahhoz, hogy pontosan rekonstruálhassuk az építkezés e fellneri szakaszának fontosabb mozzanatait és eredményeit. Az 1769. évi tatai *status domus*ban Valero megemlíti, hogy az építkezés e második szakaszában az északi szárnyon 21° 3' (40,62 m) hosszúságú az (emeletes) új épület, a keleti (tó felé néző) oldalon pedig 19° 2'-t építettek.⁶⁴ A mai 54,36 m hosszú északi

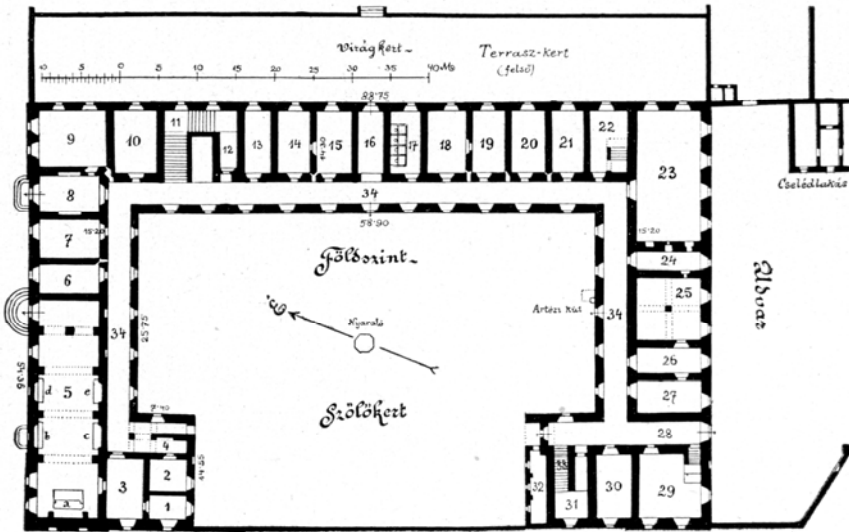
praepositi nostri provincialis, et delineationem deinceps per eundem approbatum, comodius poni posset, ultra fundum nostrum 11 orgiae occupatae sunt antrorsum in longitudinem [...] necessitas erit excessus secundum latitudinem fundi nostri ad 14 orgias ob aedificium ecclesiae, et unius tractus residentiae, qua ratione ad fundum nostrum originarium accedit spatium 700 org. quadratum”: SDTata, 1769.

⁶¹ „D. Fellner architectus, productionis hujusce fundi evictionem in se recepit, fretus in defuncti D. Regentis Francisci Balogh dispositionibus, circa istud novum collegium, qui dum viveret, spatium istae decem orgarum latitudinis et viginti quatuor longitudinis constanter pro futuro nostro templo destinabat; cujus rei (quemadmodum omnium ejusdem consiliorum (ipse consocius, porro aedilis scriba testis est) (1767. febr. 24.): HDTata, p. 46.

⁶² „Princeps Anna Lubomirska fundatrix [...] deducta per Domus Superiorem ad cubicula professorum, collaudabat eorum amplitudinem atque altitudinem, in primis, situs loci elegantiam extulit summis laudibus; hinc descendit ad perlustrandam novi aedificii structuram admirationi fuit moles praegrandis intervallo duorum quadrimestrium posita”: HDTata, p. 57.

⁶³ HDTata, p. 58.

⁶⁴ „hoc pacto excitatum est aedificium inter occasum et septentrionem 21 org. et 3 pedum; inter septentrionem et ortum vero 19 org. et duorum pedum in longitudine anteriori”: SDTata, 1769.



18. A tatai piarista ház alaprajza 1890 táján (DORNYAY, *Fellner*, 21, 11. ábra).

főhomlokzatból tehát már 1769-ben állt 40,62 m. Azt is tudjuk, hogy 1768 augusztusában már javában folyt a tetőmunka, hiszen a mai rendház délnyugati sarkán állott, granáriumból épített egykori kápolna homlokzatáról augusztus 1-én szerelték le a tornyot, és helyezték át az új épület tetejére, a mai kápolna fölé.⁶⁵ A későbbi adatokból és az ellenőrző mérésből azt is megtudjuk, hogy a Fellnertől épített északi főhomlokzat az épület tő felőli sarkától majdnem egészen a kápolna mai vakajtájáig terjedt. Laczkó Ambrus rektor 1796. évi jelentéséből valóban úgy olvassuk, hogy a kápolna alapterülete akkor még csak három szobányi volt.⁶⁶

A Valero féle északnyugati irányú építkezés itt megszakad, s ideiglenesen deszkafallal zárták le a tetőszerkezet nyugati oromzatát. Jó 35 évig azonban itt is maradt ez a deszkafal, és csak 1804-ben Hoffmann Sebestyén rektor ideje alatt falazta be Gött Antal építész.⁶⁷ A kápolna 14 méterrel való meghosszabbítása és így az északi főhomlokzat teljes kiépítése csak 1840/1841-ben történt meg Faisz József házfőnöksége alatt, Hanauer György uradalmi építész és Vallner Ferenc pállér vezetésével.⁶⁸ Ugyanakkor ezzel a 14 méteres

⁶⁵ „E fronte veteris sacelli transfertur turricula supra tectum novi aedificii incumbentis novo sacello”: CHDTata, 1768. aug. 1.

⁶⁶ „Domus nostra adhuc imperfecta stat, [...] sacellum [...] in aedificio nostro spatium trium cubiculorum occupat, tum in inferiori, tum in superiori tractu”: SDTata, 1796.

⁶⁷ HDTata, pp. 128-129.

⁶⁸ „Amit Isten nagyobb dicsőségére és bennünk hitelezett ifjúság alkalmára már régóta gondjaim tárgyává tettem, ezt több jó akarók és segedelemmel biztatók óhajításokra végre vinni eltökélett szándékom. Ezen vállalat kápolnánk tágitását illeti, melyben eddig,



19. A tatai piarista rendház észak felől. Legeza László felvétele, 2007.

mélységgel az épületnek ez a toldalék része 7,40 méter hosszúságban keleti irányt is vett, amint ez az 1890-es felvételi alaprajzon jól látható (18. ábra).⁶⁹ Ez a rész foglalja magában a földszinten a sekrestyét, két szobát, raktárt és a rövid folyosót, az emeleten pedig az oratóriumot és egy szobát.

7. A kollégium kapuzata

Valero már 1768-ban hírt ad az északi homlokzat mai tengelyében álló gyönyörű rokokó márványkapuzatról, a mai kápolnabejáratról, amely annyira elűt az egész homlokzat higgadtabb formájától, hogy eddig azt hitték, hogy Fellnernek egy korábbi, kevésbé fegyelmezett korszakából való, és éppen a majki kamalduliak tatai épületeihez készült. A kapuzat valóban mutat fellneri vonást (kosárív), egészében véve azonban divergens és szeszélyes szerkezete idegen Fellnertől.

Ezt a portált azonban nem is Fellner tervezte, hanem Carlo Adami comói származású olasz szobrász, aki ekkor Süttőn élt, és Esztergomban, Vácon, Budán, Pápán számos egyházi és profán épület márványmunkáit végezte. Az

kivált téli viharokban behordott havak miatt, ifjúságunk szánakodó és az illendő buzgóságot gátló alkalmatlansággal szorul egybe”: Faisz József házfőnök folyamodványa Eszterházy Miklóshoz, 1839. dec. 8.: HDTata, p. 255. – „Material Erfordernisz. Welche zu verlängerung der P. Piaristen Kirche in Totis nach vorgenommenen Vorausmasz erforderlich sind, als – 410 einfache Klafter Mauersteiner. – 210 000 Stück Mauer Ziegeln. – 16500 Dach Ziegeln flache. – 100 Stück hohl oder frost Ziegeln. – 2100 Pr. Metzen ungelöschten Kalk. – 1600 Fuhr Sand.“: Hanauer György építőmester kimutatása a kápolna-hosszabbításhoz, 1839: HDTata, p. 255.

⁶⁹ DORNYAY, *Fellner*, 21.

ő műve a budavári városvédő Pallasz Athéné szobra is.⁷⁰ Meglepetéssel olvassuk Valero 1769. évi jelentéséhez készült *compendiumban*, hogy Carlo Adami rajzot készít a piarista kollégium portáléjához, és meg is egyezik a tatai rendházzal 105 aranyban.⁷¹ Ha Fellner fegyelmezetebb ízlésével, a korábbi alkotásaiban is tükröződő tartózkodó bájjal nem egyeztethető össze ez a falsíkból kilépő, baldachinrojtos, szeszélyesen mozgalmas, denevérszárny formájú, törtpárkányos kapu, annál inkább a megrendelő Valeróéval, Valero egész egyéniségével. Ez a kapu egyúttal azt is mutatja, hogy Valero ízlése Fellner művészi hajthatatlansága ellenére is hatott az építkezésre.

Az Eszterházy-címeres Carlo Adami-kapuzat azonban nem a kápolna számára készült, hanem a kollégium bejáratát díszítette, vagyis az északi homlokzat harmadik ablaktengelyében volt, ahol ma is van a rendház bejárata. Valero 1775. évi jelentésében olvassuk, hogy „az utolsó három évben a rendház épületéhez elkészült a kollégium márvány kapuja”.⁷² Itt is állt 1841. július 27-ig. Amikor is elkészült a Faisz-féle kápolnahosszabbítás, amely nem más, mint az északkeleti három ablaktengely északnyugati ritmusa, az egész északi homlokzat 14 méterrel hosszabb lett, és elnyerte mai alakját. Szükségessé vált egy, a rendházi bejáratral szimmetrikus kápolnabejárat. Faisz úgy tervezte, hogy a mostani vakkapu helyébe (jobbról a 3. ablaktengelybe) elkészítteti a Carlo Adami-kapuzat másolatát, és pedig saját költségén. A tatai márványfaragó azonban a munkáért 1300 váltóforintot kért. Faisz ezt nem győzte és meg kellett változtatnia a tervét.⁷³ Az Adami kaput mai helyére, az északi főhomlokzat főtengelyébe helyezte át, itt nyitván díszbejáratot a megnagyobbított piarista kápolnába. (Addig is ott volt a Valero építette feleakkora kápolna bejárata. És, ha jól megnézzük az északi homlokzatot, az régi, 14 méterrel rövidebb, kétkapus alakjában is tökéletesen szimmetrikus volt.) A rendház bejáratához és vele szimmetrikusan az Adami-kapu és a nyugati sarok közé pedig egy-egy egyenespárkányos, vízszintes lezárású, jóízlésű, de egyszerű, az akkori klasszicista ízlésnek megfelelő két kapuzat (a

⁷⁰ AGGHÁZY Mária, *A barokk szobrászat Magyarországon*, Budapest, 1959, I, 163.

⁷¹ „Carolus Adami marmorarius Sütőiensis portale pro Collegio nostro delineat, et convenit in 105 aureis”: CHDTata, 1768. ápr. 3. – Valero jó árat fizetett: Adami ugyanis a budai Pallasz Athéné szoborért mindössze 280 forintot kapott.

⁷² „Ultimo hoc triennio ad domus fabricam accessit porta collegii marmorea”: SDTata, 1775.

⁷³ „adivit P. Rector Domus localem fabrum marmorarium, de pretio similes marmoreae portae, per qualem princeps ad domum a septemtrione aditus pateret sciscitaturus; in id enim jam a principio susceptae, de prolongatione sacelli nostri, cogitationis probendebat animo: ut ad procurandam aedibus, ea ex parte, frontis symmetriam in aequali, ab angulo occidentali, distantia eiusdem prorsus formae portam, in defectu aliorum sumpsum, suo ex peculio praedicti sacelli lateri addendam curaret si praesertim non admodum exaggerato pretio praesens opus a marmorario perficiendum susciperetur; quia vero hac occasione clare cognovit, molimen hocce ab artifice minimum mille tercentis florenis valutibus aestimari, tota haec intentio aliam faciem induere coepit: – quorsum porro evasura sit? – eventus docebit” (1840. máj. 21.): HDTata. p. 258.

mai rendházbejárat és a kápolna vakkapuja) került.

A két új kapuzatot Pápesch Mátyás vicerector, a gimnázium architektura-tanára rajza alapján Schobloch Károly tatai márványfaragó készítette el a kapukhoz felvezető félkörös márványlépcsőkkel együtt 720 váltóforintért.⁷⁴

A ház vicerectora ekkor Pápesch Mátyás építészeti rajztanár volt, ahogy erről a rendház 1838 és 1845 közötti *familiái* tanúskodnak.⁷⁵ Pápesch tervei szerint készül tehát az északi homlokzat két klasszicizáló stílusú kapuja és a szószek. A *historia domus* adatai szerint ő készítette a lépcsőház két teljes és két félurnájának rajzát is. 1836-tól 1847-ig ő írta a háztörténetet is, páratlan lelkiismeretességgel.⁷⁶ Rendkívül apró betűkkel, igen szép írással az adatoknak ezreit közli, sokszor a hozzájuk fűzött reflexiókkal. Tata története szempontjából megbecsülhetetlenek az adatai, de még kiaknázatlanok.

A Valero-féle építkezés keleti (tónézeti) szárnyán, mint mondtuk, állt már a Vimmer és Fellner által emelt négy szobás, emeletes, renovált tetejű rendház. Az öt tatai piarista közül 1769-ben négyen már itt laktak, az ötödik pedig az addigi ideiglenes rendházban, a volt kamalduli, jelenleg gazdasági épületben, amely csaknem összefügg az új négyszobás rendházzal. Itt laktak ugyanis a nemes konviktorok, szám szerint heten, akik havonta és személyenként 8 forintot fizetnek.⁷⁷

⁷⁴ „neque nova fabrica sacelli, et eidem adjunctorum conclavium procul jam aberat a sui consummatione; caementarii quippe, si exteriore collegii faciem spectes collocatis jam, in frontispicio eiusdem septentrionali, per congrua loca tribus marmoratis portarum postibus, et eorumbem ornamentis, in rustatoque ac inalbato, et hic, et ab occidente novae fabricae latere, ad perficiendam meridionalem eiusdem partem transibant: alii autem eorum, incrustatis ferme omnibus internis, non sacelli solum (quod jam ab hoc tempus secundum totam sui renovationem, parum etiam ad conformationem pictoris desiderabat), verum etiam oratorium, et sacristiae, vicinique pro sacrista conclavis, atque ambitum novorum parietibus; perfectis insuper speciatim in sacello, ex solida materia 5° ararum mentis, jam sternendo Kelheimiensibus tesseris sanctuarii pavimento manus admovebant. Ornatum porro marmoreum intermeddiae in frontispicio domus, portae, per quam aditus ad sacellum patet, et in quo insigne gentilitium Inclitae Gentis Comitum Eszterházy, munificentissimorum Fundatorum nostrorum conspicitur, meminerit posteritas hac occasione maioris decentiae, ac symmetriae causa, translatum esse ex antiquo suo loco, quem in aditu ad collegium hucusque tenebat: duarum vero reliquarum portarum, utpote: verae, quae venientes a fronte ad domum ducit, et caecae alterius, quae unice decoris causa in latere sacelli addita conspicitur, postes novissime per localem marmorarium, erga pretium 300 fl. valutalium, structos, domui accessisse, eamdeque fabrum marmorarium, Carolum Schobloch, addito ab praedictos 300-os florenos, necessariorum, pro hac fabrica, marmoreorum graduum pretio, universim, secundum praeivium contractum, 720 florenos valutales a domo nostra percepisse. [...] Ad hoc idem tempus adlatus est ad novum sacellum nostrum, et in suo loco, per arcularium, Carolum Elinger, collocates ambo, qui antea, propter magnas angustias antiqui sacelli, nullus aderat. Hic, et praedicti duarum novarum portarum postes marmorei facti sunt secundum delineationes, praeviae a Patre Vice-Rectore Domus adornatas” (1841. júl. 27.): HDTata., p. 276.

⁷⁵ LÉH, *Catalogus*, 288.

⁷⁶ HDTata, pp. 231-387.

⁷⁷ „Convictores nobiles erga solutionem alimus 7, florenos octo in menses singulos ab

A teljesen kiépült rendház keleti frontjának hossza 88,75 m. Ebből Valero alatt 1769 márciusáig felépült 19° 2' (36,53 m). Ha tehát az északi folyosóval szembenfekvő portásszoba ablakától kezdjük a mérést (tudniillik itt végződik az északi szárny tóra néző oldala), akkor a valeroi keleti építkezés 1769 tavaszáig magába foglalta a fölépcsőházat, mellette a három lakószobát, a függőkerti kijárót és a földszinti illemhelyet. Itt megszakad, és egyelőre két szobányi (mai fürdőszoba és egy lakószoba) beépítetlen rész választja el a Vimmer-féle, granáriumalakra épített rendházmagtól, a kánonépülettől, amelynek földszintjén és emeletén a két-két szoba már lakott. 1772-ig azonban az ebédlővel és a folyosói pincejárattal egyidejűleg a hézag is beépült.

Az építkezés menetét a három évenként tartott káptalanokra készített jelentésekből figyelemmel kísérhetjük. Az 1772. évi ugyan nem maradt fenn, és valószínűleg el sem készült Valero római útja miatt,⁷⁸ de az 1775. évi káptalani jelentés az utolsó három évben (1772–1775) már építészetileg késznek mutatja a valeroi építkezést, mert csak néhány szoba boltozásáról, az Adami-kapuról, három kémény építéséről, a belső-külső és kápolnai felszerelésről, továbbá a Fellner-féle iskolaépület előtti házikert bekerítéséről, a ház csatornájának részben való elkészítéséről és a folyosók kövezéséről beszél.⁷⁹ Valerót ekkor a tartományfőnök Pestre helyezte.

8. A pinceépítés műszaki oldala; a rokokó ebédlő és lépcsőház

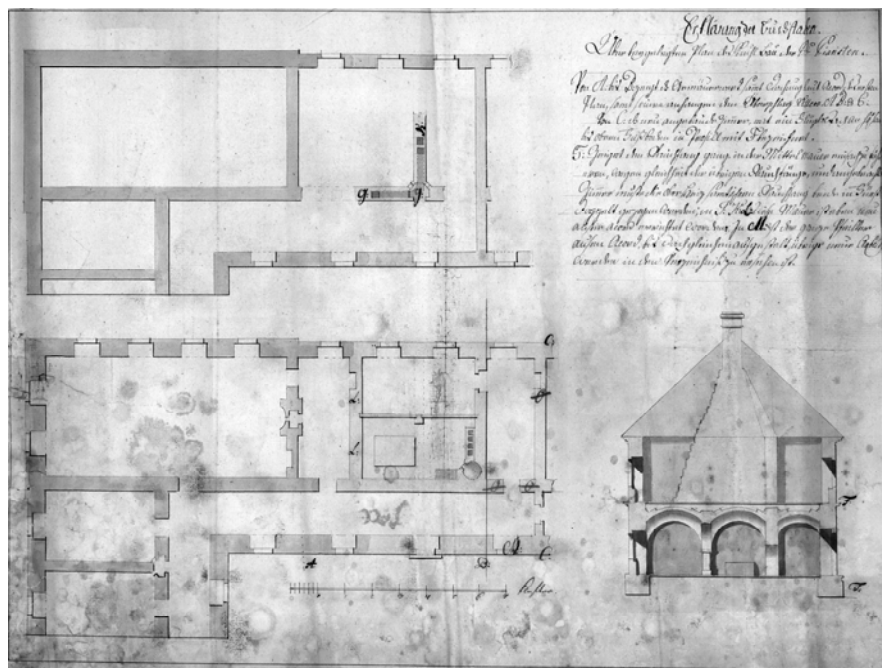
Igen nehéz és költséges munkával készült a 8° 4' hosszú és 4° 1/2' széles ebédlő alatti borospince. 1768. február 28-án kezdték el a mélyítését. (Közben éjjeli-nappali munkával húsvétra elkészítették az új, de még csak ideiglenes konyhát az allodiális épülethez.) A márványt kemény munkával fejtik, de puskaorral is robbantják. Június 23-án a robbantás 25 láb magosra vetett ki 1213 font követ, augusztus 18-án a pince helyéből kifejtett márvány 300 ölet tesz ki. 1768. október 26-án lett kész a pince boltozása: a munka 29 hétig tartott.⁸⁰

iis accipientes, qui in aedificio allodiali residentiae propemodum contiguo cum uno e magistris dicentibus degunt”: SDTata, 1769. – Ebből is érthető, hogy a *granarium* helyébe épített rendház egy vonalba esett a kamalduli főépülettel, a mai gazdasági épülettel. Vö. még: SDTata, 1766.

⁷⁸ Valero ugyanis a tartományfőnök és Tuschleitner Kajetán, a váci Theresianum rektora kíséretében 1772. márc. 11-én a magyar rendtartomány követeként Rómába utazott az egyetemes káptalanra, és csak augusztusban tért vissza. Vö. HDSGeorg, pp. 279-280; KOLTAI András, *Privigyétől Rómáig: Mösch Lukács és Rátay Egyed kéziratok útleírásai*, in Magyar Könyvszemle 112(1996), 494-508: 508.

⁷⁹ SDTata, 1775.

⁸⁰ „Insuper aedificata est cella vinaria nonnihilo operoso et sumtuoso labore 8 org 4 pedes longa et 4 org ½ pedem lata cum orificio ejusdem 9 orgias longo et 8 pedes lato”: SDTata 1769. – „Cellarii fossionem sub refectorio novo futuro auspiciati sumus.”: CHDTata, 1768. febr. 28. – „Frangi incipit marmor in loco cellarii.”: CHDTata, 1768. ápr. 5. – „Pirii pulveres in fractione marmoris et cellarii ad 25 pedum altitudinem ejiciunt



20. A tatai kollégium refektóriumja (az épület délkeleti sarkában) és a mellé építendő konyha tervrajza, valószínűleg Gött Antaltól, 1796 („Plan der Kuchl Bau der P. P. Piaristen”; PMKL, Tervrajzok [VI.3], V 57).

A pince feletti gyönyörű ebédlőről 1768. február 28-án a *compendium* még csak mint „*refectorium novum futurum*”-ról tesz említést, és újabb adatunk csak ezután tíz évre, Fellner Jakab halála előtt két esztendővel akad. Fennmaradt ugyanis az ebédlő 1778. évi inventárium, amely először beszél terjedelmes bútorokról, például négy nagy asztalról, öt kisasztalról, 18 börszékről, faszékekről és említi az ebédlői Kalazancius-képet, amelyet az előző évben szereztek be. Ez a leltár már az új, nagy ebédlőről készült: a régi, allodiális épületben elhelyezett ideiglenes ebédlő inventáriumai jelentéktelenebb berendezésről szóltak. Különben is logikus, hogy az új ebédlő a pincével egy építési folyamatban készült.

Az ebédlő körüli helyiségek már Fellner halála után készültek. A teljesség kedvéért mégis felsoroljuk adataikat. A végleges konyha, mellette két szoba, valamint a tálaló 1796. június 22-től 1797. szeptember 2-ig épült Tomeján Sándor szorgalmazására és Szerenka Pál tatai plébános hatalmas anyagi támogatásával.⁸¹ Az ebédlő fölötti nagy könyvtár 1799. jún. 23-án készült el,

lapidem 1212 lb.”: CHDTata, 1768. jún. 23. – „Finitur fractio marmoris e cellario eruti ultra 300 org”: CHDTata, 1768. aug. 18. – „Fornix cellarii perfectus, in quo per 29 hebdomados leboratum est”: CHDTata, 1768. okt. 26.

⁸¹ „In culina nova primus ignis ex silice excussus exstructus est pro coquando jentacu-

és a csapó (posztóványoló) céh pénzén padlóztatták.⁸² A konyha fölötti nagy tanulószoba egy tanári szobával, a zöldséges pincével, a kis lépcsőházzal és az egész délnyugati résszel egyidejűleg 1804-ben Bezerédy Ignác uradalmi régens támogatásával, a nevezetes Gött Antal uradalmi építész vezetésével épült.⁸³ Gött Antalról a háztörténetész egyébként megjegyzi, hogy Fellner árván hagyott fiának mostohaapja volt.⁸⁴

A tatai rendház egész tóra néző homlokzatát (a könyvtár kivételével) és az északi homlokzatnak a vakkapuig terjedő részét, tehát az épületnek a legjelentősebb részét, Fellner építette. Ez az építkezés 1765–1775 között történt, s bár Fellner csak 1780-ig élt, már csak a dekoratív és belső munkákban volt szerepe.

A fellneri műnek legkiemelkedőbb része a lépcsőház és az ebédlő. Az ebédlő, az építőművész nagyjából egyidejűleg készült egri alkotásaival egybevetve, az összes közt a legdúsabb rokokó díszítésű. A hatalmas, laposíví boltozaton gazdagon szövődnek a rokokó formák. A Fellnerre jellemző finom mérséklet azonban itt is érvényesül: a rokokó cikornya gazdag, de nem túlterhelt, s szimmetrikus elosztása eleganciát és levegős tisztaságot biztosít a mennyezet falmezőinek. A szelíd ívű ablakokból kiinduló könnyed kiképzéseken, szegélyeik kedves vonaljátékán, az ajtómezők enyhén hullámzó szegélyein és sárgaréz veretein, a kilincseken és urnákon a rokokó fénykorát látjuk meg. Egészen biztos, hogy ilyen lehetett eredetileg a lépcsőház is a háromkarú lépcsővel. Ma már csak a hallatlan kényelmes járású lépcsőfokok, ezeknek széles oromzata,⁸⁵ a belső lépcsőpótok finom S alakú hulláma és a rácsok Fellnerre jellemző OOO-díszítése árulják el a rokokó származást. A lépcsőháznak a padlástérbe jól felnyomott mennyezetén lévő plasztikus díszek (virág- és levélfüzérek, gyümölcsös kosarak, fogazatok, rozetták) és az egyenes vonalú keretezés azonban már a 19. század harmadik évtizedéből valók, és a romantika díszítményei. Az eredeti rokokó stukkódíszítmény ugyanis 1837-ben elpusztult egy tetőjavítás alkalmával, amikor a lépcsőház feletti tetőrész éppen fedetlen volt, és egy hirtelen kerekedett hatalmas zápor beáztatta a mennyezetet.⁸⁶ A lépcsőkarok fordulóinak pilléreinek elhelye-

lo cocolada et caffè. Chocoladam paravit P. Tomejan, caffè P. Ferenczy. Excepti sunt hoc jentaculo [...] D. Reverendissimus Parochus Paulus Szerenka primus auctor et benefactor aedificandi culinae” (1797. aug. 24.): HDTata, p. 85. Vö. SDTata, 1799.

⁸² „Bibliotheca supra refectorium nova extructa, quae beneficio fullonum assensibus exposita est, et usui adaptata”: SDTata, 1799. Vö. HDTata, p. 81.

⁸³ HDTata, pp. 127, 130, 138, 144.

⁸⁴ „D. Murariorum Magister Gött cum privigno suo Fellner, asciariorum magister, lapicida” (1797. aug. 24.): HDTata, p. 85.

⁸⁵ A szájhagyomány szerint az 1897-es nagy hadgyakorlaton a rendházba beszállásolt József, Rainer, Jenő és Ottó főhercegek élvezettel sétáltak a lépcsőházban, mert sarkantyús csizmában is nyugodtan lépegethettek a széles lépcsőkön.

⁸⁶ A tatarozó munkákról szólva, „Lacunar super gradibus principalibus nobilioris ex gypso structurae, quod propter apertum ab ascariis tectum, a superveniente copioso imbre vitium contraxerat, renovatum et pictum: 70 cum pegmate, florenis venit.”

zett márvány, gerezdes kelyhű, fedelén hullámos virágfüzérés, peremén gyöngyfüzérés egész urna, továbbá a lépcső fel- és kilépőjén látható két, ugyanilyen félurna is csak 1840-ben készült és került a helyére. Tervezője Papesch Mátyás piarista építészeti rajztanár, kivitelezője egy meg nem nevezett székesfehérvári szobrász.⁸⁷

9. Mész György márványmunkái

A lépcsőház egyéb márványmunkáit nyilván Mész György tatai márványfaragó végezte, akit a *historia domus* „*Georgius Meszius noster marmorarius*”-nak nevez,⁸⁸ és aki Eszterházy Károly püspöknek is dolgozott a pápai nagytemplomon.⁸⁹ Ez alapon el kell fogadnunk Dornaynak azt az állítását, hogy a tatai piarista kápolna ajtajánál belől álló, vörösmárványból művészien faragott, hatalmas, kagylós, pecten -bordás (kagylós) szenteltvíztartót, amelyet Ehrenberg József környei plébános és testvére, Ehrenberg György uradalmi geometra 1768-ban ajándékozták, az évszámból következtethetően szintén Mész György faragta.⁹⁰ Ez a szenteltvíztartó valóban Valero 1769-es jelentésében szerepel először: „*Instrumentum pro aqua lustrali e marmore polito*”.⁹¹ Ugyanitt olvasunk először a szép, vörösmárvány oltárról: „*Pes altaris marmoreus politus*”, nyilván ez is Mész György műve.⁹²

El kell fogadnunk továbbá, hogy a rendháznak a függőkert felé nyíló rokokó rácsos kapuzatát is Mész György készítette Fellner irányítása szerint.⁹³ A Mész-féle portálé eszerint az építkezéskor került mai és végleges helyére. Az azzal szerkezetileg megegyező emeleti két portálé 1815-ben épült a könyvtár és vele szemben a provincialátus bejáratában, Mészáros László

(1836/1837): HDTata, p. 232.

⁸⁷ „Eodem praesignata die 20-a Februarii [1840] allatae sunt occasione domus nostrae a statuario Alba Regalensi urnae lapideae duae interae, totidemque dimidiae pro orandis cancellos principalium gradum domus nostrae, secundum delineationem P. Vice-Rectoris affabre factae; pro quibus praevisae conventioni conformiter 88 floreni valutares pendendi fuerant. [...] [1840. ápr. 7.] orsus est faber marmorarius cavationem foraminum in fuleris seu scapis intermediis cancellorum scalae principalis collegii pro inmittendis in eadem desuper stilis ferries, ad fingendos illos urnas lapideas necessarias, quas Alba regia procuratas, [...], tamquam solas illas adhuc ad complementum decoris ejusdem nominatae scalae desiderari visas.”: HDTata, p. 253, 255.

⁸⁸ HDTata, p. 55.

⁸⁹ DORNYAI, *Fellner*, 22.

⁹⁰ DORNYAI, *Fellner*, 22.

⁹¹ SDTata, 1769. – Ld. még Laczkó Ambrus 1796. évi jelentésében is: „Vas e marmore rubro pro aqua benedicta”: SDTata, 1796.

⁹² Mész György Fellner után két évvel, 1782. jan. 12-én halt meg 52 éves korában. Fellnerrel együtt a Nagytemplom kriptájában nyugszik (DORNYAI, *Fellner*, 22). A tatai ház 1790-i *status domus*-ában olvassuk, hogy özvegye, hogy Mész Anna 100 forintot adott a háznak misére: „Pium legatum Dominae Annae Més viduae lapicidae hujatis erga sacra fl. 100”: SDTata, 1790.

⁹³ DORNYAI, *Fellner*, 22.

házfőnöksége alatt.⁹⁴ Az utóbbi felirata Tomeján Sándor házfőnököt magasztalja, aki az Eszterházy családdal való baráti kapcsolata révén sokat szerzett a tatai intézetnek, és aki a legválságosabb időben, 1778 és 1793 között vezette a házat, és sikerült megmentenie az anyagi összeomlástól.

A *Compendium* 1769. március 6-án még megemlíti, hogy „*adorsi sumus aedificium*” (nekikezdünk az építkezésnek), s utána már csak azt közli, hogy Modrovsky Farkas magyar nyelven köszönti a tatai birtokukba installált Eszterházy Ferencet és Jánost, valamint anyjukat, Lubomirska Anna hercegnőt, akiknek 9-én az intézet diákjai Tomeján Sándor vezetésével előadták Terentius *Adelphijét*.⁹⁵ A *historia domus* számos értékes adattal kiegészítő *Compendium* ezzel le is zárul, s a továbbiakban már csak a három évenként írt *status domus*ok segítenek a munkánkban. Az építkezés fellneri szakaszát azonban így is pontosan meg tudjuk állapítani.

A *status domus*ok és mellékleteik azonban bő anyagot szolgáltatnak a kollégium felszerelésére vonatkozóan is. Tanulmányozásuk igen érdekes. E helyt még csak egy adatot említünk meg, mivel a Fellner-féle építkezéssel kapcsolatos. Az 1769. évi *status domus* számot ad a kollégium asztalosműhelyéről, amelyben Ulich Godefridus, a társaitól igen becsült, nagyérdemű piarista fráter dolgozott, és 1769. márciusában, a leltár elkészülte időpontjában műhelyében 21 lakószobaajtó, 41 lakószobaablak várt behelyezésre. Készen volt 24 ajtóvasalás (zár, pántok, kilincs).⁹⁶

III. AZ ISKOLA ÉLETE

1. Diáklétszám, konviktus, szenci tanárok

Vessünk ismét egy pillantást a rendház és az iskola életébe! Mint már említettük, a tatai piaristák fennállásuk első tíz esztendejében fenntartottak egy nyolcosztályos iskolát 2 kezdő, 2 grammatikai, 2 humanista és 2 filozófiai évfolyammal, sőt némi megszorítással még azt is mondhatjuk, hogy ez a humanista iskola szenci tantárgyakat is tanított (könyvvitelt, levelezést, építészetet és talán még *geometria practica*t), és virult, látogatottsága nagy volt. Az 1768/1769. tanévben 46 filozófus, 36 poéta és rétor, 30 szintaxista és grammatista és 145 principista és parvista, összesen 257 diák látogatta a tatai piarista iskolát.⁹⁷ Vegyük figyelembe, hogy Valero a helyszűke és az építke-

⁹⁴ HDTata, p. 172.

⁹⁵ CHDTata, 1769. márc. 6. Vö. KILIÁN, *Piarista színjátszás*, 620-621.

⁹⁶ „Inventarium arculariae [...] paratae [...] 21 portae pro cubiculis, 41 fenestrae pro cubiculis, 5 fenestrae virides pro cubiculis, 8 tabulae pro delineationibus, 24 serae Gallicae cum nodis cardinum et laminis, et ansis aeneis”: SDTata, 1769.

⁹⁷ „Numerus studiosae juventutis: philosophi 46, rhetores et poetae 36, syntaxistae et grammatiste 30, inferiorum classium 145, universim 257”: SDTata, 1769. – Az anyakönyv adatai az 1768/1769-es évről: 16, 34, 54, 116 = 220 diák (CJTata, pp. 38-44).

zés miatt szándékosan apasztja a diáklétszámot.

Tanulságos jobban is beletekintennünk a tatai iskola diáklétszámának alakulásába és ennek okaiba. Rendelkezésünkre áll egy forrás, Katona Dénes „*Historia domus Tatensis Scholarum Piarum*” című kézirata. Katona, korában ismert gazdasági és természetrajzi író 1826/1827-ben egy évet Tatán töltött betegszabadságon. Ráérő idejében elkészítette a *historia domus* kivonatát, amelyet kibővített a konviktorok jegyzékével, és 1764-től 1826-ig tanévenként gondosan feljegyezte a tanulólétszámot.⁹⁸ Az 1769/1770 tanévben 200, 1770/1771-ben 185, 1771/1772-ben 187, 1772/73-ban 162, 1773/1774-ben 165, 1774/1775-ben 163, 1775/1776-ban 177 az egész iskola létszáma, „*numerus totius juventutis litterariae*”.⁹⁹ A további (a Ratio Educationis bevezetése utáni) évekből Katona csak a gimnazistákat jegyzi fel (az első előkészítő és filozófiai osztályok nélkül): „*numerus juventutis gymnasii*”: 1777/1778-ban 84, 1778/1779-ben 82, 1779/1780-ban 93. Ezek a legkisebb létszámú tanévek, és amint megfigyelhettük, 1776 és 1777 között hirtelen több, mint a felére esett le a létszám. Érthető, mert 1776-tól 1780-ig a tatai kollégium helyet adott a Szencről áttelepített Studium Cameraticumnak, 20-22 alapítványi növendéknek és 5 tanárnak. Ez azt jelenti, hogy a Fellner-Valero féle 20 szobás, nem hiánytalanul kész rendház és a négy termes iskola jelentős részét megszálalták a szenciek. A tatai kamarai kurzus megszűnte után viszont, az 1781/1782. tanévben már 108-ra emelkedik a gimnáziumi tanulók létszáma. A norma (elemi) iskolák bevezetésével, 1783/1784-től megint hosszú ideig 100 alatt van a gimnáziumi tanulók létszáma.¹⁰⁰ Figyelembe kell azonban venni, hogy ez nem a teljes diáklétszám. 1790-ben például megjegyzi a *historia domus*, hogy a gimnáziumban csak 53 diákunk van ugyan, de annál népesebb a nemzeti iskola, amelyből akkor Tatán három osztályt tartottak fenn a piaristák.¹⁰¹

Az iskola és tanári kara a város és a környék életében jelentős szerepet játszik. Már a Tatába való betelepüléskor, alighogy megtörtént a birtokbavezetés, másnap (1765. június 24.) Modrovszky Farkas már magyarul prédikál a Kálvária-dombon, az ősi szentiványi búcsún, és a nép ujjong a magyar szó hallatára.¹⁰² Modrovszky Farkas kiváló magyar szónok, 1768-ban Szent Ignác ünnepén a komáromi jezsuitáknál prédikál, ahol ugyanekkor Valero mondja az ünnepi misét.¹⁰³ Pezsdül körülöttük az élet: a nagyközönségnek

⁹⁸ KATONA Dénes, *Historia domus Tatensis Scholarum Piarum* [1764-1827], Tata, 1827: PMKL, Tatai rendház levéltára (II.23), Lib. 2.

⁹⁹ Az anyakönyv (CJTata) számadatai ettől némileg eltérőek, de a különbség az év közben kimaradók beszámításából adódhat.

¹⁰⁰ „Hoc anno [1781] altissimo jussu desierunt Tatae institutiones philosophicae, et in earum locum scholae nationales inductae sunt”: KATONA. *i. m.*, p. 16.

¹⁰¹ „Adolescentes in Latinis scholis numeros universim fuit 53, juvenus quidem numerosa non fuit in Latinis scholis, major vero in scholis normalibus, quas docuerunt P. Sebastianus Hoffmann, una director scholarum nationalium, et P. J. Cal. Csáby” (1790): HDTata, p. 63.

¹⁰² „24-ta die Junii [1765], qui est sacer Nativitati S. Joannis Baptistae, pro veteri more hujus oppidi ad tempellum S. Joannis Bapt. Nobis vicinum, editori colli marmoreo impositum, sollemnis processio instituta est; in quo [...] P. Aug. Vimmer sacrum sollemne cantavit, P. Volfgangus autem, primus e Religione nostra in hoc loco Hungarice pro concione dixit. Gaudebat populus mirum in modum divinis novorum nostrorum religiosorum obsequiis”: HDTata, pp. 12-13.

¹⁰³ CHDTata, 1768. júl. 31.

iskoladrámákat adnak elő, például 1767. augusztus 12-én a poéták és a rétorok, 16-án a szintaxisták és grammatisták, 27-én az elemisták. Szeptember 13-án pedig a filozófusok rendeznek disputációt a magyar írókról Schwandtner éppen akkor Bécsben megjelent műve alapján, és a disputációt a kancellárnak ajánlják. 1768-ban január 10-én részt vettek a kuruc Sajgó Benedek főapát temetésén Pannonhalmán.¹⁰⁴ 1775-ben zenekarra való hangszerük is van.¹⁰⁵ Mint afféle 18. századi diákok, az 1766. évi Péter-Pál napján egy háborúnak is beillő éjszakai verekedésbe is belekerülnek, amelyben a robotot megtagadó, a termésüket a fosztogatástól féltő, és a bezárt református iskolájukat fájlaló református parasztok a diákokon próbálták kitölteni dühüket.¹⁰⁶ Egyszóval eleven az intézet, mutatja, hogy él.

2. Valero Jakab és Tomeján Sándor egyénisége.

Különös jelentőséget kell tulajdonítanunk Valero Jakab tíz éves tatai rektorságának. Bizonyos, hogy Orosz Zsigmond nemcsak azért helyezte Tatára, hogy az építkezés ügyét jó kézben tudja. Hiszen 1769-től itt működik a szintén nagyszerű szervező, fellépésben és társadalmi szereplésben Valerohoz hasonló Tomeján Sándor, aki, mint Valero, dúsgazdag családból származott, és két évet töltött Rómában az építészet tanulmányozásával, aki Valero után majd olyan nagy szerepet játszik a kollégium déli szárnyának építésében (1796–1799, 1803/1804) és berendezésében,¹⁰⁷ hogy hálás utódja az emeleti portálén örökíti meg (1811–1715) nevét: „*Provincialat[us] | P. Alexandri Tomeján | religiosi exemplari observantissimi | qui collegii huius | decori et emolumento | vixit totus*”.

Valero Szencen mellett, hogy a *geometria practica*t tanítja, egyúttal a Collegium Oeconomicum tanulmányi vezetője (*praefectus scholarum*), és egyben – mozgékony társait is felülmúlva – legszélesebb látókörű tanára,

¹⁰⁴ CHDTata, 1767. aug. 12., 16., 27.; szept. 13.; 1768. jan. 10. Vö. KILIÁN, *Piarista színjátszás*, 619 (csak az 1767. aug. 16-i előadás).

¹⁰⁵ „chorus instructus est instrumentis musicis, et musicalibus ad valorem fl. 190”: SDTata, 1775. – „Musica instrumenta: violin 1, tubae 2, fides 1, cornua 4, oboae 2, flautaverae 2, flautae 2, fagott 2, orifica pro tuba aenea, pro fagot et obois 6”: SDTata, 1778.

¹⁰⁶ „Rebellebant rustici contra Inclytum Dominium, praesertim Calvinistae, cui tumultui intricantur studiosi”: CHDTata, 1766. jún. 29. Vö. HDTata, p. 33.

¹⁰⁷ „ob singularia ingenii specimina Romam pro condiscenda architectura missus biennio ibidem exacto [...] Tatae vice-rector et praefectus scholarum, dein Ovarini superior ac tandem Tatae rector domus, huius commoda promoverere fabricam ejus ad extremum perducere, spatio 39 annorum, quos varia munere obeundo in hac domo exegit, indefesso conatu adnissus est; hoc vel inde elucet, quod proxime superioribus annis munificentia Illustris Fundatricis familiae, apud quam maxima pollebat gratia, vetus Collegium notabili parte e fundamentis noviter erecta auxerit, et usibus convictorum accommodum reddiderit, qui dum ad ulteriora domus hujus ornamenta et commoda ad ultimos usque vitae suae dies animum intendit”: Suffragia nostrorum, 1783–1856: PMKL, APHV, Lib. 31, pp. 231–332.

társadalmilag is legeredményesebb tagja, és mondhatjuk, hogy nélkülözhetetlen volt az újkéletű iskolában. Szervezőerejét azonban a sokban szencihez hasonló tatai kollégium tanulmányi megszervezéséhez szánta a rendi vezetőség. Egyéniségének egyik legjellemzőbb vonása, hogy távlatokban gondolkodott, és figyelte a dolgok összefüggését. Ezt már hatalmas koncepciójú szenci megnyitó beszédében is megcsodálhattuk. Észrevette, hogy az alapítólevél megkövetelte legkevesebb kilenc tanár, rektor és gazdasági vezető számára, továbbá a legkevesebb hét tantermet kívánó iskola számára az 1765/1766-os épületállapot és a Tapolcsánytól indított építési program nem kielégítő. De a magában véve bőkezű alapítvány sem elegendő. Századának piaristái pedig el sem tudták képzelni a kollégiumot konviktus nélkül. Rá is kényszerültek a fizető konviktorokra, mert nélkülük nem tudták volna fenntartani magukat. Még Szencen is, az alumnátus szigorúan megszabott létszáma mellett is tartottak fizető diákokat. Valero volt annyira inkább reális, mint poétikus, hogy észrevegye azokat a lehetőségeket, amelyeket a festői tatai táj nyújt egy nagyszerű konviktus számára. Már 1769-ben szabályos konviktust tart fenn az allodiális épületben: egy tanár felügyelete mellett hét konviktor, akik után évi 560 forint folyik be a kollégium pénztárába.¹⁰⁸ 1775-ben, amikor az építkezés már lényegében befejeződött, és csak a belső szépitő munkák folytak, a konviktorok összesen 1550 forintot fizettek,¹⁰⁹ amiből legalább 10 fizető konviktorra következtethetünk, bizonyára felemelt tartásdíjjal. Ekkor a 20 szobás fellneri épület legnagyobb részt lakható már. Az 1765-ben elkészült, csűr alapokra épített négy tantermes iskola várta ugyan, hogy a tervezett másik felét is felépítsék: enélkül nem indulhatott meg a szenci tantárgyakkal megduzzasztott, *teljes* filozófiai tanfolyam. De szinte magunk előtt látjuk Valerót, ahogy sorrendet tart, és előbb mégis a rendházat és a konviktust építi, két okból: 1. a szenci professzóriumban csak most készülnek azok a fiatalok, akik alkalmasak lesznek az új tantárgyak tanítására; 2. a népes és jól ellátott konviktus majd hoz annyi pénzt, hogy könnyen és gyorsan fel lehet építeni a tervezett második iskolaszárnyat.

Volt Valerónak egy vonása, amely nem volt meg Tomejánban. Nyilván tőkés-manufaktúrás családjából hozta azt a vállalkozói merészséget, hogy olyan hidegvérrel gazdálkodott hitelre. Bár szenci beszéde ízig-vérig merkantil szelleműnek mutatja, vállalkozói vérmérséklete a 19. század végi kapitalista vállalkozóra is emlékeztet. Nem tudni, miért, de a kancellártól kilátásba helyezett tízezer forint kamat- és határidő nélküli kölcsönből Valero csak 8000-et jelez.¹¹⁰ Ezt az adósságot azonban úgy tekintette, mint amit sosem

¹⁰⁸ SDTata, 1769.

¹⁰⁹ „Domus Tatensis [...] habet introitum annum e pensionibus juvenum convictorum fl. 1550”: SDTata, 1775.

¹¹⁰ „Praeterea anticipavit prioribus annis familia fundatrix pro fabrica 8000 fl., quae nullo cum onere sunt conjuncta; siquidem neque interusurium ab iis pendendum est neque reluendi hujus debiti ullo termino ligati sumus”: SDTata, 1775.

kell visszafizetni.¹¹¹ A rendtől is felvett 1500 forintot.

Fellner Jakabbal igen meleg viszonyban volt a rendház; ennek bizonyossága, hogy az építész 1766-ban két veder ürmöst ajándékoz a háznak.¹¹² A háztörténet írójától megkülönböztetett tisztelettel említett Fellner Jakabné pedig arany-ezüst hímzésű, aranyrojtos palliumot ad a kápolna cibóriumára.¹¹³ A barátságos érzületű Fellner elnézte Valerónak azt is, hogy az 1771-ben tőle vásárolt óbor árát, 85 forintot még 7 év múlva is csak könyvelik a rendházban, de nem fizetik ki. Valamint azt is elnézi, hogy az anyagi nehézségekkel küzdő háztól az 500 forint követelése után járó kamatot sem kapja meg.¹¹⁴

Majdnem végzetes következménnyel járt a mocsai tisztartótól, Majer Andrástól 5%-ra felvett 3000 forint kölcsön,¹¹⁵ amelyet Valero második útoda, Tomeján csak a majki kamalduli remeteségtől felvett 3000 forinttal tudott kiegyenlíteni. A kamalduliak eltörlése után Tomeján nyugodt volt az adósság miatt. 1795-ben azonban a kincstár váratlanul követelni kezdte a pénzt. Laczkó Ambrus házfőnök folyamodására csak királyi kegyelem mentette meg a házat a végrehajtástól.¹¹⁶ Valero tehát merészen, sőt vakmerően építkezett. Számításai reálisak voltak ugyan, de nem számolt az esetleges balsorssal, amely bizony hamarosan egymás után érte az új tatai alapítást, és létét fenyegette. De ne vágjunk a dolgok elébe!

3. Tatán megteremtették a hiánytalan programú tanítás feltételeit

Tény az, hogy 1776-ban olyan állapotban volt a tatai ház, hogy az allodiális épületekkel együtt képes volt befogadni egy huszas létszámú konviktust, 12 rendtagot, és meg lehetett indítani az alapítólevélben lefektetett tanterv maradéktalan végrehajtását, az összes tantárgy tanítását. Ha az iskolaépület nem is kapta meg a második szárnyát, a rendházépület képes volt befogadni egy-egy osztályt, mint ahogy egy évszázadig úgy is volt, hogy az iskola általában három nagy szobát kapott a rendháztól tanterem céljára. Orosz Zsig-

¹¹¹ Valóban nem is fizette vissza a ház. Eszterházy Miklós 1801. aug. 26-án elengedte az adósságot, sőt, míg élt, 100 mérő gabonát utalt ki a háznak: HDTata, p. 109, 111.

¹¹² „D. Architectus Felner donavit duas urnas absinthii”: HDTata, p. 39.

¹¹³ „Pro hoc ciborio palliolum praetiosum, e materia aureis, argenteisque filis phrygiata, ac fimbria aurea praedivite marginata, factum, donavit eximia Domina Theresia Felnerin, architecti dominalis consors” (1766. febr. 17.): HDTata, p. 27.

¹¹⁴ „Debita passiva sunt [...] apud Architectum Dominii D. Jacobum Felner pro accepto adhuc 1771 vino antiquo fl. circiter 85. Huic D. Jacobo Felner e debito 500 fl. cum interusurio neglecto 4 annorum hoc anno solvi 400 fl.”: SDTata, 1778.

¹¹⁵ Apud D. Motsensem Provisorem Andream Mayer fl. 3000 erga interusurium 5 pro 100, cujus deponendi terminus est 4-a octobris”: SDTata, 1778.

¹¹⁶ „Augmenta domus: 1° Anno hoc currente clementia, et gratia Suae Majestatis Sacratissimae debitem Majkense 3000 florenorum condonatum = fl. 3000; 2° Ejusdem Sacratissimae Majestatis gratia interusurium a 15 annis neglectum relaxatum est = fl. 2250”: SDTata, 1796. Vö. Laczkó Ambrus házfőnök levele Perczel Imre tartományfőnöknek, Tata, 1795. márc. 25.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 11/D.

mond már Tatán működteti a szenci professzóriumot végzett Czabay Sándort, Gegő Adolfot, itt van készenlétben a kiváló architektúra tanár, Schindler József és Gerschlacher József könyvviteltanár. Idehelyezik Szencről a nagytapasztalatú, lelkes Keglevich János ökonómia-tanárt (1776). A jelek szerint 1777-ben megindulhatott a teljes programú tanító munka.

Igaz, hogy Valerót, nem tekintve azt, hogy 13 ezer forint horribilis és ebből 5 ezer forint veszélyes adósságot hagy maga után, teljes elismeréssel Pestre helyezik, és 1776. augusztus 26-án írt leveléből már meg is tudjuk, hogy kényes és komisz hivatalt tölt be, és éppen őrá van Pesten nagy szükség. De egy átmeneti rektor (Lelovics Ignác) mellett kiváló és reáliákra alkalmas tanári kar van Tatán, amely csak kiegészítésre vár. És itt vár Tomeján Sándor is Tatán, mint az Eszterházyak házi káplánja, hogy majd évtizedekig lelkesen és többször halálosan elkeseredve a tatai kollégiumnak éljen.

Minden elő volt tehát készítve, hála Valero nagyszerű energiájának és koncepciójának. És ekkor beütött a nagy szerencsétlenség: leégett a szenci Collegium Oeconomicum. Kettős szerencsétlenség. Az magának Szencnek, de Tatának is, mert ez a tűzvész az oka, hogy félszeggé és felemássá vált Tapolcsányi és Valero nagyszerű tatai iskola-koncepciója.

IV.

A SZENCI COLLEGIUM OECONOMICUM UTOLSÓ TANÉVE (1776/1777)

A Collegium Oeconomicum utolsó tanévébe csak nehezen tudunk beletekinteni, olyan kevés a rendelkezésünkre álló akta. Hogy a szenci Collegium Oeconomicum irattárának éppen az 1776. évi anyaga nem maradt fenn, az előző éveké ellenben az alapítástól kezdve igenis, és pedig észrevehetően már levéltárilag kiválogatva, azt annak tulajdoníthatjuk, hogy a végzetes tűzvész alkalmával elsősorban magát az „*archivumot*” ígyekeztek megmenteni, a kurrens irodai iratokra már nem kerülhetett sor, azok a tűz martalékai lettek. A piarista tartományfőnökség iratai között azonban fennmaradtak a szenci kollégium *status domusai*, amelyeket a három évenként tartott rendi káptalanokra készítettek a szenci rektorok. Ezek elsősorban gazdasági, vagyoni jellegű beszámolók, de velük kapcsolatban többé-kevésbé megvilágításba kerülnek a kollégium életének más vonatkozásai is. Az 1775-ös *status domus* alapján, amelyet Königsacker József rektor szerkesztett, felvázolható a Collegium Oeconomicum pusztulás előtti állapota. Kénytelenek vagyunk azonban az előző évek adataira is kitérni, hogy elfogadható képet alkothassunk magunknak.

1. *Status domus*

A tanári kar a 20 000 forintos alapítványi összeg 5%-os éves kamatából, 1000

forintból él, amelyet négy részletben a pozsonyi kamaránál vesz fel a ház. 1775 áprilisától 4%-ra szállították le a kamatlábat, tehát érzékeny veszteséggel csak 800 forintot kaptak ezentúl. A politika tanára azonban külön évi 300 forint fizetést kap, mivel katedráját az alapítólevél kötelezte tantárgyakon felül 1771-ben létesítette a királynő.¹¹⁷

1775-ben már teljesen kulturált állapotban van az óriási, 10 holdas, kövel kerített rendházi kert,¹¹⁸ amelyet induláskor teljesen elvadult állapotban vettek át az Eszterházy uradalomtól, és amelyre évi 300 forintot kellett költeni.¹¹⁹ Most már teljes üzemben van. Van kertészháza, aszalója, melegháza, méhese, jól jövedelmező virágosa, és a rendház, illetve az egész kollégium évi zöldegszükségletét kielégíti. Van a kollégiumnak pénzen vásárolt allodiuma is a rendházzal szomszédos telken, amelyet tökéletesen felszereltek a kollégium igényeinek és méreteinek megfelelően. Bérel az uradalomtól két telket, ahonnan szénája van a háznak. E két telek után 45 pozsonyi mérő alá való föld jár. Vásárolt már három darab, összesen 15 mérő alá való földet. Adomány és vásárlás útján van 5 és fél fertály szőleje, amelyből Königsacker 6 oktávot teljesen felújított 1775-ben.

A kollégium jól gazdálkodik, anyagilag mégis csak az utolsó négy évben tud megerősödni. Az első években igen nagy terhet jelentett a szenci lakosság kívánságára, minden alapítvány nélkül, önként vállalt gimnázium, amelyet azonban négy évi működés után, 1768-ban radikális intézkedéssel megszüntetett a királynő. Az 1764-ben betelepített, és a további években is küldött osztrák konviktorok költségeit fedezte ugyan a királynő, de nem gondoskodott a felügyelő prefektusokról, mint ahogyan a 20 alapítványos magyar diáknak a prefektusairól is megfeledezett az alapítólevél.¹²⁰ A rendnek pedig érdeke volt, hogy professzóriumot tartson fenn Szencen olyan piarista tanárjelöltek számára, akiket kamerális tárgyak tanítására szánt a különleges rendeltetésű iskolákban, Szencen, Tatán, a váci Theresianumban és a tallósi árvaházban. A professzórium számára a tartományfőnök évi 500 forint segélyt ad Szencnek, a rektor azonban mégis ismételtlen panaszodik, hogy ez nem elég, mert ez a „*studium philosophicum longe plus exportans*,

¹¹⁷ SDSzenc, 1775.

¹¹⁸ Ez a hatalmas kert ma is megvan. Eszterházy címeres kapujával, eredeti kő- és téglakerítésével az úgynevezett Nagystift (valaha női fegyház, majd árvaház) mellett terül el; jelenleg szövetkezeti kertet. Vö. PETROVIČ, Rastislav–STREŠNÁK Gábor, *Az Esterházyak uradalmi épületei Szencen és környékén*, in *Szenc: Egy város évszázadai: Tanulmánykötet*, szerk. STREŠNÁK Gábor, Senec, 2013, 107–126.

¹¹⁹ Még 1768-ban is ezt jelenti a rector: „est etiam huic domui collatus hortus dominalis, sed desertus, qui jam satis purgatus et instructus est; optandum tamen esse, ut minoribus sumptibus excoli posset; singulis enim annis impenduntur in ipsum prope fl. 300.”; SDSzenc, 1768.

¹²⁰ Az 1766-os szenci *status domus*-ban a következő jelentést találjuk a diáklétszámról: „Studioli Szemptzini sunt sequentes: alumni in fundatione 19, Austriaci cameratici 4, accedentes ad eadem studia 5; philosophi saeculares 3, poetae 13, syntaxistae 18, grammatae et principistae 48, in inferioribus 44, universim 154”: SDSzenc, 1766.

quam alibi propter adnexa studia cameratica”.¹²¹

1771-ben pedig megindul a kollégium épületének megnagyobbítása, ekkor építették fel a Kiss Adorján-féle egyemeletes épületet. A királynő 11 500 forintot utal ki e célra. Mégis! Az alapítólevélben vállalt kötelezettségek mellé rótt jókora terhek, akár a királynő, akár a rend részéről, meghaladták a szenci ház tagjainak fizikai erejét, de financiaális erejét is. A piaristák ki próbált anyagi forrása, a konviktus is csak gyengén jövedelmezett, mert a királynőtől fizetett szerény tartásdíjú osztrák konviktorok foglalták el a helyet, és így a szabadon fizető magyar konviktort a helyszűke miatt mindig csak hármat-négyet, legfeljebb ötöt tudtak tartani. A két első rektor, Kónya Kristóf és Kiss Adorján hozzáértő gazdák voltak, kitűnően instruálták a ház gazdaságát, a körülményeik azonban takarékosagra kényszerítették őket, – a takarékoság és a szegénység azonban nem a műzsák hajlékába való. A tartományfőnök ismételten rendkívüli segílyt ad Szencnek, de a hivataláról leköszönő Kiss Adorján rektor mégis úgy távozik Szencről 1772. augusztus 18-án, hogy utódja az egész házi pénztárt: 21 forint, 43 és fél krajcárt odaadja neki útiköltségül, sőt a sajátjából még meg is toldja 3 forint 56 és fél krajcárral, hogy kerek 25 forintot vihesen magával. Az már természetes, hogy az októberben esedékes járadék-negyedig Königsacker rektor grófi családja pénzén él a ház. Az utolsó szenci rektor, Königsacker már szerencsésebb helyzetben van. A Kiss Adorján-féle épület végső munkái, az emeleti helyiségek kazettás mennyezetének befejezése, az eddig 1000 kötetet kitevő derék kis könyvtár¹²² politikai művekkel való gyarapítása, a folyton romló matematikai instrumentumok pótlása (*mensula praetoriana*, dioptriák, busszola, mérőlánc, bőrtok a jelzőszegeknek övszíjon való elhelyezésére), az allódium, a kert, a kápolna elhasznált holmijainak pótlása a feladata.¹²³

Königsacker azonban nem hajlandó a szűkmarkúságra. Rektorságának első gesztusát már láttuk. A második is jellemző rá. 1772 októberében Bécsben 4000 forintot vesz át Eszterházy kancellártól; ez olyan segílyféle ugyan, hogy a ház helyrerázhassa magát, de azzal a kikötéssel, hogy majd szerződést kell kötni két horvát illetve szlavón származású ifjú szenci kiképzésére.¹²⁴ A szerződés nem jött ugyan létre, de Eszterházy Ferenc kancellár 1775-ben küldött két fiút erre az alapítványfelére, nem éppen horvátokat, hanem Keffer Józsefet, cseklészi tiszttartójának fiát, aki eddig is szenci konviktor-ként végezte a gimnáziumot, és Gannay Jánost, aki nevéből következtetve

¹²¹ SDSzenc, 1768.

¹²² Vö. HEGYI Ferenc, *A szenci Collegium Oeconomicum könyvtára*, kötetünkben 48-58.

¹²³ SDSzenc, 1775.

¹²⁴ „Anno 1772-o mense octobri levavi Viennae e manibus Excellentissimi Nostri Fundatoris 4000 fl. erga quietantiam nomine Collegii a me datam, quod eam summan acceperim ad rationem formandi contractus de fundandis duobus alumnis e Sclavonia oriundis, qui contractus si formari non posset, tenebitur domus nostra hanc summam restituere. Quamvis autem contractus nondum formatum sit, Excellentissimus Comes Cancellarius tamen duos alumnus pro parte hujus foundationis misit”: SDSzenc, 1775.

szintén Eszterházy-alkalmazott gyermeke.¹²⁵

Keffer neve sokat szerepel Kiss Adorján szenci rector 1771-i *diarium*ában. Keffer ekkor még gimnazista; az Eszterházy-alkalmazottak gyermekei ugyanis azután is magántanulóként végezhatték is a gimnáziumot Szencen, miután a királynő parancsára szélnek kellett eresztetni a gimnáziumi tanulóifjúságot.

Tehát megvolt végre az anyagi egyensúly. 1775-ben a kollégium kamráiban volt 25 pozsonyi mérő búza, 30 mérő rozs, 8 mérő finom őszi búza, 22 mérő árpa, 8 mérő zab, 1 és fél mérő lencse, másfél mérő köles. Volt a kollégiumnak 91 pozsonyi mérő búzával, rozssal, árpával, zabbal kölessel és lencsével bevetett földje, pincéjében pedig 300 veder (4241 liter) bora. Kifizetvén a kollégium 1954 forintos adósságát, Königsacker még kamatra is el tudott helyezni 800 forintot. Ilyen megnyugtató *status domust* Szencről eddig még nem kaptunk.

2. Tanulmányi kép

Hogy a kollégiumban Königsacker alatt milyen lendülettel folyt az oktató-nevelő munka, arra csak egy-két közvetlen adatunk van. Ilyen Késmárky Gábor térképdolgozata 1775-ből: a szenci szőlőhegy önálló felmérése és kidolgozása 1:300 léptékben, az ösvények, mezsgyék, fák, szobrok, elpusztult fertályok pontos és finomrajzú jelzésével, hegyet érzékeltető gondos pillacsíkozással, de szintmérés nélkül, igen finom, könnyed rajzú irányrózsával és téglalap alakú rokokó kartussal, amely tökéletes szimmetriát mutat ugyan, de a rokokó játékoságára jellemzően a szembenfekvő oldalak, sőt bármely oldal két felének díszítménye más-más. Az egész térkép sápadt a színezés hiánya miatt, és a bejelölt mezsgyék, részek és tárgyak elnevezésével is adós maradt.¹²⁶ A földmérést egyébként sokat gyakorolták, ahogy ezt a földmérő instrumentumok elnyűvödése is mutatja: mágnestűket, mérőláncot, dioptriákat, a mérőlánchoz bőrtokot kell újra beszerezni. Még hat más, közelebbről meg nem nevezett geometriai műszerről is tesz említést Königsacker 1775. évi jelentése.¹²⁷

A tanulmányi igény és a kollégiumi rend színvonalas. Aki nem dolgozott kielégítően, azt a Helytartótanács a rektor információja alapján kizárta. Így járt a Nógrád megyei Fejérpataky László. Érdekes a Helytartótanács ítéletének a megfogalmazása, mert benne a rektor információjának a szempontjait látjuk: egy évig semmit sem tanult, húsvétól októberig csak kétszer volt földmérésen, más tanulmányok sem vonzották, társaira rossz hatással van, nem mutat haladást. A végzés pedig: kizárandó, hogy a további két évet ne töltsé haszontalanul, és ne egye méltatlanul az alapítvány kenyerét.¹²⁸ Egy

¹²⁵ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹²⁶ MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85), n° 33.

¹²⁷ MNL OL COe, 1775. május 30.

¹²⁸ „Unus ex alumnis regis Ladislaus Fejérpataky per decursum unius anni nihil

évi kísérletezés után a rektor rábeszéli Ellenbogen József alumnus édesanyját is, hogy vegye ki fiát a kollégiumból, hiszen éretlen a komoly tudományokra.¹²⁹

3. Tanári kar

Ismerjük a Collegium Oeconomicum 1775/1776 évi tanári karát és munkabeosztását:

1. Königsacker József, a kollégiumnak 1772-től rektora és direktora, 43 éves. Már 13 éve tanítja az *arithmetica cameralis* és a kettős könyvvitelt, egyben 1767 óta ő a német nyelvű kamerális stilsztika és levelezés tanára.

2. Risinger Özséb, 40 éves, a politika tanára (*professor politico-cameralium studiorum*). 1770-ben vizsgázott Bécsben a Kancellária bizottsága előtt a sonnenfelsi tudományból „*cum laude*”. Ezért 200 forint jutalmat kap Mária teréziától könyvekre, a királynő egyben az alapítványtól függetlenül 300 forint évi fizetést utaltat ki neki.

3. Laczkó Ambrus, 35 éves, a pogári építész tanára (*professor architecturae civilis*), tanítja egyben a szépírást is, amely a könyvvitel, térképirás és ügyiratírás egyik követelménye. Kamerális tanári képesítését itt szerezte Szencen a Collegium Oeconomicumban, amelynek 1765–1767-ig hallgatója volt.

4. Mak Sebestyén, 30 éves, geometra (földmérő), a *geometria practica* (földmérés, bányamérés, mechanika, hidrosztatika, aerometria, hidraulika) tanára. Tanári képesítését szintén a szenci professoriumban szerezte (1765–1767).

5. Jäger József, a kamarai számvitel (*oeconomica cameralis*) tanára. Kezdő tanár, aki az 1775-ben Tatára helyezett, nagy gyakorlatú Keglevich Jánost váltotta fel a katedrán.

6. Klotz Bálint (Valentinus), a Weiss fiúk, illetve többi fizető konviktor prefektusa, akik később a Tatára helyezett intézet könyvvitel tanára lesz.¹³⁰

4. A kurzus hallgatói

Ismerjük az utolsó szenci kurzus hallgatóit is. Ez a hároméves tanfolyam az 1774/1775-ös tanév novemberében indult, és elvben mindegyik hallgatónak 1777 augusztusában kellett volna végeznie. A kurzus azonban nem volt homogén, mivel az előző évben történt kizárások miatt fordított félévessel, sőt egy egész évvel is későbbiekkel töltötték fel a fokozatosan megürülő helyeket (vakanciákat). A húsz királyi alapítványi helyre a következők nyer-

didicisse, et alios seduxisse, praeterae in studio geometriae a Paschate usque finem scholarum binis solum vicibus collegium advise, in aliis vero scientiis nullam penitus applicationem fecisse, ob idque nullam profectum retulisse adnotetur. Ideo ne residuos adhuc annos in Collegio hoc inutiliter transigat, panemque fundationalem indigne consumat, benigne vult altefata Sua Majestas Sacratissima: ut idem L. Fejérpataky ex Collegio hoc Regio excludatur, et in locum illius Christophorus Szaplanczay Regio Cameralis Dominii M. Varadiensis emeriti inspectoris filius, hactenus in 2-um jam annum in eodem Collegio Regio erga solutionem constitutus, ad fundationem assumatur”: Intimatum, 1775 okt. 19.: PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2.

¹²⁹ Intimatum, 1775. jún. 16.: PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2.

¹³⁰ PMKL, APHV, Lib. 24, pp. 268-269.

tek felvételt az 1774–1777-es tanfolyamra:

Bertin János (Bertin Péter rónaszéki sómázsamester fia)
 Bomb László (Pozsony megye)
 Dachauer György (Bécs, az Erdélyi Kincstár pénztárosának fia)
 Ellenbogen József (kimaradt 1775. aug. 14-én)
 Fejérpataky László (kizárták 1775. okt. 19-én)
 Késmárky Gábor (Pozsony megye)
 Lehotzky Antal (Turóc megye)
 Mattyasovszky József (Szepes megye)
 Milkovics Lajos (Győr megye)
 Missics János (Esztergom)
 Németh Sándor (Nagyszombat)
 Pongrácz András (Pozsony város)
 Schiesling Ferenc
 Szaplanczay Kristóf (a nagyváradai kamarai birtok felügyelőjének fia, 2. éves, eddig fizető konviktor)
 Vály György (Hont megye)¹³¹

Az első tanév (1774/1775) végén még nem teljes a kurzus létszáma (15 illetve 17). Ennek az az oka, hogy az előző tanfolyam visszamaradt diákjai foglalták el a helyet. Mivel pedig a „vakanciákat” azonnal be szokták tölteni, a gyéren fennmaradt aktáknak kell tulajdonítanunk, hogy csak az 1776. év végén, már Tatán látjuk a teljes névsort 20 illetve az úgynevezett horvát-szlavón alapítványosokkal együtt 22 diákkal.

5. A Collegium Oeconomicum pusztulása, a szenci tűzvész

A szenci Collegium Oeconomicum tanulmányi és gazdasági állapota tehát 1776-ban olyan szinten volt, amilyenén 13 éves története során eddig még nem állt. Ekkor, 1776. június 24-én egy végzetes tűzvész vetett véget a már virágzásba jutott intézet életének. Ezen a napon Suri Kapitány Jánosnének a kollégium északi szárnyépületével szomszédos préházában tűz keletkezett, amely a nagy szélben hamarosan az egész piacsorra kiterjedt. 142 épület esett a tűz martalékául. Leégett a Kis Stift, azaz a Collegium Oeconomicum is.

A szenci hagyomány Kis Stiftnek nevezi a Collegium Oeconomiumot ma is. Így nevezi a kollégium alapjain felépült mostani magyar nyelvű gimnáziumot is. Nagy Stiftnek pedig a máig is majdnem teljes épségben megmaradt, 1771-ben Kempelen felügyelete alatt épült női fegyházat nevezik, amelynek lelkésze kiterjedt jogkörrel Simich Mátyás piarista volt a szenci, majd a szentgyörgyi ház családjából. Ezt a fegyházat (*domus correctoria*) 1779-ben Tallósra telepítették. Helyébe ugyanekkor Szencre került a piarista vezetésű tallósi árvaház.¹³²

¹³¹ Intimata 1774. ápr. 5., nov. 3., dec. 1., 1775. ápr. 11., aug. 14., okt. 19.: PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2.

¹³² Dom Flórián, a tallósi árvaház piarista tanára egy 1804-i levelében leírja a tallósi-szenci, később Pozsonyba, majd Győrbe helyezett árvaház (*Orphanotrophium*) történetét: PMKL, APHV, For. 29, Fasc 1, N° 10.

Adjuk át itt a szót Molnár Istvánnak, Szenc városa egykori nótáriusának, aki a város protokollumába 1776. október 15-én ezt írta a Collegium Oeconomicumról:

„Amint 193. és 194. levélen improthocollált tűzi veszedelemből kitetszik, páter piaristák collégiuma elégvén, Felséges Mária Theresia kegyelmes koronás királyné aszszonyunk nem akarta megépíttetni a collégiomjukat, hanem, mivel [...] 1773-dik esztendőben Jesus Társaságának némely collégiomait Őfelsége fent említett P. Piaristák szerzetinek adta, amely páterek itt Szempczen voltak, más collégiomukba elszéledtek, úgy mint Pater Rector Calasantius Königsacker költözött Selmezbányára, ugyanis pater rectori hivatalra; más, egy Eusebius [Risinger] nevű páter Kassára, mely két helyen vannak kiirtott Jesus Társaságának collégiomiban. Mintegy hárman vagy négyen pedig mentenek Tatába, ahova 163-dik levélben meg nevezett convictus is által helyeztetett, s így kimúlván az Isten szolgálatában buzgó szívek lelki gyarapodásokra hasznos páter piaristák szerzete, a collégiomjok, mely fel ház vála, annak felső condignatiója lerontatott, s a tégláját, aki bontotta falait, hordta, felét a méltóságos uraságnak, felét pedig magának; s mostanság város oskolamesterének engedett benne úgy mint alházban lakást az uraság, a régi oskolaház pedig, mely két szobából álló, egy konyhából, kamrából s egy kis pitvarból, jó égett téglából, mai napig amint fedele elégett, úgy áll. Szempcz 15 8bris 1776 Molnár István notárius.”¹³³

V.

A SZENCI COLLEGIUM OECONOMICUM KIRÁLYI ALUMNÁTUSÁNAK ÉS TANÁRI KARÁNAK TATÁRA TELEPÍTÉSE.

1. A szenci Eszterházy-alapítvány visszavonása

A derék nótárius szomorú megemlékezése néhány hónappal a tűzvész után máris jelzi a Collegium Oeconomicum sorsát: „Tégláját, aki bontotta, hordta.” Csak két hónappal a pusztulás után érkezik meg a Helytartótanácsnak Königsackerhez Szencre küldött, 1776. augusztus 19-én keltezett intimátuma,¹³⁴ az utolsó, amely a „*Collegii Regii Szempczyensis Rectori*” címezést viseli. A királynő elrendeli, hogy a szenci királyi kollégium jelenlegi romos állapotára való tekintettel az alumnusokat vakációra kell küldeni, azzal az utasítással, hogy a következő tanévre majd a csak ezután közlendő helyen jelenjenek meg. Jelzi még az intimátum, hogy ez a rendelkezés Königsackernak július 22-én tett javaslatára történt. Ekkor tehát már el volt döntve, hogy a szenci épületeket nem építik újjá a Collegium Oeconomicum céljaira.

Mi több, a katasztrófa és Königsacker július 22-én tett javaslata közt lefolyt hónapban Königsacker, a tartományfőnök és az alapító kancellár közt szóbeli tárgyalások folytak. Bár az alapítónak, mint Szenc földesurának a tűzvész után épp elég gondja volt, hiszen többek közt biztosítania kellett, például az új plébániaépületet is. (Ez a ma is fennálló plébániaépület alaprajz-

¹³³ Ezeket az adatokat Minczinger Sándornak és munkakörének, Szenc története érdekes kutatójának köszönöm.

¹³⁴ Intimata, 1776. aug. 19.: PMKL, APHV, For. 29, Fasc 3. Ld. Források, I, n° 6.

za és elrendezése szerint valószínűleg azonos a Kiss Adorján építette egyemeletes alumnattussal.) Mégsem gondolhatunk arra, hogy az egyre jobban előtérbe kerülő II. Józseffel is viaskodó kancellár elkedvetlenedése lett volna az oka szenci intézménye elejtésének. Ennél sokkal nagyobb becsvágy fűzte Eszterházyt a Collegium Oeconomicumhoz.

A szenci nótárius igen jól volt értesülve, amikor az eltörölt jezsuiták iskoláinak piaristákkal való benépesítésével indokolja a szenci intézet felszámolását. Orosz Zsigmond tartományfőnöknek 1776-ban három volt jezsuita intézetet, a selmecbányait, a trencsénit, a kolozsvárit, majd a következő évben a kőszegit kellett átvennie, és ebbe a négy intézetbe összesen 42 tanerőt kellett hirtelen előteremtenie. (Csak magának a kolozsvári háznak 19 piaristát kellett adnia: a gimnázium részére, továbbá az egyetem bölcsészeti és mennyiségtani kara, a nemesi konviktus és a Szent József Finevelő Intézet vezetésére.¹³⁵

Tehát nemcsak valószínű, hanem inkább bizonyos, hogy Orosz Zsigmond tartományfőnök vetette fel az alumnusok Tatára való telepítésének gondolatát. A tatai kollégiumnak a szencivel sok vonatkozásban azonos elképzelésű, csak még a szencinél is színesebb fantáziával kigondolt tanterve meg éppen-séggel megkísértette Orosz Zsigmondot, hogy a két gondból, a szenciből és a tataiból, egy gondot csináljon, összeházasítva a két iskolát oly módon, hogy a tatai iskola filozófiai kurzusa alakuljon át három évfolyamos, kamerális tárgyakat tanító tanfolyammá, hiszen ezekre a tárgyakra egyébként is kötelezve volt az alapítólevél szerint, kötelezettségének azonban eddig csak igen hiányosan tett eleget. Ezt az állításunkat biztosan igazolja Eszterházy kancellárnak 1776. november 6-án Oroszhoz írt levele, amelyben a kancellár közli, hogy a királynő a 20 szenci alumnusra tett alapítványát Tatára helyezi át úgy, ahogyan Orosz Zsigmond kívánta.¹³⁶

2. Orosz Zsigmond javaslata a királyi alumnátus Tatára telepítésére

A szenci Collegium Oeconomicum azonban kettős alapítvány volt, mint már említettük: a királynő alapította évi 1400 majd 1700, később 2100 forinttal a 20 alumnátusi helyet; a szenci piaristák számára letett 20 000 forint alapítványi összeg, továbbá az épületek és a kert viszont Eszterházy Ferenc kancellár alapítványa volt. Mármost 1776 végén csak a királynő alapítványát helyezték át Tatára, Eszterházy Ferenc pedig egyszerűen visszavonta a maga alapítványát. Visszakerült tehát a birtokába a szenci leégett kollégiumi épület, a 10 holdas kert és az alapítványi összeg. Világosan megmondja ezt a tényt Tomeján Sándornak az 1768 és 1790 között elhanyagolt tatai *historia domus*ba utólagos pótlásként tett bejegyzése: „a tanárok javára tett 20 ezer forintos szenci alapítványt a boldog emlékezetű gróf Eszterházy Ferenc kan-

¹³⁵ BALANYI, *Rendtartomány*, 76-77.

¹³⁶ PMKL, APHV, For. 22. Fasc 1, N° 4. Ld. Források, II, n° 5.

cellár visszavonta”.¹³⁷

A tartományfőnök a kényszerítő körülmények diktálta bölcsességgel járt el, amikor Tatára kívánta a szenci alumnátust. A tatai piaristák azonban az égből zuhantak alá, amikor szép álmaik megvalósulásának éppen a küszöbén, a Fellner építette remekmű elkészültekor, a konviktusnak szánt helyiségeket betelepítik a 20 szenci diákkal, ide helyeznek öt szenci tanárt, akik közül csak annak jár 300 forint fizetés, aki majd a politikát fogja előadni. A tataiak hangulatát még több mint tíz esztendő múltán is jól tükrözi Tomeján feljegyzése: „Az 1777/78. iskolai évben Szencről 20 alumnus a Studium Cameraticum négy professzorával együtt, királyi rendeletre, hatalmas kárunkra, Tatára helyeztetett”.¹³⁸ A jelek szerint Tatán nem várták tárt karokkal a szencieket.

Eközben a szenci maradék ingósággal és szerzett ingatlanokkal úgy bántak el, mint ahogy a csődtömeget szokták felszámolni. A Collegium Oeconomicum öt darab, pénzen vett szántóföldjét a szentgyörgyi piaristák örökölték, akiktől 1790-ben ifj. Eszterházy Ferenc váltotta meg 400 forinton.¹³⁹ A kollégium kápolnájának művészi Szent Teréz oltárképét a távozó Königsacker a szenci plébániatemplomnak ajándékozta.¹⁴⁰ A szenci kápolna felszereléséből három kehely, négy miseruha és egy misekönyv került Tatára, ahogy ezt az 1778. évi tatai *status domus* inventáriumában olvashatjuk.¹⁴¹ Úgy látszik, a tűzoltó szenci hazafiak némelyikének mentés közben meggyesedett a keze, mert a megmentett holmikat aggodalmasan leltározó Mak Sebestyén, a földmérés és mechanika professzora bánatos tárgyilagos-sággal állapítja meg, hogy az instrumentumok, valamint a gépek közül mindazt, ami rézből vagy fémből volt, „nagyreszt [...] család módon ellopták” („*maxima ex parte [...] furto sublatum est*”). A megmentett holmikat, könyveket, tankönyveket, instrumentumokat egy ideig a környéken őrizték, majd

¹³⁷ „Fundatio Szenciensis 20 000 R. fl. pro professoribus, piae memoriae Excellentissimo Cancellario Francisco e Comitibus Eszterházy restituta est”: HDTata, p. 59.

¹³⁸ HDTata, p. 59. Ld. Források, II, n° 10.

¹³⁹ HDSGeorg, p. 343, 388.

¹⁴⁰ „Quarta ara honoribus S. Theresiae Virginis sacra eleganti imagine divae hujus ornatur est, quondam pro usu capellae propriae expensis Patrum Piarum Scholarum, dum Szempczinum introducti sunt, sed post fatale incendium anni 1776. quo fundatio haec Szempczini esse desiit, per P. Königsacker Collegii Szempczienis pro tempore rectorem parochiali ecclesiae dono data est”: Visitatio Batthyanyiana parochiae Szemptsienis, 1781. ápr. 3.: Prímási Levéltár, Visitatones canonicae, Lib. 153, p. 1. – Ma már nem tudnak erről a képről.

¹⁴¹ „Inventarium sacelli, et sacristiae. [...] Calices argentei cum suis patellis 4. Acceserunt Szempczino cuprei 3. [...] Casulae sollemniores cum suis appertinentiis 4. Casulae allatae Szempczino 4. [...] Missalia ordinaria 5. Etiam Szempczino allatum antiquum 1”: SDTata, 1778. – E *status domus* aláíróinak neve mellett ott szerepel a tatai Studium Cameraticumban kapott beosztásuk: „P. Ambrosius Laczkó a S. Michaelis proftssor architecturae civilis”, „P. Valentinus Klotz a Passione Domini, censor rationum et professor ratiocinii”.

Tatára küldték. Érdekes, hogy Mak leveléből kitűnően Selmecebánya is érdekelve volt a megmentett holmokban. Mak ugyanis aggódva írja, hogy a Pálffy-major vendégfogadójában (*Scherwirtshaus*) elhelyezett, ládába zárt három gépmodellt csak a selmeci bányagróf rendeletére kell Selmece szállítani.¹⁴²

Elköltöztek Szencről a Collegium Oeconomicum piaristái is. Königsacker Selmece helyezett a jezsuitáktól örökölt kollégium főnökéül, ahol szenci tapasztalatai alapján írja meg 1789-ben a *Scriptura duplexet*, az első magyarországi kettős könyvviteli tankönyvet.¹⁴³ Risinger Özséb a kassai akadémia politika tanára lett,¹⁴⁴ Laczkó Ambrus, az *architectura civilis* tanára, Mak Sebestyén geometra és Klotz Bálint, a *doppia* (kettős könyvvitel) tanára pedig Tatára kerrültek, ahol már várta őket Keglevich János és Gegő Béla. Az előbbi egy évvel ezelőtt került ide Szencről, az utóbbi Szencen végezte a *professorium cameraticumot*.

3. A tallói piarista árvaházát Szencre telepítik

Szenc azonban nem maradt piaristák nélkül. Itt maradt Simich Mátyás, a szenci női fegyház piarista lelkésze. Majd a tallói árvaházzal együtt Szencre költözik 1779-ben Dom Flórián és Schröck Vince, és itt vannak 1782-ig, amikor is a piaristák kiválnak a tallói illetve szenci Orphanatrophiumból 16 évi adminisztratív és tanári munka után.¹⁴⁵

4. A tatai Studium Cameraticum jogi helyzete

Most már az akkori viszonyokhoz képest gyorsan peregték az események. Eszterházy kancellár tájékozódott a tatai kollégium befogadóképességéről. Bekérte az akkor már elkészült fellneri épület rajzait, és úgy találta, hogy csekély átalakításokat leszámítva, az épület olyan állapotban van, hogy akár azonnal befogadhatja a szenci alumnusokat és tanáraikat. A közös helyiségeket leszámítva, akkor már valóban 20 lakószoba, még hozzá a granarium alap megszabta kánon következtében szokatlanul nagy helyiségek álltak az intézet rendelkezésére. Eszterházy azt javasolja, hogy a szorosan filozófiai

¹⁴² Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁴³ KÖNIGSACKER, Joseph Calas Sanctius, *Scriptura duplex (Doppia) sive scientia rationes ita ducendi, ut emolumenti aut detrimenti ex quocunque negotio cum ex toto, tum ex qualibet ejus parte provenientis quantitas distincte et accurate determinetur*, Pestini, 1789.

¹⁴⁴ Kiadásra előkészített és már cenzori jóváhagyással ellátott, háromkötetes politika-tankönyvének kéziratát: „Politia, commercia, et res aeraria Eusebii Risinger Clerici Regularis e Scholis Piis”, Kassa, 1811: PMKL, Manuscripta vetera (I.2.a), For. 0-5/29. Belőle pontos és hiteles képet kapunk, hogy mit tanítottak e tárgy keretében Szencen, a nagy-szombati egyetemen (Ehrenfels [Pál] Gáspár) és az akadémiákon.

¹⁴⁵ Dom Flórián levele Dományi Márk tartományfőnökhöz, 1804: PMKL, APHV, For. 29, Fasc 1, N° 10.

tantárgyakat tanító három tanárt kettőre csökkentették, összevonva a logika és etika tanárának katedráját, ha a szenciek Tatára való telepítése következtében a tanári létszám véletlenül meghaladná a tatai alapítólevél megkövetelte kilencet. Egyúttal azonban azt is közli, hogy a politika tanára éppúgy megkapja 300 forint fizetését, miként Szencen is.

Mindezt a tartományfőnököknek írja a kancellár 1776. november 9-én. A levél záradéka azonban az egyébként affábilis Eszterháznaknál hideggé válik: nem mulasztja el az alkalmat, és felhívja a tartományfőnök figyelmét, hogy a tatai alapítvány kilenc tanár tartására kötelez, eddig azonban ez a létszám sosem volt betöltve, mivel csak négy tanár működött Tatán.¹⁴⁶

A kancellár mindeztideig türelemmel nézte az elhúzódozó tatai építkezést, sőt rokonszenvvel kísérte a tataiak erőfeszítését; rokonszenvének hőfokát beszédesen jelzi a meg nem szűnő anyagi támogatás. Úgy látszik azonban, hogy tudomást szerzett a tataiak vonakodásáról. Valero utódja, a kisebb koncepciójú, átmeneti rektor, Lelovics Ignác mentegetődik ugyan a tartományfőnök előtt, hogy a Vörös Antal királyi igazgatót informálva „azon sérelmeinkről nem tettem említést a levélben”.¹⁴⁷ A valóság azonban az, hogy még két év múlva is, még a leváltott Lelovics utódja, a nagy Tomeján Sándor is csak így szól a szenci áttelepültekről: „hatalmas kárunkra áthelyeztetek” („*maximo damno nostro translati sunt*”). És ez a „*maximo damno nostro*” a tataiaknak évtizedekig visszatérő szólama, mivel nem tudták belátni, még Tomeján sem, a két alapítvány összeboronálásának jogosságát. Költségvetésüket annyira megzavarta a szenci áttelepítés, hogy nem is tudtak reménykedni abban, hogy a Fellner-féle építkezés okozta nyomasztóan nagy adósságot fel tudják számolni.

Eszterháznak pedig azért volt kényelmetlen ez a vonakodás, mert a királynő alapítványáról lévén szó, lojalitása kerülhetett volna árnyékba. Most már erősebb eszközhöz nyúl, olyanhoz, amely ellentétben áll eddigi magatartásával. 1777 januárjában Bezeredy Mihály kúriai esküdttel irat rá a tartományfőnökre. A hosszú levél rendkívül udvarias, de lehetetlen észre nem vennünk benne a nem is burkolt fenyegetést.¹⁴⁸ Tájékoztatást kér arról, hogyan teljesítette eddig a rend a tatai alapítólevélben vállalt kötelezettségét. Kéri, hogy késlekedés és kifogások nélkül nyugodjanak bele a szenci alapítvány áthelyezésébe, ez csak a rend javára és becsületére szolgál; ellenkező esetben talán szomorú következményekkel lehet számolni, akár a királynő, akár a kancellár részéről.

Ha a tataiak egyébként érthető vonakodása kifogásolható is, semmi esetre

¹⁴⁶ Eszterházy Ferenc kancellár levele Orosz Zsigmond tartományfőnököknek, Pozsony, 1776. nov. 6.: PMKL, APHV, For. 22. Fasc 1, N° 4. Ld. Források, II, °5.

¹⁴⁷ „illatarum mihi injuriarum ne mentionem quidem facturum in Litteris”: Mak Sebestyén levelének hátán, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁴⁸ Bezeredy Mihály levele Orosz Zsigmondnak, 1777. jan. 25.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 5. Ld. Források, II, n° 9.

sem hibáztatható a tartományfőnök, aki az iskolák számának gyarapodásával még jobban gyötrődött az emberhiány miatt, és mégis adott a 20 szenci menekültnek egy öttagú tanári kart, ami bizony az akkori körülmények között nagy pazarlásnak látszott, még akkor is, ha a tatai filozófiai kurzust köteles volt a rend ellátni hat tanárral, és a Studium Cameraticumot tulajdonképpen a filozófiai kurzus helyébe létesítették Tatán.

Természetesnek tartjuk, hogy Orosz Zsigmond tartományfőnök figyelme Tata felé fordult, amikor a királynő szenci alapítványának a sorsáról volt szó. A tataiak nem örültek a vendégeknek, és meg is tudták indokolni a maguk álláspontját. A kancellár pedig azzal gyakorolt nyomást, hogy a Tatán előírt kilences létszámú tanári kar betöltését sürgette. Nem igen törődött azzal, hogy a *Studium Cameraticum Tatense* – az iratok most már így nevezik a Szencről jött intézményt – a tatai gimnáziumtól független iskola, külön tanári karral, külön ügyintézéssel, olyan iskola, melynek tanulmányi, személyi és anyagi ügyeiről ezután is közvetlenül a Helytartótanácsnak kell beszámolni. Nem is szólva arról, hogy a Studium Cameraticum öt tanárának egész munkaerejét leköti, tehát hiába szaporodott fel a tatai piarista kollégium testülete az előírt kilences illetve tízes létszámmra, a gimnázium mégsem gyarapodott ezzel. A tataiak ezen felül a konviktusukat sem tudták a maguk elképzelése szerint felvirágoztatni, mert hiszen a helyet a 20 mérsékelt társdíjú alumnus és tanáraik foglalták el. Eszterháznak elég volt annyi, hogy elhelyezte a királynő alapítványát, és formailag rendben tudhatta a kilences létszámot. Bizonyos azonban, hogy a tataiak jogi érzékét, amelyet anyagi megrövidülésük finomná fejlesztett, a nem kívánt megtiszteltetés sértette.

Mindegy, a tartományfőnök utasításának készséggel engedelmeskedtek, s ha az anyagi ügyek intézője kellemetlenül is érezte magát, a Szencről jött tanárok, az ökonómiáért lelkesedő és tüzes Keglevich, a Collegium Oeconomicum tanulmányi ügyeiben oly buzgó, a jó eredményért az elkeseredésig agitáló Mak Sebestyén geometra és a józan, pontos, erélyes és szigorú Laczkó Ambrus architektúra-tanár biztosították azt a légkört és környezetet, amelyben az eredményes munka megindulhatott.

5. Munkájának külső feltételei Tatán

Az eredményes munkának más, külső feltételei is megvoltak. Aligha található volna a tartományfőnök a Studium Cameraticum számára Tatánál megfelelőbb helyet. Tata az áttelepítés időpontjában már 50 éve van az Eszterházyak kezén, és ez alatt az idő alatt hatalmasat fejlődött. Erre már Balogh Ferenc méltatásakor utaltunk. Most csak azokat az eredményeket soroljuk fel, amelyek az ide települő iskolának tanulmányi szempontból hasznára lesznek. Itt van a század legnagyobb magyar mérnökének, Mikovinyi Sámuelnek a kezenyoma: Tata szabályozott vizei, mindenekelőtt az Öreg-tó (1730), a Cseke-tó, majd Mikovinyi 1747-ben elkészíti a remek tatai csatorna-rendszert, amely a Tata, Neszmély és Almás között elterülő mocsarakat csapolja

le. A körülbelül 2000 öl hosszú főcsatornát ma is Mikovinyi ároknak nevezik Tatán.¹⁴⁹ Itt működik Tatán a század másik legnagyobb mérnöktehetsége, Böhm Ferenc geometra, aki 36 évig (1763–1799) volt a tatai uradalom szolgálatában.¹⁵⁰ Áll már ekkor a Nagy-tó hatalmas méretű gátja, és Böhm készíti már a Cseke-tó körüli és a kastély melletti angolkert, a tatai *historia domus*tól oly sokat említett *hortus anglicanus*t. Itt él Tatán a magyar barokk legnagyobb építész, a tatai piarista kollégium alkotója, és a piaristák jóbarátja, Fellner Jakab és a jelzett időben még javában dolgozik egyik remekművén, a tatai Öregtemplomon.

Működik az *Officina Porcellanae*, a tatai majolikagyár, amelyet szintén a nagy Balogh Ferenc hozott létre.¹⁵¹ Itt van a számtalan nevezetes tatai vízimalom és kallómalom. A *historia domus*ban feltűnik, hogy milyen gyakran szerepelnek a „fullones”, a csapók, kallók, korabeli tatai nyelven a „fulók”, akikből a 18–19. század fordulóján csak mester volt Tatán kétszáz, a legényeket nem is számítva.¹⁵² A ma már kimerült tatai márványbányák akkor még bőven adták a bágyadt, szelíd, rózsaszínű követ, az Eszterházyak kedvelt márványát.

A Tatán megforduló idegeneket büszkén lesi a krónikáíró, hogy lejegyezze kitörő dicséreteiket: „*situs amoenus*”, „*salubris incredibiliter*”, „*multa naturae beneficia*”. A látóvalók pedig mindig ugyanazok: *scaturigines, fodinae marmorum, molarum machinae, fabricae fullonariae*.¹⁵³ Látni való tehát, hogy a Studium Cameraticum tanárait és diákjait nemcsak a természeti szépségek, hanem a műszaki tudományaiknak megfelelő létesítmények, tanácsadóként pedig évszázadunk legkiválóbb szakemberei fogadták.

¹⁴⁹ ROHRBACHER [Rédey] Miklós, *Tata története*, 1-[4]. rész, Tata, 1888-1889, 150.

¹⁵⁰ RÉVHELYI Elemér, *Tata a művészetben*, in *A tatai piarista rendház és múzeuma*, Budapest, 1938 (A Tatai Piarista Öregdiákok Szövetsége Kiadványai, 1), 19.

¹⁵¹ HDTata, p. 27.

¹⁵² KRING Miklós, *A tatai csapómesterek*, Budapest, 1937, 10-11.

¹⁵³ „Rector Ketskemetanus P. Alexander Petrasko [...] Tatam suscepit iter, nostramque novam coloniam, primus e nostra religione invisit; postquam situs amoenitatem, scaturientes ubertim aquas et cuncta petrefacientes, latomias marmorum et machinas fullonarias pervidisset, plenus admirationis ac complacentiae postero die abscessit.” (1765. júl. 27.): HDTata, p. 16. – „Excellentissimus D. Comes Christophorus Nitzky cum filio seniore Comite Nitzky cum Spectabilo D. Francisco Ferberth Almasiensium Praefecto, et P. Jacobo Valero [...] vice-rectore Szentziensium, ac geometriae metallurgicae professore hodie horis pomeridianis ad nos invisit, sacellum, domus ac scholarum aedificium peragravit. Placuit eidem situs hujusce loci, et amoenus et salubris incredibiliter. Omnes scaturigines, fabricas fullonarias, molarum machinas, fodinas marmorum perlustravit, ac multa naturae beneficia huic loco, ad dominio perutilia, demiratus est.” (1766. febr. 25.): HDTata, p. 28. – „ad nos hodie divertit P. Sigismundus Orosz ab Angelo custode assistens provincialis et rector Debreczinensis, [...] ut coloniam hanc novam videret, [...] situs amoenitate, ac loci opportunitate multum delectatus est” (1766. marc. 16.): HDTata, p. 28.

VI. A TATAI STUDIUM CAMERATICUM MEGSZERVEZÉSE

1. Tanári kar, tantárgyfelosztás

Végül is átköltözött a szenci megtépzott sereg, és áthozták a kevés, romos holmijukat. Nézzük tehát először a Studium Cameraticum Tatense 1776/177. évi, gonddal összeállított tanári karát.¹⁵⁴

1. Szöllősi Jenő (Eugenius), *director alumnorum regionum*, igazgató. Egykor mint a szentgyörgyi ház tagja sokat kíváncsiskodott Szencen; a *geometria practica*ban járatos.

2. Keglevich János, *professor studii oeconomico-cameralis et linguae Germanicae*, azaz a kamerális számvitel és a német nyelvű stílusztika (ügyiratok fogalmazása) tanára.

3. Laczkó Ambrus, *professor architecturae civilis, magister elegantioris scripturae*, a polgári építészet tanára és a szépírás oktatója.

4. Mak Sebestyén *professor geometriae*, azaz a földmérés, mechanika, hidraulika, aerometria és hidrosztatika tanára.

5. Klotz Bálint (Valentinus), *professor scripturae doppiae*, a kettős könyvvitel tanára. Neki kellett tanítania az aritmetikát is, amit következő évi munkabeosztása fel is tüntet: „*prof. scripturae doppiae et styli Germanicae et arithmeticae cameralis*”.¹⁵⁵ Új ember a tanári karban s Königsacker tanszékén. Képesítését a szenci professoriumban szerezte, melynek 1766–1768-ig volt hallgatója volt.¹⁵⁶

A fenti munkabeosztásból és tantárgyelosztásból kitűnik, hogy az első tatai tanévben nem szerepelt a politika, a következő tanévben azonban Keglevich már ezt is tanítja, rendes tárgya, a kamerális számvitel mellett. Beosztását a *familia* így fogalmazza: „*professor studii politico-oeconomico-cameralis*”. És hogy túl ne legyen terhelve, a német stílusztikát Klotz Bálint veszi át tőle. Három és fél évig, 1780 októberéig, a Studium Cameraticum Tatense megszűnéséig némi változtatással ez a tanári kar dolgozott a főiskolán. Egy évi tatai működés után az intézet nagy kárára a tartományfőnöknök le kellett váltania elhatalmasodó tüdőbaja miatt az ügybuzgó és nagyon tehetséges geometrát, Mak Sebestyént.¹⁵⁷ Helyét Szöllősi Jenő tölti be mint „*professor matheseos et geometriae practicae*”.¹⁵⁸

Erre a katedrára azonban a földméréssel járó sok gyaloglás miatt fiatalabb erő kell, s valóban 1778-ban a 30 éves Noller Alajos váltja föl, mint „*professor matheseos et geometriae practicae, et praefectus alumnorum regionum*”.¹⁵⁹ Beosztásának jelzéséből azt is látjuk tehát, hogy miként Szencen, Tatán is külön prefektusuk volt a királyi alapítványos alumnusoknak. Noller

¹⁵⁴ PMKL, APHV, Lib. 24, p. 286.

¹⁵⁵ PMKL, APHV, Lib. 24, p. 304.

¹⁵⁶ PMKL, APHV, Lib. 17, B, p. 70. Itt tatai működése hiányzik. Vö. LÉH, *Catalogus*, 197.

¹⁵⁷ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁵⁸ PMKL, APHV, Lib. 24, p. 304.

¹⁵⁹ PMKL, APHV, Lib. 24, p. 324.

szakképzett tanár, 1770–1772 között végezte el a szenci *professorium cameraticumot*,¹⁶⁰ utána rögtön a váci Theresianumba került tanárnak (1773–1778), ami megtisztelő beosztásnak számított.

Ne hagyjuk említés nélkül azt a figyelemre méltó tény, hogy a tatai Studium Cameraticum öt tanára közül négyen (Laczkó Ambrus, Mak Sebestyén, Klotz Bálint és Noller Alajos) a szenci kollégiumban felállott tanárképzőben, *professoriumban* nyerték különleges, az úgynevezett kamarai tárgyak tanítására képesítő, szaktanári kiképzésüket.

2. A Studium Cameraticum alumnusai

Orosz Zsigmond tartományfőnök annyira a szívéen viselte a Tatára telepítés ügyét, hogy saját maga írt a szétszéledt szenci alumnusoknak, és irányította őket Tatára. A tatai házfőnök meg is kéri: írja meg nekik, hogy ágyneműt, asztalkendőket és evőeszközöket hozzanak magukkal.¹⁶¹ A Tatára irányított alumnusok a következők:

Bertin János (Rónaszék, a tűzvész után Szencen maradt)
 Bomb László (Galántán tartózkodott)
 Conti János (Bécsben van)
 Dachauer György (Bécsben, a szüleinél)
 Késmárky Gábor (Csütörtök, Pozsony megye)
 Lehotzky Antal
 Mattyasovszky József (a hírek szerint nem folytatja tanulmányait)
 Milkovics Lajos
 Missics János (Esztergom)
 Németh Sándor
 Pongrácz András (Pozsony)
 Pruzsinszky Pál (Komárom megye)
 Schiesling Ferenc (Bécs)
 Szaplanczay Kristóf (Nagykároly)
 Vály György (Ková, Hont megye)¹⁶²

Ezekkel a nevekkel már találkoztunk Szencen. Bertin és Dachauer első évesek, a többi másodéves volt, amikor a szenci katasztrófa megszakította tanulmányaikat. Vannak azonban új nevek is, amelyek már a tatai rektor névsorában fordulnak elő: Affolter Ignác, Affolter János (mindketten Affolter Péternek, a budai királyi palota gondnokának a fiai).¹⁶³ Összesen 20 nevet soroltunk fel. A királyi alumnusoknak a létszáma tehát teljes volt – legalábbis a névsorban.

¹⁶⁰ PMKL, APHV, Lib. 17, B, p. 96. – Két Szencen készült építészeti vizsgarajza (oszloprendek, díszkapu) az 1770 és 1771. évekből: PMKL, Tervrajzok (VI.3), V 76-77.

¹⁶¹ Mak Sebestyén levelének hátlapja, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁶² Mak Sebestyén levelének hátlapja, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁶³ HEGYI Ferenc, *A tatai Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról*, kötetünkben 124-135.

Az Eszterházy Ferenc-féle horvát-szlavon alapítványi helyeket Keffer József, a cseklézi tiszttartó fia és Gannay János tölti be.

Még két nevet tüntet fel a névsor a Studium Cameraticum hallgatói közt: Andrászi Antal fizető konviktorét, és Kleinvechter Emmánuelét, Albert herceg klienséét.

A szenci iratok közt ismételten találkozunk a *cliens* szóval („*cliens Nitzkyanus*”, „*cliens Botthyanianus*”, „*Comes Nitzky pro vestibus sui clientis tenetur fl. 16*”). A kliens tehát olyan diák, akinek a tanítási-nevelési költségeit előkelő pártfogója viseli.

A felsorolt 24 diákból 1777. február 21-ig csak 10 alapítványos és 2 fizető, illetve kliens konviktor érkezett meg Tatára. Nevüket és érkezési idejüket a tatai rektor feljegyzéseiből ismerjük.¹⁶⁴ Vörös Antal királyi főigazgató február 21-én kelt jelentésében azt írja a Helytartótanácsnak, hogy a folyó tanévben több hallgató már aligha érkezik.¹⁶⁵ Véleményünk szerint a királyi alumnusok huszas létszáma Tatán 1780 őszéig, a Studium Cameraticum Tatense megszüntetéséig, már egy tanévben sem volt teljes.

Van adatunk arra, hogy a Szencen 1774-ben indult kurzus egyik alumnusa, Moritz József 1779-ben még mindig diákoskodott Tatán, holott 1777 őszén kellett volna végeznie, ha idejében megérkezik Tatára, és megszakitás nélkül folytatta volna tanulmányait.¹⁶⁶ Moritz József tehát, aki még egy Szencen megürült alapítványi helyet töltött be, már csak a második, és egyben utolsó tatai kurzusban (1777–1780) fejezte be tanulmányait.

Ez a második kurzus már létszámában is a haldoklás jeleit mutatja. A 20 királyi és a két horvát-szlavon alapítványi helyből mindössze 8 volt betöltve. Sajnálatos, hogy a 8 diák közül csak négynek a neve ismeretes. Moritz József, Nedeczky Pálé és Magyary Lászlóé fennmaradt építészeti rajzaik jelzetéből,¹⁶⁷ Bánóczy Sándor alumnusé pedig az egyik Szencről átmentett Clauser-féle aritmetikai tankönyvbe tett bejegyzésből.¹⁶⁸

Hogy a 20–22 fős létszám Tatán nem volt betöltve, azt Tomejántól tudjuk. Az 1779/1780-as tanévben ugyanis Tomeján Sándor volt a tatai kollégium rektora és egyben a királyi alapítványos alumnusok igazgatója.¹⁶⁹ Egy jóval későbbi levelében számot kell adnia Perczel Imre tartományfőnöknek arról a 300 forintos adósságról, amelyet a majki kamalduliaktól vett fel még tatai rektorsága idején. Az okok közt megemlíti a tatai Studium Cameraticum

¹⁶⁴ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁶⁵ Vörös Antal főigazgató jelentése a Helytartótanácsnak, 1777. febr. 21.: MNL OL COe.

¹⁶⁶ PMKL, Tervrajzok (VI.3), V 40. Ld. még Adattár, V, n° 58

¹⁶⁷ HEGYI Ferenc, *A tatai Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról*, kötetünkben 124–135.

¹⁶⁸ Ld. Adattár, VI, n° 9.

¹⁶⁹ „Alexander Tomeján Rector Collegii, director localis hymnasii uti et alumnorum regiorum”: PMKL, APHV, Lib 24, p. 342.

eltörlését, amelynek az eltörlés idejében nyolc alumnusa volt.¹⁷⁰ Máshol meg felpanaszolja, hogy az eltörlés évében csak 840 rénes forintot fizetett a kincstár, holott azelőtt mindig maradéktalanul kifizette a 2100 forintot, amely 20 alumnus után jár. A szenci számadások szerint egy alumnusra évi 105 forintot (eltartásra 70, egyenruhára 20, tanszerekre 15 forintot) fizetett a Kamara. A 840 forint tehát szintén csak 8 alumnust jelez.¹⁷¹

A források szerint Tomeján Sándor rektor az anyagi nehézségek miatt kifejezetten arra törekedett, hogy a növendékek elfogyjanak, és a kamarai stúdium megszűnjön. Az 1778/1779. tanév végén, az októberi szünetben záróbizonyítványt küldött az otthon vakációzó diákoknak, a Helytartótanácsot pedig a provinciális nevében úgy informálta, hogy a növendékek mindannyian végeztek vagy távoztak, és az egyetlen megmaradt növendék miatt nem érdemes megindítani a kurzus harmadik évét. Hat diák (Tergovcsics János, Klempa István, Spankovics József, Magyary László, Nedeczky Pál, Hendrey András) azonban összefogott, és kérvényt nyújtottak be a Helytartótanács-hoz, amelyben kifogásolták a rektor eljárását, és kifejezték szándékukat, hogy tanulmányaik harmadik évét is elvégzik, és azt befejezik, „hogy annak gyümölcseit elnyerjék”. Ezt követően a Tanács 1779. október 28-án felszólította a provinciálíst, hogy adjon felvilágosítást a kérvényben szereplő állításokról.¹⁷² A választ nem ismerjük, de az 1779/1780. évi tatai *familia domus* -ban továbbra is szerepeltek a Studium Cameraticum tanárai,¹⁷³ sőt a Helytartótanács 1779. november 29-én három újabb növendéket vett föl: Affolter Pétert, a budai királyi palota építési felügyelőjének fiát, Heimbucher Józsefet, a pozsonyi kamarai pénztár prefektusának fiát, és egy Persa nevű fiút. Az iratból az is kiderül, hogy az üres ösztöndíjas helyek száma tízre csökkent, tehát az addigi növendékek száma hét lehetett.¹⁷⁴

Érdekes, hogy e három hely betöltése már tavasszal is fölmerült, de 1779. május 3-án a Helytartótanács – nyilván a rektor információja alapján – úgy döntött, hogy azokat nem kell betölteni, mert a kollégiumban szokásos kurzus már másfél éve megkezdődött, így újabb alumnusok csak a többieket és a tanulmányi rendet zavarnák. Az összeget tehát az alapítvány javára fordítják.¹⁷⁵ (K. A.)

3. Szencről Tatára mentett matematikai instrumentumok

Szálnalmasan fest az a lista, amely a szenci alumnátus felszerelésének maradványairól szól: mindössze 1 ág, 6 matrac és 13 párna került át Tatára. Gyorsan gondoskodni kellett minden diák számára fekvőhelyről, lepedőről, takaróról, párnáról, matracról. Az intézet tanfelszereléséből már valamivel több vészelte át a tűzvészt, bár rongált állapotban.¹⁷⁶

a) A megmaradt, úgynevezett matematikai instrumentumokkal, a földmé-

¹⁷⁰ „Cassato Studio Cameratico Tatensi pro alumnis octo”: Tomeján Sándor levele Perczel Imre provinciálisnak, Tata, 1795. febr. 28. PMKL, APHV, For. 22, Fasc. N° 11/C.

¹⁷¹ HDTata, p. 59. Ld. Források, II, n° 10.

¹⁷² PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. okt. 28.

¹⁷³ PMKL, APHV, Lib. 24, p. 343.

¹⁷⁴ PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. nov. 29.

¹⁷⁵ PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. máj. 3.

¹⁷⁶ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

részhez, építészethez, mechanikához, aerometriához, hidraulikához, hidrosztatikához való műszerekkel és kísérleti eszközökkel nem igen lehetett mit kezdeni, mert szinte kivétel nélkül mindegyik sérült volt, már amelyikük egyáltalán megmaradt. Kellő javítás és kiegészítés után leghamarabb a földmérés eszközeit lehetett üzembe állítani; a maradékokból ugyanis két készség, egy mérőasztalka (*mensa praetoriana*) és egy asztrolábium a legfontosabb tartozékaival összehozható volt.¹⁷⁷

A *mensa (mensula) praetoriana* háromlábas, csuklóval színtezhető, sőt a csukló segítségével vertikálisan is állítható mérőasztalka szabadban való földmérési felvételekhez. Tartozékai: dioptriás rézvonalzó, szintező, tájoló, 5 és 10 öles mérőlánc és jelzőszegek.

Asztrolábiumot is hoztak magukkal. Ez 40 centiméter átmérőjű, tizedes fokbeosztású, sárgaréz szögmérő, átmérőjén kettős dioptriával (mindkét végén néző- és szárléssel, azaz mindkét oldalról nézve lehetett egyenest kitűzni a szabad téren), átmérője központjában csapon forgatható kettős dioptriás rézvonalzóval. E rézvonalzó közepén füles csavarok vannak a beilleszthető tájoló leszorítására. Ezzel a készséggel horizontális használatban egyszerre lehet két egyenest kitűzni és rögtön le lehet olvasni a közbezárt szöget. Vertikális használatban szintezésre és magasságmérésre használható. A készség hátlapján nyelven rézlibella van. Méréshez szükséges tartozékai: mérőlánc, jelzőszegek, karók, tárcsaa jelzőkarók. A mérés adatait naplóba írták, és utólag otthon vitték rajzlapra. A Piarista Múzeumban található asztrolábium, a szenci „asztrolábium majus”, 3,5 kilogramm, a Mária Terézia-féle katonai felméréseknél használt szabvány (22. ábra). Pontosan megegyezik az egri líceum dísztermének Franz Sigristtől alkotott freskóján (1781) működésben ábrázolt asztrolábiummal (21. ábra).

A *corpora geometrica* néven felsorolt egyéb geometriai holmik az elemi geometriai tanulmányokhoz szükségesek, és ahogy a szenci leltárakból ismerjük, azonosak a „5 *corpora geometrica regularia*”-val (*tetraädrum, hexaädrum, octaädrum, dodecädrum icosädrum*).¹⁷⁸

b) A Tatára hozott, Maktól csak általánosságban „*Schinzeig*”-nek nevezett bányamérési műszer (*Pro geometria subterranea*) egészen biztosan a korabeli szakkönyvekben gyakran képpel is közölt „*instrumentum lineatonis*” (*Zulege-Compass, Zuleg-Instrument*) lesz.¹⁷⁹ Másról nem lehet szó. A „*Schinzeig*”, (helyesen *Schinzeug*) szónak inkább a filológiai értéke a jelentős. Ez, a ma már nem használatos, bányaméréssel kapcsolatos szó, a 18. században még elég gyakori a szakkönyvekben: *Schinzeug* (mérőműszer), *der (Ab)Schienner* (bányamérnök), *verschienen* (mérést végezni bányában), *die Gruber-Verschienen* (bányamérés).¹⁸⁰

¹⁷⁷ „Elenchus instrumentorum, machinarum et rerum aliarum per incendium non absumptarum, et Szenczino Tatam allatarum,” 1776: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/B-C. Ld. Források, II, n° 7.

¹⁷⁸ WOLFF, Christian, *Die Anfangsgründe aller mathematischen Wissenschaften*, Wien, 1763, I, 214-215; Tab. XXIV.

¹⁷⁹ WEIDLER, Joannes Fridericus, *Institutiones geometriae subterraneae, cum figuris aeneis*, ed. 2, Vitembergae, 1751, p. 20., Tabula I, Fig. 5.

¹⁸⁰ [OPPEL, Friedrich Wilhelm von], *Anleitung zur Markscheidekunst*, Dresden 1749. – Szencen szakkönyvként használták.



21. Földmérési jelenet, működés közben ábrázolt asztrolábiummal. Franz Sigrist freskója az egri líceum vizsgatermében, 1781 (Eszterházy Károly Egyetem, főépület; fotó: Jernyei Kiss János, Barokk freskófestészet Magyarországon kutatócsoport, PPKE BTK).

Egyéb megmentett és Tatára hozott kísérleti eszközök még:

c) a mechanikához: acél és két faemelő, néhány darab súly, „*planum inclinatum*” a lejtőn való mozgás szemléltetéséhez és a vele kapcsolatos számításokhoz, „*Axis in peritrochio*” (hengerkerék), kerékkel együtt forgó tengely (mint a kerekaskútnál), *vitla*, azaz emelőtekerő, ugyanaz, mint az előbbi, csakhogy kerék helyett küllőszerű emelőkkal.

d) az aerometriához: szivattyú, két üvegharanggal, más egyéb tartozék nélkül, igen rongált állapotban.

e) a hidraulikához: modell, annak szemléltetéséhez, hogy hogyan lehet tűzzel ritkított levegő segítségével vizet emelni. Továbbá egy másik modell annak bemutatására, hogyan lehet légsűrítéssel vizet emelni. Mindkét modell sérült, de Selmecen megjavítható.

f) „*Pro electricismo machinae 2*”:¹⁸¹ akkor újdonságszámba menő, úgynevezett dörzsölő gép.

A sérült műszerek és eszközök sürgős megjavítása 71 forintba kerül a szaktanár, Mak Sebestyén geometra becslése szerint.¹⁸²

¹⁸¹ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁸² „*Elenchus instrumentorum, machinarum et rerum aliarum per incendium non absumptarum, et Szenczino Tatam allatarum,*” 1776: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/B-



22. Szencről származó asztrolábium (3,5 kilogramm). Ilyet használtak a Mária Terézia-kori katonai felméréseknél (Piarista Múzeum, Műszaki Gyűjtemény, 2014.330.1).

A tanár rendelkezésére álló eszközök tehát elégtelennek látszanak, és a tatai tanítás megindulása után hamarosan hallatszanak is a panaszok.

4. Tankönyvek

Tankönyvek dolgában már sokkal szerencsésebbek voltak. Aránylag sokat, összesen 295 kötetet tudtak a tűzből kimenteni és Tatára szállítani:

a) Clausberg *Rechnungskunst* című arithmetikai tankönyvéből 32 példányt menekítettek Szencről Tatára.¹⁸³

Ezek egyike fenn is maradt. Mint olyan tankönyv, amely a szenci Collegium Oeconomicum, majd tatai Studium Cameraticumi diákjának tulajdona volt, valószínűleg unikum. A könyv első szenci tulajdonosa Sánta József 1769–1771-ig szenci diák, tehát a III. kurzus hallgatója; Pongrácz Ignác a IV. kurzusban, 1771–1774-ben tanult a Collegium Oeconomicumban; a dátummal bejegyzett harmadik tulajdonos már Bánóczy Sándor tatai diák.¹⁸⁴

b) Christian Wolff *Anfangsgründe aller mathematischen Wissenschaften* című 6 kötetes nagy gyakorlati matematikájából megmaradt:

1. kötetből (matematikai irodalomtörténet, matematika metodika, aritmetika, geometria, trigonometria) 10 db
2. kötetből (polgári és katonai építészet, artilleria) 24 db
3. kötetből (mechanika, hidrosztatika, aerometria, hidraulika) 37 db
4. kötetből (optika, katoptrika, dioptrika, perspektíva) 0 db
5. kötetből (gömbháromszögtan, asztronómia, geografia, kronológia, gnomonika, napórakészítés) 32 db

C. Ld. Források, II, n° 7.

¹⁸³ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁸⁴ Adattár, V, n° 9.

6. kötetből (algebra, differenciál- és integrál-számítás) 30 db

A 7. kötetként feltüntetett példányok valószínűleg a kis egykötetes „*Auszug*” példányait jelzik. Az *Auszug* nem más, mint a 6 kötetes nagy mű igen ügyes kompendiuma. Ez az egykötetes kis Wolff a szenci kollégium 1768-i könyvtárjegyzékében 25 példányszámban szerepel.

c) Johann Friedrich Weidler *Institutiones geometriae subterraneae* című bányaméréstanból már csak 8 kötetet mentettek meg.

d) Matthieu de La Porte *Einleitung zur Doppelten Buchhaltung* című kettős könyvviteli tankönyvből 51 példányt;

e) a névtelen szerzőtől származó *Einleitung zu einem verbesserten Cameral-Rechnungs-Fusse* című kamarai számvitel tankönyvből 11 darabot;

f) Gottsched német nyelvtanából 5 darabot;

g) Joseph Liesganig jezsuita *Tabulae memoriales praecipua arithmeticae* című segédkönyveiből, amely a legfontosabb képletek, méretek és szabványok lexikonszerű, de szakcsoportosítású gyűjteménye, mindössze 4 darabot hoztak Tatára.

Sikerült a tűzvészből megmenteni 12 db rajztáblát, és az intézeti házi-rendből (*Regulae*), amelyet a Helytartótanács előírására a közös termekben és folyosókon kifüggesztve kellett tartani, 5 példány szintén megmaradt. A fentemlített tankönyvek közül Clausberg, Wolff, La Porte könyveit és a *Cameralfuss*-t a szenci alapítólevél is említi, mint kötelező tankönyveket.¹⁸⁵

Az említett könyvek mind tankönyvek. Nem szól azonban Mak Sebestyén levele arról, hogy mit mentettek meg a szenci szakkönyvtárból és házi könyvtárból. Bizonyos azonban, hogy szenci házi könyvtári könyvek is kerültek át Tatára, hiszen a tатаi piarista könyvtárnak 1950-ben történt lefoglalása, megszüntetése és széthordása előtt nem egyszer akadt a kezünkbe szenci jelzésű könyv.¹⁸⁶

VII.

A KAMARAI TÁRGYAK TANÍTÁSÁNAK MEGINDÍTÁSA TATÁN

1. Új matematikai instrumentumok beszerzése

A Helytartótanács azt kívánja a tатаi rektortól, hogy küldje meg azoknak a műszereknek és eszközöknek a jegyzékét, amelyek az eredményes tanításhoz nélkülözhetetlenek. Megbízására ezt a jegyzéket Mak Sebestyén, a *geometria practica* tanára el is készíti.¹⁸⁷ A kívánságnak megfelelően csak azokat az eszközöket sorolja fel, amelyek „*inevitabiliter necessarii sunt*”, azaz elkerülhetetlenül szükségesek a tanításhoz. Ez a jegyzék azért fontos a számunkra, mert egyéb adatok híján ebből állapíthatjuk meg, hogy a matemati-

¹⁸⁵ Források, I, n° 1.

¹⁸⁶ A megmaradt és ismert szenci eredetű könyvek jegyzékét ld.: Adattár, VI.

¹⁸⁷ „*Elenchus maxime necessariorum*”, 1776. Ld. Források, II, n° 11.

kai tárgyakból (földmérés, építészet, bányamérés, mechanika, hidrosztatika, aerometria, hidraulika) mit tanítottak Tatán.

A lelkiismeretes Mak Sebestyén többszörösen érzi a rá nehezedő feladatot. Ezeket a tárgyakat már 1770-től tanította Szencen, ott jól felszerelt szer-tár állt rendelkezésre. Most Tatán látja ez az ízig-vérig gyakorlati tanár, hogy mérőeszközök és modellek nélkül mire sem juthat. „Szorongás fog el, amikor arra gondolok, hogy a gyakorlati matézis tanára vagyok a szükséges műszerek és modellek nélkül; ki sem tudom mondani, hogy milyen hiányos lesz az én tanításom és tanítványaim tudása, akik pedig ebből akarják *majd-nem* kenyerüket megkeresni.” Sürgeti a tartományfőnököt, hogy hathatos és nyomós érvekkel, „*fortioribus argumentis*” győzze meg a Helytartótanácsot, mennyire szükségesek az instrumentumok. Megható, hogy ismételten a haza és a haza fiainak szeretetére utal („*ob amorem in Patriam nostram, et filios Patriae*”). Ajánlkozik, hogy maga utazik fel Bécsbe a szükséges műszerek beszerzése céljából, hogy valóban olyan eszközöket kapjon az intézet, amelyekre szüksége van, ne pedig olyanokat, amelyeken a bécsiek túl akarnak adni.¹⁸⁸ Mak nyugtalansága azért is érthető, mert Vörös Antal királyi igazgató – ahogy a Helytartótanácshoz írt jelentéséből olvassuk – nem ért ezekhez az eszközökhöz, sosem foglalkozott ilyenekkel. Valóban, Maknak vele is közölt ajánlkozását figyelmen kívül hagyja, és azt javasolja a Helytartótanácsnak, hogy Walcher József exjezsuitát, a Duna-szabályozás császári geometráját bízta meg, hogy a szükséges eszközöket beszeresse. Walcher szakértő, ő rendezte be a bécsi mechanikai műzeumot, és már sok esztendeje a mechanika professzora Bécsben. Ha Walchert bízta meg a Helytartótanács, akkor nem kell egy tatai piaristának Bécsbe utaznia, és így sok költséget lehet megtakarítani.¹⁸⁹

2. Mak Sebestyén matematikai múzeuma

Mak Sebestyén javaslata szerint a következő eszközök beszerzése szükséges:¹⁹⁰

A földméréshez: 1 db sokoldalúan használható busszola (24 forint), 1 db másológépező (36 forint), 20 db rajzkészlet a diákok számára (a 8.- forint), dioptria nevű irányzóeszköz egyenes kitűzésére a szabadban (18 forint).

A bányaméréshez: 1 db „*Zuleg Instrumentum*”-nak nevezett dioptriával és dobozos tájolóval ellátott „felrakó” műszer (6 for.), 1 db vasbányában végzendő mérésekhez alkalmas műszer (16 forint), 1 db dobozos tájoló (6 forint).

A mechanikához: Álló és mozgó csigák, csigasorok (10 forint), pontos mérleg, legalább 10 db súllyal (6 forint), ék, a szükséges tartozékokkal (18

¹⁸⁸ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

¹⁸⁹ Vörös Antal főigazgató jelentése a Helytartótanácsnak, 1777. febr. 21.: MNL OL COe.

¹⁹⁰ „*Elenchus maxime necessariorum*”, 1776. Ld. Források, II, n° 11.

forint), két-három különböző erőátvitelű kerekcsap (18 forint), csavar anyával (4 forint), végnélküli csavar (3 forint), a gépi alkatrészek sűrűdésének megfigyelésére és kiszámítására alkalmas modell (8 forint), különféle gépek modelljei, mint például amelyek szél-erővel, állati erővel, függő súllyal, vagy emberi erővel és pedálgéppel nyomással, forgatással, taszítással, taposással, vagy pedig rugóval hozható mozgásba. Hasonlóképpen olyan modellek is kellenek, amelyekkel azt lehet szemléltetni, hogyan mérhető a gépek mozgása egyenletessé (lengőkerék, 200 forint), a víz szintezéséhez alkalmas libella (50 forint).

Az aerometria-hoz: egy jó légszivattyú minden tartozékával a levegő súlyának, rugalmasságának, stb. demonstrálására (150 forint).

A hidraulika-hoz: modellek annak bemutatására, hogyan lehet a vizet magasabb szintre emelni, mint például az archimedesi csavar, a pater-noszter, láncra szerelt körbenforgó edények, merítőkerék, húzószivattyú (200 forint); csapocskák, amelyek alkalmazásával a szökőkút vizének különféle alakzatot lehet adni (4 forint); megszakítással működő kút modellje; üveg-búra alatt sugárzó szökőkút; olyan szökőkút, amelyben a kiszökő víz a többi vizet maga után húzza (100 forint).

Mechanikai, elsősorban vízépítészeti szakkönyveket is kíván a szaktanár. És hogy ezt az instrumentumok jegyzékének a végén külön megemlíti, és fontosnak tartja, hogy megemlítsen, holott a szükséges szakkönyvekről az egyidejűleg felterjesztett könyvjegyzékben szól részletesen,¹⁹¹ elárulja a vízépítészetről írandó érdeklődését, amelyet Tata vizei ébresztettek fel benne. Erről majd alább szólunk.

Az új beszerzés összege a költségvetés szerint 1217 forintot tesz ki. A Szencről hozott és megrongálódott eszközök javítására 71 forint szükséges. Összesen tehát 1288 forintot igényel csak a *mathematica practica* tanára. (Ha nagyon szerényen csak 100-as szorzószámot használunk, akkor is mai pénzértékben 128 800 forintot kíván a költségvetés.) A királynő rendeletére eddig az intézet 300 forint gyorssegélyt kapott. Ebből telik a 20 rajzkészletre, amely összesen 160 forintba kerül, továbbá a megmentett eszközök javítására (71 forint). Mégsem elég ez az összeg, mert papírt, rajztáblákat, ceruzát, festéket, kínai tust is be kell szerzni kellő mennyiségben, s ha megbetegszik valaki, orvosságot is ebből kell venni. Mivel február 21-ig csak 10 alapítványos diák érkezett meg, és több ebben a tanévben már aligha jön, Vörös Antal királyi főigazgató azt javasolja, hogy az elmaradt 10 diák után járó alapítványi járadékból fedezzék a kiadásokat, hacsak a Helytartótanács jobbnak nem látja, hogy az elmaradt diákok után járó összeget a tatai piaristák kapják meg, hogy a még nem teljesen befejezett épületeket rendbe te-

¹⁹¹ „Libri, qui pro Studiis Cameralibus tatae tradendis inevitabiliter necessarii sunt cum primo ingressu et initio scholarum”, [1776/1777]: PMKL, APHV, For. 22, N°9/D. Ld. Források, II, n° 8.

hessék.¹⁹² A Helytartótanács javaslatára a királynő úgy döntött, hogy a piaristáké legyen a fölös összeg. Ezt Tomejának egy későbbi feljegyzéséből tudjuk. Tomeján ugyanis felpanaszolja, hogy a Studium Cameraticum fennállásának utolsó esztendejében csak 840 forintot kapott a ház 8 alumnus után, holott az előző években mindig megkapta a 2100 forintot.¹⁹³ Ebből az is kiolvasható, hogy a 20-as létszám egyik évben sem volt teljes Tatán. Ugyanakkor Vörös kéri a Helytartótanácsot, hogy a tatai piaristáknak ne Pozsonyban kelljen felvenniük a járadékot, nehéz és körülményes az utazás; fizessék ki nekik a komáromi sóhivatalban, miként ez szokás volt az azóta már eltörölt jezsuiták esetében.¹⁹⁴

3. A tantárgyak helyzete induláskor

Bár hiányos volt a felszerelés, a tanítás megindítása nem ütközött elháríthatatlan akadályokba. Volt elegendő tankönyv, s ha beszereztek elegendő mennyiségű rajz- és rovatolt papírt, ha nem is minden tárgyban egyforma lendülettel, de mégis eredményesen lehetett dolgozni. Vörös Antal királyi főigazgató 1777. február 21-én kelt jelentésében már arról számol be, hogy a tatai Studium Cameraticumban az összes tárgyakat tanítják, „már amennyire az eszközök hiánya megengedi”. Csak a *politica cameralis* kivétel, mert ennek tanárát, Risinger Özsébet Kassára, az akadémiára helyezték. Keglevich János már az meginduláskor rögtön nekilátott ugyan ennek a tárgynak is,¹⁹⁵ attól tartott azonban, hogy képesítő vizsgát kell tennie, mivel a politika nem szaktárgya. A következő tanévben azonban, mint már mondtuk, órarend szerint tanítja ezt a tárgyat is a rendkívül művelt és lelkes Keglevich.

Két hónap múlva Vörös ismét meglátogatja a tatai Studium Cameraticumot. Jelenti: észrevette, hogy a mechanikában nem nagy a diákok haladása. Ennek pedig semmi más oka nincs, mint a mechanikai eszközök hiánya. Annyira kellemetlen ez a hiány, hogy Mak professzor a tatai malmokba kénytelen elvinni a diákokat („*ad molas educere coactus*”), ha valamit meg akar magyarázni. Bosszankodva jegyzi meg, már két hónapja megkérdezte, hogy „*ad subitos necessitates*” szánt 300 forintból megjavíthatják-e a Szencről hozott rongált eszközöket, és a Helytartótanács március 31-i intimátumában mégis úgy érdeklődik ebben az ügyben, mintha eddig semmit sem tett volna.¹⁹⁶

¹⁹² Vörös Antal főigazgató jelentése a Helytartótanácsnak, 1777. febr. 21.: MNL OL COe.

¹⁹³ HDTata, p. 59.

¹⁹⁴ Vörös Antal főigazgató jelentése, 1777. ápr. 20.: MNL OL COe.

¹⁹⁵ „P. Keglevich quidem singulis diebus mediam horam impendit, sed id quoque timide quod necessarium sit ad hoc studium profitendum ut examen subeat, et Ex Consilii Auctoritate confirmetur”: Vörös Antal főigazgató jelentése a Helytartótanácsnak, 1777. febr. 21.: MNL OL, COe.

¹⁹⁶ Vörös Antal főigazgató jelentése a Helytartótanácsnak, 1777. ápr. 20.: MNL OL Coe.

A főfelügyeletet gyakorló Helytartótanács lassú ugyan az ügyek intézésében, de még inkább meglassítja a dolgok folyását az, hogy minden javaslatra meg kell várni a királynő jóváhagyását. A szenci tapasztalat azt mutatja, hogy lelkiismeretesen, sőt kicsinyes körültekintéssel szokott eljárni az ügyekben. Nyilván idejében megtörtént a tatai matematikai múzeum felszerelése is. Legalább is nincs nyoma a további panaszoknak. Az 1778. évi tatai *status domus*ban pedig már egy jelentős pozitív adatot is találunk. Az akkor már 1100 kötetes tatai házi könyvtárról szóló beszámoló után ezt olvassuk: „Van egy másik kis könyvtár is, a Studium Cameraticum könyvtára, amelyben a modelleket és a különféle matematikai instrumentumokat is őrizzük. Ebben az évben polcokkal és asztalokkal gyarapodott”.¹⁹⁷

4. Az új iskola a tatai *status domus*ban (1778)

Az 1778 tavaszán készült tatai *status domus* azért is jelentős számunkra, mert a Studium Cameraticum adatszegény világába éppen a legfontosabb közlésekkel világít bele, és így hitelesíti az elszórt adatokból összeállított képünket:

a) A Studium Cameraticumnak 1776-ban Szencről Tatába történt áthelyezésével, a királyi alapítványnak megfelelően, 20 nemes ifjú eltartásáért és ruházásáért 2100 forinttal gyarapodott a ház bevétele. Ezt az összeget négyszer 525 forintos részletben veszi fel a tatai ház.

b) Ebből a 2100 forintból az alumnusok mindennapi szükségleteinek, kiadásainak fedezésére, matematikai és építészeti rajzkészletük, könyvek, táblák, rajzlapok, tus és festékek beszerzésére le kell számítani 300 forintot. Erről a 300 forintról, miként Szencen is, évente pontos elszámolást kellett a rektornak benyújtania. A 1768-ban között szenci szerződés¹⁹⁸ értelmében még az egyenruhára fordított 400 forintról is. Tatán azonban – úgy látszik – már nem viseltek egyenruhát. A többi 1400 forintért minden külön elszámolás nélkül élelmezni kellett a 20 alumnust, úgy azonban, hogy minden vakancia (be nem töltött hely) után személyenként és havonként 7 forinttal megrövidült az 1400 forintnyi táppénz. Tatán, Tomeján szerint, tekintet nélkül a be nem töltött helyekre, a rendház hiánytalanul megkapta a teljes 2100 forintnyi alapítványi összeget. Az alapítványi járulékot most már a komáromi sóhivatalban veszik fel, nem Pozsonyban.

c) Ezenfelül a kamarai tudományok tanulására „már kezdettől” (helyesen 1772-től)¹⁹⁹ két alapítványi hely létesült horvát illetve szlavón ifjak számára. Ezeket ingyen kell eltartani és ruházni, mivel az értük kapott alapítványi

¹⁹⁷ „Extat praeterea alia bibliotheca pro studiis cameraticis, in qua machinae, et diversa instrumenta mathematica conservantur. Accesserunt hoc anno tholi, mensae”: SDTata, 1778.

¹⁹⁸ Ld. HEGYI Ferenc, *A szenci piarista Collegium Oeconomicum (1763–1776)*, kötetünkben 17-47: 29.

¹⁹⁹ Vö. SDSzenc, 1775.

összeg a szenci építkezésbe folyt.²⁰⁰

Tatán ugyanazokat a tárgyakat kellett tanítani, amelyeket Szencen: 1. aritmetikát és kettős könyvvitelt; 2. *oeconomiának* nevezett kamerális könyvelést; 3. politikát; 4. német nyelvű ügyiratfogalmazást, kamerális stilisztikát; 5. gyakorlati matematikát. Ez az utóbbi tantárgy két tanár kezében volt. Az egyik tanította a földmérést és vele kapcsolatosan a helyszínrajzot, illetve a térképek készítésének módját, a másik a polgári építészetet.²⁰¹

5. A földmérés és Mak vízmérnöki törekvései

A földmérés tanára adta elő a mechanikát, hidrosztatikát, aërometriát és hidraulikát is. Érdekes módon először (Szencen ez volt a gyakorlat) a mechanikával foglalkoztak csak, és amikor a mai mérték szerint kis anyaggal végeztek, ünnepélyes vizsgaszerű „*tentamen*”-nal zárták le a tárgyat, és áttértek a hidrosztatikára, majd az aerometriára és a hidrológiára. Körülbelül kéthavonta volt ilyen *tentamen* (politikából, valamint aritmetikából is).

Mak professzor kitűnő pedagógiai érzékére és gyakorlati beállítottságára vall e tárgyak tanítására tett megjegyzése: „Mivel ezek a tudományok olyan jellegűek, hogy senki sem gondolhatja, vagy mondhatja magát bennük tökéletesen jártasnak, csak akkor, ha a biztos elméleti tudást a gyakorlattal köti össze; ezért elsajátításukhoz instrumentumokra és modellekre van szükség, hogy be is lehessen mutatni a valóságban azt, amit az elmélet állít, tudniillik, hogy miért és milyen körülmények között kell eljárni.”²⁰²

Mak felismerte azokat az előnyöket is, amelyeket a tатаi vízi építészett kínált. És ha a kalló és egyéb malmokhoz vitte a növendékeit, ezt nemcsak kényszerűségből tette, hanem jó belátásból is. Beszédesen igazolja állításunkat az, hogy sürgősen beszerezendő matematikai könyvek közt a hidrotechnikai szakkönyveket emeli ki különösen. Mint jó pedagógus és szakját szerető tanár, gyorsan hasznosítani akarja tanítványai számára a tатаi vízi építészett gazdag és műszaki szempontból nevezetes alkotásait, olyan alkotásokat

²⁰⁰ „Translatis porro huc Tatam Szempczino Studiis Cameraticis anno 1776. in conformitate Foundationis Regiae pro 20 nobilium alumnorum intertentione, et vestitione, accessio facta est singulis angariis anticipato levandi fl. 525. per annum 2100. Ex his 2100 florenis pro alumnorum usibus, quotidianis necessitatibus, instrumentis tam mathematicis, quam architectonicis, libris etiam tabulis, charta, sepiá, coloribus etc. subducuntur floreni 300, super quibus Excelso Consilio singulis annis ratio reddenda est. Quae pecunia non jam Posonio, sed Comaromio ex officio solutionis salis accipi solet. Praeterea pro his Studiis Cameraticis condiscendis fundati sunt jam inde a temporibus primaevae foundationis duo juvenes pro parte Slavoniae, vel Croatiae, qui aequa interteneri, et vestiri debent, cum tamen pro his oblata fundationalis pecunia Szempczienzi aedificatio applicata esse dicatur, onere dictos juvenes Croatos hic Tatae intertendenendi, et vestiendi”: SDTata, 1778.

²⁰¹ HEGYI Ferenc, *A szenci Collegium Oeconomicum (1763–1776)*, kötetünkben 17–47: 17.

²⁰² „Libri, qui pro Studiis Cameralibus Tatae tradendis [...] necessarii sunt”, [1776/1777]: PMKL, APHV, For. 22, N°9/D. Ld. Források, II, n° 8.

és létesítményeket, amelyek Szencen és környékén csak szerényebb kivitelben álltak rendelkezésükre. A tatai Öreg-tó gigászi méretű gátja, szabályozott partjai, hatalmas zsilipjei a várakozó zsiliprendszerével, alatta a Fellner Jakab építette híddal, a tóvárosi malmok víziépítményei, a mérnöki művészettel és festői bájjal vezetett bővizű patakokkal, a Mikovinyi-féle csatorna-rendszerrel, vagy akár a piarista rendház műszaki szempontból is nagyszerű kútjával, de tovább is, a környei tó mérnöki példás építményeivel csalogatták a nagyszerű tanárt és kiváló geometrát a vízimérnöki gyakorlatok felé.

Mak Sebestyén néhány év múlva valószínűleg is geometra lett. Bazinban működött, mint a Pálffy grófok geometrája; ő mérte fel a Pálffy-uradalom földjeit, erdeit, rendezte malmait, és szerezte vizeit.²⁰³

Erre mutat az is, hogy az elkerülhetetlenül szükséges eszközök közt felsorolja a víz színtezéséhez alkalmas libellát is. A javasolt könyvek jegyzékében azzal a megindokolással sürgeti a hidraulikai szakkönyvek beszerzését, „hogy az ifjak szilárd ismeretekkel gyarapodhassanak a haza javára, mert az ország nem igen bővelkedik vízi építésekben.”²⁰⁴

A felsorolt tatai létesítmények jórészt már készen voltak, vagy akkor épültek Böhm Ferenc tatai uradalmi geometra irányításával. Akkor tervezte Böhm a kastély és a Cseke-tó körül elterülő angolkert is. Tudjuk a tatai *historia domus*ból, hogy Böhm meleg baráti kapcsolatban állt a piarista házzal. Adatokban szűkölködő korszakunkban sokat jelent ez a szükségű feljegyzés: „1795. február 5-én elhunyt Böhm Ferenc úr, már több, mint 36 éve az uradalom geometrája, kedves és minket szerető férfi”.²⁰⁵

Más konkrét adat nem áll rendelkezésünkre arra vonatkozóan, hogy milyen mérési munkákat végeztek Tatán a Studium Cameraticum diákjai. Nem maradt fenn egyetlen térkép, vagy helyszínrajz sem az iskolából, pedig a szenci időszakból éppen a geodéziai vizsgalapok, eredeti felvételű térképek és helyszínrajzok, nagyítások és másolások szép számmal maradtak fenn.²⁰⁶ Amíg ugyanis a szóbeli tantárgyakból havonként-kéthavonként *tentamenen* számoltak be az alumnusok elsajátított ismereteikről, az írásbeli tárgyakból, könyvvitelből, kamarai számvitelből, földmérésből és építészetből, valamint ügyiratfogalmazásból írásbeli dolgozatot, illetve rajzot kellett készíteniük. Ezeket a dolgozatokat a tanári bírálattal, sőt az alumnusok egyéni minősítésével a rektor köteles volt harmadévenként, *trimesterenként* személyesen a

²⁰³ Vö. Mak Sebestyén levele Königsacker József tartományfőnökönek, Pozsony, 1789. márc. 31.: PMKL, APHV, For 60: Causae nostrorum, Fasc. 6.

²⁰⁴ „Tres aut quatuor boni Auctores Hydrotechniam tractantes summe necessari forent, si Juvenes solidis principiis in Commodum Patriae nostrae, quae non abundant Magistris scientiae hujus, imbui debent...” Libri, qui pro Studiis Cameralibus Tatae tradendis inevitabiliter necessari sunt... című könyvjegyzékben írja Mak Sebestyén.

²⁰⁵ „5. febr. 1795 obiit D. Franciscus Böhm geometra dominii a 36 et amplius annis, vir suavissimus, et nostri amantissimus”: HDTata, p. 96.

²⁰⁶ Ld. Adattár, V.

Helytartótanácsához Pozsonyba szállítani.

6. Az építészet (*architectura civilis*) tanítása

A gyakorlati matematika kiemelt tantárgya volt az *architectura civilis* (polgári építészet), amely a másik matematika tanár, Laczkó Ambrus kezében volt. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Studium Cameraticum rajziskolájából három kiváló rajz maradt fenn a piarista tartományfőnökség levéltárában.

Moritz József kupolás templomrajza, illetve templom keresztmetszet, nyilvánvalóan másolat valamilyen mintakönyvből. A metszet feltárja a belső terek magasságát, a falak vastagságát, az ajtó- és ablaknyílások nagyságát, az építészeti elemek (fal, padló, födém, boltozat, kupola) összekötését, a belső elrendezést és a díszítő elemeket. A metszet alján megkapjuk az ábrázolt templomrész alaprajzát. Színezése eléggé gyakorlottan egyenletes. A fény és árnyék érzékeltetésére a világosszürkétől a feketéig gazdag árnyalást használ.²⁰⁷

Sokkal jelentősebbek Nedeczky Pál és Magyar László művészettörténeti értékű rajzai (1779), mert Mária Terézia budavári palotáját (királyi palota) ábrázolják olyan építéstörténeti szakaszban, amely ezek nélkül ismeretlen volt.²⁰⁸ Magyar rajza a várpalota nyugati homlokzatának déli felét ábrázolja (77×43 cm), árnyalt tusrajz, csak a tetőzet téglaszínű. Mivel az ábrázolás részletességén és a kidolgozás pontosságán van a feladat hangsúlya, a tökéletesen szimmetrikus épületnek csak a felét adja, éspedig a főrizalitnak meg az udvari kápolnának a felét, a nyolc tengelyes udvari homlokzatot és a déli négyszögű szárnyépületnek pedig 11 tengelyes, sarokrizalitokkal élénkített homlokát. Egy olyan korai tervrajznak a másolata, amely a nevezetes Zellerképeken látható művészi elképzelésnél újabbat mutat, de még nem láthatók rajta az egyetemi átépítésekkel kapcsolatos változtatások.

Nedeczky Pál szép architektonikai feladatot oldott meg. Igen fejlett eürüthmiai érzékkel lerajzolja a várpalota déli szárnyépületének a *cour d'honneur* néző, díszkapus homlokzatát; észrevéven és kihasználva azt a lehetőséget, hogy a főépület törzsét átmetszve, egyfolytában és ugyanabban az *orthographica projectioban* szemlélteti a palotát nyugati irányban. A valóságban a díszkapus homlokzatrajz és a metszet síkja közt több ablaktengelyes mélységkülönbség van. A végtelenből néző szem ezt nem érzékeli, és egy folytatólagos síkban látja a kettőt. Maga a metszet is furfangos, mert egy metszési síkban tünteti fel mindazt, ami valójában két fiktív metszetnek sok adata, metszetlenül hagyva mégis azt, aminek külsejét akarja bemutatni (például az épület tengelyében álló két kupolát). Szellemes megoldás, mert

²⁰⁷ PMKL, Tervrajzok (VI.3), V 40. A rajz jelzése: „Gezeichnet durch Joseph Moritz in Kö. Stifte zu Tottis 779.”

²⁰⁸ HEGYI Ferenc, *A tatai Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról*, kötetünkben 124-135.

ezzel a rajz a maga adatgazdagságával nemcsak igen tartalmassá válik, hanem egyúttal érdekessé is, tudniillik szemünk egy rátekintéssel átfoghatja a palotát a Krisztinavárostól a Dunáig, és könnyebben szemlélhetjük ritmikai szépségét is. A rajz figyelmes szemlélésekor rájövünk, hogy szerzőjének különleges feledatot kellett megoldania: mondjuk így: eürüthmiai jellegű architektonikai dolgozatot kellett rajzolni a királyi palotáról rendelkezésre álló rajzok alapján és valószínűleg személyes megtekintéskor is szerzett benyomásai után. Feladata tehát összetett: bár mondtuk, hogy egy homlokzatot és egy metszetet hasít össze a rajzlapon; a legfeltűnőbb azonban a szép ritmikának gazdag feltárása az ábrázolt épületrészeken; az erre való törekvés igen sok adatot szolgáltat az épület külsejéről és belsejéről.

Magyary László és Nedeczky Pál rajzai egymást kiegészítő rajzok, ugyanazt az épületszárnyat ábrázolják más nézetből és más feladattal. Mindkét rajz finomvonalú, apró részleteket is kidolgozó tusrajz. A tankönyveket²⁰⁹ és a szenci rajzokat is figyelembe véve, jól feltáráható a műhelytechnika, amelynek néhány jegyét ezúttal is érdemes megemlítenünk. A főfelügyeletet gyakorló Helytartótanács utasításainak megfelelően kevés színnel dolgoztak. A mértani munka pontossága, a mérő- és rajzeszközök gyakorlott használata, a tiszta és világos rajzolás készsége az, amit ismételten sürgetnek vagy dicsérnek a vizitációk vagy *trimesterenként* felterjesztett *delineatiók* (építészeti és földmérési rajzok) megbírálása alkalmával. A felügyeleti hatóság azt figyelte, hogy a kamarai szolgálatba kerülő alumnusok milyen fokon tudják elsajátítani azokat az alapkészségeket, amelyek a mérnöki gyakorlatot is megkívánó munkakörükben nélkülözhetetlenek lesznek.

Ez a praktikizmus azonban nem veszélyezteti az architektúrában nélkülözhetetlen esztétikai nevelést. Nevel a szaktanár, Laczkó Ambrus ízlése és szeme is, amely befolyásolta a dolgozatok témaválasztását és kivitelezését. A 18. századi szakkönyvek és tankönyvek pedig tündöklenek a szép és pontos rajzoktól, rézmetszetektől.

A rajzok értéke a toll és tusmunka. A díszítőelemek aprólékos rajza például a rézmetszeteken nevelkedett szem igényességét árulja el. Ilyen részleteben is aprólékos kidolgozású rajz Magyaryé és Nedeczkyé, és ezért válnak becses adattá a várpalota régi képeinek rekonstrukciójában. E rajzok nemcsak diákviszonylatban jó rajztollra, jó mértani gyakorlatra, hanem nagy szorgalomra, a tanár szívósságára, ízlésére és igényességére is vallanak. Mellékesen megjegyezve, sem Magyary, sem Nedeczky rajzán nem lehet felfedezni, hogy akár pontszűrő eljárással, akár a korukban annyira elterjedt másolókészülékek segítségével készültek volna. A két rajzon főképpen a sok díszítőelemen átfutó, ezek alkatrészét is képező frontális vonalak, rendszerint haj-

²⁰⁹ D'AVILER, Augustin Charles, *Ausführliche Anleitung zu der gantzen Civil-Bau-Kunst*, Augspurg, 1747. WOLFF, Christian, *Die Anfangsgründe aller Matemathischen Wissenschaften*, I-VI, Wien, 1763. WOLFF, Christian, *Vollständiges Mathematisches Lexicon*, Leipzig, 1734; 1742. LE CLERC, Sebastien, *Abhandlung der Bau-Kunst*, Nürnberg, 1759.

számvonalak töretlensége és kiigazíthatatlansága, nem gépies, hanem mértánian szerkesztő másolást mutatnak Magyarynál, illetve tiszta szerkesztést Nedeczky kombinált képén.

7. Egyéb tárgyak (aritmetika, számvitel, politika, stilisztika)

Az *aritmetikával* elsősorban a kettős könyvvitelnek és a kamarai számvitelnek kellett alapot adni. A szenci alapítólevélben tankönyvül előírt Clausberg-féle *Rechnungskunst* az egész számokkal való alapműveletek után az arányt, aránypárt, a hármasszabályt (*Regel Detri, regula de tribus numeris*), a törtekkel való műveleteket, a közös osztót, a közös többszöröst, valamint a különböző pénzeket és különféle mértékrendszereket tárgyalja, először hozva a szabályt és a számítások magyarázatát, majd ezután kidolgozott példákat is bőségesen. Ezután rátér a kereskedelembe, a gazdasági életbe és a könyvelés közben használatos különleges számolási módokra és praktikus számolási rövidítésekre. Foglalkozik váltóügyletekkel, árfolyamok és árak jegyzésének ismertetésével, a váltói pénznem átírásával, költségkiszámítással, arbitrázzsal, kamat- és kamatos kamat számítással, árlejtéssel, csere-számlával, az arany és ezüst finomságának kiszámításával, kötvényekkel, fajsúllyal kapcsolatos számításokkal, négyzet- és köbreemeléssel és gyökvonással, számítani és mértani haladvánnyal és logaritmussal.

A kettős könyvvitelt (*doppia, scriptura duplex*) ugyanaz a tanár tanítja, aki az aritmetikát is (Klotz Bálint). Így volt ez Szencen is, ahol az intézet 13 éves fennállása alatt Königsacker kezében volt a két tantárgy. A tankönyvül előírt Matthieu de La Porte *Einleitung zur Doppelten Buchhaltung* című művét már Szencen is erős kritikával kísérte Königsacker, és saját rendszere szerint tanította hallgatóit – mint ahogy a később megjelent *Scriptura duplex*-ében utal is erre.²¹⁰ Klotz, mint Königsacker tanítványa, bizonyára mestere nyomán tanította e tárgyat Tatán.

A *Scriptura duplex*et forgatva, képet alkothatunk magunknak e tárgy tanításának kereteiről és módjáról. Königsacker matematikus lévén, hangoztatja a kettős könyvvitelnek matematikában gyökerező logikáját, és a könyvvitelnek merőben „mesterség” jellegét túllépve, megállapítja a könyvvitel főbb törvényeit. Ezeket a fontosabb szabályokat tárgyalja a könyv első részében, és pedig először az általános szabályokat, azután pedig ezek alkalmazását egy piarista rendi birtokkezelésből vett ügylet alapján. A második rész első felében az egyszerű könyvvitel szerint dolgozza fel az ügyletet: leltárt vesz fel, pénztárkönyvet, folyószámlát és *scontrót* vezet. Egy-két tankönyvi praktikus eltérést leszámítva, ez a rész egészen életszerű, sőt mai szemmel nézve is tökéletes. A második rész második felében ugyanezt az

²¹⁰ KÖNIGSACKER, Joseph Calas Sanctius, *Scriptura duplex (Doppia) sive scientia rationes ita ducendi, ut emolumenti aut detrimenti ex quocunque negotio cum ex toto, tum ex qualibet ejus parte provenientis quantitas distincte et accurate determinetur*, Pestini, 1789, Praefatio.

esetet a kettős könyvvitel szabályai szerint dolgozza fel. Kettős könyvvitele nem más, mint egy nagy főkönyv, amelynek számláin az ellenszámla megnevezésén és az értéken kívül az esemény magyarázata is megvan, s az illető számlákon a mennyiségbeli elszámolás is. E részről is azt lehet mondani, hogy a maga viszonyaihoz mérten kiváló rendszer: a korabeli differenciálatlanabb és kisebb forgalmú gazdasági életnek kiválóan megfelelt.

„Az ökonómia tanárának az a feladata, hogy az ifjúságot megtanítsa a gazdasági számvitel módjára”.²¹¹ Az ökonómia tehát az úgynevezett *kamarai számvitelt* jelenti, azaz a könyvviteli elszámolásnak azt a módját, amelyben az előirányzatból kiindulva folyik az elszámolás. Tehát nemcsak a vagyonszámlákat tartja nyilván, hanem azt is, hogy a gazdálkodás megfelelő-e annak az előírásnak, amely szerint az illető közháztartás gazdálkodni köteles.

A tankönyvül használt, röviden csak *Cameralfuss*nak nevezett mű²¹² egy osztrák nagybirtok 1761. évi részletes gazdálkodási képét adja a naplótól (*Journal*) kezdve az évvégi leltárig, illetve mérlegig. Mivel a Studium Cameraticum hallgatóit kamarai és más vagyongazdálkodással foglalkozó hivatalok betöltésére nevelik, már az alapítólevél elrendeli, hogy a szaktanár példa és minta gyanánt magyar kamarai elszámolásokból merített adatokat alkalmazzon a fenti tankönyv rendszere szerint.²¹³ Királyi rendeletre küldött is a Kamara eredeti, természetesen jórészt tíz évnél korábbi keletű elszámolási könyveket. Egy ilyen küldeménynek a listája és kísérő levele fennmaradt. Még Senczre küldte a Kamara; érdemes beletekintennünk, hogy lássuk, milyen anyaggal foglalkoztak a hallgatók az ökonómia tantárgyának keretében.²¹⁴

A jegyzék szerint a következő számadási könyveket kapta a kollégium tanulmányozásra: pénztár- és jóságkormányzói és intézői könyveket az óvári királynői, a komáromi kamarai és hradeki uradalomból, illetve a hradeki várnagyi hivataltól; a róznaszéki és sóvári sóbányák főhivatalainak elszámolásait, valamint a bustyaházi és szigetesi filiális sóhivatalok számvitelét; a bocskói filiális sószállító hivatal elszámolásait, anyagraktári könyveit; a bocskói tutajozási hivatal és bustyaházi hajóviasszármányító állomás könyveit; elszámolásokat munkaeszközökről és anyagszámlálásokat, mű-

²¹¹ „Professoris Oeconomiae partium erit, juventuti modum inscribendi rationes administrationis bonorum ostendere”: Mária Terézia alapítólevele a szenci Collegium Oeconomicum számára, Bécs, 1763. szeptember 14.: PMKL, APHV, DF, N° 27. Ld. Források, I, n°1.

²¹² *Einleitung zu einem verbesserten Cameral-Rechnung-Fusse*, Wien, 1762; 1764.

²¹³ „Studebit autem [...] producta patriae ex rationibus cameralibus desumta ad systema modo allati authoris adcommodare: Mária Terézia alapítólevele a szenci Collegium Oeconomicum számára, Bécs, 1763. szeptember 14.: PMKL, APHV, DF, N° 27. Ld. Források, I, n°1.

²¹⁴ „Specificatio rationum, in sequelam Benignae Resolutionis Regiae dato 4-ta octobris anni 1765, et respective gratiosi dato 20-a antefati mensis et anni emanati Cameralis decreti Reverendo Patri Rectori Collegii Regii Oeconomico-Publici Szempcziansis, ex omnibus infranominatis officinae rationariae divisionibus seu departamentis extradata-rum”: MNL OL, COe.

szak- illetve bérkönyveket; harmincados és vámhivatalok elszámolásait (Pozsony, Győr, Sopron, Szentmárton); szabad királyi városok számadásait, városi háztartási és vámkönyveit, serfőzők elszámolásait (Győr, Pozsony, Körmöc).

A *politika* a Studium Cameraticum legsajátosabb jellegű tantárgya. Kettős célúnak látszik az intézet tantervében: 1. egységbe foglalja az ilyen széteső tantárgyakat, mint a könyvvitel, földmérés, építészet, mechanika, és így a „mi a szükséglet?” merkantilista nevelési célnak ad közgazdaságtani, sőt részben filozófiai indokolást; 2. áttekintő közgazdaságtani tudást akar adni, és pedig Magyarországon elsőként, a nagyszombati egyetemmel és a kassai akadémiával szinte egy időben kezdve a tanítását.

Szencen 1771-ben vezetik be a politikát. Nagyszombatban 1769-től van katedrája a *politica cameralis*nak. Kiss Adorján szenci rector *Diariuma* szerint a nagyszombati politika-tanár Ehrenfels (Pál) Gáspár volt (Sonnenfels-tanítvány), aki ismételtlen megfordult a Collegium Oeconomiumban Risinger Özséb politika-tanárnál (1771).

A politika mint tantárgy is szembeszökő magyar határkövet jelent. A monarchia tudatos, szervesen kidolgozott merkantil gazdaságpolitikáját és gépezetét ismerteti ez a tudomány a Werbőczy *Tripartitum*ának gondolatvilágából jövő ifjakkal. A régi hűbéri eredetű, differenciált gazdasági élet és ország, Mária Terézia összmonarchikus törekvéseiben egységes állammá áll össze, amelynek igazgatását és biztonságát a régi nemesség ingyenes szolgálata helyett most már fizetett tisztviselő kar végzi. Sok pénz kell a hirtelen megnövekedett államapparátus fenntartására. Kell tehát jövedelmezőbb termelés, ipar, kereskedelem, piac, korszerűsített utak, bányák, közlekedés; kell értőn dolgozó szapora nép, iparos, kerskedő, mérnök, számtiszt, kell jómódú adófizető, hogy bőven follyék be a pénz.

Nagyszombatban és Szencen, tehát Tatán is Joseph von Sonnenfels *Grundsätze der Polizey, Handlungs- und Finanz-Wissenschaft* című háromkötetes művét tanították, mint kötelező könyvet.²¹⁵ Ez a szabadkőműves-filantrop eszmékkel átítatott mű bűvészügyességgel adja a természetjoggal párosított új, merkantilista rendszernek tudományos igazolását.

A bécsi egyetemen 1763-ban létesítik a *politico-cameralis* tanszéket, ennek maga Sonnenfels az első tanára. Sonnenfels tanítványa Risinger Özséb, akit Szencről rendelt fel a királynő, és aki a kancellária kebeléből kirendelt bizottság előtt *summa cum laude* vizsgázott, elnyerve ezzel a szenci politika-tanszékre az approbációt 1770-ben, mint Mária Terézia ösztöndíjasa.²¹⁶

A nép jólétének emelése a filantrop cél, de közvetve ettől várható az állam jövedelmének emelkedése. Sonnenfels *Grundsätze* és a szenci piarista

²¹⁵ SONNENFELS, Joseph von, *Grundsätze der Polizey, Handlungs- und Finanz-Wissenschaft*, I: *Polizey*, Wien 1765; 2: *Die Handlung*, Wien, 1770; 3: *Finanzwissenschaft*, Wien 1776.

²¹⁶ „1770 Viennae in addiscendo studio politici camerali ex praelectionibus Sonnenfelsianis jussu Augustae, quo eodem anno publicum tentamen Viennae coram deputatis ex Exselsae Cancellariae gremio, cum summa laude et approbatione sustinuit”: PMKL, APHV, Lib. 17, B, p. 46.

Risinger kéziratos politika-tankönyvében (*Politica, commercia, et res aeraria*)²¹⁷ figyelemmel kísérhetjük, hogy az állam atyai gondviselése alá tartozik mindenekelőtt a közigazgatás, az egyéni és a közbiztonság.

Politica: Az egészséges népszaporodás, az erkölcs, a vallás, a nevelés, a tudomány, a színház, az irodalom (cenzura), a pihenés, a javító nevelés, az egyesületek és céhek, a közérdek és az egyéni érdek összhangja, a közegészség, a vagyon- és becsületvédelem, még az ételek és italok higiénája, sőt a börtönök levegőjének tisztasága is.

Commercium: a népszaporodással és központosítással vele jár a szükségletek növekedése, de mennél több a dolgozó kéz, annál nagyobb a mezőgazdasági és ipari termelés is: a kereskedelem feladata most már, hogy a jelentkező keresletet és kínálatot a maga szolgáltatásával kielégítse. A központilag ellenőrzött, jól működő bel- és külkereskedelem figyeli az egyes tájak, városok, országok mezőgazdaságát, kéziiparát, gyárait céheit; ismeri a gépeket, a szárazföldi és vízi szállítás módját, ért az áruk minőségéhez; ismeri a biztosítás, a hitel, a pénzforgalom, pénzváltás, kereskedelmi szerződések, gyarmatok, kereskedő társulatok szokásait, törvényeit, illetve törvényes kellékeit; szorgosan figyeli a kivitel és behozatal mérlegét, törekedve a kivitel emelésére.

Res aeraria, pénzügytan: előnyös a nagy népesség, mert így többfelé oszlanak a közterhek, és az adózó egyed megterhelése ezzel kisebbé válik. A pénzügytan kiinduló principiuma tehát megint csak a colbert-i merkantil tétel. Maga ez a rész az állam rendes és rendkívüli jövedelmeiről, az állami bevételek legelőnyösebb kezelési módjáról szól.

Szencen elsősorban a *politicát* (közigazgatástan) és *commerciát* (kereskedelem) adta elő Risinger Özséb.²¹⁸ A szenci piarista elmélyedő tudósa lett a politikának, amint ezt háromkötetes, nagy műve, valamint a szenci kollégium felszámolása után a kassai akadémián kifejtett kétévtizedes *politico-cameralis* tanári működése és több kitüntetése is beszédesen igazolja. Tatán kényszerhelyzetben a Szencen kiváló ökonómia-tanárnak minősített Keglevich Jánosnak kellett átvennie a politikát is rendes tárgya mellé. Mivel nem volt benne szakember, nagyon is érthető, hogy félénken („*timide*”) látott neki a politikai előadásoknak, és aligha adhatott mást, mint a Sonnenfelssel egy malomban őrlő Risinger.

Írás és hivatalos stilisztika tanítás is folyt az intézetben. A szép és célnak megfelelő, cifrázatlan, olvasható, gyakorlott kézírást kellett elsősorban elsajátítaniuk. Szakkönyveikből és a Collegium Oeconomiumból származó dolgozatokból kivehetően a kurzív írás mellett a térképíráshoz és a helyszínrajzhoz szükséges különféle betűtípusokat is gyakorolták. Stilisztikai gyakorlatok a hivatalos iratok és levelek szabatos és szabályos elkészítését célozták; gyakorolták a szerződések, nyugták, kérvények és hasonló hivatalos írárok készítését, mert mindezekben való gyakorlottság bármely kamarai hivatali állásban, kereskedelemben, vagy birtokigazgatásban nélkülözhetet-

²¹⁷ PMKL, Manuscripta vetera (I.2.a), For. 0-5/29.

²¹⁸ Sonnenfels tankönyvül elrendelt művének 2. kötete, a *Handlung*, csak 1770-ben jelent meg. A szenci *Diariumból* arról is értesülünk, hogy már 1771. jan. 22-én meg is szerezték 40 példányban: „22 Jan. Posonio redivit P. Eusebius et attulit parties 2-dae exemplaria Politica 40.” (DiSz, 1771. jan. 22.)

len. A stilisztikai gyakorlatok német nyelven folytak, és a hallgatóknak a felvételtkor is ellenőrzött német nyelvtudását Gottsched nyelvtana alapján tökéletesítették.²¹⁹

VIII.

A STUDIUM CAMERATICUM SORSA

Az intézmény megszüntetésének nincs semmi közvetlen levéltári nyoma. Az 1779/1780. évi tatai *familia* még kellő részletességgel szól a kamarai tárgyak felosztásáról, az 1780/1781. évi pedig már említést sem tesz róluk, és csak a humanista osztályok vezetőit és tantárgyaikat sorolja fel.²²⁰ A piaristák levéltárában nem található más olyan okmány sem, amely a Studium Cameraticum és a királyi alumnátus megszüntetésére vonatkozó rendeletre utalna.

Bizonyos azonban, hogy ennek a kamerális tárgyakat tanító főiskolának a felszámolása összefügg a II. József-féle iskolarendeletekkel, elsősorban azzal a rendelettel, amely 1784-ben megszüntette a konviktusokat és az ahhoz kapcsolódó oktatási intézményeket.²²¹ A Studium Cameraticum jogi helyzete világos volt, mert részben a tatai alapítólevélben előírt filozófiai osztályokat váltotta fel vele Eszterházy Ferenc kancellár, részben pedig szabályos konviktus is volt, a királyi alapítású szenci alumnátus folytatója. Mária Terézia betegeskedésével, majd halálával előtérbe kerülő II. Józsefnek nem volt szívügye a Studium Cameraticum, hiszen már az Institutum Geometricum nevű, új mérnökképző intézet létrehozásán fáradozott. A pártfogó kancellár is belefáradt a II. Józseffel való viaskodásba: politikailag háttérbe szorult, és visszavonult. Így tehát a konviktusokra vonatkozó rendeletet a Studium Cameraticumra is érvényesítették.²²²

²¹⁹ „Professor calligraphiae et stili cujus munus est nitidum, atque usui accomdatum scripturae genus docere, praeterea in stilo epistolari in conficiendis contractibus quietantiis, libellisque suplicibus, et quae hujus generi sunt, discipulos exercebit, sine his nemque auxiliis, neque official cameratica neque mercaturae, sed neque Bonorum administratio ea qua opus est, geri possunt.”: A szenci Collegium Oeconomium tanrendje, 1763. október 10.: PMKL, APHV, For. 34, Fasc. 1, N° 3.: Ld. Források, I, n° 2.

²²⁰ Familia domus, 1779/1780: PMKL, APHV, Lib. 24, p. 343. Familia domus, 1780/1781: PMKL, Tatai rendház levéltára (II.23), Libri, Liber familiarum domus Eszterházianae Tatensis Scholarum Piarum, 1766-1853 (jelzet nélkül), pp. 25-26. – Utóbbi kötetet Hegyi Ferenc nem használta, mivel azt 2013-ig a Komárom-Esztergom Megyei Levéltár őrizte, a tatai piarista rendház fondjában (eredeti jelezete: XII.5.c, 10. kötet). K. A.

²²¹ KISPARTI János, *A váci Theresianum története*, Vác, 1922, 47-48.

²²² A szerző megállapításával szemben úgy vélem, hogy a Studium Cameraticum (és a tatai filozófiai stúdium) 1780. évi megszűnésének nincsen köze a konviktusok 1784. évi felszámolásához. Fontosabb szerepet játszhatott az 1777. évi *Ratio educationis*, amelynek egységes rendszeréhez a Studium Cameraticum nem igazodott. Újabbán előkerült adatok (ld. a 122. oldalt) arra utalnak, hogy Tomeján Sándor tatai rektor már 1779-ben bezárta volna az intézetet, amit 1780-ban, a kurzus befejeztével és az uralkodóváltás után könnyebben meg is tehetett. (K.A.)

Megszűnt, és valószínűleg senki sem siratta meg a lelkes szenci tanárokon kívül. A piarista rendnek elég gondja volt a felállítandó nemzeti iskolákkal; tantermeket és tanerőket kellett biztosítania számára, ami éppen Tatán csak nagy áldozatokkal sikerült. A rend részéről már ez is indokoltta tette a tények elfogadását.

Téves tehát az a felfogás, amely szerint a Studium Cameraticumot Tatából Győrbe telepítették át, és egy ideig még ott vegetált az intézet. A tévedés alapja valószínűleg az, hogy a tallósi-szenci piarista árvaház helyezték át Győrbe, miután a piaristák kiváltak az árvaház vezetéséből. Az is lehetséges, hogy a maga korában nevezetes szenci, majd tatai mérnök-tanár, Mak Sebestyén győri működésével hozzák összefüggésbe a Studium Cameraticumot. Makot ugyanis a királyi tanulmányi igazgatóság tüdőbaja miatt kivonta a tatai kollégiumból és a győri királyi akadémia gyakorlati matematikai tanszékére emelte. Kiváló képességeinek megfelelő új helyén azonban csak egy évig működött a jeles geometra, mert elhatalmasodó tüdőbaja miatt innen is távoznia kellett, s végül is a Pálffy grófok uradalmi geometrája lett Bazinban.²²³

(1963–1966)

²²³ „Anno 1778-o cognita debilitate pectoris sui, et vivente eo tum Provinciali Ordinis Sigismundo Orosz ferviter orante, ne fiat; gratiose tamen mandate Exc. Regia Studiorum Directione coactus est assumere cathedram professoris matheseos in Regia Jauriensi Academia, quam tamen, cum honore licet, et utilitate junctam, ob praeattactas rationes relinquere intra annum debuit, testimonium praebentibus honorificis dimissorialibus regiis sibi gratiose extradatis, et in Protocollo Exc. Regii Studiorum Consilii mense augusto eodem anno [1778] indubie existentibus. Inde [...] annuante et hortante eo tum Provinciali P. Sigismundo Orosz assumit officium geometrae in Bonis Excellentissimi D. Joannis Pálffy comitis, quod per annos 8 ita gessit, ut et visum et omnes nervos adeo sibi violentaverit, ut cum difficultate jam incedere, nec intendere diutius oculos et mentem in lectione amplius valeat”: Mak Sebestyén levele Königsacker József tartományfőnöknek, Pozsony, 1789. márc. 31.: PMKL, APHV, For 60: Causae nostrorum, Fasc. 6. – „D. Joannes Várady plenipotentiarius ultro desiderat praesentiam meam in bonis defuncti Comitis Joannis Pálffy, ut consiliis meis circa aedificia, circa sylvas a me quondam regulates, circa molas etc. uti possit”: Mak Sebestyén levele Königsacker József tartományfőnöknek, Szentgyörgy, 1792. szept. 19: PMKL, APHV, For 60: Causae nostrorum, Fasc. 6.

A TATAI STUDIUM CAMERATICUM DIÁKJAINAK KÉT JELES RAJZA MÁRIA TERÉZIA BUDAVÁRI PALOTÁJÁRÓL

A Mária Terézia idején épült budai királyi palotát a magyar nemesség mint az ősi dicsőség szimbólumát emelte, s az épület nemzeti büszkeségének tárgya volt. E kiemelt jelentőségű vállalkozásnak azonban ennek ellenére viszonylag sovány levéltári dokumentációs anyaga maradt fenn, s a palota építéstörténetének még mindig számos homályos lapja van. Az alábbiakban Mária Terézia budai várpalotájának építéstörténetéhez néhány új levéltári adattal, és a palotáról a magyar piarista rendtartomány levéltárában fennmaradt két 18. századi rajz közlésével szeretnénk hozzájárulni. Ennek során lehetőség nyílik arra is, hogy bepillantsunk a piarista iskolák építészeti rajztanításába, e helyt természetesen nem törekedve a teljességre.

A palota építéstörténetének legrégebbi szakaszához sok jó adatot szolgáltat Johann Ferdinand Miller, Buda város jegyzője, aki hivatásánál fogva a város egyik legtájékozottabb embere,¹ s élénk figyelemmel kísérte az építkezést. A Buda visszafoglalásakor rommá vált, és még három évtizedig pusztuló középkori várpalota törmelékein 1715-ben Regal báró budai várparancsnok építette Fortunato de Prati mérnök és Höbling János építőmester közreműködésével az úgynevezett III. Károly-féle igénytelen palotát.² Nem tudta befejezni a munkálatokat, mert a török ellen hadba szállván, Péterváradnál elesett. A már majdnem kész épülettel keveset törődtek, így a palota pusztulni kezdett. 1748-ban azonban Grassalkovich Antal szorgalmazására Mária Terézia hozzájárult az új palota felépítéséhez. Együttal felhatalmazza Grassalkovichot, hogy az építész (Jean Nicolas Jadot) terveit ellenőrizze és felülbírálja.³ Valóságos nemzeti felbuzdulást váltott ki Pálffy János királyi helytartó felhívása, amelyben a szükséges pénz és munka megajánlására szólította fel a vármegyéket és városokat. A gazdag megajánlások lehetővé tették, hogy a Regal-féle palota négyszögű részét meghagyva – ma is ez a palota délkeleti négyszöge – és ezt a négyszöget északon megismételve, továbbá ezt a két szárnyat rövid oldalakkal a *corps de logis*-val összekötve, kialakítsák a várpalota Mária Terézia-i alakját, amely lényegében meg-

¹ MILLER, *Epitome*.

² KAPOSSY, *Budavár*. KAPOSSY, *Jadot*, 129. VOIT Pál, *Barokk tervek és vázlatok 1650-1760* [kiállítási katalógus: Magyar Nemzeti Galéria], Budapest, 1980, n° 37. – A téma legújabb összefoglalása: KELÉNYI, *Budai királyi palota*.

³ „...reaedificatione itaque residentiae regiae erga ejus praeces clementer concessa magnifico ejusdem genio, atque subacto in deligendis architecto ideis judicio concredita.”: MILLER, *Epitome*, 124.

maradt a mai napig, és meghatározta a további hozzáépítéseket és bővítéseket is.

1749. május 13-án, a királynő születésnapján volt az ünnepélyes alapköletétel. A plébániatemplomban Bajtay Antal piarista mondta az alkalmi ünnepi beszédet, majd Althan Mihály Károly váci püspök vezetésével körmenet indult a kármelita kolostortól, hogy a Jadot alaprajza szerint Mikovinyi Sámuelről felmért területen a püspök letegye az alapkövet és megtegye az első kapavágást. A szertartást a nép leírhatatlan újjongása, trombitaszó és az üstdobok állandó puffogása kísérte.⁴ A számadásokból tudjuk, hogy ez alkalommal, érdemeiket elismerve Jadot architektusnak 210, Mikovinyi matematikusnak 100, illetve Bajtay Antal piaristának a beszéd kinyomtatására 226 forint 47 krajcárt adtak jutalmul Grassalkovich kamaraelnök rendeletére.⁵

Kevés kellett már a főszárny befejezéséhez, amikor 1756-ban kitört a hét-éves háború, és a hadviselésben kimerült a kincstár is, az ország is. Miller szerint 1756-tól teljesen szünetelt az építkezés. A számadások is ezt igazolják. A falak már álltak, a tetőzet a két kupolával készen volt, megvoltak a közfalak, a terem- és szobabeosztás, valamint a *hypocaustum*, azaz a légfolyosókon vezetett központi fűtés is. Büszkén mondja a krónikás, hogy az egész épület koncepciója és formája megragadóan szép, a haza ékessége, és majdan elkészülve, felülmúlja a régi palota fényét. A számadásokból levonható következtetések szerint a palota nyersen már sokkal előbb, 1752/53-ban készen volt. 1751-ben, tehát az építkezés második évében Lipót pesti ácsnak a tetőmunkára 5800 forintot adtak. Ez az óriási összeg azt jelzi, hogy a tetőzet legalábbis a következő évben elkészült. Valóban 1753-ban már csak 1000 forintot tesz ki az ácsmunka.⁶ Amikor tehát a következő évben lelassúdott, majd 1756-ban teljesen megállt a munka, akkor már a főszárnyon csak a dekorációs munka lehetett hátra.

A várpalota építésének hiteles dokumentumai és fontosabb adatai a következők:

- Jean Nicolas Jadot udvari főépítész vázlatkönyvében talált alaprajz.⁷
- Horányi Gábornak, az építkezés felügyelőjének 1758. február 8-án Bécsbe terjesztett számadásai az építkezés első hét esztendejéről Affolter Péter „*Bau-Inspektor*” ki-nevezése alkalmával.⁸
- Az okmány mellékletéül készült Sebastian Zeller-féle másolatok: az öt kisebb-nagyobb méretű, akvarell színezésű lap a palota a) három szintjének alaprajzát, b) keleti homlokzatát, c) nyugati homlokzatát, d) északi oldalnézetét – ezen látható, hogy a palotának két kupolája volt – és e) a két szárnyépületben elhelyezett fölépcsőházak egyikének keresztmetszetét ábrázolja. Zeller lapjai csak másolatok. „Imitatus est” – jelzi önmaga.⁹ A tervező személye ismeretlen. Zeller rajzain itt-ott elnagyolások, sőt

⁴ MILLER, *Epitome*, 131.

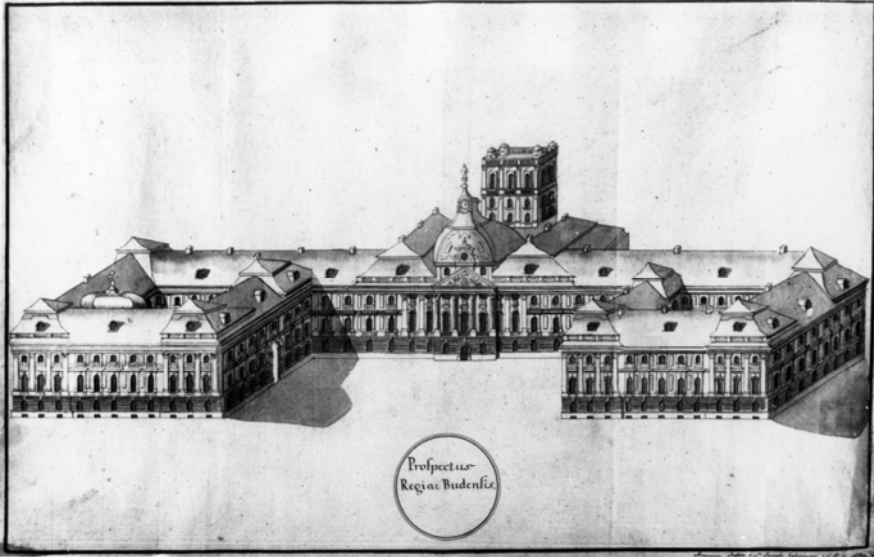
⁵ KAPOSSY, *Jadot*, 129.

⁶ „Fabro lignario Pestiensi Leopoldo pro tecto residentiae anticipati sunt per partes, uti quietantia ejus annuit fl. 5800”: KAPOSSY, *Jadot*, 129.

⁷ SCHMIDT, Justus, *Die alte Universität und ihr Erbauer Jean Nicolas Jadot*, Wien, 1929, 101. Vö. KELÉNYI, *Budai királyi palota*, 221.

⁸ KAPOSSY, *Jadot*, 128–130.

⁹ DOBROVITS, *Bauarbeiten*, 135. Vö. KELÉNYI, *Budai királyi palota*, 223.



23. A budavári királyi palota . Johann Ernst Mansfeld metszetét Stefka Antal (1777–1850) piarista 1800 körül másolta le (PMKL, Tervrajzok [VI.3], V 38).

tévedések is vannak, az alaprajzokat azonban a későbbi felvételek megbízhatóknak igazolják.

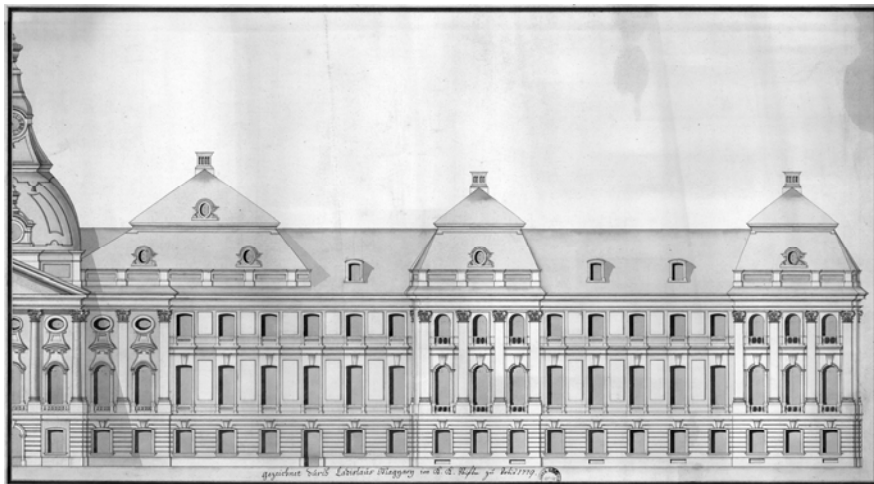
– A Miller-krónika beszámolója a palota 1760. évi állapotáról. Miller közli Binder János Fülöp Budát ábrázoló két metszetét (térkép, veduta). A térképen a palota alaprajzi körvonala teljes, és a vedután magának a kétkupolás palotarésznek a képe is építészeti nyersen késznek látszik.¹⁰ A látképmetszet azonban azt is bizonyítja, hogy az északi palotaszárny ekkor még az első emeletig sem volt felhúzva, s a kettős kupola mellett teljesen a metsző fantáziájából vett részletek – például saroktoronyok – szerepelnek, ugyanis ezek a részletek még nem álltak a rajzoló rendelkezésére.¹¹

A hétéves háború után, mivel a megyék és a városok által megajánlott összeg a palota befejezéséhez nem volt elegendő, a királynőnek kellett kézbevennie a palota ügyét. Mária Terézia 1764-ben személyesen is megtekintette az építkezést, újabb tervrajzokat, elszámolást és költségvetést kívánt. Így kerül a nemzeti lelkesedésből és saját anyagi erőkből épülő palota a bécsi udvar ellenőrzése alá, és Franz Anton Hillebrandt udvari főépítész neve is ekkortól szerepel hiteles adatokkal igazolhatóan.¹² 1769-ben elkészül az északi szárnyban a kápolna is, 1770-ben kész a gyönyörű épület, az északi szárnyba ekkor ideiglenesen az angolkisasszonyok költöznek, s itt laknak 1777-ig.

¹⁰ MILLER, *Epitome*, melléklet.

¹¹ Erre az összefüggésre tanulmányom lektora, Dobrovits Dorottya hívta fel figyelmet.

¹² KELÉNYI, *Hillebrandt*, 40 („a stíluskritika [...] a 60-as évekre datálja”). Vö. KELÉNYI, *Budai királyi palota*, 228–229.



24. A budavári királyi palota homlokzata nyugat felől. Magyary László, a tatai Studium Cameraticum hallgatója rajza, 1779 („Gezeichnet durch Ladislaus Magyary im K. K. Stifte zu Totis 1779”; PMKL, Tervrajzok [VI.3], V 39a).

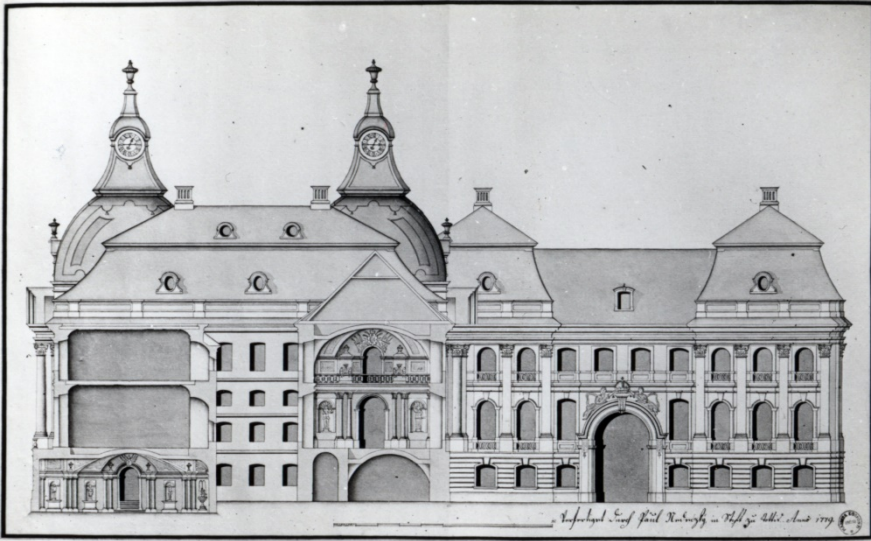
1777-ben a nagyszombati egyetem költözik a várpalotába. Ekkor épül a kápolna mellett, az északi szárnyépület udvarán 1777/1778-ban Hillebrandt tervei szerint a centrális kis Szent Jobb-kápolna, a keleti homlokzat feletti kupola helyébe pedig csillagvizsgáló tornyot építenek. Már ezzel a toronnyal látjuk a palotát azon a metszeten, amelyet Ferdinand Pichler rajza után Johann Ernst Mansfeld készített 1779-ben, és a palotának délnyugati nézetből való távlati képét mutatja.¹³ A palota külsejének ez a legszemléletesebb és legátfogóbb képe, amelyet a piarista diák Stefka Antal rajzmásolatában is fönmaradt (23. ábra).¹⁴

Az alábbiakban térünk rá tanulmányunk tulajdonképpeni tárgyára, Magyary László és Nedeczky Pál piarista diákok rajzainak bemutatására, amelyek bár 1779-es keletkezésűek, a Mária Terézia-féle budai palotának mégis ennél régebbi formáját őrizték meg számunkra.¹⁵ E rajzok nemcsak a budai királyi palota építéstörténetéhez szolgálnak hasznosítható új megfigyeléseket, de jóvoltukból betekintheünk a 18–19. századi piarista iskolai rajzoktatás gyakorlatába is, amelynek teljesebb megismerését az újabb kutatás (Szabolcsi Hedvig, Bibó István) is sürgeti.

¹³ MAKÓ, Paul, *Rede auf die Errichtung der königlichen hohen Schule zu Ofen*, Buda, 1779, 39. lap után. Vö. KELÉNYI, *Budai királyi palota*, 234.

¹⁴ PMKL, Tervrajzok (VI.3), V 38. – Stefka 1777 és 1850 között élt, tehát a másolat csak 19. sz. első évtizedeiben készülhetett.

¹⁵ PMKL, Tervrajzok (VI.3), V 39a-b. – Ámbár a szaktudomány kéziratomból a két rajzot már megismerhette (VOIT Pál, *A francia barokk művészet jelenségei Magyarországon*, in *Magyarországi reneszánsz és barokk*, szerk. GALAVICS Géza, Budapest, 1975, 451), mégis úgy vélem, hogy mostani közlésük a hozzájuk fűződő historikum miatt is szükséges.



25. A budavári királyi palota metszete és homlokzata észak felől (a főépület metszete és az északi szárnyépület udvari homlokzata). Nedeczky Pál, a tatai Studium Cameraticum hallgatója rajza, 1779 („Verfertigt durch Paul Nedeczky in Stift zu Totis. Anno 1779”; PMKL, Tervrajzok [VI.3], V 39b).

E rajzok adatgazdagsága, a világosan kirajzolt ornamentika, a pontos mértani munka és gyakorlott rajztechnika építészmérnöki kezekre vall. Agnoszkálásuk nem nehéz. Az egyik rajz jelzése: „Gezeichnet durch Ladislaus Magyary im K. K. Stifte zu Totis 1779”, a másiké: „Verfertigt durch Paul Nedeczky in Stift zu Totis. Anno 1779”. A két mű tehát a piaristák tatai intézetében készült, de már technikájuk is elárulja, hogy nem gimnáziumi tanulók alkotásai; bár köztudomású, hogy a tatai iskolában rögtön annak megindulása után (1765) volt rajztanítás. Két rajzunk azonban nemcsak a korabeli gimnáziumi architektúrai dolgozatok színvonalát szárnyalja túl, hanem technikájában a Zeller-féle palotarájzokat, pontosságban pedig a Pichler-Mansfeld-féle metszeteket is felülmúlja. A jelzésekben is van két áruló jel. Az egyik a németnyelvűség. A tatai gimnáziumban nem volt német tanítási nyelv. A másik árulkodó jel a „K. K. Stift” kitétel. A tatai gimnázium sohasem volt „K. K. Stift”, azaz császári és királyi alapítvány. Ilyen volt azonban a szenci piarista Collegium Oeconomicum.

Tata és Szenc iskolatörténeti vonatkozásait eddig csak töredékesen és halványan ismertük, ezért e helyt, ha röviden is, utalnunk kell a két kollégium kapcsolatára.

Tata földesura, Eszterházy Ferenc kancellár 1761-ben megíhúszult tatai piarista kollégiumalapítási terve után, birtokcsere révén, Szenc, Cseklész és Szered ura lett. Szencen azután 1763-ban Mária Terézia társalapítójaként létrehozta a meglepően modern és az összmonarchia, de elsősorban a magyar igények sürgetésére a colbertista Collegium Oeconomicumot. A tatai alapítással közvetlenül Ferenc fivére, Miklós fog-

lalkozott, de korai halála miatt végül mégis Ferenc kancellár, Miklós fiainak gyámja hozta létre a tatai kollégiumot is. Az anyagiakkal jól ellátott intézmény alapítólevele pontosan részletezi az egyes tantárgyakat, amelyek nem a szokványos fizika-metafizika-etika tantárgyak rendszerét követték, mivel a tutor-kancellár szenci tapasztalatai alapján Tatán előírta a könyvvitel, ökonómia, építészet, földmérés tanítását. A tanítás 1765-ben meg is indult, de tíz év kellett ahhoz, hogy a szenci különleges rendeltetésű tanárképzőben (*professorium camerale*) kiképezzék e tárgyak szaktanárait. Mire teljes lett a filozófia-kameralisztika tanítására kiképzett tanári kar, és a Fellner Jakab által emelt tatai épület is már elég terjedelmes volt minden tárgy tanítására, a szenci épületet egy tűzvész teljesen elpusztította. Eszterházy Ferenc ezért megszüntette az alapítványt, s mivel a tatai iskola alkalmas volt a szenci munka folytatására, s a királynő a 20 szenci ösztöndíjast (*alumnust*) rendeletileg Tatára helyezte. Így jött létre a tatai Studium Cameraticum, amelynek jogi helyzetét pontosan megfogalmazták.

Ha nem is Szencre vezethető vissza a piarista rajzoktatás, hiszen elsősorban volt rajzoktatás más piarista intézetekben Szenc előtt is, bizonyos, hogy a Collegium Oeconomicumban kötelező tantárgyként előírt „*delineatio*” egy igen erős rajztanári gárdát hívott életre. Hiszen nemcsak a királyi ösztöndíjas diákokat (alumnusokat) tanította a Bécsben *architectus*-tanári oklevelet szerzett Lengyel Félix, hanem a szenci katedrán utódját, Laczkó Ambrust¹⁶ is, továbbá a *professorium camerale* 17 kamarai tárgyak tanítására készülő tanárjelöltjét is. A szenci *professorium*ból került ki Malinovics Ignác, akinek építészettanári munkásságát Dávid Ildikó kitűnő munkája mutatta be.¹⁷ Ugyancsak Malinovics Ignác tanított Lengyel Félixszel és Ettinger Alajossal, egymást felváltva a kalocsai piarista kollégiumban is. Szenci tanárjelölt volt Weisz Lipót is, aki majd rövid ideig Tatán, utána évtizedekig Pozsonyban tanítja a rajzot. A cseklészi fácánost ábrázoló igen finom kivitellű rajzát a rendtartomány levéltára őrizte meg.¹⁸

A piarista rendtartomány tervrajzgyűjteménye bőven adja a különböző intézetekből származó, Mojzer Miklós alapvető értekezésében jórészt agnoszkált 18. századi lapokat. Tata, Tallós, Vác, Kolozsvár, Kecskemét, Kalocsa azok a piarista intézetek, ahonnan fennmaradtak.¹⁹ Egészen biztos, hogy más lehetett a rajztanítás motívuma Tallóson, ahol a piarista árvaházban iparra tanították a növendékeket, és ismét más a kolozsvári és váci Theresianumban, ahol műértő főúri építőket neveltek. A piarista rendalapító szegény gyermekekkel foglalkozott, tehát szükségszerűen gyakorlati,

¹⁶ Laczkó (Latzkó) Ambrus az 1765/66. és 1766/67. tanévben maga is hallgatója volt a Collegium Oeconomicumnak, az építészetben Lengyel Félix tanítványa, később az alumnusok prefektusa, majd 1770-ben Krolig Bazil szenci *architectura*-tanár asszisztense. 1771-től a Collegium Oeconomicum fennállásáig Szencen és Tatán, összesen 10 évig ő töltötte be az *architectura civilis* tanszéket. Mindkét helyen ő volt az *elegantior scriptura* és a *calligraphia* tanára is. Vö. LÉH, *Catalogus*, 227.

¹⁷ N. DÁVID Ildikó, *A kolozsvári egyetem építészeti oktatása a XVIII. század végén, in Művészet és felvilágosodás: Művészettörténeti tanulmányok*, szerk. ZÁDOR Anna–SZABOLCSI Hedvig, Bp., 1978, 301–351.

¹⁸ PMKL, Térképek (VI.2), V 26.

¹⁹ PMKL, Térképek (VI.2), P 1–7; V 26–32; PMKL, Tervrajzok (VI.3), V 34–125 passim. Vö. MOJZER Miklós, *Architectura civilis: Iskolás művészet a XVIII. századi építészetünkben*, in *Művészettörténeti Értesítő* 6(1957), 103–118.

életközeli, hasznos tárgyakat kellett tanítania. Az évszázadok során természetesen nagy ívet tett meg a piarista rend, de mindig vissza-visszatérő és felszínre törő volt az úgynevezett hasznos tárgyak tanítása.

Szenc sugárzó körén kívül esnek: Révai Miklós, nemcsak nyelvész professzor, hanem Győrben és Esztergomban csodálatos tollú rajztanár. Üttörő a magyar nyelvű építészeti tankönyv megírásában (*A vársi építésnek eleji*, Buda 1780). Küszködve, de már magyar szaknyelvet teremt (szimmetria = tagrend; eürüthmia = szebbköz). Dugonics András egyetemen tanítja az építészetet. A színháztörténetben nevezetes Simai Kristóf piarista (*Igazháziája* az első színrevitt magyar komédia) Bécsben tanult és Kassán tanított rajzot. A rendtörténet mint érdekességet tartja számon, hogy Kisszebenben az iskola rajztanfolyama olyan keresett volt, hogy még a szomszédos Lengyelországból is jelentkeztek rá hallgatók, köztük egy 40 éves férfi 1750-ben.²⁰

Szabolcsi Hedvig és Bibó István sokoldalúan tárták fel a rajz- és *architectura civilis* tanításának kezdeteit.²¹ Találó Bibó megjegyzése: az utóbbi időben egyre erősebb hangsúlyt kap az a felismerés, hogy a 18. századnak és a 19. század első felének magyar építészettörténete nem írható meg a mintakönyvek, tankönyvek valamint a céhes és iskolai építészetoktatás szerepének feldolgozása nélkül.

A Piarista Központi Könyvtár jellegzetes „hagyaték” könyvtár, amely többszörös példányban őrzi a nevezetesebb építészeti szakkönyveket és rajz-mintakönyveket: Johann Friedrich Penther, Sébastien Le Clerc, Leonhard Christoph Sturm, Nicolaus Goldmann, Johann Jacob Schübler, Andrea Pozzo (Puteus), Augustin Charles D'Aviler, Giacomo Barozzi da Vignola, Christian Wolff, Louis Charles Dupain, Molnár János... Mindegyikben az egykori tulajdonosok posszeszori bejegyzése: Dugonics, Laczkó Ambrus, Weisz Lipót, Valero Jakab, Noller Alajos, Malinovics Ignác, Ettinger Alajos, Königsacker József, Révai Miklós.

Említsük külön „Ex libris Nicolai Révayi”: *Oculum animumque delectans: Emblematum repositorium: quo mille imagines symbolicae, cum Latinis, Gallicis, Italicis & Germanicis Lemmatibus illustratae*, Nürnberg 1732. Ismeretlen szerzőtől származó, a szakirodalomban kevésbé ismeretes mintakönyv.

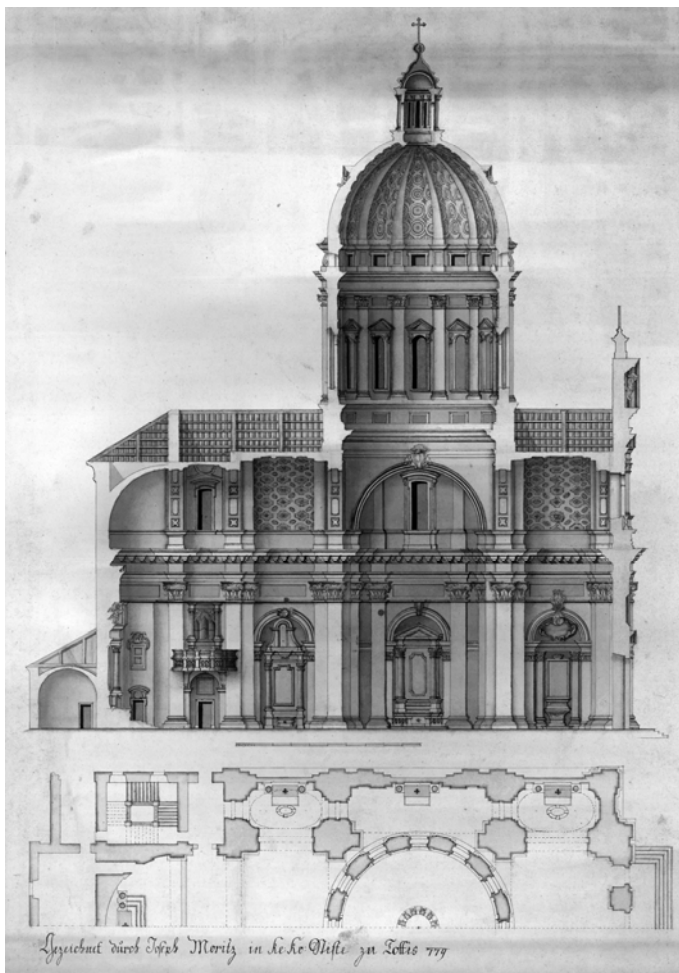
Tatán tehát 1776 és 1780 között két piarista intézmény működött, a gimnázium és a Studium Cameraticum. A két közölt rajz jelzésének tanúsága szerint, a fentiek ismeretében tehát nem fér kétség ahhoz, hogy Magyary László és Nedeczky Pál a tatába helyezett Studium Cameraticum hallgatói voltak, kvalitatos palotarajzaikon pedig megismerhetjük a szenci tűzvész után azonnal Tatára helyezett kitűnő architectura-tanár, Laczkó Ambrus pedagógiáját. Nedeczkyről és Magyaryról nincs egyéb adatunk, őket már valószínűleg Tatán vették fel a Studium Cameraticumba, mert nevük nem szerepel a Szencről Tatára helyezett 22 királyi alumnus névsorában.²² Nedeczky Pálról azonban tudjuk, hogy tanulmányai végeztével kamarai mérnöki állást kapott.²³

²⁰ BALANYI, *Rendtartomány*, 96.

²¹ SZABOLCSI Hedvig, *Magyarországi bútorművészet a 18–19. század fordulóján*, Budapest, 1972. BIBÓ István, *A magyar építészeti szakirodalom kezdetei: Építészeti szakkönyvek Magyarországon a XVIII. században*, in *Művészet és felvilágosodás: Művészettörténeti tanulmányok*, szerk. ZÁDOR Anna–SZABOLCSI Hedvig, Budapest, 1978, 267–277.

²² Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

²³ FODOR, *Térképírás*, 138.



26. Kupolás templom keresztmetszete és alaprajza, amelyet nyilvánvalóan valamilyen mintakönyvből másolt Moritz József, a tatai Studium Cameraticum hallgatója („Gezeichnet durch Joseph Moritz in K. K. Stifte zu Tottis 1779.”; PMKL, Tervrajzok [VI.3], V 40.)

Talán helyes, ha nyomatékul megemlítünk még egy körülményt. A Piarista Levéltárban az említett Magyar- és Nedeczky-rajzokkal egy tekercsbe helyezve találtunk egy szintén 1779-ből Tatáról származó, a fentiekkel azonos technikát mutató rajzot, amely egy kupolás templom keresztmetszetét és alaprajzát ábrázolja. A mű jelzése: „Gezeichnet durch Joseph Moritz in K. K. Stifte zu Tottis 1779”.²⁴ A jelzés tehát azonos az előzőkével. Moritz Józsefről azonban már többet tudunk. Neve szerepel a Szencről Tatába helyezett diákok lajstromában. Mivel azonban Bécsben tartózkodva, 1777 januárjában még mindig nem érkezett meg Tatába, tanévét veszített.²⁵ Ez a magyarázata annak, hogy szenci kurzusársai már végeztek Tatán, amikor ő még együtt szerepel egy fiatalabb évfolyam diákjaival, Magyaryval és Nedeczkyvel.

²⁴ PMKL, Tervrajzok (VI.3), V 40.

²⁵ Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmondnak, Tata, 1776. dec. 21.: PMKL, APHV, For. 22, Fasc. 1, N° 9/A. Ld. Források, II, n° 6.

A Magyar- és Nedeczky-képek historikumának kiderítése végett röviden ki kell térnünk a nyilvánvalóan iskolai vizsgadolgozatok témájára is. Bár kevés a Mária Terézia-féle palotát ábrázoló fennmaradt képek és rajzok száma, mégsem lephet meg, hogy a Collegium Oeconomicum és a Studium Cameraticum rajziskolájában egy tanévben két ilyen rajz is születik. Inkább az ellenkezőjén kellene csodálkoznunk. A palotaépítés két évtizeden át a magyar nemesség érdeklődésének és büszkeségének tárgya volt, szakkörökben pedig egyike volt a korszak legvonzóbb, de egyben legnehezebb építészeti feladatainak (páratlan fekvés, szűkös terepviszonyokkal való számolás). Egészen természetes, hogy a Collegium Oeconomicumban és a Studium Cameraticumban, ahol magas színvonalú *architectura civilis*-tanítás is folyt, éppen a várpalota építése nem lehetett érdektelen téma. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy akadt a szenci alumnusok közt olyan is, akinek gyermekkorában a szeme előtt folyt az építkezés, és amikor több mint egy évtizedre megszakadtak a munkálatok, akkor is naponta maga előtt láthatta a kétkupolás hatalmas épület kontúrpontjait. Pröbstl József (1764–1766 között alumnus), akit Pest megye ajánlott, budavári lakos volt.

Azt is feltételezhetjük, hogy a magyar kamara, amely az intézet könyvviteli gyakorlataihoz rendszeresen elküldte a só-, harmincad- és egyéb hivatalok számadásait, sőt a térképezés tanításához egy-egy kamarai birtok rajzát is, nehogy irreális és fiktív adatokkal folyják a tanítás, ennek a kivételezett iskolának minden bizonnyal az épülő királyi palota egy-egy rajzát is megküldte.

A várpalota építéstörténete adatainak értelmezésében szerepet játszhat az ezekkel összefüggő személyi kapcsolatok feltárása. Ezek közé sorolható az alábbi megfigyelés is. Mária Terézia Horányi Gábor építési felügyelőtől akkor kívánta a már említett részletes elszámolást, amikor 1758-ban a várpalota új *Bau-Inspektorát*, Peter Affoltert kinevezte.²⁶ A szenci Collegium Oeconomicum épületeinek pusztulása után Tatába helyezett királyi alumnusok közt pedig két Affolter is van: Ignác és János. A budavári plébánia anyakönyvei igazolják, hogy a két fiú Affolter Péternek, a királyi palotagondnoknak a gyermeke. Az idősebbik keresztapja a nagy társadalmi tekintélyű Horányi Gábor, Pest-Pilis-Solt megye alispánja, a várpalotai építkezések önzetlen felügyelője.²⁷

A kínálkozó szálak további nyomozása felesleges. Egy körülményre kell még felfigyelnünk. Ismerve a kollégium diákjainak mozgalmas vakációs életét, tudva, hogy szünidőben csapatostól látogatták és hívták meg egymást a szülői portákra, még távolabbra is, igen valószínű, hogy az országos csodát, a királyi palotát is megnézték, nem is egyszer, annál is inkább, mivel

²⁶ KAPOSSY, *Jadot*, 124.

²⁷ Budavári római katolikus (Nagyboldogasszony) plébánia, Kereszteltek anyakönyve, p. 177 (1763. május 19.); p. 188 (1764. máj. 23.). – Horányi Gábor fia, János (szerzetesi nevén Elek) is piarista szerzetes, irodalomtörténész volt. Vö. PMKL, APHV, Lib. 17, p. 34.

oda rokonai és piarista kapcsolatok révén juthattak.²⁸

Beszéljenek most már maguk a rajzok. Magyary László rajza a várpalota nyugati homlokzatának déli felét ábrázolja, éspedig a főrizalitnak meg az udvari kupolának a felét, a 8-tengelyes udvari homlokzatrészt és a déli négyszögű szárnyépületnek 11-tengelyes sarokrizalitokkal élénkített homlokát. Az egész nyugati homlokzat ritmikája tehát, zárójelbe téve a meg nem rajzolt, szimmetrikus északi részt:

$$(3+5+3 \ 6+2)+2+6 \ 3+5+3$$

Az udvari homlokzat és a szárnyépület homlokzata közt a valóságban 9 ablaktengelyes mélységkülönbség van, amelyet a *projectio orthographicában* rajzolt kép nem érzékeltet.

A földszintet vízszintes sávozás díszíti. Feltűnő a rizaltok kiképzése. A két sarokrizalitnak attikán ülő, manzárdpavillonokkal is meghatározott felületét 4-4 óriáspilaszter választja le a homlokzat többi részéről, építészileg harmonikus benyomást keltve. A kupola melletti manzárdtető alatt azonban 5 ablaktengely foglal helyet – felemás kiképzéssel és elütő hangsúllyal. A pilaszterekkel leválasztott két óriásablak külön kis rizalitot képez, a többi 3 ablaktengelynyi falfelület viszont az előbbivel már teljesen divergens.

Ennek a statikai egyensúlyvesztésnek az okát a Zeller- és Hillebrandt-féle alaprajzok segítségével pontosan meg tudjuk állapítani. Az emeleti alaprajzok szerint ugyanis a főrizalit 3 ablaka, valamint a tőle jobbra és balra 2-2 ablak, összesen tehát 7 ablak a „*der Ritter-Saal*” jelzésű díszteremből nyílik, amely két szint magasságú, amint ez a mellékelt Nedeczky-kép metszeti részén jól látható is. A Zeller-féle képeken ebben a szélességben, tehát a főrizaliton is, még ugyanolyan egyszerű ablakok nyílnak, mint a homlokzat többi részén. Ez kívülről is dísztelennek látszott, de a terem belsejének fényhatása is egyhangú volt. Így az építész a díszterem egész szélességében gazdagon dekorált óriásablakokat és felettük elfekvő ovális kisablakokat alkalmazott. Kelényi úgy véli, hogy Hillebrandtnak 1765 után első ténykedései közé tartozott az új homlokzati architektúra megteremtése.²⁹ Indokot az adhatott, hogy „a termet, amelyet Zeller még *Rittersaal*-nak jelölt, az épület eszmei centrumává, trónteremmé alakítsák át, s e rendeltetést a külsőnek is el kell árulnia”.³⁰

Az eddigi adatok (a Pichler-Mansfeld-metszet) alapján úgy vélték, hogy ez a divergencia az egyetemi átépítések során keletkezett.³¹ Magyary képe

²⁸ DiSz, passim.

²⁹ KELÉNYI, *Hillebrandt*, 40.

³⁰ Dobrovits Dorottya öttengelyesnek mondja a termet: „Der fünfsachsige, zweigeklossige Saal wurde unter Beibehaltung der Terrasse durch einen flachen kaum angeordneten Risalit hervorgehoben. Über den rundbogigen erhöhten Fenstern des Piano Nobile erschienen ovale Fenster, die durch ein Gesims mit reichen Blumendekor zusammengefasst waren.” DOBROVITS, *Bauarbeiten*, 137.

³¹ KAPOSSY, *Budavár*, 178.

azonban az épületnek korábbi formáját mutatja, amit egyebek közt a nem hangsúlyozott ablakok egyszerűbb, Zellerhez hasonló kiképzése is igazol. A Magyary-kép egy olyan korai tervrajznak a másolata, amely a Zellerképeken látható művészi elképzeléseknél újabbat mutat, de még nem láthatók rajta az egyetemi átépítésekkel kapcsolatos átszámítások. Magyary képe tehát új adat a várpalota tervrajzai között. Kelényi György figyelt fel arra, hogy a díszterem nyílásainak ilyen kialakítása teljesen azonos formában Franz Anton Hillebrandt nagyváradi püspöki palotatervén is szerepel, s ezzel is igazolja, hogy „az új nagyudvari architektúra tervezője Hillebrandt volt” az 1760-as években.³² A pince- és tetőablakokat is számítva, összesen 11 féle ablaknyílást tüntet fel és rajzol meg nagyon gondosan a szerző. Észrevehetjük, hogy az ablaknyílásoknak rangjuk van, és eszerint részesülnek több vagy kevesebb díszítésben. A függőleges tagolást jól hangsúlyozó, emeletet átfogó pilaszterek három rizaliton, illetve az oszlopok a főrizaliton a homlokzat legszebb díszei.

A tökéletes mértani munka mellett fegyelmezett és gyakorlott rajztechnikát meg adatgazdagságot (vázák, óra, kémények, főpárkány, saroklekerekítés, kupoladíszítés, mindezeknek Zellertől eltérő, vagy pontosabb ábrázolása) nyújt Magyary kiváló rajza, amely a palotaépítés történetéhez újabb dokumentumul szolgál részletessége és újabb adatai miatt.

Mindkét rajz – Magyaryé és a bemutatandó Nedeczkyé – finom vonalú, apró részleteket is kidolgozó tusrajz. Az iskolából származó egyéb rajzokat és tankönyveket is figyelembe véve, pontosan feltárható az a műhelytechnika, amelynek néhány jellemző jegyét itt és alább, Nedeczky rajzával kapcsolatban érdemes megemlítenünk. A kiváltságos iskola felett főfelügyeletet gyakorló és elevenen érdeklődést tanúsító Helytartótanács utasításainak megfelelően kevés színnel dolgoznak. A mértani munka pontossága, a mérő- és rajzeszközök gyakorlott használata, a tiszta és világos rajzolási készség az, amit ismételten sürgetnek vagy dicsérnek a vizitációk (iskolalátogatások) vagy trimeszterenként Pozsonyba felterjesztett *delineációk* (építészeti vagy földmérési rajzok) megbírálása alkalmával. A felügyeleti hatóság azt figyeli, a kamarai szolgálatra készülő alumnusok milyen fokon tudják elsajátítani azokat az alapkészségeket, amelyek a mérnöki gyakorlatot is megkívánó munkakörükben nélkülözhetetlenek lesznek. Ez a realizmus azonban nem veszélyezteti az architektúrában nélkülözhetetlen esztétikai nevelést.

Felesleges szólnunk a vezető ízléséről és szeméről, amely befolyásolta a dolgozatok témaválasztását és magas színvonalú kivitelezését. E helyt legyen elég csak az iskolában használt tankönyvek és segédkönyvek gazdag rézmetszet-mellékleteire utalnunk, amelyek közt százával találjuk a nagy művészek jeles alkotásait, illetve ezeknek szakmódszertani kidolgozásait. Ezeket a tankönyveket pedig derekasan használták. A rajzok értéke a toll- és tismunka. A mellékelt reprodukciók csak kevésbé tudják tükrözni Magyary

³² KELÉNYI, Hillebrandt, 40. Vö. KELÉNYI, *Budai királyi palota*, 229.

és Nedeczky rajzának szó szerinti értelemben vett finomságát. A díszítőelemek aprólékos rajza például a rézmetszeteken nevelkedett szem igényességét árulja el.

Az építészeti tan- és szakkönyvek a 18. században tündöklenek a szép és pontos rajzoktól. D'Aviler francia építész háromszor adja ki polgári építészeti könyvét, s maga állítja, hogy illusztrációját saját kezűleg igyekezett egyre finomabban rajzolni és metszeni.³³ D'Aviler harmadik kiadásának német fordítását a kollégiumban tankönyvül használták.

Részleteiben is aprólékos kidogozású rajz Magyarýé, és becses adattá válik a várpalota régi képeinek rekonstruálásában. Az ablakok, ívek, oszlop- és pilaszerfők, rácsok és erkélyek, falmezők, oszlopsorok, balusztrádok, frontok, kémények, armatúrák, címerek, koronák nemcsak gyakorlott rajztollra, jó mértani gyakorlatra, hanem nagy szorgalomra és tanáruk igényességére is vallanak.

Nedeczky Pál rajza a *corps de logis* keresztmetszete és a déli szárnyépületnek az udvarra néző homlokzata a díszkapuval; a két kupolának a manzárd pavilonokkal élénkített nyerges manzárdtetőnek ábrázolásával, észak-déli nézetből. Rajzának színezése gyakorlottan egyenletes. A tetőt enyhe téglaszínnel, a metszett gerendázatot és a mennyezetet citromsárgával, a falak és boltozatok metszetét pedig rózsaszínnel festi. A fény és árnyék érzékeltetésére a fehértől, illetve világosszürkétől a feketéig gazdag árnyalást használ. A mélységi sötétítés különösen a metszetben feltárt termek, tárgyak érzékeltetésére plasztikus hatású. a két kupolának ilyen részletes képét egyébként más rajzokon nem látni.

Az *architectura civilis* dolgozatok általában másolatok, de műszaki vagy esztétikai szempontból a tanártól kitűzött más-más céljuk van. Nedeczky szép architektonikai feladatot oldott meg. Igen fejlett eürüthmiai érzékkel lerajzolja a déli szárnyépületnek a *cour d'honneur* néző homlokzatát; észrevéve és kihasználva azt a lehetőséget, hogy a főépület törzsét átmetszve egyfolytában és ugyanabban a *projectio orthographicában* szemléltetheti a palotát nyugat-kelet irányban. Valóságban a díszkapus homlokzatrajz síkja és a metszet síkja között $7\frac{1}{2}$, illetve $9\frac{1}{2}$ ablaktengelynyi mélységkülönbség van. A végtelenből néző szem ezt nem érzékelheti, és egy folytatólagos síknak látja a kettőt.³⁴ Szellemes megoldás, mert ezzel a rajz a maga adatgazdagságával nemcsak igen tartalmassá válik, hanem egyúttal érdekessé is. Tudniillik a Krisztinavároستól a Dunáig egy rátekintéssel átfogja szemünk a palotát, és könnyebben szenlélhetjük ritmikái szépségét is.

³³ D'AVILER, Augustin Charles, *Zivil-Baukunst: Vorrede und Einleitung zu der Architectur*, Augsburg 1767.

³⁴ „Wenn die Distanz des Auges von der Figur unendlich gross angenommen wird, so nennt man es *projectionem orthographicam*, Wenn aber diese Distanz nicht grösser angenommen wird, als die ist, in welcher man noch deutlich sehen kann: so heisst die *Projectio scenographica* oder *perspectiva*”: WOLFF, Christian, *Vollständiges Mathematisches Lexicon*, Leipzig 1747, I, col. 1040.

A rajznak a metszeti része csak akkor hiteles, ha a metszési síkot a két kupola tengelyébe helyezzük. Igen, de ebben az esetben a szerző nem adhatná a két kupolát, hanem csak metszetüket. Pedig a kupolák gondos és az egész képen uralkodó alakja maga is azt vallja, hogy szerzőjük hivalkodóan rajzolja őket, hiszen ezeket a kupolákat a kortársak csodálatosnak tartották. Meg aztán a Rittersaalt és a *sala terrenát* is szemléltetni akarja, holott ezek még a kupolán is túl vannak. a kupolán inneni széles manzárdtetőt is meg akarja mutatni – még ez a legkönnyebb. A mintául szolgáló művész architektus úgy oldotta meg a feladatát, hogy egy metszési síkon tünteti fel mindazt, ami valójában két fiktív metszetnek sok adata, metszetlenül hagyva mégis azt, aminek a külsejét akarja bemutatni. A szemlélő rájön erre, ha a mellékelt, Mansfeld után készült Stefka-rajzra tekint. Hiszen rögtön szembe ötlík, hogy a két metszet között látható 3 ablaktengelyes világítóudvar (*Lichthof*) csak a két kupola és az őket közrefogó két széles manzárd négyszögében lehet.

Nedeczky rajzának figyelmes szemlélésekor rá kell jönnünk, hogy szerzőjének egy különleges feladatot kellett megoldania. Úgy is mondhatjuk: eürüthmiai jellegű architektonikai dolgozatot kellett rajzolnia a királyi palota rendelkezésére álló rajzai alapján. Feladata: minél mélyebben fel kell tárnia az ábrázolt épületrészen a szép ritmikát, ugyanakkor sok adatot kell szolgáltatnia az épületről.

A rajz első feladatáról, a homlokzatmetszet-ötvözetéről nem kell többet szólnunk, a ritmikáról azonban igen. az épületek eürüthmikája a kor legtöbbet hangoztatott architektúrai-esztétikai igénye. Idézzük a kollégium legfontosabb matematikai könyvét, Christian Wolff 2. kötetét. Bőségesen szól az eürüthmiáról, mint nagyon fontos tudnivalóról: „*Die Eürhythmie oder Wohlgerheimtheit ist die Aehnlichkeit der Seiten bey einem unähnlichen Mittel [...] Ein Exempel gibt die äusserliche Gestalt unsers Leibes*” – mondja a definíció. Segítségével a szem erőltetés nélkül át tudja tekinteni az épületet, fel tudja fedezni szépségeit, a lélek pedig könnyen el tud merülni a szépség varázsában. Az eürüthmiát nem szabad figyelmen kívül hagyni sosem, „*wenn man auch nur im geringsten von der Eürhythmie abweicht, das gute Ansehen so bald verderbet wird, so muss der Baumeister dieselbe sorgfältig ... in Acht nehmen.*”³⁵

Nedeczky rajza sajátos metszési műfogásával a következő szembeötlő ritmusokat – mondhatjuk így is: rimpárok – tárja fel szemléletesen, csak néhányat említve: a két tökéletesen egyformán, de ellenkező oldalról kirajzolt kupolát, a két órát a sajátos lanternában, a kupolák 2–2 csúcs- és homlokzatvázáját. A kupolák ritmizálnak a szárnyépület két manzárdpavilonjával, a két metszet a két rizalittal. Szép ritmikát és kitűnő statikát mutat a díszkapu körüli ötféle ablak (kis-, közép- és nagyablak, lapos

³⁵ WOLFF, Christian, *Die Anfangsgründe aller mathematischen Wissenschaften*, 2: *Welcher die Baukunst, Artillerie und Fortification in sich enthält*, Wien, 1763, 14.

szegmentívvel és félkörívvel, simán vagy pilléresen, osztókövel vagy anélkül, *miroir* díszítésű melvéddel vagy egyszerű négyszöges falmezővel) az emeletek rangja, illetve a rizalitok és óriáspilaszterek hangsúlya szerint, mutatva, hogy a statikai központ a díszkapu. Ellentétes ritmusokat is észlelünk: a kapu díszes falmezejével ellentétes a *Lichthof* kopársága, a berajzolt metszettel a vakmetszet.

Folytathatnók még a szabályosságok felsorolását, az architektúra magától értetődő művészi ritmikájába azonban nem szükséges belemenni. Most csak az lehet a célunk, hogy rámutassunk a rajz szerzőjének hangsúlyozó eljárására, „rendezői” munkájára.

Nedeczky adatgazdagságának bemutatására az említetteken kívül még a következőket soroljuk fel: A *sala terrena* metszeténél félköríves teremnyílást látunk, lépcsővel, kettős ion oszloppárral, a belső páron füzérrel díszített vázakkal, a hengeresen elődudorodó zárókövön koronás címerrel, az armatúrán 3-3 lófarkas zászlóval. A díszterem (*Rittersaal*, trónterem) dekorációja a leggazdagabb. Középen félköríves teremajtó nyílik, osztókő nélkül; kétoldalt kompozit oszloppárok támasztják alá a szépművű vasrácsos erkélyt (*Trompeten-Gängein*). Az erkélyen az alsó ajtóval egy tengelyben félköríves ajtó van magyar címerrel, koronával, harsonás angyalokkal, lófarkas armatúrával. A díszterem egyéb ékességei: kagylós, félköríves *montant*-os szoborfülkék, felfutó talpon álló szobrokkal (országalmát tartó király, pap). Az erkélyfalon tájképek és portrék, hercegi címert és koronát tartó mitológiai alakok, vázák.

A metszet feltárja a főfalak vastagságát, a termék magasságát, az ablakmélyedéseket, az ablaknyílások nagyságát, az építészeti elemek (fal, padló, földem, boltozat) összekötését. Bemutatja a négy szintes világítóudvart (az 1. és 2. emelet az ún. *Garderoben*- vagy *Zwischen-Geschoss*) kizárólagos övpárkány tagolással. Figyelemre méltó a szárnyépület középpontjában elhelyezett díszkapu dekorációja: emelt félkörű ívzáras, a hengeresen előugró zárókőre akantuszlevél borul, a zárókövön bojtos párna, rajta a korona, amelyet kétoldalt a kapu szemöldökén fekvő angyalok tartanak. A kapu *montant*-jának mezejére *lambrequin* csüng alá (ilyen *lambrequin* motívumok a kupolák vonaldíszítései közt is láthatók).

A Mária Terézia-féle palotáról fennmaradt egyéb rajzokkal is igazolhatóan Magyar és Nedeczky rajzának *homlokzati* adatai hitelesek. A díszítések rajza beszédesebb, sokkal kifejezőbb és biztosabb a többiekénél. A metszetről, helyesebben a termék belső berendezéséről már nem merjük ugyanezt ilyen határozottan állítani. Magyar és Nedeczky rajza a leghitelesebb helyről, a királyi palota ügyeinek vezetőitől, Horányi Gábortól és Affolter Pétertől kapott eredeti rajzok alapján készülhettek, ugyanúgy, mint a Zeller-képek. A Zeller-képeknél azonban újabbak, pontosabb és részben ismeretlen adatokat tartalmaznak. Mégis az épület régebbi állapotát tükrözik, mint keletkezésük ideje (1779). Az újabb kutatás (Kelényi, Dobrovits) kedvezően tudja segíteni a tatai diákok képeinek időbeli elhelyezését, sőt majdnem bizonyossá teszik,

hogy F. A. Hillebrandt volt a lemásolt tervezőművész.

A két rajz a Collegium Oeconomicum tatai rajzműhelyében a Studium Cameraticumban készült. Megértjük, hogy a kollégium rövid élete alatt miért tudott aránylag olyan sok kamarai mérnököt adni az országnak, ha falai közt – hanyatló korszakában, Tatán is olyan kiváló rajztanítás folyt, amelyről Magyary és Nedeczky két királyi palotarajza olyan beszédesen tanúskodik.

(1962/1982)

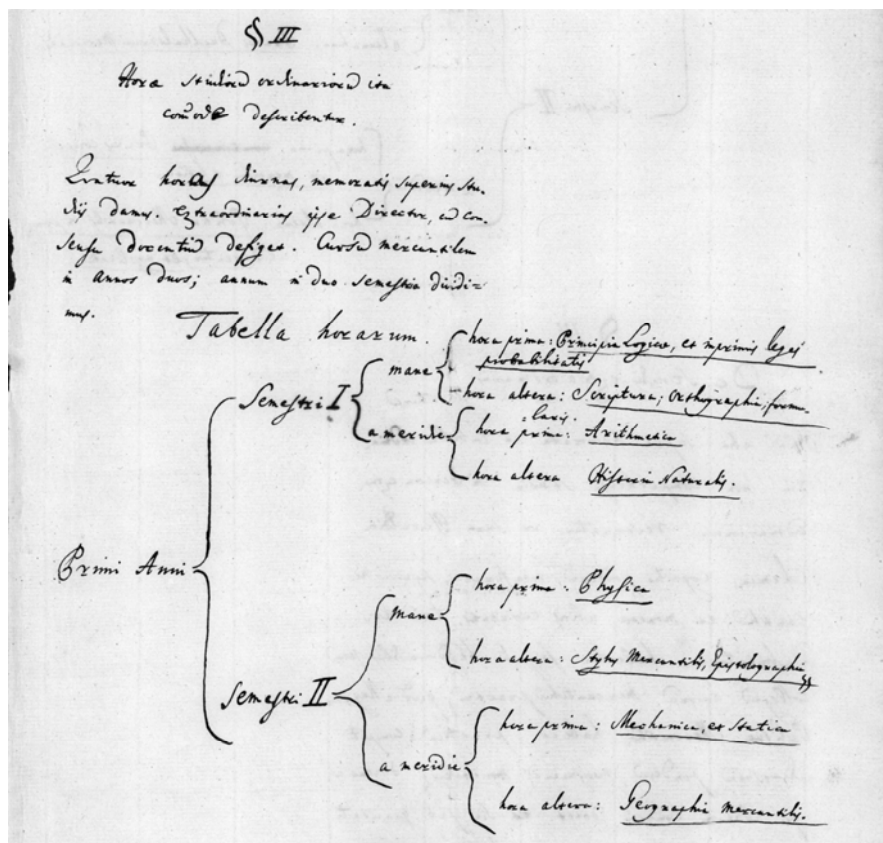
KOPPI KÁROLY MERKANTILISTA ESZMÉI ÉS KERESKEDELMI AKADÉMIAI TERVEZETE (1796)

„Örök dísze nemzetének és hazájának”. Kazinczy Ferenc jellemezte így Koppi Károlyt a maga túláradó modorában.¹ Jól tudjuk, hogy a nagy szellemi vezér ítéleteit mennyire befolyásolja az, hogy barátairól avagy ellenségeiről alkot-e véleményt. A méltató szavak azonban mégsem túlzók. Tisztelettel kell néznünk a felvilágosodás honi harcosaira. Sokszor *per avia et devia*, de egy letűnőben lévő világ gomolygó bizonytalanságából mégis ők segítették világra a modern Magyarországot. A piarista rend bőven termelte a felvilágosodás szolgáit. Közülük Koppi Károly (1744–1801) az új szellem típusos vetülete. Történelmi, filozófiai, államgazdasági művei és egyetemi előadásai az új időknek új szavát hirdetik. Kora vezető szellemeinek mozgalmas életét éli: szervez, propagandát fejt ki, a pesti egyetemi ifjúságot magyarosítja, könyveket ír... A felvilágosodás volt a hajtóereje! Mint haladó szellemű pedagógus szemét állandóan a nyugatra függeszti. Mert ő elsősorban pedagógus. Teleki Sámuel azt mondja róla: „Ha sok ilyen munkás, tudós és világos fejű tanítók lennének az iskolákban, hamar kivennék a szép tudományokat régi szennyekből!”

Rövid ideig rendje nyitrai és pesti gimnáziumában tanít. Hamarosan meghívják a kassai és kolozsvári akadémia történelmi tanszékére, majd pedig 1784-ben a pesti egyetem világtörténelmi katedráját nyári el. Korának szellemi és közéleti előkelőségeivel élénk kapcsolatban van. Orczy Lőrinc, Cornides Dániel, a voltaire-iánus Fekete János gróf, Kazinczy, Batsányi, a thékás Teleki Sámuel gróf – mind barátai. De fordul a világ! A II. József felvilágosult légkörében kedvelt tudós terhessé válik a következő reakciós világban. Elveszti katedráját. Tovább dolgozik, de a talajt már kihúzták lába alól. Itt tévedett Kazinczy! Az utókor könnyen felejt, Koppit is elfeledte. Egy sereg könyv és zörgő lapú latin kéziratok – ennyi maradt meg a mozgalmas, tudós életből. No meg híreből annyi, amennyit a bibliográfia lélektelenül felsorol róla.

Működése gazdasági fejlődésünk legvajúdobb korszakára esik. Mária Terézia egész monarchiájában gyors ütemben kiépíti a merkantilizmus hatalmas rendszerét. Sonnenfels, Zinzendorf és a többi hatalmas gazdasági elme irányítja ezt a gépezetet. Nálunk pedig milyen szánalmas a nemesség ellenállása, amely az adómentesség kétes értékű falatját tudja csak megvédeni. Ebben ki is merül ereje, tarsolyából nem telik több. Ásatag feudális

¹ KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. rend. ORBÁN László, Debrecen, 2009, 704.



27. Koppi Károly tervezete egy Pesten föllállítandó kereskedelmi akadémiáról. A kézirat részlete (PMKL, APHV, For. 34: Studiorum systema, Fasc 1, N° 15).

felfogásával még csak nem is tétovázik a merkantil államgazdálkodás új világában. Nem, mert még tudomást sem vett róla. Csupáncsak a fenyegető adót vette észre, amely ennek a gazdasági gépezetnek a fenntartásához szükséges.

Világos, hogy az ilyen áttekintő gazdasági műveltség nélkül való vezetés mellett az osztrák politika könnyűszerrel elvégzi gazdasági megnyomorításunkat. Ha fajtánk élni akarása egyesekben mégis megnyilvánul, ugyancsak nagy vesszőfutáson kell átesnie. Élesen mutatja ezt annak a szenci piarista tanárnak a feljegyzése, aki bosszankodva számol be arról, hogy a közigazgatási kollégiumukat megtekintő előkelőségek közül sokan nem értik meg az intézet törekvéseit. Felhördülnek, hogy itt földmérésre és hasonlókra tanítják a nemes ifjakat. Méltatlankodásukkal telekürtölik az országot, hogy az ifjúságot elijesszék. „Ecce quod ferme semper rebus magnis et praeclare factis

evenire solet” – jegyzi meg keserűen a jó piarista atya.²

A fiatal Koppi nyitrai tartózkodása idején többször megfordul Szencen. Kiss Adorján rektorral levelezésben is állt. Ebben a merkantilista légkörben módjában volt megismerkednie az új gazdasági fogalmakkal. Művei tanúsodnak róla, hogy mennyire korszerűen látta az új államgazdálkodás feladatait. *Opinio circa regnum Hungariae* című tanulmányában³ az állam gazdasági lehetőségéről, az adóról beszél. Már az első mondatai elárulják tiszta merkantilizmusát. Minden jól kormányzott állam alapja a pénz. A pénzt az adófizető nép szolgáltatja az államnak. Tehát ahol nép van, ott pénz is van a kincstárban. A fejedelemlennek érdeke, hogy a nép szaporodjék, és gazdasági ereje gyarapodjék. Minél gazdagabb a nép, annál jobban adózik. Baj, hogy a nemes ember nem fizet adót, de Koppi mint békés természetű tudós nem fúj harci trombitát, nem kívánja a nemesség, kiváltságainak megszüntetését. Elsiklik mellette, és inkább a másik oldalon fogja meg a dolgot: gyarapítsuk a *nemteleneket*! Típusosan merkantil ízű javaslattal áll elő: csalogassunk be külföldi iparosokat és kereskedőket. Telepítsük őket a szabad királyi városokba, ahol mentek lennének a hatalmaskodástól és munkájukból meg tudnának élni. Ennek az lenne a következménye, hogy megnövekedne a fogyasztás. A szomszédos falvak itt adhatják el a termékeiket, ezzel maguk is gyarapodhatnak és így alkalmasakká válnak maguk is a közteherviselésre. Az idegenek befogadása mindenképpen hasznos. Nemcsak azért, mert a fogyasztás növekedésével a pénzforgalom is emelkedik, hanem mert új iparágakat is meghonosítanak nálunk. Ez pedig azt jelenti, hogy sok külföldi iparcikkre kiadott pénz ezentúl az országban marad. Az ipar fejlesztése érdekében az elavult céhrendszer eltörlését javasolja.

Az élet jelenségeit figyelő tudós egy elmélkedése ez a colbertista eszmefuttatás. Igaz hogy egyetemi katedrán hangzott el, de azért nem könnyvízű. Korszerű útmutatásai alkotó erővé válhatnak, ha találkoznak a gyakorlati élet igényeivel. Az élet pedig ösztönösen dolgozik. A török hódoltság után népünk aránylag nyugodt időket él át. Ez a körülmény még a régi keretek közt is fokozottabb termelést biztosít, és a duzzadó erő feszíteni kezdi a korlátokat. Ami pedig vajúdik, az meg is fog születni. Csak egy hiba van! Hiába teremnek új iparágak, hiába sűrög-forog a kisszerű kereskedelem, ha hiányzik a gazdasági életünk feje, a tőkés nagykereskedelem, amely túlemeli tekintetét az országhatárokon és nemzetünket bekapcsolja a világ gazdaság vérkeringésébe.

Egy Magyarországot járt német tisztviselő még 1822-ben is lomha tömegnek mondja emiatt közgazdaságunkat; hiányolja a kapitalisztikus munka-

² HDSzenc, pp. 10-11.

³ OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 186, ff. 250r–253v. Vö. HORVÁTH Ambrus, *Koppi Károly működése*, Szeged, 1940 (Palaestra Calasantiana, 34), 53-59. – FORGÓ András, *Koppi Károly szerepe a 18. század végi nemesi-értelmiségi reformmozgalomban*, in *A piarista rend Magyarországon*, szerk. FORGÓ András, Budapest, 2010 (Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák, 6), 127-148: 131-132.

megosztást és a hitellel dolgozó kereskedelmet. Furcsáló tekintettel nézi példának okáért a csizmadiát, aki azért nem marad a kaptafájánál, mert áruja eladásáról is magának kell gondolkodnia. A kereskedelem hiánya megbénítja. A bajok orvoslására kereskedelmi akadémiát ajánl.

Koppi már három évtizeddel korábban megállapítja, hogy a kül- és országos nagykereskedelemhez tudományosan képzett szakemberekre van szükség.⁴ Be is mutatja a nagyvonalú kereskedőt: ismeri az árukat, gyárakat, üzemeket; össze tudja hasonlítani a készítményeket; kitapasztalja a népek ízlését, szükségleteit vagy feleslegeit, továbbá az áruk legelőnyösebb beszerzési forrásait. Emellett jól kombinál, előrelátóan kiszámítja a költségeit, úti kiadásait, hasznát és kötelezettségeit. Ért a megengedett és tiltott, ártalmas és ártalmatlan dolgok megkülönböztetéséhez. Értékbe tudja állítani a hazai és idegen javakat. Hasznos földrajzi ismeretek birtokában van: ismeri a rövidebb utakat, a folyókat és a földek távolságát. Tisztában van az egyes országok és uralkodók kereskedelmi, vámügyi és adórendeleteivel. Végül pedig jól tud könyvelni.

Céhkéreket közt nem fejlődhetik ki ilyen széleslátókörű, nagytudású kereskedő. Koppi nem is értékeli sokra a szokásos hat esztendőös tanulóidőt. Milyen kereskedő nevelődhetik a szatócsboltokban, ahol inkább szolgálva mint tanulva töltik el az inas éveket? Áttekintő tudásra csak akkor tesz szert a kereskedő, ha az ismereteket összefüggően, iskolában tanulja meg, nem pedig morzsánként szedegeti magába itt-ott. Elejét akarja venni az időpazarlásnak, és egy kétéves kereskedelmi akadémiai tervezetet nyújt. Az akadémia szorgalmas tanulással megszerezhető nemcsak a közepes, hanem a nagy-, sőt külkereskedelemhez szükséges elméleti és gyakorlati alap. Elvégzése után elég egy vagy legfeljebb kétéves gyakornoki idő; hogy hasznos kereskedővé válják a tanulók.

I. A jó kereskedő fenti jellemrajzából megviláglik, hogy milyen ismereteket kell az akadémia elsajátítania. Koppi elsőnek is különbséget tesz: bizonyos ismeretek mindenképpen szükségesek a kereskedő számára, mások viszont tökéletesítik a szaktudását. Elengedhetetlenül szükségesek:

1. Az *áruismeret*. Mivel az áruk részben természeti javak, részben meg készítmények, ismeretüket elősegíti a természetrajzban, valamint a folyékony és szilárd testek egyensúlytanában való jártasság. Ugyancsak fontos a mértékek, kereskedelmi jelzések és folyó pénzek, továbbá a gyárak és a nagyüzemek megismerése.

2. Bizonyos *kereskedelmi alapismeretek*, elsősorban a csinos és könnyed írás, kifogástalan helyesírással. Az egyenletesen folyó, könnyen olvasható, összevonás nélkül való és csalárdságot kizáró írásmód elsajátítása a cél. A díszes írás célszerűtlen, mert az elfoglalt kereskedőnek erre nincs ideje. A *számtanban* nagy jártasság szükséges. A *levelezés* keretében a kereskedelmi

⁴ „Schematismus academiae mercantilís”, 1796: PMKL, APHV, For. 34: Studiorum systema, Fasc 1, N° 15. Ld. Források, III, n° 1.

forgalomban előforduló levelek tárgyi nyelvi és alaki taglalását, tetszetős fogalmazását tanulják. A *földrajztanítás* felöleli a kereskedelmi vonatkozásokat: a termények és gyártmányok hazáját, neves kereskedelmi városokat, piacokat és gyárat. Az egyes, földeket tárgyalva említse meg, hogy bőség van-e ott, avagy szükség. Mi a szükség oka? Éghajlat, tunyaság, embersűrűség, fényűzés? Még a kiskereskedő földrajzi ismerete is terjedjen ki a helyére és azokra a vidékekre, amelyekkel üzleti összeköttetésben áll. A főbb és sajátos üzletágához szükséges *kereskedelmi nyelveket*, továbbá az általános és alkalmazott kereskedelmi *jogot* minden komoly kereskedő ismeri.

3. Végül nagyon fontos a *könyvvitel*, hogy a kereskedő üzletének állapotáról és biztonságáról képet alkothasson magának. Céljuknak megfelelően különféle könyveket kell vezetnie, amelyekbe a személyeket, dolgokat, eseményeket, a napi helyzetet, leltárt, a megjegyzendőket, a pénztári helyzetet, a kiadásokat és tartozásokat, aktívát és passzívát, a mérleget és hasonlókat jegyzi be.

Eme ismeretek tökéletes elsajátítása és a kitartó szorgalommal növelt tőke szükségesek a kereskedelemhez. De az igazi nagyvonalú üzletember még más tudományokkal és ismeretekkel is pallérozza magát. Az okszerű és helyes következtetésben a *logika*, különösen a valószínűség törvénye és fokai segítik. A *fizika* keretében a nehézkedés tanával, a folyékony és légnemű testekkel, valamint ezzel kapcsolatban a kémiai elemekkel foglalkozzék. A *mechanika* és *egyensúlytan* szintén hasznosak. Ismernie kell a raktárának és üzletének berendezési tárgyait is, emelőket, alkalmas szállító eszközöket, gépeket, mérő eszközöket. Jó, ha *rajzolni* is tud, mert ez a berendezésnél és a átalakításoknál javára van. A különféle pénzeket igen gyakran csak a rajtuk lévő jelekről lehet megismerni. Ezeket és az államok címereit, jelvényeit a *címertanból* tanulja meg. A kereskedelemhez szükséges széles látókör megszerzéséhez hozzájárul az újságolvasás, az európai *nyelvismeret* és a *vándorlásokból* szerzett tapasztalat. A vándorlások folyamán tanulmányozza a kereskedelmi városokat, kikötőket, gyárat és manufaktúrákat, továbbá a kereskedőtársulatok működését.

II. A tervezet pontosan közli a tanárok számát és munkabeosztását. Az igazgató igen tapasztalt és a kereskedelem főbb ágaiban, különösen a kereskedelmi politikában jártas férfiú legyen. A tanárokat magisztereknek nevezi, és számukat tizenegyben állapítja meg: 1. az írásbeliek tanára (helyesírást, levelezést, kereskedelmi, titkosírást és általános kereskedelmi írályt tanít); 2. az aritmetika tanára (egyszerű és kereskedelmi számtant ad elő elméletben és gyakorlatban); 3. a könyvvitel tanár (hasonlóképpen elméletet és gyakorlatot tanít); 4. a történelem tanár, aki egy személyben a kereskedelmi politika oktatója is. Ugyanígy 5. a természettan és földrajz, 6. a logika, fizika és kémia, továbbá 7. a mechanika, sztatika, a súly-, mérték- és címertan tanára. Végül 8. a kereskedelmi üzemi gyakorlat, 9. a kereskedelmi jog, 10. a rajz és 11. a nyelvek magisztere.

III. A tanulmányi időt két esztendőben szabja meg. Ennyi elegendő, ha a

tananyagot jól átgondolták és elosztották. A két iskolaév négy szemeszterre tagozódik. Naponta négy rendes óra van, kettő délelőtt és kettő délután. A tantárgyakat a következőképpen rendezi el:

I. félév

1. logikai elemek
2. írás, helyesírás, alaki ism.
3. számtan
4. természetrajz

II. félév

1. fizika
2. kereskedelmi irány, levelezés
2. mechanika és statika
4. kereskedelmi földrajz

III. félév

1. kereskedelmi könyvvitel
2. a keresk. története, politika
3. áruismeret
4. irány folyt.

IV. félév

1. kereskedelmi jog
2. könyvviteli gyakorlat
3. kereskedelmi gyakorlat (*in mercibus exhibita*)
4. kereskedelmi politika gyakorlati alkalmazásban

A rendkívüli tárgyak (címertan, kémia, mérték- és súlyismeret, pénzismeret, rajz és keresk. újdonságok) óraelosztását az igazgató bölcsességére bízta. Ezeknek az óraszámát az anyag nehézsége szerint kell megállapítani. Külön szólni a nyelvtanításról: az egyik nap az első évesekkel, másnap pedig a haladókkal foglalkozzék a tanár.

Egy-egy ismeretágot mindennapos óraszámmal egy-egy félévre rögzít. Így félévenként csak négy főtárggyal foglalkoznának. Csak az írásbelieknek és a politikának kivételez. A könyvvitelt és politikát két, az írás-helyesírás-íráylevelezést három félévben adja fokozatos felépítésben. Az elmélet megelőzi a gyakorlatot. Jól megviláglik ez az első és utolsó félév összehasonlításában: az elsőben logikával kezd, az utolsóban pedig majdnem tiszta gyakorlattal fejezi be.

IV. A sikeres tanítás érdekében azt javasolja, hogy az akadémia épületében legyen áruismereti, mechanikai, kémiai és fizikai múzeum, illetve laboratórium az áruk fájának és minőségének szemléltetésére, a kísérletek végzésére, a szállító- és mérőeszközök, emelők, szintezők és a forgalomban lévő pénzek szemléltetésére. Mindezt kiegészíti a kereskedelmi szakkönyvtár és a könnyen hozzáférhető olvasóterem az újságok és lapok számára.

De fontosnak tartja a tanárok igazságos és jó javadalmazását is. A diákok munkakedvének fokozására jutalmakat és ösztöndíjakat szán. A minden tárgyból vagy legább a könyvvitelből, számtanból és kereskedelmi irányból eminens diákokat ösztöndíjjal külföldi kereskedőtársulatokhoz küldi, hogy ott két-három éven át tökéletesíthessék ismereteiket. Angol szokás szerint jutalmazni akarja azokat, akik valamely kereskedelmi tárgyú pályatételt sikeresen megoldanak.

A főiskola igényeit csak Pest városa tudja kielégíteni. Kikötője, gyárai, vásárai és sokadalmi lehetővé teszik az üzemeltatásokat és gyakorlatokat. Más városra nem is gondolhatott, mert kezdődő gyáripárunk csak Pest-

re korlátozódott.

A kereskedelmi iskolák középfokú illetve főiskolai jellegét nem annyira a tárgyak különbözősége adja meg még ma sem (eltételezve a különleges célú, példának okáért tengeri vagy keleti kereskedelmi iskoláktól), hanem az ismeretek közlésének a módja. A középiskola nevel, a főiskola viszont csak közli az ismereteket. Ellenben az utóbbinak – számítva a hallgatók fejlettebb öntevékenységre és belátására – több ideje és ereje marad a tudományosabb alapozásra és kimélyítésre. Ráadásul még az általánosan művelő tárgyakat is elhagyhatja. Hogy Koppi főiskolai tervet ad, azt világosan mutatja, az az óhaja, hogy a létesítendő intézet a pesti egyetem kereskedelmi kara legyen. (Ez az ötlet később felmerül Matlekovits Sándor 1871-ben megjelent tervezetében is). De a fenti szempontok is érvényesülnek elgondolásában: általános művelő tárgyakat nem vesz fel; feleltetésről nem beszél, hanem csak félévi vizsgákról és az ún. *tentamen particulare*-ről, amelyet alkalomszerűen buzditásként rendeznének neves emberek és kereskedők jelenlétében.

Íme az első magyar kereskedelmi iskolai tervezet! Akkor jelent még, amikor a közgazdasági kérdések fontosságára rádöbbenő 1790-es országgyűlés bizottságai még csak terméketlen, bizonytalan tapogatózásokot tesznek. Kétségtelen, hogy a mindentudó *Ratio Educationis* az említett tantárgyak közül már többet belezsúfolt az iskolákba, és ezzel megfelelt ama hivatásának, hogy a gyakorlatiasság szellemét szétárassza. A fejlődni kívánó gazdasági élet azonban szakiskolákat sürgetett. Ki is termelt egy ilyet Tessedik mezőgazdasági intézetében. Így kellett volna a kereskedelmi iskolának is megszületnie, de erőltlenül késett hosszú ideig.

Nem is a gyakorlati élet, hanem az elméleti síkon mozgó Koppi Károly adja az első tervezetet, amelyet úgy okoskodott ki mint valami logikai szillogizmust. A felvilágosodás korának érdekes jelensége ez. A tudós nem marad meg a könyvei közt, hanem a ráció tekintélyénél fogva beleavatkozik az élet leggyakorlatibb kérdéseibe is.

Egyébként a tanterv már a feltörő kapitalizmus képét mutatja. A természettudományi tárgyak nagy szerepe, a gyárak, gépek és üzemek lelkes emlegetése, a *propolák* (kiskereskedők) fitymálása, a külkereskedelmi elgondolás – megannyi jele ennek. Koppi már nemcsak a könyveléssel és a számtannal akarja üdvözíteni a kereskedőt, hanem bőven alkalmazza a frissen nekilendülő természettudományokat is. A kereskedőnek sokat kell tanulnia. Mint derűlátó pedagógus, az iskolától várja a nagyvonalú, tudományosan képzett, vállalkozó kedvű kereskedő elindítását. Az iskola adja meg a tudás-alapot és a szemes kereskedőnek szükséges tájékozódási szempontokat. Utána jöjjön csak a gyakorlat és a vándorlás.

Tervezetének mintáját valószínűleg Büsch György János hamburgi kereskedelmi akadémiajában látta meg. Ez az intézet már 1767 óta működik, és jórészt azokat a tárgyakat tanítja, amelyeket Koppinál is látunk. Koppi mégsem egyszerű másoló, mert egy lépéssel tovább ment. Hogy nagyobb tekin-

télyt adjon iskolájának, Büsch középfokú iskolájával szemben főiskolai tervezetet ad, és az általános művelő tárgyakat teljesen elejti. Ellenben a tanulmányi idő legelejére felvesz a logikából olyan fejezeteket, amelyek a kereskedő észjárását hasznosan pallérozzák. Egy-két gyakorlati fogásában (az órák délelőtti és délutáni elhelyezése, *tentamina particularia*) a piaristák szenci közgazdasági iskolájára emlékeztet.

Csak sajnálni tudjuk, hogy ez a tervezet egyáltalán semmi visszhangot sem keltett a maga idejében. Pedig ha Koppi szándéka megvalósul, akkor Magyarországon egy félszázaddal előbb megindul az igazi, elkülönült kereskedelmi szakoktatás. Gazdasági életünk megkímélődött volna attól a küzdelmes úttól, amely Bibanco iskolájáig, vagy a Pesti Kereskedelmi Akadémiáig vezetett.⁵ Ezek után pedig mikor jelentkezik az első főiskola!

Koppi tervezetének csak a fogalmazása van a piaristák budapesti levéltárának birtokában. Az eredetit 1796. január 22-én elküldte Batthyány grófnak (Ignác erdélyi püspöknek?), akivel barátságos levelezést folytatott.⁶ További sorsáról mitsem tudunk. Valahol megrekedt, elsüllyesztették. Nem nehéz kitalálni, hogy miért. Koppi kegyvesztettsége csak részben oka. Az osztrák gazdasági politika mélyebben gondolkozott: Magyarország iparának és kereskedelmének fellendülése nem volt érdeke. Megvolt hozzá a hatalma és tudása, hogy az ilyen törekvéseket megghiúsítsa. Az erőszak kemény szerepet tud játszani. Csak saját érdekével törődve goromba kezével belenyúl a dolgok folyásába és évtizedekre meg tudja azt szakítani.

(1943)

⁵ BRICHT Lipót, *A budapesti Kereskedelmi Akadémia története alapításától 1895-ig*, Budapest, 1896, 1-6. DOMANOVSKY Sándor, *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia története*, in *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia 1857-1907: Emlékkönyv az intézet fennállásának félévszázados évfordulója alkalmából*, szerk. SZUPPÁN Vilmos, Budapest, 1907.

⁶ Batthyány Ignác levelei, 1781 (4 db): Koppi Károly leveleskönyve (Tom. XVIII): PMKL, Manuscripta vetera (I.2.a), For. 0-5//47, n° 72; 119; 124-126. – A tervezett címzettjeként azonban inkább a magyarországi folyami hajózás fejlesztésén dolgozó Batthyány Tódor (Theodor) (1729–1812) vagy a radikális Batthyány Alajos (1750–1818) jöhet szóba. K.A.

KLOHAMMER JÁNOS

GEOMETRA-HIDRAULA KÖNYVTÁRA

A budapesti Piarista Központi Könyvtár jórészt hagyatékokból gyarapszik, kisebb-nagyobb magánkönyvtárakból. Piaristákéból. Csemege a könyvtártörténészeknek és képet ad az egykori professzorokról: Königsacker Józsefről, az első hazai kettős könyvviteli mű, a *Scriptura Duplex* szerzőjéről, a bányamérés iránt való érdeklődéséről; Horányi Elekről, a piarista irodalomlexikon szerzőjéről; Révai Mikós sokoldalú érdeklődéséről, rajzoló- és építésztehetségéről; Valero Jakabról, a szenci Collegium Oeconomiumot megnyitó, colbertista tanulmányszámba menő, hatalmas beszédéről, metallurgiai érdeklődéséről; Bajtay Antal könyvinyenci fokig jutó, európai távlatú tudosról, II. József történelemtanáráról; Ettinger Alajosról, a ma már elfeledett, de a maga korában nagynevű építészről, aki a szenci Collegium Oeconomium professzóriumban csiszolta született tehetségét, és lett Migazzi Kristóf váci püspök és bíboros udvari építész.¹

Ezek mind többé-kevésbé polihisztorok voltak, de mindegyiknek volt egy vagy más irányban megmutatkozó szenvedélye. Csak könyveiket és műveiket lapozgatva is megismerjük egyéniségüket, életrajzuk elolvasása csak igazolja benyomásunkat. A sort folytatni lehetne még messzire. Ott van Dugonics András, Takáts Sándor, Körösi Albin... Vizsgálódásunk azonban csak a Collegium Oeconomicum műszaki-kameralisztikai munkásságának kutatása közben terelődött egy véletlen folytán a még nem rendezett hatalmas könyvtár alkalmazott matematikai és közelebbről hidraulikai művei felé. Csak a 18–19. század fordulóján maradunk. Az előbb említettek mind piaristák.

Van azonban nem egy possesszori bejegyzés is, amely nem piarista hagyatékra mutat. A szenci Collegium Oeconomicum matematikai, közgazdasági és politikai könyveit keresgélve, ismételten találkozunk olyan művekkel, amelyeknek a címlapján „*Bibliothecae Pestiensi Scholarum Piarum obtulit Joannes Klohammer Geometra*” kézírás olvasható. Értékes 18. századi alkalmazott matematikai műveket jelez ez a bejegyzés (köztük csak néhány más tárgyút).

- 3 nagy matematikai kompendiumot,
- 10 hidraulikai és hidrotechnikai,
- 5 építészeti és perspektíva-elméleti szakkönyvet,
- 8 egyéb matematikai, alkalmazott matematikai,

¹ „Ettinger Alois [...] Priester des Ordens der Frommen Schulen und Architekt, geb. zu Pest 1745, gest. ebenda 1804 [...] Professor der Architektur [...] Chr. Ant. Graf Migazzi [...] Bischof [...] ernannte ihn zu seinem Hofarchitekten. [...] Er baute viele prächtige Kirchen und auch andere Gebäude und bildete mehrere tüchtige Baumeister”: WURZBACH, Constant, von, *Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich*, IV, Wien, 1858, 109.

3 magyar és világtörténeti művet,
2 szakszótárt (architektúra és hidraulika) és
2 egyéb tárgyú,

összesen 33 művet, illetve szakkönyvet találunk 63 kötetben Klohammer bejegyzéssel a Piarista Központi Könyvtárban, amit majd alább részletezni fogunk, a Klohammerra vonatkozó, szükséges életrajzi, műszaki és tárgyi megvilágítás után.

A pesti piarista *historia domus* nem tesz említést a műszaki szempontból igen értékes ajándékozás tényéről. A könyvtár gyarapodási naplója is megcsonkult. Volt pedig jó katalógusa vizsgálódásunk időszakából is, hiszen az 1822. évben hivatalos vizitációt végző Rudnay Sándor érsek dicsérően szól róla.²

Végül is ki ez a Klohammer János?³ Ismerve a szenci Collegium Oeconomicum diákjainak, úgylehet hiánytalan névsorát, azonnal feltűnik köztük ez a szokatlan hangzású név. A Helytartótanács és a piarista tartományfőnökség iratai pedig egy eléggé bőven vázlatos, de azért éppen a hagyatékozás körülményeit fel nem táró életrajzhoz segítenek.

Klohammer János Bazinban született. A szenci Collegium Oeconomicum rektorának a Helytartótanácsához kötelezően felterjesztett minőségében (1772. augusztus 13-án) 19 évesnek írják.⁴ Tehát 1753-at vehetjük születése évének. Volt egy piarista tanár öccse is, így a piarista *rulla* adatai részben kiegészítik és igazolhatják Klohammer János geometra-hidraulika adatait. A szülők a *rulla* szerint: „*Mathias Franciscus Klohomer in Legione Karoliana centurio*” (százados), nemes és „*Theresia Weissenberg vicecolonelli filia*” (alezredes lánya).⁵ Fallenbüchl Zoltán közlése szerint az apa a Károlyi-lovasezredben zászlós, a Pozsony megyei nemesi felkelő ezredben furir (hadírnok), *annonae magister* (élelmezési tiszt). Különbösen igen változatos kamarai tisztviselői hivatalokat töltött be. Volt *salis contralor* (ellenőr) a körmendi sóhivatalnál, kamarai sóperceptor, Nemsován *salis distractor* (sókiutaló), találmánya van a hajótörések megelőzésére. Meghalt 1769. szeptember 7-én. Özvegye 100 ft nyugdíjat kap, és öt gyermeke után (3 fiú és 2 leány) egyenként 25, azaz 125 ft kiegészítést: összesen tehát évi 225 ft jár neki a Pozsonyi Kamarától.⁶

Fiait ígyekszik elhelyezni. Ferenc 1771-ben a piarista rendbe lépett, mint

² „ex cubiculis professorum ivit ad Bibliothecam, quam mundam, et bene ordinatam inveniens, lectione quorundam librorum delectatus, catalogum librorum bene confectum collaudavit”: (1822. jún. 3.): HDPEst, p. 106.

³ Nevének változatai az iratokban: Klohammer, Klohommer, Klohomer, Klohomer.

⁴ 1774-ben 20 évesnek tüntetik fel. (Tabella informationis alumnorum Collegii Regii Szemiptziensis apud Scholas Pias: MNL OL COe).

⁵ PMKL, APHV, Lib. 17, p. 66.

⁶ FALLENBÜCHL Zoltán, *A sóügy hivatalnoksága Magyarországon a XVIII. században*, in Levéltári Közlemények, 50(1979), 225–290: 242.

„*Joannes Nepomucenus ab Angelo Custode*”.⁷ Tudós matematikus, termékeny panegirikus költő, pályája magasra ívelt. Miután 1798-tól a zágrábi akadémia professzora lett, 1812-ben a rendből átlépett a zágrábi egyházmegyébe. Meghalt 1830-ban.⁸

Az özvegy édesanya ismételten próbálkozik, hogy fiainak alapítványi helyet biztosítson. A nagycsaládú kamarai tisztviselők szívesen küldték katonai és papi pályára fiaikat. Klohammer János a magyar nemesi testőrségnél is próbálkozott – eredménytelenül. Végül is van adatunk arra, hogy a Magyar Kamara értesíti 1772. június 26-án Kiss Adorján szenci rektort: sorolja be Klohammer Mátyást az egyik megüresedett kamarai helyre.⁹ Itt nyilván névcseré történt az édesapával, mert ettől kezdve Klohammer János szerepel a félévi rektori információkban a hat kamarai ifjú között.

Egy szenci kurzusba 20 hátrányos anyagi helyzetű ösztöndíjast vett fel a Helytartótanács, illetve a Magyar Kamara. Ezek közül 14 magyar nemes ifjú volt, 6 pedig magyar kamarai tisztviselő fia, függetlenül attól, hogy esetleg ezek is nemesi származásúak voltak. Segítő gesztus volt ez a rendszerint nagycsaládú kamarai tisztviselők felé. Nem érdektelen megemlítenünk, hogy az intézmény valójában szociális célt is szolgált. Az alábbiakban majd szereplő Bittó Titusz 1769. augusztus 30-i felvételi ajánlásában azt olvassuk, hogy 14 testvére volt; apja szolgabíró. Ugyanebben a felterjesztésben Sánta Józsefnek 6, Hrabovszky Antalnak 7, Csörgey Lászlónak 6 testvérét említik, Kegly Károly és Bodó János pedig árvák. Pongrácz Ignácnak 7 testvére van, de magának Klohammernek is 2 fivére és 2 nővére volt.

Klohammer János egyébként már az előző évben is, 1771 novemberétől diákja volt a szenci intézetnek, nem alapítványi helyen, hanem *convictor solvensként* (fizető konviktor).¹⁰ Az információkban tisztelettudónak, fegyelmezettnak, békés magatartásúnak minősítik; tud németül, szlávul (szlovákul); római katolikus; a földmérésben jó hozzáállását dicsérik.¹¹ A politika

⁷ PMKL, APHV, Lib. 17, p. 66; B, 127. – Piarista szerzetesi szokás, hogy a keresztnév mellé még egy vagy két más nevet is felvesznek. Így tett Klohammer Ferenc is. Később azonban visszatért a Ferenc keresztnév használatához. Vö. HORÁNYI, *Scriptores*, II, 201-205. LÉH, *Catalogus*, 196-197.

⁸ Ereje teljében: „In Districtu Literario Zagrabienſi Pro-Director D. Fr. Klohammer [...] philoſ. doctor, matheseos purae et adplicatae profeſſor publ. ord., bibliothecarius academicus, Facultatis Philoſophicae ſenior, librorum reviſor, et pro-Director”: *Schematismus Inclycti Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum pro anno 1816*, Budae, 1815, 166.

⁹ „Reverende in Chriſto Pater! Ex quo in locum juvenis delpini, qui comparaturus non eſt, Mathiam Klohommer, Mathiae condam Nemſovajenſis ſalis diſtractoris filium pro alumno camerali denominassemus. Hinc velit eadem Paternitas Veſtra praedictum juvenem Mathiam utpote Klohommer qua alumnum cameralem conſiderare, eundemque omnibus beneficiis cameralibus alumnis caeteroquin competentibus frui facere. Poſonij 26-a junij 772”: *Intimatum*, 1772. jún. 26.: PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2.

¹⁰ „Advenit Joannes Klohommer convictor Bazinio et ſolvit victum pro medio anno item instrumenta”: DiSz, 1771. nov. 3.

¹¹ Lásd két szép térképdolgozatát a cseklészi Feketevíz folyócskával, a Szered–Pozsony és a Szenc–Pozsony úttal, a Nagyszombat–Cseklész postaúttal, fácánkerttel, egy darab urasági szántóval, réttel, szántóföldekkel. Szabatos mérésével, rajzolósi világosságával, a

nevű tantárgyban gyengébb képességű, az építészetben is; az aritmetikában és *doppiában* (kettős könyvvitel, *scriptura duplex*) szorgalmas és a közepesnél jobb, a német stílusgyakorlatban és levelezésben nem látszik éppen német anyanyelvűnek; az ökonómiában és mechanikában csekély előmenetelű. Más években az aritmetikában, földmérésben „*primis proximus*”, a *doppiában* szorgalmas, a németben „*quasi nativa lingua*”, írása közepes. Minősítését nézve: változó szorgalmú, de megbízható, a közepesnél valamivel jobb tehetségű. Az összbenyomás: szolid, rendes diák. Így mutatja életpályája is: lassan, de egyenletesen és biztosan halad felfelé.

Kurzusa 1771-től 1774-ig tanult Szencen. Mihelyst végzett, úgy látszik, azonnal állást kapott a Magyar (Pozsonyi) Kamaránál. Fallenbüchl névsorában „*practicantes*” (gyakornokok) között mint „felvéve” szerepel már 1774-ben. Ugyanezzel a felvételi évszámmal szerepel szenci kurzustársa, Dlholeczky János is, szintén kamarai ösztöndíjas.¹²

1784 őszén történt meg II. József szándéka szerint a helytartótanács és a Kamara Pozsonyból Budára való áttelepítése, a hivatali szervek is, következésképpen a tisztviselőké is. Ekkor Klohammer János már a Száva folyó hidraulikai létesítményeinél mérnök – adjunktus, fizetése 365 ft.¹³ Ugyanebben a jegyzőkönyvben a *Status personalis cameralium geometrarum* sorban: „*Klohammer J. titulo mercedis dietim 1 fl. ... 365 fl.*”, tehát napidíjas volt. Előléptetést jelent a *Status personalis omnium ad gremium camerale [...] individuorum*-ban: „*Modernus in hydraulicis Klohommer J. ad Savum fluvium circa structuras hydraulicas constitutus practians ... 365 fl. [...] Futurus in hydraulicis Klohommer J. 400 fl.*”.

Szenci diplomás hidraula társai, Pongrácz Ignác és Várady Pál hasonló juttatásban részesülnek. A kimutatásban szereplő többi szenci végzettségű geometra: Quits Antal, Szalaky Gábor, Szüllő József, Dlholeczky János, Freidhoffer József *2-dae classis* fizetésűek, tehát egyes munkákra szerződött állandó geometrák.¹⁴

1790-ben a Hajózási Osztálynál már jegyző: lakása is fel van tüntetve, mint a nevezetesebb kamarai tisztéké: előbb „*in Praesidio in Platea E. Consilii Nro 166*”, majd „*in Praesidio Platea Arcens. Nro. 5.*”¹⁵ 1799-ben a Hajózási és

betűírás cifrázatlan olvashatóságával kiemelkedik a társak hasonló témájú dolgozatai közül: MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85), n° 8; n° 15.

¹² FALLENBÜCHL Zoltán, *A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században*, in Levéltári Közlemények 41(1970), 259-336: 330.

¹³ „*Klohommer Joannes ad fluvium Slavum circa structuras hydraulicas constitutus... 365 fl.*”: „*Concertatio anno 1784. 19. februarii circa regulationem status personalis et salarialis in geometricis hydraulicis et architectonicis celebrata*”: MNL OL, Magyar Kamarai Regisztratúrája, Aedificalia (E 44), 32. kf., 34. cs. – Ez az utolsó elérhető jegyzőkönyv, a következő évekéi megsemmisültek, csak néhány mutatókönyvből szedhetők adatok.

¹⁴ MNL OL, Magyar Kamarai Regisztratúrája, Aedificalia (E 44), 32. kf., 34. cs. – Ld. még: *Schematismus*, 1788.

¹⁵ *Schematismus*, 1790.

Építési Igazgatóságon „*adjunctus*”,¹⁶ 1807-ben ugyanaz, de egyben Verőce megye táblabírói ülnöke („*una I. Comitatus Verőczen. tabulae judicariae assessor*”).¹⁷ 1815-ben nagy változás áll be életében, vidéken él („*extra gremium [...] Departamenti Hydraulico-Aedilis*”): a bácsi kamarai terület igazgató-mérnöke és továbbra is táblai asszesszor. Változatlanul itt működik 1825/1826-ig.¹⁸ Fizetését és jövedelmeit illetőleg lehet következtetni elődje, Kiss József bácsi kamarai geometra *salarium*ából. Kiss *salarium fixuma* (fix fizetése) 600 forint, ehhez kapott 130 forint lakáspénzt és 224,30 forint kiszállási díjat.¹⁹ Klohammernak, mint bácsi kamarai igazgató-mérnöknek a jövedelme hozzávetőlegesen évi 1000 forint lehetett.

Eddig fellelt térképei és jegyzőkönyvei alapján Bács, Eszék, Apatin voltak működése fókuszai. Működési területe nagy, leér egészen az 1. báni határörvidékre. Ezek a térképek a Dráva folyó (1805) és a Duna (1808) egyes szakaszainak szabályozását jelzik.²⁰ Egy másik térkép témája a Száva jobb oldali mellékfolyójának, a Kulpának Szredicsko (Zágráb megye) környéki szabályozása (gátak, sarkantyú, malom, mellékvizek, hid, ugyanezen a lapon a gát egy keresztaszelvénye kivetítve). Hasonló témájú a Kulpa Augustanovec és Degoj közötti szakaszáról készült térkép. Mindkettő Klobucharich Franc zágrábi kamarai mérnök műve; ezeket Klohammer mint igazgató-mérnök revideálta.²¹ Klohammer saját térképrajza 1818-ból a Bács megyei baracskai Duna-ág egy szakasza 15 pontjáról felvett keresztaszelvény, alacsony, közepes és magas vízállás jelzésével; a közepes vízállás azonos az 1818. november 4-i szinttel.²²

Egyéb térképek, melyeket beosztott adjunktusával készített: a Drávan Eszék-Felsőváros védelmére tervezett 3 hullámtörő sarkantyú terve, hossz- és keresztaszelvények, 5 hossz-szelvény 3 vízállás jelzésével. Topográfiai jellemzőjük: sodrásvonalak meghúzva, szigetek, gátak, sarkantyúk, Eszék és Kisvárdra vázlatos alaprajza, eszéki vár, épülő hid, rév, erdő fasor, rétfalvi dülőút, sóhivatal, bellyei gát, faerődítmény része.²³

A térképekhez mellékelte jegyzőkönyvek²⁴ betekintést adnak arról az óriási méretű vízszabályozási munkáról, amely Mária Terézia uralkodása alatt

¹⁶ *Schematismus*, 1799, 188.

¹⁷ *Schematismus*, 1807, 166.

¹⁸ *Schematismus*, 1815, 186; 1825, 151; 1826, 151.

¹⁹ Status personalis omnium ad gremium camerale [...] individuum.

²⁰ MNL OL, Kamarai térképek (S 11), N° 1650/2, 3; N° 1538/3.

²¹ MNL OL, Helytartótanácsi térképek (S 12), Div. XIII. N° 321/1, 2. – A Klohammer-térképekre vonatkozó útbaigazításokat Bendefy László professzornak és Lakatos János levéltárosnak köszönöm.

²² MNL OL, Helytartótanácsi térképek (S 12), Div. XIII, N° 485.

²³ MNL OL, Helytartótanácsi térképek (S 12), Div. XIII, N° 523/1, 2, 3. („sondiert und gezeichnet durch Mich. Heringh Cameral Ing. Adj.”, „Vidi Joann. Klohammer Dirig. Cameral. Ing.”)

²⁴ MNL OL, Helytartótanácsi levéltár, Departamentum Commerciale (C 64), 1819. év 2:141 és 1822. év 3:67, 3:68.

indult meg, és amelynek – mint más alkalommal látni fogjuk – milyen nagy mértékben részesei voltak a szenci Collegium Oeconomiumban végzett vízimérnökök, és amelyről némi fogalmat alkothatunk Klohammer bácsi tevékenységéből. Beszédese az a jegyzőkönyv, amelyet 1822. április 29-én, május 20-án és 23-án az Eszéken ülésezett, több érdekelt vármegye küldötteiből álló politikai, katonai és kamarai közös bizottság készített.²⁵ Eszékről küldi Klohammer jelentését a helyi sóhivatal védelmére építendő hullámtörőről.²⁶ Apatinból keltezi Eszék-Alsóváros védelmére a Dráva jobb partján építendő hullámtörő költségvetését (1822. május 14.).

Klohammer János sokirányú, hivatalához tartozó mellékágú munkájáról változatos képet ad a Magyar Kamara regisztraturája.²⁷ Mi már csak a nyugalomba vonulásakor kapott kitüntetését említjük, hiszen 1825-ben szerepel utóljára a *schematismus*ban mint bácsi igazgató-hidraula-geometra. (Ugyanekkor vonul nyugalomba Ferenc öccse a zágrábi akadémiáról).²⁸ A regiszter szerint a jubiláló bácsi kamarai igazgató-mérnök, hosszú, hűséges szolgálataért aranyérmet kap.²⁹ Pap fivére csak négy évvel élte túl nyugalomba vonulását, 1830-ban, 75 évesen halt meg. Klohammer geometráról már nincsenek további adataink; öccse halálakor 77 éves volt, ha megélte.³⁰

Csak feltételezzük, hogy nem lehettek leszármazottai, különben miért hagyta volna a pesti piarista könyvtárra értékes szakkönyveit? Sajnos, eddig agnoszkált 63 kötet könyvében ugyanaz a sztereotip bejegyzés: „*Bibliothecae Pestiensis Scholarum Piarum obtulit Joannes Klohammer Geometra*” („a pesti piarista könyvtárnak ajándékozta Klohammer János mérnök”). Azt is sajnáljuk, hogy az egyébként értékes bejegyzésnek keltezése sincs.

Természetesnek tűnik az a feltevésünk, hogy leszármazottak híján és rokonszenvből is, meg bizalomból is a piaristákra hagyta értékes könyveit. Mint piarista öregdiák bizonyára rokonszenvezett is valamelyik még élő, szenci professzóriumból ismert (piarista, kamerálisztikai irányú szaktanár-

²⁵ Klohammer mint „von der Seite der Hochlöblichen Ungarischen Hofkammer Deputierter Dirigender Cameral Ingenieur” írta alá a jegyzőkönyvet. Mint Baranya megye küldötte jelen volt Bittó Titusz, Baranya és Verőce megyei táblai ülnök, egykori szenci diák. Aláírása: „Titus von Bittó mp. Der Löbl. Baranyer Gespanschaft Gericht-Stuhl Beysitzer, und der Drau-Regulation Praeses”.

²⁶ „Gehorsamster Bericht über zu erbauenden Sporn bey Königl. Salzämtlichen Gebäude zu Eszek [...] Esseg den 10. May 1822. Johann Klohammer Dirig. Cameral. Ingen.”

²⁷ MNL OL, Magyar Kamara Regisztraturája, Oeconomica (E 58), Protocolla, mutató számsorral.

²⁸ Schematismus 1826, 120, 151. Klohammer Ferenc neve 1826-ban még ki van nyomtatva, de az OSZK példányában már áthúzták, és helyébe kézírással „Emer. Osegoich” nevét írták.

²⁹ „Klohammer Johanni, jubilate Baciensi Camerali dirigenti geometrae, ob praestita diuturna fidelia servitia aurenium numisma [...] collatum”: MNL OL, Magyar Kamara Regisztraturája, Oeconomica (E 58), Protocolla.

³⁰ Fallenbüchl Zoltán demográfiailag nem ellenőrzött benyomása szerint a kamarai tisztviselők az átlagosnál magasabb életkort éltek meg.

képző) tanárral. De érthető rokoni érzések is fűzhették a rendhez, hiszen Ferenc öccse piarista tanár volt, és zágrábi professzori kinevezéséig ismételtén a rend pesti iskolájában tanított, sőt éveken át ő vezette a *Historia domus Pestiensis* (1794–1799).³¹

Klohammer János könyvei csak részben azonosak a Collegium Oeconomicum már ismertetett szakkönyveivel.³² Érthető, hiszen a mohón polihisztori iskola tantárgyaiból szerzett sokirányú tudásalapon már specializálódott a hidraulika és hidrotechnika felé, ahogy ezt hivatása-szolgálat megkívánta. A Collegium Oeconomicum műszaki és általános matematikai könyvei közül csak a nagyokat, a klasszikusokat, a nélkülözhetetleneket találjuk hagyatékában. Ezek:

WOLFF, Christian, *Der Anfangsgründe aller Matematischen Wissenschaften erster* [2., 3., 4., 5., 6.] Theil, Wien, 1763, 8°

BELIDOR, Bernard Forest de, *Architectura Hydraulica... Aus der Französischen ins Teutsche übersetzt*, Augsburg, 1764, 1766, folió, 2 kötet

BELIDOR, Bernard Forest de, *Ingenieur-Wissenschaft bey auszuführenden Vestungs-Werken und bürgerlichen Gebäuden*, I-II. Theil, Nürnberg, 1757–1758, 4°

PENTHER, Johann Friedrich, *Praxis Geometriae...* Achte Edition, Augsburg, 1776, 2°

PENTHER, Johann Friedrich, *Zugabe zur Praxi Geometriae*, Augsburg, 1739, 2°

PENTHER, Johann Friedrich, *Anleitung zu Bürgerlichen Bau-Kunst*

Erster Theil, Augsburg, 1726, 2° – A polgári építészet latin, francia, olasz, német műszavainak magyarázata, *Lexicon architectonicum*).

Zweiter Theil, Augsburg, 1764, 2° – Kő- és faépületekről 20 elképzelés, szabad vagy szabott méretekben, olcsón, rízalitokkal és szárnyrészekkel, alap- és homlokzatrajzokkal, az utóbbiak ortografikusan és perspektivikusan, keresztmetszetek, tussal és színezve, végül ezek közül egy épület kivitelezése.

Dritter Theil, Augsburg, 1767, 2° – Az építészet igazi ismerete, értése, könnyed rajzkészség, az oszloprendeknek és részeiknek megfelelő alkalmazása.

Vierter Theil, Augsburg, 1778, 2° – Főúri rezidenciák, kastélyok, melléképületeik; kápolna, könyvtár, iroda, tanácsterem, lovarda labdaház, színház, kaszárnya, díszkapu.

PENTHER, Johann Friedrich, *Bau-Anschlag*, Augsburg, 1765, 2° – Építési költségvetés.

POZZO (PUTEUS), Andrea, *Perspectivae pictorum atque architectorum*, I-II, Augsburg, 1719. Bilingvis latin-német kiadás Johann Boxbart rézmetszeteivel, bemutatja az építkezéshez tartozó dolgok, gyors, helyes, leleményes perspektivikus rajzát.

BELIDOR, Bernard Forest de, *Neue mathematische Lehrschule zum Gebrauche der Officiers von der Artillerie*, ford. Jean Thibault Bion, Wien, 1773.³³

Gazdag magán- és szakkönyvtár Klohammeré, amelyben megvan a hatkötetes Wolff, a Belidor-féle *Architectura Hydraulica*, a sokkötetes, drága, fólió Pentherek. Amint látjuk innen már kimaradtak a Clausberg-féle különféle aritmetikai, arbitrázs, kambiai, mérték- meg pénzszámolást tárgyaló kötetek,

³¹ „Incipit Franciscus Klohommer”: HDPEst, p. 63.

³² Vö. HEGYI Ferenc, *A szenci Collegium Oeconomicum könyvtára*, kötetünkben 48–57.

³³ A bécsi Krauß-katalógus (*Bibliotheca Krausiana sive designatio librorum omnis fere generis atque idiomatis qui venales prostant apud Johannem Paullum Krausium*, Viennae, 1751, 324, 384) és Adelung (*ADELUNG, Fortsetzung*, I, col. 1877–1878) szerint két Bion van: Nicolas Bion és Johann Theobald Bion (utóbbi Belidor német fordítója).

Daries és Sonnenfels kameralisztikai művei, Matthieu de La Porte kettős könyvviteli tankönyve, Justi politikai írásai, elmaradtak a szenci könyvjegyzékekben bőségesen szereplő bányászati szakkönyvek, Christian Wolff politikai, Corsini és Gravesande mechanikai-fizikai filozófiát sugalló művei. Megvan azonban Belidor *Architectura militaris* (Nürnberg 1757), fólió, hiszen hadi szempontból is felelősségteljes helyen, katonai határörvidékbe benyúló területen dolgozott.

Meglepne, ha nem tudnók okát annak, hogy a maga korában tökéletes Wolff-féle matematikák mellett miért szerepel Klohammer könyvtárában Sebastien Le Clerc *Abhandlung von der theoretischen und praktischen Geometrie* (Augsburg 1756, 8°). Az ok: az ábratáblázatok alján díszítőelemként alkalmazott 44 db gyönyörű rézmetszet. Tudjuk, hogy a Collegium Oeconomicum térképdolgozatain milyen jelentős szerepet kaptak a kartusok és irányrózsák. Még ha valamelyik dolgozat szakmai szempontból gyengébb minőségű volt is, bizonyos, hogy a címrajzot díszítő elemek sokkal igényesebbek voltak. De nemcsak diákos játékoság volt ez a jelenség: a kor jelentős térképészei is, például Balla Antal, Karpe Mihály térképein éppenséggel rajzolószzenvedély látszik.³⁴ Le Clerc pedig korának kitüntetett rajzolója és rézmetszője volt. Nemcsak hogy 400 forint jövedelmet biztosított számára királya, de még a királyi tapéta-manufaktúra tanár-szakértője is volt. Építészeti, perspektívai és geometriai művei mellett élete főműve négyezer rézmetszete.³⁵

Hasonlóképpen hasznossági okok vezetnek Nicolaus Bion, ügyes matematikus, francia királyi mérnök, magyar és cseh szolgálatban tűzértiszt³⁶ *Traité de la construction et des principaux usages des instrumens de mathématique*, német fordításban a *Neu-eröffnete Mathematische Werck-Schule* (Nürnberg 1765, 4°) művének használatában. Ebben egy gyakorló mérnök minden vonatkozásban – használat, készítés, javítás – útbaigazítást talál a gyakorlatában előforduló összes instrumentummal kapcsolatban. Lényegében hasonló tartalmú a tűzértisztek számára Bernard de Belidortól francia nyelven írt, majd Biontól német nyelven bővített kiadásban megjelent *Neue mathematische Lehrschule* (Wien, 1773, 4°). Az előbbi Bion-műben ráadásul egy hasznos francia-latin-német szakszótár is segíti az olvasót.

Ha már a szómagyarázatoknál tartunk, említsük meg rögtön Lucas Voch építésmérnök, császári akadémiai tag *Lexicon über die Hydraulik und Hydrotechnik, oder Handbuch der Kunstwörter bey dem Brunnen und Wasserbau*

³⁴ A kartusok díszítése azonban sokkal régebbi hagyomány. Tekintsük csak meg Lázár deák (1528) vagy Wolfgang Lazius (1570) Magyarország-térképeit. Vö. NEMES Klára, *Cartographia Hungarica, Budapest*, 1972.

³⁵ Auszug aus dem Leben Herrn Sebastian le Clercs, in Le Clerc, Sebastian, *Abhandlung von der theoretischen und practischen Geometrie zum Gebrauche der Künstler, Werk- und Baumeister*, Augsburg, 1756, III-XI.

³⁶ „von dessen Lebensumständen mir doch nichts bekannt ist”: ADELUNG, *Fortsetzung*, I, col. 1878.

(Augsburg 1774, 8°) című könyvét. Ez a szakszótár már egyenesen rámutat Klohammer vízmérnöki hivatalára, szinte jelzi, mennyire más irányba vette életét, mint, mondjuk, Bodó János szenci kurzustársa, aki némi geometratérképező gyakorlat és kísérletezés után Pozsonyban, a Helytartótanácsnál kötött ki és futott be egy igen komoly számtisztai pályát.

Voch igen termékeny szakíró, főképpen a hidraulika és hidrotechnika területén. Az ő könyveinek az évszámai már majdnem egy nemzedékkal fiatalabbak; Klohammer hidraulikai munkaköre ellátásához szükséges vagy hasznos kézi- és segédkönyvek:

VOCH, Lucas, *Abhandlung über den Bau der Wasserwehren von Holz und Steinen zum Besten denen jungen Malern, Steinmetzen, Maurern, Kistlern und anderen Liebhabern entworfen*, Augsburg, 1779, 8°

VOCH, Lucas, *Abhandlung der Brückenbaukunst*, Augsburg, 1780, 8°, amelyben különféle fahidak, egyáltalán hidak építésével kapcsolatos eljárásokra hívja fel a figyelmet. Célja a kamarai tanácsosok tájékoztatása és a fiatal mérnökök, építészek, kőművesek, kővágók és kőfaragók oktatása-nevelése.

Lucas Voch műve még az *Anwendung der fünf Säulenordnungen* (Augsburg 1774, 16°).

A Klohammer János vízügyi igazgatósága idején készült jegyzőkönyvek, általa ellenőrzött és alárendeltjeitől készült térképek feltárják munkája méreteit és arányait: folyók hajózhatóvá tétele, gátak emelése, sarkantyúk építése, parti épületek veszélytelenítése. Itt már messze túl van a Collegium Oeconomicum elméleti és gyakorlati ismeretein, de túl a Hajózási Osztály íróasztalán is, benne van nyakig a gyakorlatban. Könyvei címei is árulkodnak:

SCHEMERL, Joseph (kamarai mérnök, krajnai útfelügyelő, *Strassen inspektor*), *Abhandlung über die Schiffbarmachung der Ströme*, Wien 1788, 8°.

SCHEMERL, Joseph, *Abhandlung... an Flüssen und Strömen zu bauen*, Wien 1782, 8°.

Georg von VEGA szintén krajnai, szlovén, magasra ívelő pályafutású hajózási mérnök, kitüntetett tűzériskolai tanár, vitézségéért bárói címet kapott, aztán tragikus végű (meggyilkolták), kitűnő matematikus, „*Unterleutnant und Lehrer der Mathematik*”,³⁷ *Vorlesungen über die Mathematik*, I-II, Wien, 1784, 8°.

AMBSCHELL, Antonius (a laibachi akadémia fizika professzora): *Dissertatio de centro gravitatis*, Labaci, 1779, 16°.

A felelős kamarai mérnök életének esetlegességeit és nehézségeit jelzik:

ZALLINGER, Franz, *Abhandlung von den Überschwemmungen in Tyrol*, Innsbruck, 1779, 8°.

TRÜBSWETTER, Anton (kapitány), *Vorschlag über Gebäude ... vor Feuer zu bewahren ... Anhang dieses bey Bauernhäusern anwendbar zu machen ... den ... Feuerbrünsten vorzubeugen*, Wien, 1786, 8°

ERNST, Heinrich, *Anweisung zum praktischen Mühlenbau*, Leipzig, 1805, 16°

Még az előző „szakkönyv-nemzedék” kötetei Klohammer könyvtárában:

³⁷ Révai Nagy Lexikona, XIX, Budapest, 1926, 112.

BRAHM, Albert, *Anfangs-Gründe der Teich- und Wasser-Baukunst*, 2. kiad., Aurich, 1767, 8° (hogyan kell gátakat építeni, zsilipeket, sarkantyúkat, csatornákat és más vízi műveket létesíteni és karbantartani).

SILBERSCHLAG, Johann Esaias (építészeti tanácsos, lelkész, kiváló prédikátor, realiskolai igazgató, pedagógiai és pszichológiai író, az alkalmazott matematika neves művelője³⁸), *Ausführliche Abhandlung der Hydrotechnik oder des Wasserbaues*, Leipzig 1772 (1. kötetében a folyami víziépítéssel foglalkozik, a 2. kötet nincs meg Klohammer hagyatékában).

Nem hidrológiai, hanem a legfontosabb alkalmazott matematikai ágak ismereteinek velős foglalata egy művészien tökéletes kézikönyv, „zsebkönyvnek” mondhatnánk, ha nem kvart (21,5×17,5 cm) alakú volna a Változatos életű jezsuita Joseph Liesganig (1719–1799)³⁹ *Tabulae memoriales* (Viennae Austriae, 1755) című műve, amely aritmetikával, az egyenesek, síkok és görbék geometriájával, bányaméréssel, polgári és hadi építéssel foglalkozik, rengeteg ábrát és metszetet tartalmaz: tömör és világos fogalmazású és szerkesztésű latin könyv.

A túlnyomóan hidrológiai művek nem jelentik azt, hogy tulajdonosuk érdeklődése nem lépte át szakmája határait. Erre az ítéletre a rendelkezésünkre álló könyvállomány még nem jogosíthat fel. Hiszen az értékes szakkönyvek már kritikus válogatás után kerülhettek a pesti piarista könyvtárba. Ennek a könyvtárnak a rendezése most folyik, a lelet még gyarapodhatik. Különben is, előkerültek olyan művek is, amelyek a fizika vagy a tudományok más ágából valók:

M. De MAILLARD császári és királyi hadimérnöknek a szentpétervári cári akadémián 1783-ban pályadíjat nyert műve: *Theorie dex Machines mues par la Force de la Vapeur de l'eau* (Vienne–Strasbourg, 1784), 8°.

A kertépítészeti romantikát szolgálja: TROTZMANN, Johann Gottfried, *Kleines Ideen-Magazin für Gartenliebhaber*, Leipzig, 1806, 4° (képeket, ötleteket ad a kerti házak, remeteházacsák, kunyhók, romok, pavilonok, pincszerek, patakok, díszgolyók, emlékművek létesítéséhez).

RAYNAL, Wilhelm Thomas (†1796, francia író, plébános, filozófus, lapszerkesztő, felfüggesztve, száműzve), *Philosophische und politische Geschichte der Besitzungen und handlung... in beyden Indien*, Kempten, 1783, 8°.⁴⁰ A gyarmatosító hatalmak, gyarmataik, ezek néprajza, államformájuk, gazdasági életük politikai-kritikai tárgyalása német fordításban. A 10 kötetes mű utolsó kötetében 178 lapos hatalmas „Register” van, az érdekesebb helyeken Klohammer jelöléseivel.

PALMA, Carolus Franciscus SJ (Rózsahegyen született 1735-ben, a nagyszombati konviktus és a bécsi Theresianum, tanára, történész, heraldikus),⁴¹ *Notitia rerum Hungaricarum*, I–III, Tyrnaviae, 1775. Habsburgista szellemű magyar történelmet ad a királyok sorrendjében. A III. kötetben Mária Teréziáról szólva, megemlíti Eszterházy

³⁸ MEUSEL, *Lexikon*, XIII, 168–172.

³⁹ Hitszónok, matematikatanár a bécsi csillagászati obszervatórium igazgatója. Nagy, de nem hibátlan életműve az ausztriai és magyarországi fokmérése.

⁴⁰ Az eredeti kiadás: *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans de deux Indes*, Nantes 1771.

⁴¹ HORÁNYI, *Memoria*, III, 3–4.

Ferenc kancellárt: „*Illi Szenczini convictum et correctionis domum, Tallossini orphanorum contubernium debemus*”.

A francia forradalom Jean Pierre PAPON abbétól megírt történelme német fordításban szintén megvan Klohammer könyvei közt: *Vollständige Geschichte der französischen Revolution*, I-IV, Pest, 1820, 8°. ⁴²

Az eddig lelt Klohammer-könyvek sorát egy jelentéktelennel zárjuk le, csak a teljesség kedvéért, ismeretlen szerzőtől: *Der subalterne Officier oder Unterricht für Officiere* (Prag 1783).

A fennmaradt könyvvállomány nem nagy, de értékes: 33 mű, 63 kötetben. Túlnyomó részük német nyelvű, csak 3 latin, 1 francia és egy billingvis német-latin van köztük. A drága műszaki, rézmetszetekkel gazdagon illusztrált könyvek kivétel nélkül barna bőrkötésűek. A kisebb értékűek (például Schemerl) kéregpapír borításúak; ilyen a történelmiek között a Papon-sorozat. Úgy látszik Klohammer nagyság szerint is számozta könyveit (az elülső bőrtábla jobb felső sarkában 2 cm² nagyságú, fehér ragasztott lapocskával kézírással, nagyalakú számokkal). Míg a fólió Belidor-féle *hydraulika* az „1” etikettet kapta, a kvart Liesganig már „8” számozású, az oktáv Le Clerc meg már az „50”-et kapja. A szép barna bőrkötésűek részben aranyozottak.

Íme egy könyvtár. Klohammer János hidraulika-geometra könyvtára, vagy inkább könyvtártöredéke, de mint minden magánkönyvtár, ez is tükrözi tulajdonosának egyéniségét: élete körülményei, tanulmányai, hidraulika-munkássága összefonódnak a könyvek beszerzésével és végül – sorsukkal is: reméljük megbecsült helyen vannak a Piarista Központi Könyvtárban.

(1980)

⁴² Eredeti francia címe: *Histoire de la revolution de France*, 1-6, Paris, 1815.

FORRÁSOK

I. SZENC

1.

*Mária Terézia alapítványt tesz a szenci Collegium Oeconomicum számára
Bécs, 1763. szeptember 14.*

LELŐHELY: PMKL, APHV, DF, N° 27. – MÁSOLATOK: 1. MNL OL, Magyar Kancelláriai Levéltár, Conceptus Expeditionum (A 35), 1763. szept., N° 86 (fogalmazvány). – 2. MNL OL, A 57, 46. kötet, pp. 418-420 („Fundationales super publico Collegio Regio Oeconomico in oppido Szencz ad comitem Franciscum Eszterházy cancellarium regium hungarico-aulicum spectante instituendo expeditae”). – 3. PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 1, N° 5 (2 egykorú példány). – NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. AMBRUSZTER, *Tatai ház*, 51-53 (részletek). – 2. HEGYI Ferenc, *A szenci közgazdasági főiskola (1763–76)*, in Debreceni piarista kereskedelmi középiskola évkönyve 1941/1942, 3-10: 4-8. – 3. KOLTAI, *Szenc*, 157-163. – MAGYAR FORDÍTÁSA: Hegyi Ferenc (*i. m.*, 4-8), fordítását átdolgozta Koltai András, 2013. – MEGJEGYZÉS: Az oklevélnek két változata készült. Az itt közölt a piaristák számára szült, egy másik pedig a pozsonyi Magyar Királyi Helytartótanács számára (MNL OL, Királyi könyvek [A 57], 46. kötet, pp. 420-422; MNL OL, Conceptus expeditionum [A 35], 1763. szept., N° 84). Szövegük nagyrészt megegyezik egymással, de a Helytartótanács példánya néhány ponton bővebb: hosszabban emlékezik meg Eszterházy Ferenc érdemeiről, utasítja a Kamarát, hogy adjon mintákat mindenfajta kamarai számadáskönyvből, és szabályozza a kollégiumi ételek mennyiségét.

Nos Maria Theresia, Dei gratia Romanorum imperatrix ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae regina apostolica, archidux Austriae, dux Burgundiae, Superioris et Inferioris Silesiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Sacri Romani Imperii Moraviae, Burgoviae, Superioris et Inferioris Lusatae, comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis et Goritiae, Lotharingiae et Barri dux, magna dux Heturiae, etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis.

Quod posteaquam maternae sollicitudinis, qua a primis susceptae gubernationis nostrae initiis in haereditarium nostrum Hungariae Reg-

Mi, Mária Terézia, Isten kegyelméből római császárné és Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia apostoli királynője, Ausztria főhercege, Burgundia, Alsó- és Felső-Szilézia, Stájerország, Karintia, Karniola hercege, Morvaország, Burgau, Alsó- és Felső-Lausitz birodalmi hercege, Habsburg grófja, Flandria, Tirol, Görz, Lotaringia és Bar hercege, Toszkána nagyhercege, stb. jelen oklevelünk erejénél fogva emlékeztül adjuk mindenkinek, akit illet.

Hogy minekutána anyai aggodalmunktól indítatva, amellyel uralkodásunk kezdete óta a mi örökös Magyar Királyságunkkal szem-

num ferimur, studio incitatae, cum animo reputassemus, quod in praefato Regno nec subterranea, neque vero vulgaris practica geometria ex professo, minus vero mechanica, ac publicis officiis et negotiationi adcommodata arithmetica, item certis praeceptionibus nixa oeconomiae scientia tradatur; multum nos tam in rem publicam haereditarii nostri Hungariae Regni, quam vero in illius spes succrescentis juventutis futurae vitae commoda auxilii collaturos arbitrabamur, si unum saltem huius generis scientiarum auctoritate nostra Regia munitum constitueremus domicilium.

Quem in finem cum fidelis noster, nobis sincere dilectus, Spectabilis ac Magnificus Comes Franciscus Eszterhazy de Galantha, perpetuus in Frakno, camerarius, consiliariusque noster actualis intimus, Comitatus Mossoniensis supremus comes, et per antelatum nostrum Hungariae Regnum aulae nostrae cancellarius avitam domum suam in Oppido Szentz Comitatu Posoniensi sitam propriis sumtibus huic instituto adcommodandam, cum propinquo horto, ac praeterea viginti millium florenorum capitale pro sustentatione necessariorum professorum obtulisset, ac per fassionales literas pleno jure in nos transtulisset, nonmodo collegium illud in dicto Oppido Szentz stabiendum, verum praeterea pro educandis illic viginti pauperum nobilium Regni, ac camerarium officialium filii annuos mille quadringentos florenos, item pro instruenda bibliotheca, ac comparandis mechanicis instrumentis mille

ben viseltetünk, jóindulatúan megfontoltuk, hogy az említett királyságban hivatalból sem bányászati, sem pedig általános gyakorlati geometriát, még kevésbé mechanikát és közhivatalokra meg kereskedelemre alkalmazott aritmetikát, továbbá határozott oktatáson alapuló gazdasági ismeretet nem tanítanak; ezért úgy gondoltuk, hogy egyrészt segítséget nyújtunk a mi örökös Magyar Királyságunknak, másrészt pedig a haza reménységének, a növekedő ifjúságnak jövőendő életét nagyban megkönnyítjük, ha az effajta tudományok számára legalább egy, királyi tekintélyünkkel megerősített intézetet alapítunk.

Midőn erre a célra hűséges hívnünk, az általunk őszintén kedvelt Tekintetes és Nagyságos galántai Eszterházy Ferenc gróf, Fraknó örökös ura, kamarásunk és valóságos belső tanácsosunk, Moson vármegye főispánja, az említett Magyar Királyságunkban udvari kancellárunk, Szenc városában, Pozsony megyében álló ősi házát az intézet céljaira saját költségén átalakítva a hozzátartozó kerttel együtt felajánlotta, ezenkívül a szükséges tanárok fenntartására húszezer forintnyi tőkét adományozott, és vallomáslevelével teljes jögon ránk ruházott, azt határoztuk el, hogy a nevezett Szenc városban eme Kollégium alapíttassék, valamint a szegény országos nemesek és kamarai tisztviselők hűsz gyermekének nevelésére évenként 1400 forintot, úgyszintén könyvtár létesítésére és mechanikai eszközök beszerzésére 1500 forintot egyszersmindenkorra kiutalunk és újabb intézkedésig a kamarai alaphoz csatolunk.

quingentos florenos ad semel munerandos resolvimus, atque ad Fundum Cameralem, donec aliter provideatur, assignavimus.

Quia autem omnis juventutis recta ac frugifera institutio peritorum, proborumque magistrorum studio ac vigilantia continetur, ideo Vobis Piarum Scholarum Provinciae Hungaricae sacerdotes, quorum nempe institutio ex ipsa piissimi Fundatoris Vestri mente, in proba ac diligenti adolescentum educatione ponitur; motae etiam eo, quod Religionis Vestre sacerdotes in tradendis suprafatis scientiis, doctrinae, diligentiaeque suae praeclara hic in archiducali civitate nostra Viennensi argumenta exhibuissent, tam praefatarum scientiarum publicam, apertis nempe pro omnibus adventare volentibus scholis, docendi provinciam, quam etiam fundatorum per Majestatem Nostram viginti alumnorum curam committentes, praedicam domum in oppido Szentz cum horto, ac praeterea viginti millia florenorum per praefatum comitem cancellarium in nos per fassionales, atque authenticas cessionales literas in Vestram subsistentiam translata, in perpetuam fundationem benigne, sub his tamen conditionibus conferimus:

PRIMO: Ut ex hoc a Majestate Nostra in perpetuam fundationem Vobis collato viginti millium florenorum fundo necessarios ad tradendas supra positas disciplinas professores constanter in dicto Oppido Szentz sub directione rectoris intertenere teneamini. Constituimus vero illos numero quinquo. Nempe:

Primo: professorem arithmetices.

Mivel azonban a mindenkori ifjúságnak helyes és eredményes nevelése tapasztalt és megbízható nevelők éber fáradozásától függ, azért Rátok, a Kegyes Iskolák Magyarországi Tartományának papjaira bízuk a nevelést, amely intézménynek ugyanis kegyes Alapítótok szándéka szerint az ifjúság erkölcsös és szorgos nevelése a feladata; erre indított minket az is, hogy a Rendetek papjai a fent említett tudományok tanításában, itt a mi főhercegi városunkban, Bécsben, tudásuknak és szorgalmuknak kiváló bizonyítékát nyújtották, ezért rátok bízva mind az említett tudományok nyilvános tanítását a tartomány számára – megnyitva az iskolát minden tanulni vágyó ifjú számára –, mind pedig a Felségünk által alapítvánnyal ellátott húsz növendék gondozását, a fent említett szenci házat és kertet, továbbá a nevezett gróf kancellártól a ti ellátásotokra nekünk felválló és hiteles engedménylevelében átadott húszezer forintot örök alapítványul kegyesen rátok ruházzuk, a következő feltételekkel:

ELŐSZÖR: Hogy ebből a Felségünktől örök alapítványként Nektek átadott húszezer forint alapból kötelesek vagytok a felsorolt tantárgyak tanítására szükséges tanárokat Szent városában, a rektor vezetése alatt állandóan eltartani. Ezeknek a számát ötben állapítjuk meg. Éspedig:

Először: az aritmetika tanára,

Secundo: professorem oeconomiae.

Tertio: professorem matheseos.

Quarto: professorem delineationis.

Quinto: professorem calcographiae et stili.

De singulorum officio ac muniis sequentia praecipientes, nempe:

Professor arithmetices illud arithmeticae genus tradet, quod in cameralis ac publici perceptoratus administratione ponitur. Utetur vero in hunc finem formula libri: Clausberg *Rechnungs Kunst* tomuli duo, in octavo;¹ et La Port *Einleitung zur doppelten Buchhalterey*.² Et quoniam praedicti alumni ad cameratica, atque alia administrationem bonorum pro objecto habentia munia olim in Regno Hungariae gerenda efformari deberent, ideo volumus, ut dictus professor in exemplum ac formulas producta Hungariae assumat, eaque in rubricas et formularia ea ratione, quam Clausberg et La Port adhibuerunt, redigere satagat.

Professoris oeconomiae partium erit, iuventuti modum inscribendi rationes administrationis bonorum ostendere, quam in rem utetur formula libri, cuius titulus: *Einleitung zu einem verbesserten Cameral Rechnungen Fuss*.³ Studebit autem pari ratione ac superior, producta patriae ex rationibus cameralibus desumta

Másodszor: az ökönomia tanára,
Harmadszor: a matematika tanára,

Negyedszer: a rajzolás tanára,
Ötödször: a szépírás- és stílustanár.

Kinek-kinek hivatalát és feladatát a következőkben szabjuk meg, mégpedig:

Az aritmetika tanára az aritmetikának azt a fajtát tanítsa, amelyet a kamarai és állami adószedő hivatalban használnak. E célból használja mintául Clausberg *Rechnungs Kunst* című, kétkötetes, nyolcadrét, valamint La Port *Einleitung zur doppelten Buchhalterey* című könyveit. És mivel az említett növendékeket kamarai és más olyan birtokkezeléssel foglalkozó hivatalokra kell nevelni, amelyeket egykor a magyar királyságban viselni fognak, ezért azt akarjuk, hogy az említett tanár példa és minta gyanánt magyar dolgokat használjon, és azok rovatait és mintáját oly módon igyekezzen összeszedni, ahogy Clausberg és La Port alkalmazzák.

Az ökönomia tanárának az a feladata, hogy az ifjúságot megtanítsa a birtokigazgatási számvitel módjára, amelyhez használja mintául az *Einleitung zu einem verbesserten Cameral Rechnungen Fuss* című könyvet. Hasonló megfontolásból, mint az előbbi [tanár], alkalmazza a kamarai számadásokból merített hazai

¹ CLAUSBERG, Christlieb von, *Demonstrative Rechenkunst, oder Wissenschaft, gründlich und kurz zu rechnen*, 3. Aufgabe, Band I-IV, Leipzig, 1762.

² LA PORTE, Matthieu de, *Einleitung zur doppelten Buchhaltung*, I: *Wissenschaft der Kaufleute und Buchhalter*, Wien-Prag-Triest, 1762.

³ [PUECHBERG, Johann Matthias], *Einleitung zu einem verbesserten Cameral-Rechnungen-Fuße: auf die Verwaltung einer Herrschaft angewandt*, Wien, 1762.

ad systema modo allati authoris adcommodare. Ejusdem praeterea muneri erit, methodum promovendae rei oeconomicae explanare ad eam normam, quemadmodum ostendit Ioachim Darsis.⁴ Non secus illius curae committimus, ut nonnulla a pluribus auctoribus tradita experimenta oeconomica colligat, illaque observata praescripta culturae ratione experiatur, quo ita consequuto felici successu, publico nota reddi possunt.

Professor matheseos juventutem in geometria tam subterranea, quam etiam vulgari practica, prouti etiam mechanica et hydraulica instituet.⁵

Professor delineationis adolescentem mundam atque expeditam delineandi rationem instruet.

Professor denique calcographiae et stili adolescentes nitidum, atque usui adcommodatum scripturae genus docebit. Praeterea etiam in stilo epistolari, conficiendis contractibus, quietantiis, libellisque supplicibus et quae huius generis, nempe ad mercaturam et administrationem bonorum necessaria auxilia sunt, discipulos exercebit.

SECUNDO: Tradetis autem omnes istas scientias Germanico idiomate, cum alioquin ad praesens institutum nonnisi huius linguae gnari adolescentem suscipientur.

TERTIO: Quia vero quaevis discip-

dolgokat az imént említett szerző rendszeréhez. Ugyancsak az ő feladata lesz, hogy a gazdaság fellendítésének módját Joachim Darsis elmélete szerint kifejtse. Annak a gondjával is megbízzuk, hogy az egyes szerzők által közölt gazdasági kísérleteket összegyűjtse, és azokat a műveltség által előírtak szellemében kipróbálja, hogy azután kedvező eredmény birtokában közkinccsé tehesse.

A matematika tanára tanítsa az ifjúságot a bányászati és általános mértanra, valamint a mechanikára és vízműtanra.

A rajzolás tanára oktassa a tanulókat a tiszta és könnyed rajzolás módjára.

A szépírás és stílus tanára pedig tanítsa az ifjakat tetszetős és könnyen olvasható írásmódra. Emellett gyakoroltassa a tanulókat a levelezési stílusban, szerződések, nyugtatványok, kérvények készítésével és ehhez hasonlókkal, amelyek tudniillik a kereskedelem és birtokigazgatás szükséges eszközei.

MÁSODSZOR: Mindeme tudományokat német nyelven tanítsátok, mivel különben is csak olyan ifjak vehetők fel ebbe az intézetbe, akik ezen nyelven beszélnek.

HARMADSZOR: Minthogy minden

⁴ DARJES, Joachim Georg, *Erste Gründe der Cameral-Wissenschaften darinnen die Haupt-Theile so wohl der Oeconomie, als auch der Policy und besondern Cameral-Wissenschaft in ihrer natürlichen Verknüpfung zum Gebrauch seiner academischen Fürsorgung entworfen*, Jena, 1756.

⁵ A Helytartótanácsnak írott alapítólevél szerint: „ex libro Volfii, quam edidit sub titulo *Erste gründe der Mathematischen Wissenschaften*”. (MNL OL, Libri regii [A 57], 46. kötet, pp. 420-422). Vö. WOLFF, Christian, *Der Anfangs-Gründe aller Mathematischen Wissenschaften Theil I-IV*, Franckfurt–Leipzig, 1750.

lina ordinata procedendi ratione continetur, ideo volumus, ut sequentem modum studiorum teneatis, nempe: mane ab hora septima usque octavam arithmetices, eum vero sequens usque nonam oeconomiae professor praeleget, examinabit, ac positus quaestiunculis discipulos exercebit. A meridie prima professor matheseos studiis faciet; quem excipiet hora secunda professor calographiae et stili, qui docebit usque tertiam. A tertia vero usque quartam in delineando a professore ad id destinato juvenus exercebitur. Dies recreationis duo per septimanam tribuentur, ut nempe professores illic diligentius ad dandas lectiones se praeparare possint. Ne tamen alumni illos sine ullo fructu transigant, examen hebdomadale et practica exercitio diebus recreationis instituetur. Cursum studiorum, quo juvenus magis solida in dictis scientiis fundamenta ponat, tribus annis absolvi volumus, professores igitur intra id tempus theoricam institutionem practica exercitatione firmare studebunt.

QUARTO: Quoniam ad rem publicam id praecipue pertineret: ut non minus bonos, quam et in scientiis ad ejus providentiam pertinentibus versatos habeat cives, atque ideo eadem animus qua ingenium diligentia excolendum foret; jam vero in disciplinam vestram traditi hi adolescentes ad vitam activam destinarentur. Ideo fidem erga terrae principem, observantiam erga patriam, erga superiores obsequium, in agendis rebus diligentiam et accurationem, atque candorem animi per accomodatus praeepta instituere studeatis.

tanítás a haladásnak módszeres elvén nyugszik, azt kívánjuk, hogy a következő tanítási rendszert tartsátok meg, mégpedig: reggel hét órától nyolc óráig az aritmetika tanár, öt követőleg kilencig az ökonómia tanára ad elő, felettet és feladatokkal gyakoroltatja a tanulókat. Délután egy órától a matematika tanára kezdi meg a stúdiumot, a második órán a szépírás és stílus tanára követi, aki háromig tanít. Háromtól négyig az ifjúság rajzolásban gyakorolja magát az erre kijelölt tanárral. Hetente két szünetnap van, azért, hogy a tanárok annál szorgalmasabban készülhessenek az előadások megtartására. Nehogy azonban a növendékek ezeket [a napokat] haszontalanul töltsék, a heti vizsgát és a gyakorlati foglalkozásokat a szünetnapokon kell megtartani. A tanulmányi időt, hogy az ifjúság az említett tudománynak szilárdabb alapját vethesse meg, három esztendőben akarjuk megalapítani, tehát törekedjenek a tanárok ez alatt az idő alatt az elméleti oktatást gyakorlatokkal megerősíteni.

NEGYEDSZER: Mivel az állam számára nagyon fontos, hogy ne csak jó polgárai legyenek, hanem olyanok, akik a gondviselésükre bízottakhoz tartozó tudományokban kellően szakképzettek is, és mivel ezért igyekezettel kell a lelket és az észet is művelni, márpedig ezek a ti intézetetekbe küldött ifjak a gyakorlati életre vannak szánva, ezért azon legyetek, hogy a rájuk szabott nevelési módszerrel beléjük csöpögtessétek a földi uralkodó iránt való hűséget, a haza iránt való tiszteletet, a feljebbvalók iránt való engedelmességet, a

QUINTO: Rector collegii, nunc quidem de mille quingentis florenis ad comparanda instrumenta, et libros neccsarios coemendos a Majestate Nostra clementer resolutis, in futurum vero quotannis de expensis in victum ac vestitum alumnorum designatis mille quadringentis florenis accuratas ac sufficientibus documentis munitas rationes, praeterea

SEXTO: Singulo quadrante anni de cujusvis alumni docilitate ac progressu veram, ac sinceram informationem Consilio Nostro Regio Locumtenentiali submittere non intermitat. Denique

SEPTIMO: Ut alumnorum, qui ex destinato per Majestatem Nostram pro eorum providentia fundo non modo alentur, verum praeterea in singulos annos unius ordinis vestitum accipient, diligentem in omnibus curam geratis.

Et haec sunt, quae per vos accurate observari atque omni studio ac contentione perfici volumus. In quorum majus robur, perpetuamque firmitatem hasce secreto majori sigillo nostro, quo ut regina Hungariae apostolica utimur, impendenti comunitas extradandas esse duximus, et concedendas literas fundationales.

Datum per manus fidelis nostri, nobis sincere dilecti, Spectabilis ac Magnifici Comitis Georgii Fekete de Galantha, consiliarii nostri actualis intimi, Comitatus Aradiensis supremi comitis, et per antelatum nostrum Hungariae Regnum aulae Nostrae vice-cancellarii, in archiducali civitate nostra Vienna Austriae, die

munkában való szorgalmat és pontosságot, valamint a lelki tisztaságot.

ÖTÖDSZÖR: A kollégium rektora most arról az 1500 forintról, amelyet az eszközök megszerzésére és a szükséges könyvek megvásárlására engedélyeztünk, a jövőben pedig arról az 1400 forintról, amelyet a növendékek ételmezésére és ruházatára szántunk, évenként pontos és kielégítő mellékletekkel ellátott számadást terjesszen fel. Ezenkívül

HATODSZÖR: Negyedévenként minden egyes növendék tehetségéről és előmeneteléről hű és őszinte felvilágosítást küldjön a mi királyi helytartótanácsunknak. Végül

HETEDSZÖR: Növendékeinknek, akik a Felségünk által erre szánt alapítványból nem csak ellátást, hanem ezenkívül évente egy rend ruhát is kapnak, mindenben szorgalmasan viseljétek gondját.

Ezek azok, amelyekről azt akarjuk, hogy betartsátok, és minden iparkodással és erővel végrehajtsátok. Ezeknek nagyobb hitelül és örök erejül úgy intézkedtünk, hogy ezt az alapító levelet megerősítve nagyobbik zárt függő pecsétünkkel, amelyet mint apostoli magyar királynő használunk, kiadjuk és elismerjük.

Kelt a mi hűséges, őszintén szeretett hívünk, Tekintetes és Nagyságos galántai Fekete György gróf, valóságos belső tanácsosunk, Arad vármegyei főispánunk, az említett Magyar Királyságunkban udvari alkancellárunk keze által, Bécsben, ausztriai főhercegi városunkban, az Úr 1763. esztendejében, szeptember hó 14-

decima quarta mensis septembris,
anno domini millesimo septingente-
simo sexagesimo tertio, regnorum
nostrorum Hungariae, Bohemiae et
reliquorum anno vigesimo tertio.

Maria Theresia mp.

Comes Georgius Fekete mp.

Franciscus Skerlecz mp.

dikén, magyarországi, csehországi
stb. országulásunk huszonharmadik
évében.

Mária Terézia sk.

Fekete György gróf sk.

Skerlecz Ferenc sk.

2.

A szenci Collegium Oeconomium Helytartótanács által előírt tanrendje Pozsony, 1763. október 10.

Lelőhelye: PMKL, APHV, For. 34, Fasc. 1, N° 3. – Tartalma lényegében, néha szó szerint megegyezik az alapítólevéllel (Források, I, n° 1), újabb részletek csupán a Helytartótanács felügyeleti jogának gyakorlásával kapcsolatban találhatók benne.

Illustrissimi Reverendissimi.

Sua Sacra Caesareo Regia Maiestas aprimis susceptae gubernationis suae initiis, ea sane haereditarium hoc suum Regnum sollicitudine, ac materni animi charitate complexa fuit, ut nihil unquam eorum, quae sive ad publicam ipsius gloriam atquae incrementum, sive ad procuranda privata subditorum imperio suo civium commoda quacunque ratione pertinebat praetermissum esse voluerit.

Cujus materiae sollicitudinis suae studio clementer incitata cum animo reputaret, quod in omni Hungariae Regno nec subterranea, neque vero vulgaris practica geometria ex professo, minus vero mechanica, ac publicis officiis et negotiationi acomodata arithmetica, item certis praeceptionibus nixa oeconomiae scientia tradatur; multum setam in rem hujus Regni, quam vero in illius spes in sucrescentis juventutis futurae vitae commoda auxilii collaturam benigne arbitrabatur, si unum saltem huius generis scientiarum auctoritate Regia munitum constitueret tyrocinium.⁶

Multum certe in efficienda quam primum hac Inventione Regia suam Majestatem Sacrissimam adjuvit Cancellarius Hungarico-Aulicus Excellentissimus Dominus Comes Franciscus Eszterházy de Galantha, qui non modo avitam domum suam in Oppido Sencz Comitatu Posoniensi sitam huic instituto accomodandam cum propinquo horto, praeterea verum pro professorum sustentatione viginti millium florenorum capitale in perpetuam fundationem obtulit. Quam ejus adsecundandam hanc publico perquam utilem intentionem Regiam laudabilem promptitudinem atefata Sua Majestas Ceasereo-Regia Apostolica grato sane animo acceptans, non solum Collegium illud indicto Oppido Szencz stabiliendum, verum praeterea quo materna

⁶ Vö. Források, I, n° 1 (második bekezdés).

in gentem Hungaram animi sui studia in hac quoque parte testaretur, pro educandis viginti pauperum nobilium Regni, ac cameralium officialium filiis, annuos millequadringentos, item pro libris ad tractationem prealatarum scientiarum necessariis pro uti etiam ad comparanda mechanica, et mathematica instrumenta ad semel numerandos mille quingentos florenos benigne resolvere, atque fundum cameralem donec aliter provideatur assignare dignata est.

Quia vero omnis scholastica institutio praecipue requirerat, ut idoneis provideretur magistris, sacerdotes autem Piarum Scholarum doctrinae, diligentiaquae suae plura exhibuissent argumenta, ideo etiam summe fata sua Majestas Sacratissima hac spe impulsatam, praefatarum scientiarum publicam apertis, nempe pro omnibus adventare volentibus scholis docendi provinciam, quam etiam fundatorum per Majestatem Suam Caesaream Regiam viginti alumnorum curam ejusdem Religionis Provinciae Hungariae sacerdotibus benigne obtulit.

Quod autem systema Collegii hujus attinet omnis ejus institutio, his praecipue nitetur legibus, nempe:

Quoniam institutum istud cameraticis officiis, ac negotiationi accomodatum arithmetica prouti etiam viarum, agerumque repurgationem et reparationem, nec non publicae, privataeque oeconomiae protectionem pro constituto habet fine ad instituendam in harum rerum scientia juventutem, sequentes professores per suam Majestatem Sacratissimam constituti sunt.

PRIMO. Professor arithmeticae, cujus officii est illud arithmeticae genus, quod in camerae publici perceptoratus administratione ponitur, tradere. Utetur vero in hunc finem auctore, cui nomen Clausbergh.⁷

Quia vero quodlibet Regnum peculiaria quaedam haberet producta, ideo Sua Majestas Sacratissima benigne vult, ut professor in exemplum, et formulas Hungariae materialia assumat, atque in rubricas redigat, quod ut commodum fieri possit, in mandato dabit Sua Majestas Caesareo-Regia Camerae Regiae Hungarico Aulicae per omni genere rationum cameralium professori aliqua rationum exempla dare velit, quo ex iisdem species productorum desumere, ac in suas rubricas, et formularia, ae scilicet ratione, qua Clausbergh et La Port⁸ ostenderunt redigere valeat.

SECUNDO. Professor oeconomiae, cujus officium, ac munus in eo ponitur, ut juventuti modum in scribendi administrationis bonorum ostendat, quam in rem utetur libro, cuius titulus: *Calnilung* [*Einleitung*],⁹ cujus curae praeterea muneris erit, methodum promovendae rei oeconomicae exemplaria,

⁷ CLAUSBERG, Christlieb von, *Demonstrative Rechenkunst, oder Wissenschaft, gründlich und kurz zu rechnen*, 3. Ausgabe, Band I-IV, Leipzig, 1762.

⁸ LA PORTE, Matthieu de, *Einleitung zur doppelten Buchhaltung*, I: *Wissenschaft der Kaufleute und Buchhalter*, Wien-Prag-Triest, 1762.

⁹ [PUECHBERG, Johann Matthias], *Einleitung zu einem verbesserten Cameral-Rechnungs-Fuße: auf die Verwaltung einer Herrschaft angewandt*, Wien, 1762.

idque ex opusculo Ioachimus Darsis, quod prodiit Jenae anno 1756,¹⁰ hic quoque pari ratione, ac superior id praecipue curabit, ut in modo inscribendi proventus bonorum producta patriae prae oculis habeat, quae pariter ex rationibus cameralibus desumpta ad systema praescripti auctoris accommodari poterunt.

Ad haec non nulla a pluribus auctoribus tradita experimenta oeconomica colligat, illa, quae observata praescripta culturae ratione experiatur, ut consecuto, felici successu publico nota reddi possint.

TERTIO. Professor matheseos, qui juventutem is geometria tam subterranea, quam etiam vulgari practica, prouti etiam in mechanica et hydraulica instruet ex libro Volfii.¹¹

QUARTO. Professor delineationis, qui adolescentes mundam atque expeditam delineandi rationem instruet.

QUINTO. Professor calcographiae et stili, cujus munus est nitidum, atque usui accommodatum scripturae genus docere, praeterea in stilo epistolari, in conficiendis contractibus, quietantiis, libellisque suplicibus, et quae hujus generis sunt, discipulos exercebit, sine his namque auxiliis, neque officia cameralitica, neque mercaturae, sed neque bonorum administratio ea qua opus est, geri possunt.

Tradentur vero omnes istae scientiae germanico idiomate, ac ideo alumnos han linguam, priusquam suscipiantur callere oportet.

Et quoniam ad rem publicam id praecipue pertineret, ut non minus bonos, quam in scientiis ad ejus providentiam pertinentibus versatos habeat cives, atque ideo eadem animus qua ingenium diligentia excolendum foret; adolescentes vero hic ex ipsa Collegii institutionem ad vitam activam destinarentur: ideo fidem erga terrae principem, observantiam erga patriam, erga superiores obsequium, in agendis rebus diligentiam et accurationem, atque candorem animi per accomoda eis praecepta instillare studeant.¹²

Quod autem ordinem studiorum attinet: sequens observetur mane ab hora 7-ma usque ad 8-vam arithmetices, tum vero sequens usque 9-nam oeconomiae professor praeleget, examinabit, ac positus quaestiunculis discipulos exercebit.

A meridie 1-ma professor matheseos studiis initium faciet, quem excipiet hora 2-a professor calcographiae et stili, qui docebit usque 3-tiam. A 3-tia vero usque 4-tam in delineando professore ad id destinato juvenus exercebitur.

Dies recreationis duo per septimanam tribuentur, ut nempe professores

¹⁰ DARJES, Joachim Georg, *Erste Gründe der Cameral-Wissenschaften darinnen die Haupt-Theile so wohl der Oeconomie, als auch der Policy und besondern Cameral-Wissenschaft in ihrer natürlichen Verknüpfung zum Gebrauch seiner academischen Förlung entworfen*, Jena, 1756.

¹¹ WOLFF, Christian, *Der Anfangs-Gründe aller Mathematischen Wissenschaften Theil I-IV*, Franckfurt-Leipzig, 1750.

¹² Vö. Források, I, n° 1, „Quarto”.

ilioc diligentius ad dandas lectiones se praeparare possint. Ne tamen alumni eos sine ullo fructu transigant, examen hebdomadale et practica exercitio diebus recreationis instituetur.

Omnis vero studiorum cursus 3-bus annis absolvetur, tum ut juvenus solida in dictis scientiis fundamenta ponat, tum vero ut intra hoc tempus practica exercitatione firmetur.

Supremam vero instituti hujus directionem Sua Majestas Sacratissima Consilio huic locum, ubi regio clementer defert, ideo ut de progressu eidem altesatae anno unus consiliarius e gremio Consilii istius Locumtenentialis Regii pro visitando exmittetur. hic vero acta visitationis cum omnibus circumstantiis medio Consilii istius Locumtenentialis Regii Suae Majestati Sacratissimae representanda referat. Non secus, ne alumnorum aliqui tempus sine fructu consumendo foundationi huic inutile pondus sint, benigne decernit Sua Majestas Sacratissima, ut rector collegii singulo quadrante anni de cujus alumnorum docilitate, et progressu veram, ac sinceram informationem Consilio huic Locumtenentiali Regio submittat, quo ita in locum eorum, qui condiscendis scientiis his minus apti reperiuntur, alii magis idonei suscipi, hi vero ad artes ingenis eorum adcommodas de tempore possint applicari.

Quod autem modum suscipiendi alumnos attinet, iste observetur: Consilium Locumtenentiale Regium quo magis aptos judicaverit, Suae Majestati Sacratissimae proponat una nomina, comitatum, religionis et annorum adnotatas, sine discrimine, namque omnes admitti vult Sua Majestas Sacratissima. Quam si in constituto a Sua Majestate Sacratissima Orphanotrophio Regio Tallosiensis excellentia quaedam ingenia animadversa fuerint, pariter Suae Majestati Caesareo Regiae demisse proponi poterunt.

Candidati tam in legendo et scribendo, quam etiam lingua Germanica jam instructi sint oportet, quoniam finis hujus instructionis non est trivialium litterarum exercitatio.

Rector collegii de expensa alumnos praefata mille quadringentorum florenorum summa quotannis accuratas ac sufficientibus documentis munitas rationes Consilio huic Locumtenentiali Regio submittere teneatur, quam item de 1500 fl. a Sua Majestate Sacratissima pro necessariorum librorum, ac praeterea mechanicorum, mathematicorum instrumentorum comparatione clementer resolutis accipiendum, atque intelligendum est.

Victus autem alumnorum ita instituendus, ut in prandio 3-tia, vesperi autem 2-o cibaria ejusdem aponantur, moderata praeterea portione vini tam in prandio, quam vero in caenas provideantur, vestibus in singulum annum alumnus unus tribuetur, isque ex panno egaenae eorum conditioni adcommodato.

Et haec sunt praecipua Collegii hujus Regii Publici Oeconomici instituta, quae praeattactis Dominationibus Vestris de benigno jussu regio ea ratione intimat, Consilium hoc Locumtenentiali Regium, quatenus id ipsum in gremio sui illico publicare noverint.

Datum ex Consilio Regio Locumtenentiali, Posonii, die 10. mensis

octobris, anno Domini 1763. celebratur.
Praeattactarum Dominationum Vestrarum

Ad officia paratissimi
Comes Ladislaus Balassa mp.
Ladislaus Balogh mp.
Joannes Hlavacs mp.

3.

*Valero Jakab beszéde a szenci Collegium Oeconomicum megnyitásakor
Szenc, 1764. május 7.*

LELŐHELY: PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 3, N° 1/A. Ismeretlen kéz írása, de a szerzőtől, Valero Jakabtól származó javításokat, törléseket, és széljegyzeteket tartalmaz. A törölt részeket < > jelek között, a széljegyzeteket lábjegyzetként közöljük. A javításokat nem jelöltük külön. – EGYKORÚ LATIN FORDÍTÁS: PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 3, N° 1/B. Valero Jakab saját kezű írása, a német szöveg rövidített latin fordítása, föltehetően nyomtatott kiadás céljára. – RÉSZLEGES MAGYAR FORDÍTÁSOK: 1. *Dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéből 1760-1790*, szerk. TÓTH András–LADÁNYI Andor, Bp., 1981 (Felsőoktatástörténeti kiadványok, 7), 22-24 (szemelvények) – 2. PMKL, Hegyi Ferenc hagyatéka (IV.192.), Sk. 5. A beszéd 1–11. pontjainak fordítása. Az alábbi közlés számára átdolgozta Székér Barnabás, 2016. – IRODALOM: CSAPLÁR, Révai, I, 118.

Rede bey der feyerlichen Eröffnung
der Königlichen Ökonomischen
Schulen in Ungarn
gehalten in Wartberg 1764
von Jacob Anton Valero aus dem
Orden der Frommen Schulen, der
Geometrischen Wissenschaften öf-
fentlichen Lehrer alda

A magyarországi Királyi Közgazda-
sági Iskola ünnepélyes megnyitása
alkalmával tartott beszéd,
elmondta Szencen 1764-ben
Valero Jakab Antal piarista, ugya-
nott a geometriai tudományok nyil-
vános tanára

1. Wenn die Wohlthaten von den-
nen am füglichesten angerühmet
<werden> und gepriesen zu werden
verdienen, die sie erhalten, so er-
giebt sich ohne fernem Nachßin-
nen das Ziel und die Absicht meiner
gegenwärtigen Rede, da uns die
Dankbegierde zur Feüer heutiges
Tags verleitet, der da ein Königli-
ches Cameral- und Wirtschafts-Col-
legium einweichet, einen Lehrsaal
zur Ausübung nützlicher Wissen-

1. Ha a jótettek azok által szolgál-
ják meg legillőbben a magasztalást
és dicséretet, akik részesülnek ben-
nük, akkor mostani beszédem célja
és szándéka minden további töpren-
gés nélkül magától kitetszik, mivel
minket a hála vezet a mai nap ünne-
pére, amely [nap] itt egy Királyi
Kamarai és Gazdasági Kollégiumot
avat, a hasznos tudományok gyakor-
lására iskolát nyit, és a Magyar Ki-
rályságra rendkívüli hasznot áraszt

schaften eröffnet <und dem gemeinen Nutzen eines Königreichs Ungarn auftraget> und einen ungemeinen Nutzen über das Königreich Ungarn verbreitet.¹³ Es erstreckt sich die gesegnete Regierung unserer Allerdurchlauchtigsten Lands Fürstin schon auf die 24. Jahre hinaus und wir sehen mit bewundernden Augen diese geraume Zeit für jene Tagebücher an, darinnen übersteigende Wohlthaten <angeschrieben sind,> und eine ununterbrochene Reihe großmüthiger Bemühungen, die Staaten blühend und die Unterthanen glück<selig>lich zu machen, aufgezeichnet sind. <Ausnehmende Tugend, die jederzeit die Herzen weiser Fürsten an sich gezogen, die Purpur deß glorwürdigsten Österreichischen Hauses jederzeit mehr denn daß Gold gezieret hat, und endlich zum Eigenthum Theresiens geworden.> Es hat nämlich diese preiswürdigste Monarchin <hat zum Voraus festgesetzt,> Ihre unumschränkte Herrschaft nicht so über die <Güter und Leiber> Habseligkeiten Ihrer Völker, <wie> als über die Herzen Ihrer Unterthanen zu bezeigen zum Voraus festgesetzt. Sie wollte als eine der ruhmvollsten Sachen den <verdienten> liebevollen Beynamen einer Landes Mutter führen und da Sich Solche begnüget, Ihren grossen Anherrn an allen anderen hohen Eigenschaften gleich zu werden, so ist sie jedoch entschlossen, an dieser Tugend allen vorzugehen.

2. Daß Schicksal wollte zwar diesem großmüthigen Vorsatz einiger-

szét. Legkegyelmesebb uralkodónők áldásos uralkodása már 24 esztendeje tart, és mi ámuló szemekkel úgy tekintjük ezt a hosszú időt mint egy krónikát, amelyben a legnagyobb jótettek vannak feljegyezve, és nagylelkű fáradozások szakadatlan sora, hogy az államot virágzóvá és az alattvalókat pedig boldoggá tegyék. <Egyedülálló erény, amely a bölcs fejedelmek szívét mindig vonzotta, amely a dicsőséges osztrák uralkodói ház bíborát mindig jobban ékesítette, mint az arany, és végül is Terézia sajátjává lett.> Ez a legkiválóbb királynő ugyanis előre elhatározta, hogy korlátlan hatalmát nem népei javain, mint inkább alattvalói szívén fogja megmutatni. Mint legdicsőbbet, a haza anyja kedves nevét akarta megszerezni, és bár ilyenként megelégszik azzal, hogy minden más tulajdonságban őseihez hasonló legyen, mégis eltökélt abban, hogy ezen erényben mindet felülmúlja.

2. A sors ugyan némiképp ellene akart tenni ennek a nagylelkű szán-

¹³ „Intercipienda exclama[tio] q[uo]d brevi tempore tantum factus.”

massen zu wieder thun und daß ansonsten zur Sanftmuth und Milde schon geneigte Herz mit kriegerischen Gedanken anfüllen und gänzlich dahin lenken, daß es die Lorber Zweige nur durch Siege und Heldenthaten und durch <daß Eisen> die Waffen den unsterblichen Ruhm bey der späten Nachwelt suchen sollte. Dann kaum hatten die Rechte dieser Cronen-würdigen Fürstin den Zepter in die Hand gereicht und die Lenden mit dem Schwert umgegürtet, so ward Sie alsdann gezwungen, daß Schwert zu zücken und den rechtmässig ergrifenen Zepter zu verfechten. Sie sahe Sich genöthiget, Ihren siegenden Waffen zu gleicherzeit auf alle Seithen zu teilen und der zuströmenden Gewalt entgegen zu setzen. Mähren, Schlesien, Böhmen, Sachsen, Bayern wurden Ihrer tapferen Gegenwart auf einmahl überzeiget. Und nachdem Sie gedachte durch beygelegten Frieden Ihren Ländern die gemeine Ruhe herein gebracht zu haben, so mußte Sie abermal zu denen Waffen greifen und daß drohende Ungewitter feindlicher Gewaltsamkeit mit einer Geist und Wirksamkeit zerstreuen.

3. Eine so große Kriegs Verwicklung hatte zwar daß Ansehen, als wollte Sie über ein regierendes Herz allein herrschen, und solches allen übrigen Angelegenheiten des Landes entreissen. Allein die grosse Seele Theresiens konnte bey diesem Ihrer Neigung widerstehende Schicksal auch mitten im Waffen Geräusche auf die Wohlfahrt Ihrer Landes Kinder nicht vergessen. Es mußte viel mehr hierin <mußte> daß Heil der Unterthanen zum besonderen Au-

déknak, és ezt a különben szelídségre és kegyességre hajlamos szívet háborús indulatokkal eltölteni, sőt egészen olyan irányba akarta fordítani, hogy a babért csak győzelmekkel és hőstettekkel, az utókor előtti hervadhatatlan dicsőséget pedig csak fegyverrel keresse. Mivel ugyanis e koronára született fejedelem alighogy a jogai révén kezébe vette a jogart és csípőjét felövezte a karddal, hamarosan arra kényszerült, hogy a kardot kirántsa hüvelyéből, hogy jogos jogaráért megküzdhessen. Arra szorult, hogy győzelmes fegyvereit egy időben minden irányban megossza, és a feltámadt ellenséges erőkkel szembefordítsa. Morvaország, Szilézia, Csehország, Szászország, Bajorország egyszerre bizonyosodott meg bátor jelenlétéről. És miután úgy gondolta, hogy a béke helyreállításával országai számára megteremtette a nyugalmat, ekkor ismét kardot kellett ragadnia, hogy az ellenséges erőszak fenyegető viharát lélekkel és hatékonysággal szétszórja.

3. Az ilyen nagy hadi bonyodalom azt a látszatot kelthetné, hogy teljes egészében lefoglalja az uralkodó szívet, és az ország minden más ügyétől elvonja. Azonban Terézia nagy lelke még a hajlamával ennyire ellenkező körülmények, a fegyverzaj közepette sem feledkezhetett meg országa gyermekeinek jólétéről. Sőt, eközben még inkább szeme előtt tartotta alattvalóinak boldogulását. Az összes ellenséget egyaránt elűzte határainkról és annyira távol tartot-

genmerk dienen. Zumalen Sie alle feindliche Gewalt von unseren Kränzen abgetrieben <hat> und so entfernt hat, daß wir daß Schicksal der Nachbarn bemitleiden, <aber> daß unsere doch nicht bejammern dürften<, vom Feinde hören, aber nichts sehen mußten>. Sie übergabe Sich unseren Waffen mit Mütterlichen Vertrauen, da der Feind zum gefährlichsten wüten wollte, und gabe sodann durch neue Proben der Welt jene unverbrüchliche Treu zu kennen, die Ungarn Ihrer theuersten Königin aufgeopfert und mit Darsezung Bluts und Lebens auf das heiligste bestätigt hat. Sie überliesse uns den Ruhm Ihrer siegenden Waffen und begnügte Sich des feindlichen Blutes thunlicher massen geschonet zu haben. Und endlich damit es an Mütterlicher Großmuth nicht gebreche, so hat Sie uns auch mit Hindansezung Ihres Eigenthums durch vollkommene Herstellung des Friedens beglückt gemacht.

4. Wehrenden Kriegs Bemühungen hat der Unterthan die huldreiche Sorgfalt seiner gütigsten Fürstin nicht minder im Lande geföhlet. Dann Sie hat die Bestättigung unserer gerechtsamen und wohlhergebrachten Freyheiten zum Grunde Ihrer Regierung gelegt. Die Gesetze wurden durch Ihre kluge Veranstaltungen begeistert und lebhaft gemacht, die Verwaltung des Staats und der Gerechtigkeit vertraute Sie denen verständigsten und getreuesten Bürgern und Staats Männern, die hohen Kirchen-Stellen sind mit jenen Vorstehern besetzt worden, an deren aufgeklärten Verstand, Gelehrsamkeit, großem Ansehen<, und

ta, hogy mi a szomszédok balsorsa miatt sajnálkoztunk ugyan, a magunkéra azonban nem kellett panaszkodnunk, <az ellenségről csak hallottunk, de látnunk nem kellett őket.> Anyai bizalommal bízta magát fegyvereinkre, amikor az ádáz ellenség igen veszélyesen dühöngött, és azután új próbatételek által tudomására juttatta a nagyvilágnak azt a töretlen hűséget, amelyet Magyarország legdrágább királynőjének áldozott, és amelyet vér és életek feláldozásával szentül igazolt is. Átengedte nekünk a győztes fegyverek dicsőségét, és megelégedett azzal, hogy lehetőleg kímélte az ellenség vérért. És végül, hogy anyai nagylelkűsége ne szenvedjen kárt, tulajdonáról lemondva a béke teljes helyreállításával boldoggá tett minket.

4. A hadjáratok közepette az alattvaló nem érezte kevésbé jószágos fejedelemasszonya kegyes gondoskodását az országban. Jogos és jól őrzött kiváltságaink megerősítését tette kormányzása alapjául. Bölcs intézkedéseivel a törvényekbe lelket lehelt és megelevenítette őket, az állam igazgatását és az igazságosságot a legértelmesebb és leghűségesebb polgárookra és államférfiakra bízta, a magas egyházi állásokat olyan eljárókkal töltötte be, akiknek felvilágosult értelmét, tanultságát, nagy tekintélyét a haza eléggé tapasztalja. Nem is szólva a bámulatos összegekről, melyeket országainak e közös anyja hasznos szakkép-

unbeigamen Religions-Eifer¹⁴ das Vaterland genüge fühlet. Zu geschweigen des verstaunlichen Aufwandes, so diese allgemeine Mutter Ihrer Länder auf nützliche Pflanz-Schulen, auf Manufacturen und Handwerker, auf Wäyssen und Krancken Häuser, auf verschiedene Stiftungen gemacht und dadurch mit mütterlicher <Gleichgildigkeit> Sorgfalt das Wohl aller Unterthanen befördert hat.

5. Sind wohl diese nicht verwunderungswürdige Thaten, die ein Monarch ohngeachtet der mühsamen, der vielfältigen und immer in die Länge hinausgezogenen Kriegs Beschwerden unternehmen, fortsetzen und ausführen kann? Allein meine gefasste Rede würde sich zu weit vergehen wenn sie die Ausführung jener Wohlthaten <unterfangen> umfassen sollte, derer jede besonders auch des geschiktesten Redners Fähigkeit übersteiget! Deswegen will ich alles übriges mit Stillschweigen übergehen, und mich nur zu einer Sache wenden, die mir selbe zu <reden> ertheilen, dem Vaterlande aber dafür zu danken die Pflicht <aufbindet> auferlegt. Denn der Friede ware noch nicht jedermann bekannt und man sahe die Waffen noch immer blinken, als unsere Monarchin Ihr huldseeligstes Antliz, Ihr auf die Glückseligkeit der Unterthanen wachendes Aug abermal auf Ungarn warf, um dessen schon vorhin in Ihrem Herzen wie in einem Umriss bezeichnete Wohlfart abermal hervorzunehmen, zu bearbeiten und auszuführen. Das Wohl unseres

zö iskolákra, manufaktúrákra és kézi iparra, árvaházakra és kórházakra, különféle alapítványokra fordított, és ezáltal anyai gondoskodással valamennyi alattvaló javát mozdította elő.

5. Vajon nem kell-e megcsodálni ezeket a tetteket, amelyeket egy uralkodó, tekintet nélkül a fáradságos, sokoldalú és egyre csak elnyúló háborús terhekre, vállalni, folytatni és véghezvinni képes? Megszokott beszédem azonban igen elnyúlna, ha elkezdeném felsorolni ama nagy tetteket, amelyek mindegyike még a legügyesebb szónok képességeit is meghaladja! Ezért minden egyébről hallgatni fogok és csak egy dolgot ragadok meg, ami engem beszédre, a hazát pedig háladásra készíti. A békéről ugyanis még nem mindenkinek volt tudomása, a fegyverek még villogtak, amikor Uralkodónőnk kegyes arcát alattvalói boldogulására ügyelő szemét ismét Magyarország felé fordította, hogy ennek a szívébe már eleve mintegy körvonalakban felvázolt közjólétet ismét szemügyre vegye, jól kiterveze és megvalósítsa. Hazánk boldogulása ismét anyai gyengédségének és élő szeretetének tárgya lehetett. És valójában, amikor azzal a semmisséggel is előhozakodunk, amit Tallósra az ország árva gyermekei keserű szegénységének és nélkülözésének megszüntetésére

¹⁴ „Omitt[endum].”

Vaterlandes muste auf das neue ein Gegenstand Ihrer Mütterlichen <Großmuth> Zärtlichkeit und würkender Liebe werden. Und in Wahrheit, wo wir auch von dem nichts anziehen, was in Tallosch zur gemeinen Hülle und Fülle der verwäysten Lands-Kinder zur Hemmung der bitteren Armuth und Dürftigkeit bestimmt ist, so scheint jedoch die Errichtung dieser Camaral Schule mit dem gemeinen Nutzen des Landes solcher massen vergesellschaftet zu seyn, daß ich mich <nicht endsetze> getreue sie für eine der preiswürdigsten und zum Beförderung des gemeinen Wohlseyns anständigsten Unternehmungen anzusehen und es auch zuversichtlich zu behaupten.

6. Die Unfähigkeit meines Verstandes erkhünet sich zwar nicht dahin zu zielen, als wollte sie die hohen Absichten unserer diebsinnigsten Fürstin erkränzen oder mit genugsamen Fürstellung den Nutzen abschildern, der dadurch dem Vaterlande reichlich dargebothen wird, <dennoch> die allgemeine Freude jedoch, so ein jeder gutgesinnter Landsgenossen darüber fühlet, die brünstigen Wünsche, wodurch jedermann dieses glücklich zu Stande gekommene Königliche Collegium endlich <im Stande> zu sehen verlangt, das frohe Verdanken, womit das Land ihrer güthigsten Königin dafür die unterthänigste Verbindlichkeit bezeigt, veranlassen auch den geringsten Redner diesem allgemeinen Freüdengeräusche beyzustimmen <und das dringende Licht¹⁵

általánosan és kielégítően elrendelt, akkor úgy tűnik, hogy e kamerális iskola alapítása az ország egyetemes hasznával oly mértékben össze van kapcsolva, hogy erre az iskolára úgy merek tekinteni mint a legdicsőbb és az általános jólétet előmozdító legkíválóbb vállalkozásoknak egyikére, sőt ezt biztonsággal ki is jelenthetem.

6. Értelmem elégtelen volta nem bátorít fel, hogy bölcs uralkodónőnk magas szándékait felérje, vagy elégendő képzelettel ábrázolja azt a hasznat, amely általa a hazára bőséggel származik, mégis az általános öröm, amelyet minden jóérzésű polgár e felett érez, a hő vágyak, amelyek e szerencsésen létrejött királyi kollégiumot végre látni szeretnék, a boldog hála, amellyel az ország kimutatja alattvalói lekötelezettségét jószágos uralkodónőjének, még a leggyengébb szónokot is arra ösztökélnék, hogy csatlakozzék az általános örömhöz, és teljes fényben mutassa meg e királyi jótett csillogását és ragyogását hazánkban. A mai ünnepély legkevésbé sem jogosult, hogy ilyesmit kötelességemként követeljen, miután legkegyesebb uralkodónőnk meg nem érdemelt

¹⁵ „Luminis arg.”

so unserm Vaterlande aufgehet mit anzusehen> und den Schimmer und Glanz dieser königlichen Wohlthat unserm Vaterlande im vollen Licht zu zeigen. Zum wenigsten ist die Feyer heutiges Tags berechtigt, ein solches von meiner Pflicht zu fordern nachdem unsere Allergnädigste Landes Frau auf unverdienter Neigung geruhet haben, meinen Orden auf diesen neü aufgerichteten Lehr-Stuhl zu erheben, und uns bey Anführung itzt gepflanzter Lerlingen jenen Eifer zuversichtlich aufzubiethen, den wir vermöge der Religion und Ordensgelübden unserer Durchlauchtigsten Fürstin und denen Verdiensten des Vaterlandes in diefster Verehrung schuldig wissen. Sollte ich alsdann in Ausföhrung meines Vorhabens einigen Beyfall verdienen und dem Vaterlande wo nicht die Notwendigkeit, jedoch den ungemeinen Nutzen dieser Wissenschaften mit zureichenden Beweisgründen dargestellt haben, so wird dasselbe befugt seyn, die weit diefere Einsichten ihrer Monarchin um ein grösseres zu bewundern und derselben Mütterlichen Wohlthat mit gleicher Erkenntlichkeit zu verehren.

7. Die Staats Klugheit versetzet unter die Zahl Ihrer besonderen Maaßregeln jene Vorsichtigkeit, die den Bürgern alle Geschiklichkeiten vermittelt, so zu unentbehrlichen Bemühungen des Landes gehören. Denn, will mann eine Republik oder grosse Gemeinde in gehörige Ordnung verfassen, so ist die Geschiklichkeit jener Bürger dazu höchst nöthig, die durch verschiedene Staats Verrichtungen und Dienste,

rokonszenvére hallgatva rendemet kegyeskedett eme újonnan létesített tanintézmény élére emelni, és a most ide helyezett diákok tanításánál azt a buzgalmat bizalommal lelkünkre kötni, amellyel mi szerzetesi és rendi fogadalmunknál fogva felséges uralkodónknak és hazánknak mély hódolattal úgyis tartozunk. Ha ezek után szándékom kivitelében némi tetszéssel találkozom, és a hazának kielégítő okfejtéssel felvázoltam ezen tudományoknak nem éppen szükségét, hanem inkább rendkívüli hasznát, akkor a haza fel lesz jogosítva, hogy uralkodónője mély belátását még jobban csodálja és anyai jótettét ugyanolyan hálával viszonozza.

7. Az államvezetői bölcsesség különleges feladatai közé helyezi azt az előrelátást, amely a polgárok számára közvetíti mindazokat a jártasságokat, amelyek az ország kikerülhetetlen szolgálatához tartoznak. Mert ha egy köztársaságot vagy egy nagy közösséget akarnak alkotni a megfelelő rendben, akkor igencsak szükséges azoknak a polgároknak jártassága, akik különféle állami intézmények és szolgálatok

das Volk in einen Zusammenhange bringen und verwalten. Diese sind jederzeit die besondern Absichten eines weisen Regenten, und ob ihm schon gelinget, die Staats Diensten allenthalben mit rechtschaffenen Männern besetzt zu sehen, so erstreckt sich jedoch dessen kluges Aug auf mehrere Vorfälle hinaus, um jeden zu entstehenden vermögenden Mangel ersetzen, oder sinkenden Theil des gemeinen Wesens allbereit unterstützen zu können. Zu dem Ende ziehet er die Begabenheiten vorigen Zeiten zu Rathe, erwäget den Zustand seines Staats, sein Verstand dringet in das künftige und versucht endlich aus diesem Zusammenhang seiner Betrachtungen einen immer zuwachsenden Vorrath geschickter Bürger zu verschaffen, der seinen Unterthanen die dauerhafte Glückseligkeit versprechen und zu statten kommen lässt. Solche Absichten verleiten sodann die Großmuth des Fürstens zur Erbauung nützlicher Schulen und Lehrbefördernissen, zu vorzüglichen Gnaden-Bezeugungen, zur Anwendung gewisser Mitteln und Reize, wodurch die Landes Kinder sich mit ungemeiner Beflissenheit und Eifer dem Staat dienstbar zu machen ermuntert werden. Und ist demnach zu bewundern, wenn das Andenken eines solchen Fürstens auch der Kindes Kinder Herzen regemacht? Wenn die dankbaren Unterthanen auch die Asche eines gemeinen Vaters mit segnenden Wünschen verehren, dem sie die Blüte ihrer Zeiten, das Wohlseyn ihres Vaterlandes und selbst ihre Glückseligkeit zu verdanken haben?

által összekapcsolják és igazgatják a népet. Ezek minden időben a bölcs uralkodó különleges céljai, és ha sikerül is az állami szolgáltatokat minden részről megfelelő emberekkel feltöltve látni, okos szemei mégis előre tekintenek az eseményekre, hogy képes legyen minden felmerülő hiányt pótolni, vagy a süllyedő részét a közéletnek időben alátámasztani. Végül az elmúlt idők tapasztalatait is tanácsul kéri, megfontolja állama helyzetét, értelme a jövőbe nyomul, és szemlélődésének eme összefüggéséből megkísérli végül előteremteni az ügyes polgárok állandóan gyarapodó seregét, amely azután az alattvalók számára a tartós boldogság reményeit kelti és meg is valósítja. Az ilyen szándékok vezetnek azután az uralkodó nagylelkűségét hasznos iskolák létesítésére és a tanügy előmozdítására, kegyei nemcsak kimutatására, biztos eszközök és ösztönzések igénybevételére, amelyek az ország fiait felbátorítják, hogy rendkívüli szorgalommal és igyekezettel az állam szolgálatára készek legyenek. Csodálatos-e, hogy az ilyen uralkodó emléke unokáink szívét is megmelegíti? Ha a hálás alattvalók áldó imádsággal emlegetik a közös atyának még hamvait is, akinek köszönhetik koruk virágzását, a haza jólétét, sőt saját boldogságukat is?

8. Das unsere für das Heil Ihrer Länder Mütterlich sorgende Monarchin die Stiftung einer Cameral Schule auf dergleichen weise Staats Absichten gerichtet habe, ist eine Sache, die keiner weiten Ausführung bedarf, sondern sich selbst genugsam vertheidiget. Dann wo eine Wissenschaft die Geschicklichkeit eines rechtschaffenen Bürgers oder Staats Bedienten befördert, ist in Wahrheit diese, die sich mit der klugen Haushaltung des gemeinen Wesens beschäftigt und eine fruchtbare Einleitung beybringt, das gemeinschaftliche Vermögen gründlich zu erhalten, einzurichten, zu vermehren und auch durch vernünftigen Gebrauch anzuwenden. Sind nun unsere glückliche Zeiten weit zu aufgeklärt, als das jemand an der Ersprößlichkeit der Staats-Wirtschaft mehr zweifeln sollte, so muß ja die Kunst, ein Vermögen des Staates weislich zu verwalten, unentbehrlich seyn. Und gewiß die Einkünfte der Republik müssen für den Grund und derselben kluge Einrichtung für die Triebfeder der allgemeinen Glückseligkeit gelten. Jene sind wie ein gesegneter Acker dem sittlichen Körper des Staates zur Nahrung nöthig, diese aber ist wie die Hand des Ackers Manns, die den Genuß der Früchte zu statten bringt. Auf diesen zweiten Stücken beruhet die gute Haushaltung des ganzen Landes. Ein Staats Vermögen muß den wohlstandigen Aufwand für die Angelegenheit des Regenten entrichten, der da, wie die vernünftige Seele in dem menschlichen Leib, für die gemeine Wohlfahrt sorget und alle Bewegungen des Staates auf

8. Hogy országai boldogulását anyai gondossággal előmozdító királynőnket egy kamarai iskolának az alapításakor az államérdek ilyenféle meggondolása irányította, az olyan tény, amelynek bő kifejtése nem szükséges, hanem önmaga igazolja magát. Mert ha valamely tudomány a becsületes polgár vagy az állam szolgája szakértelmét előmozdítja, akkor az bizonyosan az, amely a közösség bölcs háztartásával foglalkozik és gyümölcsöző eljárást biztosít, hogy a közös vagyont jól megtartsuk, elrendezzük, gyarapítsuk és értelmesen felhasználjuk. Ha a boldog jelenkor oly nagyon felvilágosult, hogy aligha akad, aki kételkednék az államháztartás hasznosságában, akkor pedig nélkülözhetetlen kell legyen az állami vagyon ésszerű kezelésének művészete. És az állam jövedelmeit bizonyosan az általános boldogság alapjának, ezek ésszerű kezelését pedig mozgatórugójának kell tartanunk. Amazok, mint egy áldott termőföld szükségesek az állam testének táplálásához, ezek pedig mint a földműves keze, amely a gyümölcs élvezetét lehetővé teszi. E két körülményen nyugszik az egész ország jó háztartása. Egy állami vagyonnak le kell rónia az uralkodó ügyei számára az illő költséget, aki [az uralkodó] ott, miként az értelem az emberi testben, az általános jólétről gondoskodik és az állam minden tevékenységét az alattvalók boldogsága érdekében mozgatja és rendezi. Ebből a vagyonból kell erednie minden javadalmazásnak, amellyel tanult férfiakat támogatnak az igazságosság fenntartása céljából.

die Glückseligkeit der Unterthanen richtet und anordnet. Aus diesem Vermögen müssen alle Bestallungen entstehen, wodurch gelehrte Männer zur Aufrechterhaltung der Gerechtigkeit unterstützt werden.

Es muß die beförderlichen Veranstellungen zum gemeinen Handel nähren, damit der Unterthan den Überfluß seines Nutzens an auswertige gegen guten Vortheil anbringen oder dafür der Bedürftigkeit seines Vaterlandes abhelfen möge. Diese Qwelle muß hinlängliche Lebensmittel einer Menge wohlverdienter Männer ergießen, die bis in das graue Alter durch wichtige Dienste und Bemühungen für die gemeine Glückseligkeit ausgesetzt waren, und endlich mit vollen Zutrauen sich entweder der Großmuth ihres Landes Herrn übergeben oder auf die Dankbarkeit des Vaterlands verlassen. Dieses Vermögen muß endlich die innerliche Sicherheit des Landes festsetzen und durch genügsame Bestreitung des dem gemeinen Wesen benöthigten Aufwandes alle unerschwingliche Anlagen verhüten, alle unvermuthet anrückende Steuerungen überheben und jene Ruhe verschaffen, worin der mühsame Landes Mann die Früchte seiner Arbeit, der ehrliche Handwerks Mann den Lohn seiner Beschäftigung, der emsige Handels Mann die Überbliebseln seines Fleißes genießen und dem Beschützer seines Vaterlandes dafür segnen möge.

9. So gewiß nun der Staat dieses Vermögen für die Qwelle der gemeinen Ruhe und Wohlfart des Landes ansiehet, so nahe muß ihm dessen kluge Verwaltung an der

A közös kereskedelem érdekében tett segítő intézkedéseket is pénzelnie kell, hogy az alattvaló terméke feleslegét jó haszonnal külföldön elhelyezze, vagy érte hazája szükségét orvosolja. E forrásnak kell elegendő élelmet juttatnia egy sereg tisztos, kiérdemesült férfi számára, akik késő öregkorukig fontos szolgáltatokban és fáradságokban dolgoztak a közjóért, és végül teljes bizakodással vagy uralkodójuk kegyének adták át vagy pedig a haza hálájára bízták magukat. Ennek a vagyonnak kell végül az ország belső biztonságát fenntartania, és a közügyek fedezetének elégséges behajtásával minden elviselhetetlen kiadást elhárítani, minden váratlanul jelentkező zavarra felülemelkedni és megteremteni azt a nyugalmat, amelyben a szorgalmas földműves munkája gyümölcsét, a tisztos iparos foglalatossága bérét, a serény kereskedő szorgalma kamatait élvezheti és hazája oltalmazóját ezért áldhatja.

9. Nos, amennyire az állam ezt a vagyont az ország általános nyugalmanak és jólétének forrásaként tekint, oly mértékben kell, hogy szíven viselje józan kezelését. Ezért a

Herz liegen. Dahero ist die wirtschafts Verfassung in einer wohl eingerüchteten Republik jederzeit ein besonderes Augenmerk des Staates. Die hohen Rätthe bestehen aus fähigen und wohlgeübten Staats Männern, welche die Beschafenheit aller Einkünfte des Landes benebst dem nöthigen Aufwand auf einmal überschauen, dann durch richtige Vorfassungen in gehörigen Zusammenhang bringen, oder welche die klugesten Maaßregeln in Ansehung an die benachbarten Völker ausfindig machen, damit derselben Güter, und Handels Unternehmungen den Lands Kindern zu Gute werden. Ein jeder Landes Bezirk und eingetheilte Versammlung der Stände wird mit auserlesenen Staats Beamten besetzt, an deren Geschiklichkeit und redliches Verfahren der mit Gaben beschäftigten Unterthan genüge hat. Die Zoll und Verpachtungs Ämter sind mit Bürgern versehen, die den daher entstehenden Einfluß in das gemeine Vermögen mit vollkommener Richtigkeit besorgen, die Bergwerker und Lands fürstlichen Güter werden mit geschikten Köpfen bezogen, in die Raths und Verwaltungs Häuser werden ausbündige Männer bestellt, die ihrer hohen Vorsteher Entwürfe und Veranstaltungen statthlich auszuführen fähig sind. O des glücklichen Staates, dem das Vaterland einen zureichenden Vorrath darbiethen kann, alle diese beträchtlichen Dienste mit brauchbaren Männern, mit fähigen Beamten, mit geschikten Bürgern auszufüllen!

10. O des gesegneten Vaterlandes, welches der Himmel mit einer Regierung Form versehen hat, darin

jöl rendezett államban a gazdaság állapota az állam különös figyelmének tárgya. A magas tanácsok képzett és tapasztalt államférfiakból állnak, akik az ország minden jóvedelmének jellegét és a szükséges kiadásokat egyszerre átlátják, aztán megfelelő intézkedésekkel kellő egyensúlyban tartják, vagy akik tekintettel a szomszéd népekre a megtalálják a legokosabb szabályokat, hogy ezek javai és kereskedelmi ügyletei az ország gyermekeinek javára legyenek. Az ország minden kerületét és betagolódott rendi gyűlését válogatott állami tisztviselőkkel töltik be, akiknek jártassága, becsületes eljárása az adókkal elfoglalt alattvalót kielégíti. A vám- és árendahivatalok olyan polgárokkal vannak ellátva, akik az onnan származó jóvedelmet teljes pontossággal továbbítják a közös vagyonba, a bányákba és a koronauradalmakba jártas koponyákat helyeznek, a tanácsok és kormányzések házaiban a legjava embereket alkalmazzzák, akik képesek a magasabb előjáróik terveit és rendelkezéseit derekasan végrehajtani. Óh, szerencsés állam, amelynek a haza kielégítő mennyiségben tud adni használható férfiakat, tehetséges tisztviselőket, ügyes polgárokat a felelős állások betöltésére!

10. Óh, áldott haza, amelyet az Ég olyan kormányformával áldott meg, amelyben az állampolgár éppúgy,

der mittlere Bürger wie der erhabenste Staats Mann, der geringere Unterthan wie der vermögendste Haushalter die klugen Anstalten, die weise Einrichtung, die richtigen Verfassungen an sich so wohl als an seinen Haus genossen, an seinen auswertigen Gesellschaften nicht minder als an einheimischen Angelegenheiten empfindet! Da das gemeine Wesen solches Ansehen hat, ergreift der Kriegs Mann mit Freude das Schwert, um die Kränzen seines Vaterlands zu vergrößern, weil er diesen Wachstum für gewissen Vortheil seiner <Mitbrüder> Mitbürger erkennt. Der Ackers Mann schonet der Mühe nicht, um den Steyerpfennig dahin zu wenden, worauf er seine Sicherheit gegründet weis. Dem Untertan kommt keine Unternehmung sauer an, womit er die Renten seines Landes Fürstens vermehren soll, weil er den Reichthum seines Fürstens für das Heil und Glückseligkeit des Vaterlandes achtet. Jedermann verpflichtet sich, durch gemässigte Entrichtungen in jenes Vermögen des Staates einzufliessen, welches die süßen Früchte der Ruhe und Sicherheit bis in die Hütte des Landes Manns vertheilet und folglich denen Wolken nachahmet, die sich aus dem Überfluß irdischer Flüssigkeiten nur deswegen zusammenzogen, damit sie die Erde mit regender Fruchtbarkeit abermal beziehen und reich machen könnte.

11. Solch eine allgemeine Glückseligkeit, so dem Lande aus der klugen Verwaltung des gemeinschaftlichen Vermögens zuströmet, verdient so dann eine der besonderen Staats Angelegenheiten zu seyn, die

mint a legtekintélyesebb államférfi, a kis alattvaló éppúgy, miként a tehetős birtokos érezheti az okos intézményeket, a bölcs berendezkedést, a megfelelő állapotokat magán csak úgy, mint háza népén, külföldi ügyleteiben nem kevésbé, mint hazai ügyeiben! Mivel a közügynek oly nagy a tekintélye, szívesen ragad kardot a katona hazája határainak tágitására, mivel látja, hogy ez a gyarapodás honfitársainak előnyére lesz. A földműves nem kíméli a fáradságot, hogy az adóforintot arra adja, amelyen biztonságát nyugodni tudja. Az alattvalónak semmiféle vállalkozás nem keserves, amellyel uralkodója jövedelmét gyarapítja, mivel ura gazdagságát hazája szerencsésének és boldogságának tartja. Mindenki kötelezi magát, hogy mértékletes adófizetéssel hozzátesz ahhoz az állami vagyonhoz, amely a nyugalom és biztonság édes gyümölcseit a pór kunyhójáig is eljuttatja, s így azt a felhőt utánozza, amely a földi nedvesség feleslegéből csak a célból gyűlik össze, hogy a földet viruló termékenységgel ismételtlen elárasztassa és gazdagíthassa.

11. Az ilyen általános boldogság, amely a közvagyon okos kezelése folytán keletkezik az országban, megéri, hogy egyike legyen a legfontosabb államügyeknek, amelyet alapos tudással és a hozzáértő állami

durch gründliche Wissenschaft und hinlängliche Menge verständiger Staats Diener unterstützt werde. Die Phöniciër haben die kluge Art erfunden, durch Handels Geschäften und andere Bemühungen auch fremden Reichtum an sich zu bringen, und hat wohl Phönicien bey der Nachwelt berühmter werden können, als das es sich den Nahmen einer allgemeinen Lehrerin der Staats Würtschaft erworben? Hätte Griechenland jene Staats Klugheit, womit es sich zu bereichern gewußt, auch im Gebrauch ihres Vermögens weislich angewendet, so würde die Geschichte von dessen blühenden Stande mehreres Wissen aufzuweisen. Und selbst das stolze Rom hätte jene Macht und Aufwand einmal zu bestreiten vermocht, worüber die Welt erstaunen muß, wenn dessen Schätze keine richtigen Verfassungen würden gekannt haben.

Und dieser großmächtiger Staats Körper fieng nicht eher an zu verfallen, als die Vorsteher und Verwalter deß gemeinen Wesens diesen Reichthum ihrem Geitz, Stolz, Cronenbegierde, Herrschsucht und Abgöttern anderer Leidenschafften hätten aufgeopfert. Allein was führe ich einzelne Republiken und Beyspiele an, um eine Wahrheit zu bekräftigen, die durch alle Geschichte verteidiget wird? Denn wo hat jemal eine Gemeinde zum rechtschafenen Stande gelangen oder mit genugsamer Sicherheit bestehen können ohne kluge Einrichtung und Verwaltung ihres gemeinschaftlichen Vermögens? Durchsuche Mann die Beschaffenheit unserer Zeiten, bemerke die Staaten unseres blühen-

alkalmazottak kellő számával biztossítsanak. A föníciaiak találták ki a fortélyát annak, hogy kereskedelmi ügyletekkel és egyéb fáradozással még az idegen gazdaságot is magukhoz vonzzák, és szerezhett-e Fönícia az utókor előtt nagyobb hírnevet, mint hogy az államgazdaság tanítója nevét érdemelte ki? Ha Görögország azt a kormányzási bölcsességet, amely segítségével meg tudott gazdagodni, a vagyon felhasználásában is bölcsen alkalmazta volna, akkor a történelem többet tudna elárulni virágzó állapotáról. És maga a büszke Róma szert tehetett-e volna arra a hatalomra és pompára, amelyet csodálnia kell a világnak, ha kincsei nem ismertek volna igazi alkotmányt.

És ez a hatalmas államtest nem korábban kezdett széthullani, mint amikor a közügyek felügyelői és kezelői ezt a gazdagságot a maguk irigysége, büszkesége, uralomvágya, trónratörése és más szenvedélyek oltárán fel nem áldozták. De hát minek sorolok fel egyes államokat és példákat, hogy egy olyan igazságot bizonyítsak, amelyet az egész történelem igazol? Mert ugyan hol jutott el valaha is egy közösség jó állapotra, vagy hol tudott elegendő biztonsággal fennállni a közös vagyon bölcs eligazítása és kezelése nélkül? Vizsgáljuk csak meg korunk viszonyait, vegyük szemügyre világunk virágzó részeinek államait, vegyük fontolóra az [ott] bevezetett kamerális, közgazgatási, kereskedelmi és

den Welttheiles, erwäge die eingeführte Cameral Polizey Handels und andere Wirtschafts Stände, Verwandtschaften, Rathshäuser oder Versammlungen. Sehe die preiswürdigsten Unternehmungen unserer theuersten Landes Frau, da sie jene Handelsbefördernissen vollzogen und bestätigt hat, wozu Ihre Durch[lauchtigsten] Vorfahren, insonderheit zwey große Welthäupter, Carl der VI. und Leopold der Grosse gloriwürdigsten Andenkens, den Grund gelegt haben. Bewundere die Menge ihrer rühmlichsten Unternehmungen an errichteten Fabriken, an verbesserten Manufacturen, an hereingeschaften Bequemlichkeiten zur Staats und Lands Wirtschaft und wisse endlich, das in einer wohleingerichteten Republik die Ökonomischen Wissenschaften unentbehrlich sind, folglich eine Cameral Schule oder gründliche Einleitung zur richtigen Staats und Landes Wirtschaft darin statt finden müsse.

12. Es ware demnach einem aufgeklärten Verstand unserer Monarchin leicht auf die Einsetzung jener Schule zu gerathen, die dem Vaterlande gehörige Wirtschafts Diener ausüben und vorbereiten sollte. Sie sahe das Land mit Lehrern anderer Wissenschaften erträglicher massen versorget, und sollte die Vorsehung etwa dem scharfen Einsehen dieser gemeinen Pflege Mutter aller Wissenschaften auch hierin noch etwas vorbehalten haben. So ward Sie jedoch der geschikten Einrichtung in der Gottesgelehrsamkeit ansichtig, die Anzahl der Advocaten und übrigen Rechts Gelehrten entluden Sie der Sorg solche durch besondere Stiftungen zu vermehren, auch die Natur und Arzney Künste benebst anderen Wissenschaften, so zum Nutzen oder Ansehen des Staates geübet werden, zeigten sich in einem Stande, worinnen wir die Geschicklichkeit unserer Vorfahren nicht allenthalben beneiden dürften. Da hingegen in die so aufgebrachten und nöthigen Cameral Wissenschaften noch keine richtige Einleitung bestimmt war. Dem Himmel gefiel es so zu fügen, das diese Schule von jene Fürstin sollte eingeführt werden, welche den unsterblichen Rhum besitzt, Ihre Staaten sonderlich in Absicht auf die Policy in vorträlliche Ordnung gebracht zu haben. Allein so

mas gazdasági állapotokat, rokonságokat, tanácsokat vagy gyűléseket. Nézzük a mi drága uralkodónőnk legdicsőbb vállalkozásait, mert ő a kereskedelem azon fejlesztéseit hajtotta végre és erősítette meg, amelyek alapjait felséges elődei, különösen két nagy világhatalmasság, a dicső emlékezetű VI. Károly és Nagy Lipót fektették le. Csodáljuk meg dicső vállalkozásainak sokaságát a gyáralapításokban, a megújított manufaktúrákban, az állam és az ország gazdaságában bevezetett alkalmasságokban, és tudjuk végre meg, hogy egy jól megszervezett köztársaságban nélkülözhetetlenek a közgazdasági tudományok, következésképpen kell lennie benne egy kamerális iskolának, vagyis meg kell lennie az állam- és országos gazdaság alapos előkészítésének.

nützlich diese Wirtschafts Lehr immer dem Lande werden konnte, so stellte sich die Liebe unserer Monarchin zu Ihrer Unterthanen dennoch an der blossen Stiftung derselben nicht zu frieden, sondern die Schule muste durch den Namen eines Königlichen Collegii verherrlicht werden, sie wurde durch allergnädigstes Darbiethen dem ganzen Lande ankündigt und dessen Jugend daran Theil zu nehmen aufgemuntert. Damit aber diese rühmliche Gesinnungen dem Adel und geprüften Dienern des Vaterlandes um ein mehreres zu Statten kommen mögen, so wird die Dürftigkeit der Lernenden mit zureichenden Verpflegungs Mitteln ersetzt und die Versicherung der Lands Fürstlichen Gnaden damit bestätigt. Endlich wird die Aufsicht auf diese Schule einem hohen Rathe des Landes anbefohlen, der durch gehörige Verzeichnisse von der Anwendung sollte unterrichtet werden und dem Fürsten sowohl als dem Vaterlande zum Zeüge des zugewartenden Fortgangs dienen.

13. Wenn diese kluge und zugleich großmüthige Veranstaltungen allem Ansehen nach das beste des Landes zum Gegenstand haben, so wird sonder Zweifel auch die Vertheilung und vollständige Einrichtung dieser Wissenschaften auf dieses Heil des gemeinen Wesens gerichtet seyn. Derselben geringen Abschilderung ist vermögend, Jedermann ihrer besonderen Nutzbarkeit zu überführen. Dann wer die Vortrefflichkeit der wohleingerichteten Buchhaltung in Betracht zieht, die den ersten Theil unserer Wirtschafts Schule ausmacht, der mus gestehen, das sie einem Lande in wichtigsten Geschäften zur Richtschnur diene. Ich will mich, um dieses zu beweisen, bey der Frage nicht aufhalten, ob ein Reich bestehen könne ohne Vermögen, dessen Verwaltung durch die Buchhaltung unentbehrlich unterstützt wird? Ob die herausgegebenen Gesäze, ob eine bestimmte Regierungs Form zur Würkung und Thätigkeit zugereichen vermögen, sofern jene Einkünfte des Landes, die zur Grundsäule des ganzen Staates dienen müssen, keine richtige Verfassungen haben? Ich beziehe mich nur dahin, das dieses Vermögen nicht liegende Schätze sind oder unbewegliche Güter, sondern ein immer fortgesetzter Umlauff jener Gelder, die alle Bewegungen des Staats vermitteln und zur Möglichkeit bringen, alle Geschäfte lebhaft machen, alle Verrichtungen befördern, alle Unternehmungen ausführen. Da ferne solcher Umlauff nicht auf allen Seiten durch richtige Buchführungen, durch genaue Rechenschaften, durch gründliche Zusammenhänge, durch geordnete Vertheilungen eingeschränket wird, so ist er gleich einem reissenden Flusse, welcher ohne Schranken oder gewissen Lauf irrend, keines Feldes noch Gebäudes schonen kann. Er gerathet in unsägliche Zerrittungen und verwirkelt alles mit einer Unordnung, die dem Lande so schädlich werden kann, als es viele Republiken an ihrem Unwesen und endlichen Verderben lernen musten. Hingegen die kluge Art alle Einkünfte und Entrichtungen des Staates in genugsame Richtigkeit zu verfassen ist in der Verwaltung des gemeinen Vermögens wie die Seele anzusehen. Und je grösser die Verschiedenheit und Anzahl der Einkünfte und Ausgaben des Landes ist, je genauere Be-

rechnungen erfordert derselben gute Ordnung.

14. Dahero sind wir benöthiget, um ein mehreres auf die Wissenschaft der guten Buchhaltung zu achten, zumalen, weil unser Vaterlande an verschiedenen Gattungen der Einkünfte und Bewegungen nicht minder als an Überfluß ihres fruchtendes Erdbezirkes vor andern den Vorzug hat. Hier sehen wir einen Zufluß durch Gold und Silber Vermünzungen entstehen, hier werden die Salz und andere Bergwerke ihren Zins ab, hier laufen die Gaben der Landschaften ein, hier zeigt sich eine Qwelle aus den Maut und Zoll Entrichtungen, hier strömet etwas aus besonders <Landes> Cameralgütern zu, hier ergiessen die <Fabriquen und> übrigen Wirtschafts Einrichtungen ihren Nutzen. Alles ist in einer Bewegung, die sich aber so gefährlich in der Schatzkamer des Landes Fürstens aufhalten lasset, als ein Strom nicht gehemmet werden kann, ohne in die Gefahr der schädlichen Überschwemmung einzulaufen. Dieser Zufluß muß abermal in richtiger Maaß ihren Ausgang haben, sich auf alle Theil und Notfälle des gemeinen Wesens erbreiten und, wenn es dem Lande glücket an Einkünfften einige Übermaaß zu haben, so hat die Klugheit des vorsichtigen Staates viele Weege schon ersehen, solchen Vorrath zum Vortheil des Vaterlandes, auf die Vergrößerung des Staates, auf die Bestättigung der gemeinen Sicherheit, auf die Nothfälle oder Bequemlichkeit der Unterthanen aufzuwenden.

15. Die jenigen Gattungen, so uns an Einkünfften und Abgaben die grosse Verschiedenheit zeigten, sind abermal insbesondere für grosse Zusammenhänge ihrer vielfältigen Verrichtungen anzunehmen, welche sich gleichermassen mit genauern Rechtungen beschäftigen. Jedes Münztzhaus, jedes Bergwerk, jedes Zollamt und Fabrik ist an verschiedene Berechnungen gebunden, die ihre innerliche Verfassung ausmachen und der genauen Buchhaltung so nöthig haben, als das Gebäude ihrer Grundfeste nicht vermissen kann. Mit jener Entrichtung aber, daran das ganze Land Antheil nimmt, scheint gleichermassen das ganze Land beschäftigt zu seyn. Dann die Schätzung des Landesmanns kann die billige Gleichheit mit dem Vermögen nicht überkommen, ehe Mann dessen Äcker und andere Gründe, nutzende Habschaften und Hausgeräthschaft in berechnete Verfassung gelangen lässt. Jede besondere Gemeinde muß ihre Rechnungsbücher führen, darinnen die Abwerfungen der Gelder, der Nahrungsmitteln, der Fuhren und Handlungen, so der Unterthan für seine Haushaltung, für sein Handgewerbe befördert, angeschrieben und eingetheilet sind, darinnen alles bemerkt wird, was dem Lande selbst, was dem Kriegs Mann, was einem besondern Landes Kreise, oder hauslichen Gemeinen Wesen zu Gute geschrieben muß. Diese Rechenschaften, so verschieden und vielfältig sie immer seyn mögen, müssen bey der grossen Einfluß in das Vermögen des Staates ihr richtiges Verhältnis haben und einen wohleingerichteten Zusammenhang mit dem Aufwand, so ein Staat sowohl auf ausgesetzte Bestimmungen¹⁶ als unver-

¹⁶ „Superfluum unum.“

muthete Fälle machen soll. Und endlich ist in der klugen Verfassung der Staatswirtschaft höchst beförderlich, das die Buchhaltungskunst den Zustand des ganzen Vermögens in einer Form entwerfe, darin die dazu bestellte hohe Rätthe, ja selbst das Aug des Fürstens alles übersehen, entscheiden und beurtheilen könne.

16. So sind die Geschichtschreiber nicht zu bewundern, wenn sie den Ruhm Augusts, eines der grösten Monarchen, dadurch verehren wollten, das er die Staatswirtschaft in gute Verfassungen gerichtet habe und mit Tabellen versehen, die sowohl die Einnahme als Ausgabe seines erbreiteten Gebiethes und den ganzen Zustand seiner grossen Haushaltung auf einmal aufweisen konnten. Nämlich es dünkte diesem Fürsten rühmlich zu seyn, wenn hierin in die Fußstapfen seiner klugen Vorfahren treten und die weise Einrichtung einer blühenden Republik zum Ebenbild seines Regimentes annehmen würde, die gleichermaassen die Verwaltung ihres erstaunlichen Vermögens gewust hat, mit kurzen Vorschriften dem Römischen Rathe vor Augen zu stellen.

17. Wenn wir grosse Handelsunternehmungen oder andere zum ungemeinen Nutzen des Landes erwachsende Werken in Betracht ziehen, so ist es unstreitig, das bey Festsetzung einer geschikten Buchführung auch die mühsamsten Geschäfte mögen wohl ausschlagen oder zum wenigsten von gefährlichen Zerrittungen und schädlichen Folgen befreyet seyn. Dann die Buchhaltung bemerkt an dem Werke alle Theile, bezeichnet desselben Aufwand und Kosten, durchsuchet alle Fälle, die ihme an Dauerhaftigkeit, an Nutzungen oder Fortgang Nachteil zu ziehen oder des Wohlstandes versichern können. Sie bringet alle Bestreitungen in eine wohl verfasste Ordnung, sie entwürft einen Begriff des ganzen Werkes mit ungemeiner Richtigkeit, das ein Vorsteher daran sowohl die jährliche als tägliche Bewegungen ersehen und denen vorfallenden Schwürigkeiten so leicht entgegen kommen, als derselben gewahr werden kann. Würden aber diese richtige Berechnungen außer Acht kommen oder nur obenhin geführt werden, so konnte Mann wohl auch die rühmlichste Unternehmung bald in Unwesen finden. Die Geschichte führen zwar die Errichtungen namhafter Werker reicher Anzahl an, deren aber nicht alle das Glück hatten den Ruhm ihrer Aufbringer durch wahre Beständigkeit zu verewigen. Und sind nicht jene Anwendungen bedauernswürdig, wozu sich grossmüthige Fürsten durch die Liebe zu ihren Völkern, zur Aufnahme und Nutzen des gemeinen Wesens verleiten lassen, wenn durch ungeschikte Buchhaltereyen auch die vorträftlichsten Gesinnungen fruchtlos abziehen müssen?

18. Die kluge Einrichtung des Landes kann die Nutzbarkeit einer guten Buchführung bis an den geringsten Landesmann reichen lassen. Ein Besitzer des Landgutes macht durch gute Anordnung den Unterthan zum guten Haushalter, da er dessen Anwendung einrichtet und gleichsam in Schranken haltet, da er dessen Entrichtung durch gehörige Eintheilung oder bestimmte Foderrungen erringert, oder desselben Dürftigkeit durch nützli-

che Mitteln und Erfindungen unterstützt. Gleichermassen mag der Haushalter des Gutes die Verwaltung seinem Diener mit grösserer Sicherheit anvertrauen, ohne sich einige Zerrittungen zu befürchten, die ansonsten denen Erben des ablebenden Beamten die unverantwortliche Last überhäufte Rechenschaften würden auf den Hals binden. Er kann zum Wohlstande seines Hauses das Vermögen vergrössern, Theils durch Verbesserungen, so die Beschaffenheit der guten Einrichtung von selbst an die Hand giebt, Theils durch kluge Anwendung, welche die gehörige Ausgabe von der unnöthigen, die unentbehrliche von der überflüssigen entscheidet und vor die Augen stellt.

19. Nun zeigte sich, welch einen Nutzen die Wissenschaft der geschickten Buchhaltung dem Lande verschaffen möge in Ansehung ihres innerlichen Wesens. Darf sie aber noch weiter vortreten und ihre Brauchbarkeit auch der wohlgesitteten Welt vorrücken? Darf sie behaupten, das die Welt an ihr die Nütze derjenigen Unternehmungen jederzeit erkannt hat, mit welchen sich die meisten Länder und Völkerschaften empor geschwungen und in grosses Ansehen gebracht haben? Es vertilgen sich allgemach die Vorurtheile auch aus den plöden Herzen, die da vermeynten, es müsse sich kein Unternehmen oder Verrichtung des Landes Kinder weiter als die Kränzen ihres Gebiethes erstrecken. Die wohlgesittete Welt muß einer Republik ähnlich sein, darin ein Land wie ein Theil<chen> anzusehen. Gleich wie dann ein Haushalter sich die Gemeinschaft seines Mitbürgers zu nutze macht, so kann durch gute Veranstaltungen einem Lande das andere dienlich werden. Gutes Verständnis unter verschiedenen Völkerschaften hat die gemeine Sicherheit zur Tochter, wodurch der Einwohner seine Beflissenheit auch im fremden Lande äussert und sich sowohl als das Vaterland mit beträchtlichen Vorrath an Reichthum, an Mitteln seiner Hausangelegenheiten, an Bedürfnissen oder Bequemlichkeit versorget.

20. Ob zwar der kluge Landes Fürst bemühet ist, den Unterthan mit benötigten Hausgerath im Lande zu versehen, so kann er dennach dieses nicht bewerkstelligen, ohne sich in eine Menge auswärtiger Geschäfte einzulassen. Indem ein Land, so es immer an Geschicklichkeit der Einwohner, an Früchten der Erde, an irdischen Schätzen, an verschiedenen Vortheilen der Natur von vielen anderen den Vorzug verdienet, jedoch niemahl zureichend ist, allen Bedürfnissen des menschlichen Geschlechtes mit ihren Hausgerath genüge zu leisten. Jenes muß die Armuth mit fremden Schätzen unterhalten, jenes ist benöthiget mit ihrer Fruchtbarkeit die Kunstgewärbe der Nachbarn zu erkaufen, jenes trachtet durch Verbindnissen die Erfindungen ihrer Einwohner brauchbar zu machen oder durch auswertige Mitteln sich bei der blühenden Welt in Ansehen zu setzen. Dieses ist das Augenmerk des scharfsinnigen Landes Fürstens, dahin zielen die Bemühungen der klugen Staaten, da sie die Handelschaften so wohl mit Geld als Raths Häusern staatlich machen, da sie Berge und Thäle ausgleichen und dadurch jene Befördernissen zu Wege bringen, die gleichsam die Natur selbst verhindern wollte, da sie

neüe Freundschaften mit ihren Nachbarn festsetzen und jene Verbindnissen erzwingen, welche die Eifersucht voriger Zeiten scheint fast ohnmöglich gemacht zu haben.

21.¹⁷ Allein meine Rede würde heüt kein Ende finden, so fern ich gesünnet wäre, mit Exempeln die grosse Aufnahme Europens zu vertheidigen, die sie durch den Kaufhandel und gemeinschaftliche Unternehmungen verschiedener Völkerschaften erworben, so fern ich des grossen Rheinischen Landes oder der weltbekannten Hansa wegen die Geschichte wollte hervor ziehen und mich bey jedem durch den Handel so groß gewordenen Reich, so herrlich erwachsener Republik und noch blühenden Staat aufhalten. Nein, ich will mich auf diese Weitläufigkeit nicht hinaus lassen, sondern stelle jedermann dieses Europa vor Augen, so in dem Weltkreise <wie ein Edelgestein im Golde> sitzt. Und frage als dann, wie ein so herrlich prangender Welttheil aussehen würde, wenn er sich von seinem rühmlichen Handelschaften nicht hätte lassen einnehmen? Dessen rohes Wesen und unseliger Zustand, so ihm die Geschichte, ehe er von dergleichen Unternehmungen etwas wuste, <beylegten> bezeugeten, soll uns zur Antwort dienen, und an den Tag legen, das ein Land, so gesegnet es immer ist, die wohlgeordneten Geschäfte ihrer Landes Kinder mit auswertigen Völkern für nützlich ansehen müsse.

22. Ob nun bey so wichtigen Weltangelegenheiten die richtige Rechnungsführung, die gehörige Buchhaltungs Wissenschaft Statt finde, darüber mag die kluge Welt das Urtheil fällen, die an solchen Bemühungen Antheil hat. Dieses ist gewiß, das die Buchhaltungs Kunst dasjenige auswürket, was wir an grossen Handels Geschäften zum mehresten bewundern müssen. Ein Geschäft, darinnen so beträchtliches Vermögen steckt, daran so viele Köpfe auf einmal arbeiten, damit so viele Händ beschäftigt sind, daraus so grosse Bewegungen entstehen, welches an Verschiedenheit der Verrichtungen erstaunlich, an Menge unzählig, an Erbreitung über einen Welttheil hinaus erstreckt ist, ein solches und so verwunderungs würdiges Geschäft könnet durch geschickte Buchhaltung in eine Ordnung und Richtigkeit, die ein einzelner fähiger Kopf so übersehen kann, als ob es ein Werk eines einzelnen Mannes, eine Verfassung einer einzelnen Haushaltung, und die Mühe eines geringen Betrages wäre, worin Mann die Kosten oder Vortheile, die Aufnahme oder Verminderungen, den Lauf oder Hemmung mit kleiner Mühe ersehen, und begreifen kann. Da hingegen auch ein geringer Kaufhandel durch die Unwissenheit der richtigen Buchführung unbeschreiblichen Verwirrung ausgesetzt seyn muß.

23. Allein die vollkommene Ausführung dieses Theils wird mir eine eigene Rede abnöthigen, wofern ich mich abbreche, und endlich zum zweiten Theil unserer Cameralwissenschaften trete. Es bestehet aus der Schule der Haushaltungs Kunst, oder so genannten Wirtschaft. Die Wirtschaft zwar ist

¹⁷ „NB. in quibus tamen rationes plurium faciunt.“

insgemein der Gegenstand aller Wissenschaften so wir in gegenwärtiger Cameralschule abhandeln, jedoch mag sie auch für einen besonderen Theil derselben angehn, nachdem sie gleich andern Wissenschaften in einem Begriff gewisser Maaßregeln verfasst wird, und zureichende Grundsätze darbiethet, welche die <Haushaltung> Wirtschaft einrichten, das Vermögen weislich vergrößern und in der Wirtschaft nützliche Anwendungen machen lernen. Viele vermeynten, die Wirtschaft seye nur ein Werk der natürlichen Geschiklichkeit, welches Mann durch blosser Übung und Erfahrungheit, nicht aber durch die Kunst und <Regeln> Grundsätze lernet. Allein die heutige Welt giebt uns durch vornehme Beyspiele, durch wohlgegründete Schriftstelle zu erkennen, das die Ökonomische Schule nicht minder als andere Künsten ihre Verfassungen auf unstreitige Lehre gründet, die Vernunftschlüsse aus richtigen Sätzen ziehet, und sodann fähig ist, in der Gestalt einer Wissenschaft aufzutreten. Es scheinet zwar als wäre sie nur im Wachsthum, und noch nicht auf die Spitze ihrer Vollkommenheit gestiegen, jedoch ist sie nimmer ausser Stande, den Lerling zu verschiedenen Wirtschafts Unternehmungen und Ökonomischen Diensten geschickt, kündig und brauchbar zu machen. Dann sie erklärt, worin die wahre Wirtschaft sowohl einer grossen Staats Haushaltung als des besondern Landgutes bestehen muß. Sie versuchet einen jeden Theil des gemeinen Wesens, und nach dessen genugsamen Erkenntniß ist sie bemühet nötige Anstalten, mögliche Verbesserungen und vollständige Einrichtung zu verschaffen, die das Vermögen wie dem Fürsten, so dem Lande nützlich und zureichend machen können. Sie forschet nach den Quellen der fürstlichen Renten und merket gründliche Mitteln an, durch deren Anwendung Theils die bereits schon fließenden Quellen zum reichern Zufluß gebracht, Theils auch neue mögen eröffnet werden. Sie ziehet den Überfluß nicht minder als den Mangel, daran dem Lande gelegen, in Betrachtung und macht Entwürfe, wodurch jener zum Vortheil des gemeinen Wesens angewendet, dieser aber gänzlich aufgehoben oder grossen Theils könne vermindert werden. Sie fahret mit ihrer Einsicht auf den Acker und Weinbau hinaus, auf die Fruchtbarkeit der Erde, auf die Beschaffenheit der besondern Landstriche, auf die Nutzbarkeit der Güter, auf die Anstalten zur Bevölkerung, zur Erbauung nützlicher Kunstwerker, zur Einführung nöthiger Handgewerben und Kaufhandels, und ertheilet richtige Vernunftschlüsse, die zu vielfältigen Verbesserungen, zur beträchtlichen Aufnahme des Landes, zur Vergrößerung des gemeinen Nutzens den Wege bahnen.

24. Wenn ich von dieser Wissenschaft nichts mehr vorzutragen hätte, so würde dieses dennoch genug seyn zum gründlichen Beweisthum des ungemeinen Nutzens, so eine Ökonomische Schule dem Vaterlande darzustellen vermögend ist. Denn kann wohl der Verstand eines jungen Menschens zum Dienste seines Vaterlandes mit nützlichern Gedanken angefüllt und ausgeübt werden, als jene sind, die ihm durch kluge Maßregeln wirksame Mitteln an die Hand reichen, auf den Nutzen und Wachsthum seines Vaterlan-

des fruchtbar zu sinnen, sich dem Fürsten und gemeinen Wesen dienlich zu machen, seinen Mitbürgern Bequemlichkeiten einherzuschaffen und zum blühenden Stande des Staates etwas bezubringen?

25. Bisher wuste unsere Jugend von einer klugen Haushaltung eher wenig zu gedanken, als sie die Hand anlegen musste. Da sie davon eine erträgliche Unterrichtung und Begriff schon besitzen sollte, begonnten ihr zum erstenmal die Augen aufzugehn, und wo ihr die Rechte des genugsamen Alters wegen den Besitz und Verwaltung ihrer Erbe übergaben, dort hat sie noch die Wirtschaft zu erlernen nicht angefangen. Sie wahr gewohnt, die Fähigkeit ihres Verstandes darin zu üben, wozu Mann sie in der Schule der Wissenschaften anhielte. Derselben vernünftige Denkungsart haftete an Betrachtungen, die den Verstand mehr zu schärfen, als zu nützlichen und das Heil des Vaterlandes befördernden Anwendungen zu beqwemen vermochten. Und obschon die Absichten ihrer gelerneten Wissenschaften auf das beste des gemeinen Wesens gerichtet waren, so hielt sich Mann jedoch bey derselben diefsinnigen Betrachtungen und häufigen Beweisgründen mehr auf, dann bey der Vollstreckung und Bewerkstelligung jener Sachen, wozu Mann die Grundsätze und Vorthelle der Wissenschaften gelernet hat.

26. Solchemnach konnte es leicht geschehen, das Manche nur die Lehre der Rechten für eine dem gemeinen Nutzen ausgesetzte Schule ansahen, die andere Wissenschaften aber nur Zierrathen des Staates nannten oder beschäftigte Zeitvermissungen der Jugend, ehe solche zum reifen Alter gelanget. Hingegen ist die Schule der Wirtschaft auf die Ausübung wie auf die Maßregeln der klugen Haushaltung bedacht, und rüstet die natürliche Geschicklichkeit des Menschens mit einer Anzahl vernünftiger Lehren aus, die denselben in Staatsbedienungen, in Verwaltungen der herrschaftlichen Güter, in besondern Haushaltungen zu genüge fertig machen. Sie muß sonder Zweifel, wie andere Wissenschaften, mit gesunder Bescheidungs Kraft verbunden seyn, die ein jedes Gesetz oder Maßregel an gehörigem Orthe anwendet, ein jedes Werk zu guter Zeit und mit wohlständigen Anstalten einrichtet. Sie muß gleichermassen als eine übende und sich auf verschiedene Wirkungen äussernde Wissenschaft auf die Erfahrungheit gestützt seyn, besonders, weil Mann alle Fälle der Wirtschaftsangelegenheiten auf einmal so wenig übersehen kann als die täglichen Witterungen des Himmels. Wo sie aber von diesen Stücken begleitet wird, dort beschäftigt sie den belehrten Kopf immer mit Ökonomischen Gedanken, das Aug darf sich nicht wohin wenden, wo nicht zugleich die Gegenstände der Wirtschaftsbetrachtungen den Verstand ergötzen, und so beleuchten, das er sich in allen Fällen mit ungemeiner Hurtigkeit finden mag.¹⁸

27.¹⁹ <Allein ich werde die nützliche Einleitung in diese Cameral Wissen-

¹⁸ „NB. amplificand[um] quod per oeconomiam minus terrenum majores fructus faciat, commercia promoveat etc.”

¹⁹ „N. 27 emanet totum.”

schaft etwa nicht mit genugsamen Grunde vertheidigen, wenn ich die Einwürfe mancher Landesgenossen mit Stillschweigen übergehe. Nämlich sie schildern diese Ökonomische Lehre ihren Augen ab als eine Pflanzschule gefährlicher Projectanten, deren Neübegierde mit den alten Staatsverfassungen auch das Wohl des Vaterlandes umstürzt, und, um die Schätze des Landes Fürstens zu vermehren, das Land an Geld und Gold erschöpfen will. Allein wer die Maaßregeln dieser Wirtschafts Kunst näher kennen lernet, dem wird es keine Mühe kosten, sowohl sich als seine Landes Brüder dieser Furcht gänzlich zu entladen. Dann diese Wissenschaft hat ihre Lehrsätze in einem unzertrennlichen Zusammenhang, der den Wohlstand des Vaterlandes zum Grunde hat. Was mit der Glückseligkeit eines Staates und der Unterthanen nicht bestehen kann, das wider strebet denen Grundsätzen unserer Cameral-Wissenschaft. Sie verabscheuet die leichtsinnigen Köpfe, so mit ihren unüberlegten Entwürfen und Gedanken hervor rücken, eher sie diesen Zusammenhang mit reifen Sinn überschaut und zu Rathe gezogen. Sie sucht zwar das Vermögen des Staates zu vergrößern, weil auf diese Vergrößerung das Heil des gemeinen Wesens meistens beruhet. Aber dieses versucht sie nicht durch Mittel, die dem Heil des gemeinen Wesens zu wieder sind, sonsten würde sie wieder ihre Vernünftschlüsse handeln. Ihre aus den Gründen der Natur gezogene Lehr bestehet darin, das der steuernde Unterthan dem Staat wie der Acker dem Landes Mann gleichsam zur Saugamme dienen muß. Ist dieser genöthiget, sein Baufeld mit genugsamer Verpflegung zu besorgen, damit es die Früchte nach Verlangen abwerfe, so muß gleichermassen dem Landes Herrn die Unterstützung seines Unterthans nahe anliegen, sofern er das Wohl des Staates befördern will. Diese Ökonomische Wissenschaft entdecket der Staatsklugheit die Fehler zuerst, wo sie etwa mancher Staatsverderber einzuführen bemühet ist. Sie zeigt endlich zwischen denen Erfindungen, so Mann auf ihre Lehrsätze gegründet hat, und zwischen der Leichtsinigkeit der unbesonnenen Projectisten diesen grossen Unterschied, das jene Bestand haben und ihrer Vorträftlichkeit halber bey dem gemeinen Wesen immer grösseren Beyfall und Liebe gewinnen, diese aber beschämet ihren Aufwerfer, ehe sich solcher darauf versehen konnte, und beginnet ihm durch daraus entstehende Zerrittungen, durch gemeines Mißfallen und Verwerfung seine Staatsunwissenheit und die Nichtswürdigkeit seiner Mißgeburthen immer vorzurücken. Ich gebrauche mich hierin ungescheüt einer freyen Denkungsart, wozu mich die Beyspiele unserer weisesten Monarchin veranlassen, Beyspiele, die allein uns alle Furcht der schädlichen Neüigkeit oder gefährlichen Folgen benehmen können. Derselben erhabener Geist und über alle Vorurtheile ersteigender Verstand sind viel zu groß, als das sie sich von Blendwerk ungegründeter Entwürfe hätte jemal verdunkeln lassen. Sie war jederzeit eine Mutter ihrer Länder, das Heil der Unterthanen hat in ihrem Herz weit mehr Statt gefunden, als das Sie jemal etwas sollte mit Hindansetzung Ihrer Mütterlicher Großmuth durch zwingende Mitteln unternehmen lassen. Ein solches mach-

te Ihre Klugheit jederzeit der Welt bekannt, nunmehr aber sollte es durch die Errichtung itzt gedachter Wirtschaftsschule bestärket und befestiget werden. Dann hier wird die Jugend lernen, wie Mann klug wirtschaften, die Vortheile des Vaterlands zwar auch durch neue, aber wohlgegründete Ausfindungen vermehren müsse, wie mann alle, der gemeinen Glückseligkeit widerstehende Einführungen anzeigen, und die unzeitige Neugierigkeit zur Afterwirtschaft einschränken könne.>

28. So wenig wir uns alsdann und das Vaterland durch diese träfliche Wissenschaft der Gefahr eines Unwesens aussetzen, so nothwendig scheint andern Theils die Beförderung oder Lehre der klugen Wirtschaft unserem Lande zu seyn. Dann das der Himmel das Königreich Ungarn an allen Gaben gesegnet hat, womit die Natur ein Land zum Gebrauche des menschlichen Geschlechtes auszuschmücken fähig ist, dessen sind wir durch die einhellige Stimme der erfahrenen Welt überwiesen. Das aber demselben in manchen Angelegenheiten noch etwas von der betriebenen Vollkommenheit abgeht, hierin müssen wir dem Urtheil der Ausländer einigen Beyfall zusagen, wenn wir sonst die natürliche Vorträflichkeit unseren Vaterlands durch unanständige Schmeücherei nicht verletzen wollen. Die Befliessenheit unserer Landesleüte ist noch nicht dahin gekommen, das sie mächtig seye, den Nutzen ihres fruchtreichen Erdbodens höher zu treiben oder die Haushaltung in vollkommenerem Stande zu versetzen. Ich will von dieser Sache jene Staats Männer urtheilen lassen, die sich die Beschafenheit des Landes immer vor Augen stellen und auf dessen einzuführende Beqwemlichkeiten bedacht sind. <An einem Orthe verlasset sich der Landesmann auf die natürliche Gute des Ackers, ohne daran die Spur seines Fleisses merken zu lassen, an dem andern siehet es mehr einer Wüste als einem bevölkerten und gebauten Lande gleich. Hier fehlet es an Anstalten, den reichen Überfluß der Früchte gegen Gelder zu vergeben, dort sind die Einwohner genöthiget, des Hausgeraths und Ausrüstungen wegen durch ferne Entführungen ihre Wohnplätze vom Reichtum zu entblößen. Und es erthönet immer die Stimme der Bürger, das die gute Einrichtung der Handelsangelegenheiten dem Nutzen des gemeinen Wesens und denen Beqwemlichkeiten der Einwohner beförderlich seyn würde.>²⁰

29.²¹ Die Beschafenheit des Landes ist ungemein geschickt, die Emsigkeit ihrer Einwohner reichlich zu belohnen, nachdem sie vielmehr reizend ist und fähig, auch Fremden zu gefallen. Dessen überführet uns ihr manhafter Wachstum an Ausländern, die kaum unser Land betreten, als das Ihrigen vergessen und ihre Dürftigkeit in Überfluß ersätigen. Ein solches bestätigen auch die Unternehmungen der Nachbarn, da sie durch Entführung unserer Landesfrüchten sich nach Wunsch zu bereichern wissen. Wer soll aber an der natürlichen Fähigkeit der Landes Kinder zweifeln? Dann belehren uns

²⁰ „Totum omitten[dum].“

²¹ „NB. Omitten[dum] initium.“

die Beyspiele, das den Ungarn die Natur begabet habe mit besonderer Geschicklichkeit zur Staatsklugheit, zur Kriegswissenschaft, zur Rechtsgelahrtheit, zur Naturkunde und andern Wissenschaften. Wie soll es ihm an der Fähigkeit zur Wirtschaft gebrechen? So ist es dann nöthig, das wir auf den bisherigen Mangel einer richtigen Wirtschaftsschule verfallen, um die Ursachen vorgedachter Unvollkommenheit zu errathen. Mann konnte zwar immer in die Fehler der mangelhaften Einrichtungen einsehen, Mann konnte die Quellen der noch dauernden Unbequemlichkeiten in die Wirtschaftsverfassung andeuten, aber die Verbesserung achtete jedermann für ein Werk, welches ihres Zusammenhanges wegen ein weites Aussehen fodert und ohne eine Menge wohlüberwogener Maaßregeln nicht kann vollzogen werden.

30. Es wird uns hierin Niemand zumuthen, das wir die Vorfahren beschuldigen, als hätten sie die kluge Haushaltung ihres Vaterlandes aus den Augen gesetzt. Nein, dieses Unrecht wollen wir wieder unserer Väter nicht ausüben. Wir ehren ihre Asche und beklagen vielmehr jene unselige Zeiten, darin sie die Natur versetzt hat. Ihr vollkommener Verstand und ungemeine Liebe zum Vaterlande hätten das Heil des gemeinen Wesens sonder Zweifel beförderet und ansehnlich gemacht, wenn sie das Schicksal nicht hätte mit Kriegsgeschäften und einheimischen Beunruhigungen verwickelt und aufgehalten. Sie musten die Kränzen des Vaterlandes immer mit bewaffneter Faust beschützen, der innerlichen Unruhe mit Gewalt Stille biethen, ihr Lande aber entvölkert, ihre Haushaltungen verwüstet und hilflos ansehen. Hieraus entstuden die traurigen Folgen der Kriegsverlängerung, das ist, das Land wurde durch ein fast allgemeines Zerritten der Gerechtsamen überschwemmet. Jedermann musste um das seine zanken, jedermann bemühte sich mehr mit der Festsetzung als mit der Ökonomischen Einrichtung seiner Erbegüter, jedermann hatte nur die Lehre der Rechten vor Augen, damit er etwa nicht Morgen abtreten müsse, was er heüt erworben hat. Selbst die Staats Klugheit ward genöthiget, sich besonders mit der Einrichtung der Rechten zu beschäftigen, indem das Land die grösste Zufriedenheit zu erwarten scheinte von der guten Verfassung und Ordnung, Processe zu führen. Solch eine Vertheidigung wird unsern verehrenswürdigen Vorfahrn jederzeit zum Ruhm und verdienter Hochachtung gereichen, uns aber wird die Nachwelt mit Grunde beschuldigen, wenn unsere Haushaltung, und Wirtschaftsanstalten nicht verbessert werden, zumahlen unsere blühenden Zeiten eine Landes Frau verehren, so die Stifterin der gemeinen Ruhe und eine Mutter ihrer Länder ist, die ihre Unterthanen zur Wirtschaft mit klugen Staats Verfassungen anhaltet, mit tröflichen Exempeln aufmuntert, mit Kosten und Stiftungen unterstützt, mit eingeführten Schulen belehret und mit ausnehmender Proben Ihrer Mütterlichen Zuneigung anziehet.

31. Die übrigen Theile unserer Ökonomischen Schule sind die vornehmsten Hilfsmitteln, so eine Staats Wirtschaft begleiten können. Dann so wir uns die Meßkunst nur obenhin abschildern, so werden wir dennoch

nicht bewundern, das auch die klugesten Regenten sie als eine dem gemeinen Besten sehr nützliche Sache angebriesen haben. Wir werden uns auch dieses nicht befremden lassen, das die genauen und vollkommenen Grundrisse der Landgüter von klugen Verfassern der Ökonomischen Wissenschaft auch zu Grunde der Landswirtschaft angenommen werden. In Wahrheit wer ein Landgut wohl einzurichten gesinnet ist, der soll ja dessen Lage, Beschaffenheit, die Eintheilung der Wiesen und Acker, die Verzeichnung der Wälder und übrigen Stücke vor Augen haben. Er soll alle brauchbare und nutzlose Felder, Gewässer und Gebürge sich bekannt machen, wozu doch der menschliche Verstand nichts ersprißlichers dann diese Meßkunst ersinnen konnte. Eine durch diese Wissenschaft verfertigte Karte ist fähig, dem Besitzer in seinem Wohngemach festern Begriff der Güter zu verschaffen, grösseres Licht beyzubringen, und wirksamere Verbesserungsmitteln zu entwerfen, als es derselben natürliche Besichtigung, mühsame und immer wiederholte Durchstreichungen zu thun nicht im Stande wären. Dann die Karte lasset sich mit einmal überschauen. Sie stellt die Kränzen, die Zahl der Grundstücke, deren verschiedene Lagen und Eigenschaften dem Aug mit dem ersten Anblik vor. Sie deutet an allen Theilen den wesentlichen Zusammenhang an und bestärket ungemein die Vorstellungskraft, so Mann einige Änderungen einführen soll. Ihre neue Einrichtung ist mit der lebhaften Vorbildung fertig, ehe Mann solche in das Werk zu bringen angefangen. Sie erörtert jeden Zweifel und beantwortet die ungegründeten Einwürfe oder entdeckt die daraus zu entstehende Unordnung, bevor sie schaden kann.

32. Ich will des Vorzugs geschweigen, so eine Karte vor denen Lagebüchern oder Erbenregistern verdienet. Ich überlasse dem Vaterlande zu beurtheilen, welch einen Vorthail die Verwaltung eines jeden besondern Landkreißes oder sogenannten Gespannschaft daraus ziehet, wenn sie mit gehörigen Rissen, und richtigen Landkarten versehen ist, oder welch einen Nutzen die Vorsteher der Gerechtigkeit an dieser Wissenschaft finden würden bey unzähligen Rechtshändeln, wenn die rechtenden Theile mit hinlänglichen Landesgebiethes oder Grundrissen erscheinen könnten. Selbst das Land kann durch zureichende Besetzung dieser Wissenschaft zu rühmlichen sowohl als nützlichen Unternehmungen veranlassen werden. Dann reissende Wässer mit Schranken bezwingen, Landesstreiche von sünftigen Morästen befreyen, Flüsse brauchbar machen, Wasserleitungen und Fäle zum Nutzen besonderer Landesgegenden einherschaffen, durch Röhrenleitungen, durch grosse Mühl und Wassergebäude die Bequemlichkeit der Festungen befördern oder andern Nothfällen des gemeinen Wesens vorbauen, durch Verbesserungen der Landesstrassen dem gemeinen Handelsgeschäfte Handreichung leisten, müssen unstreitig für Angelegenheiten des ganzen Landes erkannt werden, und wo nicht auf Kosten, wenigstens auf Veranstaltungen des Staats unternommen seyn. Da noch alle diese Landesgeschäften die nöthigen Mitteln von jener Wissenschaft erborgen müssen, die das Wasser

wiegen, die natürliche Lage der Gegenden aufnehmen, die Leitungen gehöriger Maassen einrichten lehret.

33. Einer so preiswürdigen Wissenschaft wustun sich schon die Phönicier mit ungemeinen Nutzen zu bedienen, da sie den Nilfluß bis in das Meer geleitet und dadurch einen namhaften Strich festes Landes schifbar gemacht, da sie die Ergiessungen nämlichen Flusses in gekünstelte Verhältnisse geschlossen und damit allen Handelsbemühungen gleichsam eine güldene Brücke geschlagen. Diesem ruhmvollen Unternehmen hat unser rastloser Welttheil an vielen Orthen nachgeahmet, da er verwunderungswürdige Werke aufgerichtet um die Bequemlichkeit der Schifungen benebst andern Handelsgeschäften beförderlich, geschickt und dienstfertig zu machen. Nämlich ein weiser Staat bemühet sich, durch dienliche Anwendungen der Meßkunst, die Möglichkeit seines Unternehmens, den benöthigten Aufwand, die Ausführungs Mitteln und daraus zugewartenden Nutzen im Voraus zu untersuchen. Sodann kömmt ein Werk zu Statten, welches dem Vaterlande beträchtliche Vortheile, denen Ausfühern aber den unsterblichen Ruhm hinterlasset.

34. Die Nutzbarkeit, so unser Vaterland aus der Schule der Marckscheidkunst zu schöpfen vermag, scheint nicht minder zu seyn, besonders in Ansehung unserer unterirdischen Gold und Silberschätze und anderer Berggebäude, die ihres Reichthums oder innerlichen Beschaffenheit halber in der Reihe der vornehmsten gezählet werden, durch die Einrichtung aber, und Kunstwerker sich vor allen andern vorzüglich hervor machen. Dieser ansehnlichen Quelle des gemeinen Vermögens dienet die Wissenschaft der Marckscheidung zur unentbehrlichen Anweiserin. Dann sie erkläret die Begriffe, die das ganze Wesen eines Bergbaues ausmachen. Ihre geschickten Ausmessungen und Risse machen die gehörigen Theilungen, führen die bestimmten Zuge, bilden die innerliche Gestalt und erforschen die natürliche Beschaffenheit der Bergwerke. Sie verstellet der Gefahr aller Orthen den Zutritt, und verbindet ihre Lehrsätze mit der Ausübung solcher Maassen, das Mann daraus der Bergwerken fruchtbare Einrichtung, glückliches Aufnehmen und beständigen Wohlstand hoffen kann. Jene Veränderungen, so die Geschichten von Bergbaue anführen und die Erfahrung täglich zu bezeigen fähig ist, sind zuverlässige Beweisthümer, das wie ein geringes Bergwerk durch verständige Versorger, durch geschickte Aufseher und gelehrte Bergmänner zum ansehnlichen Wachstum erschwingen mag. Also auch der gesegnete Zufluß in die Unordnung und betrübtesten Stande verfallen könne, wo selbes mit Geschiklichkeit ihrer Vorsteher nicht genugsam versehen ist. Und gewiß, die vielfältigen Verrichtungen, die nöthigen Unterhaltungen der Grundgebäude, die verschiedenen Wasserleitungen und insäglich Nothfälle, so sich wieder alles Vermuthen aussern, sind berechtigt ausbündige und in dieser Wissenschaft wohl geübte Männer zu ihrer Besorgung anzufodern.

35. Sind demnach unsere Bergwerke an Nutzbarkeit, an Grösse, an Anzahl, an Verschiedenheit, an Vielfältigkeit der dazu benöthigten Verwaltun-

gen so angesehen, das sie verdienen, eine der grössern Staatsangelegenheiten genennet zu werden. So ist es ja schließlich, das dem Vaterlande besonders zu Gute geschiehet, wenn dessen Landes Kinder in die Schule jener Wissenschaft geführt werden, die den Bergbau zum Gegenstand ihrer Lehre hat. Und zwar die Befliessenheit der Ungarischen Jugend soll sich in dieser Schule mit sonderbaren Eifer hervor thun, nachdem sie die Beyspiele überführen, das ihre sorgfältigste Landes Frau genöthiget seye den Mangel geschikter Landes Kinder an den Stellen und Bedienungen ihrer Bergwerke durch fremde Diener zu ersetzen.²² Welch ein Gericht durch die gefasste Meynung der Nachbarn sich immer zu erbreiten beginnet, die da glauben, es seye nur der Ausländer fähig dem ungarischen Bergwerke vorzustehen, ohngeachtet auch heütiges Tages nicht wenige Landes Kinder ihre Bergwerkswissenschaft, geübten Verstand, geschiktes Wesen und Rechtschaffenheit durch ausnehmende Proben an den Tag legen.

36. Zu dieser vortröfflichen Ausübung gesellet unsere Öckonomische Schule die Mechanik oder Wissenschaft der zu Wasser und Lande benötigten Kunstwerker. Eine Sache, die dem Vaterlande so nöthig als erspreiſſlich ist. Sind dann unsere bewundernswürdige Ärtz und Salz gruben mit mechanischen, hydraulischen und mehr dergleichen Kunststücken nicht solcher-gestalten angefüllet, als wären sie unterirdische Städte, deren Gebäude die Kunstwerker vorbilden? Eine solche Menge künstlich zu unterstützen und durch tägliche Verbesserungen im Wohlstande zu erhalten, benebst diesem nach der Zunahme der Gruben auch Werke zu vermehren und durch neue Erfindungen den Bergbau höher zu treiben, oder durch geschickte Veränderungen die darauf erwachsende Kosten zu vermindern, und unbeschreibliche Beschwerden aus dem Wege zu raumen, sind in Warheit Sachen, die rechtschaffne Wissenschaft fordern. Daran belehrte Köpf, und erfahrene Händ arbeiten müssen, und die wohl verdienen, das der Staat auf einen Vorrath solcher Leüte sinne, die diese Werker mit genugsamen Verstande führen und zum Vortheile der Staatwirtschaft bestreiten mögen.

37. Über dieses hat das gemeine Wesen noch viele Ursachen, den mechanischen Wissenschaften obzuliegen und ihre Bürger zu derselben Ausübung anzuhalten. Denn sind wir wohl eines Landes Theils oder Gebiethes ansichtig, worin uns nicht alsobalt die Ermanglung der mechanischen Werker in die Augen fallet? Es fehlet dem Lande hier und da an gut bebauten Brücken, und dergleichen Reisebeqwemlichkeiten, an künstlichen Schif und anderen Bauwesen, an rechtschaffenen Mühlen und Stampfen, Hammer und Schlägewerken, die jedoch dem gemeinen Wesen wie dem Bürger unsäglich Vortheil hereinschaffen würden. Die Geschichtschreiber führen verschiedene Beyspiele des Alterthums an, woraus wir nicht nur die ungemaine Anzahl der Künstler und Vollkommenheit dieser Wissenschaft an verschiedenen Kunststücken ersehen können, sondern viel mehr die preiswürdigsten

²² „Omitt[itur].” Bizonytalan, hogy melyik mondatra vonatkozik.

Maaßregeln der Staaten bewundern, die sie auf die Vermehrung der Künstler sorgen liessen. Es scheint die Welt noch darüber zu erstaunen, das die Römer eine der mächtigsten Flotten vor den Augen ihrer eifersüchtigen Nachbarn eher zu Stande gebracht und in die See haben laufen lassen, als selbe die Carthaginenser bemerken, geschwiege verhindern konnten. Allein des Alterthums zu vergessen, durchstreiche Mann Europaen heutigen Tages, und wird da selbst in allen blühenden Land in allen Handelsstädten und Gewerben den ungemeinen Nutzen der mechanischen Wissenschaften finden.

38. Noch sehen wir in unserm Vaterlande an Künstlern und Handarbeitern keinen Überfluß. Jene die der Nahrungsvorrath unseres gesegneten Erdreichs und die reizende Regierung unserer weisesten Monarchin in das Lande locket, verschicket Mann in die Berggruben, und auf die höchstbenöthigte Bauwerker, oder sind wenigstens nur ein Theil derselben, so unser erweitertes Königreich würde zur Bequemlichkeit anverlangen. Und weil es uns nicht jederzeit zu Statten kömmt, das sich die geschicktesten, und brauchbarsten einfinden, so mus das Vaterland derselben Mittelmässigkeit gegen theure Belohnungen annehmen und sich damit zufrieden stellen. Ich werde mich in meiner Meinung nicht zu weit vergehen, wenn ich behaupte, das dieses Mangels wegen Ungarn an Fabriken, Manufakturen, grossen Handgewerben und dergleichen Wirtschafts Befördernissen noch nicht reich seye. So grosse Werker haben meistens kleine Unternehmungen der Privatpersonen zum Anfang, die Mann im Lande zu mehrmalen glücklich angeführet und im guten Fortgang gebracht siehet. Diese sind die Reize und Bewegungsursachen die dann einer Gemeine oder bürgerlichen Gesellschaft zu grössern Geschäften Muth machen.²³ Da nun aus Mangel wohlgeübter Leüte entweder nichts besonders konnte unternommen werden, oder die Bemühungen gut gesinnter Bürger in die Verfallenheit geriethen, so machte Mann die Folge, das es dem Vaterlande an grossen Gewerben nicht besser gelingen würde. Solches Absehen hatte wohl unsere weiseste Monarchin dazu bewegen können, das dieselbe aus Liebe zu ihren Landes Kindern öffentlich auf die mechanische Lehr lesen lassen, und verständige Arbeiter, zahlreiche Manufacturen in Ihre Länder einführen, und uns dadurch zu der dem Lande so nützlichen Wissenschaft aufmuntern sollte.

39. Die bürgerliche Baukunst muß in einer Ökonomischen Verfassung und Cameral Schule so wie vorerwehnte Wissenschaften Statt finden. Ich will mich bey jenem Lobsprüchen nicht aufhalten, die ihr die gelehrte Welt mit Rechte beyleget, nämlich das der menschliche Verstand durch die verschiedene Ordnungen, durch die nach Maaß und Wohlständigkeit vorfasste Eintheilungen, so sie dem Lernenden vortragt, in eine Geschicklichkeit gebracht wird, die ihm über die Gegenstände des Auges gesunde Urtheile fällen, selbe in gute Ordnung bringen, an Gebäudern, Landes Einrichtungen

²³ „Multum ad manufacturas haec ars [?] prodesse ideo requirat.“

oder Verkleidungen die Zierde wohl bemerken lasset, sondern nehme zum Vorsatz meiner Rede nur die Nutzbarkeit an, die dem Lande durch diese Wissenschaft zu Theil werden kann. Mann findet an Gebäuden des Landes zweyerley Gattungen. Einige werden zum gemeinen Aufenthalt des Staates bestimmt, als jene sind, die zum Gebrauch des Landes Fürstens, die Räthe, des Landesversammlungen und andere Angelegenheiten des gemeinen Wesens angewendet werden, die andern gehören für besondere Bürger und Unterthanen. Jene zu erbauen, zu unterhalten und in brauchbare Geschicklichkeit zu bringen ist eine unmittelbare Angelegenheit des Staates. Diesen auf oder fortzuhelfen muß das Vermögen des besondern Haushalters zu reichend und erstrecklich seyn.²⁴ Beide aber, um dem Lande oder Landes Kindern gute Dienste leisten zu können, fordern von der guten Einrichtung genugsame Bequemlichkeit zu dem, wozu Mann sie bestimmt hat, und eine Dauer. Beyde Stücke ersehen wir annoch an denen Überbleibseln des Alterthums, die uns immer in die Schule der Baukunst führen. Dann der Verkleidungen zu geschweigen, die dem Gebäu ein herrliches Ansehen mittheilen, ist die Ordnung und Bequemlichkeit derselben noch nachahmens würdig, ihr starkes und dauerndes Wesen aber verdient viel um ein mehreres bewundert zu werden, weil unsere Kunst ausser Stande ist, solches nachzumachen.

40. Wenn demnach das Land sowohl als der Bürger, die Gemeine nicht minder dann der besondere Haushalter an dem Baugeschäfte Theil haben muß, so wird es sonder Zweifel dem Vaterlande an jener Wissenschaft liegen, welche die vorerwähnten Stücke der Gebäude auf das künstligste bewerkstelliget. Und für wahr wenn eine der gedachten Nothwendigkeiten in Gebäuden fehlen, so lauft Mann in die Gefahr, entweder die gemachten Kosten gänzlich für verloren zu achten oder wenigstens durch unnöthigen Zusatz sich um Geld auf das neue zu bringen. Es mag einen ehrlichen Haushalter wohl zu Herze gehen, da er durch Mühe und Aufwand, durch Zeitvermissung und Vertruß vollen Angelegenheiten zwar zur endlichen Erbauung seines Hauses gelanget, aber Leyder zugleich auch das Unglück hat, darin die Unordnung, Ungeschicklichkeit oder baufälliges Unwesen so zu bemerken, das es ihm erträglicher seyn würde, solches balt in ihrem Schutte zu betrachten, als sich in das selbe zu beziehen.²⁵ Mich dünket, es seye jener viel bedauerns würdiger, der an seinem Gebäu keine Ausstellung zu machen noch Mangel zu finden fähig ist, ob schon solches der verständigen Welt nur als ungeschickt und häßlich Zugesichte kömmt.

41. Solche Mangel verhoffet das Vaterland durch jene Schule der Baukunst allgemach ersetzen zu können, die desselben Allernädigste Landes Frau aufrichtet. Mann wird in dieser Wissenschaft nach und nach fort schreiten, die Liebe wird sich dazu vergrößern, der Verstand wird immer

²⁴ „Scholasteria.“

²⁵ „Utilitates. Et ne cogamur extraneos adhibere.“

beleichtet, der Geschmack aufgeschürfet, die baukündigen Einwohner werden sich vermehren, und folglich wird es an träflichen Mustern der Gebäude in keinem Orthe fehlen. Ein Nachbar wird den anderen belehren, wie er die zu Papier gebrachten Endwürfe jeder Orthe im Betracht ziehen, die Fehler anmerken, auf Verbesserungen sinnen, neue Gedanken angeben und die Umrisse veranstalten soll, ehe die Gebäude Geld kosten.

42. Es erstreckt unsere Ökonomische Wissenschaft ihre Ausübung endlich auf die geschickte Schreibart und auf die schon eingeführte Gebräuche und angenommene Redensformen, womit sich die Camergeschäfte ausfertigen lassen. Die gute Schrift wird der Wohlständigkeit halber von Wirtschaftsbeamten anverlangt, nachdem solche Handschriften ihren Begriff vielen Augen aufweisen und als dann verewigen müssen. Die Wissenschaft aber, gute Cameralschriften zu verfertigen, ist im Wirtschaftsdienste zur wirklichen Geschicklichkeit höchst beförderlich. Denn wo die Geschäften und Amtsangelegenheiten von selbst viel zu dunkel, verwinkelt und mühsam sind, dort muß sich die Befliessenheit solche zu erörtern, beschreiben und anzuführen, um ein grösseres hervor thun. Dazu gehören gewisse, schon in Schwunge gekommene und brauchbar gewordene Redens und Schreibensarten die Mann geschicklich Kunstgriffe oder Mundarten der Amtsgeschäften nennen würde.

43. Die Sprachschule zwar bestrebet sich dem Lerlinge alle Austrückungen und Redensformen bekannt zu machen, die ihm dereinst zur Ausrichtung seiner Amtsobliegenheiten dienen sollten, allein diese Bestrebung lautet zu Zeiten so fruchtlos ab, das der junge Staatsdiener beym Antritt seines Amts neue Sprüche lernen und der alten mit neuer Mühe vergessen muß. Ein Unglück, weßwegen die Sprachkunst wohl mit den Rechts und Staatsverwaltungen einiger maassen rechten kann. Dieses Unheil ladet die Redeschul etwa dadurch auf sich, das sie die von Alterthum hergeleitete Redensgebräuche die besten nennen, und ihre Wissenschaft auch mit damaligen Denk oder Grabeschriften bestärket. Da hingegen der Staatsmann seine Erklärungsarten auf neue und von alten Gebräuchen sehr entfernte Geschäfte bindet, die Worte nach Erfordernis und Wichtigkeit der Sache einrichtet, und die bedeutendsten Schriftstellungen für die füglichsten annimmt. Daraus lasset sich so dann die Folge ziehen, das die Sprachschule dem Staat keine fertige Schriftsteller geben kann, so lang sie so beschaffen bleibt. Deswegen hat unsere klugste Landes Frau in ihrer Ökonomischen Schule jene Mitteln zu veranstalten allergütigst geruhet, die dem Cameralschülern diese Geschicklichkeit darstellen sollen. Selbst aus denen Amtshäusern werden einige Schriften herausbefördert und der beflissenen Jugend mitgetheilet, auf das sie die benöthigte Ausfertigungsart aus der Quelle selber herleiten, und sich so wohl, als dem Vaterlande zum Nutzen machen könne.

44. Und diese ist die Verfassung der itzt aufgerichteten Cameral Schule, die durch ihre blosse Abschilderung und Gestalt, ohne mit weitgesuchter Ausschmückung bekleidet zu werden mächtig ist, ihren ungemeinen Nut-

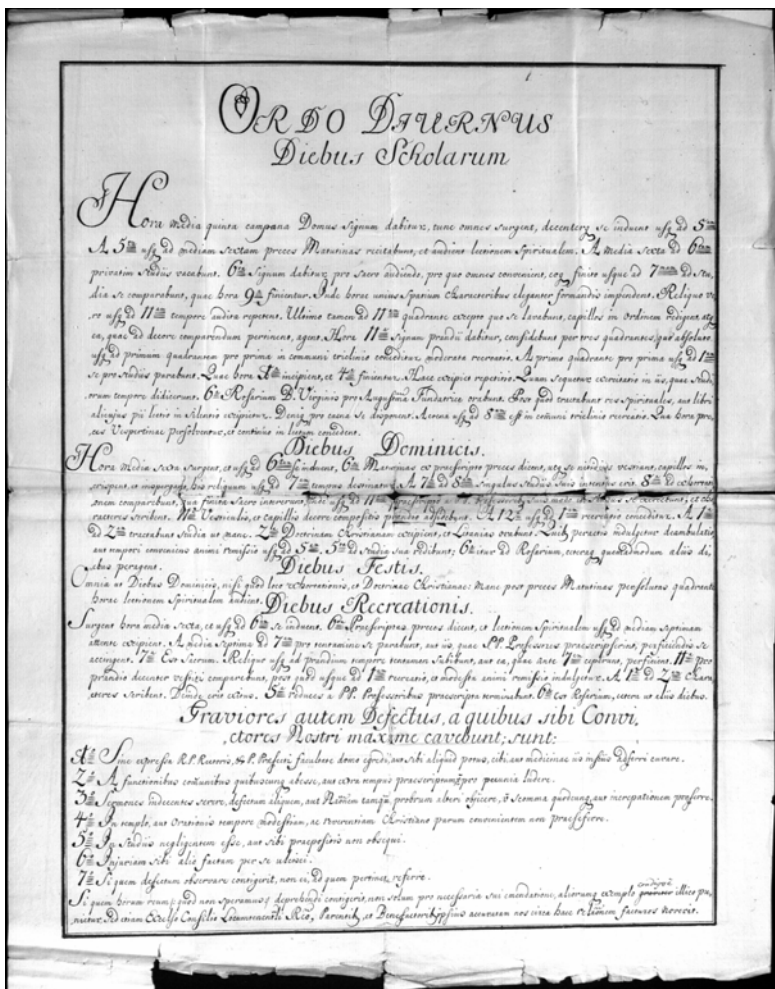
zen, wie auch die mannigfaltige Unentbehrlichkeit dem Vaterlande auf das lebhafteste vorzustellen, und die Klugheit ihrer Durchlauchtigsten Stifterin nicht minder als deroselben unsägliche Liebe zu ihrer Unterthanen überführend zu machen. Hier sehen wir die Wünsche und das sehnliche Verlangen Ungarns endlich zu Stande kommen, wo jedermann nach thätigen Mitteln seüftzete, die den Adel zu allen ansehnlichen Landes Bedienungen ausfertigen und bereit machen könnten. Die huldreichste Mutter des Vaterlands, diese Durchlauchtigste Monarchin eilet ein solches vollzustrecken, und zwar mit solcher Nachdruck, das es an rechtschaffenen Wirtschaftsdienern und vorzüglich geschikten Landes Kindern nimmer ermangeln soll. Dann wo bleibt im Lande eine ansehnliche Staatsbedienung, worinnen sich der Landes Fürst auf die Brauchbarkeit seiner Ungarn, seiner getreüesten Ungarn nicht wird mit grosser Zuversicht verlassen können? <Stelle ein demnach der Ausländer seine ungegründete Meynung von unsern Landsgenossen! Höre auf uns vorzurücken,> Wer sollte demnach uns mit Gründe einige Vorwürfe machen können, das wir sonst nichts lernen als die Rechte verfechten!²⁶ Wir lernen alles, was zur Aufnahme des gemeinen Wesens dienlich steht, was der Landesherr an seinem Unterthan, der Staat an seinen Bürgern, das Vaterland an ihrem Einwohner anverlangt. Und zwar obwir schon jederzeit füglich sagen konnten, das dem Lande an ausbündigen Staatsmännern, an verständigen Mitbürgern und stattlichen Cameralbeamten nicht gebrauchte, so haben wir jedennoch grössere Ursach dieses itzo zu behaupten, das dem Vaterlande eine öffentliche Schule Preis gegeben wird, worin der Bürger von Jugend auf sich zu jenen Öconomischen Wissenschaften gewöhnet, die Mann bishero nur den guten Exempeln seiner Vorfahren und rastlosen Bemühungen der Beamten meistens zu Dank wuste.

45. Allein so ungemein das Vergnügen ist, welches Ungarn von wegen dieses ihrer Bürgern neü aufgehenden Heils und nunmehro steigenden Wachthums der gemeinen Glückseligkeit fühlen kann, so ausnehmende Wirkungen erregt dessen Dankbegierde, da es an jene Wohlthaten gedenket, die zwar kaum gehoffet, aber auch nur von der Gütigkeit unserer grossen Landes Mutter konnten erhalten werden. Es ist gewiß, das gleich mit dem Anfang Ihrer preiswürdigsten Regirung unsere Hoffnung groß zu werden begonnte, weil deroselben Leütseligkeit und huldreiches Antlitz uns gleich der Sonne in die Augen zu leuchten und jene Furcht, die sonst die <hochtrabende> höchste Würde der Majestät einflösset, nicht nur zu benehmen, sondern auch in Liebe zu verwandeln gewohnt war. Wir versbrachen uns viel um ein mehreres, da wir an der Herstellung des gemeinen Wohlstandes die grossen Bemühungen Ihrer nachfolgenden Zeiten bemerkten, da wir die grossen Ehrenbezeugungen ansahen, mit welchen Sie die Stände des Landes, benebst denen hochangesehenen und wohlverdienten Bürgern begnädigte, da wir Ihres gänzlichen Zutrauens zu unserem Landes-

²⁶ „Aliter hujusmodi objectiones.”

volk und grossen Liebe überführet wurden, wodurch Sie sich dahin verleiten liesse, das auch das theüerste Pfand Ihrer Liebe, die Hoffnung und Erben der Cronen, durch hohe Aufsicht und Bedienungen der getreüen Ungarn gleich von ersten Jahren an zur Bestättigung unserer Glückseligkeit sollte beqwemet und gleichsam vorbereitet werden. Aber alles diesen ungeachtet ist Ihre Mütterliche Großmuth weit höher gestiegen als unsere Hoffnung wachsen konnte. Die mittlern Jahre Ihres Regimentes hatten schon ausgefüllet, was wir uns zu versprechen düchtig waren. Und da Sie durch neüe Wohlthaten unsere Herzen immer auf das neüe regemacht, so erbreitet sich unsere nunmehr schon übertroffene Hoffnung auf die Vorbildung des dereinst nachkommenden Heils hinaus, dessen uns Ihre unermüdete Wohlthätigkeit im voraus versichert.

46. Beglücktes Vaterland, dessen erfüllte Hoffnung abermal zu blüthen anfanget! Dessen Bürger das Vergnügen haben, noch in Ihren Zeiten der Nachkommen, der späten Nachkommen beständige Glückseligkeit mit freüdigen Augen anzusehen! Ihr Cameral Schüler aber, die ihr an diesem Glücke besonders Antheil nehmet, Ihr werdet von heüte an Eürem Vaterlande zu unterwerflichen Zeügen dienen, das Maria Theresia, diese grosse Monarchin und Mutter Ungarns, durch die Errichtung einer Öconomischen Schule nicht minder dann durch Ihre rühmlichsten Bemühungen so wohl Ihre Unterthanen beglücken als auch derselben Nachkommenschaft in Stande des Wohls versetzen will. Ein welches uns zwar zur unsäglicher Freude, Ihr aber zum unsterblichen Ruhm auch bey der spätesten Nachwelt gedeüen soll! Ungarn selbst, dieses durch Ihre Mütterliche Wohlthaten nunmehr blühende Ungarn solle Ihre Dank und Ehrensaule bleiben, die itzo zwar mit segnenden Wünschen und ungemeinem Eifer die Gütigkeit ihrer Fürstin verdanket, künftighin aber deroselben preiswürdigstes Andenken zu verewigen mit theüerer Verpflichtung angelobet.



4.

*A Collegium Oeconomicum napirendje
Szenc, 1765.*

LELŐHELY: MNL OL, COe, f. 163.

Ordo diurnus

Diebus scholarum

Hora media quinta campana domus signum dabitur, tunc omnes surgent, decenterque se inducent usque ad 5-am. A 5-ta usque ad mediam sextam preces matutinas recitabunt, et audient lectionem spiritualem. A media sexta ad

6-tam privatim studiis vacabunt. 6-ta signum dabitur pro sacro audiendo, pro quo omnes convenient, eoque finito usque ad 7-am ad studia se comparabunt, quae hora 9-a finientur. Inde horae unius spatium characteribus eleganter formandis impendent. Reliquo vero usque ad 11-am tempore audita repetent. Ultimo tamen ad 11-am quadrante excepto quo se lavabunt, capillos in ordinem redigent, atque ea, quae ad decore comparandum pertinent, agent. Hora 11-a signum prandii dabitur, considebunt per tres quadrantes, quo absoluto, usque ad primam quadrantem pro prima in communi triclinio conceditur moderata recreatio. A primo quadrante pro prima usque ad 1-am se pro studiis parabunt. Quae hora 1-a incipient, et 4-a finientur. Haec excipiet repetitio. Quam sequetur exercitatio in iis, quae studiorum tempore didicerunt. 6-a Rosarium B. Virginis pro Augustissima Fundatrice orabunt. Post quod tractabunt res spirituales, aut libri alicujus pii lectio in silentio excipietur. Denique pro caena se disponent. A coena usque ad 8-am est in communi triclinio recreatio. qua hora preces vespertine persolventur, et contínuo in lectum concedent.

Diebus Dominicis

Hora media sexta surgent, et usque ad 6-tam se induent, 6-a matutinas ex praescripto preces dicent, atque se nitidius vestiant, capillos incrispent, et inspergant, his reliquum usque ad 7-am tempus destinatur. A 7-a ad 8-am singulos studiis suis intentus erit. 8-a ad exhortationem comparebunt, qua finita sacro intererunt, inde usque ad 11-am praescripto a PP. Professoribus suis modo in studiis se exercebunt, et characteres scribebunt. 11-a vestriculis, et capillis decore compositis prandio adsidebunt. A 12-a usque ad 1-am recreatio conceditur. A 1-a ad 2-am tractabunt studia ut mane. 2-a doctrinam Christianam excipient, et litanias orabunt. Quibus peractis indulgetur deambulatio, aut tempori conveniens animi remissio usque ad 5-am. 5-ta ad studia sua redibunt; 6-a itur ad Rosarium, ceteraque quemadmodum aliis diebus peragent.

Diebus festis

Omnia ut diebus Dominicis, nisi quod loco exhortationis, et doctrinae Christianae: mane post preces matutinas persolutas quadrante horae lectionem spiritualem audient.

Diebus recreationis

Surgent hora media sexta, et usque ad 6-am se induent. 6-ta praescriptas preces dicent, et lectionem spiritualem usque ad mediam septimam attente excipient. A media septima ad 7-am pro tentamine se parabunt, aut iis, quae PP. Professores praescripserint, perficiendis se attingent. 7-a est sacrum. Reliquo usque ad prandium tempore tentamen subibunt, aut ea, quae ante 7-am ceperunt, perficient. 11-a pro prandio decenter vestiti comparebunt, post quod usque ad 1-am recreatio, et modesta animi remissio indulgetur. A 1-a

ad 2-am caracteres scribebunt. Deinde erit exitus. 5-a reduces a PP. Professoribus praescripta terminabunt. 6-a est Rosarium cetera ut aliis diebus.

Graviores autem defectus,
a quibus sibi convictores nostri maxime cavebunt, sint:

1° Sine expressa R. P. Rectoris, et P. Praefecti facultate domo egredi, aut sibi aliquid potus, cibi, aut medicinae iis insciis adferri curare.

2° A functionibus communis quibuscunque abesse, aut extra tempus praescriptum, vel pro pecunia ludere.

3° Sermones indecentes serere, defectum aliquem, aut nationem tamquam probum alteri objicere, vel scomma quocunque, aut increpationem proferre.

4° In templo, aut orationis tempore modestiam, ac reverentiam Christiano parum convenientem non praeseferre.

5° In studiis negligentem esse, aut sibi praepositis non obsequi.

6° Injuriam sibi alio factam per se ulcisci.

7° Si quem defectum observare contigerit, non ei, ad quem pertinet, referre.

Si quem horum reum (quod non speramus) deprehendi contigerit, non solum pro necessaria sui emendatione, aliorumque exemplo <graviter> condigne illico punietur, sed etiam Excelso Consilio Locumtenetiali Regio, parentibus, et benefactoribus ipsius accuratam nos circa haec relationem facturos noverit.

5.

*Tengerdy Ferenc búcsúlevele Kónya Kristóf szenci rektornak
Szenc, 1767. július 20.*

LELŐHELY: MNL OL COe, Kónya Kristóf rektor jelentésének melléklete, 1767. július 22.

Szerencsés jó regvelt kívánok Tisztölendő Atyaságodnak.

Mindenek fölött tisztölt s nekem irdemem fölött való Tisztölendő Pater Rector Atyám uram!

Sűrű könyv hullajtásaim között igaz lelkismerettel írott keserves bötűim, így foglalom érdemetlen rendeimben, ámbár az előttünk lévő, engemet gyalázzalattal rettentő ítélet desperationnak jelével arra hozott is, hogy ezen Fölséges Koronás Királyné Asszonyunk Maria Theresia által Szentz városában helyeztetett fundatiojából elmennyek. Azért is tartozó kötelességem ösztönéből hálaadatlan nem akarván lenni, mivel Fölséges Asszonyunk kegyelméből eddig ez ideig ételével, italával, s ruházottával, más aféle beneficiumival kegyelmesen megtartani méltóztatott. Kérem az én Istenemet hosszú és szerencsés ez földön való regnalásaért mindennapi imádságimban, éltem fottáig megemlékezni nem szünöm, és csókolom szentséges kezeit, láboit méltatlan ajakimmal az ő kegyelmességéért.

Következendőképpen búcsúzom Tisztelendő Atyaságudtul, Pater Vice

Rectoratul és a többi érdemes Professoraimtul. Csokolom kezeket, hogy érettem számtolonszor magukat fárasztották mindenféle állapotokban, és az Úr Isten álgya meg őket tisztölendő Atyaságoddal eddgyütt, és mindenekről bocsánatot kérek.

Mellyek után midőn állando egészséget megszorodott alázatos szívvel kívánnék egyetemben csókolván kezeit, magamat szüntén tapasztalt kegyelmében ajánlván, míg élek mindvégig maradok Fő Tisztelendő Atyásádonak [!]

Raptim, die 20-a Julii 1767

alázatos szomoru szívű szolgája
Tengerdy Ferentz mp.

P. S. Tisztölendő Atyám Ur azt ne gondolja, hogy azért mentem el, mivel tisztölendő Atyaságudtul corifeusnak adattam föl, mind Istenért el szenvedtem volna, de a nagy gyalázottnak meg történhetőségeért állottam ki az útból, mert soha sem történt rajtam, amelyet Krisztusnak ítélő széke azon a rettentő napon meg fogja bizoníttani, és pediglen Tisztölendő Atyaságod ha még tekéntvén Istent, segíteni akar rajtam, könyörgök a recommendatióért, hogy miképpen eddig az üdeig viseltem magamat. Ha lenne is valami belüle, néken kezemhez nem gyöhet, hanem az Fölséges Consiliumnál lévő testvéremnek lehetne dirigálni, s attul már akárhol leszek, levél által meg nyerhetném, mely kegyelméért szüntelen maradok. Most pedig talán annyira megyek, méglen szemeimmel látok aláfelé, az atyámfiához.

6.

*A Helytartótanács rendelete Königsacker József szenci rektornak
a növendékek elbocsátásáról
Pozsony, 1776. augusztus 19.*

LELŐHELY: PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2.

4419.

Sacratissime Caesareae et Regio Apostolicae Majestatis Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici nomine: Religioso, Reverendo in Christo Patri Calasantio Königsacker a Sanctissimo Nomine Jesu a Scholis Piis Collegii Regii Szempczienensis Rectori ex officio intimandum:

Summefatam Suam Majestatem Sacratissimam clementer annuisse, ut in modernis ruinatae habitationis Collegii hujus Regii Szempczienensis circumstantiis alumni ad ferias dimittantur, ac pro futuro anno ad locum illum, qui subinde benigne designabatur, invientur.

Quod Paternitati Vestrae erga ejusdem sub 22-a praeteriti mensis Julii horum idcirco factam representationem hisce decretaliter notum reddi.

Ex Consilio
Locumtenentiali Hungarico

Posonii die 19-a augusti anno 1776.

Michael Preszeler mp.

II. TATA

1.

*Balogh Ferenc tatai jószágkormányzó levele Tapolcsányi Gergely piarista tartományfőnöknek
Tata, 1764. október 28.*

LELŐHELY: PMKL, APHV, for. 22: Tata, Fasc 1, N° 2/A.

Tisztelendő Pater Provincialis

Kedves Uram Atyám.

Atyaságod szent szerzetinek itten fundálandó Collegium, és iskolák iránt a mely projectumat sub 14. currentis Méltóságos Gróf Cancellarius Úrnak, mind tutornak tettem, választát arra de 24. labentis vettem, melyben ő Excelenciája eleiben terjesztett gondolataimat tellessen approbálja, és parancsolja, hogy azok effectusát mind[en] úttal, móddal szorgalmasztassam. Ezen fundatio állni fog a következőkből; tudniaillik

1° Harmincötezer forintokat adni fog az Uraság pro fundationali capitali, melynek interessibül az ide hellesztendő szerzetesek és professorok élhesenek.

2° Ez előtt maiki Pater Camaldulensissek által bírt épületet és telekit pro liceo collegii assignalni, és a Sz. Szerzetnek örökösen fatealni fogja.

3° Az Uraságnak amely kertye itten vagy on úgy nevezni szokott Hajdú utcába, aztis örökösse, pro majori subsistentia a collegiumhoz apicalni fogja.

4° Amely Studiumok önön Tisztelendő Atyaságod által itten írásba specificáltattak, azokat ugyanis tanítani a Szent Szerzet tartozik.

5° Kötelessége legyen a Szent Szerzetnek a fölül specificált capitalisnak interessibül a szükséges épületeket megtételni, melyekhez mindazonáltal, követ, téglát, fednivaló cserepet, meszet, és fővent, valameni kívántatni fog, az Uraság ingyen adni, és az épület helire vitetni fog.

6° A megírt fundationalis capitalistul az interes a 1-a januarii proxime secuturi anni 1765. a Collegium számára járván, ahoz még az Uraság eodem imimente anno az épületnek szorgalmatosb előmozdítására ide való cassájából adni fog kétezer forintot.

7° Esztendőnként mind a praetermittáltakon felül tűzre való fát, száz ölet a Collegiumba vitetni, és ottan ölbe rakatni fogja.

Octavo Azon kívül, hogy az Uraság regaleinek haszna vételibe ne avat-

kozzék a Collegium, kívánja, hogy meg holt fundator, M. G. Eszterházy Miklos úrnak lelki idvességiről ájtatóságiban a Sz. Szerzet meg emlékezzen.

A foundationalisnak conceptussát most készítettem, és remélem két-három nap múlván Méltóságos Gróf Cancellarius ő Excellenciájának pro censura felküldhetem. Szükségesnek ítélem, hogy Tisztelendő Atyaságod is felkészüljön, és menjen, hogy ottan ezen fundatiónak dolgát concludalhassa eo Excellenciájával.

Pro diaecesaneo consensu ő Excellenciája maga okvetetlen írnia fog Méltóságos Győri Püspök úr ő Excellenciájának; aki szintén még Posonba lévén, kevés fáradsággal ahhoz juthatni fog Atyaságod.

Circa consensum regium még könyebb a dolog, melyet ő Excellenciája minyárt expediáltatni fog. Különös örömöm leszen, ha mindazokba Tisztelendő Atyaságod, és a Szent Szerzet vigasztalását találni fogja, kinek szolgálattyát és hasznát ezután is előmozdítani örömeim közé számlálni fogom, és alandó tisztelettel maradok

Atyaságodnak, Tisztelendő Pater Provincialis Úrnak
Tata, 28. 8br. 1764.

Tekéletes igaz szívű szolgája
Balogh F. mp.

2.

*Balogh Ferenc levele Tapolcsányi Gergely piarista tartományfőnökönek
Tata, 1764. december 6.*

LELŐHELY: PMKL, APHV, for. 22: Tata, Fasc 1, N° 2/B.

Tisztelendő Pater Provincialis

Kedves Uram Atyám.

Duodecima, és 30-a praeteriti költ kedves leveleit vettem különös tisztelettel. Az elsőre halasztottam feleletemet, ol okbul, hogy vártam a dolognak kimenetelit, és ő Excellenciájának, a Méltóságos Cancellariusnak együtt válaszait, melyek két, három rendbéli leveleimre hátra valának. Vettem ezeket is, és hasonló értelemben ír, mind Tisztelendő Atyám Uram. Átallátható, hogy az országnak dolgai ő Excellenciáját hátráltatják, de ezeknek is (engedje Istenünk kellemetesen) majd vége leszen, és ő Excellenciája mindenkire majd jobban reá érkezni fog. Azalatt itten, Tisztelendő Atyám úr Sz. Szerzetinek szánt funduson meszet már <égetek>¹ oltatok, 3:400 mérőt, hogy tavasszal annál hamarabb Istenünk szent áldásával az épülethez láttatni lehessen. Engedje ő Szent Főlsége ennek jó előmenetelit, és a Diaecesanusnak, úgy ő Főlsége consensusainak hamrábbi kiadását. Álandó tisztelettel azalat maradok Tisztelendő Kedves Pater Provincialis Uramnak

Tata, 6. Xbr. 1764.

¹ Balogh Ferenc törlése.

Tekéletes igaz szívű szolgája
Balogh F. mp

3.

*Eszterházy Ferenc kancellár alapítványt tesz
a tatai piarista kollégium számára
Pozsony, 1765. december 12.*

Eredeti példánya nem ismert, szövegét az 1765. jan. 1-én privilegiális formában kiállított királynői jóváhagyás alapján közlöm. Ennek LELŐHELYEI: 1. PMKL, APHV, Diploma fundationalia, N° 28. – 2. MNL OL, Eszterházy család tatai levéltára, Eszterházy cs. tatai ága, Dominium Tata (P 198), Fasc. 25. – MÁSOLATAI: 1. MNL OL, Magyar Kancelláriai Levéltár, Conceptus Expeditionum (A 35), 1765. jan., N° 41. – 2. Magyar Kancelláriai Levéltár, Originales referadae (A 1), 15 ex 1765. – 3. MNL OL, Libri regii (A 57), tom. 47, pp. 177-181. – 5. MNL OL, Magyar Kamara Archivuma, Libri donationum (E 227), tom. 25, p. 118. – 6. MNL OL, Magyar Királyi Helytartótanács, Acta Fundationalia (C 39), Lad. C, Fasc. 68. – 7. PMKL, APHV, For. 22, Fasc 1, N° 3/A. (másolat). – 8. HDTata, pp. 7-11 – 9. Kuny Domokos Múzeum (Tata), 63.77.11. lelt. sz. – NYOMTATOTT KIADÁSA: 1. MÉSZÁROS Ferenc, *A magyarországi kath. gymnasiumok története a gymnasiumi tanügy általános történetének vázlatával, különös tekintettel az iskolai és összes ösztöndíj alapítványokra*, I-II, Buda, 1865, 354-359. – 2. [VÁROSY, Julius], *A katolikus iskolaügy Magyarországon*, II: *Literae authenticae exhibentes origines scholarum Hungariae, quas pro informanda juventute post cladem ad Mohács viri catholici condiderunt et dotarunt, reges apostolici confirmarunt*, Fasc. 2, Coloczae, 1884, 7-13 (a Tatai Piarista Rendház Levéltára [„Archivum Collegii Tatensis PP. Sch. Piar.”] alapján). – 3. AMBRUSZTER, *Tatai ház*, 6-14.

Nos Comes Franciscus Eszterházy de Galantha etc., qua Comitatus condam Nicolai Eszterházy de Eadem Galantha, perpetui in Frakno, Comitatus Sáro-siensis supremi comitis, Aurei Velleris equitis, utrisque Sacrae Caesareo-Regiae et Apostolicae Majestatis camerarii, actualis intimi status consiliarii, Generalis Equitatus Nobilis Praetorianae Turmae Hungaricae capitanei, et Sacrae Regni Hungaricae Coronae Conservatoris, fratris desideratissimi filiorum et haeredum, Comitum videlicet Francisci et Joannis legitimus testamentariusque tutor, ad perpetuam rei memoriam harum serie volumus pervenire:

Qualiter videlicet praefatus comes et frater noster cum sanguine eam avorum virtutem haereditavit, ut ipsum non sibi soli natum esse, statim ab adolescentia persvasum habendo: id vitae genus elegit, quo Regi et Patriae, quo universis et singulis plurimum prodesse valeret. Cum alii partem magistratum molliorem et utiliore sectantur, ille summam amplexus; quocunque usus et regia poscebat voluntas, remotissimarum diversarumque gentium regiones, ablegatione adiens, sumptus, fatigia et vitam salutis communi consecravat. Ad Iberum et Tanaim missus in extremo etiam septentrione aeternum nomen habitura sunt, quae exantlavit. In commune bonum, uti cupiebat, plura equidem factururus, nisi mors tantis laboribus anno currenti mille-

simo septingentesimo sexagesimo quarto, die vigesima prima mensis junii quietem imposuisset.

Ut vero anteacta sua suis vicibus semel profuerant, tum meditatus aliud, quod in commodum omnium et singulorum perpetuo duraret. In quem finem nihil efficiacius eidem visum, quam scholas erigere, ex quibus juvenus in comoda patriae adolescat, cumque in procinctu esset, mors intemptiva subrepsit, pios tamen conatus opprimere non potuit, quin de fundandis in oppido suo Tata Scholis Piiis (ut spes est publico et privato profuturis) testatus fuerit; ut reliquorum sibi charissimorum, sic et horum curam mihi imposuit, acerbam quidem post funera, laetam tamen pro voluntate fratris, cui siquidem praeter promptitudinem nihil addere possum, hanc tanto lubentius, quanto in meliorem finem impendo.

Ut ergo praememoratus Sacer ordo Piarum Scholarum pro tradendis Doctrinis per praefatum Fundatorem et Fratrem Nostrum destinatis congruam subsistentiam habere, magistrosque alere possit, postquam idcirco cum Reverendo Patre Gregorio Tapolcsányi, Clericorum Regularium e Scholis Piiis per Hungariam provinciali mutuam inivi concertationem sequentibus punctis circumscriptam perpetuisque temporibus duraturam constitui dicto Sacro Ordini Clericorum Regularium e Piiis Scholis Provinciae Hungaricae foundationem, et quidem:

PRIMO: Fundus in latere piscinae meridionali ad orgias octoginta quatuor protensus, et quadraginta duarum latus, quem Comes olim Josephus Eszterházy de Galantha, judex curiae regiae, generalis campi mareschallus etc. patruelis meus desideratissimus Patribus Camalduensibus pro allodiatura ac descendendi occasione addixerat, sed illi propter asceticam vitam a talibus remotam, in pecuniariam redemptionem converterunt, una cum aedificiis per eosdem Patres Camaldulenses jam positis, jure perpetuo assignantur.

SECUNDO: Hortus in platea vulgo *Katona uca* nuncupata situs, dominalis dictus, et in extensione ea, quae nunc est, cum domuncula adjacente eodem jure perpetuo traditur. Pro subsistentia porro professorum sive magistrorum

TERTIO: triginta quinque millia florenorum Rhenensium nomine capitalis assignantur, in securis locis actu elocata, quorum interusurium cum auspicio affuturi anni millesimi septingentesimi quinti initium capiet, ex quo idem Sacer Ordo necessaria aedificia cumprimis erigere contendet. Quorum subsidio

QUARTO: lapides, tegulae, calx, imbrices et arena, quantum necessaria erunt, dabuntur, vectoraque dominali praestabuntur; imo insuper duo millia florenorum Rhenensium e cassa Dominali Tatensi, imminente proximo Millesimo septuagesimo sexagesimo quinto anno, Sacro Ordini numerabuntur, ut ad Scholas citius inchoandas aedificia eo celerius appromptare valeat. Ut vero extra graviorem vivendi mediorum curam ad praefatam novam foundationem constituendi superiores atque professores, sive magistri, alacri non minus, quam sedulo animo tradendis studiis incumbere valeant.

QUINTO: Orgiae lignorum focalium centum, eaque jam secta quotannis iis dabuntur et ad Collegium deducuntur.

Erga haec vicissim:

PRIMO: Curam habebit idem Ordo Scholarum Piarum templi, scholarumque pro infra notandis studiis necessaria aedificia et interusurio praefati capitalis quantocius elevare et perficere.

SECUNDO: Fundatoris et haeredum in sacrificio missae quotannis semel offerendo, cum corona studentium pia suffragia conferre.

TERTIO: Studia porro ita ordinare, ut in *classe infima seu elementari* doceatur juvenus primum legere ac elegantiores formare characteres, numeros item arithmeticos describere; iis autem, qui in *declinationibus nominum, et verborum exercentur*, numerationis prima species in arithmetica adjiciatur, hisque doctrinae christianae generalia et facilia capita proponantur, quae videlicet necessitate medii et quae necessitate praecepti credi debent; item obligationes et officia erga Deum et parentes instillantur.

QUARTO: Ii porro, qui *rudimenta linguae Latinae tractaturi sunt*, exercentur in compositione constructionis Latinae: in reddendis fabulis Phaedri lingua Hungarica et Germanica, in Epistolis Ciceronis in vernaculam transferendis. Ex doctrina christiana tractent caput primum de fide et Symbolo Fidei atque Oratione Dominica; exhibeatur ipsis idea vitae Christi, et eae potissimum virtutes, quae adolescentibus propriae sunt, sic et fuga vitiorum, quibus haec aetas obnoxia est, instillantur. Ex historia profana: duae primae monarchiae, Assyriorum videlicet et Persarum, in quantum indoles et memoria illorum admittit, tradantur. Ex historia sacra ea, quae in Scriptura notabiliatura occurrunt, ut in libris Judicum et Regum eruenda hinc doctrina morali instituantur. Ex arithmetica species simplices, orthographia denique Linguae latinae, Hungaricae et Germanicae iisdem perdiscenda imponantur.

QUINTO: In *media et suprema grammatices classe* delectus verborum purioris Latinitatis; usus et vis particularum, quae constructionem elegantem et concinnam reddunt, explanantur. Majores item Epistolae Ciceronis, et Historiam Cornelii Nepotis, in stylum suum vertere ac aemulari stimulentur. Exerceantur in geographia et notitia globorum sphaerae armillaris et usu mapparum generalium et specialium Hungariae, aliarumque vicinarum ditionum.. Ex doctrina christiana grammatae quidem tractent caput de charitate et Decalogo; syntaxistae vero de sacramentis, auctore numeroque eorum et virtutibus. Ex historia profana tradent duas reliquas monarchias Graecorum et Romanorum. Ex historia vero sacra, quae horum aetati connexa sunt, pertractent. Ex arithmetica compositis speciebus pertractatis, progrediantur ad species fractas et regulam trium.

SEXTO: In *poesi*, cum hujus tanta necessitas non sit, cognito quantitatum breviter, et quantum in prolocutione, observatio earum necessaria est, absolvatur; meliores tamen poetae, uti Virgilius, Ovidius etc. cum horum Latinas sit eximia, argumentorumque vi et affectibus, tropis item et figuris abundent, explanantur; in reliquo exercentur in stylo epistolari non tantum

linguae Latinae sed etiam vernaculae; sitque haec classis quasi primus annus rhetoricae ob idque exerceantur in progymnasmatibus rhetoricae, tropis videlicet et figuris etc. Praelegantur ipsis Officia Ciceronis tam ad cultiorem latinitatem, quam ad doctrinam moralem valde opportuna. Ex historia profana tractabunt historiam domesticam Hungariae. Ex arithmetica exerceantur in praeallatis speciebus, in quantum necdum bene ac plene perculluissent.

SEPTIMO: In *rhetorica*. Praeceptis rhetoricae explanatis, orationes Ciceronis praelegantur ad imitationem ex quibus locis et capitibus sumantur prologi, et qualiter in concinnam periodum formandae? quae partes orationis, et quis modus dilatandae etc. Ex doctrina christiana pertractent caput de officiis Christiani hominis erga Deum, erga proximum et proximi classes: parentes, superiores etc. Ex arithmetica pertractent ea, quae ad sublimiores regulas ratiocinii et commerciorum pertinent. Ex historia sacra et profana pertractabunt ea, quae ad quinque prima secula christianitatis pertinent, quaeve alia ex usu fore videbuntur.

[OCTO:] Praeter haec ut dici solet, humaniora, tradatur *philosophiae* pars potissimum ea, quae ad moralem doctrinam perdiscendam necessaria: ut *dialectica, logica, metaphysica*; deputabuntur proinde duo professores, qui has scientias pertractabunt; Tertius, qui perculialiter *Ethicam* Aristotelis tradat, ut appareat, non tantum ex principiis per Evangelium revelatis, sed etiam ex innatis et naturalibus hominem ad virtutes, ad officia erga Deum, erga se ipsum, erga proximum, patriam et superiores formatum esse, atque ipsos ethnicos et barbaros lumine revelato destitutos, opinionem Dei et virtutum erga Deum et societatem humanam ex his solis principiis hausisse, tantoque magis christianos revelatis principiis illustratos obligari. Pertractabit idem professor et *Politica* Aristotelis, quae demum modernorum regnorum et rerum publicarum Europaearum statu explanando illustrabit. Quartus professor erit, qui *algebram, geometriamque practicam* tradat. Quintus *architectonicam civilem et militarem* doceat. Sextus denique, qui tempore procedente aptos et volentes in fundamento *musicae* instituat.

In cujus robur et firmitatem praesentes litteras fundationales iurium pro cautela haerendum fundatoris et Ordinis praememoratarum Scholarum Piarum extradandas esse duxi.

Comes Franciscus Eszterházy m. p.
(L. S.)

Hanc gloriam Dei et, utriusque reipublicae emolumentum respicientem sanctam fundationem Pauperi Ordini Nostro Scholarum Piarum Provinciae Hungaricae factam, juxta omnes clausulas ejus, profunda cum veneratione et aeternum grati animi significatione acceptamus; et qua ex parte nos stringit, ad omnia sancte implenda et praestanda Provinciam nostram obligamus. In fidem subscripsimus, et sigillo Provinciae munivimus Posonii die duodecima mensis decembris anno millesimo septingentesimo sexagesimo quarto.

Gregorius Tapoltsányi a S. Ladislao

praepositus per Hungariam
provincialis m. p.

Jonas a Divo Thoma Aquinate
Collegii Sancto-Georgiensis
Scholarum Piarum Rector m. p.

(L. S.)

4.

*Vimmer Ágoston levele Tapolcsányi Gergely piarista tartományfőnöknék
Tata, 1766. május 31.*

Lelőhely: PMKL, APHV, Div. VII. – Címzése kívül: „A. R. Patri Gregorio Tapolcsány a S. Ladislao Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Provinciali Nitriam S. Georgium Ovarinum Pestinum Ketskemétium”. – Kívül: „Nro. 13. Epistola Patris Augustini Vimmer primi superioris de progressibus Domus Tatensis”.

Benedicte A. R. Pater Provincialis!

Quemadmodum dum Nitriae essem Paternitati Vestrae promiseram, quod intra duorum mensium spatium aedificium perficere velim, ita re ipsa ad finem usque junii modo tempus faveat, de hoc aedificio praeter incrustationem vix aliud remanebit. In condignatione inferiore muri jam erecti, ac solidati sunt, fenestrae ad medium repositae, cubiculum unum jam fornicatum, modo in superiore laboramus. Multum mihi gravisus fuisset, si Paternitas Vestra huc se humiliare dignita fuisset, et aedificium revidere. Ego, et omnes religiosi magnum ex hoc solatium capimus at maximum Murariorum Magister, qui quoties aedificium revidet, toties in laudes ejus excurrit.

Unum, quod me angit, est, quod pro gradibus, quos hoc anno adhuc perficere intendebam, duas fenestras atque adeo spatium duorum cubiculorum occupare velit, elegantes quidem essent, verum multum sumptuosi, nec infra 700 florenos aedificandi. Ego de hac amplitudine graduum Murariorum Magistro jam locutus sum, sed ut adverto a mente sua recedere non vult, Fr. Godefridus mentis ejusdem etiam enim cum Murariorum Magistro, ac me multum urget, ut hanc graduum amplitudinem admittarem, quod inscia Paternitate Vestra facere non volo, atque hinc humillime supplico dignetur Paternitas Vestra voluntatem Suam scripto declarare. Significo autem gradus nisi 9 pedum latos, futuros etiam, si spatium duorum cubiculorum seu orgiae quinque pro iisdem occupentur, quoniam autem aperti hi gradus essent, ingressum ad cellarium inter duas columnas seu spatio intermedio facere vult.

Materialia nobis administrantur fideliter. Numerus officialium in hoc Dominio auctus est, Dominus Deáki praeter omnem expectationem aliorum officialium factus est Praefectus, Dominus Scrippelmajer autem rationista suspensus vice Exactor, esto difficultates rationum suarum necdum dilucidaverit, quin in florenis aliquot jam convictus sit in pluribus adhuc ajunt non-

nulli convincendus, habet patronum Viennae Secretarium Sculteti.

In reliquo dum manus Paternitatis Vestrae exosculetur et me paternis affectibus commendo maneo

Tatae 31 maii 1766

Pattis Vestrae humillimus filius
Augustinus a S. Joanne Nep. mp.

5.

*Eszterházy Ferenc kancellár levele Orosz Zsigmond tartományfőnöknék a
szenci Collegium Oeconomicum áthelyezéséről Tatára,
Pozsony, 1776. november 6.*

Forrás: PMKL, APHV, For. 22. Fasc 1, N° 4. – Kívül: „L[itterae] Comitis cancellarii Regii Aulici de transferendis Tatam Studiis Szencziensibus praecepta 11-a 9-bris 776”.

Admodum Reverende Pater!

Benigne visum fuit Suae Majestati Sacratissimae foundationem illam 20 alumnorum Szempczensium ita, prout Paternitas V[est]ra desiderabat, Tatam transferendam resolvere, in consequentiam proinde benignae hujus Resolutionis Regiae de statu ejatis Collegii me statim informari curavi, ac una etiam delineationem mihi submitti feci, qua accepta et expensa comperitum fuit, quod memoratum Tatense Collegium accedentibus exiguis aliquibus modificationibus actu etiam in statu illo sit, praeattactam foundationem modo statim recipiendi, siquidem per translationem ejusdem numerus professorum ibidem alioquin jam fundatorum neutiquam accresceret, si cum primis ethices professor fundatus, et per novum studiorum systema cum logices professore conjunctus per alterius scientiae in Szempczensi Fundatione praescriptae professorem suppleatur, in quantum autem politico-camerale studii professor nefors accederet, pro hoc alioquin peculiare 300 fl. pensus ex Clementia Regia resolutum habeatur, et quidem ex Fundo Camerali, quod proinde ulterius etiam pro antelati studii professore dependetur.

Quemadmodum proinde ad horum omnium effectum opportuna sua via disposita jam habentur, ita Paternitati Vestrae hactenus etiam innotuisse non dubito, spe firmissima ductus, quod ex sua quoque parte nihil certe intermissura sit Paternitas Vestra, quo magis praemissa translatio hoc adhuc anno ad optatum effectum deduci valeat. Caeterum praeterire haud possum, quin Paternitati Vestrae id etiam insinuem, quod licet quidem fundatio Tatensis pro 9 professoribus facta esse comperiatur, haec tamen hactenus adimpleta non fuerit, cum non nisi 4 professores ibidem in praesentiarum usque praeextiterint. In reliquo maneo Paternitatis Vestrae

paratissimus
C. Franciscus Esterházy

Viennae die 6-a 9-bris 776.

6.

Mak Sebestyén levele Orosz Zsigmond piarista tartományfőnökhöz a szenci kollégium tűzvész után megmaradt holmijairól

Tata, 1776. december 21.

LELŐHELY: PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A.

Benedicite

Admodum Reverende Pater Provincialis mihi summa observantia colende!

Mandato Paternitatis V[est]rae ultro pareo, et substerno Elenchum Szentczino allatarum rerum:

Libri Cameratici

De Clausberg Arithmetica exemplaria	32
Volfii Tom I.	10
II.	24
III.	37
IV.	30
V.	32
VI.	25
VII.	30
Veidleri Subterranea.....	8
Laport.....	51
Cameralfuss	11
Grammatica Godschedii	,5
Tabulae Arithmeticae	4
Delineatoriae.....	12
Regulae	5
Madraczas	6
earundem pulvillos	13
superfuit lodix.....	1
Attuli praeterea pixidem magneticam.....	1
Pro dimensione Catenas cum clavis.....	2
Pedes pro mensa praetoriana.....	1
Antliam parvam destructam cum vitreis campanis	1
Vectes chalybeos	2
Libellam destructam non reparabilem.....	1
Pro electricismo machinas.....	2

Instrumentorum pro delineationibus faciendis thecas antiquas innumeras, ita quod ex omnibus non nisi duo instrumenta componi potuerint.

Desunt igitur pro viginti duobus alumnis per Sacratissimam Suam Majestatem fundatis

1° Lecticae et Lectisternia nempe Madraczae, Stragula, pulvilli Lodices	
2° Ex Volfii Tomo primo exemplaria.....	12
3° ex Veidlerii subterranea.....	14
4° Cameralfuss.....	11
5° Godschedii Gram. Germ.....	17
6° Delineatoria instrumentia.....	20
7° Mensa praetoriana, dioptria, Boussula, Libella major	
8° Instrumenta et machinae pro experimentis mechanicis, hydrostaticis, aërometicis, et hydraulicis faciendis, quae ita ruinata sunt, ut revera nulli usui sint, et maxima ex parte, quod ex aere vel chalybe fuit, furto sublatum est.	

Angustiae mihi sunt indique, dum cogito me professorem simul experimentalis mathesis esse sine instrumentis et machinis necessariis; non queo dicere, quam manca mea doctrina, et discipulorum meorum, inde sibi illico panem quaerere volentium, futura scientia est. Supplico humillime Paternitati V[est]rae, dignetur fortioribus argumentis necessitatem horum Excelso Consilio Locumtenentiali ob amorem in Patriam nostram, et filios Patriae exponere. Ego ipse, si necesse foret, non recusarem fatigia viarum, et Vienne pro his omnibus comparandis pergerem, ut non, quod Viennensibus displicet, sed quod nobis utile foret, mittatur, modo Excelsum Consilium erga quietantias ipsorum artificium pretium resoluturum se promitteret.

Machinae tres in uno *Verschlag* in diversorio Palfiano vulgo Scheerwirthshaus adhucdum, ut audio, haerent; et scio eas non transferendas Schemnitzium, nisi ex mandato Illustrissimi Comitis Camergrafii.

R. P. Rector Schemnitziensis necdum nobis transmisit libros mathematicos modo nobis valde necessarios.

His Paternitati V[est]rae humillime me comendo, et in osculo manum persevero Admodum Reverendae Paternitatis V[est]rae

Tatae 21 10bris 1776.

humillimus in Xto filius
Sebastianus mp.

[Lelovics Ignác tatai rektor följegyzései a levél utolsó oldalán]

Nomina Alumnorum qui jam adsunt, lectionibusque intersunt:

Alexander Németh venit.....	14-a 9br.
Antonius Lehoczky.....	14-a Xbr.
Ignatius Affolter.....	3-a Xbr.
Joannes Affolter.....	3-a Xbr.
Ludovicus Milkovits.....	20-a Xbr.
Paulus Prusinszky.....	15-a Xbr.
Emmanuel Kleinvechter.....	10-a 9br.

hic postremus est Serenissimi Principis Alberti cliens alumnis annume-

randus.

Nomina absentium:

Andr. Pongrátz	Posonii habitat
Paulus Varady	Posonii
Gabriel Késmárky	huic jam scriptum est ad Csütörtök
Georg Vály	Kovár in Comitatu Hont
Joannes Misits	Strigonii
Francis. Schliesling	Viennae
Joannes Conti	Viennae
Christoph Szaplóczay	M[agno]karol.
Joannes Bertin	Szenczini relictus
Ladisl. Bomb	Galanthae
Georg. Dachauer.	huic scriptum Vien.
Joannes Pichlmayer	Rosemberg
Jos. Matyasovszky	dicitur non amplius rediturus
Jos. Moritz	Viennae
Joseph Keffer	Cseklészini
Joannes Gannay	Szenczini relictus, hic duo ex Fundatione Croatica sunt

Libri a P. Sebastiano allati, uti audio, haud magni momenti adhuc in duabus arculis reclusi haerent ad S. Georgium remittendi, si id fieri opportune posset.

Spectabilis D. Regius Director Antonius Vörös, nondum, uti promiserat, advenit. Num ante terminum venturus sit, nescio. Scribam eidem propediem, nam id expetere videtur, deque felici satis rei scholasticae cursu. Eundem informabo, illatarum mihi injuriarum ne mentionem quidem facturum in literis.

Inter praecipua puncta, illud oro, sit Paternitatis Vestrae Adm. Reverendae, ut alumni ad quos scribere dignabitur, lectisternia, mappulasque mensales, ac cultellos secum adferant.

Accesserunt in Januario 1777-o

Andreas Pongrácz
Paulus Várady
Joanes Pichlmayer
Georg Dachauer
Ant. Andrászi solvens

7.

*A szenci tűzvész után megmaradt és Tatára vitt, valamint
az ott szükséges műszerek jegyzéke
[1776/1777.]*

LELŐHELY: 1. PMKL, APHV, For. 22, N°9/B. – 2. Uo., 9/C. Ebben a példányban csak a szükséges eszközök („Elenchus maxime necessariorum”) szerepelnek, a közlésünkben *...*-gal jelölt rész kivételével. Csak ezen a példányon szerepel a lehetséges szállítók jegyzéke és Mak Sebestyén aláírása.

Elenchus instrumentorum, et machinarum per incendium non
absumptarum, et Szentzino Tatam allatarum

Pro Geometria

1. Duo instrumenta pro delineationibus, destructa, reparabilis quasi 4
2. Dioptria nulli usui
3. Pyxis magnetica cum acu destructa, reparabilis circiter 1
4. Mensa praetoriana, destructa, reparabilis forte 6
5. Catena 10 orgiarum cum suis clavis bona
6. Altera 5 orgiarum cum suis clavis bona
7. Astrolabium majus destructum, reparationis 6
8. Tredecim capsae vacuae, et destructae nulli usui amplius
9. Libella pro mensula bona
10. Corpora geometrica bona

Pro Subterranea

- Schinzeig destructum cum pyxide magnetica, reparabile 6

Pro Mechanica

1. Duo chalybei, item duo lignei vectes boni
2. Pondera aliquot bona
3. Planum inclinatum, destructum, reparabile 4
4. Axis in peritrochio valens
5. Machina ex vecte, et axe in peritrochio composita bona

Pro Aërometria

- A dest antlia praeterquam duabus vitreis campanis, nullis aliis adminiculis
necessaries instructa, ita debilis, ut fere nullum experimentum ea produci
possit, fortasse reparabilis 12

Pro Hydraulica

- Adest machinae modella ad expellendam ope caloris rarefacti aëris aquam,
destructa, reparabilis Schemniczii 16
- Alterius modella vi elastica aëris aquam levantis, ruinata, reparabilis pariter
Schemniczii 16

Summa repara[bilium]	71
----------------------------	----

Elenchus maxime necessariorum

Pro Geometria

1° Boussula minimi pretii, quod ubique appositum est	fl. 24
2° Copiatorium instrumentum	fl. 36
3° Instrumenta pro delineationibus	20, singulum a fl. 8
4° Dioptrica	fl 18
In Summa	fl. 238

Pro Geometria Subterranea

1. Zuleg instrumentum	fl. 6
2. Alterum pro dimensionibus in ferri fodinis adhibendum	fl. 16
3. Pyxis magnetica	fl. 6
Summa	fl. 28

Pro Mechanica

1. Trochleae fixae et mobiles, et ex iis compositus polyspastus	fl. 10
2. Pondera minimum 10, et libella accurata	fl. 6
3. Cuneus cum adnexis necessariis	fl. 18
4. Machinae rotate duae vel tres	fl. 18.
5. Cochlea solida, et cava	fl. 4.
6. Cochlea infinita	fl. 3.
7. Necessaria ad affricatum corporum in machinis cognoscendum, et ad calculum reducendum	fl. 8
8. Modellae diversarum machinarum, utpote, quae vi venti, vel a brutis cal- cando, vel a pondere descendente, vel ab hominibus deprimendo, versan- do, trudendo, calcando, vel vi elateris moventur. Item qua ratione motus machinarum temperari debeat, ut cursus earum sit uniformis	fl. 200
9. Libella ad declivitatem aquarum determinandam	fl. 50
Summa	fl. 317

*Pro Experimentis Hydrostaticis

Tubi tum separati, tum communicantes, ejusdem, et diversae diametri, et libra subtilis quadrante aeneo instructa cum ponderibus etiam minimi momenti, pro diversa gravitate specifica fluidorum, vel altitudine in tubis communicantibus earum experimento ostendenda	fl. 80*
--	---------

Pro Experimentis Aërometricis

Necessaria antlia bona ad ostendendam gravitatem, elasticitatem aëris etc. cum omnibus necessariis ad eam pertinentibus	fl. 150
--	---------

Pro Experimentis Hydraulicis

1. Modellae necessariae, quibus demonstrari potest, qua ratione Archimedis	
--	--

cochlea, vel rosario, vel ope catenarum situlis munitarum, vel tympano, vel antlia attractive in altum levare debeat aqua	fl.200.
2. Fistulae, quibus diversas figures aquae salientis exprimant	fl. 4.
3. Modella fontis intermittentis, vel in vase vitreo clauso salientis, vel salientis ita, ut exiliens aqua remanentem sequi cogat.....	fl. 100
4. Libris mathematicis praecipuae de hydrotechnica destituti simpliciter summa	fl. 100
Necessariorum Summa	fl. 1217
Reparandorum	fl. 71
Summa totalis sine vectura	fl. 1288.

Instrumenta apud Godefridum Rademacher

Machinae apud Voigtländer, artifices Viennam reparari, et comparari possunt.

Libri apud bibliopolam Trattner, Viennae

P. Sebastianus Mak professor mp.

8.

A tatai Studium Cameraticum számára szükséges könyvek jegyzéke
[1776/1777.]

LELŐHELY: PMKL, APHV, For. 22, N°9/D.

Libri, qui pro Studiis Cameralibus tatae tradendis inevitabiliter necessarii sunt cum primo ingressu et inito scholarum

		fl., xr.
Primo:	Ex Volfii exemplaribus ² adsunt nonnisi duodecim, desiderantur igitur pro 20 alumnis adhuc octo, pretium unius exemplaris in cruda est 6 fl., proinde pro octo exempl.	48
	Compactura unius exemplaris florenus unus, omnium	8
Secundo:	Libri <i>Cameral-Fuss</i> ³ docentes rationes simplicis positionis desunt 6, unum exemplar a fl. 1 xr. 30, omnes sex in cruda faciunt	9
	Compactura unius 18 xr.	1,48
Tertio:	Lexici Germanici Kirschii ⁴ necessaria duo exemplaria,	12

² WOLFF, Christian, *Auszug aus den Anfangs-Gründen aller mathematischen Wissenschaften zu Bequemerem Gebrauche Der Anfänger*, Frankfurt–Leipzig 1755.

³ [PUECHBERG, Johann Matthias], *Einleitung zu einem verbesserten Cameral-Rechnungs-Fuße: auf die Verwaltung einer Herrschaft angewandt*, Wien, 1762.

⁴ KIRSCHIUS, Adamus Fridericus, *Abundantissimum cornu copiae linguae Latinae et Germanicae selectum*, Nürnberg, 1714 (és további kiadások). Ugyanez más címen: *Thesaurus linguae latinae usibus Germanorum*, Lipsiae, 1774 (és további kiadások).

	unum a 6 fl., duorum	
	Compactura unius 45 xr., duorum	1,30
Quarto:	Tres aut quatuor boni auctores hydrotechnicam tractantes summe necessarii forent, si juvenes solidis principiis in commodum Patriae nostrae, quae non abundat magistris scientiae hujus, imbui debent, et constarent circiter	60
Quinto:	Quoniam hae scientiae ita comparatae sunt, ut nullus se perfectum in eis sentire, et dicere possit, nisi solidae theoriae etiam praxim jungat; necessaria sunt instrumenta, et machinarum diversarum modellae, ut in natura ostendi possit, quod theoria certum docuit, quare ratione, et in quibus circumstantiis procedendum sit, quarum omnium calculum ex mandato Spectabilis ac Magnifici Domini Antonii Vörös vicelocumtenentis et superioris directoris nostri mense februario 1777-i humillime submisi.	

Sebastianus Mak e Scholis Piis
professor mathesis mp.

9.

Bezerédy Mihály levele

Orosz Zsigmond piarista tartományfőnöknek

Pest, 1777. január 25.

Lelőhely: PMKL, APHV, For. 22. Fasc 1, N° 5. Címzés kívül: Admodum Reverendo Patri Sigismundo Orosz ab Angelo Custode Clericorum Regularium Scholarum Piarum per Hungariam, et Transylvaniam praeposito provinciali, mihi singulariter colendissimo. Pestini.” Hátul: „Litterae I. D. Bezerédi, quibus commendat mentem Fundatoris explendam.”

Admodum Reverende Pater Provincialis!

Illustrissimus Dominus Comes Franciscus Eszterházy (etc.) qua arcis, et dominii Tata dominus, foundationem suam Ordini Patrum Piarum Scholarum concessam, et in oppido Tata locatam ultro cordi summens, quoniam ex parte sua punctis fundationalibus ultra, ac constitutum est, satisfaceret, consistentiam ejus, pactorumque observationem, nam videlicet ex parte quoque Paternitatum Vestrarum suo modo, ac adamussim quaequae praestentur? scire vult. Tenores ipsius foundationis saluberrime omnino constitutae, et primum pro gloria Dei, sperato exposit publici incremento ordinatae, sed et Clementissimae Augustissimae consensu roboratae nemini amplius, ac praetitulatae Paternitatae Vestrae constare debent, super vacaneum ergo foret illos repetere, quorum individua et constant, et abs defectu, prout stricte expedit, observari supponuntur.

Quod partium mearum est, sine invidia profiteri ausim, quod in promotione rei adeo salutaris nemini secundus esse velim, hoc tamen una profiteor, quod remissionis, si quae ne fors esset, observantiae, exactitudinisque amicus esse nolim, ac ideo tum hoc instinctu, cum et Domini, cujus interest, sollicitudine ductus, praeterlatam Paternitatem Vestram omni honore interpellandam duxi, quatenus exactam conformiter ad puncta, et scopum foundationis pro ratione modernorum temporum qualiter curatae informationem mihi depromere ne gravetur. Inconveniens arbitror vel minimum naevum supponere, aut vero Paternitatem Vestram praeterlatam ad singula caeteroquin solertissime, integerrimeve intentam hoc in passu erigere, nihilominus, ut et voluntati praeterlati Domini Comititis, et meo erga Sacrum Ordinem amicissimo desiderio satisfaciam cupitam informationem ultro efflagito, una vero quantum licet perenixe hortor, eos velit facere ordines, neque ullis difficultatibus moretur, quatenus conditionibus foundationis illius sine subsumptione observatis, et per recentem regionum alumnorum antea Szenciensium eorum translationem conciliatis plenum Fundatori solatium procuretur, et uberioribus progressibus addatur incitamentum. Pergratum procul dubio Augustissimae erit id, charum et Fundatori, Paternitatibus autem Vestris honorificium, ac olim infallibiliter salutare, casum autem, quod absit in contrarium ingratos, et utinam non tristes eventus subsequuturos utrinque conjecturare possumus. His peculiari honore maneo

Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae

Observantissimus devinctissimus

servus

Michael Bezerédi mp

Pestini, 25-a jan. 1777.

10.

*Tomeján Sándor bejegyzése a tatai rendház krónikájában
[1785 körül]*

Lelőhely: HDTata, p. 59.

Ab intermisso plurium annorum continuatione historiae domus nostrae Tatensis Scholarum Piarum sequentia pro usibus magis necessariis ejusdem praeattactae domus notatu digna in considerationem venire possent.

1. Anno 1777-i introducto novo systemate litterario sine ulla nova aliqua foundatione grammaticales et humanitatis scholae, hoc quoque distinctis docentibus et scholis non exiguo dispendio pauperis domus nostrae divisae sunt. Ad hoc praeterea onus laxatis convictibus et praesidibus congregatorum, hos regentes de Provincia quam optime munitos hic nos gratis alere compulsi sumus.

2. Anno scholastico 1777/8 Szencino 20 alumni regii cum quatuor profes-

soribus Studii Cameratici Tatam auctoritate regia maximo damno nostro translati sunt. Namque praeter tenuem admodum sustentationem horum 20 alumnorum regionum, fundatio Szenciensis 20 000 Rf pro professoribus, pie mortuo Ecellentissimo Cancellario Francisco e Comitibus Eszterházy restituta est; et nihilominus amissis etiam praeattactis 20000 Rf, per quatuor annos tres professores Studii Cameratici hic gratis quoque intertenuimus, pro professore enim studii politici in singulos annis nobis benigne 300 R. floreni pendebatur. Ultimo denique anno cassationis 20 alumnorum non nisi 840 Rf ab Aerario Regio Posonii levavimus; ubi alias in singulos annos nobis 2100 Rf pendebantur.

3. Anno 1783 scholae nationales aequae sine fundatione, Patre Rectori constanter protestante, introducta sunt, et pro usibus harum scholarum, gymnasii scholas, seu aedificium 4000 Rf gratis cedere debuimus.

III. EGYÉB

1.

*Koppi Károly tervezete egy Pesten fölállítandó kereskedelmi akadémiáról,
1796.*

LELŐHELY: PMKL, APHV, For. 34: Studiorum systema, Fasc 1, N° 15 (12 oldal). – Hátul: „Perc. 22. Jan. [1]796 Szeged. Schematismus Academiae Mercantilil per P. Koppi 22-da jan. [1]796 submissus pro Excellentissimo D. C. Batthian.”

Schematismus Academiae Mercantilil

Caput I.

Praenotiones Generales

Cum in commercio duo praecipue consideranda, et a se invicem distinguenda sint: a) *Mercatura*, seu occupatio hominum merces pro sua utilitate commutantium, et b) *Commercialis politica*, seu scientia instituendi, dirigendi et provehendi in patria commercii, ideo duplicis etiam ordinis disciplinae, et artes sunt ad mercaturam intelligendam, exercendamque necessariae; quos ex ipso statu commercii; ex mercatorum merciumque relatione; ex locorum diversitate; et tantae occupationis in publicum, et privatos utilitate, velut consec[---]i deducemus.

§ I.

Commercii, et Politicae Commercialis uberior expositio

Commercium consistit in cognitione, aestimatione, emtione, venditione aut translatione mercium, per plures privatos exercitum.

Politica commercialis consistit inscientia directionis huius operae; et in studio commercium ad privatam, et publicam utilitatem provehendi.

Optime intelliget commercium, aut diriget: qui merces noscit; qui fabricas et manufacturas inspexit, et discriminare novit; qui artefacta inter se scit

comparare; qui gustus populorum, necessitates, aut affluentiam; productorum patriam, et praecellentiam; earum multitudinem aut defectum, quavis regione didicit; qui bene combinat, et supputat sumtus, itinera, impendia, usum, et necessitatem; qui vetita ab admissis, nocua ab innocuis discriminat; qui pretium statuere domesticis, aut peregrinis novit; qui prudenter itinerum compendia, fluminumque defluxiones, aut terrarum distantias descriptas habet; qui statutas regionum, et principum circa commercium, portoria, et vectigalia sibi familiaria reddidit; et denique qui calculum empti, aut venditi, damni, aut lucri, reddituum, aut expensarum peculiari, et mercatoribus cautis jam usitata methodo, ducere doctus est. Ex quibus, hactenus dictis, series, et ordo scientiarum, et artium, quas mercatoris scire interest, sponte fluit.

§ II.

De absolute necessariis mercatori scientiis

Aliae sunt absolute necessariae cuilibet mercatori; aliae solum, ut perfectior evadat plurimum adjuvant.

Absolute necessariae sunt: a) *Cognitio mercium*; b) ipsius *commercii*; denique c) *Rationariae*, seu *Buchhalteriae mercantilis*: harum singulae sequentibus scientiis, et auxiliis procurantur.

a) Cum merces vel sint *producta naturae*, vel *artis* ad eas bene intelligendas, noscendasque, mercator versatus esse debet 1° in historia naturae; 2° in generali statica fluidorum, et solidorum; 3° notitia ponderum, mensurarum, signorum mercantilium, et monetae currentis; 4° in generali ad minus notitia fabricarum, et manufacturarum.

b) Quibus imbutus, *scientiam commercii* adipiscetur, si sequentia adjunxerit:

1° *Scripturam pulchram*, et promptam, cum adcurata orthographia. Scriptura quidem picturae similis esse non debet, ad quem sedulo mercatori otii nihil superest; sed tamen debet esse aequabilis, fluens, lectu facilis, adeoque sine contractionibus, ne fraudi locus subsit.

2° *Arithmeticam*, in qua exercitassimum esse mercatorem oportet.

3° *Epistolographiam*, seu concinnum correspondendi methodum; ad quam formulae, seu stylus mercantilis, et diversa scriptionum paradigmata, ut litterae cambiales, quietantiae, etc. etc. pertinent.

4° *Geographiam mercantilem*; quae non solum terrarum, fluminumque situm describat, sed relate ad mercaturam, cujusvis loci producta naturae et artis, urbes commerciis celebres; notabilia emporia, fabricas meliores, aut inferiores; defectum vero, aut affluentiam; necessitatem, seu soli, aut industriae vitio, sive ex hominum multitudine, aut luxu complectatur. Quae geographia, si apud minores mercatores non extensissima sit, tanta tamen esse debet, ut vel illam patriam, qua degit mercator, et vicinas saltem regiones, cum quibus merces mutat, mercator scire debeat.

5° *Linguas praecipuas mercantiles*, et suo specifico commercio necessarias.

6° *Notitiam aliquam Jurisprudentiae mercantilis*, generalis, et specialis, seu

pro locorum diversitate consuetudinarii.

c) Tertio scitu absolute necessaria est *Buchhalteria*, ut securitati, et consistentiae suae consulat. Quare mercator cautus libros complures pro diversitate objectorum habebit, in quibus res, personas, acta, quotidianum statum, inventaria, memoralia, statum cassae, expensas, debita, activa aut passiva, bilancem, et similia sedulo adnotabit.

§ III.

Quae ad perfectam mercaturam pertinent?

Mercator sufficientibus opibus, praeclara industria angendis instructus, ea omnia, quae adhuc memoravimus, in perfecto gradu tenebit. Et ut florentiorem, utilioremque mercaturam efficiat, ad superiora addet:

1° *Logicam* generalem, et specialem, propter rectas conclusiones; plurimum juvabunt regulae et gradus probabilitatis.

2° *Physicam*. Ex hac praecipue doctrinam de gravitate generali, et respectiva; de fluidis; de aere; de chemicis principiis, condiscet. Chemiam utilissime conjunget physicae.

3° *Mechanicam* perfectam, et *staticam*; propter fabricas, necessarios vectes, vehicula commodiora, machinas, mensuras, ponderationes etc. etc.

4° *Artem delineationis* ob res alibi constituendas, aut, aliunde ferendas.

5° *Heraldicam* ob diversitatem nummorum, saepe nonnisi ex insignibus agnoscibilium, sed et ob insignia provinciarum. cum quibus commercium exercetur.

6° Cultiores Europae *linguas*.

7° *Lectionem* diversarum *ephemeridum*.

8° Denique experientiam per diversas *peregrinationes* haustam; ut adeo perfectus mercator, viderit urbes mercantiles, obierit portus, lustraverit fabricas, et manufacturas, et manipulationibus societatum mercantilium diligens interfuerit.

Caput II.

De modo has disciplinas tradendi

Modus tradendi has disciplinas his absolvitur: agemus primo de statu, et numero eorum, qui Academiae Mercantili praesint; tum de tempore his studiis impendendo; dein de horis ordinariis; tandem de studiis extraordinariis.

§ I.

De statu, et numero eorum, qui Academiae Mercantili immediate praesint Universis praeerit director, vir multa expertus, et in praecipuis commercii partibus, praecipue in politica mercantili versatus, cujus reliqua officia acile determinabuntur.

Docentes, quos hic magistrorum nomine assignimus, erunt

1° Magister *scripturae*; orthographiae; epistolographiae; cryptographiae mercantis, et universi Styli commercialis.

2° Magister *arithmeticae* simplicis et commercialis, qui tam theorice, quam practice calculum ducere doceat.

3° Magister ducendorum librorum, seu *Buchhalteriae* theoreticae, et practicae.

4° Magister *historiae*, et *politicae* mercantilis.

5° Magister *historiae naturalis*. Qui simul esse potest.

6° Magister *geographiae* mercantilis.

7° Magister *logicae*; quanta ad mercaturam sufficit. Qui altero semestri esse potest

8° Magister *physicae*. Aut certe hic esse potest

9° Magister *chemiae*.

10° Magister *mechanicae*, *staticae* utriusque, ponderum, mensurarum, signorum et nummorum.

11° Magister *practicae mercantilis*.

12° Magister *jurisprudentiae* mercantilis.

13° Magister artis *delineatoriae*.

14° Magister diversarum *linguarum*.

§ II.

De tempore his studiis impendendo

Ad singula haec studia, si recte descripta, et distributa sunt, biennium sufficiat. Nulla enim disciplina est, qua, si sedula opera impendatur, non spatio medii anni condiscatur. Solas linguas excipio. Sed vero his, cum extraordinarie discantur, biennium sufficit.

§ III.

Horae studiorum ordinariorum ita commode describentur

Quatuor horas diurnas memoratis superius studiis damus. Extraordinarias ipse Director, cum consensu docentium defiget. Cursum mercantilem in annos duos; annum in duo semestria dividamus.

Tabella horarum

Primi anni	Semestri I	mane	hora prima:	Principia logicae, et inprimis leges probabilitatis
			hora altera:	Scriptura, orthographia, formularis
		a meridie	hora prima:	Arithmetica
			hora altera:	Historia naturalis
	Semestri II	mane	hora prima:	Phvsica
			hora altera:	Stylus mercantilis, epistolographia, etc.
		a meridie	hora prima:	Mechanica, et statica
			hora altera:	Geographia mercantilis.
Secundi anni	Semestri I	mane	hora prima:	Buchhalteria mercantilis
			hora altera:	Historia mercaturae, et politica mercantil.
		a meridie	hora prima:	Studium mercium cognoscendorum huc classificationes, et sortimenta naturae, et artis productorum

Semestri II	mane	hora altera:	Continuatio styli in praxi
		hora prima:	Jurisprudentia mercantilis
	a meridie	hora altera:	Praxis Buchhalteriae mercantilis
		hora prima:	Praxis commercii in mercibus exhibita
		hora altera:	Politica mercantilis in praxi doceatur, et applicatur

§ IV.

De studiis extraordinariis

Omnia alia supra memorata, et tabella ordinaria non comprehensa studia in seriem extraordinariorum revocantur, ut sunt heraldica, chemia, cognitio ponderum, mensurarum, signorum mercantilium, et monetae ubivis currentis, tum ars delineatoria. Habeatur singulis hebdomadibus unum collegium novorum mercantilium practicum, quod Magister Politicae Mercantilis habeat. Practicum computum diversorum ponderum, mensurarum, monetarumque doceat is, qui praxim commercii docet. Et sic pro gravitate materiae plures aut pauciores horas extra ordinem in septimana statuuntur, quibus haec studia ab aliquo professorum ordinariorum extra ordinem explanentur.

Magistris Linguarum ita partiendae sunt horae, ut die una cum primi anni alumnis agant, altera cum proficientibus, seu secundi anni, ut ita practice quoque exercentur in lingua.

§ V.

De adiunctis ad proficiendum

Adesse debent in aedificio academico diversa musaea.

1. Mercium, in sua sortimenta distributarum, quae et optimae notae esse debent, et deterioris, ut discrimina practice juvenus videat.

2. Mechanicum vectium, vehiculorum, libellarum, stateris, et similium levandis, aut provehendis, vei ponderandis mercibus aptatorum.

3. Huc necti debet musaeum diversorum ponderum, mensurarum, signorum, et nummorum.

4. Laboratorium chemicum, et musaeum physicum experimentis faciendis, instructum machinis.

5. Bibliotheca mercantilis, cujus usum aliquis magistrorum, extra ordinem juventutem edoceat.

6. Habeantur diversa nova, et ephemerides, loco publico, velut bibliotheca est, expositas, ut, cui libuerit, pateant.

Caput III.

De Loco Academiae Mercantili adsignando, et de stimulis, stipendiis, et proemiis ejusdem alumnis adsignandis

§ I.

De Loco

Non multum disputandum, aut investigandum est, quis potissimum locus huic Academiae Mercantili adsignari debeat. Tali enim loco collocanda est,

ubi omnes poene mercaturae partes in grosso, et in partibus exercentur; ubi portus sit; forum frequens; diversitas mercium, nundinarum varietas, sed et complures fabricae, etsi non omnes, aliquae tamen; maximarum enim fabricarum notitiam peregrinatione sortientur. Quem vero aptiorem, aut quam urbem his instructiorem dare possumus, *Pestino*? Seu enim hic Universitas relinquatur, haec Academia, etsi separatis juribus, et privilegiis provisa commodissime simul esse potest; seu Universitas auferatur, tum in aliquo ejus aedificiorum, quale est, ubi jus et philosophia docebatur, aptissime collocabitur. Desiderandum quidem esset, ut haec Academia pars Universitatis sit, et *Facultas Mercantil*is appelletur; sed quia Universitas incerto semper loco collocata, ambulatoria est, haec autem Academia Mercantil^{is} loco, et urbe commerciali stare debet, ideo in omnem eventum Pestini defigenda est.

§ II.

De Stimulis, Stipendiis, et Proemiis

a) Primum inter stimulos locum sibi vindicat solertia professorum, bono justoque stipendio provisorum; tum Directoris vigilantia, et frequens ad collegia aditus.

b) Excitabunt diligentiam examina semestralia, praesentibus viris claris, et etiam mercatorum quibusdam. Intelligentium certe hospitum Academiam visitantium gratia, instituta particularia tentamina, multam utilitatem habebunt.

c) Determinentur proemia in aliqua scientiarum eminentibus danda; iis praecipue, qui in omnibus excellunt. Ceterum ratio habenda eorum, qui in stylo mercantili, in Buchhalteria, et calculo primas ferunt.

d) Qui praeclaris dotibus instructi, praestanter, et cum insigni laude cursum absolvunt, illis et litterae commendatio ad exterarum commercio florentes societates dentur, et stipendium in duos, tresve annos, ut peregrinatione aut praxim, aut meliora, alibi experiantur.

e) Apud Anglos in more est proemium aliquod annis singulis proponere, si quis datum aliquod problema, aut quaesitum mercantile, quam optime elucubraverit. Multam utilitatem haec res habet; et magno commercii modo in Hungariam inducetur.

i) Cum ea, fere ubique, apud mercatores, consuetudo invaluerit, ut adsumptos ad mercaturam juvenes sex fere semper annis in tyrocinio retineant; impetrari ad id caesareum privilegium debebit, ut tali cursu academico peracto, unum solum, aut ad summum duos in tyrocinio mercantili transigant; cum duo academici anni majorem juveni notitiam comparaverint, quam quinque in tyrocinio apud propolas, serviendo magis, quam discendo comsunt.

ADATTÁR

I.

A SZENCI COLLEGIUM OECONOMICUM ÉS A TATAI STUDIUM CAMERATICUM TANÁRAI 1764–1780

A Collegium Oeconomicum tanrendje és tanárai (Szenc, 1764–1776)

NAPIREND ^[1]	TANTÁRGY ^[4]	TANÁROK ^[3]	TANKÖNYV ^[4]
	<i>rector</i> (házfőnök)	Kónya Kristóf 1763–1769 Kiss Adorján 1769–1772 Königsacker József 1772–1776	
7-8 óra	<i>arithmetica cameralis et ad commerciam spectans</i> (aritmetika, kamarai és kereskedelmi számtan, matematika)	Königsacker József 1764–1776	CLAUSBERG, Christlieb von, <i>Demonstrative Rechenkunst</i> , 3. Aufgabe, Band I-IV, Leipzig, 1762. – LA PORTE, Matthieu de, <i>Einleitung zur doppelten Buchhaltung</i> , Wien–Prag–Triest, 1762.
8-9 óra	<i>oeconomia et mechanica</i> (oeconomico-camerale studium, ökonómia, gazdaságtan)	Klobuczek Alajos 1764–1766 Risinger Özséb 1766–1769 Keglevich János 1769–1775 Jäger József 1775/1776	[PUECHBERG, Johann Matthias], <i>Einleitung zu einem verbesserten Cameral-Rechnungs-Fuß</i> , Wien, 1762. – DARJES, Joachim Georg, <i>Erste Gründe der Cameral-Wissenschaften</i> , Jena, 1756.
13-14 óra	<i>mathesis / geometria</i> (mérnöki számtan, geometria, mechanika)	Valero Jakab 1764–1766 Kiss Adorján 1766–1769 Mak Sebestyén 1769–1776	WOLFF, Christian, <i>Der Anfangs-Gründe aller Mathematischen Wissenschaften</i> , Teil I-IV, Franckfurt–Leipzig, 1750.
14-15 óra	<i>calcographia et stylus / scriptura</i> (szépipírás és stílus)	Dom Flórián 1763/1764 Berints Keresztély 1764/1765 Laczkó Ambrus 1765/1766 Kalluska Szeverin 1766–1768* Gegő Adolf 1768/1769 Laczkó Ambrus 1769-1776	–
15-16 óra	<i>delineatio / architectura civilis</i> (rajzolás,	Lengyel Félix 1764–1766 Krolig Bazil 1766–1770	–

	műszaki rajz, polgári építészet)	Laczkó Ambrus 1770–1776	
[új tan-tárgy]	<i>politica cameralis</i> (politico-camerale et mercantile studium)	Risinger Özséb 1769–1776**	SONNENFELS, Joseph von, <i>Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanzwissenschaft</i> , Wien, 1768.*

* 1766-tól a német levelezési stílust Königsacker József vette át, az alábbiak csak szépírást (*scriptura*) tanítottak.

** Hegyi Ferenc szerint a „cameralis politica” tanítása csak 1771-ben kezdődött (Vö. HEGYI Ferenc, *A szenci piarista Collegium Oeconomicum*, kötetünkben 26-27), de Risinger már az 1769/1770. évi *familia domus*-ban is mint „professor studii politico-cameralis et mercantil” szerepel (PMKL, APHV, Lib. 24, p. 151).

Studium Cameraticum (Tata, 1776–1780)

TANTÁRGY ^[5]	TANÁROK ^[5]
<i>director alumnorum regionum</i> (a királyi ösztöndíjasok igazgatója)	Szöllősi Jenő 1776/1777 Lelovics Ignác <i>rector</i> 1777/1778 Tomeján Sándor <i>rector</i> 1778–1780
<i>studium politico-oeconomico-camerale / oeconomico-camerale</i> (1776/1777) (politika, ökönomia, gazdaságtan)	Keglevich János 1776–1780
<i>architectura civilis</i> (polgári építészet)	Laczkó Ambrus 1776–1780
<i>elegantior scriptura / calligraphia</i> (szépírás)	Laczkó Ambrus 1776–1780
<i>geometria, mechanica, hydrostaticae, aërometria, hydraulica / mathesis et geometria practica / mathesis adplicata</i> (mérnöki számtan, geometria, mechanika, földmérés)	Mak Sebestyén 1776/1777 Szöllősi Jenő 1777/1778 Noller Alajos 1778–1780
<i>scriptura doppia</i> (kettős könyvvitel)	Klotz Bálint 1776–1780
<i>arithmetica / calculus cameralis</i> (kamarai és kereskedelmi számtan, matematika)	Klotz Bálint 1776–1780
<i>lingua Germanica / stylus Germanicus</i> (német stílisztika)	Keglevich János <i>prof. pol.</i> 1776/1777 Klotz Bálint <i>prof. dopp.</i> 1776–1780

Rendi professorium (Szenc, 1765–1772)

TANTÁRGY ^[5]	TANÁROK ^[5]
<i>professor philosophiae, director professorii</i>	Voláko Marcell 1765–1766 Klobuczek Alajos 1767–1770 Krolig Bazil 1771–1772

* A rendi növendékek a kamarai tantárgyakat a világi hallgatókkal együtt, ugyanazon tanároktól tanulták.

Gimnázium (Szenc, 1765–1772)

TANTÁRGY ^[5]	TANÁROK ^[5]
<i>praefectus scholarum</i>	Valero Jakab 1765–1766 Kiss Adorján 1767–1769 Königsacker József 1770–1772

<i>rhethorica et poesis</i>	Keglevich János 1768/1769 Laczkó Ambrus 1769/1770 Luczmajer Bazil 1771–1772
<i>syntaxis et grammatica</i>	Krolig Bazil 1764/1765 Risinger Özséb 1765/1766 Laczkó Ambrus 1766/1767 Malinovics Ignác 1767/1768 Gegő Adolf 1768/1769
<i>principia et parva</i>	Berints Keresztély 1764/1765 Szivi Nep. János 1765/1766 Malinovics Ignác 1766/1767 Gyorgyovánszky Ferenc 1767/1768 Ettmayer József 1769–1770
<i>„adjunctus magistri scholarum inferiorum”</i>	Ettinger Alajos 1765/1766

- [1] Az alapítólevél 3. pontja szerint (ld. Források, I, n° 1).
 [2] Megnevezések az alapítólevél (ld. Források, I, n° 1) és a *familia domus*ok (lásd alább) szerint.
 [3] A *familia domus*-ok alapján (PMKL, APHV, Lib. 24, passim; HDSzenc, pp. 1, 29).
 [4] Az alapítólevél 2. pontja (ld. Források, I, n° 1) és a Helytartótanácsnak adott alapítólevél szerint (MNL OL, A 57, 46. kötet, pp. 420–422).
 [5] A *familia domus*-ok alapján (PMKL, APHV, Lib. 24, passim; Lib. 25, pp. 292–293).

II.

A SZENCI COLLEGIUM OECONOMICUM ÉS A TATAI STUDIUM CAMERATICUM DIÁKJAI 1764–1780

MAGYARÁZAT: A Collegium Oeconomicum hároméves kurzusokban működött, ez idő alatt a tantárgyakat párhuzamosan, az anyagot a teljes időtartamra szétosztva tanulták. Így az adattárat mi is kurzusonként csoportosítva adjuk közre. – A kollégium diákságáról anyakönyv híján nem lehet teljes képünk. A Helytartótanács iratai között ugyan részletes adatok maradtak fenn a mindenkori 20 királyi ösztöndíjasról (*alumnus*), azonban más utak is vezettek a kollégiumba. 1) Az első kurzusra az uralkodónó 16 bécsi fiút küldött, feltehetőleg udvari kormányzervek alkalmazottainak gyermekeit. Nem tudjuk azonban, hogy később is jöttek-e ilyen módon diákok. 1769 után közvetett adattal sem rendelkezünk róluk. 2) Eszterházy Ferenc kancellár 1775-ben egy „horvát alapítványt” tett, amelynek két ismert ösztöndíjasa magyar származású Eszterházy-alkalmazottnak tűnik (vö. HEGYI Ferenc, *Adatok a tatai piarista kollégium történetéhez, kötetünkren* 108–109). 3) Számosan fizető konviktorként, ösztöndíj nélkül vettek részt a tanfolyamokon. Róluk csak szórványos adatokkal rendelkezünk, amelyeket a megfelelő kurzusnál feltüntetünk. 4) Piarista növendékek is tanultak a kollégiumban, akik a *professorium* keretében a szokásos két éves filozófiai stúdium mellett a kamarai tárgyakat is hallgatták. Őket kurzusaik eltérő üteme és tartalma miatt külön gyűjtöttük össze. 5) 1768-ig gimnáziumi osztályok is működtek a kollégiumban, amelyeket főleg a környékbeli gyermekek látogattak. Ők az alábbi adatrárban nem szerepelnek. – Az adattár alapjául Hegyi Ferenc kéziratok gyűjtése szolgált, de az ott szereplő neveket kiegészítettük az eredeti levéltári források adataival: 1) a helytartótanácsi levéltárból (MNL OL COe); 2) a piarista tartományfőnökségi levéltár szenci gyűj-

teményének királyi intimátum-sorozatából (PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2); 3) az ausztriai diákok és a fizető konviktorok esetében a historia domus (HDSzenc), Kiss Adorján *diariuma* (DiSz) és a status domus-sorozat (SDSzenc) egyes adataival. Megjegyzendő, hogy a három utóbbi forrás szövegének teljeskörű feldolgozására nem vállalkoztunk, bár ezekben esetleg található még további adatok az itt szereplő diákokról. 4) A professorium hallgatóinak adatait az évenkénti *familia domusok* és a piarista névtár segítségével állítottuk össze. – Az adatsorokban a családnévet az első anyakönyvi bejegyzésben szereplő alakban írtuk le, ha a következő év(ek)ben jelentősen eltérő írásmóddal szerepel, a változatot a név után zárójelben tüntettük fel. A keresztnévet latinul, egységesítve (tehát pl. a Mathias / Matthias különbséget eltüntetve) adtuk meg. A név után a legkorábbi forrásban olvasható (tehát nem szükségszerűen belépéskori) életkor, majd a szülőkre vonatkozó információ következik a forrásban szereplő formában. Ezt követi a *lakhely* és a *nyelv* (nyelvtudás), szintén eredeti, de egységesített formában. A helyneveknél először betűhíven a forrásban szereplő alakot, majd zárójelben a helynévrendezés utáni, 1913-ban használatos magyar nevet és a vármegyét adtuk meg. Az *ösztöndíj* rovat a tanulmányok finanszírozásának típusát tartalmazza az egyes diákoknál, majd az előzőleg elvégzett legmagasabb iskolai fokozat/osztály és annak helyszíne következik (*előz.tan*).^{*} A felvétel (*felv*) időpontja csak a királyi ösztöndíjasoknál ismert: itt azt a dátumot adtuk meg, amikor a Helytartótanács vagy a Kamara a rektornak, illetve a diáknak szóló értesítése kelt. A tanulmányi adatoknál (*tan*) szereplő évszámok a novemberi tanévkezdésre tekintettel mindig a tanév második naptári évét jelölik, a rövidítések pedig az adott évben elvégzett tanulmányokat.^{*} Végül az egyéb adatok (*megj*), majd a forráshivatkozások (*forrás*) következnek. A forrásoknál használt rövidítéseket a kötet végén oldjuk fel, kivéve a Tab 1, 2, stb. rövidítést, amely a diákok értékelését tartalmazó tabellákra utal: ezek sorszámmal és levéltári jelzettel ellátva az egyes kurzusok leírásánál kerülnek feloldásra.

^{*} A tanulmányoknál használt rövidítések: G = gymnasium, Decl = declinista, Conj = conjugista, Princ = principia, Gram = grammatica, Synt = syntaxis, Poet = poesis, Rhet = rhetorica, Ph = studia philosophica, Log = logica et metaphysica, Phys = physica, J = studia juridica, Cam = studia cameratica

I. kurzus (1763/1764–1765/1766)

TABELLÁK: 1. [Informatio], 1765. szept. 21.: MNL OL COe, I, ff. 126-127. – 2. Tabella Informationis ... pro primo triennio exhibita anno 1766, 1766. júl. 16.: MNL OL COe, I, ff. 236-241.

MEGJEGYZÉS: A kurzus első tanéve valójában csak fél év volt: az első diákok 1764. márciusában érkeztek meg, a tanítást hivatalosan csak május 7-én kezdték el (vö. KOLTAI, Szenc, 154; és kötetünk 28. oldala).

Bittó Ladislaus, 20 éves, particularis [c. Posoniensis] perceptoris [...] filius, *lakhely*: Sárosfalvens. (Sárosfa, Pozsony m.), *nyelv*: hung., scivit aliquod ger. et in eo profecit, *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log, *felv*: 1764. dec. 3., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: testvére, B. Titus is a kollégium tanulója volt az 1769/1770. tanévben kezdődő kurzusban, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 10, 92-94; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. dec. 3.; Tab, 1, 2.

Bogáthy Paulus Carolus, 15 éves, Pauli B. actualis Gubernii [Transylvanicae] intimi consiliarii [filius], *ösztöndíj*: alumnus Regius, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, *megj*: az 1765/1766. tanév előtt Bécsbe távozott, a rektor tudomása szerint a nemesi testőrségbe kívánt jelentkezni, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 31, 32-33, 37-38, 89-

- 90, 122-123; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1.
- Clemon Joannes**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Dvortsák Ludovicus**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: kamarai tárgyakat hallgatott, a kurzus végeztével, 1766 őszén Bécsben, Gallus Borja császári földmérő előtt sikeres vizsgát tett, *forrás*: HDSzenc, 20, 35.
- Ettmajer ?**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Fajer Franciscus**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Farkas ?**, *öszködij*: convictor solvens, *forrás*: SDSzenc, 1766. febr. 28.
- Freidhoffer Josephus** (Frethoffer), 20 éves, regio coronalis dominii Bocskoiensis inspectoris Antonii F. filius, *lakhely*: Bocskoiensis (Nagybocskó, Máramaros m.), *nyelv*: hung., ger., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Poet, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 30, 31, 37-38, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.
- Freidhoffer Franciscus** (Frethoffer), 19 éves, regio coronalis dominii Bocskoiensis inspectoris Antonii F. filius, *lakhely*: Bocskoiensis (Nagybocskó, Máramaros m.), *nyelv*: hung., ger., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Synt, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 30, 31, 37-38, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.
- Freidhoffer Antonius** (Frethoffer), 23 éves, regio coronalis dominii Bocskoiensis inspectoris Antonii F. filius, *lakhely*: Bocskoiensis (Nagybocskó, Máramaros m.), *nyelv*: lat. commode, ger., hung. ex aequo loquitur, *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Synt, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 30, 31, 37-38, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.
- Gedeon Joannes**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Hueber Josephus**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Kfölnér Procopius**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Khiritz Andreas/Antonius**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: kamarai tárgyakat hallgatott, a kurzus végeztével, 1766 őszén Bécsben, Gallus Borja császári földmérő előtt sikeres vizsgát tett, *forrás*: HDSzenc, 20, 35.
- Kolhund Franciscus**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *megj*: az idősebb K. testvér a humanista gimnáziumi osztályokat látogatta, a kurzus végeztével, 1766-ban vizsgát tett Bécsben, ahol ismétlést javasoltak neki, azonban ehhez nem lévén kedve katonának állt, *forrás*: HDSzenc, 20, 35.
- Kolhund Josephus**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *megj*: az idősebb K. testvér a humanista gimnáziumi osztályokat látogatta, a kurzus végeztével, 1766-ban vizsgát tett Bécsben, ahol ismétlést javasoltak neki, azonban ehhez nem lévén kedve katonának állt, *forrás*: HDSzenc, 20, 35.
- Langenbach Franciscus**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Langenbach Josephus**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Lehr Carolus Franciscus** (Ler), 20 éves, Francisci condam L. ratiū regiarum in Bocsko magistri filius, *lakhely*: Bocsko (Nagybocskó, Máramaros m.), *nyelv*: hung., ger., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1764. dec. 28., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 80, 95, 99-100, 102-103; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. dec. 28.; Tab, 1, 2.
- Leszkovszky Emericus** (Leszkoczi), 24 éves, Nicolai L. [filius], *lakhely*: Nyékiensis (Csallóköznék, Pozsony m.), *nyelv*: hung., slav., ger. parvum scivit, *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1764. aug. 21., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 48, 57-60, 62-63, 68-69, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. aug. 21.; Tab, 1, 2.
- Maier ?**, *öszködij*: convictor solvens, *forrás*: SDSzenc, 1766. febr. 28.

- Marik Antonius**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Marolt Josephus**, 16 éves, Annae M. relictæ salis officialis Marmatici filius, *lakhely*: ex Marmatia (Máramaros m.), *nyelv*: hung., ger., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Poet, *felv*: 1764. dec. 3., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 10, 70, 92-94; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. dec. 3.; Tab, 1, 2.
- Máthé Georgius**, 20 éves, Stephani condam M. [filius], *lakhely*: Szempsiensis (Szenc, Pozsony m.), *nyelv*: hung., slav., ger. parvum scivit, *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1764. nov. 15., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 78, 82-83, 91; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. nov. 15.; Tab, 1, 2.
- Milecz Georgius**, 20 éves, Elisabethæ M. relictæ viduæ [filius], *lakhely*: Érsek Ujvariensis (Érsekújvár, Nyitra m.), *nyelv*: slav., hung., ger. linguæ ignatus fuit, *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 31, 32-33, 37-38, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.
- Milecz Emericus**, 25 éves, Elisabethæ M. relictæ viduæ [filius], *lakhely*: Érsek Ujvariensis (Érsekújvár, Nyitra m.), *nyelv*: hung., slav., ger. huc veniendo parvum scivit, *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: 1765. februárjában 1 arany rektori jutalomban részesült, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 31, 32-33, 37-38, 89-90, 107-108; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.
- Moró Mathias**, 20 éves, *lakhely*: Szerediensis (Szered, Pozsony m.), *nyelv*: hung., slav., scit aliquod ger., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1764. okt. 17., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 72, 74-77, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. okt. 17.; Tab, 1, 2.
- Ocskai ?**, *öszködij*: convictor solvens, *forrás*: SDSzenc, 1766. febr. 28.
- Pongratz ? és ?**, 13 és 15 évesek, Athanasii P. tricesimo Margittensis contrascribæ [duo] filii, *lakhely*: Margittensis (Margitta, Bihar m.), *öszködij*: alumnus Regius, *felv*: 1764. febr. 27., *megj*: az egyikük a parvát végezte, a másikuk még írástudatlan volt, a rektor tiltakozása ellenére Mária Terézia ragaszkodott felvételükhöz, ám végül nem jelentek meg a kollégiumban, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 30, 31, 37-38, 39-44; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27., ápr. 16., ápr. 30.
- Pröbstl Josephus**, 20 éves, *lakhely*: ex c. Pestiensi (Pest m.), *nyelv*: hung., slav., mediocriter scit ger., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1764. okt. 17., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: 1766-i tabella szerint lakhelye: Heves m., *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 72, 74-77, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. okt. 17.; Tab, 1, 2.
- Révai [Franciscus]**, *öszködij*: convictor solvens, *forrás*: SDSzenc, 1766. febr. 28.
- Svartzl ?**, *öszködij*: convictor solvens, *forrás*: SDSzenc, 1766. febr. 28.
- Sculteti Nicolaus**, 20 éves, Catharinae Benyovszky ex primo matrimonio susceptus filius, *lakhely*: Poseniensis (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 31, 32-33, 37-38, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.
- Szaibolt Joannes**, *öszködij*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.
- Szalaky Gabriel**, 20 éves, *lakhely*: Mosavciensis (Mosóc, Turóc m.), *nyelv*: slav., scivit mediocriter ger., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1764. okt. 17., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 71, 74-77, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. okt. 17.; Tab, 1, 2.
- Szőke Andreas**, 14 éves, Elisabethæ Sághy defuncti Joannis Sz. ejusdem civitatis [Posoniensis] olim vigiliarum magistri [...] relictæ viduæ [filius], *lakhely*: Poseniensis (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: hung., mediocriter scivit ger., *öszködij*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Prin, *felv*: 1764. jún. 25., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: bár a rektor jelez-

te életkora és elvégzett iskolái miatti alkalmatlanságát, a Helytartótanács ragaszkodott véleményéhez, hogy megfelel a követelményeknek, így a királynő kitartható felvételi döntése mellett, végül 1765. januárjától lett a kollégium diákja, 1766. nyarán pedig a rektor támogatásával újra kérelmezte az ösztöndíjat, hogy nagyobb sikerrel tanulhasson, de nem kapta meg; 1766-i tabella szerint lakhelye: Csukárd (Pozsony m.), *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 45-47, 53-56, 61, 79, 84-88, 89-90, 98, 105-106, 109-110, 255-259; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. jún. 25., júl. 24., okt. 29., nov. 13., 1765. febr. 28.; Tab, 1, 2.

Szüllő Josephus, 24 éves, fiscalis [C. Baranyensis] magistratualis Germani fratris filius, *lakhely*: Nadasdiensis (Mecseknádasd, Baranya m.), *nyelv*: loquitur bene lat., hung., ger. parvum scivit, *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Synt, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: 1765. februárjában 1 arany rektori jutalomban részesült, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 31, 32-33, 37-38, 89-90, 107-108; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.

Tettenheim Franciscus, *ösztöndíj*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: kamarai tárgyakat hallgatott, a kurzus végeztével, 1766 őszén Bécsben, Gallus Borja császári földmérő előtt sikeres vizsgát tett, *forrás*: HDSzenc, 20, 35.

Tivadar Joannes (Tradár), 23 éves, *lakhely*: ex c. Maramarosiensi et Bihariensi (Máramaros v. Bihar m.), *nyelv*: hung. scit et val., ger. parvum scivit, *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *megj*: 1765. februárjában 1 arany rektori jutalomban részesült; 1766-i tabella szerint lakhelye: Zemplén m., *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 30, 31, 37-38, 89-90, 107-108; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.

Valdberg Josephus (Lehner de Vallberg), 24 éves, Martini V. compluribus annis officium c. [Mossoniensi] commissarii et jurassoris [...] filius, *lakhely*: Rajkensis (Rajka, Moson m.), *nyelv*: ger., hung., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Győr, *felv*: 1764. febr. 27., *tan*: 1764 **Cam**, 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 31, 32-33, 37-38, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. febr. 27.; Tab, 1, 2.

Winge Joannes, *ösztöndíj*: alumnus Austriacus, *tan*: 1764 **G**, *forrás*: HDSzenc, 20.

Zimány Georgius (Szimányi), 18 éves, Francisci Z. [filius], *lakhely*: Trencsiniensis (Trencsén, Trencsén m.), *nyelv*: slav., hung. parvum scit, *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1764. aug. 21., *tan*: 1765 **Cam**, 1766 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 57-60, 62-63, 68-69, 89-90; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1764. aug. 21.; Tab, 1, 2.

II. kurzus (1766/1767–1768/1769)

TABELLÁK: 1. Tabella informationis, 1767. ápr. 2., MNL OL COe, I, ff. 277-286. – 2. [Informatio], 1767. szept. 6., MNL OL COe, I, ff. 351-356. – 3. [Informatio], 1768. máj. 2., MNL OL COe, I, ff. 402-406. – 4. Calculus de progressu alumnorum, 1769. ápr. 9., MNL OL COe, I, ff. 514-517. – 5. [Informatio], 1769. aug. 9., MNL OL COe, I, ff. 537-546.

MEGJEGYZÉS: Mária Terézia 1766. júliusában elrendelte, hogy a királyi ösztöndíjas helyek közül az első kurzusban kialakult arányt megtartva továbbra is hatot töltsenek be a Magyar Udvari Kamara alkalmazottainak fiaival, a többi 14-et pedig rászoruló magyarországi nemesifjakkal. A Kamarát 1766. július 14-én tájékoztatták erről (MNL OL COe, I, ff. 234-235.) Ez az arány a kollégium fennállása során nem változott.

Burian Ladislaus (Burján), 15 éves, *lakhely*: Nagy Kosztolány. (Nagykosztolány, Nyitra m.), *nyelv*: hung., slav. et parvum ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: az 1767. júliusi „lábadást” követően figyelmeztetést kapott, szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara

- figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 371-377, 389-390, 393-394, 563-564; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.
- Deáky Antonius**, 19 éves, cameralis condam vice-registratoris [filius], *lakhely*: Posoniensis (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., *öszöntődj*: alumnus Regius Cameraticus, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1766. nov. 10., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, *megj*: 1769. áprilisában Pozsonyba szökött mulatni, ezután kizárták a kollégiumból (máj. 15.), *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 270-271, 272, 273-274, 518-519, 526, 527-529, 531-532; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 10., 1767. júl. 6.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.
- Diószeghi Josephus**, 17 éves, *lakhely*: Posoniensis (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: ger., hung., *öszöntődj*: alumnus Regius, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 563-564; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.
- Fidler Joannes Michael**, 18 éves, tricesimatoris Cassoviensis [filius], *lakhely*: Cassoviensis (Kassa, Abaúj m.), *nyelv*: ger., slav., hung., *öszöntődj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1766. nov. 10., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: 1767-i tabella szerint származási helye: Szokolca (Nyitra m.), *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 270-271, 272; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 10.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.
- Gabány Josephus**, 16 éves, Késmárkiensis salis perceptoris [filius], *lakhely*: Késmárkiensis (Késmárk, Szepes m.), *nyelv*: slav., ger. et hung., *öszöntődj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1766. nov. 10., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 270-271, 272; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 10.; Tab, 1-5.
- Gyergl Antonius**, *megj*: „olim huic geometriae studiosus” (Gergye Ádám csákvári provisor fia?; vö. AMBRUSZTER, *Tatai ház*, 16), *forrás*: SDSzenc, 1769. okt. 1.
- Goldbach ?**, *öszöntődj*: alumnus Austriacus, *előz.tan*: G Conj, *tan*: 1767 **G**, *megj*: 1767 júniusában megszökött a kollégiumból, *forrás*: HDSzenc, 38.
- Kiss Michael**, convertita, *öszöntődj*: alumnus Regius, *felv*: 1766. dec. 22., *megj*: nem jelent meg a kollégiumban, az 1767/1768. tanévben más kapta meg ösztöndíját, *forrás*: MNL OL COe, ff. 266-267, 275.
- Knesik Emericus**, 19 éves, egregii Antonii K. filius, *lakhely*: Strasnensis (Morvaőr, Nyitra m.), *nyelv*: slav., ger., *öszöntődj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1767. aug. 11., *tan*: 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 308-310, 319-320, 325-326; Tab, 3-5.
- Koller Ignatius**, 18 éves, iudicis sui [c. Baranyensis] nobilium a 30 jam annis filius, matre orbat, *lakhely*: Quinque Eccles. (Pécs, Baranya m.), *nyelv*: hung., illyr. et parvum ger., *öszöntődj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 563-564; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.
- Kondé Petrus**, 17 éves, Joannis K. penes Excelsum Consilium [Locumt.] officii rationarii rationum vice exactoris [filius], *lakhely*: Szerdahelye. (Dunaszerdahely, Pozsony m.), *nyelv*: hung., slav. et mediocriter ger., *öszöntődj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log Tata (vö. *Adattár*, IV), *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, *megj*: az 1767. júliusi „lázzadást” követően figyelmeztetést kapott, az 1768/1769. tanévben nem jelent meg a kollégiumban; 1768-i tabella szerint származási helye: Karva (Esztergom m.), *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 311-314, 371-377, 389-390, 393-394, 512-513; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2, 3.
- Laáb Casparus** (Láby), 20 éves, croata nobilis, *lakhely*: Bezenyen. (Bezenye, Moson m.), *nyelv*: cro., hung., slav. et mediocriter ger., *öszöntődj*: alumnus Regius, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265,

266-267, 268-269, 273-274, 563-564; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1-5.

Libai Josephus Stephanus, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: OSZK, TK 836.

Magyarossy Antonius, 15 éves, Cameralis Administrationis Scepusiensis secretarii [filius], *lakhely*: Cassovien. (Kassa, Abaúj m.), *nyelv*: slav., hung., mediocriter ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1766. nov. 10., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: az 1767. júliusi „lázádást” követően figyelmeztetést kapott, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 270-271, 272, 371-377, 389-390, 393-394; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 10.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.

Miskolczy Josephus de Roglaticza, 22 éves, orphanus, *lakhely*: Bajensis (Baja, Bács m.), *nyelv*: ger., slav., hung., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1767. aug. 11., *tan*: 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 308-310, 319-320, 325-326; Tab, 3-5.

Paczovszky ?, Holicsiensis provisoris filius, *lakhely*: Holicsiensis (Holics, Nyitra m.), *ösztöndíj*: alumnus Austriacus, *tan*: 1767 **Cam**, *forrás*: HDSzenc, 38.

Percelz Franciscus (Berczel), 20 éves, *lakhely*: Alba-Regal. (Székesfehérvár, Fejér m.), *nyelv*: ger., hung., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: J, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: Fejér m. már 1765. januárjában és novemberében is kérelmezte felvételét, szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 104, 121, 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 563-564; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.

Perneszy Paulus, 18 éves, c. eiusdem [Simeghiensis] in actuali locumtenentis comitatensis officio constituti filius, *lakhely*: Kovacsiensis (Kis- v. Pusztakovácsi, Somogy m.), *nyelv*: hung., ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1767. nov. 9., *tan*: 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 371-377, 389-390, 393-394, 397, 563-564; Tab, 3, 4, 5.

Sághi Georgius, 16 éves, demortuis jurassoris sui [c. Posoniensis] filius, *lakhely*: Tejfalu. (Tejfalu, Pozsony m.), *nyelv*: hung., slav. et mediocriter ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján; 1767-i tabella szerint származási helye Sárfő (Pozsony m.), *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 563-564; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.

Schwartz Joannes (Szvartz), 17 éves, Jaurinensis salis contrascribae [filius], *lakhely*: Jauriensis (Győr, Győr m.), *nyelv*: hung., ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1766. nov. 10., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 270-271, 272, 273-274, 518-519, 563-564; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 10.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.

Szumeray Ladislaus, 21 éves, Mathiae Sz. [...] penes Excelsum Consilium [Locumt.] [...] filius, *lakhely*: Posoniensis (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: ger., hung., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Tata (vö. *Adattár*, IV), *tan*: 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, 371-377, 389-390, 393-394, 563-564; Tab, 3, 4, 5.

Tengerdy Franciscus, 24 éves, *lakhely*: Papensis (Pápa, Veszprém m.), *nyelv*: ger., hung., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, *megj*: az 1767. júliusi „lázádást” követően megszökött a kollégiumból (vö. *Források*, I, n° 5), *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 311-314, 371-377, 389-390, 393-394; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2.

Tomka Michael, 20 éves, judicis sui [c. Nitriensis] nobilium Joannis T. filius, *lakhely*: Szenitzien. (Szenice, Nyitra m.), *nyelv*: slav., hung. et mediocriter ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, *megj*: 1766. őszén közölte a rektorral, hogy csak egy évet szeretne maradni, mivel a pálosokhoz kíván

bevonulni, az 1766/1767. tanév végén gyenge eredményei miatt kizárták a kollégiumból; 1767-i tabella szerint származási helye Csács (Nyitra m.), *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 371-377, 389-390, 393-394; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2.

Tőke Leonardus, 19 éves, *lakhely*: Koncsanfalv. (Dolyán, Szepes m.), *nyelv*: hung., slav., ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Nagyszombat, *felv*: 1767. nov. 9., *tan*: 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: testvére, T. Balthasar is a kollégium tanulója volt az 1769/1770. tanévben kezdődő kurzusban, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 308-310, 371-377, 389-390, 393-394, 397; Tab, 3, 4, 5.

Tracik ?, *ösztöndíj*: alumnus Austriac., *előz.tan*: G Decl, *tan*: 1767 **G**, *forrás*: HDSzenc, 38.

Urbanovich Josephus, 17 éves, postae magistri Sarffőienensis filius, *lakhely*: Sarffőienensis (Sárfő, Pozsony m.), *nyelv*: hung., slav. et parvum ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, *megj*: 1764. nyarán a szintén sárfői U. Georgiust nem vették fel a kollégiumba, mivel Pozsony m. nem igazolta (időben?) nemességét (vö. MNL OL COe, I, ff. 57-60), az 1766/1767. tanév végén gyenge eredményei miatt kizárták a kollégiumból, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 371-377, 389-390, 393-394; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2.

Várady Josephus, 17 éves, cameralis olim cancellistae [filius], *lakhely*: Poseniensis (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: ger., hung., *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1766. nov. 10., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: 1768. februárban özvegy édesanyja 9 forint 42 krajcár ösztöndíj-kiegészítésért folyamodott fia számára az uralkodóhoz, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 270-271, 272, 273-274; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 10., 1767. júl. 6., 1768. febr. 23.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.

Varasdy Joannes, 16 éves, Emerici V., jurassoris c. nostrum [Veszprimiensis] filius, *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Synt, *felv*: 1766. nov. 6., *megj*: Veszprém m. már 1764 decemberében kérelmezte felvételét, ennek ellenére 1766 őszén nem jelent meg Szencen, mivel a latin iskolát kívánta folytatni, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 96-97, 101, 253-254, 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 276; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.

Vermes Ladislaus, 20 éves, *lakhely*: Nagy Budafalva de dist. Csallókösz (Nagybudafa, Pozsony m.), *nyelv*: hung. et mediocriter ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: szerepel az 1769. augusztusában a Magyar Kamara figyelmébe ajánlott diákok listáján, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 563-564; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1, 2, 3, 4, 5.

Zalár Paulus, 16 éves, viduae Clarae Z. [filius], *lakhely*: Poseniensis (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Nagyszombat, *felv*: 1766. nov. 6., *tan*: 1767 **Cam**, 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, *megj*: az 1767. júliusi „lázádat” követően figyelmeztetést kapott, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 262-265, 266-267, 268-269, 273-274, 311-314, 371-377, 389-390, 393-394; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1766. nov. 6.; Tab, 1-5.

Zajgár Antonius *ösztöndíj*: convictor solvens, *felv*: 1767. nov. 3. *tan*: 1768 **Cam**, 1769 **Cam**, 1770 **Cam** *megj*: ellátását a Magyar Kamara fizette, amely 1767. nov. 3-án jelezte, hogy nov. 23. körül érkezik, három évig maradt, főként aritmetikát, kettős könyvelés, német stílust tanult, *forrás*: HDSzenc, p. 38. SDSzenc, 1769. okt. 1.

III. kurzus (1769/1770–1770/1771)

TABELLÁK: 1. Tabella, 1770. márc. 13., MNL OL COe, II, ff. 1-5 – 2. [Informatio], 1770. aug. 19., MNL OL COe, II, ff. 36-41 – 3. [Informatio], 1771. márc. 1., MNL OL COe, II, ff. 156-160 – 4. [Informatio], 1771. aug. 3., MNL OL COe, II, ff. 177-186.

MEGJEJYZÉS: 1769-ben a kurzus időtartamát Kónya Kristóf rektor elképzelése szerint,

az idő jobb kihasználása érdekében két évre redukálták. A második tanév elején került bevezetésre az *oeconomia politico-cameralis* nevű új tantárgy (ld. kötetünk 31. oldalát). E kurzusban a kamarai alkalmazottak fiai számára fenntartott hat helyet kivételesen Bécsből, az Udvari Kamara dolgozóinak gyermekeivel töltötték fel, figyelmen kívül hagyva a Magyar Kamara jelöltjeit. Közülük öten viszonylag fiatalok voltak (12-15 év), és csak alsóbb osztályokat végeztek. Az uralkodói döntés ennek ellenére elrendelte tanításukat, de a tananyagának csak egy részét tudták elvégezni. A kurzus végén mérlegelték ezek, illetve a második tanévre újonnan felvett diákok további kollégiumi tanulásának lehetőségét, és néhány esetben engedélyezték azt. Így ők a következő kurzus diákjai között is megtalálhatók.

Barko Felix, 13 éves, *lakhely*: Viennen. (Bécs, Ausztria), *nyelv*: ger., *öztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *megj*: a bécsi kamarai ösztöndíjas, 1771. aug-ban, a kurzus végén nem járultak hozzá, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 59-62; Tab 1-4.

Bartosságh ?, *lakhely*: Szarva (Nagyszarva, Pozsony m.), *öztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Bittó Titus, 19 éves, iudicis sui [c. Posoniensis] nobilium Ignatii B. filius, *lakhely*: Sárospfalv. (Sárospfa, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., *öztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *megj*: testvére, B. Ladislaus is a kollégium tanulója volt az 1763/1764. tanévben kezdődő kurzusban, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 575, 583-588; Tab 1, 2, 3, 4.

Bukovics Antonius, 13 éves, tricesimatoris e c. Sarossiensi filius, *lakhely*: Palótzdensis (Palocsa, Sáros m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *öztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Synt, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj*: 1770. ápr. 30. után jelent meg a kollégiumban, 1771. augusztusában, a kurzus végén hozzájárultak, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 583-588, 591-592, 598-603, II, ff. 63-64, 79-80; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. dec. 22., 1771. nov. 7.; Tab 1, 2, 3, 4; Tab [IV. kurzus] 1, 2, 3, 4.

Carpe Joannes, 17 éves, *lakhely*: Koptsan. (Holics, Nyitra m.), *nyelv*: ger., boh., *öztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1769. nov. 17., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *megj*: a bécsi kamarai ösztöndíjasok közé tartozott, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 591-592, 598-599; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17.; Tab 1-4. SDSzenc, 1769. okt. 1.

Clement Nicolaus, *öztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Csörgey Ladislaus, 20 éves, *lakhely*: Előpatony. (Előpatony, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., *öztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: J Nagyszombat, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 576, 583-588; Tab 1, 2, 3, 4.

Farkas Joannes, 19 éves, viduae [...] Andreae condam Farkas [...] filius, *lakhely*: Borsa. (Nagyborsa, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., *öztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, *megj*: az 1769/1770. tanév végén (szept. 28.) rossz tanulmányi eredményei miatt kizárták a kollégiumból, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 576, 583-588, II, ff. 86-90, 101, 147-148; Tab 1, 2.

Felix ?, *lakhely*: Puhó (Trencsén m.) *öztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Felkis Antonius, 18 éves, Josephi F. ordinarii notarii sui [c. Strigoniensis] et antea etiam bonorum cameralium Comaromiensium procuratoris fiscalis [filius], *lakhely*: Strigonien. (Esztergom, Esztergom m.), *nyelv*: hung., ger., *öztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: J Nagyszombat, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 575, 583-588; Tab 1, 2, 3, 4.

Forster ?, *öztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Gáspár Georgius, 24 éves, orphanus, *lakhely*: ex oppido Galantha (Galánta, Pozsony m.), *öztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log, *felv*: 1770. ápr. 30., *megj*: tanév közben vették fel, de nem jelent meg a kollégiumban, mert Trencsén megyében írnoki állást

töltött be, az 1770/1771. tanévre megjelent volna, de az ösztöndíjat közben más kapta meg (okt. 13.), *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 69-71, 75-76, 81-82, 86-88, 91, 92-93, 97-100, 106-107, 110-112; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1770. ápr. 30., dec. 20.; Tab 2.

Hegyessy Antonius, 17 éves, Joannis H. c. huius [Neogradiensis] condam jurassoris filius, *lakhely*: Mihálygerge. (Mihálygerge, Nógrád m.), *nyelv*: hung., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Poet, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, *megj*: Nógrád m. először 1767. okt. 8-án kérelmezte felvételét, 1770. febr. 7-én este megszökött a kollégiumból, miután a rektor korábban nyilvánosan megfeddte holmija titokban való eladása miatt, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 371-377, 424-425, 575, 583-588, II, ff. 63-64, 69-71, 97-100; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1770. ápr. 30.; Tab 1.

Hlavács ?, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Hrabovszky Antonius, 16 éves, *lakhely*: Zavarien. (Zavar, Pozsony m.), *nyelv*: hung., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log Nagyszombat, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, *megj*: az 1769/1770. tanév végén (szept. 28.) rossz tanulmányi eredményei miatt kizárták a kollégiumból, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 575, 583-588, II, ff. 86-90, 101, 124-125; Tab 1, 2.

Jabloneczky ?, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Kegl Carolus (Kegly), 16 éves, viduae judicis olim Posoniensis Caroli K. [filius], *lakhely*: Posonien. (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Nagyszombat, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, *megj*: az 1769/1770. tanév végén (okt. 13.) betegsége és ebből következő munkaképtelensége miatt kizárták a kollégiumból, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 576, 583-588, II, ff. 86-90, 92-93, 97-100, 106-107; Tab 1, 2.

Klimó Emericus, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz. SDSzenc, 1769. okt. 1.

Kutscher Josephus, 15 éves, *lakhely*: Viennensis (Bécs, Ausztria), *nyelv*: ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1769. nov. 17., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *megj*: a bécsi kamarai ösztöndíjasok közé tartozott, 1771. augusztusában, a kurzus végén nem járultak hozzá, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 591-592, 598-599, II, ff. 59-62; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17.; Tab 1, 2, 3, 4.

Kutscher Martinus, 16 éves, *lakhely*: Viennensis (Bécs, Ausztria), *nyelv*: ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *megj*: a bécsi kamarai ösztöndíjasok közé tartozott, 1771. augusztusában, a kurzus végén nem járultak hozzá, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 591-592, 598-599, II, ff. 59-62; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17.; Tab 1, 2, 3, 4.

Lethenyei Josephus, 18 éves, Joannis L. [...] in c. Posoniensi [...] jurassoris [filius], *lakhely*: Tyrnavien. (Nagyszombat, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 575, 583-588; Tab 1, 2, 3, 4.

Maloschegg Antonius, 12 éves, tricesimatoris Hainburgiensis filius, *lakhely*: Hainburg. (Hainburg, Alsó-Ausztria), *nyelv*: ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1769. nov. 17., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *megj*: a bécsi kamarai ösztöndíjasok közé tartozott, 1771 augusztusában, a kurzus végén nem járultak hozzá, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 591-592, 598-599, II, ff. 59-62; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17.; Tab 1, 2, 3, 4.

Nozdroviczky ?, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Pénzes Ladislaus, 19 éves, *lakhely*: Batsfalv. (Bacsfa, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 575, 583-588; Tab 1, 2, 3, 4.

Quits Antonius, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz. SDSzenc, 1769. okt. 1.

Radovics ?, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Reviczky ?, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Röth Josephus, 21 éves, regio-fiscalis procuratoris Pestini [filius], *lakhely*: Comaromiensis (Komárom, Komárom m.), *nyelv*: hung., ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *felv*: 1770. dec. 20., *tan*: 1771 **Cam**, *megi*: 1771. augusztusában, a kurzus végén nem járultak hozzá, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 113-114, 139-141, 144-146, 227-228; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1770. dec. 20., 1771. nov. 7.; Tab 3, 4.

Salix Joannes, 18 éves, *lakhely*: Malaczka (Malacka, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 583, 583-588; Tab 1, 2, 3, 4.

Sándor Josephus/Joannes, 19 éves, *lakhely*: Körtvéyesiensis (Lajtakörtléyes, Moson m.), *nyelv*: hung., ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log Győr, *felv*: 1770. dec. 20., *tan*: 1771 **Cam**, 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, *megi*: 1771. augusztusában, a kurzus végén hozzájárultak, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, az 1773/1774. tanévben viszont kimaradt; a helytartótanácsi források Joannes néven hivatkoznak rá, saját kezűleg rajzolt térképén viszont Josephus szerepel (Vö. Adattár V, 11.), *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 94-96, 121-123, 139-141, 144-146; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1770. dec. 20.; Tab 3, 4; Tab [IV. kurzus] 1, 2, 3, 4.

Sánta Josephus, 17 éves, Francisci S. [...] partim in officio jurassoris partim particularis perceptoris in hoc [Pozsonyi] c. publico servientis filius, *lakhely*: Szeredien. (Szered, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 575, 583-588; Tab 1, 2, 3, 4.

Schlossbergh Josephus, 17 éves, *lakhely*: Cziperien. (Cífer, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet Szenc, *felv*: 1770. dec. 20., *tan*: 1771 **Cam**, 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megi*: 1771. augusztusában, a kurzus végén hozzájárultak, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 139-141, 144-146, 152-154; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1770. dec. 20.; Tab 3, 4; Tab [IV. kurzus] 1, 2, 3, 4.

Schmid Carolus Antonius, *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1769. nov. 17., *megi*: a bécsi kamarai ösztöndíjasok közé tartozott, de nem jelent meg a kollégiumban, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 591-592, 598-599; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17.; Tab 1.

Stolz ?, *lakhely*: Bécs (Ausztria) *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Süssenbeck Antonius, 12 éves, *lakhely*: Schloshoff. (Schloßhof, Alsó-Ausztria), *nyelv*: ger., *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1769. nov. 17., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *megi*: a bécsi kamarai ösztöndíjasok közé tartozott, 1771. augusztusában, a kurzus végén nem járultak hozzá, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 591-592, 598-599, II, ff. 59-62; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17.; Tab 1, 2, 3, 4. SDSzenc, 1769. okt. 1.

Szerdahelyi Adamus, *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1770. okt. 23., *megi*: nem jelent meg a kollégiumban, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 106-107, 227-228; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.; Tab 3, 4.

Takács Melchior, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Tebery Georgius, 16 éves, *lakhely*: Szeredien. (Szered, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Poet, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, 1771 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 583-588; Tab 1, 2, 3, 4.

Tőke Balthasar, 20 éves, *lakhely*: Koncsensis (Dolyán, Szepes m.), *nyelv*: ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1770. dec. 20., *tan*: 1771 **Cam**, 1772 **Cam**, *megi*: testvére, T. Leonardus is a kollégium tanulója volt az 1766/1767. tanévben

kezdődő kurzusban, 1771 augusztusában, a kurzus végén hozzájárultak, hogy a következő kurzusban is Szencen folytassa tanulmányait, ám az 1771/1772. tanév végén rossz tanulmányi eredményei miatt kizárták a kollégiumból, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 115-116, 139-141, 144-146, 276; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1770. dec. 20., 1772. nov. 9.; Tab 3, 4; Tab [IV. kurzus] 1, 2.

Újváry Sigismundus, 15 éves, *lakhely*: Jató. (Alsó-, Felsőjattó, Nyitra m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Synt, *felv*: 1769. okt. 20., *tan*: 1770 **Cam**, *megj*: az 1769/1770. tanév végén rossz tanulmányi eredményei miatt kizárták a kollégiumból, *forrás*: MNL OL COe, I, ff. 583-588, II, ff. 86-90, 101; Tab 1, 2.

Vertics Josephus, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

Weiss ?, liber baro, *ösztöndíj*: convictor solvens, *forrás*: DiSz.

IV. kurzus (1771/1772–1773/1774)

TABELLÁK: 1. [Informatio], 1772. márc. 31., MNL OL COe, II, ff. 243-248 – 2. [Informatio], 1772. aug. 13., MNL OL COe, II, ff. 267-272 – 3. [Informatio], 1773. ápr. 6., MNL OL COe, II, ff. 350-356 – 4. [Informatio], 1774. márc. 29., MNL OL COe, II, ff. 381-384.

MEGJEGYZÉS: Az előző, kétéves kurzus lezárulta után visszatértek a hároméves lebo nyolításhoz, elsősorban azért, mert a rövidebb tanulmányi idő az újonnan bevezetett *oeconomia politico-cameralis* tantárggyal kibővült anyag számára szűknek bizonyult. A Kamara részéről egy kivétellel ugyanazon diákok kerültek felterjesztésre, akiket már az előző kurzus előtt javasoltak, ez alkalommal viszont meg is kapták az ösztöndíjat. Esetükben az adatok egy része az első, 1769. évi kérelemből származik.

Balasovics Michael, 19 éves, gremialis dominii Archiepiscopalis provisoris filius, *lakhely*: c. Hontensis (Hont m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log, *felv*: 1771. nov. 7., *tan*: 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj*: 1772-i tabella szerint születési helye: Szurdokpüspöki (Heves m.), *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 205-206, 214-219, 227-228; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.; Tab 1, 2, 3, 4.

Balogh Emericus, 21 éves, Joannis B. filius, *lakhely*: Nyék. (Csallóköznyék, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log Nagyszombat, *felv*: 1771. nov. 7., *tan*: 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 211-219, 227-228; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7. 1772. nov. 9.; Tab 1, 2, 3, 4.

Bodó Joannes, 21 éves, condam Joannis B. filius, *lakhely*: Bodofalvensis (Bodófalva, Turóc m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*: alumnus Regius, *előz.tan*: J Nagyszombat, *felv*: 1771. nov. 7., *tan*: 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj*: az 1773/1774. tanév fé lévekor (márc. 3.) kérelmet nyújtott be az uralkodóhoz, amelyben árvaságára tekintet tel egy kamarai földmérő mellett kért állást, és mivel a kérelmet pozitívan bírálták el, feltehetőleg a tanév vége előtt elhagyta a kollégiumot, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 189-190, 214-219, 227-228, 276, 385-390; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.; Tab 1, 2, 3, 4.

Bukovics Antonius, I. előző kurzus.

Delpini Joannes, Magnovaradiensis tricesimatoris Ignatii D. [filius], *lakhely*: Magnovaradiensis (Nagyvárad, Bihar m.), *ösztöndíj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1771. okt. 18., *megj*: nem jelent meg a kollégiumban, *forrás*: PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17., 1771. okt. 18., 1772. jún. 26.; Tab 1.

Derbay Jacobus, *ösztöndíj*: alumnus Regius, *felv*: 1773. nov. 2., *tan*: 1774 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, II, 305; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1773. nov. 2.; Tab 4.

Dlholuczky Joannes, 21 éves, tricesimalis contrascribae Vagh-Ujheliensis Pauli D. [filius], *lakhely*: Ujhelyien. (Vágújhely, Nyitra m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösztöndíj*:

- alumnus Regius Cameraticus, *felv:* 1771. okt. 18., *tan:* 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *forrás:* PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17., 1771. okt. 18.; Tab 1, 2, 3, 4.
- Fekete Martinus**, 22 éves, orphanus, *lakhely:* Pusztafödémés (Pusztafödémés, Pozsony m.), *nyelv:* hung., ger., slav., *ösz-töndj:* alumnus Regius, *előz.tan:* Ph Szenc, *felv:* 1772. nov. 9., *tan:* 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj:* Pozsony m. először 1770. okt. 8-án kérelmezte felvételét, saját bevallása szerint a gimnáziumot Nagyszombatban, Schlossbergh úr költségén végezte (akinek fia feltehetőleg Sch. Josephus, az 1769/1770–1770/1771. évi kurzus diákja), *forrás:* MNL OL COe, II, 128-130, 280-281, 286-294; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1772. nov. 9.; Tab 3, 4.
- Klohammer Joannes**, 19 éves, Mathiae condam K. Nemsovajensis salis distractoris filius, *lakhely:* Nemsövajensis (Nemsó, Trencsén m.), *nyelv:* ger., slav., *ösz-töndj:* alumnus Regius Cameraticus, *felv:* 1772. jún. 26., *tan:* 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj:* 1772-i tabella szerint szülőhelye Bazin (Pozsony m.), 1774-i szerint Verbó (Nyitra m.), *forrás:* PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1772. jún. 26.; Tab 2, 3, 4.
- Kozma Franciscus**, 20 éves, districtus Zoliensis substituti provincialis commissarii filius *lakhely:* Neozoli. (Besztercebánya, Zólyom m.), *nyelv:* hung., ger., slav., *ösz-töndj:* alumnus Regius, *előz.tan:* Ph Phys Nagyszombat, *felv:* 1772. nov. 9., *tan:* 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *forrás:* MNL OL COe, II, ff. 265-266, 291-294; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1772. nov. 9.; Tab 3, 4.
- Kratz Carolus Nepomucenus**, 19 éves, Földvariensis salis perceptoris Francisci K. [filius], *lakhely:* Földvariensis (Dunaföldvár, Tolna m.), *nyelv:* hung., ger., ruth., *ösz-töndj:* alumnus Regius Cameraticus, *felv:* 1771. okt. 18., *tan:* 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj:* 1774-i tabella szerint szülőhelye Pusztaház (Bustyaháza, Máramaros m.), *forrás:* PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17., 1771. okt. 18.; Tab 1, 2, 3, 4.
- Králl Josephus**, 20 éves, *lakhely:* Posoniens. (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv:* ger., *ösz-töndj:* alumnus Regius Cameraticus, *felv:* 1771. okt. 18., *tan:* 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, *megj:* az 1773/74. tanévben nem jelent meg a kollégiumban, *forrás:* PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. okt. 18., 1774. ápr. 5.; Tab 1, 2, 3, 4.
- Molnár Ignatius**, 18 éves, Josephi M., sedis Archiepiscopalis de Vajka ordinarii judicis nobilium filius, *lakhely:* Vajk. (Vajka, Pozsony m.), *nyelv:* hung., ger., *ösz-töndj:* alumnus Regius, *előz.tan:* G Rhét, *felv:* 1771. nov. 7., *tan:* 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, *megj:* 1771/1772. telén szülei hazavitték betegségét kezelni, később visszatért Szencre, de jobb kezének bénultsága (*hemiplexia*) miatt az 1772/1773. tanév végén el kellett hagy-nia a kollégiumot, *forrás:* MNL OL COe, II, ff. 203-204, 214-219, 227-228, 236-237, 276, 305; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7., 1772. nov. 9., 1773. nov. 2.; Tab 1, 2, 3.
- Petheó Jacobus**, 19 éves, Sebastiani P., ejusdem [Strigoniensis] c. tabulae judiciariae assessoris filius, *lakhely:* Strigon. (Esztergom, Esztergom m.), *nyelv:* hung., ger., *ösz-töndj:* alumnus Regius, *előz.tan:* Ph Log Tata (vö. *Adattár IV*), *felv:* 1771. nov. 7., *tan:* 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, *megj:* az 1773/1774. tanévben nem jelent meg a kollégiumban, *forrás:* MNL OL COe, II, ff. 195-196, 214-219, 227-228; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.; Tab 1, 2, 3, 4.
- Pongrácz Ignatius**, 18 éves, Andreae P., civitatis Posoniensis cassae contribucionalis perceptoris [filius], *lakhely:* Posonien. (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv:* hung., ger., *ösz-töndj:* alumnus Regius, *előz.tan:* Ph, *felv:* 1771. nov. 7., *tan:* 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj:* testvére, P.Andreas is a kollégium tanulója volt az 1774/1775. tanévben kezdődő kurzusban, *forrás:* MNL OL COe, II, ff. 207-208, 214-219, 227-228; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.; Tab 1, 2, 3, 4.
- Puchner Franciscus**, 18 éves, viduae Ignatii olim P. penes Regiam hanc Cameram Aulicam constituti rationum magistri [filius], *lakhely:* Posoniensis (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv:* ger., ita., *ösz-töndj:* alumnus Regius Cameraticus, *felv:* 1771. okt. 18., *tan:* 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *forrás:* PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17., 1771.

okt. 18.; Tab 1, 2, 3, 4.

Rudnizsky Josephus (Runiczky), 29 éves, condam Georgii R. in regimine Lusinszkiano locumtenentis filius, *lakhely*: ex c. Szaladiensi (Zala m.), *nyelv*: hung., ger., *öszöndij*: alumnus Regius, *felv*: 1771. nov. 7., *tan*: 1772 **Cam**, *megj*: az 1771/1772. tanévet követően gyenge tanulmányi eredményei miatt kizárták; 1772-i tabella szerint szülőhelye Jánosháza (Vas m.), *forrás*: MNL OL COe, II, 214-219, 227-228, 276; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.; Tab 1, 2.

Sándor Josephus/Joannes, I. előző kurzus.

Schlossbergh Josephus, I. előző kurzus.

Szőllőssy Josephus, 19 éves, Casparis Sz. c. hujusce [Posoniensis] substituti vice-comitis filius, *lakhely*: Alsó Csöppen. (Alsócsöppöny, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *öszöndij*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log, *felv*: 1771. nov. 7., *tan*: 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 174-176, 214-219, 227-228, 276; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.; Tab 1, 2, 3, 4.

Szuporányi Michael, 20 éves, Demetrii Sz. privilegiatorum oppidorum Hajdonicalium [...] vice-capitanei [filius], *lakhely*: Dorogien. (Hajdúdorog, Hajdú terület), *nyelv*: hung., ger., *öszöndij*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log Kalocsa, *felv*: 1771. nov. 7., *tan*: 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, *megj*: az 1773/1774. tanévben nem jelent meg a kollégiumban, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 170-173, 214-219, 227-228; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7.; Tab 1, 2, 3, 4.

Tőke Balthasar, I. előző kurzus.

Vittmann Joannes, 18 éves, viduae Quinque-Ecclesiensis condam salis perceptoris V. [filius] *lakhely*: Quinque Ecclesiensis (Pécs, Baranya m.), *nyelv*: hung., ger., *öszöndij*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1771. okt. 18., *tan*: 1772 **Cam**, 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj*: 1774-i tabella szerint születési helye Makó (Csanád m.), *forrás*: PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1769. nov. 17., 1771. okt. 18.; Tab 1, 2, 3, 4.

Zanathy Antonius, 16 éves, *lakhely*: ex c. Szathmariensi (Szatmár m.), *nyelv*: hung., ger., *öszöndij*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log Kassa, *felv*: 1771. nov. 7., *tan*: 1773 **Cam**, 1774 **Cam**, *megj*: Szatmár m. először 1770. dec. 10-én kérelmezte a felvételét, szülei az 1771/1772. tanévre a kassai kollégiumba írták be, mivel későn kapták meg a szenci felvételtől küldött értesítést, de ösztöndíját fenntartották, és 1772. novemberében elfoglalta helyét, *forrás*: MNL OL COe, II, 149-150, 214-219, 227-228, 236-242, 249-251, 276-277; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1771. nov. 7., 1772. ápr. 21., nov. 9.; Tab 1, 2, 3, 4.

V. kurzus (1774/1775–1776/1777)

TABELLÁK: 1. [Informatio], 1775. máj. 26., MNL OL COe, II, ff. 449-452 – 2. [Informatio, 1774/1775. második félév], MNL OL COe, II, ff. 471-474 – 3. [Informatio], 1776. ápr. 30., MNL OL COe, II, ff. 523-526.

MEGJEGYZÉS: Az 1776. június 24-i tűzvész után a kurzus Tatára költözött, az utolsó, 1776/1777. tanévet (*tan*: 1777) a diákok ott teljesíthették (ld. kötetünk 111. oldalát). A költözést követően, 1777 elején a Helytartótanácsi levéltár szenci tétele (ML OL COe) is véget ér, ezért a kurzus utolsó tanévéről csak töredékes információink vannak.

Andrássi Antonius, *öszöndij*: convictor solvens, *forrás*: PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A.

Auffolter Ignatius, 9 éves, *lakhely*: Budensis (Buda, Pest m.), *nyelv*: ger., *öszöndij*: alumnus Regius Cameraticus, *tan*: 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj*: 1776. dec. 3-án érkezett meg Tatára, *forrás*: MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.

Auffolter Joannes, 10 éves, *lakhely*: Buden. (Buda, Pest m.), *nyelv*: ger., *öszöndij*: alum-

- nus Regius Cameraticus, *tan*: 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj*: 1776. dec. 3-án érkezett meg Tatára, *forrás*: MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Bertin Joannes** (Pertin), 12 éves, Rhonaszekiensis ponderum magistri Joannis Petri B. filius *lakhely*: Szigeth in Marmaros (Máramarossziget, Máramaros m.), *nyelv*: ger., *ösz-töndj*: alumnus Regius Cameraticus, *tan*: 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *megj*: 1775 januárja után érkezett meg a kollégiumba a rossz útviszonyok miatt, *forrás*: PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1775. jan. 3., ápr. 11.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 2, 3.
- Bomb Ladislaus**, 22 éves, Francisci B. [...] jurassoratus officio c. huic Posoniensi [servientis filius], *lakhely*: Galánthen. (Galánta, Pozsony m.), *nyelv*: hung., slav., *ösz-töndj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log Nagyszombat, *felv*: 1774. nov. 3., *tan*: 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *megj*: Pozsony m. először 1771. okt. 30-án kérelmezte felvételét, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 229-231, 306-308; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Conti Andreas**, 17 éves, *lakhely*: Viennen. (Bécs, Ausztria), *nyelv*: ger., *ösz-töndj*: alumnus Regius, *felv*: 1774. dec. 1., *tan*: 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *forrás*: PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. dec. 1.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Dachauer Georgius**, 14 éves, thesaurarius Magni Transylvaniae Principatus solutionum magistri Georgii condam D. filius, *lakhely*: Cibiniensis in Transilv. (Nagyszeben, Szeben szék), *nyelv*: ger., *ösz-töndj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1775. aug. 14., *tan*: 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj*: 1777. febr. 21. előtt érkezett meg Tatára, *forrás*: MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1775. aug. 14.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 3.
- Ellenbogen Josephus**, 13 éves, bey der allhiesigen [Ungarischen Hofkammer] untergebenen Buchhalterey gestandenen und jüngst verstorbenen Raithsraths E. [...] Sohn, *lakhely*: Pressburg (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv*: ger., *ösz-töndj*: alumnus Regius Cameraticus, *felv*: 1774. ápr. 5., *tan*: 1775 **Cam**, *megj*: tavaszi felvétele ellenére novembertől, az új kurzusban kezdte tanulmányait, 1775. júniusában özvegy anyja kérelmezte, hogy fia fiatal korára tekintettel inkább gimnáziumban tanulhasson tovább, így ösztöndíját visszavonták és a tanév vége előtt elhagyta a kollégiumot, *forrás*: PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. ápr. 5., 1775. jún. 16., aug. 14.; Tab 1, 2.
- Fejérpataky Ladislaus**, 18 éves, *lakhely*: Zsélyiensis (Zsély, Nógrád m.), *nyelv*: hung., ger., slav., *ösz-töndj*: alumnus Regius, *előz.tan*: G Rhet, *felv*: 1774. dec. 1., *tan*: 1775 **Cam**, *megj*: Nógrád m. először 1773. júl. 21-én kérelmezte felvételét, az 1774/1775. tanév végén gyenge eredményei miatt kizárták a kollégiumból, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 311-312; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. dec. 1., 1775. okt. 19.; Tab 1, 2.
- Gannay Joannes**, *ösz-töndj*: ex Fundatione Croatica, *forrás*: PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A.
- Keffner Josephus**, *lakhely*: Cseklész (Cseklész, Pozsony m.), *ösz-töndj*: ex Fundatione Croatica, *forrás*: PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A.
- Késmárky Gabriel**, 21 éves, Georgii olim K. c. hujus [Posoniensi] ordinarii iudicis nobilium [filius], *lakhely*: Csütörtökien. (Csütörtök, Pozsony m.), *nyelv*: hung., ger., *ösz-töndj*: alumnus Regius, *előz.tan*: Ph Log Nagyszombat, *felv*: 1774. nov. 3., *tan*: 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *forrás*: MNL OL COe, II, ff. 336, 346-347; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Kleinvechter Emmanuel**, *ösz-töndj*: convictor solvens, *forrás*: PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A.
- Lehoczky Antonius**, 18 éves, *lakhely*: Lehotkensis (Nagyrákó, Turóc m.), *nyelv*: slav., *ösz-töndj*: alumnus Regius, *felv*: 1774. nov. 3., *tan*: 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj*: 1776. dec. 14-én érkezett meg Tatára, *forrás*: MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.

- Mattyasovszky Josephus** de Alsó Matyasfalva, 21 éves, Ladislai M. [...] emeriti sedis superioris decem lanceatorum vicecomitis, tabulaeque nostrae judicariae assessoris primarii [filius], *lakhely:* Mecsetefalvensis (Mecsedelfalva, Szepes m.), *nyelv:* slav., hung., *öszködij:* alumnus Regius, *előz.tan:* Ph Phys Lőcse, *felv:* 1774. nov. 3., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *megj:* Szepes m. először 1773. ápr. 14-én kérelmezte felvételét, felvétele után csak 1775. áprilisában jelent meg a kollégiumban, *forrás:* MNL OL COe, II, 313-314; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Milkovics Ludovicus**, 19 éves, Rosaliae Somogyi egregii Jacobi M. relictæ viduæ [filius], *lakhely:* Koronczén. (Koronc, Győr m.), *nyelv:* hung., ger., *öszködij:* alumnus Regius, *felv:* 1774. nov. 3., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj:* Győr m. először 1772. okt. 27-én kérelmezte a 21 éves M. Franciscus, feltehetőleg bátyja felvételét, a csere oka ismeretlen, 1776. dec. 20-án érkezett meg Tatára, *forrás:* MNL OL COe, II, ff. 298-303, 572-573, 587-588; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Missics Joannes**, 18 éves, *lakhely:* Strigoniens. (Esztergom, Esztergom m.), *nyelv:* hung., ger., slav., *öszködij:* alumnus Regius, *felv:* 1774. nov. 3., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *forrás:* PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Moritz Josephus** (Maurice), 10 éves, *lakhely:* Viennen. (Bécs, Ausztria), *nyelv:* ger., *öszködij:* alumnus Regius, *felv:* 1774. dec. 1., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *forrás:* PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. dec. 1.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Németh Alexander**, 20 éves, *lakhely:* Nyékiensis (Csallóköznék, Pozsony m.), *nyelv:* hung., *öszködij:* alumnus Regius, *előz.tan:* Ph Log Nagyszombat, *felv:* 1774. nov. 3., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj:* 1776. nov. 14-én érkezett meg Tatára; 1776-i tabella szerint származási helye: Vajka, Pozsony m., *forrás:* MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Pichlmajer Joannes**, 17 éves, *lakhely:* Palocsen. (Palocsa, Sáros m.), *nyelv:* slav., *öszködij:* alumnus Regius Cameraticus, *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj:* 1777. febr. 21. előtt érkezett meg Tatára, *forrás:* MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Pongrácz Andreas**, 18 éves, *lakhely:* Posonien. (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv:* ger., *öszködij:* alumnus Regius, *felv:* 1774. nov. 3., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj:* testvére, P. Ignatius is a kollégium tanulója volt az 1771/1772. tanévben kezdődő kurzusban, 1777. febr. 21. előtt érkezett meg Tatára, *forrás:* MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Prusénszky Paulus**, 19 éves, *lakhely:* Dadensis (Dad, Komárom m.), *nyelv:* hung., ger., *öszködij:* alumnus Regius, *előz.tan:* Ph Log Tata (vö. Adattár IV), *felv:* 1774. nov. 3., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj:* 1776. dec. 15-én érkezett meg Tatára, *forrás:* MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. nov. 3.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Schiesling Franciscus**, 17 éves, *lakhely:* Viennensis (Bécs, Ausztria), *nyelv:* ger., *öszködij:* alumnus Regius, *felv:* 1774. dec. 1., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *forrás:* PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. dec. 1.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.
- Szaplonczay Christophorus**, 21 éves, Regio-cameralis Dominii M[agno] Varadiensis emeriti inspectoris filius, *lakhely:* M. Varadie. (Nagyvárad, Bihar m.), *nyelv:* hung., ger., *öszködij:* alumnus Regius, *felv:* 1775. okt. 19., *tan:* 1776 **Cam**, *megj:* az 1774/1775. tanévben fizető konviktor volt a kollégiumban, apja kérelmezte átvételét üresedés esetén, *forrás:* MNL OL COe, II, ff. 469-470; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1775. okt. 19.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 3.
- Vály Georgius**, 19 éves, *lakhely:* Kovárien. (Kóvár, Hont m.), *nyelv:* hung., slav., *öszködij:*

díj: alumnus Regius, *előz.tan:* G Rhet Vác, Nyitra, *felv:* 1774. dec. 1., *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, *megj:* Hont m. először 1773. szept. 23-án kérelmezte felvételét, *forrás:* MNL OL COe, II, ff. 376-377, 379-380; PMKL, For. 29, Fasc. 2, 1774. dec. 1.; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.

Várady Paulus, 18 éves, *lakhely:* Posenien. (Pozsony, Pozsony m.), *nyelv:* ger., *ösztöndíj:* alumnus Regius Cameraticus, *tan:* 1775 **Cam**, 1776 **Cam**, 1777 **Cam**, *megj:* 1777. febr. 21. előtt érkezett meg a kollégiumba, *forrás:* MNL OL COe, II, 572-573, 587-588; PMKL, APHV, For. 22, N° 9/A; Tab 1, 2, 3.

VI. kurzus (Tata, 1777/1778–1779/1780)

MEGJEGYZÉS: A kurzusról sem az ösztöndíjas diákok felvételéről tájékoztató források, sem tabellák nem maradtak fenn, ezért a korábbiaknál lényegesen kevesebb adat áll rendelkezésünkre (a forrásokról ld. kötetünk 122. oldalát).

Auffolter Petrus, aedificiorum Regiorum Budensium inspectoribus filius, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. nov. 29.

Bánóczy Alexander, *tan:* 1778 **Cam**, *megj:* „Alexandri Bánóczy 1778. 8-o Febr.”, „die 25-o Mar. 1778. exam. sum[?], *forrás:* MPKK (vö. Adattár, VI, n° 9).

Heimbucher József, Generalis Cassae Cameralis Poseniensis praefecti filius, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. nov. 29.

Hendrey András, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1778 **Cam**, 1779 **Cam**, 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. okt. 28.

Klempa Stephanus, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1778 **Cam**, 1779 **Cam**, 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. okt. 28.

Magyary Ladislaus, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1778 **Cam**, 1779 **Cam**, 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. okt. 28.

Nedeczky Paulus, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1778 **Cam**, 1779 **Cam**, 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. okt. 28.

Persa ?, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. nov. 29.

Spankovics Josephus, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1778 **Cam**, 1779 **Cam**, 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. okt. 28.

Tergovcsics Joannes, *ösztöndíj:* alumnus Regius, *tan:* 1778 **Cam**, 1779 **Cam**, 1780 **Cam**, *forrás:* PMKL, APHV, Intimata regia, 2. kötet, 1779. okt. 28.

A szenci rendi professorium hallgatói 1764–1772

MEGJEGYZÉS: A Collegium Oeconomicum első három tanévében egy-egy, a kollégiumban is tanító piarista szerzetes feladatul kapta egyes kamarai tárgyak hallgatását, ezért, bár nem a *professorium* alumnusai voltak, az adattárba őket is felvettük. A források az 1764/1765. tanévben még csak a kurzust vezető *professor philosophiae* nevét tartalmazták, a rendi növendékeket csak a következőtől kezdve, ezért nem tudjuk biztosan, hogy ekkor már tényleg folyt-e a növendékek oktatása Szencen, vagy az első kurzus mindössze egyéves volt. A növendékeknek a rendi névtárból ismert születési évüket adtuk meg, a megjegyzés (*megj*) rovatban pedig azon tisztségek és feladatok olvashatók, amelyeket az egyes növendékek az adott évben kaptak.

Dom Florianus a S. Josepho, SchP, *1739, *tan:* 1764 **Cam**, *megj:* „magister scripturae elegantioris Germanicae et Latinae, lector mensae, auditor arithmeticae et architectu-

rae caeterarum scientiarum, praefectus mendiciei ambituum, socius in exitu praefecti convictorum, curam habebit apertionis et clausurae portarum communium”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 60; LÉH, *Catalogus*, 94.

Krolig Basilius a S. Francisco Seraphico, SchP, *1733, *tan*: 1765 **Cam**, *megj*: „praefectus convictorum regiae foundationis, professor syntaxeos et grammaticae, praeses oratorii scholarium, oppugnator philosophorum, exercebit se in disciplinis qui propriae sunt hujus collegii, curam habebit eorum, quae ad victum et accomodationem horum convictorum pertinent, depositarius cassae convictorum, confessor etiam nostrorum”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 77; LÉH, *Catalogus*, 218.

Risinger Eusebius a S. Aloisio, SchP, *1736, *tan*: 1766 **Cam**, *megj*: „praefectus convictorum regiae foundationis, professor poesis et syntaxeos, curam habebit eorum, quae ad victum et accomodationem horum convictorum pertinent, depositarius cassae convictorum, praeses oratorii eorum qui in altioribus sunt classibus, institutor eorum in doctrina christiana, oppugnator philosophorum, exercebit se in arithmetica camerali et oeconomia, confessarius”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 25., 292; LÉH, *Catalogus*, 321.

1765/1766. évi kurzus

Laczko Ambrosius a S. Michaele, SchP, *1741, *öszöndj*: alumnus professorii, *tan*: 1766 **Ph**, **Cam**, *megj*: „studens philosophiae et reliquarum disciplinarum, magister scripturae Latinae et Germanicae”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 25., 292; LÉH, *Catalogus*, 227.

Czabay Alexander a Nativitate Domini, SchP, *1744, *öszöndj*: alumnus professorii, *tan*: 1766 **Ph**, **Cam**, *megj*: „studens philosophiae et reliquarum disciplinarum, vice-praesides convictorum regiae foundationis”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 25., 293; LÉH, *Catalogus*, 74.

Mak Sebastianus a S. Anna, SchP, *1746, *öszöndj*: alumnus professorii, *tan*: 1766 **Ph**, **Cam**, *megj*: „studens philosophiae et reliquarum disciplinarum, adjutor magistri scripturae et catecheta Germanicus”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 25., 293; LÉH, *Catalogus*, 243.

Nukovics Ferdinandus a S. Josepho, SchP, *1745, *öszöndj*: alumnus professorii, *tan*: 1766 **Ph**, **Cam**, *megj*: „studens philosophiae et reliquarum disciplinarum, praefectus convictorum Austriacorum, catecheta Hungaricus”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 25., 293; LÉH, *Catalogus*, 278.

Szivi Nep. Joannes a Jesu Maria, SchP, *1741, *öszöndj*: alumnus professorii, *tan*: 1766 **Ph**, **Cam**, 1767 **Ph**, **Cam**, 1768 **Ph**, **Cam**, *megj*: „magister reliquarum classium, ediscet quae poterit per labores scholasticas disciplinas cameraticas, praeses oratorii minoris” [1766], „studens philosophiae et reliquarum disciplinarum, vice-praefectus convictorum foundationis regiae” [1767], „studens philosophiae in secundum annum, vice-praefectus alumnorum regionum” [1768], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 25., 293, Lib. 24, II, 91, 103; LÉH, *Catalogus*, 373.

Ettinger Aloisius a S. Catharina, SchP, *1745, *öszöndj*: alumnus professorii, *tan*: 1766 **Ph**, **Cam**, *megj*: „adjunctor magistri scholarum inferiorum, exercebit se in architectura et arithmetica camerali”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 25., 293; LÉH, *Catalogus*, 106.

1766/1767–1767/1768. évi kurzus

Berints Christianus a S. Joanne Nep., SchP, *1742, *öszöndj*: alumnus professorii, *tan*: 1767 **Ph**, **Cam**, 1768 **Ph**, **Cam**, *megj*: „studens philosophiae et reliquarum disciplinarum [1768: in secundum annum], catecheta Hungaricus” [1767, 1768], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 91, 103; LÉH, *Catalogus*, 56.

Klotz Valentinus a Passione Domini, SchP, *1745, *öszöndj*: alumnus professorii, *tan*:

1767 **Ph, Cam**, 1768 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae et reliquarum disciplinarum, catecheta Germanicus” [1767], „studens philosophiae in secundum annum, exhortator Germanicus et catheceta” [1768], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 91, 103; LÉH, *Catalogus*, 196.

Kalluska Severinus a Matre Dei, SchP, *1744, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1767 **Ph, Cam**, 1768 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae et reliquarum disciplinarum [1768: in secundum annum], magister et promotor scripturae elegantioris” [1767], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 91, 103; LÉH, *Catalogus*, 179.

Szivi Nep. Joannes a Jesu Maria, l. előző kurzus.

1768/1769–1769/1770. évi kurzus

Berczeli Carolus a SS. Nomine Jesu, SchP, *1748, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1769 **Ph, Cam**, 1770 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae in 1. [1770: alterum] annum, vice-catechista hungaricus” [1769, 1770], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 125, 151; LÉH, *Catalogus*, 55.

Gothardi Cal. Josephus a S. Joanne Nep., SchP, *1748, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1769 **Ph, Cam**, 1770 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae in 1. [1770: alterum] annum, catechista germanicus, vice-praefectus convictorum solventium” [1769, 1770], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 125, 151; LÉH, *Catalogus*, 129.

Hauk Henricus a S. Anna, SchP, *1747, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1769 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae in 1. annum, coadjutor exhortatoris germanici”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 125; LÉH, *Catalogus*, 145.

Luczmajer Basilius a S. Caecilia, SchP, *1746, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1770 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae et arithmeticae cameralis ac styli germanici, coadjutor exhortatoris germanici”, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 151; LÉH, *Catalogus*, 239.

Malinovics Ignatius a S. Joanne Nep., SchP, *1746, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1769 **Ph, Cam**, 1770 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae in 1. [1770: alterum] annum, catechista hungaricus alternatim cum germanico, vice-praefectus hungaricus [1770: alumnorum mediorum]” [1769, 1770], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 125, 151; LÉH, *Catalogus*, 244.

1770/1771–1771/1772. évi kurzus

Ettmayer Cal. Josephus a S. Antonio, SchP, *1748, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1771 **Ph, Cam**, 1772 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae et geometriae in 1. annum, catechista a paschate usque ad ferias autumnales, succolator exhortatorum domesticorum” [1771], „studens physicae, matheseos et ethicae, catechista” [1772]; 1772. jún. 6-án felekezetet váltott, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 173, 185; LÉH, *Catalogus*, 106.

Noller Aloisius a S. Carolo, SchP, *1748, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1771 **Ph, Cam**, 1772 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae et geometriae in 1. annum, praefectus convictorum solventium in musaeo P. Rectori vicino” [1771], „studens physicae, matheseos et ethicae, praefectus convictorum” [1772], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 172, 184; LÉH, *Catalogus*, 277.

Pfeiffer Vilhelmus a Praesentatione B.M.V., SchP, *1749, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1771 **Ph, Cam**, 1772 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae et geometriae in 1. annum, catechista usque ad pascha” [1771], „studens physicae, matheseos et ethicae” [1772]; 1772-ben elküldték a rendből, *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 172, 184, Lib. 17., 52, 90.

Weisz Leopoldus a S. Joanne Nep., SchP, *1748, *ösztöndíj*: alumnus professorii, *tan*: 1771 **Ph, Cam**, 1772 **Ph, Cam**, *megj*: „studens philosophiae et geometriae in 1.

annum, vice-praefectus alumnorum regionum” [1771], „studens physicae, matheseos et ethicae, praefectus alumnorum regionum” [1772], *forrás*: PMKL, APHV, Lib. 24., II, 173, 185; LÉH, *Catalogus*, 409.

III. A TATAI PIARISTA ISKOLA TANÁRAI 1765–1781

TANTÁRGY	TANÁROK
<i>superior</i> (előljáró)	Vimmer Ágoston 1765/1766 Valero Jakab 1766–1770
<i>rector</i> (házfőnök)	Valero Jakab 1770–1775 Lelovics Ignác 1775–1778 Tomeján Sándor 1778–1789
<i>praefectus scholarum</i> (prefektus)	Modrovszky Farkas 1765/1766 Valero Jakab <i>rector</i> 1766–1772 Tomeján Sándor 1772/1773 Holló Imre 1773–1775 Lelovics Ignác <i>rector</i> 1775–1776
<i>director scholarum</i> (iskolaigazgató)	Lelovics Ignác <i>rector</i> 1776–1778 Tomeján Sándor <i>rector</i> 1778–1789

Filozófiai tagozat (1765–1780)

TANTÁRGY	TANÁROK
<i>philosophia</i> (1. év: <i>logica, metaphysica, mathesis</i> ; 2. év: <i>physica, mathesis, ethica</i>)	Vietoris György 1765–1767 Lelovics Ignác 1767–1769 Tomeján Sándor 1769–1771 Podhraczky Mihály 1771–1773 Czabay Sándor 1773–1775 Keglevich János 1775/1776 Gegő Adolf 1776–1778 Szablik István 1778–1780
<i>„elucubratio philosophiae et nonnullorum opusculorum historicorum”</i> [*]	Horányi Elek 1768/1769
<i>professor architecturae</i> (1781: <i>„architecturae et geometriae planae pro his, qui ad haec studia majori propensione feruntur”</i>) ^{**}	Schindler József 1771–1773 Schindler József 1780–1782
<i>„professor geometriae practicae”</i> ^{***}	Valero Jakab 1772/1773

* Horányi Elek nem tanított Tatán. A *familia domus* bejegyzése arra utal, hogy 1768/1769-ban a tatai rendházhoz beosztott rendtagként könyvet szerkesztett (Florian Dalham művét rendezte sajtó alá). A rendtartományi *rulla* szerint azonban nem is Tatán, hanem Vácott tartózkodott (PMKL, APHV, Lib. 17, B, p. 35), és valóban, 1768. december 2-án onnét írt levelet, 1769 elején pedig Pesten volt (HORÁNYI Elek *Levelezése*, s. a. rend. SZELESTEI N. László, Budapest, 2016 [Pázmány Irodalmi Műhely, Források, 8], 27–36).

** Tanítványai között volt 1771/1772-ben Schwartzl Zsigmond és Révai Miklós, 1772/1773-ban pedig Györgyovánszky Ferenc, és Weisz Lipót piaristák, az alsóbb osztályok klerikus tanárai, akik *„certis item in diebus ac horis studens architecturae”* is. Az 1781. évi *familia domus* megjegyzése arra utal, hogy Schindler József egyfajta „fakultatív

tárgyként” tanított építészetet és mértant.

*** Hegyi Ferenc szerint a *familia domus* szövege ellenére Valero Jakab Tatán nem tanította nyilvánosan a *geometria practicát* (ld. kötetünkben, 77).

Gimnázium (1765–1777)

TANTÁRGY	TANÁROK
<i>rhetorica et poesis</i>	Krolig Bazil 1765/1766 Podhraczký Mihály 1766/1767 Lankovics Fülöp 1767/1768 Tomeján Sándor 1768/1769 Simich Elek 1769–1771 Dományi Márk 1771–1773 Gegő Adolf 1773–1776 Marsovszky Dávid 1776/1777
<i>syntaxis et grammatica</i>	Podhraczký Mihály 1765/1766 Kossik Bazil 1766–1768 Raab Adalbert 1768/1769 Kalluska Szeverin 1769–1771 Schwartzl Zsigmond 1771–1772 Gyorgyovánszky Ferenc 1772/1773 Koch Ferenc Xav. 1773/1774 Marsovszky Dávid 1774–1776 Rudics Elek 1776/1777
<i>principia et parva</i>	Marsovszky Dávid 1765–1767 Gubanóczy Krizosztom 1767/1768 Visky Ágoston 1768–1770 Peer Jakab 1770/1771 Révai Miklós 1771/1772 Weisz Lipót 1772–1774 Gerschlacher József 1774–1777
<i>„magister minimae” / inferiorum classium</i>	Jäger József 1768/1769

Gimnázium (1777–1781)

TANTÁRGY	TANÁROK
<i>II. humanista</i>	Marsovszky Dávid 1777/1778 Schmith József 1778–1780 Visky Ágoston 1780/1781
<i>I. humanista</i>	Kosztka Mátyás 1777–1781
<i>III. grammatica</i>	Kázmér Elek 1777–1779 Gerschlacher József 1779–1781
<i>II. grammatica</i>	Domby Mihály 1777–1779 Mészáros László 1779/1780 Horváth Ferdinánd 1780/1781
<i>I. grammatica</i>	Horváth Ferdinánd 1777/1778 Strausenbergszky Sebestyén 1778/1779 Horváth Ferdinánd 1779/1780 Bucsánszky László 1780/1781
<i>classis elementaris</i>	Horváth Ferdinánd 1778/1779

FORRÁSOK: 1. PMKL, Tatai rendház levéltára (II.23), Libri, Liber familiarum domus Eszterháziae Tatensis Scholarum Piarum, 1766–1772, 1777–1853 (jelzet nélkül). – 2. PMKL, APHV, Lib. 24: Familiae domorum nostrarum, 1731–1736, 1747–1750, 1764–1780, 1783–1787. – 3. PMKL, APHV, Lib. 25: Catalogi et rullae religiosorum Sch. P. Prov. Hung., 1742, 1747–1750, 1757, 1764–1770, 1774, 1784, 1786 (az 1765/1766. évi tartományi *familia domus* csak ebben található).

IV.

A TATAI PIARISTA GIMNÁZIUM FILOZÓFIAI TAGOZATÁNAK DIÁKJAI 1765–1780

FORRÁS: CJTata (1765–1778); Eötvös József Gimnázium, Tata, Anyakönyvek (1779–1780). – Az 1779. évi első éves filozófusok névsorát, mint „végzett diákokét” közölte KÖRMENDI Géza (*A tatai gimnázium névtára 1765–2002*, Budapest, 2004, 51).

MAGYARÁZAT: A filozófiai kurzus Tatán is két tanéven át tartott, az első évfolyam a *logica et metaphysica* (tananyaga: *logica, metaphysica, mathesis*), a második a *physica* nevet viselte (tananyaga: *physica, mathesis, ethica*). Nem folyt párhuzamos képzés, tehát minden második tanévben került sor az egyes évfolyamok tananyagára. Ennek megfelelően az adattárat a kétéves kurzusok szerint csoportosítottuk, azon belül pedig a családnév sorrendjében rendeztük (ezt akkor is megtartottuk, ha előfordult a kurzuson olyan diák, aki csak a második tanévre iratkozott be). A családnévet az első anyakönyvi bejegyzésben szereplő alakban írtuk le, ha a következő év(ek)ben eltérő írásmóddal szerepel, a változatot a név után zárójelben tüntettük fel. A keresztnévet latinul, egységesítve (tehát pl. a Mathias / Matthias különbséget eltüntetve) adtuk meg. A név után az (első bejegyzéskor megadott) életkor, majd a társadalmi állás és a nemzetiség (*nemz*), végül a származási hely (*lakhely*) következik, szintén eredeti, de egységesített formában (rövidítések feloldása, stb.), amennyiben az anyakönyvben szerepel. A helyneveknél először betűhíven a forrásban szereplő alakot, majd zárójelben a helynévre rendezés utáni, 1913-ban használatos magyar nevet és a vármegyét adtuk meg. A tanulmányi adatoknál (*tan*) szereplő évszámok a novemberi tanévkezdésre tekintettel mindig a tanév második naptári évét jelölik, a *Log*, ill. *Phys* rövidítések pedig a kurzus megfelelő évfolyamát.

1765/1766–1766/1767. évi kurzus (Vietoris György)

Baross Stephanus, 18 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Nittrien. (Nyitra, Nyitra megye), *tan*: 1766 **Log**

Berecz Andreas, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Betzkovien. (Beckó, Trencsén megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**

Budneszel Mathias, 20 éves, civis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Libechiensis (Libetbánya, Zólyom megye), *tan*: 1766 **Log**

Csiczmanecz Joannes, 20 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Kossensis (Kossa, Trencsén megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**

Dervolics Mathias, 20 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Canisiensis (Nagykanizsa, Zala megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**

Galovits Joannes (Gallovits), 20 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Farkasfalv. (Farkasfalva, Szepes megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**

Godál Joannes, 19 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Nittriensis (Nyitra, Nyitra me-

- gye), *tan*: 1766 **Log**
- Halász Petrus**, 20 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Quinque-Ecclesi. (Pécs, Baranya megye), *tan*: 1766 **Log**
- Handl Jacobus**, 16 éves, civis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Hegyeshalmen. (Hegyesalom, Pozsony megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**
- Hegyí Franciscus**, 16 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Karvensis (Karva, Esztergom megye), *tan*: 1766 **Log**
- Horváth Joannes**, 21 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Vágh-Ujhelyie. (Vágújhely, Nyitra megye), *tan*: 1766 **Log**, *megj*: comitatus: Trenchiniensis
- Kiss Stephanus**, 20 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Ginzien. (Kőszeg, Vas megye), *tan*: 1766 **Log**
- Komáromy Stephanus**, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Etsethien. (Kisecset, Nógrád megye), *tan*: 1766 **Log**
- Kondé Petrus**, 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Radvanien. (Dunaradvány, Komárom megye), *tan*: 1766 **Log**
- Kovarik Antonius**, 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Szeniczio (Szenice, Nyitra megye), *tan*: 1766 **Log**
- Kudler Joannes**, 19 éves, civis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Pesthien. (Pest, Pest megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**
- Mihályi Andreas**, 19 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Szeleiensis (Mátraszele, Nógrád megye), *tan*: 1766 **Log**
- Miklovics Joannes**, 23 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Vágh-Ujhelye. (Vágújhely, Nyitra megye), *tan*: 1766 **Log**, *megj*: comitatus: Trenchiniensis
- Nagy Joannes**, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Kis-Udvarnok (Kisudvarnok, Pozsony megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**
- Niczky Joannes**, 22 éves, ignobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Nagy-Levardien. (Nagylévárd, Pozsony megye), *tan*: 1766 **Log**
- Sinkay Ignatius**, 23 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Bátorkeszien. (Bátorkeszi, Esztergom megye), *tan*: 1766 **Log**
- Snell Joannes**, 18 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Herestsinien. (Heresztény, Bars megye), *tan*: 1766 **Log**
- Suraba Josephus**, 26 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Beczkovie. (Beckó, Trencsén megye), *tan*: 1766 **Log**
- Szidora Georgius**, 22 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Vágh-Ujhelyien. (Vágújhely, Nyitra megye), *tan*: 1766 **Log**, *megj*: comitatus: Trenchiniensis
- Szihelszky Thomas**, 19 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: ex Saskő (Saskő, Bars megye), *tan*: 1766 **Log**, *megj*: comitatus: Hontensis
- Szliaczky Josephus** (Sliaczky), 18 éves, civis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Roszonberg (Rózsahegy, Liptó megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**
- Szomoray Ladislaus**, 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Posoniensis (Pozsony, Pozsony megye), *tan*: 1766 **Log**
- Tiszay Josephus**, 20 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Canisiensis (Nagykanizsa, Zala megye), *tan*: 1766 **Log**
- Torma Paulus**, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Ginzien. (Kőszeg, Vas megye), *tan*: 1766 **Log**
- Zermek Josephus**, 21 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Kis-Kolatsin (Kiskelecsény, Trencsén megye), *tan*: 1766 **Log**, 1767 **Phys**
- [1766:] Horum professor fuit P. Georgius Vietoris a S. Anna, cum quibus 12. maii [1765.] ex universa logica, 26. aug. ex universa metaphysica duas publicas disputationes instituit. Examen vero geometricum die 22. aug.
- [1767:] Cum his professor suos produxit privatas disputationes complures, publicas vero

ex universa philosophia duas in septembri.

1767/1768–1768/1769. évi kurzus (Lelovics Ignác)

- Babits Josephus**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Mihalfalven. (Mihályfa, Zala megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**
- Baboltsai Joannes**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Keszthelien. (Keszthely, Zala megye), *tan:* 1768 **Log**
- Bakó Joannes**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Karatsondi. (Karácsond, Heves megye), *tan:* 1768 **Log**, *megj:* comitatus: Nogradiensis
- Balási Mathias**, 19 éves, civis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Nittrien. (Nyitra, Nyitra megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**
- Balasovics Andreas**, 20 éves, ignobilis, *lakhely:* Szemerien. (Komáromszemere, Komárom megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**, *megj:* 1769-ben nobilis
- Balika Stephanus**, 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Szepteien. (Söpte, Vas megye), *tan:* 1768 **Log**
- Balla Joannes**, 18 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Komaromien. (Komárom, Komárom megye), *tan:* 1768 **Log**
- Baluch Georgius**, 17 éves, ignobilis, *nemz:* slavus, *lakhely:* Szemereie. (Komáromszemere, Komárom megye), *tan:* 1768 **Log**
- Begyáts Paulus**, 19 éves, ignobilis, *nemz:* slavus, *lakhely:* Dubniczen. (Máriatólgyes, Trencsén megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**, *megj:* 1769-ben patria: Mitticziensis (Kosztolán-, Nemes- vagy Rozsonymitta, Trencsén, SK)
- Bokányi Josephus**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Kaiariens. (Balatonfőkajár, Veszprém megye), *tan:* 1768 **Log**
- Borsos Ignatius**, 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Resznekien. (Resznek, Zala megye), *tan:* 1768 **Log**
- Brakáts Joannes**, 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Comarom (Komárom, Komárom megye), *tan:* 1768 **Log**
- Büky Georgius**, 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tapson (Tapsony, Somogy megye), *tan:* 1768 **Log**
- Deák Martinus**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Üllően. (Üllő, Pest megye), *tan:* 1768 **Log**
- Deáky Josephus**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Jaurinens. (Győr, Győr megye), *tan:* 1768 **Log**
- Fekete Stephanus**, 19 éves, nobilis, *lakhely:* Strigoni. (Esztergom, Esztergom megye), *tan:* 1768 **Log**
- Fogass Michael**, 17 éves, civis, *lakhely:* Jaurinen. (Győr, Győr megye), *tan:* 1768 **Log**
- Fonyó Antonius**, 20 éves, nobilis, *lakhely:* Tapoltse. (Tapolca, Zala megye), *tan:* 1768 **Log**
- Gyárfás Franciscus**, 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tatens. (Tata, Komárom megye), *tan:* 1768 **Log**
- Hajagos Stephanus**, 19 éves, civis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Weszpr. (Veszprém, Veszprém megye), *tan:* 1769 **Phys**
- Horváth Josephus**, 20 éves, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Agriens. (Eger, Heves megye), *tan:* 1768 **Log**
- Jónás Franciscus**, 19 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Motsaiens. (Mocsa, Komárom megye), *tan:* 1768 **Log**
- Kiss Adamus**, 24 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Janoshazien. (Jánosháza, Vas megye), *tan:* 1768 **Log**
- Kiszel Adamus**, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Vaciensis (Vác, Pest megye),

tan: 1768 **Log**

Kopjári Josephus (Kopiar), 20 éves, ignobilis, *lakhely:* Szeredien. (Szered, Pozsony megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**, 1771 **Phys**, *megj:* 1769-ben nobilis

Kosovits Emericus, 17 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Bellensis (Béla, Esztergom megye), *tan:* 1768 **Log**

Kováts Franciscus, 18 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Strigoni. (Esztergom, Esztergom megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**, *megj:* 1769-ben nobilis

Lauber Andreas, 17 éves, civis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Strigonie. (Esztergom, Esztergom megye), *tan:* 1768 **Log**

Magari Michael, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Jász-Berény (Jászberény, Jászkun kerület), *tan:* 1768 **Log**

Major Michael, 18 éves, civis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Gyöngyösie. (Gyöngyös, Heves megye), *tan:* 1768 **Log**

Marenits Philippus, 20 éves, ignobilis, *nemz:* croata, *lakhely:* Neovillens. (Mosonújfalu, Moson megye), *tan:* 1768 **Log**

Molnár Josephus, 17 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tatens. (Tata, Komárom megye), *tan:* 1768 **Log**

Molnár Petrus, 22 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Sz. Mihálfens. (Mihályfa, Zala megye), *tan:* 1769 **Phys**

Mravik Josephus, 18 éves, ignobilis, *nemz:* slavus, *lakhely:* Raicsan (Rajcsány, Nyitra megye), *tan:* 1768 **Log**

Nagy Michael, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Septens. (Söpte, Vas megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**, *megj:* 1769-ben patria: Szombathely

Nemes Franciscus, 20 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Lendvens. (Lendva, Zala megye), *tan:* 1768 **Log**

Német Michael, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Kiskomárom (Kiskomárom, Zala megye), *tan:* 1768 **Log**

Ósz Joannes, 17 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Taten. (Tata, Komárom megye), *tan:* 1768 **Log**

Petintsek Michael, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Trentsín (Trencsén, Trencsén megye), *tan:* 1768 **Log**

Petsőli Josephus, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Veszprim (Veszprém, Veszprém megye), *tan:* 1768 **Log**

Pusztai Joannes, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Jaurin. (Győr, Győr megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**, *megj:* 1769-ben civis

Szabó Joannes, 18 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Rozgoni. (Rozgony, Abaúj megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**, *megj:* 1769-ben nobilis, patria: Abaújtúr

Szabó Adamus, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Csolens. (Csór, Fejér megye), *tan:* 1768 **Log**

Szekery Stephanus, 22 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Radomosien. (Radamos, Zala megye), *tan:* 1769 **Phys**

Szőke Josephus, 22 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Udvardien. (Székelyudvarhely, Udvarhelyszék), *tan:* 1769 **Phys**

Tapoltsányi Josephus, 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tatensis (Tata, Komárom megye), *tan:* 1769 **Phys**

Tornyos Nicolaus, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Felső-Paloita (Felsőpalojta, Hont megye), *tan:* 1768 **Log**

Trojari Michael (Troiar), 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Nitrien. (Nyitra, Nyitra megye), *tan:* 1768 **Log**, 1769 **Phys**

Újhely Michael, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Abaujvari. (Abaújtúr, Abaúj megye), *tan:* 1768 **Log**

Vida Josephus, 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Jánosházens. (Jánosháza, Vas megye), *tan*: 1768 **Log**

Vörös Franciscus, 17 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Comarom (Komárom, Komárom megye), *tan*: 1768 **Log**

[1768:] horum professor fuit P. Ignatius Lelovits a s. Joanne Baptista produxit complures disputationes privatas.

[1769:] Quos instituit Ignatius Lelovits a S. Joanne Bapt. Quibusdam complures instituit defensiones, unam ex universa publicam honoribus Illustrissimi Domini Comitiss Francisci Esterházy fundatoris dicatam sub libris.

1769/1770–1770/1771. évi kurzus (Tomeján Sándor)

Aigner Antonius, 18 éves, libertinus, *nemz*: germanus, *lakhely*: Tatensis (Tata, Komárom megye), *tan*: 1770 **Log**

Barna Antonius, 20 éves, libertinus, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Sigeth (Máramarossziget, Máramaros megye), *tan*: 1770 **Log**

Benyovszky Aron, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Taina (Tajna, Bars megye), *tan*: 1770 **Log**

Berenyei Carolus (Perenyei), 21 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: AlbaReg. (Székesfehérvár, Fejér megye), *tan*: 1770 **Log**, 1771 **Phys**

Bölts Alexander, 17 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Bacsfed (Bacsfa, Pozsony megye), *tan*: 1770 **Log**, 1771 **Phys**

Despot Paulus, 21 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Tarnok (Zalatárnok, Zala megye), *tan*: 1770 **Log**, 1771 **Phys**

Egry Josephus, 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Bacsfeld (Bacsfa, Pozsony megye), *tan*: 1770 **Log**

Feller Joannes, 18 éves, libertinus, *nemz*: germanus, *lakhely*: Tatensis (Tata, Komárom megye), *tan*: 1770 **Log**, 1771 **Phys**

Ferenczfy Michael, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Ráczkeve (Ráckeve, Pest megye), *tan*: 1770 **Log**, 1771 **Phys**

Hefler Mathias, 18 éves, libertinus, *nemz*: germanus, *lakhely*: Jaur. (Győr, Győr megye), *tan*: 1770 **Log**

Husvéth Franciscus, 20 éves, libertinus, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Veszprimi. (Veszprém, Veszprém megye), *tan*: 1770 **Log**

Jaiczay Josephus, 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Poson (Pozsony, Pozsony megye), *tan*: 1770 **Log**

Jakabovits Joannes, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Trents. (Trencsén, Trencsén megye), *tan*: 1770 **Log**

Janáts Ignatius, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Gyönges (Gyöngyös, Heves megye), *tan*: 1770 **Log**

Járkovics Joannes, 21 éves, libertinus, *lakhely*: Posoniensis (Pozsony, Pozsony megye), *tan*: 1771 **Phys**

Jókúty Simon, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Nittr. (Nyitra, Nyitra megye), *tan*: 1770 **Log**

Kajtor Paulus, 21 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Kom. (Komárom, Komárom megye), *tan*: 1770 **Log**, 1771 **Phys**

Kersnerits Michael, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Soproni. (Sopron, Sopron megye), *tan*: 1770 **Log**

Mérey Josephus, 18 éves, libertinus, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Ság (Győrság, Győr megye), *tan*: 1770 **Log**

Némethy Josephus, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *tan*: 1771 **Phys**

- Nolter Antonius** (Noller), 18 éves, libertinus, *nemz:* germanus, *lakhely:* Pest (Pest, Pest megye), *tan:* 1770 **Log**, 1771 **Phys**
- Petheő Jacobus**, 17 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Strigon. (Esztergom, Esztergom megye), *tan:* 1770 **Log**
- Szedlatsek Thomas**, 18 éves, libertinus, *nemz:* bohemus, *lakhely:* Treibigiensis (Třebíč?, Csehország), *tan:* 1770 **Log**, 1771 **Phys**
- Szorárd Zacharias** (Szorád), 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Oroszlány (Oroszlány, Komárom megye), *tan:* 1770 **Log**, 1771 **Phys**
- Török Josephus**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Liska (Liszkófalú, Liptó megye), *tan:* 1770 **Log**
- Várady Michael**, 21 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Verebi. (Verebély, Bars megye), *tan:* 1770 **Log**, 1771 **Phys**
- [1770:] Quos instituit Alexander Tomeján a S. Jos. Cal. Quibuscum praeter tentamen ex prolegomenis philosophiae a geometria communes [---]tos circulos produxit.
- [1771.] Quos instituit Alexander Tomeján a S. Jos. Cal. Quibuscum praesenti A. R. P. Pamacich mensuum circulum, praen[?] confraen[?] circula produxit.

1771/1772–1772/1773. évi kurzus (Podhraczký Mihály)

- Andok Josephus**, 19 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Zagrab. (Zágráb, Zágráb megye), *tan:* 1772 **Log**
- Argai Stephanus**, 18 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Szőnyensis (Szőny, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**
- Ballyin Josephus**, 19 éves, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tardosensis (Tardos, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**
- Baranyai Franciscus**, 17 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Strigoniensis (Esztergom, Esztergom megye), *tan:* 1772 **Log**
- Barry Antonius**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Agriensis (Eger, Heves megye), *tan:* 1773 **Phys**
- Biró Emericus**, 23 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Körmendi. (Körmend, Vas megye), *tan:* 1772 **Log**
- Boncz Joannes**, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tapien. (Táp, Győr megye), *tan:* 1772 **Log**
- Bornemisza Michael**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Comarom. (Komárom, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**
- Broskovits Emericus**, 18 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tatensis (Tata, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**
- Csápek Josephus**, 21 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Pestiensis (Pest, Pest megye), *tan:* 1773 **Phys**
- Fehér Joannes**, 21 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Comaromiensis (Komárom, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**, 1773 **Phys**
- Fodor Franciscus**, 18 éves, ignobilis, *nemz:* slavus, *lakhely:* Ersegujvariensis (Érsekújvár, Nyitra megye), *tan:* 1772 **Log**
- Gaal Andreas**, 21 éves, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Pulensis (Pula, Veszprém megye), *tan:* 1772 **Log**
- Garai Josephus**, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Csaloköziensis (Csallóköz, Pozsony megye), *tan:* 1772 **Log**
- Girczey Franciscus**, 21 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Ozoriensis (Ozora, Tolna megye), *tan:* 1772 **Log**
- Glosz Georgius**, 20 éves, ignobilis, *nemz:* slavus, *lakhely:* Trenchiniensis (Trencsén, Trencsén megye), *tan:* 1772 **Log**, 1773 **Phys**

- Homola Josephus**, 19 éves, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tatensis (Tata, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**, 1773 **Phys**
- Horváth Joannes**, 19 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Mossoniensis (Moson, Moson megye), *tan:* 1772 **Log**
- Jelenffy Josephus**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Miskolcsensis (Miskolc, Borsod megye), *tan:* 1773 **Phys**
- Karkoczka Melchior**, 23 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Marmarosiensis (Máramaros megye), *tan:* 1773 **Phys**
- Kertészy Andreas**, 20 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Galanth. (Galánta, Pozsony megye), *tan:* 1773 **Phys**
- Makai Adamus**, 21 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Szentgroth. (Zalaszentgrót, Zala megye), *tan:* 1772 **Log**, 1773 **Phys**
- Mészáros Joannes**, 19 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tolnensis (Tolna, Tolna megye), *tan:* 1772 **Log**
- Morvai Josephus**, 21 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Ketzel. (Kecel, Pest megye), *tan:* 1772 **Log**
- Nagy Joannes**, 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tatensis (Tata, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**
- Ollik Andreas**, 19 éves, ignobilis, *nemz:* slavus, *lakhely:* Semniciensis (Selmecbánya, Hont megye), *tan:* 1772 **Log**, 1773 **Phys**
- Paukovits Leopoldus**, 19 éves, *nemz:* croata, *lakhely:* Zagradiensis (Zágráb, Zágráb megye), *tan:* 1772 **Log**
- Paumon Georgius**, 17 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tatensis (Tata, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**
- Peldmonn Georgius**, 18 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Mocsensis (Mocsa, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**
- Rác Ladislaus**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Vasarheliensis (Vásárhely, ?), *tan:* 1772 **Log**
- Ribiánszky Mathias**, 21 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tattensis (Tata, Komárom megye), *tan:* 1773 **Phys**
- Sebő Ignatius**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Nyarat. (Nyárad, Győr megye), *tan:* 1772 **Log**
- Sebő Joannes**, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Nnyaraten. (Nyárad, Győr megye), *tan:* 1772 **Log**, 1773 **Phys**
- Smith Paulus**, 19 éves, civis, *nemz:* germanus, *lakhely:* Posoniensis (Pozsony, Pozsony megye), *tan:* 1772 **Log**
- Soltsányi Josephus**, 19 éves, libertinus, *nemz:* hungarus, *lakhely:* ex Sancto Martin. (Gyórszentmárton, Győr megye), *tan:* 1772 **Log**
- Surányi Joannes**, 21 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Gyöngyosiensis (Gyöngyös, Heves megye), *tan:* 1773 **Phys**
- Szabó Josephus**, 18 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Ujvariensis (Újvár, ?), *tan:* 1772 **Log**
- Szigethi Stephanus**, 20 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Dömölkiensis (Celldömölk, Vas megye), *tan:* 1772 **Log**
- Takáts Josephus**, 20 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Szigethiensis (Máramaros-sziget, Máramaros megye), *tan:* 1772 **Log**
- Taller Franciscus**, 19 éves, *nemz:* germanus, *lakhely:* Theutopron. (Németpróna, Nyitra megye), *tan:* 1772 **Log**
- Tentzer Gerorgius**, 19 éves, ignobilis, *nemz:* germanus, *lakhely:* Tatensis (Tata, Komárom megye), *tan:* 1772 **Log**, 1773 **Phys**
- Trsztánszky Emericus**, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Ohajensis (Ohaj, Bars

megye), *tan*: 1772 **Log**

Vavrovits Michael, 19 éves, *nemz*: slavus, *lakhely*: Szakoltzensis (Szakolca, Nyitra megye), *tan*: 1772 **Log**

Voltos Mathaeus (Voltoss), 20 éves, ignobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Aprodanyensis (Abrudbánya, Alsó-Fehér megye), *tan*: 1772 **Log**, 1773 **Phys**, *megj*: 1773-ban Mathias

Vörös Josephus, 17 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Galgotziensis (Galgóc, Nyitra megye), *tan*: 1772 **Log**, 1773 **Phys**

[1772:] Quos instituit P. Michael Podrátzki a S. Augustino.

1773/1774–1774/1775. évi kurzus (Czabay Sándor)

Bakoveczki Mathias, 20 éves, nobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Hevesiensis (Heves, Heves megye), *tan*: 1774 **Log**

Baranyai Joannes, 18 éves, nobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Ex San. Bened. (Garamszentbenedek, Bars megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**, *megj*: comitatus: Nitriensis

Borbás Emericus, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Fülök (Füle, Nógrád megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**

Boros Franciscus, 17 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Tata (Tata, Komárom megye), *tan*: 1774 **Log**

Bőgi Josephus, 18 éves, ignobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Tata (Tata, Komárom megye), *tan*: 1774 **Log**

Brutenits Josephus, 22 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Stonpha (Stomfa, Pozsony megye), *tan*: 1774 **Log**

Csápek Josephus, 22 éves, nobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Szakolcza (Szakolca, Nyitra megye), *tan*: 1774 **Log**

Földös Stephanus, 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Csukart. (Csukárd, Pozsony megye), *tan*: 1774 **Log**

Földös Jacobus, 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Csukárt. (Csukárd, Pozsony megye), *tan*: 1774 **Log**

Gedele Laurentius, 17 éves, ignobilis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Nagyióka (Nagyjókai, Pozsony megye), *tan*: 1774 **Log**

Hazll Joannes, 18 éves, ignobilis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Bihat (Bia?, Pest megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**

Javorek Stephanus, 23 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Liptovien. (Liptó megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**

Klebl Thomas (Klebell), 16 éves, ignobilis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Tata. (Tata, Komárom megye), *tan*: 1774 **Log**, 1776 **Log**, *megj*: 1776-ban civis

Kövesdi Franciscus, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Soproniensis (Sopron, Sopron megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**

Mikel Joannes, 22 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Nitriensis (Nyitra, Nyitra megye), *tan*: 1774 **Log**

Nemeszegi Stephanus, 19 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Comaromien. (Komárom, Komárom megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**

Nigrini Stephanus, 19 éves, nobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Erseg Ujvar. (Érsekújvár, Nyitra megye), *tan*: 1774 **Log**

Nyiri Ignatius, 17 éves, ignobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Gutta (Gúta, Komárom megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**

Patkó Andreas, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Szegediensis (Szeged, Csongrád megye), *tan*: 1774 **Log**

Polanszki Petrus, 19 éves, ignobilis, *nemz*: ruthenus, *lakhely*: Ma. Karol. (Nagykároly,

- Szatmár megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**
Prusénszky Paulus (Prusnizski), 18 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Dad (Dad, Komárom megye), *tan*: 1774 **Log**
Skoda Michael, 19 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Gyöngyös (Gyöngyös, Heves megye), *tan*: 1775 **Phys**
Sneerer Andreas, 18 éves, civis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Carpona (Korpona, Zólyom megye), *tan*: 1775 **Phys**
Szokoly Mathias, 19 éves, nobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Tarnocz (Liptótarnóc, Liptó megye), *tan*: 1774 **Log**
Szomoláni Philippus, 18 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Liptoviensis (Liptó megye), *tan*: 1774 **Log**
Tegó Ignatius, 22 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Gyöngyös (Gyöngyös, Heves megye), *tan*: 1775 **Phys**
Teőke Josephus, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Kimént (Kemendollár, Zala megye), *tan*: 1775 **Phys**
Tobak Franciscus, 17 éves, ignobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Szaladiensis (Zala megye), *tan*: 1774 **Log**
Uradnicsek Michael, 19 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Arvensis (Árva megye), *tan*: 1774 **Log**, 1775 **Phys**
Verner Mathias, 16 éves, ignobilis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Posoniensis (Pozsony, Pozsony megye), *tan*: 1774 **Log**
Zombori Paulus, 21 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Szeged. (Szeged, Csongrád megye), *tan*: 1774 **Log**

1775/1776. évi kurzus (Keglevich János, csak logica)

- Ambró Antonius**, 19 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Trenchinio (Trencsén, Trencsén megye), *tan*: 1776 **Log**
Boncz Wolfgangus, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Racz Almas (Rácalmás, Fejér megye), *tan*: 1776 **Log**
Bösse Josephus, libertinus, *nemz*: hungarus, *tan*: 1776 **Log**
Concsek Andreas, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Kereskény (Alsó-, Felsőköröskény, Nyitra megye), *tan*: 1776 **Log**
Csiba Joannes, 19 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Tejfalú (Tejfalú, Pozsony megye), *tan*: 1776 **Log**
Dóka Stephanus, 21 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Becske (Becske, Nógrád megye), *tan*: 1776 **Log**
Horváth Joannes, 19 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Vakony (Várkony, Pozsony megye), *tan*: 1776 **Log**
Képp Ludovicus, 19 éves, civis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Vaciens. (Vác, Pest megye), *tan*: 1776 **Log**, *megj*: conditio: senator
Kropp Laurentius, 24 éves, libertinus, *nemz*: slavus, *lakhely*: Nagy Tapolcsány (Nagytapolcsány, Nyitra megye), *tan*: 1776 **Log**
Ladislaides Emericus, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Ohaj (Ohaj, Bars megye), *tan*: 1776 **Log**
Lauber Casparus, 18 éves, civis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Strigon. (Esztergom, Esztergom megye), *tan*: 1776 **Log**
Nein Wolfgangus, 18 éves, nobilis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Tata (Tata, Komárom megye), *tan*: 1776 **Log**
Paulenkó Michael, 21 éves, libertinus, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Domoszló (Domoszló, Heves megye), *tan*: 1776 **Log**

- Pendl Jacobus**, 19 éves, civis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Tatens. (Tata, Komárom megye), *tan*: 1776 **Log**, *megj*: Piarista susceptus
- Petény Michael**, 23 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Szerdahel (Dunaszerdahely, Pozsony megye), *tan*: 1776 **Log**
- Pnyatzy Adalbertus**, 24 éves, ignobilis, *nemz*: slavus, *lakhely*: Polhore. (Polhora, Árva megye), *tan*: 1776 **Log**
- Podhraczky Carolus**, 17 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Vagg Ujhel (Vágújhely, Nyitra megye), *tan*: 1776 **Log**
- Proper Adamus**, 23 éves, ignobilis, *nemz*: germanus, *lakhely*: Teutopronen. (Németpróna, Nyitra megye), *tan*: 1776 **Log**
- Ráczy Josephus**, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Tornocz (Tornóc, Nyitra megye), *tan*: 1776 **Log**
- Repovics Joannes**, 21 éves, libertinus, *nemz*: slavus, *lakhely*: Szomolany (Szomolány, Pozsony megye), *tan*: 1776 **Log**
- Rósznaki Joannes**, 22 éves, libertinus, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Majtény (Majtény, Pozsony megye), *tan*: 1776 **Log**
- Rutkai Georgius**, 21 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Tussina (Kovácspalota, Nyitra megye), *tan*: 1776 **Log**
- Spetykó Franciscus**, 21 éves, libertinus, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Gyöngyös (Gyöngyös, Heves megye), *tan*: 1776 **Log**, *megj*: Piarista susceptus
- Szentessi Joannes**, 21 éves, libertinus, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Gyöngyös (Gyöngyös, Heves megye), *tan*: 1776 **Log**
- Szentzi Georgius**, 21 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Schümeg (Sümeg, Zala megye), *tan*: 1776 **Log**
- Szúzy Josphus**, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Comarani (Komárom, Komárom megye), *tan*: 1776 **Log**
- Tapolcsányi Gabriel**, 20 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Verschek (Verseg, Pest megye), *tan*: 1776 **Log**
- Telek Stephanus**, 24 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Fülök (Füle, Nógrád megye), *tan*: 1776 **Log**
- [1776:] Trigesimus ez horum professor fuit P. Joannes Keglevics e Scholis Piis. M. p. die 15-ta septembris 1776. Logicam, metaphysicam et mathesim defenderunt sub impressio libro dissert. P. Gaudii Romani¹ nobilis Carolus Podraczky, et Jacobus Pendl Taten-sis.

1776/1777–1777/1778. évi kurzus (Gegő Adolf)

MEGJEJYZÉS: Az 1776/1777. tanévben nem szerepelnek filozófus diákok az anyakönyvben.

- Gabnai Joannes**, 23 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Tees (Tés, Veszprém megye), *tan*: 1778 **Phys**
- Lakits Joannes**, 18 éves, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Kis falu (Kisfalud, Sopron megye), *tan*: 1778 **Phys**, *megj*: conditio: ingenuus
- Paulányi Michael**, 22 éves, nobilis, *nemz*: hungarus, *lakhely*: Domoszló (Domoszló, Heves megye), *tan*: 1778 **Phys**

¹ Francesco Gaudio (1726-1793) olasz piarista valamelyik művéről van szó. Vö. HORÁNYI, *Scriptores*, II, 10-15.

1778/1779–1779/1780. évi kurzus (Szablik István)

Antal Andreas, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Sexárd (Szekszárd, Tolna m.), *tan:* 1779 **Log**

Atsboth Paulus, 18 éves, civis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Albaregal. (Székesfehérvár, Fejér m.), *tan:* 1779 **Log**

Czagányi Ignatius, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Taszar (Barstaszár, Bars m.), *tan:* 1779 **Log**, 1780 **Phys**

Czagányi Josephus, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Taszar (Barstaszár, Bars m.), *tan:* 1779 **Log**, 1780 **Phys**

Györgyi Emericus, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* ex Monte Pannoniae (Pannonhalma, Győr m.), *tan:* 1779 **Log**

Hervolay Joannes, 18 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Ohai (Ohaj, Bars m.), *tan:* 1779 **Log**

Jager Josephus, 20 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Ovarinum (Magyaróvár, Moson m.), *tan:* 1779 **Log**

Jankovits Martinus, 20 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Lednitz (Lednice, Trenčsén m.), *tan:* 1779 **Log**, 1780 **Phys**

Jursonits Joannes, 20 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* ex Monte Pannoniae (Pannonhalma, Győr m.), *tan:* 1779 **Log**

Kapuvári Franciscus, 21 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Vesprimium (Veszprém, Veszprém m.), *tan:* 1779 **Log**

Kontsek Georgius, 17 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Ohai (Ohaj, Bars m.), *tan:* 1779 **Log**, 1780 **Phys**

Kovátsy Josephus, 17 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Tata (Tata, Komárom m.), *tan:* 1779 **Log**

Kubány Michael, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Sümegh (Sümeg, Zala m.), *tan:* 1779 **Log**, 1780 **Phys**

Lohó Carolus, 19 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Nittria (Nyitra, Nyitra m.), *tan:* 1779 **Log**, 1780 **Phys**

Neltner Casparus, 17 éves, ignobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Szent Mihály (Apátszentmihály, Pozsony m.), *tan:* 1779 **Log**, 1780 **Phys**

Perger Michael, 18 éves, civis, *nemz:* germanus, *lakhely:* Quinque Ecclesiae (Pécs, Baranya m.), *tan:* 1779 **Log**

Szabo Antonius, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Strigonium (Esztergom, Esztergom m.), *tan:* 1779 **Log**

Sztrekai Ignatius, 17 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Sümeg (Sümeg, Zala m.), *tan:* 1779 **Log**

Thott Andreas, 19 éves, nobilis, *nemz:* hungarus, *lakhely:* Ivanka (Ivánka, Nyitra m.), *tan:* 1779 **Log**

[1779:] Ex Prolegomenis. [...] Ex Logica. [...] Ex Algebra. [...] Ex Geometria. [...] Ex Historia Naturali. [...]

[1780:] Ex Physicis Institutionibus [...]. Ex Mathematicis [...]. Ex Historia vacat.

V.

A SZENCI COLLEGIUM OECONOMICUM TANÁRAINAK ÉS DIÁKJAINAK
FÖNNMARADT RAJZAI*MNL OL, Helytartótanácsi térképek (S 12)*

1. Div. V. N° 23.

A pilisi ciszterci apátság csákányi (Pozsony megye) földjei (határtérkép) / Kiss Adrián, 1767.

„Agri occidentales Venerabilis Residentiae Csákányiensis ad Abbatiam Pilisiensem perinentis AA. RR. PP. Cisterciensis, quos A. R. P. D. Robertus Vlach, ejusdem Sacri Ordinis administrator dignissimus emensurari & delineavi curavit. Anno MDCCLXVII / per P. Adrianus [Kiss] prof. geometriae”

Méret: 65×44,5 cm

2. Div. V, N° 24.

A pilisi ciszterci apátság csákányi (Pozsony megye) földjei (határtérkép) / Kiss Adrián, 1767.

„Agri septemtrionales Venerabilis Residentiae Csákányiensis ad Abbatiam Pilisiensem perinentis Admodum Reverendorum Patrum Cisterciensis, quos Admodum Reverendus Pater Dominus Robertus Vlach, ejusdem Sacri Ordinis administrator dignissimus emensurari & delineavi curavit. Anno MDCCLXVII mense majo. / Delin P. Adrianus [Kiss] prof. geometriae”

Méret: 72×50 cm

3. Div. X, N° 35.

Németbél (Pozsony megye) határában fekvő uradalmi szántók (határtérkép) / Lehotzky Antal, 1775.

„Plan der zwo herrschaftlichen Tafeln, samt der Ortschaft Németbél / aufgenommen und bearbeitet durch Anton Lehotzky im. k. k. Stifte zu Wartberg 1775.”

Méret: 58,5×44,5 cm

4. Div. X, N° 35a.

A szenci marhalegelő (határtérkép) / Milkovics Lajos, 1775.

„Plan der Wartberger Viehweide und Felder / aufgenommen und bearbeitet durch Ludwig Milkowits im k. k. Stifte allda 1775.”

Méret: 49×71,5 cm

5. Div. X, N° 35b.

A szenci szőlőhegy (határtérkép) / Pichlmayer János, 1775

„Plan des Wartberger Weingebirges / aufgenommen und bearbeitet durch Johann Püchlmayer im k. k. Stifte alda 1775.”

Méret: 65×47,5 cm

6. Div. X, N° 35c.

A szenci szőlőhegy (határtérkép) / Bomb László, 1775

„Plan des wartberger Weingebirges / aufgenommen und bearbeitet durch Ladislaus Bomb im k. k. Stifte daselbst, 1775.”

Méret: 67×51 cm

MNL OL, Magyar udvari kancelláriai térképek (S 85)

7. n° 1.

Valtasúr és Várassúr (Pozsony megye) közötti vitás terület a Vág mentén (határtérkép) / Puchner Ferenc, 1773

„Plan der zwischen Valtasur és Varrasur liegenden Controvers Wiesen nebst vorbey fließenden Vág fluß / gemoterisch bearbeitet durch Franz Puchner im K. K. Stift zu Wartberg.”

Méret: 45×58 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 571.

8. n° 2.

Valtasúr és Várassúr (Pozsony megye) közötti vitás terület a Vág mentén (határtérkép) / Vittmann János, 1773

„Plan der zwischen Valta-sur és Varrasur liegenden Controvers Wiesen nebst vorbey fließenden Vagfluss geometrisch bearbeitet”

Méret: 51,5×69 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 572.

9. n° 3.

Valtasúr és Várassúr (Pozsony megye) közötti vitás terület a Vág mentén (határtérkép) / Kratz Károly, 1773

„Plan der zwischen Valta sur és Varra sur liegenden Controvers Wiesen nebst vorbey fließenden Vagfluss geometrisch bearbeitet”

Méret: 50,5×66,5 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 570.

10. n° 4.

A csekléshi szőlőhegy (határtérkép) / Molnár Ignác, 1773.

„Plan des Lahnsitzer [!Lahnsitz] Weingebürs / geometrisch bearbeitet durch Ign. Molnár in Wartberg 1773.”

Méret: 70,5×50 cm

11. n° 5.

A csekléshi szőlőhegy (határtérkép) / Sándor József, 1773

„Plan der Lahnsitzer Weingebürg” / aufgenommen und bearbeitet durch Joseph Sándor in dem Kay. könig. Stift zu Wartberg. Anno 1773.”

Méret: 49,5×69 cm

Megjegyzés: Jobb alsó sarkában, a felirat körül a a feliratot tartó női alak, a galántai Eszterházy család címeralakja, a kardot és három ezüst rózsát tartó ágaskodó griff, valamint földmérést végző puttók láthatók.

12. n° 6.

A csekléshi szőlőhegy (határtérkép) / Bodó János, 1773

„Plan der Lahnsitzer Weingebürg / geometrisch aufgenommen und bearbeitet durch Johann Bodó in der K. K. Stift zu Wart. 1773”.

Méret: 69,5×50 cm

13. n° 7.

A csekléshi szőlőhegy (határtérkép) / Fekete Márton, 1773

„Plan der Lahnsitzer Weingebürg / geometrisch aufgenommen und bearbeitet durch Martin Fekete in der K. K. Stift zu Wartberg im Jahr 1773”.
Méret: 68×49,5 cm

14. n° 8.

Cseklész határa a postaút és a Feketevíz között (határtérkép) / Klohammer János, 1773
„Plan eines Theils von Lahnsitzer Terrain welcher sich zwischen dem Postweg und Wasser befindet / aufgenommen und verfertigt durch Johann N. Klohomer 1773”
Méret: 69,5×50 cm
Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 600.

15. n° 9.

Cseklész határa a postaút és a Feketevíz között (határtérkép) / Fekete Márton, 1773
„Plan eines Theils von Lahnsitzer Terrain welcher sich zwischen dem Postweg und Schwarzen Wasser befindet / aufgenommen und verfertigt durch Martin Fekete aus dem Kay. Königl. Stift zu Wartberg 1773”
Méret: 50,5×68 cm
Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 601.

16. n° 10.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) / Balogh Imre, 1773
„Plan eines Theils von Lahnschitzer Terrain welcher sich zwischen dem Stern Wald, Schwarzwasser, und Lahschitzer Weingebürg befindet / aufgenommen und bearbeitet durch Emerich Balogh.”
Méret: 69×50,5 cm
Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 602.

17. n° 11.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) / Králl József, 1773
„Plan eines Theils des Lahntitzer Terrein welcher sich zwischen dem Sternwald, Lahnsitzer Weingebürg und Schwarzen Wasser befindet / geometrisch aufgenommen durch Ios. Král in dem K. K. Stift zu Wartberg n Jahr 1773.”
Méret: 48,5×62 cm
Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 603.

18. n° 12.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) / Bodó János, 1773.
„Plan eines Theils des Lahnschitzer Terren welcher sich dem Sternwald, Lahnschitzer Weingebürg und Schwarzen Wasser befindet / aufgenommen durch Johann Bodó 1773.”
Méret: 69×49 cm
Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 604.

19. n° 13.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) / Zanathy Antal, 1773.
„Plan eines Theils des Lahnschitzer Terein velches sich zwischen dem Ste[rn]Wald, W[ein]gebürg und Sch[warz] Wasser befindet / bearbei[tet] durh Anton Zanathy

1773”

Méret: 60×49,5 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 605.

20. n° 14.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) /
Balasovics Mihály, 1773.

„Plan des zwischen den Schwarzen Wasser, Sternwald und Lahnsitzer Weingeburg
sich befinden den Terrain / geometrisch aufgenommen und bearbeitet durch
Michael Balasovits zu Wartberg 1773”

Méret: 66×48 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 606.

21. n° 15.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) /
Klohammer János, 1773.

„Plan eines Theils von Lahnsitzer Terrain welcher sich zwischen dem Sternwald,
Weingebürg und Schwarzen Wasser befindet / aufgenommen und bearbeitet
durch Johann Klohammer 1773”

Méret: 59×48 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 607.

22. n° 16.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) / Buko-
vics Antal, 1773

„Plan eines Theils der sich zwischen den Stern-Vald, Lahnsitzer Weingeburg und
und Schwarzen Vasser befindet / aufgenommen und bearbeitet worden vor den
Ant. Bukovics in der K. K. Stift zu Vart. 1773.”

Méret: 63×50 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 608.

23. n° 17.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) /
Szuporányi Mihály, 1773

„Plan eines Theils von Lahnsitzer Terrain welcher sich zwischen dem Sternwald,
Lahnsitz. Weingebirg und Schwarzen Wasser befindet / gefertigt durch Michael
Szuporányi aus dem K. K. Stift in Wartberg 1773.”

Méret: 61,5×50 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 609.

24. n° 18.

Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) / Kozma
Ferenc, 1773

„Plan eines Theils von Lahnsitzer Terrain, der sich zwischen den Sternwald,
Lahnsitzer Weingebürg und Schwarz Wasser befindet / gefertigt durch Franz
Koszmá aus dem K. K. Stift zu Wartberg im Jahr 1773.”

Méret: 49×70,5 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 610.

25. n° 19.

Cseklész határa a szőlőhegy és fécánoskert között (határtérkép) / Dlholeczky János,
1773

- „Plan der zwischen den Sternwald und Fason Garten liegenden Lanschitzer Felder / aufgenommen und verfertigt durch Joann. Nep. Dlholeczky in der k. k. Stzfs zu [Wartberg]
Méret: 68,5×50,5 cm
26. n° 20.
Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) / Petheő Jakab, 1773
„Plan eines Theils des Lahnsitzer Terrein, welcher sich zwischen den Sternwald, Weingebirg und Schwarz Wasser befindet / geometrisch aufgenommen und bearbeitet durch Jacob Petheö in dem K. K. Stift zu Wartberg Anno 1773.”
Méret: 50×60 cm
Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 612.
27. n° 21.
Cseklész határa a Sternwald, a Feketevíz és a szőlőhegy között (határtérkép) / ismeretlen, 1773 / Dlholeczky János, 1773
„Plan der zwischen den Stern Wald Weingebürg und Fason Garten liegenden Lahnsitzer Felder”
Méret: 69×49 cm
Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 611.
Megjegyzés: Bal alsó sarka, a fölirattal együtt leszakadt. A szerzője és fölirata Fodor Ferenc közlése alapján azonosítható.
28. n° 23.
Képzelt város (határtérkép) / Vermes László, 1768
„delineavit Ladislaus Vermes in Convicto Regio Szempcziansi Anno 1768”
Megjegyzés: Folyó által kerített képzelt város négy körbástya vízivárral, környező falvakkal, erdőkkel, hidakkal, révekkel.
Méret: 58×47 cm
29. n° 24.
Orth uradalom a Duna ágaival (Alsó-Ausztria, birtoktérkép) / Perneszy Pál, 1768.
„Delineavit Paulus Perneszi Convictus Regii Szempcziansis Alumnus Ann 1768.”
Méret: 45×54,5 cm
Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, 120-121. Ott ez a példa egy uradalom fölmérését szolgálja („Grande unius pagi O[rth] territorium, cum tribus aliis minoribus, ejisdemque dominii”). A másolaton földrajzi nevek nincsenek.
30. n° 25.
Orth uradalom a Duna ágaival (Alsó-Ausztria, birtoktérkép) / Tőke Lénárd, 1768.
„Delineavit Leonardus Tőke Semptzini Anno 1768 Die 30 April.”
Méret: 42,2×55,5 cm
Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 305.
Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, 120-121. Ott ez a példa egy uradalom fölmérését szolgálja („Grande unius pagi O[rth] territorium, cum tribus aliis minoribus, ejisdemque dominii”). A másolaton földrajzi nevek nincsenek.
31. n° 26.
Rieth település (határtérkép) / Miskolczy József, 1768.
„Delineavit D. Josephus Miskoltzy de Roglaticza C. Semptz. Alumnus A. 1768.”
Méret: 27,5×44,5 cm

Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, 120-121. Ott ez a példa egy hegyi falu fölmérését szolgálja („Territorium montanum pagi R[ieth]”).

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 294.

32. n° 27.

Orth uradalom a Duna ágaival (Alsó-Ausztria, birtoktérkép) / Burian László, [1768] „Grundiss der Grafschaft Orth / abgezeichnet durch Ladisl. Burian”

Méret: 36×62cm

Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, 120-121. Ott ez a példa egy uradalom fölmérését szolgálja („Grande unius pagi O[rth] territorium, cum tribus aliis minoribus, ejisdemque dominii”). A térképen olvasható földrajzi nevek: Orth, Kimersdorf, Breitstotten, Maisdorf, Rutzendorf, Loipersdorf, Strauhendorf.

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 294.

33. n° 28.

A kaiserebersdorfi császári vadászterület térképe (Bécs délkeleti környéke, Prater) / Ságghi György, 1768.

„Mappa über den Keis[erlich]en Wildban In dem Ebersdorfer Fo[r]stamt wie auch in denen Prater und Stadtgut Diensten / abgezeichnet in dem Königlichen Collegio zu Wartberg durch Georg Schaghy A[lum]no 1768-ten Jahr den 25 Februar.”

Méret: 49,5×71,5 cm. Vászonzra ragasztva.

Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, tab. II.E. A települések és a vadászati szolgálati körzetek (Simmeringer Dienst, Dorfer Dienst, Mannsworther Dienst, Fischamenter Dienst, Himberger Dienst) nevének feltüntetésével.

34. n° 29.

A kaiserebersdorfi császári vadászterület térképe (Bécs délkeleti környéke, Prater) / Knesik Imre, 1768.

„Mappa über dem Kayserlichem[!] Wildban in dem Ebersdorffer Forst Amt wie auch in denen Prater und Stad Cuit[!Gut] Diensten Nasstab von 2000 Viener Klafter / abgezeugnet in dem Königlichen Collegio zu War berg[!] durch Emericum Kniezik 1768.”

Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, tab. II.E. A települések és a vadászati szolgálati körzetek (Simmeringer Dienst, Dorfer Dienst, Mannsworther Dienst, Fischamenter Dienst, Himberger Dienst) nevének feltüntetésével.

Méret: 51×71,5 cm. Vászonzra ragasztva.

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 303.

35. n° 30.

Orth uradalom a Duna ágaival (Alsó-Ausztria, birtoktérkép) / Diószeghi József, 1768 „Grundriss der Herrschaft Orth samt der zu gehörigen Dörfern, Ackern, Wiesen, Waldungen, etc. durch den H. Marioni übersetzt und vergrossert v. Joseph Diószeghy zu Wartberg den 13. Jen. 768.”

Méret: 46,2×58,5 cm

Vö. FODOR, *Katalógus*, II, n° 302.

Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, 120-121. Ott ez a példa egy uradalom fölmérését szolgálja („Grande unius pagi O[rth] territorium, cum tribus aliis minoribus, ejisdemque dominii”). A térképen olvasható földrajzi nevek: Orth, Kimersdorf, Andlersdorff, Breitstotten, Maisdorf, Rutzendorf, Loipersdorf, Strauhendorf.

36. n° 31.
Orth uradalom a Duna ágaival (Alsó-Ausztria, birtoktérkép) / Szumeray László, 1768.
„Grundriss der Grafschaft Orth samt der zu gehörigen Dörfern, aufgetragen durch
Ladislá Szumeray den 28. Feb. Vardberg.”
Méret: 45,5×57,5 cm
Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, 120-121. Ott ez a példa egy uradalom
fölmérését szolgálja („Grande unius pagi O[rth] territorium, cum tribus aliis
minoribus, ejisdemque dominii”). Földrajzi nevek nélkül.
37. n° 32.
Orth uradalom a Duna ágaival (Alsó-Ausztria, birtoktérkép) / Schwartz János, 1768.
„Grundriss der Graffschaft Orth samt der zu gehörigen Dörfern, aufgetragen durch
Joh. Schwarz Coll. Reg. Szem.”
Méret: 43,5×56 cm
Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, 120-121. Ott ez a példa egy uradalom
fölmérését szolgálja („Grande unius pagi O[rth] territorium, cum tribus aliis
minoribus, ejisdemque dominii”). A térképen olvasható földrajzi nevek: Orth,
Kimersdorf, Andlersdorf, Breitstotten, Maisdorf, Rutzendorf, Loipersdorf,
Strauhendorf.
38. n° 33.
A szenci szőlőhegy (határtérkép) / Késmárky Gábor, 1775
„Plan des wartberger Weingebirges / aufgenommen und bearbeitet durch Gabriel
Késchmárky im K. K. Stifte allda 1775.”
Méret: 43×65,5 cm
39. n° 34.
Máramaros megye (egészségügyi zárlat térképe) / Maroldt József, [1764/1766]
„Plan deren Gränzen des Maremaroscher Comitats verinnen angedeutet Wird aller
die Contumatz Hauser errichtet werden dann welche Steig-Wege pro Comertio
offen geblieben und welche mittelst Verhacken verschlossen wurden / Delineavit
Jo. Marolt”
Méret: 161×44 cm
Jelmagyarázat: vesztegzárak (Contumatz, A-D.), torlasz (Verhack, 1-27.)
40. n° 36.
A titeli csajkás kerület és a bácsi kamarai uradalom birtokhatára (határtérkép) /
Milecz Imre, 1765.
„Mappae geometricae separationem Confinii Militaris Nassadistici inter confluentem
Danubii et Tybisci siti, a privilegiato Camerali Districtu Tybiscano Comitatus
Bachiensi adjacente exhibens ...”
Méret: 137×72 cm

MNL OL, Kormányhatósági levéltárakból kiemelt tervek (T 18)

41. N°26/1.
Diadalkapu homlokzati és alaprajza / Miskolczy József, 1768.
„Abgezeichnet durch Josephum Miskolczy A. D. 1768.”
Méret: 28,5×43,5 cm
42. N°26/2.
Ismeretlen kastély földszinti és emeleti alaprajza / Perneszy Pál, 1768

- „Delineavit Paulus Perneszi Convictus Regii Szempcziensis Alumnus Anno 1768 Die 22 Aprilis”
 Méret: 50×56,5 cm
 Másolat, forrása: PENTHER, Johann Friedrich, *Ausführliche Anleitung zur Bürgerlichen Bau-Kunst*, I, 1744, Tab. IV-V, VIII.
43. N°26/3.
 Diadalkapu homlokzati és alaprajza / Magyarossy Antal, 1768.
 „Delineavit hoc Opus Antonius Mogyorosy Conv. Regij Szempcziensis Alumnus Die 11 Martii 768.”
 Méret: 45,5×58 cm
44. N°26/4.
 Diadalkapu homlokzati és alaprajza / Ságghi György, 1768.
 „Delineavit Georgius Saghy Collegii Regii Szempcziniensis Alumnus Die 5ta Martii Anno 1768.”
 Méret: 46,5×58 cm
45. N°26/5.
 Ismeretlen kastély homlokzatrajza, földszinti és emeleti alaprajza / Laáb Gáspár, 1768.
 „Delineavit Casparus Lááb in Conv. Regio Szemp. Die 23. Ap. 1768.”
 Méret: 40,5×59 cm
 Másolat, forrása: PENTHER, Johann Friedrich, *Ausführliche Anleitung zur Bürgerlichen Bau-Kunst*, I, 1744, Tab. IV-V, VIII.
46. N°26/6.
 Ismeretlen kastély homlokzatrajza, földszinti és emeleti alaprajza / Vermes László, 1768.
 „Delineavit Ladislaus Vermes Szemptzini A. D. 1768.”
 Méret: 45×71 cm
 Másolat, forrása: PENTHER, Johann Friedrich, *Ausführliche Anleitung zur Bürgerlichen Bau-Kunst*, I, 1744, Tab. IV-V, VIII.
47. N°26/7.
 Diadalkapu homlokzati és alaprajza / Vermes László, 1768.
 „Delineavit Ladislaus Vermes in Convictu Regio Szemptensi Anno 1768. Die 7ma Martij.
 Méret: 48,5×62 cm

MNL OL, Zichy család térképei (S 17)

48. N° 138. (P 707 Fasc. 26. et B. No 29.)
 Szenc határának térképe / ismeretlen, 1769 körül
 Méret: 49×72 cm

Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár

49. TK 101
 Magyarbél és Németbél településtérképe / Gabány József, 1769.07.16
 „Territorium Magyar et Nimet Bél / Delineavit Josephus Gabanyi in Collegio Regio

Szempczyensi Alumnus Anno 769 die 16 Julij.
Méret: 43,5×28,6 cm

50. TK 836

Szenc határának térképe / Libai József István, 1769.02.
„Mappa territorii Szempczyensis / assumpta et transposita per Josephum Steph. Libai
in Conv. Regio Szempczyensi. Anno 1769. Mense Februario.”
Méret: 63,5×43,5 cm

Piarista Rend Magyar Tartomány Központi Levéltára

Térképek (VI.2), Piarista térképek (P)

51. P 1.

Szenc határának térképe / Gotthardi József, 1769.
„Wartburg / Abgezeichnet von Calasantio Gotthardi der Frommen Schullen Im Jahr
1769.”
Méret: 45×65 cm

Térképek (VI.2), Vegyes térképek (V)

52. V 26.

A csekléshi fűcsokor térképe / Weiss Lipót SchP, 1772.
„Ichnographia Phasianorum Horti in Territorio Cseklész / perfecta per Cl. Leopold
Weiss e S. P. Szempczyini 1772.”
Méret: 65×43 cm

53. V 30.

Nagyszombat város térképe / Gotthardi József, 1769.
„Tyrnau / abgezeichnet von M. Calasantio Gotthardi e Sch. Piis 1769 in Wartberg”
Méret: 44×32 cm

54. V 31.

Zátonyos folyókanyarulat térképe képelt településsel / Czabay Sándor, 1766.
„Planum Ex Josepho Marinoni / translatum Szentzini 1766-o. Alexandri Czabay a B.
M. V.”
Másolat, forrása: MARINONI, *Ichnographica*, 100. Ott ez a példa egy újonnan keletke-
zett folyami sziget felmérését illusztrálja („Modicus fluminis tractus, in quo
contentio erat de nova insula ... inter dominia”). Valószínűleg valamely alsó-
ausztriai Duna-szakaszt ábrázol. A másolaton ábrázolt település és híd azonban a
könyvben nem szerepel.
Méret: 44×35 cm

Tervrajzok (VI.3), Vegyes tervrajzok (V)

55. V 39a.

A budavári királyi palota homlokzata nyugat felől / Magyary László, 1779.
„Gezeichnet durch Ladislaus Magyary im K. K. Stifte zu Totis 1779.”
Vö. VOIT Pál, *A francia barokk művészet jelenségei Magyarországon, in Magyarországi
reneszánsz és barokk*, szerk. GALAVICS Géza, Bp., 1975, 451. VOIT Pál, *Barokk tervek
és vázlatok 1650-1760* [kiállítási katalógus: Magyar Nemzeti Galéria], Budapest,
1980, 464.

Méret: 43×71 cm

56. V 39b.

A budavári királyi palota metszete és homlokzata (főépület metszete és a déli szárnyépület udvari homlokzata) észak felől / Nedeczky Pál, 1779.

„Verfertiget durch Paul Nedeczky in Stift zu Totis. Anno 1779.”

Vö. VÖRÖS PÁL, *A francia barokk művészet jelenségei Magyarországon*, in *Magyarországi reneszánsz és barokk*, szerk. GALAVICS Géza, Bp., 1975, 451. VÖRÖS PÁL, *Barokk tervek és vázlatok 1650-1760* [kiállítási katalógus: Magyar Nemzeti Galéria], Budapest, 1980, 463. A rajz 1983-ban a Magyar Építészeti Múzeumba került („gyűjtötte Pusztai László”), visszaadása folyamatban van, de késik, mivel a múzeum anyagát 2013 óta külső telephelyen őrzik.

Méret: 43×71 cm

57. V 40.

A római San Carlo ai Catinari (barnabita) templom hosszmetzete és alaprajza / Moritz József, 1779.

„Gezeichnet durch Joseph Moritz in K. K. Stifte zu Tottis 779.”

Másolat, forrása: ROSSI, Domenico, *Studio d'architettura civile sopra varie chiese, cappelle di Roma ...opera de piu celebri architetti de nostri tempi*, Pars III, Roma, 1721, 23-24.

Méret: 58×43 cm

58. V 76.

Dór és toszkán oszloprendek rajza / Noller (Naller) Alajos, 1770

„Delineavit Magister Aloysius Naller a Sancto Carolo Borromaeo e Scholis Piis 1770.”

Méret: 52×34 cm

59. V 77.

Diadalkapu homlokzati és alaprajza / Noller (Naller) Alajos, 1771

„Delineavit Cl. Aloysius Naller Szempeczini 1771.”

Méret: 58×43 cm

60. V 78.

Oszlopos kerti pavilon rajza / Ettinger Alajos, 1767/1770.

„Aloysii Ettinger a Sa. Catharina”.

Méret: 65×41 cm

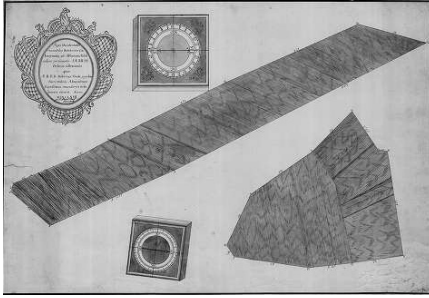
61. lappang

A cseklézi kastély látképe / Ettinger Alajos, 1767/1770.

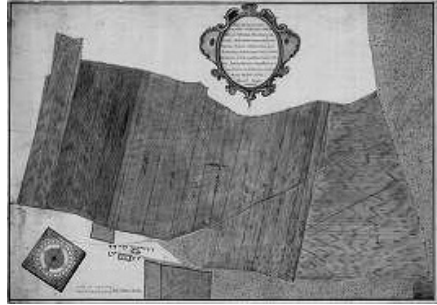
„Castellum Ex: Com: Franc. Eszterházi Csekléziense / Aloysius Ettinger a S. Catharina”.

Méret: [kb. 28×21 cm]

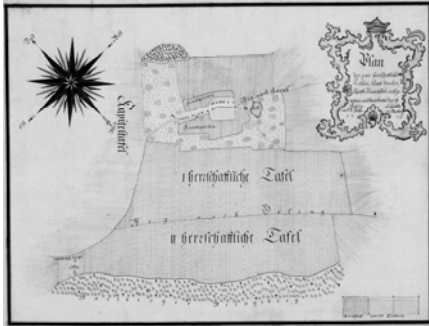
Megjegyzés: Bal felső sarkában a piarista rend címere. A rajzról készült fényképnagyítás Hegyi Ferenc hagyatékában található (PMKL, IV.192, Fényképek, 2. tétel), de eredeti lelőhelye ismeretlen. Ettinger Alajos más rajzaihoz hasonlóan talán ez is a piarista levéltárban lehetett.



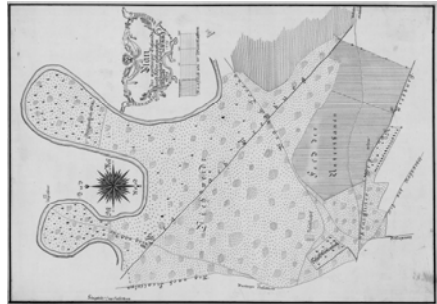
1.



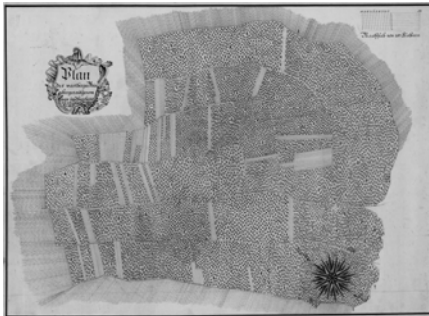
2.



3.



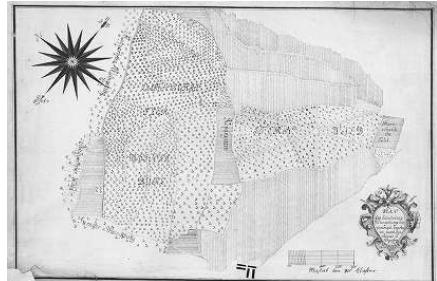
4.



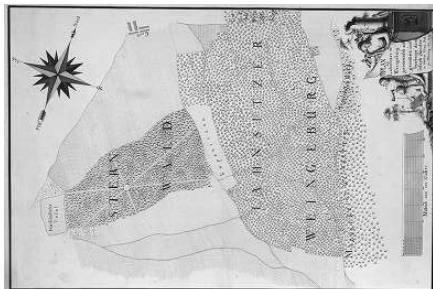
5.



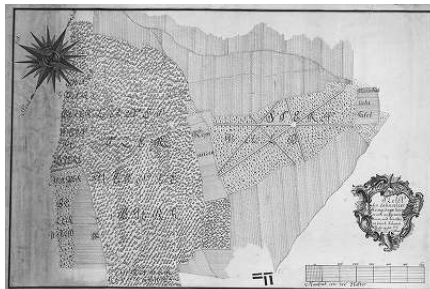
6.



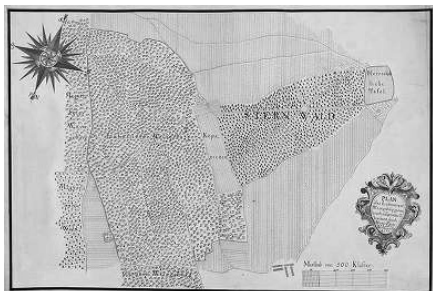
10.



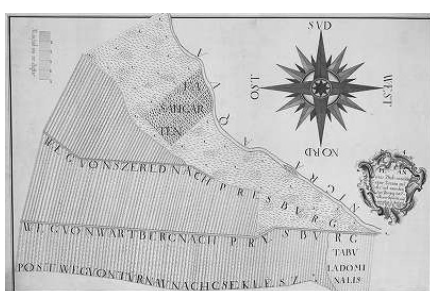
11.



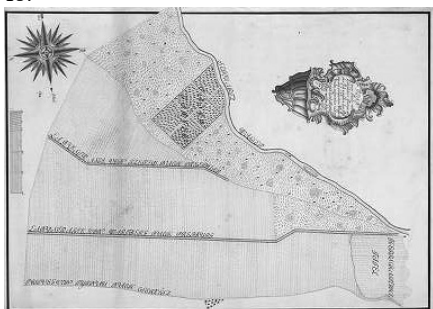
12.



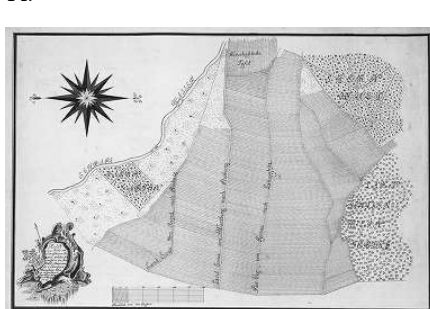
13.



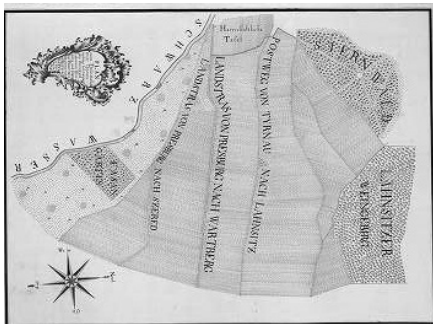
14.



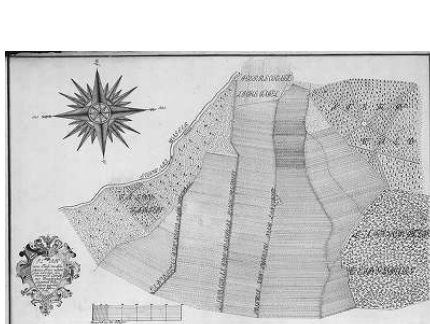
15.



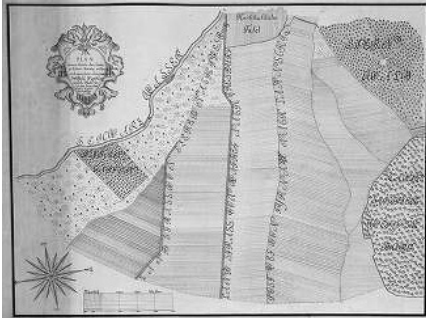
16.



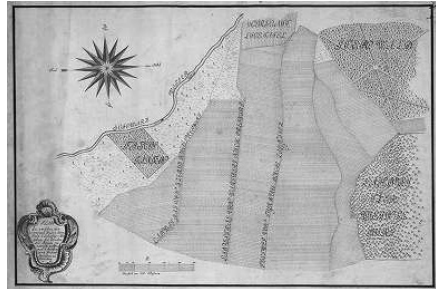
17.



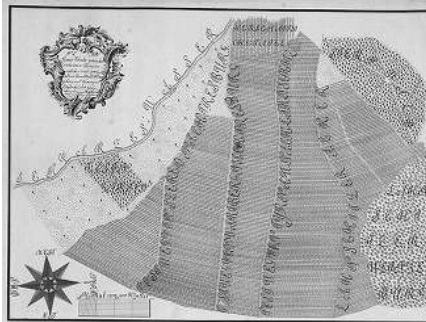
18.



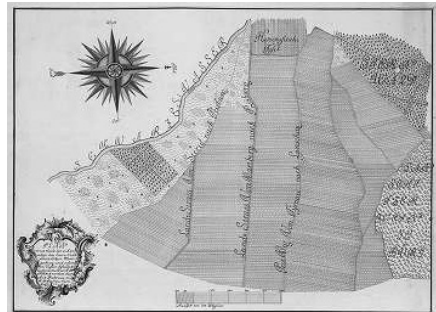
19.



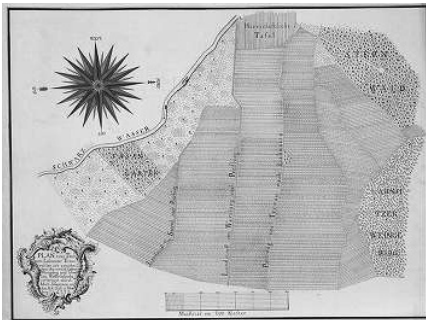
20.



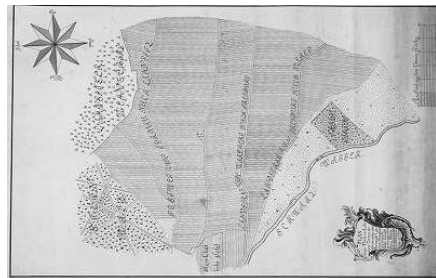
21.



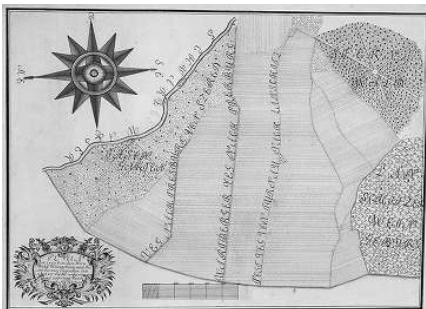
22.



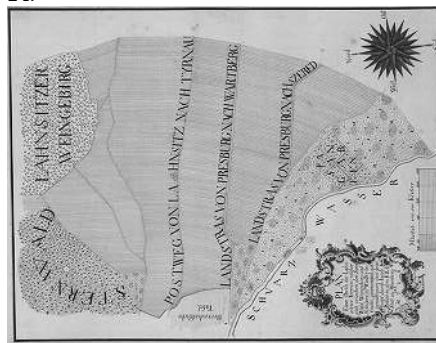
23.



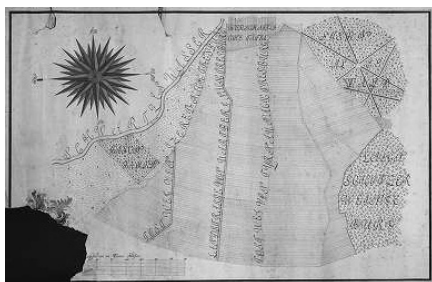
24.



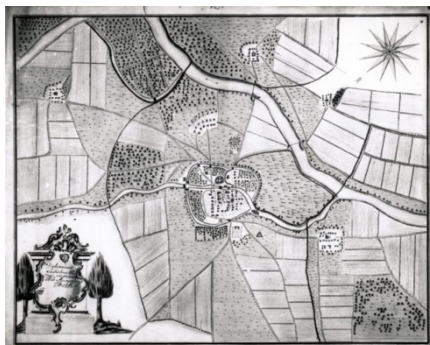
25.



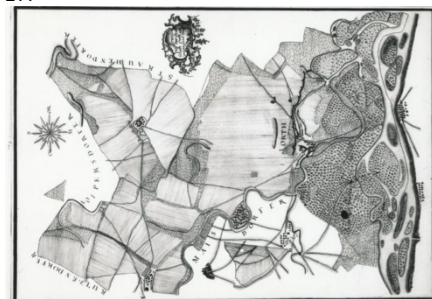
26.



27.



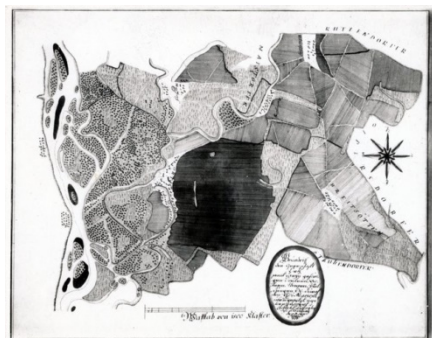
28.



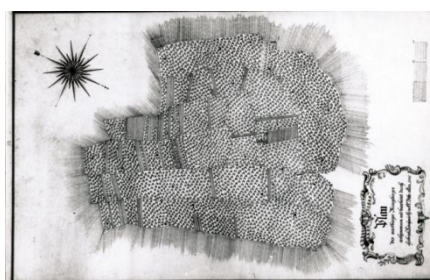
32.



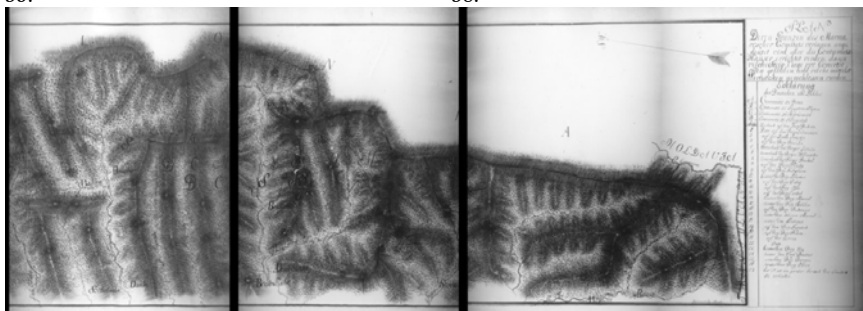
33.



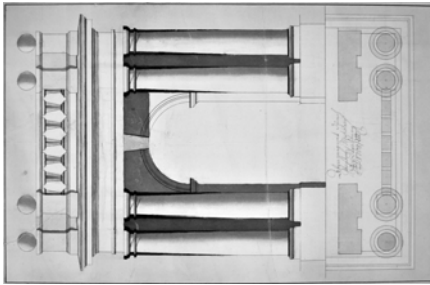
35.



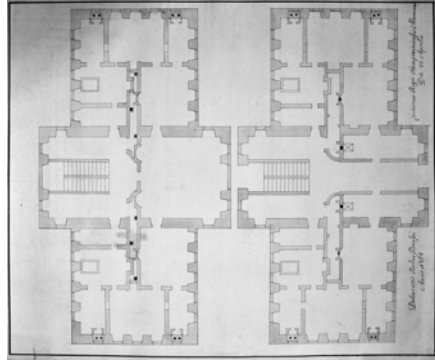
38.



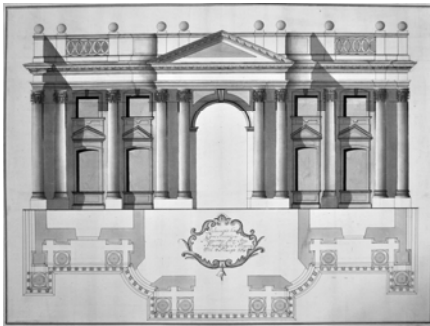
39.



41.



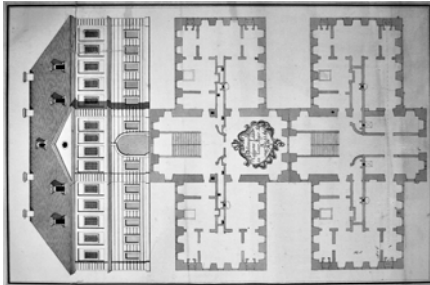
42.



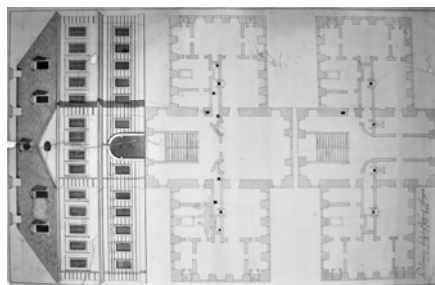
43.



44.



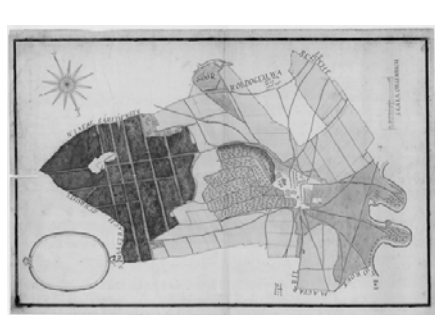
45.



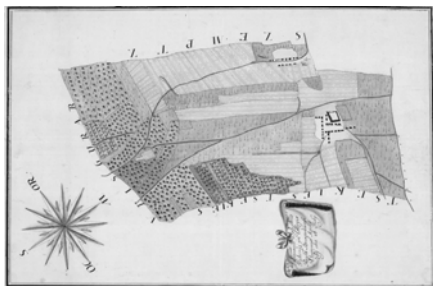
46.



47.



48.



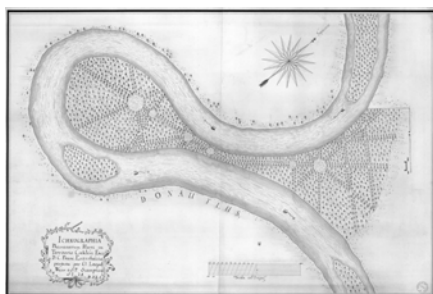
49.



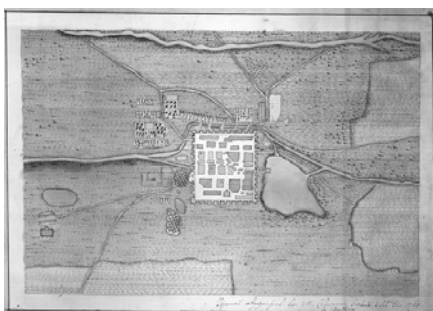
50.



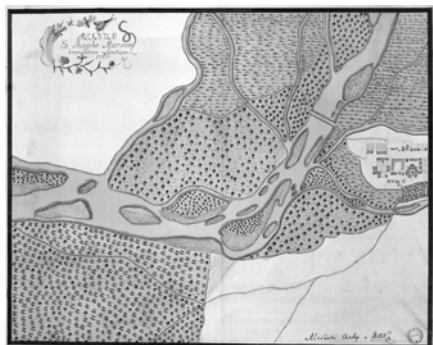
51.



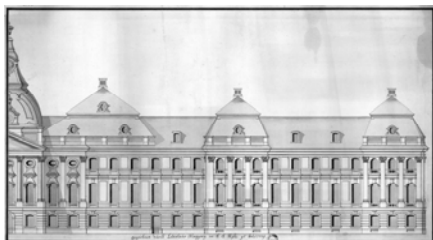
52.



53.



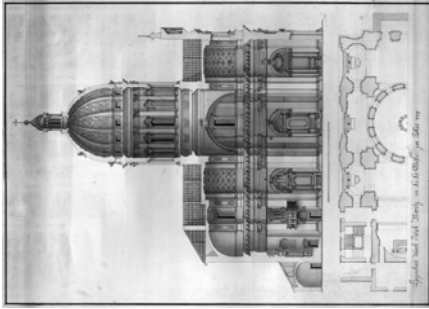
54.



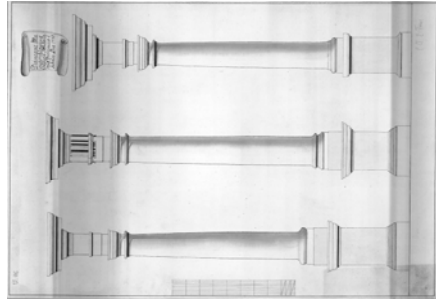
55.



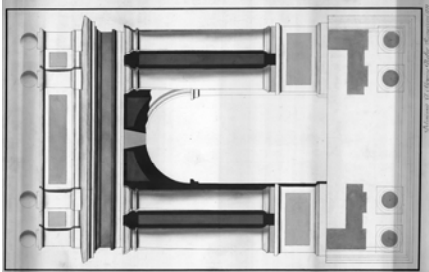
56.



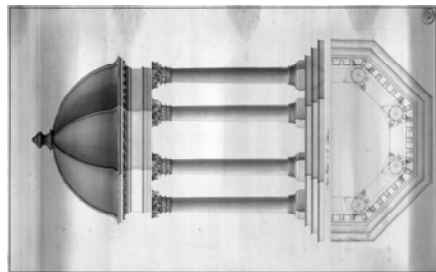
57.



58.



59.



60.



61.

VI.

A SZENCI KOLLÉGIUM KÖNYVTÁRÁBÓL FÖNNMARADT KÖNYVEK

A leégett és megszűnt szenci Collegium Oeconomicum könyvtárának megmaradt könyveit 1776-ban Tatára szállították, és az ottani piarista rendház könyvtárába sorolták. A fennmaradt példányok mindegyikén áthúzták a „Szempczienis” bejegyzést, és azt „Tatensis”-re javították. A tatai rendház 1950. évi erőszakos fölszámolása után ezeket a könyveket is a Népkönyvtári Központ útján osztották szét különféle állami könyvtárakba, majd a maradékot 1990-ben a Piarista Központi Könyvtár (PMKK) kapta meg. Az alábbiakban azon néhány szenci könyv leírását közöljük, amelyek az eddigi könyvtári feldolgozó munka során előkerültek. Ezek alapján a megmaradt kötetek száma akár több tucat is lehet. A Piarista Központi Könyvtárban található könyvek azonosítását Péterffy Alexandrának (Hoós Norbertné) köszönjük. (K.A.)

Debreceni Egyetemi Könyvtár

1. 789.459

AGRICOLA, Georgius: De re metallica libri XII. Quibus officia, instrumenta, machinae, ac omnia denique ad metallicam spectantia, non modo luculentissime describuntur, sed et per effigies, suis locis insertas, adiunctis Latinis Germanicisque appellationibus ita ob oculos ponuntur, ut clarius tradi non possint. – Basileae : Hieronymus Frobenius, Nicolaus Episcopus, 1556. – 2°

Poss.: 1. „Bibliotheca Regia Szemiptziensis”; 2. „Bibliotheca Tatensis Scholarum Piarum 1791.”

Vö. OJTOZI Eszter, *A debreceni Egyetemi Könyvtár külföldi antikvári és possessoraik*, Debrecen, 1989 (Régi tiszántúli könyvtárak, 6), n° 2.

2. 762.127/coll. 1-2.

CHOKIER, Ioannes: Commentaria in regulas cancellariae apostolicae: sive In glossemata Alphonsi Sotto, glossatori nuncupati ; Scholia in primarius preces imperatoris. – Coloniae Agrippinae : Ioannes Wilhelmus Friessem junior, 1674. – 4°

Poss.: 1. Johann Christoph von Oedt gróf, alsó-ausztriai tanácsos exlibrise, Johann Andreas Thelot (1655–1734) munkája. 2. „Bibliotheca Szemiptziensis Comparatus Anno 1767.”

Vö. OJTOZI Eszter, *A Debreceni Egyetemi Könyvtár 1651-1699 közötti külföldi könyvei és possessoraik*, Debrecen, 1994 (Régi tiszántúli könyvtárak, 7), n° 152-153.

Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára (Budapest)

3. R 1117

HUEBER, Fortunatus OFM: Ornithologiae Moralis, Per Discursus Praedicabiles ex omni genere Sacrarum Scientiarum, Scripturarum, Historiarum, Eruditionum, Antiquitatum, Proprietatum, Doctrinarum, Conceptuum, Curiositatum, Legum, Institutionum, Sententiarum, Affectuum, Argumentorum, Locorum & Materialium. Copiose Inventos, Subtiliter ordinatos, facunde propositos & salubriter auditos. – Pars II. Pro festis per annum, ac celebriorum ordinum fundatoribus. – Monachii : Jaecklinus, 1678.

Poss.: 1. „Bibliothecae Szempcziensis Comparatus 1764”; 2. „Tatensis” (a „Szempcziensis” áthúzásával); 3. „A Népkönyvtári Központtól. Nem adható el! D.” (bélyegző).

4. R 1160

LOHNER, Tobias SJ: Instructio practica prima de ss. missae sacrificio juxta ritum Romanae ecclesiae offerendo : Una cum rubricis ejusdem missae brevibus notis illustratis. – Editio quinta. – Dilingae [Dilingen] : Bencard, Johann Kaspar, Grosch, Friedrich Severin, 1680.

Poss.: 1. „Bibliothecae Szempcziensis Comparatus 1764”; 2. „Tatensis” (a „Szempcziensis” áthúzásával); 3. „A Népkönyvtári Központtól. Nem adható el! D.” (bélyegző).

5. R 1423

BARCIA Y ZAMBRANA, José de: Christ-eyfrigen Seelen-Weckers tomus divinus und fürnehmlich das Eucharistale, Das ist: Lehrreiche Predigen auff verschiedene hohe Fest deß drey einigen Gottes und Jesu Christi unsers Herrn / in das hoch-

- Teutsche getreulich übersetzt von Marco Fridl. – Augsburg und Dillingen : Bencard, Johann Kaspar, 1720. – 2°
- Poss.: 1. [áthúzott, olvashatatlan]; 2. „Kiliani Komper.”; 3. „Com[m]utavi cum P. Raymundo”; 4. „Bibliothecae Szempcziensis Comparatus 1764 5 fl d 20 ”; 5. „Tatensis” (a „Szempcziensis” áthúzásával); 6. „A Népkönyvtári Központtól. Nem adható el! D.” (bélyegző).
6. *R 1428*
 MANSI, Iosephus CO: Promptuarium sacrum ac morale Christi Jesu Salvatoris Nostri, Virginisque Matris Mariae, vitae ac gestorum reconditissimis mysteriis, Sanctorum Apostolorum victricibus trophaeis, ... locupletatum; Hoc est Discursus exegetici in omnes totius anni solemnitates, sanctorumque occurrentium. – Coloniae Agrippinae [Köln] : Joannes Busaeus, 1666. – Tomus I-IV. – 4°
- Poss.: 1. „Ex libris Joannis Laurentij Froitzheim Prothonotarij Apostolici 1718”; 2. „Bibliothecae Szentziensis Compar[atus] 1767 ”; 3. „Tatensis” (a „Szentziensis” áthúzásával); 6. „A Népkönyvtári Központtól. Nem adható el! D.” (bélyegző).
7. *R 1448*
 SUFFREN, Joannes SJ: Christliches andächtiges Jahr in zwey Bücher abgetheilet Das ist Mancherley und unterschiedliche so wol gemeine als sonderbare Anleitung weiß mittel und weg das gantze lange Jahr in Christlichen Geistlichen Andächtigen Übungen Gottsförchtig nützlich. Cölln [Köln] : Friessem, 1658.– 4° – Zweyten Buchs, anderer Bund.
- Poss.: 1. „Bibliothecae Szemptziensis Comparatus Anno 1767 ”; 2. „Bib. Tatensis” (a „Szemptziensis” áthúzásával); 3. „A Népkönyvtári Központtól. Nem adható el! D.” (bélyegző).
8. *28/6/1b*
 MEISSONNIER, Juste-Aurèle: Plan de la Maison du Sieur Brethous Avec Ses Environs [Bayonne] / J. A. Meissonnier Architecte Destinateur de la Chambre & Cabinet de Sa Majesté. – Paris : Chereau rue S. Jacques, [1740/1750]. – 2° – 9 metszetes lap, 2. hiányzik.
- Poss.: „Bibliothecae Szempc[iensis]”
- Megjegyzés: A lapok az *Oeuvre de Juste Aurèle Meissonnier* című metszetgyűjteményből származik, amely 1742 és 1750 között három kiadásban jelent meg. Vö. Victoria and Albert Museum, Department of Prints and Drawings (<http://collections.vam.ac.uk/item/O693732/>)
9. *lappang*
 CLAUSBERG, Christlieb von: Demonstrative Rechenkunst, oder Wissenschaft, gründlich und kurz zu rechnen. – Leipzig : verlegt Bernh. Christoph Breitkopf und Sohn, 1762 – 8°; 2 db.
- Poss.: 1. „Josephi Santa 1770.”; 2. „Ignatius Pongrácz”; 3. „Alexandri Bánóczy 1778. 8-o Febr.”, „die 25-o Mar. 1778. exam. sum[?]”; 4. „Biblioth. Tatensis 1791.”; 5. „Bibliotheca Collegii Pestiensis Scholarum Piarum” (bélyegző, 19. sz.)
- Megjegyzés: A kötet Hegyi Ferenc fényképes közléséből (Piarista Évkönyv 3[1966], 137; HEGYI Ferenc, *A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára*, in Magyar Könyvszemle 1978, 167-176: 174, kötetünkben 65), valamint a hagyatékában található címlapfotóról ismert, azóta azonban lappang.

Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtára

10. RA 6951

GREEF, Vincentius OP: Tuba D. Vincentii: Das ist Erschallende Possaun dess H. Vincentij Ferrerij, Prediger Ordens: erklingend und angeblasen von denen 15. erschrocklichen Zeichen, welche vorhergehen, begleyten, und nachfolgen jenen entsetzlichen jüngsten Gerichts-Tag: darvor uns doch werden beschützen die 15. Wort im heil. Ave Maria durch die Andacht dess H. Rosenkrantz / verteutscht [...] / Beschriben und formiert durch R. P. F. Fridericum Behm, Prediger Ordens Praedicatorum Generalem. – Kempten : Caspar Roll, 1691. – 4°

Poss.: 1. „Bibliothecae Szemptsiensis Anno 1767”; 2. „Schol. Piar. Tatensis” (a „Bibliothecae Szemptsiensis” áthúzásával)

Vö. KEVEHÁZI Katalin–VARGA András, *A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár 1701 előtti nyomtatványai*, Szeged, 2010 (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 6), n° F25.

11. RB 417

ARESI, Paolo: Mundi tribulatio eiusque remedia, scripturis, patrum testimoniis exemplisque curiose illustrata / per R. P. Petrum Wemmers [...] ex fonte translatus. – Tom. 1-2. – Antverpiae : Haeredes Ioannis Cnobbari, 1651. – 4°

Poss.: „Bibliothecae Szemptsiensis S. P. Comparatus 1764.”

Vö. KEVEHÁZI Katalin–VARGA András, *A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár 1701 előtti nyomtatványai*, Szeged, 2010 (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 6), n° A69, H 46.



3.



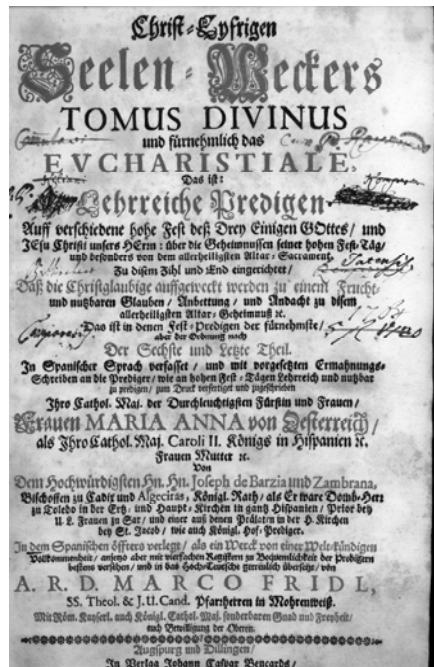
3.



4.



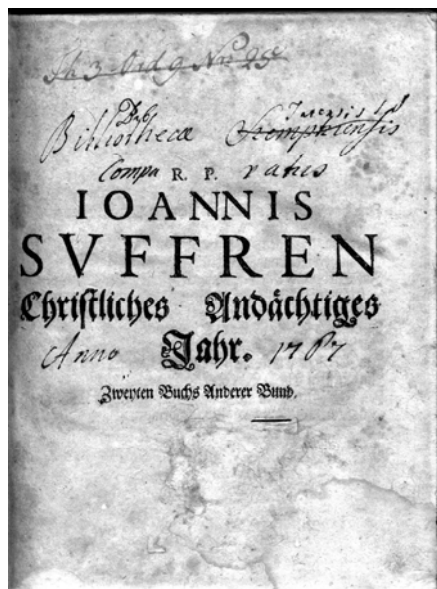
5.



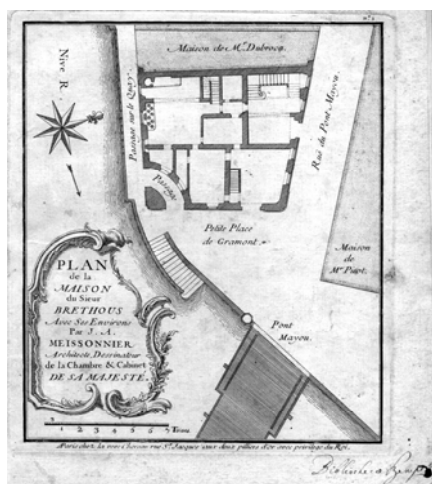
5.



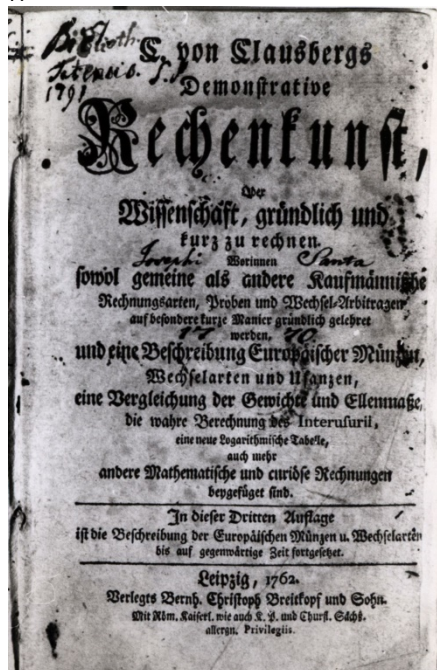
6.



7.



8.



9.

RÖVIDÍTÉSEK

LEVÉLTÁRI JELZETEK

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

COe = MNL OL, Helytartótanácsi levéltár, Acta fundationalia (C 39), A szenci Collegium Oeconomicum iratai (Lad. A, Fasc. 24, I-II. köteg)

PMKK = Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára (Piarista Központi Könyvtár, Budapest)

PMKL = Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára

APHV = PMKL, Archivum Provinciae Hungariae vetus (I.1.a)

For. 22 = PMKL, APHV, Forulus 22: Tata.

For. 29 = PMKL, APHV, Forulus 29: Krajova, Szenczinum, Tallós

Fasc. 2 = PMKL, APHV, For. 29, Fasc. 2: Intimata Consilii Regii Locumtenentialis in diversis negotiis ad Collegium Regio-Cemeraticum Szempczyense, 1764–1776.

Div. III = PMKL, APHV, Divisio III: Status domorum nostrorum

Div. VII = PMKL, APHV, Divisio VII. Litterae missiles nostrorum (időrendben)

Lib. 17 = PMKL, APHV, Libri, 17: Rulla Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Provinciae Hungariae confecta hoc ordine per A. R. P. Joannem Nep. Cörver a Matre Dei, praepositum provinciale, 1757–1876.

Lib. 24 = PMKL, APHV, Libri, 24: Familiae domorum nostrorum, 1731–1736, 1747–1750, 1764–1780, 1783–1787.

LEVÉLTÁRI IRATOK

CHDTata = Compendium Historiae domus Tatensis Scholarum Piarum ab introductione [1765–1769], 4 pp.: PMKL, APHV, Div. III, Fasc. 22, Status domus nostrae Tatensis Scholarum Piarum pro anno 1769, melléklet (Valero Jakab írása).

CJTata = Cathalogus primae juventutis scholasticae in novo gymnasio Eszterhaziano Tatensi Scholarum Piarum, 1765/66–1777/1778, 1814/1815–1816/1817 – Protocollum gymnasii Tatensis, 1784–1803: PMKL, Tatai gimnázium iratai (III.23), 1. kötet.

DiSz = Diarium Szempczyensis per P. Adrianum Kiss conscriptum, 1771: PMKL, APHV, For. 29, Fasc 1, N° 9.

HDPest = Historia domus Pestinensis, 1717–1864: PMKL, Budapesti rendház levéltára, Régi korszak, Lib. 1.

HDSzenc = Historia domus nostrae Szencziensis, 1764–1769: PMKL, Manuscripta vetera (I.2.a), Series altera, n° 4.

HDTata = Historia novae domus Eszterháziae Tatensis scribi coepta anno 1764, 1764–1897 = PMKL, Tatai rendház levéltára (II.23), Lib. 1.

HDSGeorg = Historica enarratio de origine domus nostrae Scholarum Piarum in libera et Regia Civitate S. Georgii continens res memorabiles, jura, privilegia et alia huiusmodi, exordia fundationis concernentia, 1684–1824: Štátny archiv v Bratislave, Pobočka Modra, Piaristi v Svätom Jure, Úradné knihy, n° 1. – Csaplár Benedek által készített kivonatos másolata: PMKL, Csaplár Benedek hagyatéka (IV.51), Saját kéziratok, [10. doboz].

SDSzenc = PMKL, APHV, Div. III, Fasc. 29: Status domus Szempczyensis (időrendben)

SDTata = PMKL, APHV, Div. III, Fasc. 22: Status domus Tatensis (időrendben)

IRODALOM

- ADELUNG, *Fortsetzung* = ADELUNG, Johann Christoph, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-Lexicon, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebensumständen und Schriften beschrieben werden*, I, Leipzig, 1784.
- AMBRUSZTER, *Tatai ház* = AMBRUSZTER Sándor, *A tatai kegyesrendi ház és és gymnasium története valamint a kegyesrendiek tatai convictusa*, in *A Magyarországi Kegyes Tanítórend tatai algyimnasiumának értesítője* 1894/1895, 3-53.
- BALANYI, *Rendtartomány* = BALANYI György, *Az elindulástól Trianonig*, in BALANYI György–BIRÓ Imre–BIRÓ Vencel–TOMEK Vince, *A magyar piarista rendtartomány története*, Budapest, 1943, 13-257.
- CSAPLÁR, *Révai* = CSAPLÁR Benedek, *Révai Miklós élete*, I-IV, Budapest, 1881–1889.
- DOBROVITS, *Bauarbeiten* = DOBROVITS, Dorottya, *Bauarbeiten am königlichen Schloss von Ofen zur Zeit Maria Theresias*, in *Maria Theresia als Königin von Ungarn* [Ausstellungskatalog: Schloss Halbturm, 1980], 137.
- DORNYAI, *Fellner* = DORNYAY Béla, *Fellenthali Fellner Jakab tatai építőművészről*, Budapest, 1930.
- FODOR, *Térképírás* = FODOR Ferenc, *A magyar térképírás*, I-III, Budapest 1952–1954.
- FODOR, *Katalógus* = Fodor Ferenc, *A magyarországi kéziratok vízrajzi térképek katalógusa 1867-ig / Catalogus mapparum, ex manuscriptis hydrographicarum, archivis Hungaricis excerptarum, usque ad annum 1867*, I-III, Budapest, 1954-1956.
- FODOR, *Tisza-völgy* = FODOR Ferenc, *Magyar vízimérnököknek a Tisza-völgyben a kiegyezés koráig végzett felmérései, vízi munkálatai és azok eredményei*, Budapest, 1957 (Műszaki Tudománytörténeti kiadványok, 8).
- HORÁNYI, *Scriptores* = HORÁNYI, Alexius SchP, *Scriptores Piarum Scholarum liberaliumque artium magistri*, Buda, I-II, 1808–1809.
- HORÁNYI, *Memoria* = HORÁNYI, Alexius SchP, *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, I-III, Viennae–Posonii, 1775–1777.
- KAPOSSY, *Budavár* = KAPOSSY János, *Mária Terézia budavári királyi palotájának tervező mestere*, Archeológiai Értesítő 42(1928), 166-187
- KAPOSSY, *Jadot* = KAPOSSY János, *Még egyszer a budai királyi palota tervező mesteréről*, in *Művészettörténeti Értesítő* 2(1953), 123-130.
- KELÉNYI, *Budai királyi palota* = KELÉNYI György, *A budai királyi palota építésének története a XVIII. században*, in *Tanulmányok Budapest Múltjából* 29(2001), 217-240.
- KELÉNYI, *Hillebrandt* = KELÉNYI György, *Franz Anton Hillebrandt (1719-1797)*, Budapest, 1976.
- KILIÁN, *Piarista színjátszás* = KILIÁN István, *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*, Budapest, 1994.
- KOLTAI, *Szenc* = KOLTAI András, *A szenci Collegium Oeconomicum alapítása*, in *Szenc: Egy város évszázadai: Tanulmánykötet*, szerk. STREŠNÁK Gábor, Senec, 2013, 147–165.
- LÉH, *Catalogus* = *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum* 1666–1997, s. a. rend. KOLTAI András, Budapest, 1998 (METEM-könyvek, 21).
- MARINONI, *Ichnographica* = MARINONI, Joannes Jacobus, *De re ichnographica, cujus hodierna praxis exponitur et propriis exemplis pluribus illustratur*, Viennae, 1751.
- MEUSEL, *Lexikon* = MEUSEL, Johann Georg, *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller*, I-XV, Leipzig, 1802-1816.
- MILLER, *Epitome* = MILLER, Johannes Eleemos. Ferdinandus, *Epistome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi, ab ejus nativitate, anno quippe MCCXLII ad praesentem usque annum MDCCCLX*, Budae, 1760.
- PETROVIČ–STREŠNÁK, *Uradalmi épületek* = PETROVIČ, Rastislav–STREŠNÁK Gábor, *Az Ester-*

- házyak uradalmi épületei Szencen és környékén*, in *Szenc: Egy város évszázadai: Tanulmánykötet*, szerk. STREŠŇÁK Gábor, Senec, 2013, 107-126
- Schematismus* = *Schematismus inclyti Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum, pro anno* [1789–1838], Budae, [1788–1837]. – A budai egyetemi nyomda kalendáriumának (*Vetus et novum calendarium; Calendarium in usum ecclesiae R. catholicae* és más cím-változatok) melléklete.
- SCHOEN, *Székesfehérvár* = SCHOEN Arnold, *Székesfehérvár festői a 18. században*, in *Székesfehérvári Szemle* 1(1931):4, 2-3

A TANULMÁNYOK EREDETI MEGJELENÉSE

A piarista rend a gyakorlati irányú oktatás szempontjából

A háromszáz éves piarista rend a gyakorlati irányú oktatás szempontjából, in Ért/Debrecen/Kereskedelmi középiskola 1942/43, 3-5 = *Háromszáz éves a magyar piarista rend*, in Kereskedelmi Szakoktatás 50(1942/1943), 77-84.

A szenci piarista Collegium Oeconomicum (1763-1776)

Collegium Oeconomicum Regium Publicum Scholarum Piarum, Szemptz 1763-76-80 (Vázlatok, képek, piarista arcélek, diákok), in Emlékkönyv Balanyi György születése hetvenötödik évfordulójának ünnepére, Budapest, 1961 (kézirat: PMKK), 72-96 (a végén 13 fényképes ábrával) = *A szenci Collegium Oeconomicum 1763-1776-1780*, in Irodalmi Szemle [Pozsony] 26(1983), 531-554 (bővebb szöveggel).

A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára

A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára, in Magyar Könyvszemle 1978, 167-176.

Adatok a tatai piarista kollégium történetéhez (1765–1780)

Új adatok a tatai piarista kollégium XVIII. századi történetéhez, in Piarista Évkönyv 2-3 (1963-1966), 79-115, 81-137 (kézirat: PMKK) = Tata Barátainak Köre tájékoztatója 7(1985), 89-109 (rövidítve) = *Piaristák Magyarországon 1642-1992: Rendtörténeti tanulmányok*, szerk. HOLL Béla, Budapest, 1992, 89-165 (némileg rövidítve).

A tatai Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról

A Collegium Oeconomicum tanulóinak két jeles rajza Mária Terézia budai palotájáról, in Piarista Évkönyv 1(1962), 47-64 (kézirat: PMKK) = *A tatai piarista Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról*, in Ars Hungarica 1982, 235-242.

Koppi Károly merkantilista eszméi és kereskedelmi akadémiai tervezete (1796)

Koppi Károly merkantilista eszméi és kereskedelmi akadémiai tervezete, in Kereskedelmi Szakoktatás 50(1942/1943), 177-186.

Klohammer János geometra-hidraula könyvtára

Klohammer János 18-19. századi geometra-hidraula könyvtára, in Magyar Könyvszemle, 96(1980), 60-69.

NÉVMUTATÓ

- Abaúj megye 43, 252-253, 271
Abaújvár (Abaúj megye) 271
Abrudbánya (Alsó-Fehér megye) 275
Adami, Carlo 94, 95, 97
Adelung, Johann Christoph 171-172, 302
Affolter Ignác (Ignatius) 120, 149, 232, 260
Affolter János (Joannes) 120, 149, 232, 260
Affolter Péter (Petrus) 120, 122, 142, 149, 154, 263
Aggházy Mária 95
Agricola, Georgius 62, 296
Aigner Antonius 272
Albert főherceg ld. Habsburg-Lotharingiai Albert főherceg
Almás ld. Dunaalmás
Alsócsöpöny (Pozsony megye) 260
Alsó-Fehér megye 275
Alsójattó ld. Jattó
Alsóköröskény (Nyitra megye) 276
Althan Mihály Károly 142
Amadé család 36
Ambró Antonius 276
Ambrusztér Sándor SchP 80, 176, 225, 252, 302
Ambschell, Antonius 173
Andlersdorf (Alsó-Ausztria) 285
Andok Josephus 273
Andrássi Antal (Antonius) 43, 121, 233, 260
Antal Andreas 277
Apatin (Bács megye) 169, 170
Apátszentmihály (Pozsony megye) 278
Aresi, Paolo 298
Argai Stephanus 273
Árva megye 276
Aszófő (Zala megye) 25
Atsboth Paulus 277
Auffolter ld. Affolter
Augustanovec (Zágráb megye) 169
Babits Josephus 269
Baboltsai Joannes 270
Bács megye 42, 43, 169, 253, 285
Bacsfa (Pozsony megye) 256, 272
Baja (Bács megye) 253
Bajtaj Antal (Antonius a Matre Dei) SchP 142, 165
Bakó Joannes 270
Bakoveczki Mathias 275
Balanyi György SchP 12, 147, 302
Balási Mathias 270
Balasovics András (Andreas) 270
Balasovics Mihály (Michael) 34, 258, 281
Balassa László 187
Balassa Pál 51, 55
Balatonfőkajár (Veszprém megye) 270
Balatonfüred (Zala megye) 25
Balika Stephanus 270
Balla Antal 172
Balla Joannes 270
Balogh Emericus 258
Balogh Ferenc (galántai) 11, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 92, 117, 118, 223, 224
Balogh Imre 34
Balogh Joannes 258
Balogh László 47-48, 187
Baluch Georgius 270
Ballyin Josephus 273
Bánhida (Komárom megye) 89
Bánóczy Sándor (Alexander) 65, 68, 121, 125, 263, 297,
Baracska (Bács megye) 169
Baranya megye 170, 251-252, 260, 268, 278
Baranyai Franciscus 273
Baranyai Joannes 275
Barcia y Zambrana, José de 296
Barcsay Ábrahám 56
Barko Felix 255
Barna Antonius 272
Baross Stephanus 268
Barry Antonius 273
Bars megye 269, 272-278
Barstaszár (Bars megye) 277-278
Bartos György 53
Bartosságh (diák) 255
Bátorkeszi (Esztergom megye) 269
Batsányi János 157
Batthyány Ádám (1704–1782, tárnokmester) 45
Batthyány Alajos (1750–1818) 164
Batthyány család 121

- Batthyány Ignác (1741–1798, erdélyi püspök) 164
 Batthyány József (1727–1799) 45
 Batthyány Tódor (Theodor) (1729–1812) 164
 Bayonne (Franciaország) 297
 Bazin (Pozsony megye) 132, 166, 167
 Beckó (Trencsén megye) 268–269
 Bécs (Wien, Vienna) 22, 32, 44, 52, 70, 74, 81, 111, 120, 142, 147, 176, 230, 233, 236, 249, 249, 255–256, 261–262, 284,
 Becske (Nógrád megye) 276
 Begyáts Paulus 270
 Behm, Fridericus OP 298
 Beke Margit 30
 Békés megye 43
 Bél Mátyás 67
 Béla (Esztergom megye) 270
 Belidor, Bernard Forest de 61, 63, 171, 172, 175
 Bellye (Baranya megye) 34
 Bencard, Johann Kaspar 296–297
 Bendeffy László 42, 169
 Benyovszky Aron 272
 Berchtold Ferenc 23, 25
 Berczel ld. Perczel
 Berczeli Károly (Carolus a SS. Nomine Jesu) SchP 27, 265
 Berecz Andreas 268
 Berints Keresztély (Christianus a S. Joanne Nep) SchP 27, 245, 247, 263
 Bernardi, August 57
 Bertin János (Joannes) 111, 120, 233, 261
 Bertin Péter (Petrus) 111, 261
 Bessenyei család 14
 Besztercebánya (Zólyom megye) 259
 Bezenye (Moson megye) 252
 Bezerédy Ignác 99
 Bezerédy Mihály 90, 116, 237, 238
 Bia (Pest megye) 275
 Bibanco Gyula Emánuel 164
 Bibó István 144, 147
 Bihar megye 250, 258, 262
 Billeg pusztá 72, 73
 Bion, Jean Thibault 171
 Bion, Nicolas 61, 171, 172
 Bíró Emericus 273
 Bíró Erzsébet 72, 73
 Bíró Imre SchP 302
 Bíró Márton (padányi) 67
 Bíró Vencel 302
 Bittó Ignatius 255
 Bittó Ladislaus 45, 248
 Bittó Titus 167, 170, 248, 255
 Bocskó ld. Nagybocksó
 Bodó János (Joannes) 34, 39, 40, 41, 167, 173, 258, 280, 281
 Bodófalva (Turóc megye) 258
 Bogáthy Pál (Paulus Carolus) 41, 249
 Bojkó Béla 11
 Bokányi Josephus 270
 Boldogfa (Pozsony megye) 33, 37
 Bomb Franciscus 261
 Bomb László (Ladislaus) 111, 120, 120, 233, 261, 279
 Boncz Joannes 273
 Boncz Wolfgangus 276
 Borbás Emericus 275
 Borja, Gallus (császári földmérő) 39, 249
 Bornemisza Michael 273
 Boros Franciscus 275
 Borsod megye 273
 Borsos Ignatius 270
 Boxbart, Johann 171
 Bógi Josephus 275
 Böhm Ferenc 118, 132
 Bölts Alexander 272
 Bösse Josephus 276
 Böszörményi Géza SchP 11
 Brahm, Albert 174
 Brakáts Joannes 270
 Breitstetten (Breitstotten, Alsó-Ausztria) 283, 285
 Breitstotten ld. Breitstetten
 Brendler, Anton SchP 27
 Brethous, Léon 297
 Bricht Lipót 164
 Broskovits Emericus 273
 Brutenits Josephus 275
 Buba, Jan Innocent SchP 66
 Buchberg (kamarai számtartó) 39
 Bucsánszky László (Ladislaus ab Angelo Custode, piarista növendék) 267
 Buda (Pest megye) 49, 56, 94–95, 120, 141, 143–144, 133, 141, 142, 147, 149, 168, 260, 263, 287
 Budapest 9, 68
 Budneszel Mathias 268
 Bukovics Antal 34, 43, 51, 251, 255, 258, 282
 Burian László (Ladislaus) 51, 251, 283

- Busaeus, Joannes 297
 Bustyaháza (Busztaháza, Pusztaháza, Máramaros megye) 136, 259
 Butsánszky Id. Bucsánszky
 Büky Georgius 270
 Büsch, Johann Georg 163-164
 Calasanz, José de, Id. Kalazanci Szt. József
 Carpe Joannes 49, 255
 Carpe Mihály Id. Karpe Mihály
 Celldömölk (Vas megye) 274
 Chokier, Joannes 296
 Cicero 18
 Cífer (Pozsony megye) 257
 Clausberg, Christlieb 65, 66, 125, 126, 135, 171, 179, 184, 231, 245, 297
 Clement Nicolaus 255
 Clemon Joannes 23, 249
 Cnobbarus, Joannes 298
 Colbert, Jean-Baptiste 22, 138
 Concsek Andreas 276
 Conti Andreas 261
 Conti János 120, 233
 Cornides Dániel 157
 Corsini, Odoardo SchP 66-67, 172
 Cörver Elek (Alexius a Maria Magdalena) SchP 59, 66
 Cörver János (Joannes a Matre Dei) SchP 15, 301
 Czabay Sándor (Alexander a Nativitate Domini) SchP 27, 78, 106, 263, 266, 287
 Czagányi Ignatius 277
 Czagányi Josephus 278
 Csáby József (Josephus Cal. a Matre Dei) SchP 102
 Csács (Nyitra megye) 254
 Csákány (Pozsony megye) 278-279
 Csákvár (Fejér m.) 252
 Csallóköz (Pozsony megye) 273
 Csallóköznység (Pozsony megye) 249, 258, 262
 Csanád megye 43
 Csápek Josephus 273, 275
 Csaplár Benedek SchP 25, 56, 77, 187, 301, 302
 Csehország 272
 Cseke-tó (Tata) 72, 117-118, 132
 Cseklész (Pozsony megye) 22, 31, 34-35, 46, 48, 56, 60, 70, 108, 121, 145, 146, 167, 233, 261, 280-281, 282-283, 288
 Cserhalmy József SchP 80
 Csiba Joannes 276
 Csiczmanecz Joannes 268
 Csongrád megye 43, 275, 276
 Csór (Fejér megye) 271
 Csörgey László (Ladislaus) 164, 255
 Csukárd (Pozsony megye) 251, 275
 Csukás Györgyi 43
 Csütörtök (Pozsony megye) 120, 233, 261
 D'Aviler, Augustin Charles 134, 147, 152
 Dachauer György (Georgius) 111, 120, 233, 261
 Dad (Komárom megye) 262, 275
 Dalham, Florian SchP 266
 Darjes (Daries), Joachim Georg 64, 172, 180, 185, 245
 Dávid Ildikó 28, 146
 Deák Martinus 270
 Deáki (tatai uradalmi prefektus) 229
 Deáky Antal (Antonius) 48, 52, 252, 270
 Debrecen 9, 19
 Dejoj (Zágráb megye) 169
 Delpini Joannes 258
 Derbay Jacobus 258
 Dervalics Mathias 268
 Despot Paulus 272
 Diószeghi József (Josephus) 35, 252
 Dlholeczky János (Joannes) 34, 168, 258, 282-283
 Dlholeczky Paulus 258
 Dobrovits Dorottya 142, 150, 154, 302
 Dóka Stephanus 276
 Doll, Johann 57-58
 Dolyán (Szepes megye) 254, 257
 Dom Flórián (Florianus a S. Josepho) SchP 16, 27, 111, 115, 245, 263
 Domanovszky Sándor 164
 Dományi Márk (Marcus ab Assumptione B.M.V.) SchP 115, 267
 Domby Mihály (Michael ab Assumptione B.M.V.) SchP 267
 domonkosok 298
 Domoszló (Heves megye) 276-277
 Doppelmayer, J. Gabriel 61
 Dornyay Béla 84, 93, 94, 100
 Dráva 169, 170
 Dugonics András (Andreas a S. Angelo Custode) SchP 24, 147, 165
 Duna 134, 169, 283, 287

- Dunaalmás (Komárom megye) 117-118
 Dunaföldvár (Tolna megye) 259
 Dunaradvány (Komárom megye) 269
 Dunaszerdahely (Pozsony megye) 252, 276
 Dupain, Louis Charles 63, 147
 Dvortsák (Tvorzag) Ludovicus 23, 249
 Eder József 81
 Eger (Heves megye) 80, 81, 270, 273
 Egry Josephus 272
 Ehrenberg György 100
 Ehrenberg József 100
 Ehrenfels (Pál) Gáspár 115, 137
 Ellenbogen József (Josephus), 110-111, 261
 Előpatony (Pozsony megye) 255
 Episcopus, Nicolaus 296
 Erdélyi Mór 53
 Ernst, Heinrich 173
 Érsekújvár (Nyitra megye) 38, 250, 273-275
 Eszék (Verőce megye) 41, 169, 170
 Esztergom (Esztergom megye) 9, 94, 111, 120, 147, 233, 255, 259, 262, 270-273, 269-273, 276, 278
 Esztergom megye 252, 255, 259, 262, 269-273, 276, 278
 Eszterházy család 33, 34, 101, 280
 Eszterházy Ferenc (1715–1785) 18, 21, 31-33, 39-40, 48, 54, 60, 67, 70-75, 81, 89, 90, 108, 113, 116, 117, 139, 145, 146, 174, 176-177, 183, 225, 228, 230, 237, 239, 247
 Eszterházy Ferenc (1746–1811) 89, 90, 101, 225
 Eszterházy János (1748–1800) 89, 90, 101, 225
 Eszterházy József (1682–1748) 73
 Eszterházy József Ádám (1714–1762) 73
 Eszterházy Károly (1725–1799) 53, 70, 100
 Eszterházy Miklós (1711–1764) 70, 71, 72, 74, 84, 90, 94, 105, 145, 146, 224, 225
 Eszterházy Tamás (1901–1964) 53
 Ettinger Alajos (Aloisius a S. Catharina) SchP 146, 147, 165, 247, 263, 249, 288
 Ettmajer (diák) 23, 249
 Ettmayer József (Josephus a S. Antonio) SchP 247, 265
 Fábián Imre SchP 77
 Faisz József SchP 93, 94, 95
 Fajer Franciscus 23, 249
 Fallenbüchl Zoltán 166, 168, 170
 Farkas (convictor, 1766) 249
 Farkas János (Joannes) 48, 255
 Farkasréti temető 14
 Fehér Joannes 273
 Fehér megye 43
 Fejér megye 252-253, 271, 276, 277
 Fejérpataky László (Ladislaus) 49, 109, 111, 261
 Fekete György 182, 183
 Fekete János 157
 Fekete Márton (Martinus) 34, 280-281, 259
 Fekete Stephanus 270
 Fekete-Tisza 41
 Feketevíz (Schwarz Wasser) 34, 36, 45, 167, 280-283
 Felix (diák) 255
 Felkiss Antal (Antonius) 36, 255
 Feller Joannes 272
 Fellner Jakab 69-70, 72, 80-81, 83-99, 104, 105, 114-116, 118, 132, 146
 Felsőbánya (Szatmár megye) 57
 Felsőgalla (Komárom megye) 9
 Felsőjattó ld. Jattó
 Felsőköröskény (Nyitra megye) 276
 Felsőpalojta (Hont megye) 271
 Ferberth Ferenc 118
 ferencesek 10-11, 296
 Ferenczfý Michael 272
 Ferenczy József (Josephus Cal. a S. Antonio Patavino) SchP 99
 Ferrerius, Vincentius OP (Ferrerri Szt. Vince) 298
 Fidler Mihály (Joannes Michael) 54, 252
 Fináczy Ernő 19
 Fleury, Claude 60
 Fodor Ferenc (térképész) 42, 43, 147, 279-284, 302
 Fodor Franciscus 273
 Fogass Michael 270
 Foglizon (Szenc) 25
 Fonyó Antonius 270
 Forgó András 159
 Forster (diák) 255
 Földös Jacobus 275
 Földös Stephanus 275
 Földvár ld. Dunaföldvár

- Franzensdorf (Kimersdorf, Alsó-Ausztria) 283, 285
 Freidhoffer (Frethoffer) Antonius 249
 Freidhoffer (Frethoffer) Ferenc (Franciscus) 41, 249
 Freidhoffer (Frethoffer) József (Josephus) 168, 249
 Fridl, Marco 297
 Friedreich Endre SchP 25
 Friessem, Joannes Wilhelmus 296
 Frisius, Johannes 67
 Frobenius, Hieronymus 296
 Froitzheim Joannes Laurentius 297
 Fülel (Nógrád megye) 275, 277
 Gaal Andreas 273
 Gabány József (Josephus) 252, 286
 Gabnai Joannes 277
 Galánta (Pozsony megye) 120, 233, 255, 261, 274
 Galavics Géza 144, 287
 Galgóc (Nyitra megye) 274
 Galovits Joannes 268
 Gannay János (Joannes) 41, 108, 121, 233, 261
 Garai Josephus 273
 Garamszentbenedek (Bars megye) 275
 Gáspár Georgius 255
 Gaudio, Francesco SchP 78, 276
 Gavanti, Bartolomeo CRSP 60
 Géczy Gábor 72, 73
 Gedele Laurentius 275
 Gedeon Joannes 23, 249
 Gegő Adolf (Adolphus a S. Joseph) SchP 27, 28, 78, 245, 247, 266-267, 277
 Gegő Béla 115
 Georgi, Theophilus 67
 Gergy Ádám (csákvári provizor) 252
 Gergy Id. Gyergl
 Gerschbacher József (Josephus a S. Maria Magdalena) SchP 78, 106, 267
 Girczey Franciscus 273
 Glosz Georgius 273
 Godál Joannes 268
 Goldbach (diák) 252
 Goldmann, Nicolaus 147
 Gorenz (Gorenc) Antal 9
 Gotthardi József (Josephus a S. Joanne Nep.) SchP 27, 35, 264, 286-287
 Gottsched, Johann Christoph 60, 67, 126, 139, 231-232
 Görög Demeter 42, 43
 Gött Antal 93, 98-99
 Grassalkovich Antal 141-142
 Gravesande, Guillaume Jacob 67, 172
 Greef, Vincentius OP 298
 Grosch, Friedrich Severin 296
 Gubanóczy Krizosztom (Chrysostomus a S. Catharina) SchP 267
 Gudics Ignác 72
 Gúta (Komárom megye) 275
 Gyárfás Franciscus 270
 Gyergl Antonius 252
 Gyorgyovánszky Ferenc (Franciscus a S. Ambrosio) SchP 27, 77, 78, 247, 266-267
 Gyöngyös (Heves megye) 271-272, 274, 276-277
 Győr (Győr megye) 10, 48, 111, 137, 147, 251, 253, 257, 270-272
 Győr megye 43, 111, 253, 262, 270-274, 278
 Györgyi Emericus 278
 Győrság (Győr megye) 272
 Győrszentmárton (Győr megye) 274
 Habsburg I. Lipót 200
 Habsburg III. Károly 141, 200
 Habsburg Mária Terézia 12, 16, 21, 25, 31, 44-45, 67, 70-71, 112, 120, 136, 139, 141, 145, 149, 154, 157, 169, 174, 176, 183, 221
 Habsburg-Lotharingiai Albert főherceg 121, 232
 Habsburg-Lotharingiai II. József 55, 56, 113, 139, 157, 165, 168
 Habsburg-Lotharingiai Jenő főherceg (1863-1954) 99
 Habsburg-Lotharingiai József Ágost főherceg (1872-1962) 99
 Habsburg-Lotharingiai Ottó főherceg (1865-1906) 99
 Habsburg-Lotharingiai Rainer főherceg (1827-1913) 99
 Hainburg (Alsó-Ausztria) 256
 Hajagos Stephanus 270
 Hajdú kerület 260
 Hajdúdorog (Hajdú kerület) 260
 Halász Petrus 268
 Hamburg 163
 Hanauer György 93-94
 Handl Jacobus 268
 Hansa(-szövetség) 205
 Hatvan Id. Újhatvan

- Hauch (Hauk) Henrik (Henricus a S. Anna) SchP 27, 264
 Hazll Joannes 275
 Hederich, Benjamin 67
 Hefler Mathias 272
 Hegyeshalom (Pozsony megye) 268
 Hegyessy Antal (Antonius) 49, 256
 Hegyessy Joannes 256
 Heimbucher József (Josephus) 122, 263
 Hendrey András (Andreas) 122, 263
 Heresztény (Bars megye) 269
 Heringh, Michael 169
 Herttwig, Christoph 62
 Hervolay Joannes 278
 Hetényi Varga Károly 11
 Hetés (Somogy megye) 26
 Heves megye 250, 258, 270–277
 Hillebrandt, Franz Anton 144, 150, 151, 155
 Hlavács (diák) 256
 Hlavács János 187
 Hoffmann Sebestyén (Sebastianus a S. Joanne Nep.) SchP 93, 102
 Holics (Nyitra megye) 253, 255
 Holl Béla SchP 10
 Holló Imre (Emericus a S. Thoma Aquinate) SchP 266
 Homola Josephus 273
 Hont megye 111, 120, 233, 258, 262, 269, 271, 274
 Horányi Elek (Alexius a Matre Dei) SchP 67, 89, 149, 165, 167, 174, 266, 302
 Horányi Gábor 142, 149, 154
 Horvátguráb (Pozsony megye) 33, 34
 Horváth Ádám (pálóci) 9
 Horváth Ambrus SchP 159
 Horváth Ferdinánd (Ferdinandus a S. Anna) SchP 267
 Horváth Joannes (Moson, tatai diák) 273
 Horváth Joannes (Vágújhely, tatai diák 1766) 269
 Horváth Joannes (Várkony, tatai diák) 276
 Horváth Josephus (Eger) 270
 Höbling János 141
 Hrabovszky Antal (Antonius) 167, 256
 Hradek (Liptó megye) 136
 Hueber Josephus 23, 249
 Hueber, Fortunatus OFM 296
 Hulini Jónás (Jonas a S. Thoma Aquinate) SchP 229
 Husvéth Franciscus 272
 Ivánka (Nyitra megye) 278
 Jablonczy (diák) 256
 Jadot, Jean Nicolas 141, 142
 Jager Josephus 278
 Jäger József (Josephus a S. Maria Magdalena) SchP 110, 245, 267
 Jahn, Johann Franz 58
 Jaiczay Josephus 272
 Jakabovits Joannes 272
 Janáts Ignatius 272
 Jankovits Martinus 278
 Jánosháza (Vas megye) 270–271
 Jánoshida (Pest megye) 45
 Járkovics Joannes 272
 Jászberény (Jászkun kerület) 271
 Jászkun kerület 271
 Jattó (Nyitra megye) 258
 Javorek Stephanus 275
 Jelenffy Josephus 273
 Jenő főherceg ld. Habsburg-Lotharingiai Jenő
 Jernyei Kiss János 124
 jezsuiták 15, 33, 102, 113, 115, 126–127, 129, 174, 296, 297
 Jókúty Simon 272
 Jónás Franciscus 270
 József főherceg ld. Habsburg-Lotharingiai József Ágost
 József, II. császár ld. Habsburg-Lotharingiai II. József császár
 Jöcher, Christian Gottlieb 302
 Jursonits Joannes 278
 Justi, Johann Christian 67
 Justi, Johann Heinrich Gottlob von 62, 64, 172
 Kaiserebersdorf (Alsó-Ausztria) 284
 Kajtor Paulus 272
 Kalazanci Szt. József 26, 98
 Kalluska Szeverin (Severinus a Matre Dei) SchP 27, 245, 264, 267
 Kálmán Attila 13
 Kálmán Ferenc 11
 Kalocsa (Bács megye) 45, 146
 Kálvária-domb (Tata) 102
 Kapitány Jánosné ld. Suri
 Kapornak ld. Nagykapornak
 Kapossy János 141, 142, 149, 150, 302
 Kapuvári Franciscus 278

- Karácsond (Heves megye) 270
 Karkoczká Melchior 274
 Karlsbad 71
 Károly, VI. ld. Habsburg III. Károly
 Károlyi Antal 45
 Karpe Mihály (mérnök) 172
 Karva (Esztergom megye) 269
 Kassa (Abaúj megye) 28, 32, 65, 112, 115, 129, 137, 147, 157, 252-253, 260
 Katona Dénes SchP 102
 Kazinczy Ferenc 157
 Kázmér Elek (Alexius a Matre Dei) SchP 267
 Kecel (Pest megye) 274
 Kecskemét (Pest megye) 118, 146
 Keffer Josephus 108, 109, 121, 233, 261
 Kegl (Kegly) Károly (Carolus) 164, 256
 Keglevich János (Joannes Nep. a S. Theresia) SchP 26, 30, 66, 78, 106, 110, 115, 117, 119, 129, 138, 245-247, 266, 276
 Keglevich József 66
 Kelényi György 141, 142, 150, 151, 154, 302
 Kemendollár (Zala megye) 276
 Kempelen Farkas 111
 Képp Ludovicus 276
 Kerekes Márton 43
 Kerény (major, Szenc) 26
 Kersnerits Michael 272
 Kertész Andreas 274
 Késmárk (Szepes megye) 252
 Késmárky Gábor (Gabriel) 34, 109, 111, 120, 233, 261, 285
 Késmárky Georgius 261
 Keszthely (Zala megye) 270
 Keveházi Katalin 298
 Kfölnér, Prokopius 23, 249
 Khiritz Andreas/Antonius 23, 249
 Kilián István 101, 103, 302
 Kimersdorf ld. Franzensdorf
 Királyfalva (Pozsony megye) 31, 33
 Kirschius, Adamus Fridericus 236
 Kis- v. Pusztakovácsi (Somogy megye) 253
 Kiseccset (Nógrád megye) 269
 Kisfalud (Sopron megye) 277
 Kisigmánd (Komárom megye) 72
 Kiskelecsény (Trencsén megye) 269
 Kiskomárom (Zala megye) 271
 Kispart János SchP 26, 139
 Kiss Adamus 270
 Kiss Adorján (Adrianus a S. Catharina) SchP 16, 25, 34, 38, 46, 50, 59, 63, 77, 108, 109, 113, 137, 159, 167, 245-246, 248, 279
 Kiss Michael 252
 Kiss Stephanus 269
 Kisudvarnok (Pozsony megye) 269
 Kisvárd (Szabolcs megye) 169
 Kiszél Adamus 270
 Kisszeben (Sáros megye) 147
 Klebl Thomas 275
 Kleinvechter Emmanuel 121, 232, 261
 Klempa István (Stephanus) 122, 263
 Klimó Emericus 256
 Klobucharich, Franc 169
 Klobuczek Alajos (Aloisius a Jesu Maria) SchP 27, 245-246
 Klothammer Ferenc (Franciscus Ser. a S. Angelo Custode) SchP 167, 170-171
 Klothammer János (Joannes) 34, 63, 165-175, 259, 280, 282
 Klothammer Mátyás (Mathias Franciscus) 166-167, 259
 Klothammer ld. Klothammer
 Klotz Bálint (Valentinus a Passione Domini) SchP 27, 110, 115, 119, 120, 135, 246, 264
 Knesik Antonius 252
 Knesik Imre (Emericus) 35, 43, 252, 284
 Koch Ferenc (Franciscus Xav. ab Assumptione B.M.V.) SchP 267
 Koháry család 38
 Kolhund Franciscus 23, 249
 Kolhund Josephus 23, 249
 Koller Ignác (Ignatius) 50, 51, 54, 252
 Kolozsvár (Kolozs megye) 28, 113, 146, 157
 Koltai András 12, 97, 122, 139, 176, 248, 302
 Komárom (Komárom megye) 129, 130, 136, 257, 262, 270-275, 277-278
 Komárom megye 73, 120, 269, 270-277
 Komáromszemere (Komárom megye) 270
 Komáromy Stephanus 269
 Komper, Kilian 297
 Konarski Szaniszló SchP 66
 Kondé Joannes 252
 Kondé Petrus (Péter) 50, 51, 54, 252, 269
 Kontsek Georgius 278

- Kónya Kristóf (Christophorus a SS. Nomine Jesu) SchP 24, 25, 27, 41, 48, 50-52, 57, 60-61, 66, 70, 73, 108, 221, 245, 254
- Kopjári (Kopiari) Josephus 270
- Koppi Károly (Carolus a Passione Domini) SchP 12, 16, 17, 24, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 239
- Kornis Gyula SchP 50
- Koroncó (Győr megye) 262
- Korpona (Zólyom megye) 275
- Kościuszko Tádé 66
- Kosovits Emericus 270
- Kossa (Trencsén megye) 268
- Kossik Bazil (Basilius a Jesu Maria) SchP 267
- Kosztka Mátyás (Matthias a SS. Nomine Mariae) SchP 267
- Kovácspalota (Nyitra megye) 277
- Kóvár (Hont megye) 120, 233, 262
- Kovarik Antonius 269
- Kováts Franciscus 270
- Kovátsy Josephus 278
- Kozma Ferenc (Franciscus) 34, 259, 282
- Kögl József 53
- Königsacker József (Josephus Cal. a Jesu Maria) SchP 16, 17, 27, 29, 30, 40, 55, 106-110, 112, 114, 119, 132, 135, 147, 165, 222, 245-246
- Körmend (Vas megye) 166, 273
- Körmöcbánya (Bars megye) 38
- Körösi Albin SchP 113, 165
- Kőszeg (Vas megye) 269
- Kövesdi Franciscus 275
- Králl József (Josephus) 34, 259, 281
- Krapf család 73
- Kratz Károly (Carolus Nepomucenus) 35, 280, 259
- Kraus, Johannes Paulus 67, 171
- Kriszten Rafael OFM 10
- Krisztinaváros (Budapest) 134, 152
- Krolig Bazil (Basilius a S. Francisco Seraphico) SchP 77-78, 146, 245-247, 264, 267
- Kropp Laurentius 276
- Kruchten, Joseph 58, 64
- Kubány Michael 278
- Kudler Joannes 269
- Kulpa 169
- Kutscher Josephus 256
- Kutscher Martinus 256
- La Porte, Matthieu de 65, 126, 135, 172, 179, 184, 245
- Laáb (Láby) Gáspár (Casparus) 39, 40, 252, 286
- Laczko Ambrus (Ambrosius a S. Michaelae) SchP 27, 51, 93, 100, 105, 110, 114-115, 117, 119, 120, 133, 134, 146, 147, 231, 245-247, 263
- Ladányi Andor 187
- Ladislaides Emericus 276
- Lahnsitz Id. Cseklész
- Lajtakörtvélyes (Moson megye) 257
- Lakatos János 169
- Lakits Joannes 277
- Langenbach Franciscus 23, 249
- Langenbach Josephus 249
- Lankovics Fülöp (Philippus a S. Davide) SchP 267
- Lászlófi Id. Ladislaides
- Lauber Andreas 271
- Lauber Casparus 276
- Lázár deák 172
- Lazius, Wolfgangus 172
- Le Clerc, Sebastian 62, 78, 134, 147, 172, 175
- Ledai Lénárd (Leonardus a S. Joanne Nep.) 57
- Lednice (Trencsén megye) 278
- Legeza László 94
- Léh István SchP 77, 78, 96, 167
- Lehmann, Johann Gottlob 62
- Lehner Id. Valdborg
- Lehotzky Antal 111, 120, 232, 249, 261, 279
- Leibniz, Gottfried Wilhelm 66
- Lelovics Ignác (Ignatius a S. Joanne Bapt.) SchP 78, 106, 116, 232, 246, 266, 270, 272
- Lendva (Zala megye) 271
- Lengyel Félix (Felix a S. Michaelae) SchP 16, 27, 73, 77, 146, 245
- Leopoldsdorf im Marchfelde (Loipersdorf, Alsó-Ausztria) 283, 285
- Leszkovszky (Leszkoczi) Emericus 44, 249
- Lethenyei Joannes 256
- Lethenyei Josephus 256
- Leupold, Jacob 64
- Libai József István (Josephus Stephanus) 35, 253, 286
- Libetbánya (Zólyom megye) 268

- Liesganig, Joseph SJ 126, 174, 175
 Lipót (pesti ács) 142
 Liptó megye 269, 273, 275-276
 Liptótárnóc (Liptó megye) 276
 Liszkófalú (Liptó megye) 273
 Lohner, Tobias SJ 296
 Lohó Carolus 278
 Loipersdorf ld. Leopoldsdorf
 Löhneiss, Georg Engelhard 62
 Lubomirska, Anna 92, 101
 Luczmajer Bazil (Basilius a S. Caecilia)
 SchP 27, 247, 265
 Magari Michael 271
 Magyar István 40
 Magyar István SchP 11
 Magyarbél (Pozsony megye) 33-34, 37,
 286
 Magyarossy Antal (Antonius) 51, 253,
 285
 Magyaróvár (Moson megye) 28, 103,
 136, 278
 Magyary László (Ladislaus) 62, 121-122,
 133, 144-145, 147, 149-152, 154-155,
 263, 287
 Mahenhomer, Martin 47
 Maier (diák) 249
 Maillard megye, De 174
 Maisdorf ld. Mannsdorf
 Majer András 105
 Majk (Komárom megye) 81-82, 105, 121
 Major Michael 271
 Majtény (Pozsony megye) 277
 Majtényi György 12
 Mak Domonkos OSPPE 30
 Mak Sebestyén (Sebastianus a S. Anna)
 SchP 23, 27, 30-32, 41, 43, 55, 109, 110,
 114-115, 117, 119-121, 123-127, 129-
 130, 140, 147-148, 231-234, 236-237,
 245-246, 263
 Makai Adamus 274
 Makó Pál 144
 Malacka (Pozsony megye) 257
 Malinovics Ignác (Ignatius a S. Joanne
 Nep.) SchP 27-28, 146-147, 247, 264
 Maloschegg Antonius 256
 Mannsdorf an der Donau (Maisdorf,
 Alsó-Ausztria) 283, 285
 Mansfeld, Johann Ernst 144-145, 150,
 153
 Mansi, Iosephus CO 297
 Máramaros megye 38, 44, 57, 249-251,
 272, 274, 285
 Máramarossziget (Máramaros megye)
 136, 272, 261, 274
 Marenits Philippus 271
 Margitta (Bihar megye) 250
 Mária Terézia ld. Habsburg Mária Teré-
 zia
 Máriatölgyes (Trencsén megye) 270
 Marik Antonius 23, 250
 Marinoni, Johann Jacob 34, 61, 283, 287,
 302
 Marolt József (Iosephus) 44, 250, 285
 Marsovszky Dávid (David a S. Ioseph)
 SchP 267
 Márványhegy (Tata) 69, 74, 81, 85, 89
 Massilion, Johannes 60
 Máthé György (Georgius) 41, 250
 Máthé Stephanus 250
 Matlekovits Sándor 163
 Mátraszele (Nógrád megye) 269
 Mattyasovszky József (Iosephus) 44,
 111, 120, 233, 261
 Mattyasovszky Ladislaus 262
 Mecsedelfalva (Szepes megye) 261-262
 Mecseknádasd (Baranya megye) 251
 Medgyes (Torda megye) 28
 Meissonnier, Juste-Aurèle 297
 Mérey Iosephus 272
 Mernye (Somogy megye) 43
 Mész Anna 100
 Mész György 100
 Mészáros Ferenc 225
 Mészáros Joannes 274
 Mészáros László (Ladislaus a S. Ioseph)
 SchP 100, 267
 Meusel, Johann Georg 64, 174, 302
 Migazzi Kristóf 165
 Mihályfa (Zala megye) 269, 271
 Mihálygerge (Nógrád megye) 256
 Mihályi Andreas 269
 Mikel Joannes 275
 Miklovics Joannes 269
 Mikovinyi Sámuel 72, 117-118, 132, 142
 Milecz Erzsébet 42
 Milecz György (Georgius) 41-42, 250
 Milecz Imre (Emericus) 38, 42, 250, 285
 Milkovics Lajos (Ludovicus) 111, 120,
 232, 262, 279
 Miller, Johann Ferdinand 141-142, 302
 Minczinger Sándor 13, 112

- Miskolc (Borsod megye) 10, 273
 Miskolczy Josephus (de Roglaticza) 253, 283, 285
 Missics János (Joannes) 111, 120, 233, 262
 Mocsá (Komárom megye) 270, 274
 Modrovszky Farkas (Wolfgangus a SS. Trinitate) SchP 81, 101-102, 266
 Mojzer Miklós 146
 Molnár Ignác (Ignatius) 34, 259, 280
 Molnár István 112
 Molnár Josephus 271
 Molnár K. János 147
 Molnár Petrus 271
 Moritz (Maurice) József (Josephus) 121, 133, 148, 233, 262, 288
 Moró Mathias 250
 Morvai Josephus 274
 Morvaőr (Nyitra megye) 252
 Mosóc (Turóc megye) 250
 Moson (Moson megye) 273
 Moson megye 40, 43, 252, 257, 271, 273, 278
 Mosonújfalú (Moson megye) 271
 Mravik Josephus 271
 Nagy Joannes 269
 Nagy Joannes 274
 Nagy Michael 271
 Nagybocskó (Máramaros megye) 44, 249
 Nagyborsa (Pozsony megye) 255
 Nagybudafa (Pozsony megye) 254
 Nagyödemes (Pozsony megye) 54
 Nagyjóka (Pozsony megye) 275
 Nagykanizsa (Zala megye) 268-269
 Nagypapornak (Zala megye) 25
 Nagykároly (Szatmár megye) 120, 275
 Nagykosztolány (Nyitra megye) 251
 Nagylévárd (Pozsony megye) 269
 Nagyrákó (Turóc megye) 261
 Nagyszarva (Pozsony m.) 255
 Nagyszeben (Szeben szék) 261
 Nagyszombat (Pozsony megye) 111, 144, 167, 174, 254-256, 258-259, 261-262, 287
 Nagytapolcsány (Nyitra megye) 276
 Nagyvárad (Bihar megye) 110, 111, 233, 258, 262
 Napier, John 36
 Nedeczky Ferenc 72, 73
 Nedeczky Pál (Paulus) 62, 121-122, 133, 144-145, 147, 149-155, 263, 287
 Nein Wolfgangus 276
 Neltner Casparus 278
 Nemes Franciscus 271
 Nemes Klára 172
 Nemeszegi Stephanus 275
 Német Michael 271
 Németbél (Pozsony megye) 33, 279, 286
 Németh Sándor (Alexander) 111, 120, 232, 262
 Némethy Josephus 272
 Németpróna (Nyitra megye) 274, 277
 Németsóvár ld. Sóvár
 Nemsó (Trencsén megye) 166-167, 259
 Neszmély (Komárom megye) 117
 Neukirch, Benjamin 67
 Newton, Isaac 66, 78
 Niczky (diák) 49
 Niczky János (Joannes) 269
 Niczky Kristóf 18, 29, 74, 118, 121
 Nigrini Stephanus 275
 Nilus 212
 Nógrád megye 109, 256, 261, 269, 275-277
 Noller Alajos (Aloisius a S. Carolo) SchP 27, 119-120, 147, 246, 264, 288
 Nolter (Noller) Antonius 272
 Novák Sándor 30
 Nozdoviczky (diák) 256
 Nukovics Nándor (Ferdinandus a S. Josepho) SchP 27, 263
 Nürnberg 147
 Nyárad (Győr megye) 274
 Nyiri Ignatius 275
 Nyitra (Nyitra megye) 74, 87, 157, 159, 229, 262, 268, 270-272, 275, 278
 Nyitra megye 42, 250-255, 258, 268-278
 Ocskai (diák) 250
 Oedt, Johann Christoph von 296
 Ohaj (Bars megye) 274, 276, 278
 Ojtozi Eszter 296
 Ollik Andreas 274
 Oppel, Friedrich Wilhelm von 62, 123
 Orbán László 157
 Orczy Lőrinc 56, 157
 Orosz Zsigmond (Sigismundus ab Angelo Custode) SchP 31, 41, 43, 54-55, 85, 88-89, 91, 103, 105, 109, 113, 115-121, 124-125, 147-148, 230-231, 237

- Orth an der Donau (Alsó-Ausztria) 34, 283-284
 Osegovich Emericus 170
 Oswald Gáspár 85, 86
 Ottó főherceg ld. Habsburg-Lotharingiai Ottó
 Ozora (Tolna megye) 273
 Öreg-tó (Tata) 72, 82-83, 117, 132
 Ősz Joannes 271
 Paczovszky (diák) 253
 Padányi Biró Márton ld. Biró Márton
 Pálffy család 132, 232
 Pálffy János 141
 Palma, Carolus Franciscus SJ 174
 Pálóczi Horváth Ádám ld. Horváth Ádám
 Palocsa (Sáros megye) 43, 255, 262
 pálosok 30, 253
 Pannonhalma (Győr megye) 278
 Pápa (Veszprém megye) 80, 94, 253
 Pápesch Mátyás (Matthias a S. Stanislao) SchP 96, 100
 Papon, Jean Pierre 175
 Patkó Andreas 275
 Pauer János 33
 Paukovits Leopoldus 274
 Paulányi Michael 277
 Paulenkó Michael 276
 Paumon Georgius 274
 Pécs (Baranya megye) 252, 260, 268, 278
 Peer Jakab (Jacobus a S. Josepho Cal.) SchP 267
 Peldmonn Georgius 274
 Pendl Jacobus 276-277
 Pen ther, Johann Friedrich 61-62, 78, 147, 171, 285-286
 Péntzes Ladislaus 256
 Perczel (Berczel) Franciscus 253
 Perczel Imre (Emericus a Iesu Maria) SchP 105, 121-122
 Perger Michael 278
 Perneszy Pál (Paulus) 253, 283, 285
 Persa (diák) 122, 263
 Pertin ld. Bertin
 Pest (Pest megye) 16, 97, 106, 157, 162, 166, 170, 238-239, 266, 269, 272-273
 Pest megye 149, 250, 260, 269-270, 272-277
 Pest-Pilis-Solt megye ld. Pest megye
 Petényi Michael 276
 Péter Gábor 10
 Péterffy Alexandra 295
 Pétervárad (Szerém megye) 141
 Petheő Jakab (Jacobus) 34, 259, 272, 282
 Petheő Sebastianus 259
 Petintsek Michael 271
 Petrasko Sándor (Alexander ab Adventu Spiritus Sancti) SchP 118
 Petrovič, Rastislav 46-47, 302
 Petsőli Josephus 271
 Pfeiffer Vilmos (Vilhelmus a Praesentatione B.M.V.) SchP 264
 Pichler, Ferdinand 144, 145, 150
 Pichlmajer Joannes 233, 262, 279
 Pilisi apátság 278-279
 Pintér Fülöp 89-90
 Pintérné Kaiser Viktória 89
 Pnyatzy Adalbertus 276
 Poda Miklós 33
 Podhraczky Carolus 277
 Podhraczky Mihály (Michael a S. Augustino) SchP 266-267, 273, 275
 Polanszki Petrus 275
 Polhora (Árva megye) 276
 Pongrácz 26
 Pongrácz András (Andreas) 111, 120, 233, 259, 262
 Pongrácz Ignác (Ignatius) 63, 65, 68, 125, 167-168, 259, 297
 Pongratz (diák) 250
 Pongratz Athanasius 250
 Pozzo (Puteus), Andrea SJ 63, 78, 147, 171
 Pozsony (Pozsony megye) 34, 42, 48-50, 55-56, 74, 107, 111, 120, 122, 129-130, 132-133, 146, 151, 166-168, 173, 176, 183, 222-223, 225, 228, 230, 233, 239, 250, 252-256, 259, 261-263, 269, 272, 274, 276
 Pozsony megye 111, 120, 177, 248-250, 252-263, 268-270, 272-278
 Pozsonyboldogfa ld. Boldogfa
 Prater (Bécs) 284
 Prater ld. Bécs
 Prati, Fortunato de 141
 Preszeler, Michael 223
 Proper Adamus 277
 Pröbstl József (Josephus) 48, 149, 250
 Prusénszky Pál (Paulus) 120, 232, 262, 275
 Puchner Ferenc (Franciscus) 35, 259, 279

- Puechberg, Johann Matthias 179, 184, 236, 245
 Puhó (Trencsén m.) 255
 Pula (Veszprém megye) 273
 Pusztafödémés (Pozsony megye) 259
 Pusztaháza ld. Bustyaháza
 Pusztai Joannes 271
 Pusztai László 287
 Quits Antal (Antonius) 42, 43, 168, 256
 Raab Adalbert (Adalbertus ab Assumptione B.M.V.) SchP 27, 267
 Rácalmás (Fejér megye) 276
 Ráckeve (Pest megye) 272
 Rác Josephus 277
 Rác Ladislaus 274
 Radamos (Zala megye) 271
 Rademacher Godefridus 236
 Radovics (diák) 257
 Rainer főherceg ld. Habsburg-Lotharingiai Rainer
 Rajcsány (Nyitra megye) 271
 Rajka (Moson megye) 251
 Rajna-vidék 205
 Raynal, Wilhelm Thomas 174
 Regal, Maximilian Ludwig 141
 Répce folyó 43
 Repovics Joannes 277
 Resznek (Zala megye) 270
 Réte (Pozsony m.) 33
 Révai Miklós (Nicolaus a Matre Dei) SchP 16, 24, 56, 69, 77, 147, 165, 266-267
 Révay Ferenc (liber baro) 250
 Reviczky (diák) 257
 Ribíánszky Mathias 274
 Ring Orsolya 12
 Risinger Özséb (Eusebius a S. Aloisio) SchP 30, 31, 44, 55, 64, 65, 110, 112, 115, 129, 137, 138, 245-247, 263
 Rónaszék (Máramaros megye) 111, 120, 136
 Rósnaki Joannes 277
 Roth Valerianus (a S. Stephano Rege) SchP 38
 Rozgony (Abaúj megye) 271
 Rózsahegy (Liptó megye) 174, 233, 269
 Rötth Josephus 257
 Rudics Elek (Alexius a S. Michaelle) SchP 267
 Rudnay Sándor 166
 Rudnizsky (Runiczky) Georgius 259
 Rudnizsky (Runiczky) Josephus 259
 Rue, Carl de la 60
 Rutkai Georgius 277
 Rutzendorf (Alsó-Ausztria) 283, 285
 Sági György (Georgius) 35, 253, 284, 285
 Sági Elisabetha 250
 Sajgó Benedek OSB 103
 Salix Joannes 257
 Sándor József (Josephus/Joannes) 33-34, 42, 257, 260, 280
 Sánta József (Josephus) 65, 68, 125, 167, 257, 297
 Sántha György 26
 Sarbak Gábor 30
 Sárffő (Pozsony megye) 33, 37, 253-254
 Sáros megye 43, 225, 255, 262
 Sárosfa (Pozsony megye) 248, 255
 Sárvíz 42
 Saskó (Bars megye) 269
 Scarella, Giovanni Battista CRth 78
 Scheber Flórián 91
 Schemerl, Joseph 173, 175
 Scherzinger, Johann Bapt. 46
 Schiesling Franciscus 111, 120, 233, 262
 Schindler József (Josephus a Virgine Fideli) SchP 77-79, 106, 266
 Schlossbergh József (Josephus) 34, 257, 260
 Schloßhof (Alsó-Ausztria) 257
 Schmid Carolus Antonius 257
 Schmidt, Justus 142
 Schmith József (Josephus a Desponsatione B.M.V.) SchP 267
 Schobloch Károly 96
 Schoen Arnold 53, 303
 Schröck Vince 115
 Schübler, Johann Jacob 63, 147
 Schwandtner, Johann Georg 103
 Schwartz János (Joannes) 35, 48, 253, 284
 Schwartzl ld. Svartzl
 Schwartzl Zsigmond (Sigismundus a S. Jacobo) SchP 77-78, 266-267
 Scrippelmajer (tatai számvevő) 229
 Sculteti (titkár, Bécs) 230
 Sculteti Nicolaus 250
 Sebő Ignatius 274
 Sebő Joannes 274
 Selmezbánya (Hont megye) 32, 33, 38, 55, 112, 113, 115, 232, 274

- Sempte (Šintava, Pozsony m.) 46
 Sigrist, Franz 4, 124
 Silberschlag, Johann Esaias 174
 Simai Kristóf (Christophorus a Salvatore Mundi) SchP 16, 147
 Simich Elek (Alexius a S. Josepho Cal.) SchP 267
 Simich Mátyás (Mathias a Matre Dei) SchP 111, 115
 Sinkay Ignatius 269
 Šintava ld. Sempte
 Skerlecz Ferenc 183
 Skoda Michael 275
 Skovranszky (Skowranski) Stanislava 9
 Smith Paulus 274
 Sneerer Andreas 275
 Snell Joannes 269
 Soltsányi Josephus 274
 Somogy megye 26, 253, 270
 Somogyi Rosalia 262
 Sonnenfels, Joseph von 27, 29, 31, 45, 64, 137, 138, 157, 172, 246
 Sopron (Sopron megye) 272, 275
 Sopron megye 272, 275, 277
 Sossleben (bécsi mester) 32, 43
 Sotto, Alfonso de 296
 Sóvár (Németsóvár, Sáros megye) 42, 136
 Söpte (Vas megye) 270, 271
 Spankovics József (Josephus) 122, 263
 Spetykó Franciscus 277
 Stefka Antal SchP 144, 153
 Sternwald (Cseklész) 282-283
 Stolz (diák) 257
 Stomfa (Pozsony megye) 275
 Straudorf (Strauhendorf, Alsó-Ausztria) 283, 285
 Strauhendorf ld. Straudorf
 Strausenber Sebestyén (Sebastianus a S. Joseph, piarista növendék) 267
 Strešňák Gábor 46-47, 302-303
 Sturm, Leonard Christoph 63, 147
 Suffren, Joannes SJ 297
 Súr ld. Valtasúr, Várrassúr
 Suraba Josephus 269
 Surányi Joannes 274
 Suri Kapitány Jánosné (Szenc) 111
 Sümeg (Zala megye) 277-278
 Süssenbeck Antonius 257
 Süttő (Komárom megye) 94-95
 Svartzl (diák) 250
 Szablik István (Stephanus a S. Julianna) SchP 69, 266, 277
 Szabó Adamus 271
 Szabo Antonius 278
 Szabó Joannes 271
 Szabó Josephus 274
 Szabolcs utca (Budapest) 11
 Szabolcsi Hedvig 28, 144, 146, 147
 Szaibolt Joannes 23, 250
 Szakolca (Nyitra megye) 274-275
 Szalaky Gábor (Gabriel) 43, 168, 250
 Szalay Gyula 50
 Szalóky Nep. János (geometra) 36
 Szaploneczay Kristóf (Christophorus) 111, 120, 233, 262
 Szarva ld. Nagyszarva
 Szatmár megye 45, 260, 275
 Száva folyó 168
 Szeben ld. Kiszeben, Nagyszeben
 Szeben szék 261
 Szedlatsek Thomas 272
 Szeged (Csongrád megye) 239, 275-276
 Széher út (Budapest) 14
 Szeibolt ld. Szaibolt
 Székelyudvarhely (Udvarhely szék) 271
 Szekery Stephanus 271
 Székefehérvár (Fejér megye) 25, 43, 53, 253, 277
 Szekszárd (Tolna megye) 277
 Szelestei N. László 266
 Szenice (Nyitra megye) 253, 269
 Szentessi Joannes 277
 Szentgrót ld. Zalaszentgrót
 Szentgyörgy (Pozsony m.) 33, 47, 111, 114, 119, 140, 229, 233, 301
 Szentpétervár (Oroszország) 62, 70, 174
 Szentzi Georgius 277
 Szepes megye 44, 111, 252-254, 257, 261, Szerdahelyi Adamus 257
 Szered (Pozsony megye) 31, 34, 70, 72, 145, 167, 250, 257, 270
 Szerenka Pál (tatai plébános) 8, 99
 Szidora Georgius 269
 Sziget ld. Máramarossziget
 Szigethi Stephanus 274
 Szihelszky Thomas 269
 Szivi Nep. János (Joannes a Jesu Maria) SchP 27, 247, 264-265
 Szliaczky (Sliaczky) Josephus 269
 Szokoly Mathias 276
 Szomoláni Philippus 276

- Szomolány (Pozsony megye) 277
 Szomolányi József SchP 10
 Szomolnok (Szepes megye) 57
 Szomoray Ladislaus 269
 Szorárd (Szorád) Zacharias 273
 Szőke Andreas 250
 Szőke Joannes 250
 Szőke Josephus 271
 Szöllősi Jenő (Eugenius a Servatore Mundi) SchP 119, 246
 Szöllőssy Caspar 260
 Szöllőssy Josephus 260
 Szőny (Komárom megye) 273
 Szredicskó (Zágráb megye) 169
 Sztrekai Ignatius 278
 Szumeray László (Ladislaus) 35, 253, 284
 Szuporányi Demetrius 260
 Szuporányi Mihály (Michael) 34, 260, 282
 Szuppán Vilmos 164
 Szúzy Josephus 277
 Szüllő József (Josephus) 168, 251
 Szylicz Károly (Carolus a S. Francisco de Paula) SchP 32
 Tajna (Bars megye) 272
 Takács Melchior 257
 Takáts Josephus 274
 Takáts Sándor SchP 165
 Taller Franciscus 274
 Tallós (Pozsony megye) 52, 107, 111, 115, 146, 175
 Táp (Győr megye) 273
 Tapolca (Zala megye) 270
 Tapolcsányi Gabriel 277
 Tapolcsányi Gergely (Gregorius a S. Ladislao) SchP 23, 24, 33, 57, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 81, 84, 85, 86, 87, 104, 106, 223, 224, 225, 228, 229
 Tapoltsányi Josephus 271
 Tapsony (Somogy megye) 270
 Tardos (Komárom megye) 273
 Tebery Georgius 257
 Tegó Ignatius 276
 Tejfalú (Pozsony megye) 253, 276
 Telek Stephanus 277
 Teleki Sámuel 157
 Tengerdy Ferenc (Franciscus) 50, 51, 54, 221, 222, 253
 Tentzer Gerorgius 274
 Teőke Josephus 276
 Terentius (Publius Terentius Afer) 101
 Teréz, Avilai Szt. 114
 Tergovcsics János (Joannes) 122, 263
 Tés (Veszprém megye) 277
 Tettenheim, Franciscus 23, 251
 Thelot, Johann Andreas 296
 Thott Andreas 278
 Tiszay Josephus 269
 Titel (Bács megye) 285
 Tivadar (Tradár) Joannes 251
 Tobak Franciscus 276
 Tolna (Tolna megye) 274
 Tolna megye 42, 259, 273-274, 277
 Tomeján Sándor (Alexander a S. Josepho Cal.) SchP 56, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 113, 114, 116, 121, 129, 130, 238, 246, 266-267, 272-273
 Tomek Vince SchP 302
 Tomka János 253
 Tomka Mihály (Michael) 51, 54, 253
 Tomka-Szászky János 67
 Torma Paulus 269
 Torna megye 43
 Tornóc (Nyitra megye) 277
 Tornynos Nicolaus 271
 Tósch Antal 12
 Tót ld. Thott
 Tóth András 187
 Tőke Balthasar 257, 260
 Tőke ld. Teőke
 Tőke Lénárd (Leonardus) 254, 283
 Török Josephus 273
 Tracik (diák) 254
 Trattner (könyvkereskedő, Bécs) 236
 Třebíč (Csehország) 272
 Trencsén (Trencsén megye) 113, 251, 255, 271- 273, 276
 Trencsén megye 251, 259, 268- 273, 276, 278
 Trojari Michael 271
 Trotzmann, Johann Gottfried 174
 Trszttánszky Emericus 274
 Trübswetter, Anton (kapitány) 173
 Tumler György 25
 Tumler Henrik 25
 Turányi Kornél 40
 Turóc megye 38, 111, 250, 258, 261
 Tuschleintner Kajetán (Caietanus a S. Thoma Apostolo) SchP 97
 Udvarhelyszék 271
 Újhatvan (Heves megye) 10
 Újhely Michael 271

- Újvár (Érsekújvár?) 274
 Újváry Sigismundus 258
 Ulisch, Godefridus (Godefridus a Matre Dei) SchP 88, 101
 Ungvár (Ung megye) 68
 Uradnicsek Michael 276
 Urbanovich József (Josephus) 51, 54, 254
 Úrszentiván (Bács megye) 42
 Űllő (Pest megye) 270
 Vác (Pest megye) 16, 94, 107, 139, 146, 165, 266, 270, 276, 279-280
 Vág folyó 33, 70
 Vágújhely (Nyitra megye) 258, 269, 277
 Vajka (Pozsony megye) 259
 Valdborg József (Lehner de Vallberg, Josephus) 41, 48, 251
 Valdborg Márton (Lehner de Vallberg, Martinus) 251
 Valero Jakab (Jacobus Antonius a S. Thoma Aquinate) SchP 16, 18, 25, 27-29, 45, 69, 71, 74-76, 78, 79, 88-90, 92-97, 100-106, 116, 118, 147, 165, 187, 245, 246, 266, 301
 Vallner Ferenc (pallér) 93
 Valtasúr (Pozsony megye) 33, 279-280
 Vály György (Georgius) 111, 120, 233, 262
 Várad ld. Nagyvárad
 Várad József (Josephus) 52, 254
 Várady Michael 273
 Varady Pál (Paulus) 63, 168, 233, 263
 Varasdy Emericus 254
 Varasdy Joannes 254
 Várassúr (Pozsony megye) 33, 279-280
 Varga András 298
 Várkony (Pozsony megye) 276
 Várogy Gyula (Julius) 225
 Vas megye 269-271, 273-274
 Vásárhely 274
 Vavrovits Michael 274
 Vecsey ld. Vetsey
 Vega, Georg von 173
 Weidler ld. Weidler
 Verebély (Bars megye) 273
 Vermes László (Ladislaus) 35, 254, 283, 286,
 Verner Mathias 276
 Verőce megye 169, 170
 Verseg (Pest megye) 277
 Vertics Ferenc 43
 Vertics József (Josephus), 43, 258
 Veszprém (Veszprém megye) 16, 25, 28, 270-272, 278
 Veszprém megye 253, 254, 270-273, 277-278
 Vetsey István 67
 Vida Josephus 271
 Vietoris György (Georgius a S. Anna) SchP 78, 79, 266, 268-269
 Vignola da, Giacomo Barozzi 63, 78, 147
 Vimmer Ágoston (Augustinus a S. Joanne Nep.) SchP 81, 85- 89, 96, 97, 102, 229, 230, 266
 Vince ld. Ferrerius
 Visky Ágoston (Augustinus a SS. Trinitate) SchP 267
 Vittman János (Joannes) 35, 260, 280
 Vlach Robertus OCist 278-279
 Voch, Lucas 172
 Voigtel, Nicolaus (geodéta) 62
 Voigtländer (Bécs) 32, 236
 Voit Pál 141, 144
 Voláko Marcell (Marcellus a Nativitate B.M.V.) SchP 246
 Volčja Jama ld. Wolfsgruben
 Volfius ld. Wolff
 Volto Mathaeus 274
 Vörös Antal (farádi) 31, 32, 55, 121 127-129, 233
 Vörös Franciscus 271
 Vörös Josephus 274
 Walcher József 127
 Waldberg ld. Valdborg
 Wallner ld. Vallner
 Weber János 12
 Weidler, Johann Friedrich 123, 126, 231, 232
 Weingard, M. et Comp. 57
 Weiss (liber baro) 110, 258
 Weiss Lipót (Leopoldus a S. Joanne Nep.) SchP 27, 35, 36, 77, 78, 146-147, 264, 266-267, 287
 Weissenberg, Theresia 166
 Wemmers, Petrus 298
 Werner ld. Verner
 Wimmer ld. Vimmer
 Winge Joannes 23, 251
 Wittmann ld. Vittmann
 Wolff, Christian 37, 60, 63, 64, 66, 78, 123, 125, 126, 134, 147, 152, 153, 171-172, 185, 231, 232, 236, 245
 Wolfsgruben (Volčja Jama, Krajna) 9

- Wurzbach, Constant von 165
Zádor Anna 28, 146, 147
Zágráb (Zágráb megye) 169, 171, 273-274
Zágráb megye 169, 273-274
Zajgár Antal (Antonius) 49, 254
Zala megye 259, 268-272, 274, 276-278
Zalár Pál (Paulus) 50, 51, 54, 254
Zalaszentgrót (Zala megye) 274
Zalatárnok (Zala megye) 272
Zallinger Franz 173
Zanathy Antal (Antonius) 34, 260, 281
Zavar (Pozsony megye) 256
Zeller, Sebastian 133, 142 145, 150, 151, 154
Zelovich Kornél 25
Zemplén megye 43
Zermek Josephus 269
Zichy család 286
Zichy Ferenc (győri püspök) 23
Zimány Georgius 251
Zinzendorf, Ludwig von 26-27, 39, 45, 157
Zirc (Veszprém m.) 25
Zólyom megye 259, 268, 275
Zombori Paulus 276
Zsély (Nógrád megye) 261

„Nem irtottak erdőt, nem terjesztették a földműves kultúrát, abban a nagy munkában sem vettek részt, amely a kereszténységet és vele a nyugati műveltség elemeit hozta hazánkba. Ezt a feladatot ... elvégezték azok a rendek, amelyek évszázadokkal korábban kapcsolódtak bele a magyar életközösségbe. *A magyar piaristák ... a szakoktatás és a gyakorlati nevelés terén úttörők.* Ódon rendházaik képtárában néma tisztelettel szemléljük egyszerű szerzetesi alakjukat. ... Körzöt, vonalzót, könyvet és fóliánsot szorongatnak a kezükben. Igen, ők a

*Scriptura duplex*eken, *Methodus*okon, kereskedelmi akadémiai terveken törték inkább magukat. Iskoláik történetének legszebb lapjai közé tartoznak azok, amelyek megörökítik a 18. században ... végzett ezirányú munkájukat.”

Hegyi Ferenc (1912-1983) piarista négy évtizeden át dolgozott azon, hogy fölkutassa a szenci piarista *Collegium Oeconomicum* (1763–1776) és a tatai *Studium Cameraticum* (1776–1780) történetét. Tanulmányait most egy kötetben, forrásokkal és adattárakkal kiegészítve adjuk közre.



Szenc város térképe, középen a Collegium Oeconomicum épülete. Gotthardi József piarista rajza, 1769.



9 786158 051729

2100 Ft